

KANUNI i DIBRËS

TRASHËGIMI ETNOJURIDIKE

XHAFER MARTINI

BOTIMET M&B

KANUNI I DIBRËS

TRASHËGIMI ETNOJURIDIKE

XHAFER MARTINI

KANUNI I DIBRËS

TRASHËGIMI ETNOJURIDIKE

BOTIMET M&B

Botues: Bujar Karoshi - M&B

Autori:
Xhafer Martini

Titulli i librit:
Kanuni i Dibrës - trashëgimi etnojuridike

Recensentë:
Prof. dr. Adem Bunguri
Abaz Veizi
Elvana Zaimi

Redaktor:
Agron Tufa

ISBN 978-9928-172-77-8

© Autori
© 2016 I këtij botimi: M&B Botime dhe Studio Grafike.
Të gjitha të drejtat e rezervuara
Asnjë pjesë e këtij botimi nuk mund të riprodhohet, ruhet, transmetohet a përdoret me asnjë formë a mjet grafik, elektronik apo mekanik, përfshirë fotkopje, skanim, digjitalizim, rrjet ueb apo sisteme të tjerë, përveç rasteve për citime shkencore, pa lejen paraprake me shkrim të botuesit.

BOTIMET M&B
Rr. "Isa Boletini", Pall. "Planet X", Tiranë
+355 4 2233283
+355 69 20 68 603 +355 68 65 08 441
mbbotime@gmail.com www.mbbotime.com
M&B - Botime dhe Studio Grafike MBBotime

LËNDA

Gjeneza e civilizimeve kanunore
Parathënie nga Agron Tufa 11

Hyrje
KANUNI I DIBRËS 17

I **FAMILJA** 29
Marrdhaniet familjare 29
Të veçantat në marrdhaniet familjare 33
Burri e grueja 34

II **SHPIA E RRETHINA TE SAJ** 37
Shpia 37
Avllia e shpisë 40
Zoti i shpisë 42
Zonja e shpisë 45
Njerzit e tjerë të shpisë 49
Bariu 51
Hizmeqari 52
Hauri i bagtisë 53
Vatha 54
Koshari 54
Mashna 55
Qeni i shpisë 57
Furra e gëlqeres 59
Zgjoi i bletve 61

Koteci i pulave 61
Udha e shpisë 64
Bahçja 65
Lama e shpisë 68
Dhuna ndaj shpisë 70

III **LIDHJA E GJAKUT** 71
Zarmi 71
Vllau i trojeve 72
Vllaznia 74
Birazeri 75
Kumbara 76

IV **KATUNDI** 85
Fisi 85
Udha e katundit 86
Kufini 88
Xhipi i katundit 90
Xhipi si ahengxhi 93
Bulku 96
Mullini 98
Udha e mullinit 100
Udha për gjanë e gjallë 101
Vija e katundit 101
Polaku 103
Bahçja e katundit 104
Meraja 107
Bjeshka 108
Stani 110
Qentë e stanit 113
Livadhet 115
Brrakat 118
Hamullat 119
Mejat 119
Mali 120

Gjethi për bagti 122
Vorret e katundit 124
Vorraxhijt 127
Lumi 129
Statusi i arrxhinjve 130
Vau 132
Vneshta 134

V **MALI** 137
Kuvendet e Maleve 138
Krent e Maleve 144

VI **ODAT E DIBRËS** 147
Alegoria 152

VII **EKONOMIA** 165
Pazari 165
Thertorja 168
Pazari i mishit 168
Dyqani i mishit 169
Hani i kuajve 170
Hane për njerzit 170
Miqt' e pazarit 172
Pazari i udhës 174

VIII **FEJESA** 177

IX **MARTESA** 191

X **GRUEJA** 201
Grueja e ve 201
Grueja e lshueme 202
Grueja e lirë 206
Grueja me shoqe 207
Fmija kopil 213

XI **VDEKJA** 215
Gjetja e kufomës 217

XII **GJAKU** 231
Prita 231
Dorsi 236
Gjaku i grues 245
Rrëmbimi i grues 248
Vrasja pa hiri 253
Vrasja për nderin vetjak 255
Vrasja e vetes e e prindve 256
Nderi i femnës 256
Gjysma e gjakut 258
Mbajtja e pushkës 259
Gjaku falet, nuk shitet 260
Pajtimi i gjakut 266
Dhanja e fishekut 271

XIII **BUKA** 273
Ara e ngranme jeshil 278
Kau i bukës 279

XIV **MIKU** 281
Llojet e miqve 295
Miqsia 296
Përcjellja "Mik mbas miku" 298
Miku "Krahinë" 300

XV **NDORJA** 303

XVI **NDËRMJETSIA** 309

XVII **PLEQSIA** 313

XVIII **BESA**.....318
Besa si fjalë e dhanme.....322

XIX **B E J A**.....325
Be qeverie.....331
Beja për dere.....332
Beja e rrejshme.....334
Vlera e besë simbas gjas' e mallit.....336

XX **NDAMJA**.....339
E ndamja "Për mort e për dasmë".....343
E truemja.....345

XXI **TRASHGIMIA**.....347

XXII **TREGTIA**.....357
Kapari.....357
E blemja me kusht.....358
Gjaja e vjedhme.....360

XXIII **TOKA**.....363
Arma, kali.....367
Huaja.....368
Pengu.....369
Qefili.....370
Huaja me argatë.....371
Dhanja e bagtisë.....372

XXIV **GJUETIA**.....375
Kafshët, shpendët.....375
Peshku.....377

XXV **LAJMTART**.....379
Grishsi.....379
Fjaltori.....381
Lujtsi i fjalës.....382

XXVI KANUNI KUNDËR TË KEQES.....385
Dënimi.....385
Ndihmsi në të keqe.....386
Kallauzët.....387
Vjedhja.....389
E vjedhmja me armë.....391
Pengu i gjallë.....393
Grabitja.....397
Preja.....398
Dami.....403
Fjala e randë.....405
Gjoba.....406

XXVII I SMUNI MENDOR.....407

XXVIII FJALË E SHPREHJE.....413

XXIX RRËFIME ME PËRMBAJTJE KANUNORE.....431

XXX BIBLIOGRAFIA.....476

KONTRIBUESIT..... 478

Parathënie

GJENEZA E CIVILIZIMEVE KANUNORE

Gjeneza e sistemeve etnokulturore ku mund të shpiem çdocilën bashkësi, të formuar sipas principit territorial, përfshin fazat e shfaqjes së faktorëve dhe fatin e një grupi njerëzish të lokalizuar në një territor të caktuar. Mandej këta faktorë stimulojnë ngritjen e niveleve të bashkëveprimit të tyre kolektiv. Ky bashkëveprim kolektiv shprehet para së gjithash në grumbullimin e një përvoje historike të veçantë gjatë veprimtarisë së përbashkët jetësore; shprehet në akumulimin e kësaj përvoje drejt vlerave, realizimin e vlerave dominuese në vetorganizimin social, me tiparet e mënyrës së jetesës dhe tablonë e botëperceptimit e, së mbrami, me reflekset e këtyre tipareve, të grumbulluara në fazat e mëparshme të etnogjenezës si dhe me transformimin e tyre në identitetin kulturor brendanacional. Një model të gjenezës së këtyre sistemeve etnokulturore ndër ne paraqesin Kanunet. Zanafilla dhe formësimi i mekanizmave juridikë vetëqeverisës, që u dhanë Kanuneve atë fizionimi autentike që njohim (me gjithë të përbashkëtat dhe dallimet mes vedi), është Misteri i Madh që mbështolli embrionin e ekzistencës së pandërprerë të shqiptarëve. Ligjësitë e këtij misteri historik janë mekanizmat pranues/përjashtues të disa kodeve morale e civile sipas arealesh kulturore të veçanta, që gatisnin një homogjenitet etnopsikologjik të ri shqiptar ndaj sfidash të reja, një përjetim të ri në hapësirat prore të ndryshueshme të etnive ndërballkanike, migrimeve të çoroditura dhe kanosjes gllabëruese të hapësirës kulturore të "tjetrit". Kjo zanafillë bart jehonën e të drejtës së lashtë greko-romake, duke u dhënë kanuneve shqiptare natyrën e civilizimit apollonik, sipas O. Shplengerit.

Tanimë kur lexuesi merr në dorë njërin prej tre monumenteve origjinalë të vetëqeverisjes popullore –Kanunin e Maleve të Dibrës – kemi të drejtë t'i referohemi nocionit të arealeve kulturore, që ka

shumë të përbashkëta me civilizimet lokale të A. Tojnbi (1889–1975). Intrigues është fakti se këto areale kulturore apo civilizime lokale zhvillohen paralel mes vedi dhe kanë të përbashkët dominanten e Kanunit si formë të vetorganizimit shoqëror.

Po cili është ai substrat kulturor–historik që ka provokuar t'i gjegjet paradigma tradicionale e kanuneve në Shqipërinë e Veriut? Sepse baza më e qëndrueshme për dallimin e një organizimi kulturor autentik është specifika e përceptimit / receptimit të hapësirës kulturore e jona / e huaja ose e parafenomenit kulturor. Thelbi i njerëzimit qëndron në shkrirjen mikro–dhe makrokozmosit, prandaj dhe formësimi i kulturës njerëzore kalon nëpër disa etapa evolutive (të karakterizuara nga koha, ritmi i fatit, frika dhe epshi). Kësisoj historia është proces i tëhuajësimit të njeriut prej natyrës organike, "denatyralizimi" i tij; gjakimi për kah njëfarë uniteti organik shpie drejt shkrirjes në popull të "mikro dhe makrokozmosit" individual si baza e parahistorisë. Mikro dhe makrokozmosi i individiumit në Kanun vendoset në korniza mjaft të rrepta, nën kontrollin e strukturave më të thella të së drejtës kanunore dhe vetëdija e individit paraqitet, më së pari, si vetëdije pikërisht e kolektivitetit në Kanun. Edhe ndëshkimi më i ashpër në raport me këtë kolektiv është përzënia prej tij. Atëherë e përsërisim pyetjen: çfarë baze historike (mbihistorike), çfarë parafenomeni i ka paraprirë këtij civilizimi kanunor ndër gegët e Shqipërisë? Dhe, prej nga vjen energjia sakrale e kanuneve që u imponohet po njëlloj të gjitha shtresave të shoqërisë?

Po t'i referohemi filozofisë së historisë, Xhambatis Viko (1668-1774) thotë se: "Specifika e 'brendësisë' së historisë së çdocilës epokë varet nga veçoritë "morale "(me këtë të fundit Viko nënkupton jo vetëm sistemin moral e tradicional të jetës së një kombi, por edhe atë ekonomik), ligjet e së drejtës, format e qeverisjes dhe mundësitë e legjitimitetit të së drejtës, komunikimi ndërpersonal dhe stereotipet karakteristike të të menduarit. Së këndejmi, në përputhje me realitetet shqiptare, kur është lëshuar "thirrja" (apeli) – është shpërfaqur edhe impulsi fundamental historik i kundërvënies përballë shpërbërjes dhe tjetërsimit – pra, përgjigjia e mishëruar në Kanunin (e Lekëve, Skënderbeut, Maleve të Dibrës etj.). Kësisoj, hapësira kanunore ka qenë e determinuar të përftohet e

të legjetimohet si dialog i opozicionit binar thirrje/përgjigje. Një nga përfaqësuesit më të mëdhenj të "filozofisë së jetës", Osvald Shpengler (1880–1936), e hedh poshtë eurocentrizmin tradicional ku historia zhvillohet në mënyrë linjore sipas skemës "Antikitet–Mesjetë –Kohë e Re "dhe e cila ngadhnjen me triumfin e intelektit europian.

Kultura dhe civilizimet, sipas Shpenglerit, janë të mbyllura hermetikisht në vetvete, janë organizma monadike me një strukturë "tejpërshkuese" dhe që mundësojnë vitalitetin dhe unikalitetin e tyre. Mendoj se pikërisht, në kordinatat e kësaj skeme të Shpenglerit rri mirë modeli vetëqeverisës i Kanunit të gegëve. Ky civilizim i mbyllur dhe i zbatuar ndër zona, ku më pak e ku më shumë të konservuara, hermetikisht të mbyllura në vetvete, sikundër paraqiten, për shembull, trevat (dhe dialektet) e Dibrës, nuk ka lidhje dhe nuk duhet parë në rrafshe krahasuese me paradigmat e tjera të civilizimit në Kontinent e as në Gadishull, për të gjetur mandej mangësi apo epërsi krahasuar me to. Kanuni është i vetëmjaftueshëm dhe aq i përsosur në funksionin e vetrealizimit dhe të ekzistencialitetit të tij, sa të jetë njëkohësisht krejt i huaj për çdo lloj marrëdhëniesh krahasimore. Nëse marrim të flasim, për shembull, për një paradigmë krahasimore të Kanuneve shqiptare në shumësinë e vet, nuk do të gjejmë analogji të ngjashme ndër popujt e Ballkanit dhe të Europës. Kjo na bën të mendojmë se Kanuni është produkt i epokës së sjelljes postkalorsiake në ndryshim nga kodi etik i nderit dhe i lavdisë që karakterizon epokën heroike të mesjetës së hershme, – kohë që përkon me ngjizjen dhe formësimin e epeve nacionale. Ngjashmëritë dhe analogjitë që mund t'i gjejmë me shumicë në kodin kalorsiak të nderit dhe lavdisë në epet e hershme mesjetare – janë të shumta dhe paracaktojnë tipologjinë e sjelljes heroike kalorsiake. Kryesisht këto ngjashmëri kanë të bëjnë me nocionin e nderit karakteristik kalorsiak dhe i gjejmë si në Eposin e Kreshnikëve shqiptarë, ashtu edhe ne Epin bizantin të Digenis Akritasit, sikundërse edhe në Eposin serbo–boshnjak e deri në Epin rus "Fjalë për fushatën e Igorit". Etika mesjetare është në të njejtën kohë edhe dogmatike, edhe individualiste – e fundit është në atë masë, sakur i duhet njeriut të gjakojë për kah ideali i pambërritshëm.

Tipari specifik i sjelljes kalorsiake është maksimalizmi. E rëndomta nuk vlerësohet. Ligjësia e epeve kërkon një hero të jashtëzakonshëm në rrethana të jashtëzakonshme, pra një strukturë

krejt tjetër: shkalla më e epërme e idealeve e vlerave (shenjtëria, heroizmi, krimi, dashuria) realizohen vetëm në gjendje çmendurie.* Por duhet patur parasysh që mesjeta e hershme ka njohur dy modele të lavdisë kalorsiake: kishtare – kristiane dhe kalorsiake – feudale. E para qe ndërtuar mbi dallimin e rreptë të lavdisë tokësore dhe lavdisë qiellore me opozicionin dominant "e përjetshme / e përkohshme". Ndërsa semiotika e nderit dhe e lavdisë (namit) në modelin kalorsiako – feudal përfshin detaje të shumta, siç janë shenja e virtytit kalorsiak që shprehet në lidhje me nishanet e shpërblimit, sikundërse dhe shenja shoqërore – lavdia (nami). Këtë mund ta kqyrim në bëmat e heronjve të Eposit të Veriut si dhe ndër epet simotra të Ballkanit, para mbishtresës së tyre religjoze.

Themelimin e një kodi të ri etik postkalorsiak e ndeshim së pari në kanunet shqiptare, si ndër ato qytetare paraosmane, ashtu edhe në funksionin shenjor stoicist brenda autonomisë osmane. Në fakt me funksionimin e Kanunit kemi refuzimin e kodit kalorsiak në të mirë të themelimit të bazës shoqërore dhe, rrjedhmisht, nënshtrimin e gjithçkaje sistemit juridik të sanksionimeve ligjore, rregullat e të cilit janë fiksuar nga "senati i Pleqeve dhe Stërpleqve". Pleqësia shqiptare e kishte të freskët në vetëdije që në momentin e ngjizjes, energjitë e dobishme të organizimit social të kanunit, pasi vetë e kishte provuar në kurrizin e vet forcën e imponuar gjenocide të kanunit të pushtuesve. Por nëse flasim për një parafenomen të Kanunit-atëherë linja e trashëgimisë së tij merr zanafillë ç'prej ligjvënësve antikë, me Likurgun dhe Solonin (theksi i etikës stoiciste e spartane të kolektivitetit në Kanun), me të drejtën romake (me raportet e së drejtës individuale dhe kolektive, me theks hapësirën e individuales) –dhe me statutet e qyteteve shqiptare paraosmane (statutet e Shkodrës, Ulqinit, Durrësit, Drishtit dhe Budvës, të cilat ruhen deri më sot). Është pikërisht ky moment i statuteve qytetare që shënon ndryshime në organizimin e strukturës shoqërore të shqiptarëve-refuzimin nga principi i organizimit social me bazë gjer atëherë "fisin "në të mirë të organizimit social me princip–bazë "polisin". Në ngjashmëri me to, edhe Kanuni krijoi harta të tjera analogjike, duke e zgjeruar sipas simptomash etnokulturore të përbashkëta e

* Jurij Llotman: Kultura i vzryv, kap. Budallai dhe i çmenduri, fq. 80–81 ("Zakonik Cara Dushana shek. XI–XII)

duke na dhënë dinasti ose minirepublika të mirëfillta –harta të tëra trashëgimie ku vetërealizohej dinamika e përditshmërisë së gjallë të psikikës së kombit.

* * *

Kanuni i Dibrës vjen si dëshmia më e madhe dhe më e plotë e tipologjisë së civilizimeve lokale shqiptare. I njëkohshëm dhe i barabartë për nga rëndësia me "Kanunin e Lekë Dukagjinit" dhe me "Kanunin e Skënderbeut" (me variantet dhe invariantet e tij), – "Kanuni i Dibrës" ka të përbashkëta dhe dallime nga dy të parët. Më hollësisht këto dallime do t'i gjeni në "Hyrjen" e mbledhësit të këtij Kanuni, shkrimtarit dhe kulturologut të mrekullueshëm, Xhafer Martini. Këtu vlen të përmend vetëm një veçori dalluese të *Kanunit të Dibrës* – papraninë (mospërfshirjen) e institucioneve religjoze (kishës e xhamisë) duke mos privilegjuar e favorizuar në sanksionet kanunore as klerin. Nga ana tjetër, përpos barazisë së rreptë të rregullit, të cilit duhet t'i nënshtrohet gjithkush njëlloj, pa dallim, – *Kanuni i Dibrës* spikat për një elasticitet më human e vetëpërmbajtje më të thellë në shumë çështje "të nxehta" si "Gjakmarrja", "Hakmarrja", "Gjaku", "Xhipi"etj.

Një tjetër "avantazh" i këtij *Kanuni* është sasia e bollshme e fakteve, detajeve dhe e rrëfimeve të vërteta që ballafaqohen e pranëvihen gjegjësisht me tabutë e sanksionuara dhe përkufizimet e së drejtës, duke i dhënë Kanunit dimension të gjallë sintetik. "*Kanuni i Maleve të Dibrës*" është dëshmia monumentale e asaj "Atlantide" civilizimi të kredhur në memorien dhe etnopsikikën e dibranit. Jehona dhe energjia pozitive e kësaj "vatre civilizimi" dërgon impulset veta sipas ligjësish të ndërdukshme në momente krizash e gjëmash sociale. Vigjilenca intuitive dhe ndjeshmëria e komunikimit me këtë kod të lashtë etiko–social, lyp, para së gjithash, të jesh një recipient jo banal, përkundrazi: ta përceptosh veten në epiqendër të interferencës së këtyre valëve me urtësi mijëvjeçare dhe të dish ta transfigurosh këtë trashëgimi të vyer sipas një evolucioni "krijues" ndërpersonal.

Agron TUFA

Hyrje

KANUNI I DIBRËS

Dibra në trojet shqiptare do të ishte një krahinë qendrore, mu në zemër të atdheut, nëpër të cilën do të kalonin udhë të rëndësishme që do ta lidhnin me të gjitha vendet e Europës Juglindore.

Në Shqipërinë e sotme, Dibra është krahinë lindore, që shtrihet në të dyja anët e lumit Drini i Zi. Ka një kulturë materiale mbi 7000-vjeçare që i përket epokës më të hershme të gurit në truallin tonë. Ajo është banuar pandërprerje gjatë gjithë historisë prej fiseve ilire, ndër të cilët më i hershmi ishte fisi i Penestëve, që jetonte në luginën e Drinit.

Dibra si toponim i përket periudhës së Antikitetit. Themeluesi i këtij vendbanimi quhej Deboros (emri Bora me parashtesën – De). Ky emër në shqip dha Dibër. Prejardhja e emrave nga themeluesit e vendbanimeve është dukuri e njohur në Antikitet dhe në Mesjetë. Përjashtohet mundësia e prejardhjes sllave të këtij emri, pasi sllavët kanë ardhur në Ballkan në shekullin VII të erës sonë. Dibra ndahet në Dibër e Epërme dhe Dibër e Poshtme. Por, pavarësisht prej këtyre emërtimeve, ajo është një njësi etnokulturore me tradita e kulturë të njëjtë. Ajo ka nëntë njësi vetëqeverisëse, Nëntë Malet. Fjala Mal në këtë kontekst nuk lidhet me konfiguracionin e vendit, pra, nuk kemi të bëjmë me malin fizik, por me njësi etnologjike, administrative, gjeostrategjike, ekonomike, kulturore, që qeverisej në bazë të Kanunit, i cili, siç do ta shtjellojmë më poshtë e siç dëshmohet nga ky botim, nuk është as i Lekë Dukagjinit, as i Skënderbeut, por i vetë Dibrës.

Kanuni është kryesisht i *Maleve*, se ato ishin njësi vetëqeverisëse që patën autonomi gjatë gjithë sundimit osman. Ato nuk paguanin taksa e as nuk çonin djemtë ushtarë. Por *Kanuni* është shumë më i

hershëm sesa pushtimi osman. Edhe në pushtimet e tjera: romake, bizantine, sllave, kur është ngjizur *Kanuni*, *Malet* kanë pasur jetën e vetë të lirë e janë qeverisur në bazë të këtij kodi zakonor. Bazë e asaj jete ishte fisi. Njeriu si individ kishte fare pak rol e rëndësi, ai i përkushtohej fisit.

Nëntë Malet janë: Gryka e Vogël, Gryka e Madhe, Bulqiza, Katër Grykët–në Dibër të Epër; Reçi, Dardha, Çidhna, Muhurri, Luznia–në Dibër të Poshtme. Krerët e Nëntë Maleve janë: Troci në Reç, Ndreu në Dardhë, Alia në Çidhën, Hoxha në Muhurr, Murrja në Luzni, Gazihani në Katër Grykë, Shehu në Grykë të Madhe, Dema në Grykë të Vogël, Karaj në Bulqizë. Por Dibra nuk përbëhet vetëm prej Nëntë Maleve; ajo ka një zonë të tërë që quhet Topallti për vetë faktin se e njohu deri – diku sundimin osman. Kjo pjesë e saj, ndonëse nuk është vendi i ngjizjes së *Kanunit*, nuk ka qenë krejt jashtë ndikimit mbi të. Marrëdhëniet midis zonave ishte e pamundur të mos përfshinin edhe të drejtën zakonore.

Ky *Kanun* është një punë shumëvjeçare, nisur në fillim të viteve 1970, kur sapo fillova të mblidhja material për monografinë "Elez Isufi". Në atë kohë as që dija që Dibra kishte një kanun të veçantë. Njohja me historinë e kësaj treve, me figurat e shquara popullore, me odat e mexheliset, me kuvendet për mua qe një impuls i madh kulturor. Por ishte koha kur *Kanuni* denigrohej dhe luftohej. *Kanuni i Lekë Dukagjinit* u botua në vitin 1989 nga Akademia e Shkencave, pajisur me një hyrje, ku nuk mungojnë fraza si kjo: *"Përmbysja e madhe në sistemin e marrëdhënieve shoqërore që u arrit pas çlirimit të vendit, krijoi një raport të ri midis realitetit dhe mbeturinave të së drejtës zakonore, të cilat vihen përballë këtij realiteti si një faktor thellësisht negativ që duhej asgjësuar për të spastruar rrugën e përparimit"*.* Në këto rrethana, nuk kishte asnjë mundësi për t'u marrë me një punë të tillë, e cila kërkonte hapësira lirie.

Në vitin 1992, kur këto hapësira nisën të krijohen, vëmendja ime u përqendrua te kultura popullore. Fillova me një studim për alegorinë dibrane, me bindjen që ajo ishte një vlerë e madhe e popullit të kësaj treve. Duke studiuar alegorinë, u njoha me shumë shtresa

* "E drejta zakonore shqiptare", vëllimi i parë, Tiranë 1989, f. 43.

të kulturës popullore. Më zgjuan interes të veçantë disa tema, si: dashuria e tradita, institucioni i gjakmarrjes, mekanizmi i pajtimit në traditën popullore etj. Për studimin e këtyre dukurive nga treva e Dibrës kam marrë vetëm nismën. Trajtimi i temave të mësipërme mori një karakter kombëtar, duke thyer plotësisht krahinalizmin. Një gjë të tillë e dëshmojnë katër librat e mi me lëndë nga tradita popullore*, që më përgatitën dhe me shtynë t'i hyja punës për mbledhjen e kodifikimin e kanunit.

Lënda që mblidhja, me bindte për origjinalitetin e pasurinë e madhe të *Kanunit të Dibrës*, i cili ndryshonte shumë në dukuritë më themelore nga *Kanuni i Lekë Dukagjinit* e nga *Kanuni i Skënderbeut*. Pa këtë bindje nuk kishte kuptim ta vazhdoja punën. Në këtë përfundim arrita me fakte, duke u mbështetur në vetë lëndën kanunore. Këtu do të përmend veçoritë më kryesore të *Kanunit të Dibrës* që e dallojnë atë nga dy kanunet e tjerë:

1. **Në Dibër, ndryshe nga çdo krahinë tjetër e Shqipërisë, pushka bëhej kuvend para se me u shti**. "Dibra e ka pushkën të mendueme", thotë populli i kësaj treve. Duke vepruar në këtë mënyrë, kjo trevë zbulon një vlerë të madhe të popullit të saj, që tregon për formimin shpirtëror të dibranit, si natyrë e matur, por edhe e vendosur. Në të kaluarën e hershme, kur *Kanuni* punonte me "kapacitet" të plotë, në Dibër vrasjet kanë qenë të pakta në krahasim me trevat e tjera. Edhe në këto vitet e tranzicionit, me shtet të dobët e herë – herë pa shtet, me armët në duart e popullit, Dibra është treguar e përmbajtur, ajo ka ditur të ruajë drejtpeshimin shpirtëror dhe nuk është hedhur në veprime aventureske. Në Dibër nuk ka familje të ngujuara për gjakmarrje. Populli i saj i doli para të keqes, duke shfrytëzuar format tradicionale të itifaqeve.

2. ***Kanuni i Dibrës* lejon që për gjakmarrje, përveç dorësit, mund të vritet çdo burrë i familjes, fisit a vëllazërisë.** Kjo dukuri dëshmon që *Kanuni i Dibrës* është shumë i hershëm, pasi i

* Është fjala për librat studimorë: "Perlat e Dibrës" (1999), "Gjakmarrja"(1999), "Dashuria me shikimin e parë"(1999), "Pajtimi në traditën popullore"(2001).

përgjigjet atij stadi të shoqërisë njerëzore, kur individi nuk kishte mëvetësi të dukshme, ai ishte shkrirë e njësuar me fisin të cilit i përkiste. Shtrohet pyetja: kjo dukuri a është me rrjedhoja negative apo pozitive? Në pamjen e parë, pa u thelluar, të duket se rrjedhojat e saj janë negative, pasi zgjerohet rrethi i atyre ku mund të marrësh gjakun. Në të vërtetë vrasjet prej kësaj dukurie kufizohen. Ishte përgjegjësi e madhe të vrisje një njeri, pasi me këtë veprim nuk vije në rrezik vetëm jetën tënde, por të krejt burrave të familjes e të fisit. Po qe se shtije pushkë pa pasur hall të madh, fisi të ndante "për mort e për dasmë". Kur vrasja bëhej fare pa arsye, dënimi ishte shumë i rëndë: përzënie përgjithmonë prej vendlindjes, djegia e shtëpisë e, nganjëherë, "grimja katundarisht". Për këto arsye dibrani ishte durimtar në punë të pushkës.

3. ***Kanuni* ka sanksionuar vrasjen e burrit më të mirë të shtëpisë, fisit dhe vëllazërisë.** Kjo veçanërisht ndodhte kur dorësi ishte prej atyre burrave që nuk "ta vlente fishekun". Një dukuri e tillë bëri që gjakmarrja të shikohej si një gjë shumë e rëndë, me përmasa dramatike, pasi nuk e kishe kurrë jetën të sigurtë. Por bash prej kësaj dukurie (të vrasjes së më të mirit), gjakmarrja filloi të vihej nën kontroll të fisit. Lëvizjen kundër gjakmarrjes e kryesonin mendjet më të ndritura, elita popullore, pasi në mjaft raste ishte ajo që e pësonte e para. Trysnia ndaj gjakmarrjes ishte e madhe, për të marrë një gjak pyeteshin të gjithë burrat e fisit. Elita popullore kryente një veprimtari të dyfishtë: nga njëra anë e kufizonte gjakmarrjen, e mbante atë nën kontroll, në kufinjtë "e të lejueshmes" dhe, nga ana tjetër, fuste në popull frymën e pajtimit. Pajtimtarët më të shquar kanë qenë pikërisht prej kësaj shtrese të shoqërisë. Populli i Dibrës e vlerësonte shumë pajtimin. Ai ka thënien e mrekullueshme: "Vraju e vraju e prapë do të shkosh në Kanun", me kuptimin se një ditë do të pajtohesh, ja do të farohesh. Kush pajtohet më parë se të tjerët, është më i mençur dhe del më i fituar." E keqja, thotë populli, mbaron kur nuk ka filluar, por, kur fillon, ajo duhet lënë aq sa është e të mos zgjatet shumë". Pajtimet popullore kanë ndikuar në tërë trevën dhe kanë krijuar një traditë.

4. **Një tjetër veçori e *Kanunit të Dibrës* është se në mjaft raste nuk je i lirë të vrasish as dorësin.** Kështu, për shembull, dorësin nuk mund ta vrisje në gjumë, në bukë, kur falej, kur dilte prej ngujimi për të kontribuar për veprime të dobishme për komunitetin, si: ndihma për të përballuar fatkeqësitë natyrore, si: zjarre, tërmete, përmbytje; nuk mund ta vrisje kur ecte ja pushonte në vende që ishin të mbrojtura nga *Kanuni*, si: *Rrugët në Besë, Vahet në Besë, Krojet në Besë* etj. *Dorësi* nuk mund të vritej në vendet publike: në kishë, në xhami, në shkollë, në pazar, në dasma, në mort, në kuvende; kur kryente detyrimet ndaj katundit për hapjen e udhës së katundit, vijës se mullirit etj. Kufizimet për të vrarë dorësin sigurisht që e rrudhnin gjakmarrjen dhe e bëjnë *Kanunin e Maleve të Dibrës* me shumë etikë. Pikërisht pse kishte rregulla që zbatoheshin me fanatizëm të madh, një gjak mund të shkonte njëqind vjet pa u marrë.

5. **Në mjaft raste në Dibër është vërejtur dukuria e mosvrasjes së djalit të vetëm.** Thënia: "Ai më ka nji gjak borxh, e jo me i shkretë shpinë", është shfaqje e madhështisë shpirtërore të këtij populli, që, ndonëse e pranonte gjakmarrjen, i jepte asaj një dimension human. Gjaku nuk lihej pa u marrë, por pritej që djali i vetëm të martohej, të linte një fëmijë mashkull, pastaj të vritej.

6. **Nxitja e gjakut nga *Kanuni i Dibrës* konsiderohet veprim i turpshëm, mëkati më i madh, i dënueshëm nga ana morale dhe religjionare.** Populli thotë:"Ai që nxit gjakun, i shkoftë tokës përmbys". Nxitësit e gjakut, që, me raste të rralla, kanë vepruar edhe në Dibër, janë përbuzur nga populli, madje kanë marrë edhe dënime të rënda. Në *Kanunin e Dibrës* jo nxitja e gjakut, por mosnxitja e tij është institucionale. Në *Kanunin e Lekë Dukagjinit* nxitja e gjakut është institucionale. Atij që vonohej në marrjen e gjakut, kafja i jepej me dorën e majtë dhe nën gju, çka është një poshtërim i madh publik.

7. **Në Dibër i vihet një rëndësi e madhe njohjes një për një dhe me hollësi të përbërjes së mexhelisit.** Tema e gjakmarrjes është tabu, nëse në një mexhelis ndodhet një person që ka një gjak

pa marrë. Në mexhelis nuk bëhet asnjë muhabet që prek sadopak njërin prej pjesëmarrësve.

8. **Në Dibër burrat e paarmatosur nuk vriteshin për gjak.** Populli i Dibrës thotë: "Burri pa armë asht si grue". Kishte burra që nuk mbanin armë. Ata ishin jashtë gjakmarrjes. Natyrisht, statusi i tyre burrëror ishte më i ulët sesa i burrave të tjerë, por këtu kemi elementë të demokracisë, secili bën zgjedhjen e vet. Gjakmarrja nuk ishte një vorbull që të fuste patjetër në rrathët e saj. Po të doje, mund t'i qëndroje larg.

9. **Sipas *Kanunit të Dibrës* nuk mund të vritet asnjë mashkull që nuk ka mbushur njëzet vjet.** Populli i kësaj treve, duke e rritur moshën e marrjes së gjakut nga pesëmbëdhjetë në njëzet vjeç, bëri një hap të madh përpara në kufizimin e gjakmarrjes. Duke rritur kohën e paprekshmërisë së njeriut, *Kanuni* i zgjëroi hapësirat e lirisë.

10. **Në *Kanunin e Dibrës* gruaja ka shtatë gjaqe.** Kjo normë ka nevojë për t'u shpjeguar. Kur një grua ikte nga burri i ligjshëm për të marrë një tjetër, ajo ndihmohej nga njerëz të tjerë: ata që i kishin mbushur mendjen të linte burrin e ligjshëm, ata që e përcillnin nga një vend në një tjetër, ata që e strehonin në shtëpi gjatë rrugës për të shkuar te burri tjetër, ai që e merrte për grua dhe, më në fund, edhe prindërit e saj, po qe se e bënin për bijë. Në secilin prej këtyre personave, burri i ligjshëm, që u turpërua nga veprimi i gruas, mund të shtinte për të vënë nderin në vend. Por ai duhet të zgjidhte njërin prej tyre. Nuk duhet kuptuar sikur për gruan ishe i lirë të vrisje shtatë vetë. Në jetë nuk është provuar një gjë e tillë. Kur personi që kishte hile në çështjen e gruas, ishte femër, burri mund të vriste babën ose burrin e saj. Në grua nuk shtihej me marrë gjak për asnjë arsye.

11. **Ndryshe nga ç'veprohet në trevat e tjera, në Dibër daja shtie për nipin e vrarë dhe, po ashtu, nipi shtie për dajën.** Kjo është një veçori tjetër e *Kanunit të Dibrës*, që bën të matesh mirë

kur i drejton pushkën dikujt për ta vrarë. Populli thotë: "Askand nuk e kanë ba ferrat", me kuptimin se çdokush ka njerëz që kujdesen e hakmerren për të. Këtu është vendi për të theksuar se kjo dukuri është e vonë, pasi e nxjerr gjakmarrjen përtej fisit, si ishte në normat zakonore tradicionale. Kjo dukuri nuk është e përhapur në gjithë Malet e Dibrës, por vetëm në dy: në Malin e Muhurrit e, më rrallë, në Çidhën.

12. **Në Dibër gjaku nuk lahet me pare**, siç veprohet sipas *Kanunit të Lekë Dukagjinit*. Në Dibër gjaku ose merret, ose falet burrërisht. Ka shumë raste të faljes se gjaqeve. Mekanizmi i pajtimit ka funksionuar si në asnjë trevë tjetër. Vrasjet pa hir faleshin. Për këto lloj vrasjesh mund të jepeshin pare nën dorë familjes së viktimës, por kjo nuk përmendej kurrë, në asnjë rrethanë dhe me asnjë njeri. Nëse bëhej një pajtim i kësaj natyre, po doli fjala e pareve nga familja që u fal, familja e viktimës kishte të drejtë të shtinte mbi vrasësin edhe pse qenë pajtuar.

13. **Vegjëlia ka pas ndikimin e vet të madh në krijimin e Kanunit.** Kjo duket në pasqyrimin e rolit të saj në Kanun. Kuvendi më i rëndësishëm në Dibër nuk ishte ai i *Krerëve të Maleve*, por *Kuvendi i Burrave të Dheut*, ku merrte pjesë *Vegjëlia e Paria*. Vetëm në këto kuvende merreshin vendime me rëndësi të madhe. Por *Kanuni* është shumështresor dhe, siç mund të vihet re, rritja e rolit të vegjëlisë është një shtresë e vonë, kur doli në plan të parë çështja kombëtare, se në kuvendin e *Burrave të Dheut* vetëm për problemin e çlirimit kombëtar mund të flitej. Në të nuk kishin si të zgjidheshin probleme të përditshme të jetës, pasi ato kishin specifikë të veçantë për çdo zonë e për çdo fshat.

14. **Klerikët e asnjërës fe nuk favorizohen nga *Kanuni*; për punë gjaku ata janë si gjithë të tjerët. Nuk kanë favore as në pronë.** Kisha e xhamia fort rrallë zënë vend në *Kanunin e Dibrës*.

Kanuni i Dibrës ka edhe veçori të tjera që tregojnë për origjinalitetin e tij të plotë:

a) në Dibër gruaja e vëllait të vdekur kishte raste kur nuk nxirrej nga shtëpia, por merrej nga një vëlla tjetër që nuk ishte i martuar. Për raste të veçanta, njëri prej burrave të shtëpisë mund të bëhej edhe me dy gra;
b) në Dibër nuk çohej shkues për t'i gjetur burrë vajzës; shkuesi pritej në derë të vajzës, ajo gjithmonë kërkohej dhe nuk kërkonte askënd;
c) simbas *Kanunit të Dibrës*, nuk kishte ndonjë moshë të caktuar për t'i futur fëmijët në nishanet e fejesës, ata mund të fejoheshin edhe pa lindur;
ç) *Kanuni i Dibrës* e njeh institucionin e shkuesisë, por fejesa bëhej edhe pa shkues;
d) në Dibër, vrasësi, dorësi, nuk shkonte në mort të viktimës;
dh) *Kanuni i Dibrës*, për raste të veçanta, njeh edhe trashëgiminë në linjën femërore;
e) në Dibër gruaja ka të drejtë të marrë gjakun e burrit dhe motra ka të drejtë të marrë gjakun e vëllait, kur ato gjaqe nuk merren nga fisi dhe vëllazëria;
ë) në Dibër vajza ka të drejtë të mbathë tirq e të rrijë në derë të babës, kur ky nuk ka djalë. Ajo, në këtë rast, bëhet trashëgimtare e gjithçkaje të babës;
f) *Kanuni i Dibrës*, siç do të dëshmojë lënda konkrete, ndonëse nuk ua njeh vajzës e djalit të drejtën për të krijuar familje mbi bazën e dashurisë, ka krijuar mjaft hapësira për dashurinë e tyre.

Me gjithë këto që thamë, është fare e natyrshme që *Kanuni i Dibrës* të ketë përkime të pjesshme me dy kanunet e tjerë të Veriut: të *Lekë Dukagjinit* e të *Skënderbeut*. Këto përkime janë vlera, sepse dëshmohet që ky popull ka një kulturë dhe konstitucion shpirtëror të njejtë.

Populli e ka krijuar *Kanunin* që t'i shërbejë. Dhe ai i ka shërbyer shekuj me radhë. Puna e tij në jetën parashtetërore ka qenë e madhe dhe e lavdërueshme. Shtet me ligje dhe me *kanun* nuk mund të ketë. Nuk mund të ekzistojnë dy të drejta paralele. *Kanuni* e ka përfunduar jetën e tij. Çfarëdo që të ndodhë në jetën e popullit tonë, *Kanuni* nuk

mund të rikthehet më. Ai nuk u rikthye as në vitin 1997, kur u shemb shteti me të gjitha institucionet. Gjatë asaj periudhe kaosi u duk sikur dukuria e gjakmarrjes po rikthehej prapë. Në të vërtetë kjo ishte një pamje e gënjeshtër, pasi *Kanuni* nuk mund të "çmontohet" dhe të kthehet pjesë–pjesë në kohën tonë. Natyra e tij është tepër komplekse dhe nuk mund të shkëputet prej tij një institucion, si ai i gjakmarrjes, dhe të funksionojë i vetëm. *Gjakmarrja*, edhe kur *Kanuni* ishte në kulmin e funksionimit, nuk mund të kuptohej, pa le më të vepronte, pa lidhje dhe ndërvarje me institucionet e tjera, që paraqiten aq të integruar, sa nuk kuptohet kur mbaron njëri e kur fillon tjetri. Me gjakmarrjen janë të lidhur ngushtë *Miku, Besa, Ndorja, Ndërmjetësia, Pajtimi* etj. Këto institucione që sapo i përmendëm, sot nuk veprojnë. Si mund të ketë gjakmarrje kanunore pa veprimtarinë e tyre?

Po vetvetiu lind pyetja: ç'ishin gjithë ato vrasje që u bënë në vitin 1997 e vijojnë të bëhen edhe sot? Përgjigjia është e prerë: ato nuk ishin vrasje kanunore, me përjashtime mjaft të pakta. Si mund të quhet kanunor ngujimi i fëmijëve të vegjël për t'u ruajtur nga gjakmarrja? Cila normë kanunore të lejon të vrasish fëmijët?!

Kanuni është një vlerë e madhe kulturore, shprehje e një tradite, e cila nuk konsiderohet kurrë si hedhurinë. Përkundrazi, tradita është shpirti i popullit, ideali i një epoke të kaluar.

Mbledhja e *Kanunit* është një gjë e mundimshme. Subjektet, qofshin më të përshtatshmit, paraqiten, për të njëjtin problem, me kundërshti në lidhje me njëri–tjetrin, por edhe me vetveten. Nuk di cilën thënie të tyre të marrësh dhe ta pranosh si të drejtë dhe të vërtetë. Aristoteli thoshte: "I mirë është ai libër ku autori thotë atë që duhet dhe ashtu si duhet ". Unë nga ky parim jam nisur, por jeta i thyen rregullat, kornizat e parashikimet. Hartimi i neneve të *Kanunit* është një punë tepër e vështirë. Duhet shmangur me çdo kusht dykuptimësia. Lënda e *Kanunit* është si të të vijë e jo si ta duash. Në përputhje me të bëhet edhe struktura e *Kanunit*. Kjo është një punë e mundimshme dhe lehtësisht e kompromentueshme, pasi është e pamundur të mos nëpërkëmben disa kritere në dobi të kritereve të tjera. Një *Kanun* nuk është bindës pa materialin faktik, të vjelur nga jeta, pa atë që ne e kemi quajtur praktikë kanunore dhe që përbëhet

nga qindra raste, çka kanunet tjerë nuk e kanë arritur. Rastet duhet të paraqiten të organizuar dhe kjo varet nga mënyra se si e shikon strukturën e tyre në tërësi. *Kanuni i Lekë Dukagjinit* materialin faktik të pakët e ka në fund, si diçka të shkëputur nga tërësia e tij. Kjo mua m'u duk joefikase. Për këtë arsye, çdo ndodhi jetësore në *Kanunin e Dibrës* është vënë brenda kapitullit përkatës, madje ajo vjen pas atij neni, të cilit i shërben si ilustrim. Me këtë lloj strukture edhe lexuesi nuk mërzitet duke lexuar vetëm nene, por edhe krijon një përfytyrim më të plotë për jetën e *Kanunit* ose, më mirë të thuhet, për rolin e tij në jetë. Materialet e paraqitura janë autentike, origjinale, ato kanë në qendër persona realë ja historikë. Për rastet kur përmbajtja e tregimit ilustrues është mbrujtur me "brumin e të keqes, të pamoralshmes", por, edhe për arsye të tjera, për të ruajtur anonimitetin e personave, nuk janë përdorur emrat e tyre të plotë, por vetëm inicialet. Në ndonjë rast, kur ndodhia është shumë e lashtë, kanë humbur emrat e personave konkretë e ngjarja rrëfehet fare pa emra. Por këto raste janë të rralla.

Vështirësi serioze kam ndeshur në lidhje me gjuhën me të cilën duhej ta paraqisja *Kanunin*. Nuk bëhej fjalë, sigurisht, për gjuhën standarde. Po as dibranishtja tamam popullore nuk mund të përdorej, pasi, në katër – pesë fjalë, dy duhej të shpjegoheshin. Në këto rrethana, "krijova", si të thuash, një model gjuhësor, duke shfrytëzuar gjuhën dialektore të secilit *Mal*. Jam i ndërgjegjshëm për të metat e dobësitë. Jam përpjekur që gjuhën e *Kanunit*, me të cilën janë shkruar nenet, ta afroj sa më shumë me gjuhën e popullit në të gjithë përbërësit: në sintaksë, morfologji, fonetikë, drejtshkrim etj. Frazën e kam ndërtuar sipas sintaksës popullore, duke u dhënë përparësi lidhjeve të fjalive me bashkërenditje, karakteristikë kjo e shprehësisë popullore. Në lëmin e morfologjisë janë aktivizuar format e gegnishtes "me punue", "me hartue", në vend të "për të punuar" dhe "për të hartuar". Fjalët, në përgjithësi, janë shkruar ashtu si shqiptohen. Prej zbatimit të këtij parimi, është mënjanuar në maksimum zanorja *ë*, sidomos në trup të fjalës, pasi kjo zanore në gegnishte pothuaj nuk ekziston. Në fushën e leksikut nga gjuha e popullit kanë marrë të drejtën e përdorimit shumë fjalë dialektore, që kanë zëvendësuar ato të gjuhës standard,

të cilat paraqiten si shumë të huaja për *Kanunin e Dibrës*. E folmja e Dibrës nuk e ka në shumë raste as zanoren *y*. Megjithatë, kjo është shkruar, pasi zëvendësimi i saj me zanoren *i* më është dukur pa vend. Gjuha e rasteve, krahasuar me të neneve, është më afër gjuhës së popullit, paraqitet më dialektore, por jo deri në atë masë sa të vështirësojë komunikimin.

Gjuha e rasteve, brendapërbrenda, ka larminë e vet, se gjuha e Katër Grykëve, si shembull, ka disa ndryshime me gjuhën e Dardhës ja të Sllovës. Mjaft raste nga praktikat kanunore tregohen nga protagonistë të ndryshëm. Jam përpjekur t'i individualizoj me anë të gjuhës. Shënimet e pakta janë paraqitur me gjuhën letrare të njësuar.

Në mbledhjen e *Kanunit*, që mund të mos jetë e plotë, kam pasur ndihmën e pakursyer të shumë burrave të mençur të Dibrës, pjesa më e madhe të cilëve nuk jeton më. Vetëm ky fakt dëshmon se *Kanuni* i saj është mbledhur në fazën më kritike. Qoftë edhe dhjetë vjet më vonë, kjo do të ishte e pamundur. Edhe ky ishte një motiv i fortë shtytës ndaj një pune të tillë. Në fund *Kanuni i Dibrës* ka një *Fjalorth fjalësh e shprehjesh* që janë përdorur në nenet, veçanërisht në gjuhën e rasteve të praktikës kanunore. Në paraqitjen e fjalëve nuk është ndjekur rigoroziteti shkencor i fjalorëve shpjegues e drejtshkrimorë. Fjala është dhënë në trajtën më përfaqësuese që ndeshet më shpesh në raste e në nene. Më shumë është këmbëngulur në përdorimin e tyre në fjali, në kuptimin e drejtpërdrejtë dhe në kuptimin figurativ, kur ishte e mundur. Shpresojmë që pak fjalë t'i shërbejnë fondit të gjuhës shqipe, ja të bëhen bazë për krijimin e fjalëve të reja sipas brumit të saj.

Kanuni nuk është libri im, por i popullit. Unë jam mbledhësi dhe kodifikuesi i tij i mundimshëm. Në qoftë se *Kanuni* pritet mirë, merita është e popullit. Po nuk ndodhi kështu, dështimi është imi.

Autori

I
FAMILJA

1. Familja përbahet prej nji a ma shumë kunorsh, që mund të jenë të nji barku ja të disa barqeve. Kunora simbas Kanunit asht bashkimi i burrit e i grues me anë të martesës, e cila bahet simbas riteve e zakoneve të traditës popullore. *Në kohna të hershme, familjet kanë qenë të mdhaja, me shumë kunorë.*
2. Kunora i vihet nuses në krye në dekikun kur hip në kalë me shkue ke burri e i hiqet në dekikun kur hyn në derën e tij. Femna, kur ve kunorë, "ka vu rrethin e hekurit kresë", thotë populli, me çka duhet kuptue se liria e saj si grue asht shumë ma e kufizueme se e vashës besleme.

MARRDHANIET FAMILJARE

3. Në Dibër thuhet se mik i mirë asht ai që t'i pret rrkatë nga larg, mos me i lanë me të hy nën hasër.

Në nji mexhelis në qendër të muhabetit ishin vu veçoritë e krahinave të ndryshme të Dibrës së Poshtme. Mbasanaj u kalue ke burrat që ka qitë kjo zonë. Llafi ishte për të gjithë, po ma shumë u hagrën nji dernjan e nji muhurrak se kush ishte burrë ma në za:Elez Isufi apo Dine Hoxha. Njani prej atij mexhelisi u tha:

– Ju kot gatrrohi se e keni ngat Taf Kolën e ma mirë se ai nuk i njef kush burrat e Dibrës.

Tafa ishte burrë i urtë, fliste rrallë, por nuk shtinte pa e vu për syni.

– Fol, or Taf, se unë ta kam lanë, – tha muhurraku.

– Ta kam lanë ene unë, or Taf, – tha dernjani e shtoi:–Kur gatrrohen Dardha e Muhurri i ndan Çidhna se e kemi ndërmjet.

Taf Kola foli e tha:

– Burrë ma n' za n' kret Dibrën asht Elez Isufi, por Elezit rri tue ja ngrit tirqit Suf Xhelili. Dine Hoxha rri tu ngrit tirqit se muhurrakt duen me e lanë në brekë.

– Të lumtë goja, or Taf Kola, – thanë burrat.

4. Nji familje ecën për kah e mbara kur të gjithë ata që e përbajnë, kanë të shkueme të mirë me njeni – tjetrin.
5. Në nji familje të madhe, me shumë kunorë e me disa barqe, i zoti i shpisë duhet me qanë i pajisun me cilsinë e dretsisë, me i pa të gjithë njilloj. Hatërmbajtja grryen temelet e çdo shpie.
6. "E papasmja e e paditmja nuk shahen, po hilja e krahmbajtja nuk falen", "Sa nuse ka shpia, aq duhen ene shamia", thotë populli i Dibrës tue theksue barazinë midis njerzve që jetojnë në nji familje.
7. Trajtim të veçantë kanë nuset e reja, që nuk e kanë mbush vitin. Atyne u blihet nji gja ma shumë e ma shpesh se nuseve e grave të tjera.
8. Plakat e vjetra kanë veshje të veçantë; ato nuk kanë dëshirë me u barabit me nuset në veshje e në asnji gja tjetër. *Shkallzimet në moshë flasin për nji kuptim jo të ngushtë të barazisë së njerzve.*
9. Secila nuse, kur do me shkue ke dera e prindve, ke kumbara a ke nji i afërt, lejen ia lip zonjës së shpisë e jo burrit. Zonja e shpisë e ban kuvend me të zotin e shpisë e puna, po qe nevoja, mund të shkojë njer në vesh të Plakut.
10. Leja që i epet nuses për me ndejt ke prindit a diku tjetër, quhet vajde. Ka vajde të caktueme: dyjavore, njimujore, po ka ene vajde që zgjat sa do i zoti i shpisë, mbasi, në radhë të parë, shifet interesi i familjes.
11. Nuset e reja kanë të dretë që nji herë në vit, në kohën ma të përshtatshme për shpinë ku jetojnë, me ba nji vajde dyjavore ke prindit e vet.
12. Ndejtja e nuses ke kumbara asht pesë ditë ja nji javë në çdo tre muej të vitit të parë të martesës, mbasanaj shifen nevojat e familjes ma shumë se sa najnat e nuses.
13. Në rast se nji nuse thirret në dasmë, në mort apo për nji rast tjetër, zonja e shpisë ka detyrë me i dhanë leje e me e ba gati për

çdo gja që i nevojitet simbas dokeve e traditave me u paraqit me dinjitetin e vet e të shpisë që i përket.

14. Nuset e gratë e shpisë, kudo me shkue, duhet me pas nji burrë përpara. Vetëm mrena katundit ato mund të përcillen ene prej nji djali të ri që s'asht në moshë t'armve.
15. Djemtë që i kanë ato nuse në nji familje të madhe me shumë kunorë e me shumë barqe, nuk pyeten ku le e ku merr për to. Ai djalë që do me kontrollue nusen e nuk e le n'dorë të zonjës së shpisë, ndahet me qit tym më vete.
16. Grat' e nuset e reja, për çdo ankesë që kanë, merren vesh me zonjën e shpisë, e kjo, kur nuk asht në gjendje me e zgjidhë vet, i drejtohet zotit të shpisë.
17. Kur i zoti i shpisë asht ene baba i djemve të martue, pra, kur shpia asht me shumë kunorë, por të nji barku, ai ka për detyrë:
    - me i ushqye, me i vesh e me i mbath njerzit e shpisë që ata të jetojnë sa ma mirë të jetë e mundun;
    - me ua ndigjue kërkesat e me ua plotsue ato që janë t'arsyeshme e t'mundshme;
    - me i msue si të sillen mrena e jashtë shpisë, mos me i ra kujt në qafë, po as me lanë kand me u hip në qafë;
    - me i porosit njerzit e shpisë mos me ba punë të kqija, se e keqja të vjen në derë.
18. Kur nji pjestar i familjes ban ndonji marre, i zoti i shpisë merr masa ndaj tij.
19. Kur marrja asht e madhe, pjestari i familjes që e bani, truhet, po ene mund të vritet.
20. Djalin që sillet si do vet, pa përfillë normat kanunore e doket e vendit, i zoti i shpisë e ndan me qit tym më vete, ene kur ai asht i pamartue.
21. Baba, ene pse asht zot shpie, nuk ka të dretë me vu dorë mbi djalin e martue. Ai vetëm e ndan me nxjerrë tym më vete.
22. Baba ka detyrë me i përdor mirë t'ardhunat e punës së vet e të djemve.
23. Baba ka detyrë me i nda djemtë, kur shef se ata nuk shkojnë me njani – tjetrin.

24. Baba, sa të jetë gjallë, ka pjesën e vetë në tokë e në çdo gja.
25. Mbas vdekjes së babës, çdo pasuni e tij bahet e djemve, të cilët e ndajnë atë në mënyrë të barabartë.
26. Baba nuk ka të dretë me ua shit tokën djemve pa i pyet.
27. Djemtë, kur nuk janë të ndamë e kur nuk nxjerrin tym më vete, pa pyet babën nuk kanë të dretë:
    - me shit e me ble;
    - me u ba hizmeqar;
    - me u ba dorzan;
    - me u ba kumbar;
    - me u ba ndërmjets;
    - me u ba shkues;
    - me ba birazellëk;
    - me lidhë miqsi;
    - me lshue gruen.

Sal Demiri kishte dhanë nji vashë ke Met'hasanet në Sohodoll. Nusja ishte shumë e mirë për çdo gja, veç pamjen nuk e kishte aty ku duhet.

Nji ditë prej ditsh, i shoqi, pa pyet babën e vet e asnji njeri tjetër në shpi, i ep nuses lekun e ajo shkon në derë të babës së vet, Sal Demirit.

Sal Demiri atë dekik nuk ishte në shpi; kur erdh, u habit me atë që kishte ngja se e bija ia tregoi çfarë i kishte ndodhë.

– Po pse t'lshoj Met'hasani, moj bijë? – e pyeti Sal Demiri.

– Nuk i pëlqeva, or babë.

– Për çfarë nuk i pëlqeve?

– Për pamje.

Sal Demiri u tha djemve me i ba gati kalin. Mbas nji sahati, vet' i dheti, i shkoi Met'hasanit në derë. Nuk i tha pse kishte shkue. Miku shkon ke miku kur të dojë, por prej atij sahati ata nuk ishin ma miq. Met'hasani e kishte marrë vesh ç'kishte ba i biri, e e kuptoi pse i shkoi Sal Demiri. Ai e priti me nderime. Gjeti nji dekik kohë e doli jashtë prej odës së burrave. U tha djemve:

– Merrni kuajt e bahi veri, e, pa u shtrue darka, e bija e Sal Demirit të jetë k'tu.

Djemtë banë si u tha baba. Kur erdhi vakti i darkës, Met'hasani doli prapë prej odës së miqve e i tha të bijës së Sal Demirit:

– Oj nuse, merr legjenin e shko me i shti babës tand me la duert, mandej dil, se ka kush i ban punët tjera.

Nusja bani si i tha vjehrri. Sal Demiri e pa se Met'hasani e rregulloi atë që kishte ba i biri e nuk e pa t'arsyeshme me e zgjat ma shumë.

28. Kur djemve që jetojnë në nji familje, u vdes baba, njani prej tyne bahet zot shpie.
29. Zot shpie asht e udhës me u ba ma i madhi, por mund të bahet ene ma i vogli, po qe se dallohet për kah zotsia.
30. Kur i ati i djemve ka qanë i pari i fisit, të parllëkun e trashgon djali ma i madh.
31. Në rast se vllaznit duen me u nda, tokën e ndajnë në mënyrë të barabartë.
32. Shpia i mbetet vllaut ma të vogël. Të tjerët marrin pak ma tepër nga pasunia me ngrit shpi të reja.

TE VEÇANTAT NË MARRDHANIET FAMILJARE

33. Djemtë e martuem, kur jetojnë në nji shpi, flenë në oda të veçanta, të cilat kanë pajisjet e nevojshme, simbas gjendjes familjare.
34. Orenditë e ktyne odave e petkat e fjetjes janë personale. Ato nuk ka kush të dretë me i prek veç burrit e grues që i kanë. K'to oda rrinë pa çelsa, po kërkush nuk hyn në to.
35. Djemtë e rritun e të pamartuem flenë të gjithë në nji odë.
36. Vashat e rrituna të shpisë flenë në nji odë të veçantë.
37. Kanuni nuk lejon fjetjen në nji odë të djemve të rritun e të vashave të rrituna ene kur janë halis vlla e motër.
38. Vllau e motra nuk duhet të puthen ene po qe se nuk janë pa prej kohësh me njani – tjetrin. Ato veç përshnoshen tue përpjek krenat ke tamthat, pa u pshtetun faqe për faqe.
39. Djemtë e vllaznisë përshëndeten me vashat e fisit të vet si vllau me motrën.
40. Djemtë e vashat e vllaznisë e kanë të ndalueme me luejt tue prek njani – tjetrin.
41. Kunati e kunata nuk merren n'grykë me njani – tjetrin.
42. Kumbara piqet e përshnoshet me ndrikullën e vet si vllau me motrën.
43. As vllau e motra, pale ma kushrijt' e parë e të dytë, nuk janë të lejuem me marrë rrugë vetëm në vende të largta. Rruga e tyne asht vetëm nëpër katund e ndër sy të njerzve.

BURRI E GRUEJA *

44. Kanuni nuk lejon burrin me vu dorë mbi gruen. Rrafja e grues nuk asht kanunore.
45. Kur burri rref gruen, prindit e saj kanë të dretë me ia marrë e me ia mbajtë, bile ene me ia martue.
46. Në Kanun thuhet: "Grueja ja lshohet, ja vritet. Ajo nuk rrifet".
47. Burri e ka detyrë me prujtë nderin e grues. Kjo bahet vetëm me armë.
48. Burri, kur zbardh faqen, quhet i nderuem, por në gjak bije.

Dy vllazën ishin të martuem. Njani ishte burrë azgan, po në hak të vetë e në punë të vetë, nuk i bite asnjeriu në qafë. Po as nuk guxote kush me i ra më qafë. Trimnia e guxim i tij dukeshin e diheshin. Kishte trup mesatar, shpatulla të gjana, krahë të fortë, por ma të fortë se gjithçka kishte zemrën. Nusen e kishte të re e të bukur, po asaj nuk guxote kush me ja hedhë ene sytë, se e dinte se çfarë e gjente. Po njani që donte me ja ulë kryet, kur nusja e tij po kalonte udhës me një barrë jonxhë në shpinë, mori prej barrës së saj nji fije jonxhë e e mbajti në gojë. Vetm kaq. Me turpnue nji grue të asaj kohe nuk duhej ma shumë. Nuk duhej ma shumë me vu në lvizje burrin me prujtë nderin e grues. Duhej me zbardhë faqen.

Burri i asaj grueje qysh prej asaj nate kur ja banë gruen me fjalë, nuk futi gjumë ndër sy. Rrite tue ruejtë atë që i kishte turpnue gruen. Kaluen tre muej. Kur kishte ndodhë ngjarja, misrat ishin për t'u prashit, kurse tashti ishin korrun e duhej mbledhë prodhimi. Ai që turpnoi nusen e huej nuk dilte jashtë ditën, ruhej shumë. Po nji natë, aty nga e zbardhmja e dritës, shkoi me ngarkue kalin me misër në arë. Ai që ruente natë – ditë, merr vesh se hasmi i tij, kishte shkue në arë për misër. I zuni pritë e e vrau!.

49. Burri e vret gruen për çeshtje nderi. Burri e lshon gruen për brecllajk ja kur i pret mikun në besë. Për arsye të tjera, grueja as nuk vritet e as nuk lshohet.

---

* Në Dibër thuhet: "Po qe se burri asht trau i shpisë, grueja asht cugali që mban atë tra". "Grueja e keqe ban njiqind qese, e mira nuk blihet me flori". "Grueja e dhen burrin". "Grueja e mirë, kur des e le burrin jetim". "Burri i mirë mban gruen e keqe". "Grueja e mirë mban burrin e keq ".

G. F. prej Çidhne u martue me shkuesi. Nusja nuk i doli ashtu dokole pune si e dote ai. Punote kret ngadalë e punën s'e bante si burri. Ai ishte tamahqar i madh e gruen e dote si veten. Kur dote me garkue kalin, kapte thesin 50 oksh ene e hidhte n'samar. E shoqja, jo vetëm sun e bate këtë gja, po sun mbante ene samarin e kalit. Ajo, simbas, G. F., as me gatue nuk dinte: nji herë e bate flinë tullë, nji herë linte groshën pa kripë e kshtu me radhë. Kur burri ia vinte në dukje të metat, ajo e ndigjonte me respekt, e begeniste e përpiqej me ndryshue, por prapë nuk arrinte ndonji gja të madhe. G. F. e kishte durue deri atëherë pse ishte e heshtun e e urtë. Ma në fund, vendosi me e lshue. Ai e shifte se me të nuk kalohej jeta. Po i erdhi keq me ia thanë hapun.

– Oj grue, ke me shkue disa ditë ke prindit e tu, prandaj banu hazër, – i tha nji mëngjes.

Nusja nuk u vonue e doli n'oborr të shpisë me nji boçë petka e i tha të shoqit:

– Gati jam!

– Merr ma shumë rraqe, se do rrish pak gjatë. Ku shkon kshtu vetëm me nji boçë të vogël?

Grues i shkuen lotët krue se e kuptoi që burri po e lshote. Por nuk kishte ç'të bante, mori aq plaçka, sa mundi, e doli në oborr me sytë që i digjnin zarm. I shoqi para e ajo mbas tij. E kuptote se nuk kishte me i pa ma ato vise, për të cilat që tashti po e merrte malli. Si shkuen njer në nji farë vendi, ajo i tha të shoqit:

– A kam leje me folë, or burrë?

– Po si nuk paske?!– pyeti ai i habitun e u kthye me pa gruen, që ishte knellë nga e keqja.

Kur e shikoje, jo vetëm nuk të vinte me e lshue, po kishe dëshirë me e mbajt para syve – kaq e bukur ishte!I shoqi vetëm tashti sikur ia zbuloi hiret.

– A ke qejf me qanë i njoftun e burrë – burrash si Sal Demiri, që i ka vot emni në krala e jo si ti që t'njef vetëm parmena e brana?!

– Po si nuk paskem qejf, moj grue? Kush nuk e do të mirën.

– Pse, pra, nuk bahesh si ai?

– Nuk kam si me u ba, moj grue, se kaq ma ka dhanë Zoti. Atë që nuk ta ep Zoti, nuk mund ta bajsh ene sikur të përpiqesh si pika për lisi.

– Po ene mue kaq ma ka dhanë Zoti, or burrë. Jo se nuk due, po nuk mundem me ba ma shumë se sa baj.

– Heu!– shfaqi habinë burri për ato fjalë që ndigjoi. Tha:–Pasha të madhin Zot, jo vetëm nuk je me u lshue, po me u mbajt në krye të vendit.

U kthyen e shkuen ke shpia".

50. Kur grueja nuk ban fmijë, i shoqi nuk ka të dretë me e lshue.
51. Po qe se nji grue ikën e shkon ke baba i vetë, ky, pa e bilerun punën, nuk e mban në shpi.

52. Në rast se grueja ka ikun prej hallit, se i shoqi e rrifte e e turgjonte, ai e mban në shpi e në gjak nuk bije. Ndërhymja e fisit ene e rrethit familjar e shoqnor mund ta sjellin prapë të shkuemen mirë të çiftit.
53. Kur burri merr nji grue të dytë, e para nuk ka të dretë me ikë prej shpisë.

II
SHPIA E RRETHINAT E SAJ

SHPIA

54. Shpia, ksollë me gardh a me mur prej balte, me gurë të gdhenun a me mermer, sa nji kolibe a sa nji pallat, asht ajo që qet tym e ku jeton nji familje.
55. Tue pasë parasysh numrin e frymve, shpitë i kemi të vogla, të mesme, të mëdha.
56. Shpi e vogël quhet ajo ku, përveç burrit e grues e fmive të tyne, nuk jeton njeri tjetër. Shpia e vogël përbahet prej nji barku.
57. Shpia e mesme asht ajo që përbahet prej dy – tri barqesh.
58. Shpi e madhe asht ajo që përbahet prej ma shumë se dy – tri barqeve.

Dasma e Mersin Ndreut u ba shumë e madhe. Erdhën bija e mbesa, halla e teze, e u mbushën të gjitha konaqet si ke shpia e madhe në Lisivalle, ku rrinin grania, ashtu ene në Sllovë, ku rrinin burrat. Elez Isufi në atë kohë kishte rreth njiqind vetë mrenë. Po të futish në k'të "llogari" ene vashat e martueme, bahej nji numër vërtet i pamundun për nji familje. Elez Isufi, tue u marrë me çeshtjen kombtare, ishte si mik në shpi.

E atë ditë në konaqet e grave në Lisivalle bahej aheng i madh. Kishte dy javë që vlote vendi. Ishin mbledh të gjitha vashat e martueme, që këndonin e kërcenin. Siç ndodh kur zihet dielli e të gjithë përnjiherësh ngrenë kokat e shikojnë qiellin, nuset e vashat e Nderve lanë kangën e vallen e u kthyen me pa atë që hyni nga dera e kabxhikut. Hyni nji burrë, për të cilin nuk i shkonte askujt në mend se do të vinte, mbasi ai kishte shumë kohë që nuk shkilte aty... Kishte ardhë ai njeri, me të cilin dretpërdret, ose në mënyrë të tërthortë, ishin lidhë të gjitha ato gra e nuse të reja, plaka e vasha, fmijë të sapolindun e ata që këndonin e kërcenin. Ky ishte... Elez Isufi.

Vallja mbeti pezull, duert ishin të lidhuna, po kambët nuk lviznin, ahengxhijt që u binin veglave, u shashtisën e mbetën gojëhapët, rregulli u prish e gjithçka sikur mori rrokullimën...Të gjithë shikonin Elez Isufin. Ai ishte nji burrë i gjatë, i shëndoshë, me tirq e kajuke. Tirqit të bardhë, më ca vijzime të holla gajtanash si vetëtima të zeza, mitanin e kishte të zi, kajuken të zezë, brezin të thjeshtë, ksulën të bardhë e të rrafshtë, sytë e zes, flok't e zeza, pa asnjni thinjë. Vështrimin e kishte të mprehtë, zhbirues, mbulem me nji habi të lehtë, të përhershme.

Nuset e vashat u shkëputën duersh e banë nji gjysmë rrethi, me ftyrë nga ai, si të donin t'i banin nji nderim e pritje të veçantë, kurse ai do të kishte dashtë që mos ta vnin re, të vështronte njiherë ashtu, pa e pa njeri, pa tërheq vemendjen e të tjerve. Po kjo ishte e pamundun, e Elez Isufi, megjithse pa shkollë, kuptoi që fama të merr vetminë, qetsinë, të han diçka nga shpirti, të gërvisht në nji qoshe të zemrës e nuk të lejon të jesh ai që je, ai që dëshiron të jesh. Ai bani pak buzën në gaz, u hodhi vashave e nuseve nga nji shikim e ato e kuptuen se ai nuk i njifte të gjitha... Disa ishin bash bijat e tij. Njana prej tyne, Mine Ndreu, mori guximin e iu afrue. U shkëput prej të tjerave e, me atë hapin e lehtë, me atë qoshin e dimive pak të ngritun ke kambët, i doli para. Nuk ishin ma shumë se dy – tre hapa larg, kur iu lshue e e mbuloi me krahë, e, tue e ledhatue e përqafue, i tha:

– O la Lez, a s'më njef? Jam Minja, vajza jote...

E lotët i shkonin krue e i binin mbi supet e gjana e të ngjeshuna të Elez Isufit. Ai e largoi pak prej vetes e e shikoi mirë, në sy. Tha:

– Eu, a ti Mine je?

– Unë jam la Lez. Sa më paska marrë malli!

– Ene mue më ka marrë malli, oj Mine. Shumë.

U pshtetën ene nji herë në krahët e njani – tjetrit. Me Minen Elez Isufin e lidhnin kujtime të shtrejta, të dhimbshme, të paharrueshme. Ajo kishte mbetë pa nanë qysh fmij... Nanën ia vrau pa dashje ky, Elez Isufi. Ngjarja do të tregohet ku të ketë vendin, por Minja, si u martue ke Dauti në Blliçe, tue mos pasë nanë, rrallë i bite mendja me shkue në Lisivalle...Ato ditë e kishte çue dasma e Mersinit.

– Mos të të vijë keq, oj Mine, se nuk njof ene shumë të tjera, – tha Elez Isufi.

Pastaj e pyeti gjanë e gjatë si e kishte hallin. Elez Isufi u nda nga Minja e doli prapë nga dera e kabxhikut për me shkue në Sllovë. Rrugës çuditej: kishte prishë qetsinë e nuseve e vashave, kishte pre gzimin e dasmës. Ato e donin e e adhuronin, por kjo kishte ndodhë .

59. Shpia, e madhe apo e vogël qoftë, nxjerr tym më vete.
60. Ngrehinën e bajnë shpi njerzit që ka mrena.

61. Populli thotë: "Shpitë i bajnë ustallarët", me çka duhet kuptue se nuk ka shpi të para e shpi të dyta. Tymnat që dalin prej çative, janë njilloj.
62. Shpitë e para janë përpjek me e shtue rrethin e tyne tue ba miqsi ndërmjet vedi.

Aliet në Fushë Alie kanë qitë shumë breza me radhë burra trima e atdhetarë. Ndret e Sllovës shkëlqyen veçmas në kohën e Elez Isufit tue u barazue me Aliet në hullinë e atdhetarizmit e të burrnisë. Aliet i kërkuen Elez Isufit nji vashë për Tahir Alinë. Fejesa u ba, por Aliet veç vinin tue u rrzue për nga pasunia e burrnia. Nuk ishte ma koha e Sal Demirit e e Selman Alisë. Pasardhsit e tyne ishin si katundart e tjerë, në mos ma poshtë se ata. Shpitë e para janë si nji shkamb i madh, që, po u shkul nga vendi, merr rrokullimën e nuk di të ndalet. Pikrisht për këtë arsye Ndreu nuk i deshi ma për miq Aliet. Nuk ua tha direkt, por u nxori aq shumë pengesa sa Aliet e kuptuen se miqsia qe e prishun...Atë vashë Elez Isufi ia dha Kaloshit për Hazizin. Aliet mbetën të vrugue në sy të Dibrës. Aliet ishin shpi e parë e kush nuk ua epte vashën, anipse kishin ra nga vakti. Po Aliet donin me ba nji fejesë në shkam, si atë që patën. Iu dretuen Ndreut të Dardhës, të stopanit. Ndreu i Dardhës i pranoi për miq. Tahir Alia vashë Ndreu pati e vashë Ndreu mori për grue. Pati të fejueme ke të dalmit e e mori ke të stopanit. Megjithatë, Aliet nuk e lanë me kaq këtë prishje fejese nga ana e Elez Isufit.

63. Shpia asht e shejtë. Ajo e rrzon cilindo prej frymve të saj e i bije shkarrzimën, po qe se i ecë me hile tue dashtë me fitue në kurriz të pjestarve të tjerë të familjes.
64. Shpia do mundin e djersën e të gjithve që jetojnë nën atë çati. Ajo do ndershmni e dretsi. Po hyni hilja në nji shpi, asaj i janë shkulë temelet e gurët e oxhakut.
65. Çdo shpi ka lidhje me katundin ku ban pjesë. Nuk ka shpi që nuk i takon nji katundi.
66. Çdo shpi ka hise në pronat e përbashkta të katundit.
67. Shpi pleqsh janë pak. Ato janë të njoftuna e luejn rolin e vet.
68. I zoti i shpisë a ndonji burrë tjetër ka detyrë me marrë pjesë në kuvendet, itifaqet e në të gjitha format e organizimit të katundit.
69. Çdo shpi ka detyrë me përmbush çfarë u vendos prej katundit.

70. Çdo shpi ka detyrë me nxjerrë njeriun e vet për punët e përbashkta të katundit, si: ndreqje urash, rrugsh, krojesh etj., kur thirrja bahet "Burrë për shpi".
71. Në rast lufte, çdo shpi asht e detyrueme me iu përgjigj kushtrimit me i dalë zot vatanit.
72. Thirrja kushtrimore ma e zakonshme asht: "Burrë për shpí".

AVLLIA E SHPISË

73. Pothuej të gjitha shpitë kanë avlli. Avllia asht poshterka e shpisë.
74. Avllia asht nji rrethim me mur që i bahet shpisë me krijue mvetsí familjare, mbrojtje e siguri.
75. Madhsia e avllisë varet prej vendit që ke në përdorim e prej mundsive ekonomike, por ene prej shpisë që ke me rrethue.
76. Me avlli rrethohet shpia me gjithë oborr, hauri i bagtive, shpeshherë ene bahçja.
77. Kur avllia përfshin bahçen, ajo i shkon shpisë rrotull, tue mos takue në muret e saj. Pjesa ma e madhe e avllisë ndërtohet para shpisë, nji pjesë e vogël kalon mbas saj.
78. Kur avllia asht e vogël, dy skajet e saj takohen me muret e shpisë. Avllia, në këť rast, ka formën e nji gjysmëharku që vjen tue u zgjanue para faqes së parë të shpisë, ku asht ene dera kryesore. Tri faqet e tjera të shpisë mbeten jashtë avllisë.
79. Në avllitë e vogla përfshihet oborri i shpisë, hauri i bagtive, kur asht ngjitë me shpinë, koshari.
80. Mashna e shpisë, vetëm në raste të rralla, mbetet mrena avllisë.
81. Avllia ndërtohet me plita ja me gurë. Naltsia e saj asht dy metra.
82. Avllia ka dy dyer: nji të madhe, në dretim me derën e shpisë e nji të vogël, që e lidh me mashnën, vathën e bagtisë, bahçen, tokën e punueshme etj.
83. Nji avlli mund të ketë ma shumë se dy dyer, qoftë të mdhaja, qoftë të vogla.
84. Dyert e mdha të avllisë janë prej drrase të zdrugueme mirë, me gdhendje dekorative. Ato kanë dy fletë: njena rri pothuej përherë

hapun, kurse tjetra hapet kur kalon kali me barrë e për raste të veçanta.

85. Në dyert e mdha të avllisë ka nji dorezë prej tunxhi apo prej hekuri që shërben me trokit ata që vinë në shpi.
86. Dyert e mdhaja të avllisë mbyllen nji sahat mbas akshami. Në këtë kohë lshohen qentë e shpisë, por mrena avllisë.
87. Kur dikush troket në derë të avllisë mbasi ajo asht mbyllë, shkojnë e e hapin vetëm burrat. Dera hapet kur i njifet zani atij që thirri.
88. Ai që hap derën, duhet të ketë në dorë nji pishë të ndezme ose ndonji mjet ndriçimi me ua pa fytyrat atyne që kanë ardhë.
89. Ke dyert e avllisë jashtë ndërtohen dy softe, me naltsi rreth nji metër nga toka e me gjansi rreth nji gjysmë metri.
90. Softet shtrohen me dhè ja me çimento e shërbejnë me ndejtë burrat e me pi kafe. Softet mund të jenë ene prej drrase, të mbulueme me lkura delesh e me shilte.
91. Dyert e mdhaja të avllisë janë të mbulueme me furda ja me tjegulla. Mbulesa e tyne asht si mrena avllisë, nga ana e shpisë, ashtu ene jashta saj, nga ana e softeve.
92. Mrena në avlli ngrihet koshari e turra e druve të dimnit. Pshtetun mbas mureve të saj ndërtohen ene pojata të vogla, të mbulueme me furda ja me tjegulla, që shërbejnë për gatimin e gjellve, pjekjen e bukës, lamjen e enve etj.

Avllia e shpisë së Murat Kaloshit zinte rreth nji hektar tokë. Në atë përfshihej bahçja, oborri i shpisë, pojatat, që ishin oda të vogla, me dyer e dritare, ku grania piqte bukën, lante enët e bante punë të tjera. Vetëm me gatue bukë ke shpia e Murat Kaloshit punonin tetë magjatore, që gatuenin dyzet – pesëdhetë bukë ne ditë. Kur nuk ia dolën magjatoret, u ndërtue furra që piqte njiqind bukë në ditë. Në avllinë e Murat Kaloshit shtroheshin rreth dyzet sofra në ditë. Gjysma e tyne shtroheshin për njerzit e shpisë, gjysma për miq e dashamirë.

Në gusht të vitit 1920, kur në Arras u formue administrata qeveritare që njihet në popull me emnin Qeveria e Arrasit, gjatë dy muejve në avllinë e Murat Kaloshit, vetëm për të ardhunit nga Tirana, janë shtrue dyzet – pesdhetë sofra në çdo haje. Ngjitun me furrën e bukës, ishte pojata për lamjen e enve ku shërbenin dymbëdhetë gra e vasha të Kaloshve. Në konaqet e Murat Kaloshit shërbehej me pjata të veçanta, hahej me lugë t'nikelueme e me piruj.

Vend të veçantë në mjediset e avllisë së Murat Kaloshit zinte bahçja, tre dynymë vend, që shtrohej me mutafë e sixhade nga ma të bukurat. Burrat uleshin në formë rrethi e disa djem të rij u shërbenin ma kafe e duhan.

Ngjitun me pojatën e gjellve, por nga ana e jashtme e avllisë, ishte thertorja, ku për çdo natë thereshin pesë – gjashtë berra të imët e nganjiherë ene qe e lopë.

ZOTI I SHPISË

93. Plaku shikon rrugët e largta nga duhet me shkelë që në shpi të prijë e mbara.
94. Zot shpie nuk bahet ma i moshuemi, po ma i afti, ai që ua di punve e asht i premë me udhheq të tjert.
95. Në shpinë e përbame prej nji barku, zot shpie asht burri. Ai nuk zgjidhet e nuk caktohet. Secili burrë asht i parë në grue e në fmit' e vet.
96. Baba i fmive e mban zotshpillëkun njersa e shef që mund t'i kollondris punët. Mbasanaj dretimin e saj e merr njeni prej djemve, ma i përshtatshmi për atë punë.

Nji burrë u plak shumë. Nuk i punonin ma kamët e duert. Vesh't e lanë, po k'shtu ene sytë. Mendjen nuk e kishte top si përpara, harronte shumë: me e pyet në darkë ç'kishte ngranë në mëngjes, nuk ishte në gjendje me u përgjigj pa u mendue pak si gjatë. Plaku kishte tre djem, të tre të rritun, të martuem, me armë në sup. E vret mendjen se cilin duhej me ba zot shpie. Mendon me i vu në provë. Ngrihet nji mëngjes me ksul'n në sy, me të cilën kishte mbulue ballin. I thrret tre djemtë në odë të vetë me u dhanë nji porosi. Në të vërtetë i thirri me kuptue cilit prej tyne do t'i bante përshtypje pse e kishte vu ksul'n në atë mënyre, ndryshe nga ditët e tjera. Po asnjani nuk u kujtue për këtë gja e plaku u tha të dilnin. Mbas gjysmë ore i thrret nji nga nji. Në fillim futi në odë ma të madhin, të cilit i tha:

– O djalë, e kam ulë ksulën kështu mbi ballë, se më ka dalë nji pikë e keqe e nuk di si me e hekë.

– Kollaj, or babë, – i tha i biri e shtoi:– Marrim gjethe verrini, i thajmë, i bajmë shkrumb e pluhnin e tyne e përziejmë me të bardhë veze e me të lyejmë pikën e keqe. Ke me pa sa shpejt ka me u përtha.

– Mirë, kshtu do bajmë, – i tha ai djalit.

Hyni djali i dytë, biseda u zhvillue si me të madhin, me ndryshimin se ai si ilaç për me shnoshun pikën e keqe tha se ishte e nevojshme me e lye me gjethe mullage.

– Mirë, – i tha i ati, – dil e më bjer ma të voglin.

I ati i bani po atë pyetje si dy të tjerve.

– Po qe se atë pikë ta kanë vu të tjerët, ne jemi me armë e ta heqim, po e pate vu vetë, e mbajsh me shëndet se kërkush nuk ka si me ta heqë, – i tha djali i vogël.

Plakut i pëlqeu shumë përgjigja e tij e atë bani zot shpie.

97. Në nji shpi me disa barqe i zoti i shpisë zgjidhet prej Plakut e familjes. Ma shumë se mençunia vlersohet dretsia e ndershmnia. I zoti i shpisë para çdo pjestari të familjes duhet me qenë si para Zotit.

Nji burrë kishte gjashtë djem, të gjithë të martuem, me fmijë, me përjashtim të voglit, që sapo kishte mbushun të tetmbëdhetat. Plaku i mblodhi ni ditë rreth vetes e i pyeti me radhë:

– Do mbajsh Ramazan këtˈ vit ti apo jo?

– Po, – tha i madhi.

– Kush ka me agjnue tjetër?

– Unë.

– Unë.

– Unë.

– Unë.

Ma i vogli nuk foli.

– Ti nuk ke me agjnue? – e pyeti i ati.

– Të vijë njiherë Ramazani, pa shohim e bajmë.

– Kaq të vështirë e paske me e nda sot?

– E kam.

Me kaq kjo punë sosi. Zaten plaku nuk kishte pasun për qëllim me i detyrue me mbajtë Ramazan. Mbas nji jave ai i mblodhi prapë e u vu nga nji pulë të pjekun përpara. I porositi:

– Do të hajë secili të vetën, por me kusht që të hyjë më ndonji vend që nuk shifet nga askush. Ai që nuk e gjen nji vend si thashë, ta bjerë pulën pa prekun.

Ata morën pulat e dolën. Pesë ma të mdhejtë u kthyen me duer bosh, kurse ma i vogli me pulën në dorë.

– Nuk gjete nji vend ku me e granë pulën pa të pa njeri? – e pyeti i ati.

– Nga njerzit gjeta, or babë, por nga Zoti jo. Për atë nuk ka vend të fsheftë, prandaj e pruna pulën pa prekun.

– Qysh tashti ti je zot shpie, – i tha i ati.

98. Zoti i shpisë rri në njanën anë të votrës tue ia lanë kryet e vendit Plakut. Zoti i shpisë dreton vet, por merr parasysh ene mendimin e familjes.
99. Zotit të shpisë nuk i preken: armët, kali i shalës, shtroja e mbuloja, veglat e kafes, qesja ku mban paret.
100. Zoti i shpisë ka të dretë me prish për vete aq pare sa ia kërkon rasti, nderi e dinjiteti.
101. Zoti i shpisë kollondris të ardhunat që mblidhen prej punës së gjithë familjes.
102. Zoti i shpisë, mbasi merr fjalën e Plakut, ka të dretë me ble e me shitë tokë, mall, bagti, me hapë tokë të re, kanale e vija kulluese, me caktue troje për shpi, me gjetë vend të përshtatshëm për mulli, vavicë, mashën, koshar etj.
103. Asnji veprimtari e randsishme në familje nuk mund të bahet pa dijeninë e zotit të shpisë. Vetëm ai ka të dretë me dhanë pare hua, me dërgue pjestarë të familjes me vu a me la hua etj.
104. Zoti i shpisë çdo mbramje merr të dhana se si janë kryem punët e ditës prej pjestarve të familjes e u ep atyne detyra të reja për të nesermen tue pas parasysh përvojën, aftsinë e moshën e tyne.
105. Zoti i shpisë vendos rregull në familje tue pas kërkesa të dreta për çdo pjestar të saj, tue i pa të gjithë të barabartë.
106. Kur djemt bahen në moshë të armve, zoti i ships' ua blen ato, po ia ep Plakut me ua dorzue.
107. Plaku, kur i dorzon armën, i thotë çdonjanit prej djemve: "Pushkën mbaje, se je ba për të, po kjo, sa ka grykën, ka nafakën".
108. Zoti i shpisë, kur merr pëlqimin e Plakut, ka të dretë me veçue përkohsisht ndonjanin prej burrave ja grave, që, për arsye të shëndetit mendor, asht ba i rrezikshëm për të tjerët. *Kjo asht nji zgjidhje për shpejt, se në Dibër nuk ka shpi me burg.*
109. Zoti i shpisë, mbasi pyet Plakun, ka të dretë me nda ata persona që nuk u binden urdhnave që lidhen me respektimin e rregullave të bashkjetesës.

110. As zoti i shpisë e asnji burrë tjetër, nuk kanë të dretë me vu dorë mbi djemtë që kanë mbushë moshën e armëve.

Selim Alia prej katundit Fushë Alie pati tri gra e me secilën prej tyne la nga nji djalë: Halilin, Selimin e Tahirin. Të tre u vranë prej pushkës, si vriteshin t'shumtën e rasteve burrat e ktij fisi. Selimi u vra në luftë kundër serbit gjatë kryengritjes së madhe të shtatorit të vitit 1913. Tahiri u vra në luftë kundër partizanve në gusht të vitit 1944, Halili u vra po kundër partizanve në janar të vitit 1945 në Kolesjan të Kukësit.

Po ngjarja asht e asaj periudhe kur Halili ishte gjallë e zot shpie. Selim Alia që u vra më 1913 në luftë kundër serbve, e pat lanë gruen shtatzanë. Ajo lindi djalë e atij ia lanë emnin Selim. Selimi i Ri ishte me sedër të madhe. Halil Alinë e kishte mixhë e ja ndigjonte shumë llafin, megjithëse ishin gati të nji moshe. Por Halili ishte gjaknxehtë si askush. Për nji dekik digjej si baruti, mbasandaj binte, po e keqja ishte ba. Nji ditë, nuk dihet për çfarë arsyeje, Halili i ra me shpullë faqe burrave Selim Alisë së Ri. Djali mbeti i turpnuem ke s'ka. Me vra Halilin, do thoshin njerzit se vrau mixhën e vet që e kishte në vend të babës, mos me ba kurrgja, nuk e mbante vendi. I ra shkurt: qiti revolen e vrau veten.

111. Për marre të madhe vetëm Plaku i shpisë ka të dretë me true pjestart e familjes, me përjashtim të fmijve që nuk përgjigjen për veprimet e tyne. Baba e nana këtë të dretë e kanë për fmit'e vetë.

ZONJA E SHPISË

112. Zonja e shpisë asht grueja ma e qanme e asaj shpie, e cila, pos vnjesës, duhet të ketë ndershmninë e dretsinë, nuk duhet me qanë bracë, gishtlpime etj.
113. Plaka e shpisë, Nana e Madhe, kur asht gjallë e me mendt e kresë, nuk asht e shuejtme për nga shërbimet që mundet me i sjellë shpisë me përvojën e saj të gjatë.
114. Mbi të gjitha kunorët, të nji barku ja të disa barqeve, Plaka e shpisë pyetet mbi graninë për çdo gja.
115. Plaka e shpisë siguron rregullin e mrenshëm tue lehtësue detyrën e zonjës së shpisë po ene tue kontrollue atë mos me e përdor keq besimin e familjes.

116. Plaka me përvojën e madhe e paansinë asht model i sjelljes në shpinë me shumë frymë, ku grania luen nji rol të madh në të shkuemen mirë.
117. Plaka e shpisë, për gatrresat që nuk mundet me i zgjidhë vet, merret vesh me Plakun e të zotin e shpisë.
118. Zonja e shpisë ka në dorë çelsat e çdo gjaje që hahet, pihet e mblidhet.
119. Zonja e shpisë dreton gratë e tjera tue i caktue secilës punën në përshtatje me shëndetin, përvojën e moshën.
120. Jeta e grave në Dibër ka qenë e ndryshme: gratë e familjeve të mëdha kishin organizimin e vetë fisnor, që ndryshonte shumë nga ai i familjeve të thjeshta malsore, që e siguronin jetesën vetëm me djersën e ballit.

Në familjen e madhe të Cen Elezit, që përbahej prej rreth njiqind frymë, pjesa ma e madhe ishin gra, vasha të pamartueme e fmijë. Dretimin e kishte Plaka e shpisë, që caktonte zonjën e shpisë, e cila merrej me organizimin e ndamjen konkrete të punve në familje me shumë kunorë mrena. Shtresën e parë të elementit femnor e banin gratë në moshë e plakat, që nuk merreshin me asnji punë; ato rrallë kujdeseshin për fmijt e vegjël, por ma shumë e kalonin kohën tue shkue nëpër bija e nëpër mbesa. Në shpinë e Cen Elezit gatimi për gra e fmij' bahej veç, në kuptimin e gatimit të gjellve; buka bahej në furrë për gjithë familjen.

Për burrat gatuente nji kuzhinier që kishte odë të veçantë, me të gjitha pajisjet e nevojshme. Për gratë e fëmijt gatuente grueja që ishte caktue për këtë qëllim. Gratë në moshë mesatare gatimin e banin me javë, simbas radhës që caktonte zonja e shpisë. Ene pjatat e enët i lanin nji javë njana e nji javë tjetra. Kur kuzhinieri njoftonte zonjën e shpisë se gjellë do të tepronte nga ajo që ishte gatue për burrat, atëherë për gratë nuk bahej gatim, por hanin sipas menysë që ishte ke burrat: çorbë me copa mushknish, mish të ziem me lang e pilaf orizi.

Shtresën e dytë të elementit femnor në shpinë e Cen Elezit e banin nuset e reja. Ato nuk merreshin me punë jashtë shpisë. Asnji prej grave të familjes së Ndreve nuk punonte jashtë shpisë, në bujqësi, si gratë e tjera malsore. Këto punë në familjen e madhe të Ndreut baheshin me argatë. Nuset e reja fshinin e lanin odat e veta, kujdeseshin për fëmijët, merreshin me lamjen e pastrimin e rrobave të burrave, fshinin në mënyrë të përbashkët, ja sipas nji grafiku të caktuem, bahçen, oborrrin, nji pjesë të rrugës, mbushnin ujë etj.

Shtresën e tretë të elementit femnor e banin vashat e reja, të fejueme e të pafejueme, që nuk ishin pak, por rreth tridhjetë. Ato nuk banin asnji punë, me përjashtim të punëve të dorës ose kur merrnin e gatuenin për qejf, me u msue "për derë të huej". Jeta e tyne ishte ma e lehtë e ma e bukur ene në krahasim me gratë e nuset e Ndreve, të cilat banin nji jetë shumë ma të mirë se sa malsoret e tjera. Kur vashat e Ndreve martoheshin në familje që nuk ishin të rangut të Cen Elezit për nga pasunia, punonin si gjithë grania dibrane, mrena e jashtë shpisë, tue e pasë gjithë shpinë mbi krye". * Kështu jete bante elementi femnor ene në familjen e madhe të Murat Kaloshit e gjithë pasanikve të tjerë të Dibrës.

121. Gratë me fmijë për gjini bajnë punë mrena e jashtë shpisë, po sa ma afër saj, me ju gjetë fmijve pranë.
122. Zonja e shpisë kujdeset për fmit' e grave tue i ushqye, vesh e mbath njilloj. Për fmit' e gjinit kujdesen nanat e veta.
123. Detyra kryesore e zonjës së shpisë asht me u kujdes për ushqimin e familjes. Ajo ka detyrë me qenë kursimtare, por jo kurnace me u hy ndër hak njerzve të shpisë për të ngranme e të pime, me aq sa i kanë mundsitë.
124. Magjatorja që gatuen bukën, caktohet prej zonjës së shpisë, e cila e liron atë prej punve të tjera.
125. Në rast se nji mik asht me i ther berr, këthough' e ban vetëm i zoti i shpisë. Në mungesë të tij, vendos ai burrë i fisit që thirret me ba muhabet me mikun e, për atë rast, zavendson zotin e shpisë.
126. Zonja e shpisë ka punët e mrenes. Jashtë shpisë ajo punon rrallë.
127. Zonja e shpisë përgjigjet për bukën e çobanit, për bukën e stanit, të argatve, për ushqimin e pulave, të qenve, tagjin' e lopës që milet etj.
128. Ndër gratë vetëm e zonja e shpisë ka të dretë me dhanë e me marrë hua ke komshijt.
129. Zonja e shpisë asht përgjegjse me vesh e me mbath graninë e fmit' e tyne. Qesen e zgjidh zoti i shpisë, por zonja e shpisë i dëfton për çfarë petkash duhet me u shpenzue.

* Për mënyrën e organizimit të jetës në familjen e madhe të Cen Elezit jep të dhëna interesante Margaret Hasluck në librin "Kanuni shqiptar", Tiranë 2006, f. 33, 41.

130. Në një shpi të madhe me disa barqe, zonja e shpisë i ep secilës grue hisen e leshit të dhenve e çdo hise tjetër. Zonja e shpisë përgatit zahiret e dimnit e pastërmën.
131. Zoja e shpisë u shkon bijave, hallave, mbesave, tezeve, kunatave për çdo rast me harxhet e nevojshme.
132. Në një shpi me t'hyme e t'dalme të madhe e zonja e shpisë sajdis, simbas randsis' e largsis', miqt' e mikeshat prej ke gjellët që gatuen e njer ke petkat që u shtron me fjetë.
133. Në rast festash, ajo del në pazar me të zotin e shpisë me ble për graninë veshmbathje e i darit ato simbas thanjes: "Kuj ni rizë e kuj ni kmishë, kërkuj qejfin mos ja prish".
134. Në familjen e madhe e zonja e shpisë ka detyrë me mbarsue e me msue për derë të huej vashat e rritme. Ajo u ep atyne çka duhet për me gatue.

Në familjen e madhe të Elez Isufit shumë gra merreshin vetëm me gatimin e bukës. Kur familja u shtue shumë, morën furrtar. Ma vonë morën ene kuzhinier që gatuente vetëm për burrat, kështu që puna e grave filloi me u lehtësue shumë në shpi, kurse jashtë shpisë ato nuk punonin kurrë. Prej k'tij organizimi të punve, vashave nuk u bite me msue me gatue. Punort e tyne ishin të pakta: me ba çorape ja triko leshi.

Zonja e shpisë mendonte për to. N'quer, kur ruheshin zahiret, bulmeti e ushqime të tjera, kishte ene miell, oriz, voj, sheqer etj. Në netët e dimnit, si të hahej darka e gjithkush veçohej në odën e vet, vashat, pesë – gjashtë një natë, e shtatë – tetë një natë tjetër, hynin n'quer, merrnin çfarë u duhej e shkonin në odën e përbashkët me msue artin e gatimit.

– Oj cuca, – thoshte ajo që ishte e fejueme, – sa t'shkoj në shpi të huej i kam duert në brumë, se nuk ka grue tjetër në shpi.

– M'lini mue me gatue, – thoshte Esmaja, – se veç groshës, nuk di me ba gja tjetër.

– Ehu, – i rrafgjonte zemra Hides, – na u qaki ju që keni me gjatue për burrin, vjehrrin e vjehrrën; unë duhet me gjatue për dizet vet...

– Hajdeni moj, se do msohemi, se nuk ka le kush msue, – ia priste Liçja.

E kshtu, me t'qeshme e me t'hagarizme, nisnin vashat e Ndreve me gatue brumin, me ftollue petat, me nxe saçin e çerepin, me përdor tepsiat e kusiat...

Mbas një pune të gjatë e të lodhshme, uleshin me provue çfarë kishin gatue: petulla, flí gruni, birekë, lloj – lloj ambëlsinash...Natën vonë shkonin me fjetë e shikonin andrra nusnie!.

NJERZIT E TJERË TË SHPISË

135. Njerzit e shpisë janë të nji trungu e të nji gjaku, të nji barku ja të disa barqeve, që jetojnë nën nji kulm e nën nji çati, që kanë të përbashkët të ngranme e të pime, të veshme e të mbathme, të mirat e të kqijat, mënyrën e jetesës etj.
136. Njerzit e shpisë nuk kanë të dreta të barabarta. Ma shumë kanë të dreta zoti e zonja e shpisë.
137. Njerzit e shpisë kanë mjaft kufizime në marrdhaniet jashtë shpisë.
138. Bujku i parmenës nuk ka të dretë me i dhanë kujt qetë pa pyet të zotin e shpisë.
139. Nji grue e familjes nuk ka të dretë me dhanë nji hua miell pa pyet zonjën e shpisë.
140. Përdoruesit e veglave bujqsore nuk mund t'ua apin ato komshijve pa fjalën e zotit të shpisë.
141. Asnji nga njerzit e shpisë nuk mundet me dhanë rendin e ujit, rendin e mullinit, me i ba kujt rendin e gjasë së gjallë, pa pasë dijeni zoti i shpisë.
142. Njerzit e shpisë munden me e heq zotin e shpisë, kur ai nuk i dreton mirë punët, kur punon me hile, me krahmbajtje për fmit' e vet, por, sa të jetë zot shpie, fjala e tij zbatohet.
143. Zonja e shpisë hiqet vetëm me lejen e zotit të shpisë. Sado me pasë ankesa për të, pa thanë i zoti i shpisë "po", ajo nuk hiqet.
144. Për ndonji veprim të dukshëm të zonjës së shpisë, që shkel të dretat e grave e të fmive, ja ul riben e familjes, zoti i shpisë e heq në dekik.
145. Zonja e shpisë hiqet kur asht bracë apo pa varidat për detyrën e ngarkueme.
146. Në familjen e madhe me disa barqe, përgjithsisht zoti e zonja e shpisë nuk janë burrë e grue.
147. Grueja, sado e naltë me qanë në shkam atje ku ka le, nuk mundet me dalë mbi burrin që ka marrë, ene sikur ky të jetë i lanmi i dynjasë.

Hoxholli i Dibrës së Madhe e kishte marrë gruen ke Kryeziu i Kosovës, ndër shpitë ma të para. Ke Hoxholli punonte në derë e mrena ni djalë i ri prej Çidhne, Emin Koltraka. Kur qe pajtue e e pat marrë atë vend pune, e thrret kryeismetçiu e i thotë:

– Çdo mëngjes, në orën nandë, zonjës e zotnisë ke me u çue kafen në odë të vetë.

Të nesermen, simbas porosisë, Koltraka mbush ibrikun me kafe, merr tabakun me filxhana e hyn në odë të Hoxhollit. Ai u çudit kur i gjeti burrin e gruen të dy në krena të vendit: Hoxholli në njanën anë të oxhakut, grueja në anën tjetër. Kryet e vendit ku rrite zonja, ishte ma i randsishëm, se nuk e kishte derën e odës përballë. Emin Koltraka, ene pse djalë i ri, dite se kafja duhet me iu dhanë njerzve simbas vendin që kanë zanë në odë. Në atë odë dilte e para zonja e jo zotnia. Ai u mat nji dekik e mbet me tabakun e filxhanave e ibrikun e kafes në dorë. Bija e Kryeziut e vuni re këtë gja e i tha:

– Or Koltrak, jepja të parit kafen Hoxhollit, se grueja, ene bija e mbretit me qanë, nuk mund t'i dalë burrit para në asnji gja.

148. Po qe se zonja e shpisë plaket shumë ose ulet në shtroje mos me u ngrit ma, ajo cakton gruen që ka me i zanë vendin. Po miratimin e ep i zoti i shpisë.

149. Kur des i zoti i shpisë, e zonja e shpisë i ze vendin, po qe se asht prej atyne që mban dikmenin e familjes e nuk mundet me ia kthye kush fjalën. Ka zonja shpie që thirren "Nana e Madhe" e mbajnë armë.

Ndregjonët janë nji familje e madhe e e përmenun në Katër Grykë. Ato ene gratë i kanë pas sojlije. Nji prej tyne ishte Mihanë Ndregjoni. Mbiemni i saj i vashnisë ishte Bici, se ishte bijë ke Bicet në Macukull të Matit. Ajo u martue me Ibrahim Ahmet Ndregjonin, të cilit i pat dekun grueja e parë. Me gruen e parë, Ibrahim Ndregjoni pati dy djem, Ahmetin e Rexhepin. Gruen e dytë që mori, në fillim e thirrnin "Macukullanja", pse ishte prej Macukulli. Po, në fund fare, të gjithë Ndregjonët e thrrisnin "Nanë", mbasi këtë'emën ajo e fitoi me zotsinë e dashuninë që kishte për njerzit. Mihana djemtë e burrit i donte njilloj si djemtë e barkut, bile pak ma shumë. Ajo u ba vërtet nana e tyne. Mihanë Ndregjoni shartet i kishte burrash. Mbante cigarishten e gjatë në brez bashkë me qesen e duhanit. I shkote fjala në mexhelis të burrave, ku e pyesnin për mend. Ishte bujare e mikpritse e madhe.

Në dimnin e vitit 1943 Halil Alia shkon ke shpia e Ndregjonit vetë i njizetí. Burrat nuk ishin në shpi. Duel Mihana në oborr e Halili e pyeti:

– A janë burrat k'tu?

– K'tu janë, – i tha Mihanë Ndregjoni e shtoi:– Bujrum, Halil Aga, mirë se të pruni Zoti.

I hoqi para Halil Alisë e burrave që e shoqnonin, e i futi në odë. Thirri nja dy – tre vetë nga burrat e fisit me ba muhabet e vet u mor me përgatitjen e darkës. Halili e kuptoi se burrat e shpisë nuk do të vinin atë natë, por nuk ishte nevoja. Me nji grue si Mihanë Ndregjoni ndrit shpia ene kur nuk ka burra mrena.

Dine Hoxha ishte nip i Ndregjone. Ai e donte shumë Mihanën për burrninë e bujarinë, prandaj, sa herë kalonte në Katër Grykë, nuk rrinte pa shkue në derë e pa i thirrë:

– Oj Macukullanja e Ibrahim Ahmetit.

BARIU

150. Bari asht ai që ruen bagtinë e shpisë së vet, nji shpie tjetër ja gjithë katundit.
151. Bariu i shpisë asht burri a djali i asaj shpie që i vjen ndoresh puna e gjasë së gjallë, apo se s'ka tjetër me e ba atë punë.
152. Bariu caktohet prej zotit të shpisë.
153. Bariu i paguem, qoftë i nji shpie, i disave prej tyne, ja i gjithë katundit, pajtohet me pare apo me drithë.
154. Bariu me pagesë i nji shpie, çdo kryemotmoti merr nji veshje të poshtme e nji palë opinga falas.
155. Dami i bamë prej bariut, paguhet prej zotit të shpisë ku ai asht pajtue.
156. Kur bariu humb ndonji bagti, ai duhet me ba me dijeni saora të zotin e shpisë.
157. Në rast se nji bagti e han uku ja rrzohet në kep, bariu i çon të zotit të gjasë së gjallë "nishanin" me faktue damin e bamë e me shkarkue veten.
158. Po qe se bariu nuk e ban me dijeni të zotin e shpisë për damin e bamë, atij i ndalet në pagë vlera e gjasë së hupun, bile mund të quhet i papërshtatshëm me shërbye në atë derë.
159. Kur bariu del vjedhës, zoti i shpisë e përze n' dekik, po tue i dhanë pagën që ka ba hak.

160. Në rast se bariu vret nji njeri, zoti i shpisë ku asht pajtue, nuk ka punë me atë gjak. Atë e ka në derë bariu në shpinë ku ka le
161. Po doli kush e vrau bariun, zotit të shpisë ku qe pajtue, i bahet borxh me i marrë gjakun.
162. Në qoftë se nji bari asht zinaçi, ai nuk vritet, por i epet haku e përzehet prej shpisë ku asht pajtue.

HIZMEQARI

163. Hizmeqar asht ai njeri që asht pajtue në nji shpi kundret nji pagese me ba çdo punë që ka shpia.
164. Hizmeqari, në radhë të parë, punon në derë e jashtë, por ene në derë e mrenë.
165. Hizmeqari ka po ato të dreta e detyra si bariu.
166. Hizmeqari në shumë shpi të Dibrës asht trajtue si njeriu i familjes, por ka pas ene dyer që i kanë hi nër hak.
167. Hizmeqari mund të jetë i jashtëm, me kuptimin që nuk banon në shpinë që shërben.
168. Hizmeqari i jashtëm mund të jetë nji katundar i atij që e merr hizmeqar me ditë, por ene me muej e me vite.
169. Statusi i hizmeqarit të mrenshëm asht ma i ulët se sa i hizmeqarit të jashtëm, mbasi i pari ban çdo lloj pune e asht ma i lidhun me të zotin që e ka pajtue.
170. Hizmeqari i mrenshëm ka detyrë me ju bind çdonjanit prej familjes ku asht pajtue, sidomos zotit e zonjës së shpisë.
171. Hizmeqari i mrenshëm nuk mund ta lajë punën e të largohet kur të dojë, pa marrë pëlqimin e zotit të shpisë ku asht pajtue.
172. Hizmeqari i mrenshëm nuk mund të largohet as me ditë e të shkojë diku pa lejen e të zotit të shpisë.
173. Hizmeqari i mrenshëm nuk mund të martohet në derë të zotit të shpisë, pa shkëput marrdhaniet me të.
174. Ka raste kur hizmeqar i mrenshëm asht nji që ka lidhje gjaku me të zotin e shpisë ku asht pajtue. Vetvetiu të dretat e tij janë ma të mëdha se sa të nji hizmeqari të zakonshëm.

Tregon Hide Kaloshi (Ndreu): "Shpia jonë ka pas shumë hizmeqarë, disa ishin njerzit tanë të gjakut, si nipat Sal Kukeli, Hajredin Kukeli, por kishim ene katunarë, si: Dan Doçi, Islam Loka, Sali Doku, Sul Doku etj. K'ta të fundit vinin e punon ditën e në mbramje shkonin ke shpia e vetë. E kam pas amanet nga baba (Elez Isufi) me i mbajt mirë hizmeqarët, po ene Selimi për ditë ma epte këtë kshillë. Po nuk ishte nevoja, se e kisha vetë në shpirt kujdesin e ndihmën për fukaranë. Jam kujdes jo vetëm për hizmeqarët e mi, por ene të Murat Kaloshit e të Selim Xhetan Kaloshit nga Kandrri. Hizmeqarët e Kaloshve të Kandrrit në shefak të dritës vinin nga katër – pesë kuaj para e shkonin në Val me ba dru. Kthenin çdo ditë nga shpia ime e ua qisja mëngjesin në bahçe, se e dija se nuk kishin ngranë. Murat Kaloshi, si dihet, ka qenë bujar e pasanik si rrallë kush, por nuk merrej ai me hizmeqarët. Kaloshët e Kandrrit, zarmi i Muratit, ishin shpi shumë e madhe e nuk i bite kujt ndërmend me u marrë me hizmeqarët. Kurse gratë e Selim Xhetanit ishin pak të ngushta ka e dhanmja, kështu që hizmeqarët dilnin pa mëngjes. Po kushdo që asht puntor, e di se çfarë do me thanë me iu ngjitë Valit me ba dru pa e mbushë barkun. Ata, si hanin mëngjes, më uronin tue thanë:

– Jalla, oj Hide, mos raft' kurrë ngushtë shpia jote!

Kur ktheheshin me dru prej Vali, prapë u rrisha gati e copën e bukës me gjizë e me çfarë të kisha, ua epja me vete. Prapë urime prej tyne.

Hizmeqarët tanë, pa asnji përjashtim, hanin ke burrat e me miqtë. Po unë e dija se hizmeqarit nuk i llahet mulla kur ha në sofër me miq e me zotin e shpisë, prandaj i thirrsha në kuzhinë e u veja prapë bukë. U lija vorbën me groshë ja me mish afër, çfarë të kishim ba, tue u thanë:

– Hani sa të doni, unë po dal se kam nji punë...

Kur e zonja e shpisë e shikon, hizmeqarit i duket se ja numron kafshatat e i lidhet buka. Prandaj i lija vetëm. Atyne që në mbramje shkonin nëpër shpitë e veta, ua mbushja torbat me mish, me hallvë e me fli gruni që t'ua çonin fmive.

HAURI I BAGTISË

175. Hauri i bagtisë bahet ngjitun me shpinë ose afër saj.
176. Hauri i bagtisë asht përherë përtrollzë. Ndërtohet me plita ja me mur prej guri, ka çati, dritaret i ka të vogla.
177. Hauri nuk ka tavan e nuk asht i suvatuem. Ai ka disa ndamje prej listelash ja prej gardhi, që u thonë shtrraqe, me ndejt veç lopët, delet, kali, mushka etj.
178. Mrena shtrraqeve të deleve apo të lopve, ka ndamje të veçanta për qingjat e viçat e vegjël.

179. Çdo lloj bagtie ka grazhdin e vet, ku i hidhet ushqimi i nevojshëm.
180. Hauri i bagtisë e ka derën në at' anë që shifet prej dritareve e derës së shpisë.

VATHA

181. Vatha ndërtohet në arë, sa ma afër shpisë. Vendi rrethohet me gardh nji bojë njeriu i naltë, ja me trina. Në vathë flenë bagtia gjatë verës.
182. Vatha prej gardhi asht e palvizshme, ajo me trina asht e lvizshme.
183. Me vathën e lvizshme plehnohen gjithë arat, ajo çohet nga të duesh. Plehu i vathës së ngulun duhet me u shpërnda me krahë nëpër arë.
184. Në vathë nuk lejohet me hy njerz të huej, me përjashtim të shoqit t'afërt, që bije enën e mjeljes për bagtin' e vet që ka aty.
185. Vatha asht e shejtë si shpia. Me të thye a me të dhunue kush vathën, asht njisoj si me të dhunue shpinë.
186. Vendi i vathës asht i sheshtë, po prej asaj toke që nuk bahet baltë.
187. Vatha e palvizshme prishet në vjeshtë. Ajo shërben vetëm për nji verë. Vatha e lvizshme shërben për nji kohë ma të gjatë. I zoti i mbledh trinat e i ruen për verën tjetër.
188. Vatha gjatë natës ruhet prej nji burri të shpisë, i cili ndërton ngjitë me të shtratin prej drrase.
189. Ai që ruen vathën, merr me vete qenin. Nuk ka vathë pa qenin pranë.

KOSHARI

190. Koshari shërben me mbajt misrin kalli në kushte sa ma të mira. Koshari ndërtohet në oborr, në nji vend që duket prej dritareve e derës së shpisë. Në shpinë me avlli, koshari ndërtohet mrena avllisë.

191. Ka dy lloj kosharsh: në formë rrethi e në formë katër-kandshi.
192. Koshari në formë rrethi ndërtohet me hunj të trashë e të gjatë që ngulen thellë në tokë e thuren me thupra të trasha shelgu, dushku ja lajthie. Naltsia e tij nuk asht ma shumë se dy metra. Ka çati në formë konike, që mbulohet me kashtë.
193. Koshari në formë katërkandshi asht i ngritun pak prej toke. Ai bahet prej listelash që mbërthehen në trenë druni, të cilët janë vu në trupa të mëdhej në katër kandet e kosharit. Çatija e tij mbulohet me furda.
194. Koshari ka dy dyer: nji të madhe, sa me nxanë nji fmi dhetë – dymbdhetë vjeç, e nji ma të vogël, sa me marrë krahun e burrit.
195. Kosharit i vihet çatia mbasi të jetë mbushë me misër; misri hidhet me kosha nga çatia. Misri, kur duhet me e bluejt, nxirret nga të dyja dyert.
196. Njeriu që kapet tue vjedhë në koshar, nuk vritet. Shifet pse asht shtrëngue me vjedhë e gjindet zgjidhje e përshtatshme, pa gjak.
197. Kur koshari mbushet me misër, bahet "Darka e kosharit".

MASHNA

198. Mashna asht pjesë përbamse e shpisë. Rrallë ka shpi pa mashën.
199. Mashna ndërtohet në oborrin e shpisë, n'at' anë që të komunikojë me derën e saj.
200. Mashna ndërtohet prej gardhi me hunj e thupra të trasha; grefsin' e ka të mbulueme me kashtë thekni, për raste të rralla me furda.
201. Mashna mund të jetë ene prej muri. Në këtë rast ajo asht e mbulueme me furda.
202. Dera e mashnës, ene kur ajo asht ndërtue prej gardhi, nuk asht trinë, por e sajueme me drrasa.
203. Në mashën mbahet bar, kashtë, jonxhë e prodhime të tjera ushqimore për bagtinë. Në mashën mbahen ene veglat bujqsore: shetën, kosa, kazma, lopata, kmesa, sopata, draprij,

zgjedha e qeve, parmenda, plori, kular't e qeve, samari e takamet e kalit etj.

204. Në mashën mbahet landa e ndërtimit: drrasa, listela, qepra, trenë, furda, tjegulla, plita, tulla etj.
205. Në mashën mbahet berqet: grunë, misër, elb, tërshanë, fasule etj.
206. Në nji ndamje të veçantë, kur mashna asht e madhe, verës mund të mbahet bagtia e imtë.
207. Në mashën nuk duhet të hyjë asnji njeri i huej.
208. Në mashën nuk lejohet me ndez zarm e me gatue. Nuk bahet asnji punë që ka lidhje me zarmin.
209. Mashna duhet të ketë pranë nji gropë uji ose nji vijë uji ta pandalshme.
210. Përmasat e mashnës varen nga vendi që asht në përdorim për ndërtimin e saj e nga nevojat që duhet me përmbush ajo.
211. Mashna ka formë dretkandshi; zakonisht ka këto përmasa: gjatsia 10– 15 metra, me gjansi 5– 6 metra.
212. Toka ku ndërtohet mashna, nuk duhet të mbajë ujë. Duhet të ketë nji pjerrsi minimale.
213. Anash mashnës hapen kanale kulluese.
214. Trualli i mashnës asht prej dheu.
215. Pesdhetë metra nga mashna nuk lejohet që shoqi ja vllai i trojeve të ngrejë furrë gëlqerje ose të bajë ndonji veprimtari që ka lidhje me zarmin.
216. Mashna ndërtohet afër shpisë, por kurrë ngjitun me të. Mashna duhet të jetë dy litarë kali larg shpisë.
217. Dhunimi i mashnës asht si dhunimi i shpisë.
218. Dera e mashnës rri mbyllë me dry. Ai që ndiqet, po pa derën çelë e hyni aty, asht si me hy në shpi e quhet ndorja jote.

Në kohën e Zogut, dy kaçakë, që ndiqeshin nga kundërshtart e tyne, e panë veten ngusht' e hynë n'mashën të M. Z., mbasi gjetën derën çelë. Ndjeksit rrethuen mashnën e u gatitën me ba pushkë të madhe. Por doli M. Z. e u tha:

– Ndalni pushkën, se ata, deri sa hynë në mashnën time, janë ndorja ime.

– Nuk jemi tue pyetë për ty, – thanë ndjeksit e filluen të shtinin.

Po M. Z. –së i erdhi në ndihmë katundi, prandaj ndjeksit u detyruen me e ndalë pushkën. Ndërkohë, njeni nga kaçakët u vra. M. Z. i tha atij që kishte udhëheq sulmin kundër kaçakve:

– M' ke vra mikun mrenë, m' ke gjakun.

– Ai nuk ishte mik, por kaçak.

– Kaçakët mos i vra n'mashnën time.

M. Z. çoi në vendlindje kaçakun e vramë e mori pjesë në mortin e tij. Baba i kaçakut të vramë, kur po e përcillte, i tha:

– Faleminderit kaq sa bane për djalin tim. Gjakun e tij e marr vetë e nuk ke pse ngatrrohesh në këtë punë.

– Nuk e baj për ty, lum miku, por për shpinë time.

Mbas do vjetsh ai vërtet e mori gjakun e atij kaçaku që iu vra në mashën. Vrau bash shkaktarin e ngjarjes. Po djali i ktij të fundit s'i ndejti e shkuen në Kanun. Secila palë mori plakun e vetë. U kapën pleqt' e njerzit veç rrinin e i ndigjonin. Ishte nji gjyq që muer fund për pesë dekika, megjithse kishte të bante me jetë njerzish.

Ai që përfaqsonte të zotin e mashnës, i tha plakut tjetër:

– A ke qejf me ardhë kush me ta përzie vorbën e groshës në votër?

– Jo, besa, nuk kam qejf.

– Po me ardhë kush e me ta përzie, çfarë i ban?

– Plumbin ballit.

– Unë at' bana, prandaj nuk të kam gjak.

– Nuk ma ke, – tha plaku tjetër e shkoi ke djali i atij që iu vra baba, e i tha:

– Baba t' asht vra me vend, prandaj nuk ke pse kërkon gjak. Mashna asht baras me shpinë.

QENI I SHPISË

219. Qentë i ndajmë: në qen shpie, qen stani, qen gjuetie e qen që mbahen për qejf.
220. Në Dibër as në Fushë e as në Malsi qeni nuk asht mbajt për qejf.
221. Qeni i shpisë asht ai që merret me ruejtjen e shpisë, stërvitet e ushqehet për këtë punë.
222. Qeni i shpisë mbahet lidhun në hekura e jeton në stelin e vetë pjesën ma të madhe të kohës.
223. Steli i qenit asht nji kolib' e vogël, e mbulueme me kashtë ja me furda, po pa derë; zakonisht ndërtohet me drrasa.

224. Hekurat e qenit janë dy pashë të gjata, me i lejue atij një hapësinë të vogël lvizjeje, por jo sa ta bajnë të rrezikshëm për kalimtarët e rastit.
225. Hekurat e qenit duhet të jenë të sigurta, të mos kputen, po ene huni ku asht lidhë qeni, duhet të mos thyhet e të mos shkulet. Po ndodhi njana nga këto të dyja, fajtor për çka mund të ndodh me qenin, asht i zoti i tij.
226. Me të ngranë qeni lidhun, nuk ke çfarë t'i kërkosh të zotit.
227. Qenit i bahet steli në tokën e të zotit e kurrë n' tokë të huej ene sikur ta kesh ngjitë me strehën e shpisë.

Me H. S. ishim kufitar me tokë, – tregon Xh. M. –Ai mbrapa shpisë kishte lidhë qenin. Qeni ishte maskue në do kigjla e nuk shifej. Ishte kohë vere e kishte ra nji rrpinë shi. Më ra mendja me ba nji shtetije rreth arës sime. Kalova në mejën e saj, që ishte ngjitun me shpinë e H. S. Veç kur ndigjoj nji "ham" të vetme, tringëllimën e hekurave e nji kafshim në pulpën e kambës së majtë. Isha i ri, shtatmbdhet' vjeç. Prekesha në sedër për hiçgja. Shkova ke shpia, mora kosën me e gri qenin e me e ba kofsha, se më kishte kafshue në tokën time. Për fat më pa baba, kur po vrapoja me kosë në dorë e me pyeti:

– Ku shkon me atë kosë?

I tregova ç'më kishte ndodhë e ç'kisha ndërmend me ba.

– Kur t'ha qeni lidhun, nuk ke çfarë me kërkue. Lene kosën se del budall, – më tha ai.

Shkoi puna në Kanun. Kanuni na dha të dretë ne, se vërtet qeni më kafshoi lidhun, po në tokën time. U vu karar që qeni e ka venin në tokë të zotit.

228. Qeni lshohet prej hekurave kur errsohet dita. Qeni i lshuem e ka të lvizmen mrena avllisë ja oborrit të shpisë, pa dalë në udhë të madhe.
229. Po kafshoi qeni nji njeri në udhë të katundit, i zoti i qenit bije në gjysmë gjaku. Me dekë i kafshuemi prej atyne plagve, të zotit të qenit i kërkohet gjaku i plotë sikur ta kishte vra me pushkë e me dorë të vetë.
230. Kur qeni del në udhë të madhe të katundit e u ban hov kalimtarve, me e vra, të zotit të qenit nuk i epet hesap.
231. Kur qeni ban ndonji dam në katund e prandaj vritet prej të damtuemit, i zoti i qenit nuk hap gojën me thanë: "Pse?"

232. Ai që vret qenin në avlli ja në oborr të shpisë, paguen qenin e nji gjobë të randë. Hyjnë në mes pleqtë. Ka raste që ngel në gjak.
233. Ai që vret qenin e lidhun në hekura, bije në gjak me të zotin e qenit. Ky i fundit, po i rrasi pushkën e e vrau, pushka nuk i shahet, por gjakun ja ka. *Me gjithë këtë, në Dibër nuk mbahet mend të ketë ndodhë nji gjakmarrje për shkak të vrasjes së qenit.*
234. Ka shpi të mëdha që kanë ma shumë se nji qen shpie.
Shpia e Cen Elezit kishte tridhjetë qen shpie.
235. Kur shpia ka qen shumë, me ushqimin, lidhjen e lshuemjen e tyne merret nji person i veçantë, të cilit qentë i binden e e njohin për zot. Qentë mund të hanë ene pjestart e familjes, kur nuk i njofin.
236. Në shpitë e mëdha të pasanikëve qenve u shërbente kujdestari i qenve, që nuk ishte pjestar i familjes, por nji person i marrë me rrogë për këtë punë.
237. Kur nji person shkon për mik ose për ndonji punë tjetër ke nji shpi, mbas kohës kur janë lshue qentë, ai ka detyrë me ba za prej larg të zotit të shpisë, i cili del vetë ose dërgon nji person tjetër me lidhë qentë.

FURRA E GËLQERES

238. Furra e gëlqeres ka formë të rrumbullakt, me diametër shtatmbdhetë kambë e me thellsi nizet e dy – nizet e tri kambë.
239. Furra e gëlqeres ndërtohet larg shpive të banimit, madje ene larg shpisë së atij që e ka.
240. Furra e gëlqeres ngrihet në tokën e të zotit ja më ndonji tokë që nuk asht e askujt e ku nuk i bahet dam askujt.
241. Dera ku duhet me ndezë zarmin, furrës së gëlqeres i lihet rrafsh me tokën.
242. Shtresa e parë e furrës së gëlqeres mbushet me gurë të zakonshëm. Pastaj furra deri në krye mbushet me gurë të bardhë e të lmuem ; asht mirë që ata të kenë purrij të kuq.

243. Furra nuk mbushet me gurë vetëm "kap e hidh"; gurët renditen në atë mënyrë që të sigurohet kalimi i flakës së zarmit që do të ndizet për djegien e saj.
244. Për djegien e një furre gëlqereje duhen rreth tridhjetë kuaj dru dushku.
245. Gurët digjen deri në atë masë sa të bahen kret të bardhë e të coptohen me lehtsi.
246. Furra e gëlqeres mund të digjet për një javë ja për dhetë ditë.
247. Gëlqerja që prodhohet nga furra asht gëlqere e pashueme.
248. Zoti i furrës mund ta shesë gëlqeren të pashueme e të shueme.
249. Gëlqerja shuhet me ujë. Ajo nuk shuhet në furrë, por në një gropë të bame istilelik për atë punë.
250. Gjatë shuemjes së gëlqeres gropa e saj ruhet me kujdes se çdo ramje në të asht vdekjeprumse për njeriun e çdo qenie të gjallë.
251. Gropa e gëlqeres, mbasi të përfundojë shuemja, mbulohet me drrasa.
252. Gropa e gëlqeres bahet në një tokë që nuk përshkohet nga ujnat.
253. Gëlqerja blihet me pare në dorë, si çdo mall tjetër.

Një Krrash në Arras të Dibrës së Poshtme kishte djegë një furrë gëlqere. Halil Alia kishte nevojë për gëlqere e dërgon njerzit me marrë. Pronari u tha të dërguemve të Halil Alisë:

– A i keni paret me vete?

– Pare nuk kemi, na ka çue Halil Aga, – thanë ata. – Merru vesh me 'të.

– Unë merrem vesh me ata që vinë e marrin gëlqere.

Hizmeqarët nuk ditën çfarë të thonin e u banë gati me u kthye pa gëlqere. Por Krrashi u tha:

– Mbushni kuajt e çojani Halilit. Po qe se m'i ep ato pare, mirë ban, se me djersë e kam ba, po nuk m'i dha, hallall i qoftë gëlqerja e ktyne katër kuajve. Në rast se vini për së dyti, mos vini pa pare, se nuk u ap ma.

Hizmeqarët morën katër kuaj me gëlqere e shkuen. Ia thanë Halilit një për një fjalët që u tha Krrashi.

– Nuk kam kohë me u marrë me ju e me Krrashin, po shkoni prap' e merrni gëlqere se më duhet, – i urdhnoi ata Halili.

Po k'saj here Krrashi nuk u dha ma gëlqere e ata u kthyen me kuaj bosh. Halili urdhnoi që Krrashin t'ia sillnin në shpi. Ata që shkuen me zbatue urdhnin, ishin të armatosun. Krrashi u bind me shkue ke Halil Alia, se, fundja, nuk kishte ba ndonji të keqe, kishte kërkue paret për mallin e vetë. U fut në odë, ku Halili e priti hundë e buzë e nuk i foli hiç. Ene të tjerët

që ishin n'at mexhelis, dikush i tha nji "tungjatjeta" të vakt, dikush nuk i foli. Krrashi e pa se ishte si i zanë në burg. Kaloi mjaft kohë e Halili nuk i thoshte asnji fjalë, hynte e dilte e Krrashin sikur e kishte harrue pse ndodhej aty. Ky, ma në fund, e humbi durimin e u ngrit e vrapoi për me ikë. Disa thonë që Krrashi iku qyqevetun, disa thonë se ai kapi e mori me vete nji pushkë që ishte varë në odë. Por, sidoqoftë, Halili i ra mbrapa me patllake në dorë e, kur Krrashi u fut në arën me misër, shtiu ene e vrau.

U kthye në konak të burrave ku kishte ra nji heshtje e thellë e e randë.

– Kur nji njeri hutohet, ç'duhet me i ba? – e pyeti ai vallen e burrave.

– Duhet me e lidhë në trupa, – tha njeni prej tyne.

– Po pse nuk më lidhët?

– Njeriu duhet me lidhë veten, – guxoi e tha njeni prej tyne.

ZGJOI I BLETVE

254. Zgjoi i bletës ndërtohet në afërsi të shpisë, në bahçe ja në nji vend tjetër të përshtashëm.
255. I zoti e ndjek përmbrapa bletën që i iku. Kudo që të ndalet, e merr.
256. Bletës së pandjekme askush nuk mundet me i dalë zot e me thanë: "Asht imja", se mizat nuk njifen.
257. Bleta e gjetme në mal, asht e atij që e gjeti.
258. Ai që gjen bletë në mal, kur nuk asht gati me e marrë n'atë dekik, shkallon drunin ku ndodhet bleta, me i dëftue gjithkujt se ai mall e ka nji zot. Për lisin e shkalluem, ep paret zotit të pyllit.
259. Për bletë nuk epet e nuk bahet be.

KOTECI I PULAVE

260. Koteci i pulave ndërtohet në mjediset e jashtme të shpisë, po gjithmonë pranë saj.
261. Koteci i pulave asht nji ngrehinë e vogël pesë kambë e gjatë e po kaq e gjanë. Naltsia e kotecit nuk asht ma shumë se nji metër.
262. Koteci i pulave çatinë e ka me pjerrësi nga jugu, mbuluem me kashtë thekni ja me furda; rrallë here mbulohet me tjegulla.

263. Nën mbulesën e kashtës ja të furdave, ka dru të puthitun fort e të kapun në të dyja anët e murit që të mos i qesë dhelpna ja ndonji damtor tjetër.
264. Muri i kotecit, për nga gjansia, asht tamam sa muri i shpisë.
265. Dyshemeja e kotecit të pulave asht prej dheu të ngjeshun. Dy pllambë mbi dysheme, janë kryqzuem, të ngulun në mur, listela e dru ku pulat flenë natën.
266. Kur shpia ka avlli, koteci i pulave mund të mbështetet mbas murit të avllisë, në vendin ma të përshtatshëm, gjithmonë nga ana e mrenshme e avllisë.
267. Dera e kotecit të pulave bahet prej drrase. Kur shpia asht me avlli, dera mbyllet nga jashtë me nji kunj druni, kurse, kur asht shpia pa avlli, dera mbyllet me rreze hekuri e me dry.
268. Dera e kotecit të pulave nuk duhet me qanë dretpërdret me derën e shpisë.
269. Dera e kotecit të pulave nuk duhet të komunikojë dretpërdret me tokë të huej.
270. Pulat i bajnë vezët në kotec, në furriqe, po ene në mjedise të tjera të shpisë.
271. Vezët e pulave i mbledh zonja e shpisë.
272. Zonja e shpisë hap kotecin e pulave çdo mëngjes e e mbyll atë çdo mbramje tue pas kujdes me diktue mungesën e ndonji prej pulave.
273. Zonja e shpisë e veçon pulën që bije në squkë e i ve vezët e saj në furrik.
274. Gjatë kohës që rri mbi vezë, pula squkë ushqehet nga zonja e shpisë në mënyrë të veçantë, zakonisht me qull të ngroftë, të bamë nga krundet e misrit.
275. Ene pasi i nxjerr zogjtë, pula squkë nuk përzihet me pulat e tjera. Ajo fle veçan, mbuleum me gjithë zogj me nji kosh të madh, të bamë prej thuprave të shelgut, të kthyem përmbys, për siguri e ajrosje.
276. Zonja e shpisë nuk u bije mbrapa vezve që pulat e saj bajnë nëpër furriqet e shpive të afërta.

277. Kur ndonji pulë e han dhelpna ja skifteri, e zonja e shpisë asht mirë me i gjetë "nishanin" që të mos lshojë fije dyshimi ke komshijtë.
278. Kush vjedh pulën shoqit, e paguen dyfish. Po vodhe gjelin, ep dashin në vend të tij.
279. Kur nuk ke berr, miku asht i nderuem me i ther nji pulë.
280. Pulën që duhet therë, e cakton zonja e shpisë.
281. Mikut i epet "pulbardha" e ndonji nishan tjetër.
282. Si të mbarojë darka, miku "shikon" pulbardhën.

Dervish Lusha, burrë i përmendun për trimni e atdhetarizëm, shkon nji natë mik tek shehelert e Peshkopisë. Me nderuem mikun, shehelert therin nji berr e, siç asht traditë, mikut i lshojnë kryet e berrit. Por miku që di, kur shikon se në atë sofër ka ma të vjetër se ai, kryet e berrit, për respekt, ia lshon ma të vjetrit e për vete han mish. Kshtu bani ene Dervish Lusha. Po shehi, me të veprue Dervishi ashtu, i vuni para shpatullën e berrit.

U hangër darka e, simbas zakonit, mikut i takonte me pa shpatullën. Disa këť gja e bajnë mjaft mirë, disa jo, por, si do të jetë, pamja e shpatullës i takon në fillim mikut. Dervish Lusha e pa nji copë herë të mirë shpatulln e dashit e iu dretue shehut të madh:

– Or sheh, ku e ke marrë këť berr? E kishe tandin, apo e bleve?

– Vallahi s'e di, o Dervish, se unë vetëm di ç'duhet me ba, po kush e ban, nuk e di. Po pyes hizmeqarët.

Kur shehi pyeti njanin prej tyne, ai tha se dashin e kishte ble në pazar.

– Mos e di nga ishte i zoti i dashit? – e pyeti Dervishi.

– Të zotin nuk e njifsha, vetëm mora vesh se ishte nga Arrasi.

– Nga Arrasi?! – tha Dervishi e bani në të ngritun në kambë. – Ky qenka berri im.

– Rri, Dervish – a, se kto shpatullat kshtu e kanë, nganjihere të apin tërtajk kot, – i tha shehi.

– Shpatulla tregon se kam mort në shpi. E shof mirë, asht vorr, – tha ai tue tregue në fund të shpatulls nji pikë të zezë të stërzgjatun.

Mexhelisi i burrave n'kto fjalë, kur trokiti dera e avllisë. Dolën e e hapën. Ai që erdhi, tha se kërkonte Dervish Lushën.

– Helbete? – e pyeti Dervishi, se ishte nji katunar i veti.

– Për keq Dervish– a. Të kanë vra vllanë.

UDHA E SHPISË

283. Shpia ndërtohet në atë vend ku lidhet me udhën e madhe të katundit e me udhë të tjera, që të çojnë në ara, livadhe, zabele, bjeshkë e kudo.

284. Udhët që lidhin shpinë me tokën e punueshme, me vneshtat, livadhet duhet me qanë aq të gjana sa me kalue pena e qeve në zgjedhë. Ka ene udhë ku kalohet me shat në krah. Shpia ka nevojë për të dyja llojët e udhve.

285. Në rast se nji udhë i duhet tokës, ajo blihet. Atë udhë askush nuk ka të dretë me e zanë ja me ec në të pa lejen e atij që e bleu.

286. Në rast se shoqin e le me kalue në nji udhë që s'e ka, në krye të çdo pesë vjetve, merr dy – tre shokë, i shkon në derë, e i thue: "Kjo udhë nuk asht jotja, po imja. Due me ta lanë e ti kalon, kur të mos due unë, ta ndali kamën". Kjo bahet mos me e lanë shoqin me "harrue" se aty nuk ka pasë udhë.

A. M. në Fushë Alie e la për shumë vjet H. K. me kalue përmes bahçes jo vetëm me kamë e me shat në krah, por ene me kalë. Nji ditë prej ditësh doli e i tha:

– K'tu ti nuk ke udhë as n'kamë, pa le ma me kalë. Tashti e teqe nuk ke me luejt.

H. K. grafulloi si tambli në kusi e tha:

– Këtˈ rrugë e kam pas mot e dynja e ti nuk mundesh me ma ndalë sot.

Shkuen në Kanun. Të gjithë burrat që u mblodhën, e dinin se H. K. nuk kishte pas udhë aty, nëpër bahçe të huej. Po pleqtë e pyetën H. K.:

– Sa vjet ka që luen në këtˈ udhë?

– S'mahet mend, mot e dynja, – tha ai.

– Sa herë i ke shkue në derë me i thanë se k'tu nuk ka udhë? – e pyetën pleqtë A. M.

– Asnjiherë.

– Udhë këtu ky nuk ka, se këtë e thotë gjithë katundi, por duhej me i shkue nji herë në pesë vjet me dy shokë me i thanë: "K'tu ke udhë njersa të due unë ".

Në bahçe nuk e lanë, po i hapën nji udhë tjetër.

287. Disa prej udhëve të shpisë lidhen me udhën e madhe të katundit me shtigje, ku vihet nji shkelesi vetëm me kalue njerzit. Kjo quhet udhë me kalue me "shat në krah".

288. Udhët e dyta lidhen me udhën e madhe të katundit me trina, të cilat, ata që kalojnë, duhet me i mbyllë. Udha me trinë nuk asht me kalue me penën e qeve nën zgjedhë, po me shatin në krah, me kalin për kërpeshi me çue drithin në mulli.
289. Shpia, në tokën e të cilës ashtu vu trina, e mbyll kret atë shteg, po qe se lihet trina hapun e bagtia damton të mbjellat ja kopshtijet.
290. Udha me trinë zakonisht asht mrena tokës së nji pronari. *Këto lloj udhësh, po qe se kalojnë në tokë të huej, nuk funksionojnë, pasi bahen burim zankash.*

BAHÇJA

291. Bahçja asht nji sipërfaqe toke, me përmasa të ndryshme, me pemë frutore ja pa pemë, veç me jeshillëk për ndejtje.
292. Bahçja mund të jetë mrena avllisë ose jashtë saj.
293. Në bahçe, si mrena avllisë, ashtu ene jashtë saj, nuk mund të hyjë kush pa lejen e zotit të bahçes.
294. Po hyni kush natën në bahçe me vjedhë, quhet faqe e zezë e lanë damin, por nuk vritet.
295. Me t' pre kush në bahçe nji dru pse ka nji hak me marrë, ose, pse i duhet, e paguen dhetfish damin që bani.
296. Kur i bahet dam fsheftas në bahçe, i zoti i saj nuk asht mirë me dyshue ke askush pa e biler mirë punën.
297. Përveç bahçes, çdo shpi ka pemë frutore ene ndanë udhës ja ndër meja të arave. Manat janë pemë që nuk ruhen. Udhtari, i njoftun e i panjoftun, ka të dretë me granë nji dorë mana.
298. Udhtari i panjoftun, madje as shoqi i katundit, pse mani nuk ruhet, nuk mund të hipë, pa lejen e të zotit të shpisë, në manin që e ke në oborr.
299. Rrushi i egër gjatë poreneve ja nëpër lisa e pemë të tjera, nuk ruhet.
300. Thanat që janë në rrugë, nuk ruhen. Kalimtari mund të hajë, por jo të mbush thasët ja koshat.

301. Nuk ruhen as kumbullat që janë në udhë të madhe e formojnë porene.
302. Arrat, ene kur ndodhen në udhë, ruhen. Askush nuk ka të dretë me shti me gurë në arrë të huej.
303. Kur i zoti i arrës e çuk atë, çdo udhtar ka të dretë me marrë nji dorë arra.
304. Kur nji pemë asht në tokën e nji pronari, po degët i kalojnë në tokën e pronarit tjetër, frutet e atyne degve ka të dretë t'i marrë ai të cilit i bajnë hije në arë.
305. Nuk mund të mbjellësh nji pemë rrazë shpisë së komshiut, ene pse tokën e ke tanden.
306. Nuk mund të mbjellësh nji pemë në mejën e arës tande, po qe se ajo mejë ndanë arën tande nga e shoqit.
307. Çdo pemë duhet me u mbjellë shtatmbdhetë kambë në tokën tande, që të mos damtohet ara e shoqit.

Zenel F. pat mbjellë nji arrë në tokën e vetë, po në kufi me arën e S. S. Kur arra u rrit e bani kokrra, ajo u ba "mollë sherri" për dy pronarët. Pronari i arrës ankohej se pronari i tokës fqinje i merrte prodhimin e atyne degve që "binin" në tokën e tij. Pronari fqinj ankohej se degët e arrës i banin hije në arë e aty nuk rritej asgja. Nji ditë prej ditësh thirrën nji plak të mençun me ua da të dretën.

– Ke me na nda ni të dretë, – i thanë, – do të të paguejmë sa nuk ban as vetë, veç me na hek këtë siklet që na ka kapë të dyve.

Si i treguen hallin, plaku u tha:

– Tashti asht mëngjes, e dreta juej ndahet në mesditë. Më prisni k'tu ke arra se do të vij.

– Ajo që ndahet në drekë, ndahet ene në mëngjes, – tha njeni prej tyne që nuk i durohej. – Apo ke ndërmend me shkue e me pyet plakën?

Plaku nuk u fye, se të mençunit nuk fyhen nga mendjelehtët. Shkoi në punë të vetë. Dy bujqit u ulën nën hijen e arrës. Pritën gjatë njersa u mërzitën e qenë tue e lanë atë punë.

– Prit gomar të dalë bar, u pa kjo punë, – tha ene ai që ishte tregue ma i durueshëm.

Po bash atë çast plaku bani ballë nga shtegu i thanës me hapa të ngadaltë e të lehtë sikur shkilte mbi vezë. Bujqit u ngritën në kambë ta prisnin sikur donin t'i thonin: "Shyqyr që erdhe", po ai ua bani me dorë që të uleshin.

– Dreka erdhi e kaloi, – tha ai ma i padurueshmi.

– Kur të thotë ky, – tha plaku e futi dorën në xhepin e jelekut e nxori nji

sahat akrepat e të cilit donin ene pak që të binin njeni mbi tjetrin. – Çdo punë ka kohën e vetë, do ene pesë minuta.

Si shkuen ato pesë minuta, plaku u ngrit, shkoi ke trungu i arrës e filloi të masë hijen e saj me kambë nga trungu në atë dretim ku hija ishte ma e gjatë. Doli shtatmbdhetë kambë. Plaku tha:

– Këtʼ arrë, në daç prejeni, në daç mbajeni, asht punë për ju. Nji pemë midis dy arave duhet të mbillet shtatmbdhetë kambë në tokën e të zotit. Po ta mbjellish kaq larg tokës së huej, sado me u rrit, frutat e hija do të mbeten në tokën e atij që e mbolli.

I zoti e preu arrën e, në vend të saj, mbolli nji arrë tjetër tue zbatue porosinë e plakut. Mbas disa vjetsh arra u ba e madhe, ma e madhe se arra e dikurshme, po as degët e as frutat nuk binin ma në arën e huej.

308. Pemën e mbjellë ndanë rrugës, po qe se asht nevoja me hapë udhën e katundit, duhet ta presish. Ka raste kur nuk pritet kret pema, veç disa degë të saj, që kanë zanë udhën.
309. Bahçja shitet bashkë me shpinë.
310. Çmimi i bahçes asht çmimi i tokës ograde, ja çmimi tokës për troje.

Bahçen ma të madhe e ma të bukur në gjithë Dibrën e ka pas Cen Elezi. Ajo ishte rreth dyzet hektarë. Kishte të gjitha llojët e pemve që kultivoheshin në atë kohë në Dibër. Ishte e ndame në ngastra të mëdha prej disa hektarsh sipas pemve që kishte çdo ngastër. Vendin kryesor e zinin mollët e llojve të ndryshme. Bahçja e mollve ishte e rrethueme me gardh, në hymje kishte nji derë me nji trinë e rojtari rrite aty. Cen Elezi ishte i vetmi nga paria e Dibrës që punote shumë, me pasion e kambngulje; ai kishte krijuem bindjen që ma e ambla gja në kʼtë dynja asht ajo që prodhohet me djersë.

Bahçja e qershive vite e dyta për nga madhsia ; ene ajo ishte disa hektarë e kishte të gjitha llojet e qershive, të cilat nuk piqeshin njihersh, kështu që bukuria e ambëlsia e tyne fillonte në fund të majit e mbarote në fund të korrikut. Në bahçen e Cen Elezit kishte tetë hektarë vnesht, me rrush të llojve të ndryshëm. Me dardha kishte ngastra të veçanta. Disa hektarë ishte pylli me lajthi të buta, të kultivueme nga njeriu që kishin madhsinʼ e nji kokrre arre. Pylli i arrave shtrihej në të dyja anët e prrejve kryesorë. Disa hektarë zinin në bahçen e Cen Elezit kumbullat e bardha e të zeza. Prodhimi i ksaj bahçeje nuk shitej. Ajo shërbente për të përmirsue strukturën ushqimore të familjes së madhe të Cen Elezit prej njiqind vetësh. Cen Elezi kishte njohuni të thella për mënyrën se si duhej të ushqehej njeriu. Nji vend të veçantë, simbas tij, në dietën e çdo njeriu, duhej të zinin frutat. Në mbramje e në drekë në shpinë e Cen Elezit, mbas hajes së bukës, shpërndaheshin fruta. Zihej pak raki sa për miq kryesorë e baheshin nja dy – tre kunitalë venë. Frutat tjera haheshin të freskta.

Në familjen e madhe të Cen Elezit çdo ditë hynin e dilnin, pa asnji ekzagjerim, mbi njiqind vetë. Asnji prej grave, fmive, madje ene prej burrave nuk dilte pa nji gja në dorë. Grave u mbusheshin poshterkat e poshtamallat me arra, me dardha, me mollë, me qershi...

"Ke ne vinin gra e nuse, vasha e djem veç me marrë fruta, – kujton Hide Ndreu, e bija e Elez Isufit. – Ishim porositë nga baba e nga Ceni mos me qitë njeri duerthatë prej shpisë. Kur prodhimi ishte hala në bahçe, ai që kishte noj të smunë, shkote me shportë në dorë ke roja që ishte i porositun t'ja mbushte me dorë të vetë me çfarëdo peme".

Cen Elezi ishte merakli i madh mbas pemve. Bahçen e dote jo vetëm plot me fruta, por ene të pastrueme, të sistemueme, të rrethueme. Çdo dru e kishte mbjellë me dorë të vetë, filizat e shumë pemve i kishte sjellë nga Italia.

Tregonte Isa Ndreu: "Kisha ardhë me leje se studioja në Itali. Kisha ba në mend me pushue, me pa shokë e miq e dashamirë e me bredhë njiherë k'tyne kodrave të blerueme e me mbushë gjoksin me ajer të pastër... Po, si bana nja nji javë varavinga, Ceni më futi në punë. M'u çanë duert e u gërvishta nëpër ferra, se duhej zanë çdo shteg në secilën bahçe.

I thashë:

– Bahçen e rrethon mos me hy as miza, pastaj u thue njerzve të hyjnë më kosha e me shporta?

– Të hyjnë si hyhet, për dere, – tha ai e më duket se kishte të dretë.

Në atë kohë thosha me vete se Ceni m'i çoi kot ato ditë pushimesh, por ma vonë, ajo ndjenja e tij për punën më ka shërbyem fort".

Në shpinë e Cen Elezit, veç Cenit, që ene drejtonte, ene punonte, nuk kishte burra që punonin. Djemtë e Ndreve përgjithsisht ishin të arsimuem, kishin kryem shkolla të ndryshme, zotnonin gjuhë të huejа e ishin ba nëpunës shteti në qeverinë e Zogut. Pjesa tjetër ishin ba ushtarakë e ndiqnin karrieren. Tokat e shumta të Cen Elezit punoheshin me punëtorë argatë, nga katundarët e katundeve fqinj. Veç në bahçe Ceni nuk fuste argatë. Punonte vetë bashkë me rojet e shumta të bahçeve.

LAMA E SHPISË

311. Lama e shpisë ndërtohet jo fort afër shpisë. Vendi duhet të jetë i përshtatshëm e sa ma i afërt me shtregjët e grunit që kanë për t'u shimë.
312. Lama ka dimensione të ndryshme. Ma e madhja ka nji rreze prej nandë metrash, ma e vogla nji rreze jo ma pak se katër metra.
313. Truelli i lamës asht prej dheu të ngjeshun. Shpesh truelli i lamës lyhet me bajga lopsh që të mos humbin kokrrat e grunit.

314. Lama ka formë të rrumbullakt, rrethore.
315. Në mes të lamës ngulet mullari, që asht nji dru i trashë, i dretë, nji bojë burri i naltë, ku lidhet litari i kalit që ka me shi grunin.
316. Lama mund të ndërtohet ene në nji livadh të kositun mirë. Rrajët e barit nxirren me shat që korrat e grunit të mos mbetën në to.
317. Janë të pëlqyeshme për lamë ato vende që kanë ujë e pemë për hije afër.
318. Secila shpi ka lamën e vetë. Lama nuk i epet askujt për përdorim.
319. Në mëngjes heret bahet shtrimja e grunit në lamë e, mbasi ta shikojë dielli për disa orë, futet kali.
320. Lama kërkon forca të përqëndrueme: nji burrë që nget kalin, tjetri që kthen lamën, nji i tretë që afron vazhdimisht duejt që mos të dalin prej lamës.
321. Lama duhet të jetë në nji vend që e kap era, mbasi gruni duhet hedhë, duhet nda kashta nga byku e byku nga gruni.
322. Gruni, para se me u fut në thasë e me u transportue në shpi, hidhet në erë të fortë. Po qe se ditën e lamës nuk fryn erë, e hedhmja lihet për ditën tjetër.

Cen Elezi ka pas nji lamë të madhe, rrezja e së cilës ishte nandë metra. Tabani i saj nuk ishte prej dheu të ngjeshun, por prej gurësh të gdhendun me aq mjeshtri sa ngjanin me nji pllakë mermeri. Shtrimi i lamës me gurë fillonte nga qendra. Gurët ishin vendosë në formë rrethore. Mbas rrethit të parë vinte i dyti e k'shtu me radhë, njer në rrethin e fundit që përbante perimetrin e lamës. Gurët ishin të bardhë e të kuq; rrethi i parë fillonte me gurë të kuq, i dyti me të bardhë, i treti prapë me të kuq. Kjo bahej për bukuri. Gurët ishin puthitun aq mirë, sa midis tyne nuk hynte jo ma kokrra e grunit, po as maja e gjilpanës. Kjo lamë nuk ishte bamë vetëm për bukuri, po kryesisht me mënjanue humbjet, që në lamat e tjera ishin të mëdha. Pranë lamës kishte hije e nji burim uji. Vendi ishte i sheshtë, por i ekspozuem ndaj ernave të veriut...

Shtrimja e duejve të grunit në lamë bahej heret në mëngjes. Liheshin me u tha njer në të perenduem të diellit. Shimja bahej natën se ishte freskët. Në katër skajet e lamës, dy – tri metra larg saj, ishin ngulë katër shtylla të nalta e në secilën prej tyne kishte nga dy llampa elektrike që e banin natën ditë. Në Sllovë, në konaqet e Cen Elezit, elektrifikimi kishte përfundue qysh në vitin 1924, me vumjen në shfrytzim të nji hidrocentrali të vogël me ujë.

Në lamë të Cen Elezit me shi grunin hynin katër kuaj. Aty punohej me ndrresa që puna të mos ndërpritej për asnji çast, po ene njerzit të

mos lodheshin. Në nji ndrresë banin pjesë: dy burra që ngitnin kuajt, dy që afronin grunin me fturqe që të mos dilte nga lama, dy që kthenin lamën, me çka duhet kuptue nxjerrja e duejve që janë në tabanin e lamës në sipërfaqe.

Ngjitun me lamën ishte nji sipërfaqe e rrafshtë po aq sa lama, që shërbente me hedhun në erë bykun, me nxjerrë sa ma shumë grunë prej tij. Me hedhjen e grunit, merreshin gratë, mbasi kjo ishte mjeshtria e tyne. Po jo gratë e shpisë, ato ishin argate.

DHUNA NDAJ SHPISË

323. Shpia asht e shejtë, ajo nuk duron asnji lloj dhune.
324. Po qe se dikush kalon nëpër oborr ja bahçe pa pas punë ke shpia që i zotnon ato, quhet sjellje e pahijshme.
325. Në rast se dikush ecën udhës së madhe e pështyn tue iu dretue shpisë, quhet dhunë e fyemje e madhe.
326. Kur dikush hap derën e shpisë së huej pa i bëza zotit të saj në oborr, sjellja e tij asht e papëlqyeshme, ene po qe njeri i afërt i asaj shpie.
327. Hapja e derës me forcë asht dhunimi ma i madh që mund t'i bahet nji shpije e që lahet vetëm me pushkë.
328. Quhet dhunë ndaj shpisë kur vret hasmin tand në afërsi të saj.
329. Quhet dhunë ndaj shpisë, kur fjalosesh më fjalë ose rrihesh me dikë në afërsi të saj.
330. Quhet dhunë ndaj shpisë, kur shkon me ndjek gjahun në afërsi të saj.
331. Quhet dhunë ndaj shpisë kur shkon tue këndue ja tue fishkëllye në afërsi të saj.
332. Kur shpia asht afër udhës së madhe të katundit, quhet dhunë ndaj saj po qe se nuk merr udhën me kryet drejt, por rri tue pa, aq ma keq, kur ndalesh para shpisë e oborrit të saj.
333. Quhet dhunë ndaj shpisë kur hip në nji pemë që asht në oborr, pa lejen e të zotit të shpisë.
334. Quhet dhunë ndaj shpisë kur gjuen me gurë në arrën afër shpisë, pavarsisht se ajo pemë mund të mos jetë e asaj shpie.

III
LIDHJA E GJAKUT

ZARMI

335. Me u da në nji zarm, do të thotë që prej shpisë së madhe dalin shpi të tjera.
336. Vendimin për ndamjen e shpisë e merr zoti i saj tue marrë pëlqimin e atyne që do të ndahen.
337. Ndamja e zarmit bahet, kur ai që ka me dalë në shpi të re, e ka ndërtue atë ja e ka karabina.
338. Ka raste të veçanta, kur ndamja e zarmit bahet ene pa u ndërtue shpia. Po troja asht caktue.
339. Në rastin kur shpia e re asht ndërtue, nji djalë i ri, shoqnue nga pjestart e familjes së madhe, merr nji unë zarmi në votrën e shpisë së vjetër e shkon e ve në votrën e shpisë së re.
340. Si të ndizet zarmi, i zoti i shpisë së re ulet në njenin krye vendi, në anën tjetër ulet zoti i shpisë së madhe e, rreth tyne, në të dyja anët, pjestart e të dyja familjeve.
341. I zoti i shpisë së madhe ban ibrikun me kafe e gra e burra pinë nga nji filxhan, kurse fmijve e të rijve u apin ndonji gja të ambël.
342. Kur pihet kafja, i zoti i shpisë së madhe thotë k'to fjalë: "Kemi nda unët e zarmit, po nuk kemi nda muhabetin e të shkuemen e të ardhmen ke njani – qetri".
343. Fjalët që u thanë ma sipër, përsëriten, si në kor, nga të pranishmit, të rritun e fmijë.
344. Vashat e djemt' e rij marrin degë ftoi të njoma e i venë në dritaret e shpisë së re.
345. Nusja e shpisë së re, që tashma asht zonjë shpie, ze brumin, gatuen nji kulaç që e pjek në fagun e zarmit. Prej atij kulaçi të pranishmit marrin nga nji kafshatë.

346. Kur shpia e re nuk asht ndërtue, nji djalë i ri, shoqnue nga pjestart e të dyja familjeve, unën e zarmit të votrës së shpisë së madhe, shkon e e ve atje ku do të ndërtohet shpia e re, pikërisht në vendin ku do të jetë votra.
347. Pjestart e të dyja familjeve rrinë rreth asaj une njersa ajo shkon në të fikun.
348. Pimja e kafes e ngranja e kulaçit, ashtu si u përshkruen ma nalt, bahen në shpinë e madhe.
349. Pas ksaj ceremonie, familja e re quhet e ndame. Ajo mund të jetojë në shpin' e madhe derisa të ndërtojë të renë, por të ngranmen, fjetjen e çdo gja tjetër e ka veç.
350. Zoti i shpisë mrena nji dite mund të ndajë disa djem me i qitë më vete.

Aliet janë nji fis i madh e i përmendun në Dibër të Poshtme. Të parët e tyne kanë ardhë nga Kastrati i Shkodrës. Nuk erdhën për nji javë, as për nji muej, por për vite me radhë, tue u vendos herë k'tu e herë aty, njersa zunë vend përfundimisht në Fushë Alie. I pari i tyne që doli në Fushë Alie, ishte Bibë Alia, i krishter. Bibës i lindën katër djem, që i pagëzoi myslimanë: Hajredini, Fasliu, Demiri, Tafa. Biba iu vu punës, hapi tokë të re, shtoi bagtin' e, me ndihmën e djemve, që iu ban shpejt krah, filloi të pasunohet. Djemt' u martuen, shpia u ba shum' e madhe. Baba i mirë, thuhet në Dibër, i ndanë djemtë sa të jetë vetë gjallë. Bibë Alia kështu veproi. Njenin nga djemtë, Tafën, e nxori në lagjen Rrethas të Fushë Alies, ku ene sot ka disa shpi, që quhen Aliet e Prroit, se tokat e shpit' e tyne janë afër nji prroi. Ky ishte "Zarmi i Alieve të Prroit". Fasliut e Demirit u ndau tokat ku sot janë vendos Aliet në tanësi. U formuen, pra, ene k'tu dy zermorë: "Zarmi i Demirallarve" e "Zarmi i Baramallarve". Hajredinin e nxori në Mustafe, e e vendosi n'lagjen Lazrej. Ky quhet "Zarmi i Alieve në Lazrej".

Të katër k'to zermorë Bibë Alia i ndau në nji ditë, kur asnji shpi nuk ishte ndërtue.

VLLAU I TROJEVE

351. Vlla trojesh asht ai që nuk ka lidhje gjaku me ata që ka kufitar tokash.

352. Vlla trojesh bahet ene nji i largët që ble tokë, të cilën nuk deshën a nuk mundën me e ble ata të cilve u takonte.
353. Vllazën trojesh bahen ene nipat e nji dere e cila shkretet.
354. Vllazën trojesh bahen ene bulku e çobani që kanë punue n'at' shpi, që ua shiti tokën.
355. Vlla trojesh nuk mund të bahet askush pa dëshirën e atyne me të cilët do të jet kufitar me tokë.
356. Ai që do me u ba vlla trojesh, u shkon derë m'derë atyne që e kanë në dorë kët' punë, e u thotë: "A pranoni me m'ba vlla trojesh? ". Kur të gjithë apin pëlqimin, blihet toka me u ngulë në të.
357. Ai që u pranue për vlla trojesh, shkon me pi kafe ke ata që e pranuen. Zoti i shpisë, ku shkohet me u pi kafja, i thotë atij që do me u pranue vlla trojesh: "Vlla sot e mot".
358. Në kohnat e hershme, gjatë procesit të zhvendosjes së vazhdueshme të popullsisë, ka pas mjaft raste kur banort vendas nuk janë pyet prej të ardhunve me u ngulë në trojet e tyne. Kët' e kanë ba fiset e mëdha, me të cilat nuk ishte e lehtë të përballeshe me armë.
359. Po të ardhunit, ene kur kanë qenë të fuqishëm, nuk kanë mundun me zanë toka të mira, po do raskile që nuk kanë pas zot.

Kalosht e Dibrës së Poshtme pesë–gjashtë shekuj ma para kanë jetue në Has të Kuksit, në katundin Gjinaj. U ngritën prej Hasit e u vendosën në Dibër. Në fillim nuk zunë vend në Sinë, ku ndodhen sot, mbasi hasën në kundërshtimin e vendasve, të cilët nuk pranuen me i ba "vllazën trojesh". Kjo dëshmohet prej toponimit "Shpitë e para të Kaloshve", që ndodhen në Çerzë të Matriseve të Vjetër, vend në mes të pyllit, pa uj' e i papërshtashëm për jetesë.

N'ato kohna sinjanët grindeshin e vriteshin me Mustafejt, me katundin përballë, nga ana e veriut. Në nji shamtë të re me katundin që përmendëm, sinjanët patën në krah fisin e Kaloshve e, në saj të ndihmës së tij, dolën fitimtarë. Mbas ksaj dite sinjanët i banë Kalosht vllazën trojesh, bile u dhanë tokat ma të mira që kishte Sina. Prej ksaj ngjarjeje Kaloshët u vendosën në vendin ma të bukur që quhet Bahçja e Katundit, nji rrafshnaltë ku e ke gjithë Dibrën e Poshtme në pllambë të dorës. Ene sot e ksaj dite fisi i Kaloshve aty i ka shpitë.

360. Vllau i trojeve, mbasi nuk asht fis e gjak me rranjësit, bahet me ta "nun e kumbar", me hi e me dalë lirisht ke njani – tjetri.
361. Kumbaria asht nji lidhje e re gjaku. Familja e ardhun nuk ep e nuk merr vasha me ata që e pranuen vlla trojesh.
362. Vllau i trojeve ka detyrë me ndjek burrat e katundit në të mirë e në të keqe, në dasma e në mort, në kuvende e në luftë, kudo që e kërkon katundi.
363. Vllau i trojeve bahet pjestar në mera, në mal, në bjeshkë, në kroje, me i shrytzue për jetesë të vetë. Po ai nuk ka pronë në bjeshkë, në mera e në zabele. Katundi nuk i ep atij gja, kur i shet apo i ndanë ato prona.
364. Po qe se katundi ble bjeshkë, mera e zabele, që nuk i ka pasë, vllau i trojeve ka të dretë me marrë pjesë në blemje e me u ba pronar si gjithë të tjerët.

VLLAZNIA

365. Formojnë vllazni ato shpi që kanë lidhje gjaku ndërmjet tyne.
366. Ato, ma të shumtën e rasteve, kanë nji mbiemën, por disa prej vllaznisë mund ta kenë ndryshue atë.
367. Për shkak se emnat e të parve të nji fisi trashgoheshin nga brezat e ardhshëm, burrat me të njejtin emën, për me u dallue nga njani – tjetri, merrnin për mbiemën emnin e babës ja të gjyshit. *
368. Pavarsisht prej mbiemnave të ndryshëm, ato shpi, në nji katund qofshin ja në disa katunde, formojnë nji vllazni, thirren për dasm' e për mort e apin groshë cucash. **
369. Me fjalën "Zarm" kuptojmë ato shpi që kanë dalë më vete tue u nda nga nji votër.

---

* "Mbiemrat në kuptimin e emrave të familjes përdoreshin gjërësisht nga ortodoksit, rrallë nga myslimanët, dhe aspak nga katolikët... Myslimanët dhe katolikët, megjithatë, vinin pas emrit të tyre emrin e babait për t'u dalluar nga njerëzit e tjerë. Kështu një mysliman i quajtur Sadik Asllani ishte Sadiku i Asllanit që dallohej nga Sadik Arifi, djali i Arifit. Një katolik i quajtur Zef Nika ishte Zefi i Nikës, ose Zefi, djali i Nikës ... ndërsa Zef Toma ishte Zefi i Tomës". (Margaret Hasluck: "Kanuni shqiptar", Tiranë 2006, f. 44)

370. Brezat nga trungu i babës quhen "Trungu i Babës". Vazhdimsia, si breza, nuk ka fund, por ato vinë tue u ba aq të largët sa nuk e njofin ma njani – tjetrin.
371. Brezat që vinë nga "Trungu i Babës" nuk apin e nuk marrin me njani – tjetrin deri në ditën kur hup lidhja.
372. Brezat nga "Trungu i Babës", ene mbasi të ketë hup lidhja, po qe se ruhet vetdija se i përkasin nji trungu, midsi tyne nuk bajnë martesa.
373. Brezat nga "Trungu i Babës", kur largohen shumë prej njani – tjetrit, mund të mos thirren për dasm' e për mort, po miq nuk mund të bahen.
374. Për lidhje miqsie lidhja e gjakut hetohet në thellsi e me hollsi me shmang me çdo kusht martesat mrena vllaznisë.
375. Brezat nga "Trungu i Nanës" janë nipat, mbesat, stërnipat, stërmbesat, kastërnipat, kastërmbesat.
376. Lidhja e gjakut nga "Trungu i Nanës" vijon deri në kastërnipni. *Populli thotë: "Kastërnip – kastërnip, merri cucën e bane mik".*
377. Fmijt'e mbesës e kanë derën çelë jo vetëm aty ku ka lindun nana e tyne, po në gjithë vllazninë.
378. Fmijt' e stërmbesës e kanë derën çelë ku ka le nana e tyne. Dyert e tjera të vllaznisë nuk u mshilen, por atje nuk janë të lirë "ndër cull' e ndër gra".

BIRAZERI

379. Birazer quhet ai me të cilin ke pi gjak.
380. Birazerllëku në Dibër asht institucion, me anën e të cilit zgjanohet rrethi i atyne që të duen e të bahen krah në çdo rrethanë, i atyne që u beson e të besojnë.

** Kur një vashë dilte nuse, burrat e vllaznisë mblidheshin rreth një sofre ku ishte vendosur një tepsi e aty linin një sasi paresh, që quheshin "Groshët e cucës". Ky zakon kishte për qëllim ta ndihmonte vashën nga ana ekonomike, por edhe për të treguar se ajo nuk ishte bijë vetëm e asaj shtëpie ku kishte lindur, por e gjithë atyre shtëpive që përfaqësoheshin nga ata burra.

381. "Birazeri asht vlla pa hise", thotë populli. Me vlla prishesh për pasuni, me birazerin nuk prishesh.
382. Po birazerit, ene pse asht si vllau, nipat e mbesat nuk i thonë "Dajë".
383. Birazeri nuk ep ke birazeri "Groshë cucash" si ep vllaznia.
384. Birazeri asht vlla nderi. Ai nuk ndahet për të mirë e për të keqe. Për çdo rast i shkon fjala në derë.
385. Birazeri ke birazeri në konak ulet aty ku ulet vllaznia. Ai e ka vendin ma poshtë se miqt', se asht "në shpi të vetë".
386. Birazeri ke birazeri, me qanë nevoja, ngrihet e shërben si çdo burrë i vllaznisë.
387. Birazeri ke birazeri ka të dretë me hy në odat e shpisë e me komunikue lirshëm me grat' e vashat.
388. Birazeri nuk vihet dretues dasme ja morti ke birazeri. K'to janë punë të vllaznisë.
389. Birazerllëku bahet kur dy burra pinë pak gjak nga gishtrijtë e njani – tjetrit. Mbas k'saj lidhja asht për të gjithë burrat e vllaznive përkatse.
390. Birazerllëku asht i trashgueshëm nga baba ke djemtë. Ai shkon pesë – gjashtë breza.
391. Në brezin e tretë birazerllëku përtërihet tue pi "gjak të ri".
392. Birazeri nuk shtie pushkë për birazerin.
393. Po ta vranë birazerin kur po e përcjell ose në afërsi të shpisë tande, je i detyruem me i marrë gjakun, se ai, në këtë rast, merr absolutisht statusin e mikut.
394. Birazerat shkojnë e vinë vetë, por gratë nuk i çojnë ke njani-tjetri.
395. Birazeri shkon pa grue në dasmë e në mort ke birazeri.

KUMBARA

396. Në Dibër fjalët "kumbar" e "nun" tregojnë njeriun me të cilin ke përzier familjen në bazë të besës së shejtë.
397. Kumbaria asht institucion i Kanunit. Nusja nuk merret pa kumbar.

398. Kumbara asht vllau i dytë i nuses, që nuk ja ka ba nana.
399. Shpërdorimi i kumbarisë ka dënim të randë, ma të ashprin që mund të ketë për faj ja krim.

Nji djalë i ri nga katundi Lukan i Katër Grykve, hin në marrdhanie intime me ndrikullën e vet, kur ajo e kishte të shoqin ushtar. Kjo ra në sy të katundit. K'to punë të flliqta katundi ka si synim me i mshelë tue e ba njanin vesh shurdh e njanin sy qorr, jo me mbrojtë ata që bajnë të keqen, por pse do të ruej shejtninë e institucionit. Po kumbara shkoi ma teqe në lidhjet me ndrikullën e vet. Nji ditë prej ditësh e mori për grue tue dalë hapun kundër institucionit të kumbarisë. Dolën të dy në mal tue mendue se me kalimin e kohës ajo punë "do të harrohej".

Po çiftin e marrue askush nuk pranote me e strehue ja me i dhanë ndonji ndihmë tjetër. Ata po vuenin për nji kafshatë bukë, veç të kqijave të tjera që ka jeta në male. Mbetën të përbuzun, të papranuem, në "shoqnin'e kafshve t'egra". Burrat e fisit të djalit merren vesh me ja heq vrugun vetes. Ata njoftuen kumbarën e ndrikullën me ra në dorë të tyne, se asnji e keqe nuk kishte me u ndodhë, veç donin me i përzanë në nji nahije tjetër me jetue do vjet atje, njersa të harrohej ngjarja.

Burri e grueja, pak pse besuen, pak pse nuk kishin çfarë me ba tjetër, ranë në dorë të fisit. Malsort ua kishin dhanë me kohë dënimin: i vranë të dy e i lanë njizet e katër orë pa i fut në dhe, se askush nuk dote që të preheshin në vorrezat e katundit. Ma në fund i mbuluen me gurë aty ku ishin, tue krijue nji murranë që të kujton përherë turpin.

400. Çdo njeri ka të dretë me e zgjedhë kumbarën. Zakonisht përtrihen kumbarit' e vjetra, mbasi pëlqehen njerzit e provuem.
401. Ai, të cilit i dretohen për kumbar, asht i respektuem. Po, me gjithë respektin që i bahet, nuk asht i detyruem me e pranue kumbarinë. Ajo kundërshtohet për shumë arsye.
402. Nji burrë kundërshton me u ba kumbar në disa raste, por ma kryesoret janë k'to:
   a) kur shpia e tij ka miqsi të hershme ja vllazni të largët me shpinë ku do të merret nusja;
   b) kur nuk i pëlqen shpia ku shkon nusja ja shpia ku ajo merret;
   c) kur nga kjo kumbari, për arsye të ndryshme, preken miqtë ja vllaznia;
   c) kur për kumbar nuk ka as shëndetin, as gjendjen ekonomike e as kohën e nevojshme;

d) kur asht shpi e madhe e ka drojë se jo gjithë meshkujt e saj dinë ç'asht shejtnia e kumbarisë;

f) kur vasha që do me e ba ndrikull, asht e përfolme për çeshtje nderi etj.

403. Kur nji person bahet kumbar, ditën kur krushqit shkojnë me marrë nusen, ai me të zotin e shpisë ku ka me hy nusja, bajnë gati kalin, dullakun e kunorën.

404. Kali i nuses duhet të jetë me paraqitje të mirë, të mos trembet, të mos shtijë me shqelma e të mos ket' asnji huj tjetër.

405. Kumbara asht kryetari i krushqve. Ai hipën në kalin, në të cilin ka me ardhë nusja.

406. Në nji kalë tjetër, që shkon mbas atij të kumbarës, ngarkohen arkat me petkat e nuses.

407. Kumbara merr ene nji ndihmës përmbrapa, që quhet "Djali mbas kumbare" e asht prej fisit ja katundit të kumbarës.

408. Kumbara hyn i pari në konak të burrave e ulet në krye të vendit.

409. Mbasi pihet kafja, po qe se asht në moshë të re, kumbara ja liron kryet e vendit ndonji miku të largët apo dajës së dhandrit.

410. Po qe se petkat e nuses nuk janë tamam, simbas prosisë, daja i nuses i kërkon hesap kumbarës.

411. Për ndonji petkë që nuk asht ba, zakonisht bahen lshime, por ka raste që baba i nuses kundërshton me e vu vashën në kalë pa i pasë të gjitha petkat.

Nji palë krushq nga Mali i Çidhnës shkuen me marrë nji nuse ke Mali fqinj. Si u hapën teshat e nuses, u pa se mungonin: nji shami, nji fustan e nji palë çorapë. Baba i nuses grafulloi e tha:

– Pasha t'madhin Zot, që nuk qem' e na dha dritë, cuca eme nuk hipën në kalë pa i numrue kumbara teshat nji për nji.

Kumbara ishte burrë i urtë, duronte shumë, por, kur nxehej, mos iu ndodhsh afër. Tha:

– Mos ban kshtu beje, bre bashi i mikut. Burri nuk kapet mbas do lëvruskave me prish dasmën e miqsinë.

– Do ha mut me lugë të madhe po hipi mbesa ime në kalë pa ia plotsue petkat njitash, – tha ene daja i nuses.

Poshtë kumbars, nga ana e krushqve, ishte ulë F. C., nji burrë i gjatë, mustaqekacadre. Ky iu drejtue dajës së nuses ene i tha:

– Nuk di ç'zakone paski ju, po dasma e miqsia nuk prishen.

– A nuk po të pëlqejnë zakone tona? – e pyeti me t'madhllëk daja i nuses.

Nji sjellje si kjo rrallë herë haset në burrat e Dibrës.

– Besa hiç nuk po më pëlqejnë, – i tha atij F. – Kur kanë nji t'pamarrme vesh krushqit me babën e nuses, hyn daja në mes e bahet me krushqit me i rregullue punët e jo si ti që fjalën e fundit e thue të parën. Nusen, lum miku, ne kemi me e marrë e me e çue sune ke burri i vetë, se për k'të kemi ardhë. Nuk kemi ku me shkue pa nuse veç në dhe të zi.

– Si t'jetë puna kshtu, ngrehi e dilni, se nuse nuk keni me marrë, – hovi me t'pallme prapë daja i nuses.

Ai e i zoti i shpisë gallzitnin njani – tjetrin, siç bajnë qentë, kur lehin. Sa tha daja i nuses ashtu, baba i saj nxori kryet në dritare të konakut të burrave e u foli granisë:

– Pushojeni të qamen, se cuca eme s'ka me shkue kërkun.

Ra ni heshtje shum' e keqe. Në fund të odës, në mur, ishte varun nji pushkë, e vetmja n' atë konak. Punën që mbaron arma, nuk e mbaron fjala. F. C. ishte ba kret i zi. Me e pre, nuk i dilte gjak nga damart, por helm i zi. Nuk kaloi shumë koh' e veç kur u ngrit me shpejtsin'e vetëtimës e kapi pushkën. Pa se kishte pesë fishekë. Ia drejtoi dajës së nuses në fillim, pastaj babës së saj e u tha:

– Veni nusen në kalë se për nur të Pejkamberit ju vrava.

– A kshtu e bane, a? – buluriti me za të marrun daja i nuses e u zbe.

– Po si me e ba?

I ati i nuses qiti kryet prapë në dritare e i foli granisë me sa za kishte:

– Për pesë dekika nusja të jetë në kalë.

F. doli jashtë me pushkë në dor' e zuni vend në të dalë të katundit. Vetëm kur krushqit u nisën për rrugë me gjithë nusen, ai la pushkën ke trungu i nji arre e u bashkue me ta.

412. Kumbara paguen pak pare për kafexhiun e gruen që mbarson nusen.

413. Kumbars i kërkohet ene "dajllëku". Daja i nuses kërkon nji sasi paresh. Ato i kërkohen kumbars, por i ep zoti i shpisë.

Elez Isufi kishte shumë djem, por Mersinin e dote ma shumë se u ishte futë punve e kishte ndërmend me u ba nji shpijak i mirë. Atij i qe dhanë rasti me u ba shkollar, se Hasan Basriu, mik i Elezit, e pat marrë në shpin' e vetë, në Stamboll, e e pat futë në shkollë. I pat lanë nji odë të veçantë tue i krijuem të gjitha kushtet me msue. Po Mersini nuk mundi të msoj' asnji fjalë turqisht. Mbas gjashtë muejsh, me nji gramafon në dorë, mori udhën, pa i thanë asnji fjalë bamirsit të vet' e mbrriti në Dibër. Elezit i erdhi keq, por me vete tha se ai e kishte të shkrume me u marrë me punët e shpisë. Djemt' e tjerë të Ndreve nuk banin punë në shpi.

Mersinin e fejuen me të bijën e Mustaf Litës, pari në Lumë. Shkuen krushqit me marrë nusen. Midis tyne, në rolin e kumbars, ishte sheh Zumani i Vleshës, burrë i ditun e i përmenun. Si u hagër dreka, e mori fjalën Mustaf Lita që ishte ulë në njanën krye vendi, e iu dretue sheh Zumanit:

– Or sheh, i kemi do zakone. Ai, që asht ulë nga fundi i odës, – e tregoi me dorë nji burrë rreth të pesdhetave, – asht daja i nuses, Hysen Potja. T'i mbaroni njato punë me Hysenin. Dajllajku nuk ka si me u harrue, se atij i duhen paret me i dhanë noj lekë mbarsores e ku ta di unë...

– Po, – tha sheh Zumani, – dajllajku ka mbetë qysh heret se dajës i duhet me shti për nip, po pale a i bije Potjes radha me shti për k'të nip, se i duhet me dalë para Ndreut e Litës.

Potja u prek në fjalët që tha sheh Zumani e dote me vra me nji gur dy zogj: dote me nga ene Mustaf Litën, ene Elez Isufin, prandaj iu dretue sheh Zumanit e i tha:

– Or sheh, mos t'u dhimbsen paret e parisë, se, si Mustaf Lita, ashtu ene Elez Isufi, i kanë fitue pa djersë, njani tue ia grabit popit të Dufit e tjetri Vërskallës. Unë kërkoj pesë franga flori, or sheh. Për Elez Isufin nuk janë shumë.

Për Elezin vërtet nuk ishin shumë, por për dajllëkun ishin shumë. Mustaf Lita u mrrol e dote me iu përgjigj ndryshe Potes, i cili e quejti grabitës. Në të vërtetë Mustafa, kohë ma parë, i kishte zhvat Vërskallës shumë pare. Por kjo do të tregohet në tjetër vend; ktu asht me randsi të thuhet se gjithçka u ftof e u ba akull. Ndërhyni Suf Xhelili:

– Hysen Potja që rri në fund të odës, vetëm unë e di se ç'burrë asht. E kam pa me sy se si asht ndesh me serblijt dhambë për dhambë. Burrë ma trim nuk më kanë pa sytë.

Potja, siç duket, u knaq që i doli krah Suf Xhelili tue e lavdrue për trimni, se, nga pesë lira që kërkoi në fillim, ra në nji lirë florini. Suf Xhelili qiti e i dha dy.

414. Ditët e netët që nusja kalon në shpi të kumbarës, quhen najnë.
415. Ka najnë të parë, të dytë e të tretë. Kur nusja shkon për herë të parë ke kumbara, ajo quhet najna e parë. Pas najnës së tretë ato nuk numrohen e nuk emërtohen ma.
416. Në najnën e parë nusja pritet me bukë të madhe, bahet si nji dasmë e vogël.
417. Nusja shkon në najnë ke kumbara dy javë mbas martese. Najna e parë asht nji javë, e dyta, pesë ditë. Najnat e tjera nuk janë caktue, ato varen nga zonja e shpisë.

418. Kumbaria asht lidhje njerzore që shkon ma gjatë se të gjitha lidhjet e tjera. Në mjaft raste, kumbaria e vjetër përtrihet me kumbari të reja
419. Me shpinë ku e bija asht ndrikull, baba i nuses e as fisi i tij nuk mund të lidhin miqsi.

Ngrehet Din K. e shkon me i kërkue vashën për djalin Gjikollit. Ky Gjikolli ishte fis i mirë, po ene vasha, thuhej, nuk kishte shoqe. Din K. has në nji vashë mu në oborr të shpisë së Gjikollit. Kishte ra brymë e netulla të ngjitej për duersh, kaq ftoftë ishte. Vashës i ishin skuqun mollzat e faqeve prej shëndetit e rinisë. Ajo po fshinte oborrin. Kur shikon nji të panjohun në oborr, dreton trupin, i ep nji përshëndetje me buzagaz të lehtë e mbet në pritje çfarë do t'i thoshte ai. Nuk ishte mik i shpisë, ndryshe do ta njifte. Po ene pse nuk ishte mik i shpisë, përderisa i dretohej asaj shpie, mik ishte. Tradita e edukata familjare e msonte mos me qëndrue ashtu si hu në kambë, sadoqë me nji pamje shumë sajdisse.

– Urdhnoni, – i tha.

– Oj cucë, e kujt je ti, bre? – e pyeti Din K.

– E Mer Gjikollit, – i tha ajo.

– A asht Mera k'tu?

– K'tu asht, – tha vasha e la netullën me i hek para e me e fut mrena.

– Moj mrena po hyj vetë, po sa vasha ka Mera?

– Babës e nanës seme u ka dhanë Zoti pesë djem e nji vashë, vetëm mue.

"Droe po gabosha", tha Dina me vete, e, kur msoi se ajo ishte vasha e vetme, bani nji "lidhje të shkurtë" në tru e e quejti si nusen e djalit të vetë. Për e bukur, ishte perri, po ene për sjellje e soj, si vasha e Gjikollit! Ishte i sigurt që Gjikolli nuk e shtynte për mik. Kjo ishte kryesorja, të tjerat do të rregulloheshin. U ndal para pragut e bzani:

– Oj shpia e Gjikollit, a prêt miq?

– Bujrum!Pa miq mos e lashtë Zoti shpinë e robit, – u nigjue nji za mrena e veç kur duel në derë zoti i saj.

– Heu, bre? ! Po si ma gjete derën, or Din? !Pasha Zotin po lutesha me më ardhë nji mik e çe ku m'u plotsue dëshira.

– Zoti qoftë gjithmonë në anën tande, o Gjikoll, – tha Dinja e i qeshi mustaqja.

Gjikollit iu gzue zemra nga ajo vizitë, po iu prish qejfi kur miku doli atje ku ky nuk e priste: Dinja kishte shkue me i kërkue vashën për djalin e vetëm. Nuk kishte mik në gjithë atë nahije si Dinja, por ene djalin, thoshin, e kishte flori si veten. Po ç'e do...Dinja u habit pse u mrrol e u zbe ashtu Gjikolli. Sa qakam gabue, tha me vete, nuk më dashka për mik!

– More Gjikoll, të fejueme e ke këtˈ vashˈ e droe tˈrash në qafë kot?

–Jo, mor jo, nuk e kam të fejueme, – tha Gjikolli.

– Pse me tˈu prish, pra, qejfi, o Gjikoll? Ni marre nuk po baj pse po ta

lipi, se vashat për miq i kemi. Ti nuk ke pse gushtohesh, lum miku, se k'to virane njiqind i kërkojnë e nji i merr.

– S'e kam aty, – i tha Gjikolli i pezmatue. – Ku ta gjeja unë me të ba mik ty. Po mërzitem jo pse po ma kërkon, po se nuk kam mundsi me ta dhanë!

– Po pse nuk paske mundsi me ma dhanë? .

–Sepse, o Dine, njaj Sufa jot ka ndejt vetëm në kalëhipun tue ba ndrikulla ... A harrove se Sufa ka ba nji ndrikull ke Gjikollet?

Dines veç tashti po i kujtohej që nji i paqenë i fisit të tij, Sufa, që e përmendi ene Gjikolli, rrite kalëpiun tue ba ndrikulla.

– Ju marroftë boja Sufës, nuk na la vend kërkund me ba miq, – tha Dinja e u ngrit e doli.

Po sytë e pamja e asaj vashe e ndoqën mbrapa njersa shkoi në shpin' e vetë.

420. Kumbaria mbështetet ke thanjet: "Të gjithë nuk na ban nji nanë", "Hatikatllajku – ma i madh se gjaku".
421. Në Kanun thuhet se "Kumbar përmbi kumbar nuk ka". Nuk mund të bajsh dy kumbarë: njani me marrë nusen e nji tjetër me marrë flokt e fmive të saj. Ai që bani punën e parë, ban ene të dytën.
422. Në rastin e marrjes së flokve të fmive, ndrikulla shkon ke kumbara e i thotë: "Më asht rritun fmia e do me e prek pak qaty ke balli". Kumbara merr vesh pse asht thirrë e shkon i përgatitun.
423. Marrja e flokve nuk asht baras me të qethmen e parë të fmijve. Flokt merren pak, sa për shenjë, në dy – tri vende.
424. Po qe se fmia asht vashë, kumbara shkon ke ndrikulla me grue të vetë. Kumbara e ve fminë në prehën, kurse grueja e tij, sa për shenjë, i prêt nga pak flokë në dy–tre vende.
425. Marrja e flokve të fmive asht shiqirllëk. Kumbara darit ndrikullën me pak të holla.
426. Në shpinë ku merren flokt e fmive, bahet nji drekë ja darkë e mirë. Kumbara ka kryet e vendit. Atë natë thirren ene miq e dashamirë të tjerë.
427. Flokt e fmive kumbara i fut në murin e shpisë së vet e i ruen.
428. Në disa zona të Dibrës marrjen e flokve të fmive e ban nji kumbar tjetër, që zihet istilelik për këtë punë.

429. Kumbara bahet për dy qëllime:
   a) me anë të kumbarisë zgjanohet rrethi i njerzve të besueshëm;
   b) nusja, kur asht bijë e largët, ka afër nji vlla që s'ia ka ba nana.
430. Kumbara zihet afër shpisë së ndrikulls me ju ndodhë për çdo rast e në çdo kohë.
431. Kumbara asht mbështetje për nusen, për çdo hall ajo shkon e përplas kryet ke kumbara.
432. Kumbaria ka qenë mbështetje e madhe për femnën. Kumbara ka të dretë me i kërkue hesap ene burrit të ndrikulls, kur ai e trugjon atë. *Në Dibër thuhet: "Kur u prish kumbaria, mori fund njerzia".*

Shkon Zh. te B. e i thotë:
– Mbas nji mueji martoj djalin e vetëm.
– Të qoftë për hajer!
– Hajer paç, por nuk kam ardhë kot ke ti.
– Thueje, në paça mundësi, nuk do të kursehem.
– Due me m'u ba kumbar.

Zh. ishte burrë i thjeshtë e i ndershëm. I mendonte të gjithë si vetja, kurse B. ishte nji delenxhi që nuk e kishte shokun. Po luejti rolin e njeriut të ndershëm, të burrit me taban kombtar e me respekt për traditat. Tha:

– Unë nuk kam asnji kundërshtim me u ba kumbara yt, por, megjithëse i nda prej vllaznve të tjerë, jam ma i vogli prej tyne. Sikur nuk ka lezet të bahem kumbar pa i pyet ata, pa u thanë nji fjalë. Jam i sigurtë se nuk do të thonë "jo", por sikur asht ngroftësi kur i pyet, se reja jote do të jetë ene ndrikulla e tyne.

– Të lumtë goja, mirë e ke, – i tha me bindje Zh., kur pa se B. ishte kaq i hollë në punë kanuni e në tradita të hershme.

– Po ku e ke marre nusen? – e pyeti B.

Zh. i tha emnin e të atit të nuses.

– Për nji javë ta kthej nji përgjigje, – i tha B. atij që e donte për kumbar.

– Faleminderit, – tha tjetri e u ngrit.

B. nuk kishte hallin të pysete vllaznit për me u ba kumbar, po donte me pa nusen nëse e vlente me e ba ndrikull. E pa e vasha i pëlqeu. Shkoi ke Zh., të cilit i tha:

– Kumbar në jetë të jetëve!

Po Zh. kishte veprue pa i thanë gja djalit të vetë që do të martohej. Ky i tha B. –së:

– Mbaj bythën e ngreu, se nusen e marr për vete jo për ty! Nuk kam nevojë për kumbar.

IV
KATUNDI

FISI *

433. Në Dibër fjala "Fis" përdoret në dy kuptime: njani asht ma i gjanë e ma i hershëm, tjetri – ma i ngushtë e ma i vonë.
434. Nji katund mund të përbahet nga shumë fise.
435. Çdo fis ka kryetarin e vet që quhet Plak.
436. Të gjithë Pleqtë e katundit bajnë Pleqsin' e katundit. Kryetari i ksaj Pleqsie asht plaku ma i përmendun për urtsi e mençuni.
437. Kryetari i Pleqsisë së katundit ka pushtet të kufizuem qeverisës, gjyqsor e ushtarak. Pushteti ushtarak ka të bajë vetëm me iu përgjigj thirrjes së Malit me qitë "Burrë për shpi" me marrë pjesë në kryengritjet popullore ja në format e tjera të qëndresës ndaj anmikut. Katundi nuk ka organizim të përhershëm ushtarak.
438. Kryetari i Pleqsisë ka të dretë me mbledhë katundin "Burrë për shpi" për probleme të llojllojshme.
439. Në lashtësi me "fis" kuptohej nji grup i madh njerzish me prejardhje të përbashkët, të nji trungu e të nji gjaku, me nji vendbanim të përbashkët.
440. Fis në kuptimin e gjanë janë ata njerëz që prej qindra vjetësh nuk mbajnë nji mbiemën.
441. Fiset që nuk mbajnë nji mbiemën, por kanë një prejardhje, nuk apin e nuk marrin vasha ke njani – tjetri as sot e ksaj dite.

---

* "Grupet fisnore janë qarqe transcedentale, që përfshijnë të vdekurit, të gjallët, dhe pasardhësit e tyre. ...Grupi fisnor ... i duhet të mbijetojë me forcat e veta mendore dhe fizike. Vetë ato duhet ta ruajnë nderin e domosdoshëm për ekzistencë në shoqëri, pasi, për ndryshe, do të goditen dhe do të bëhen pre e fiseve më të forta". (Kazuhiko Yamamoto: "THE ETHICAL STRUCTURE OF KANUN AND CULTURAL IMPLICATIONS", "Struktura etike e Kanunit dhe nënkuptimet e saj kulturore, Printed in the United States of America, March, 2005, f. 210. 211)

442. Këto fise, ene pse nuk mbajnë nji mbiemën, thirren për dasmë e për mort e lshojnë "groshë cucash".
443. Me kuptimin më të ngushtë, fis në Dibër formojnë ato shpi ku banjonë njerëz që kanë nji mbiemën.
444. Kur nji katundar ka kundërshtim me vendimin e marrë nga kryetari i Pleqsisë, ankimin e parë e ban ke plaku i fisit të vet.
445. Vendimet e kryetarit të Pleqsisë i hedh poshtë vetëm kuvendi i katundit.
446. Kryetari i Pleqsisë së katundit për punë gjaku asht i barabartë me çdo burrë të katundit. Me vra kush kryetarin ja me i ba dhunë tjetër asht njisoj si me ia ba ato çdo katundari.
447. Kryetari i Pleqsisë së katundit nuk paguhet. Shpërblimi i tij asht moral.

UDHA E KATUNDIT

448. Udha e katundit asht ajo që kalon nëpër tokë të atij katundi tue e lidhë atë me katunde ja me zona të tjera.
449. Udha katundit nuk mund të zihet prej askujt. Me pëlqimin e kret katundit, ajo mund të shmanget pak, po nuk mund të lakadredhet.
450. Udha e katundit nuk mund të ngushtohet. Po qe se dikush e ban këtë gja, kryetari i Pleqsisë së katundit, i shoqnuem me pleq të tjerë, kap "Hellin e dashit" * e mat udhën. Kur ajo asht ngushtue, ai që e bani ngushtimin e saj, detyrohet me e ba sa ka qanë.
451. Në udhë të katundit duhet të kalojë lirisht pena e qeve me gjithë zgjedhë; në të duhet të ndrrohen dy kuaj të ngarkuem me barrë.

---

* "Helli i dashit" është njësi matëse, që përdorej në lashtësi. Helli i dashit ishte një thupër lajthie me gjatësi një metër e gjysmë, që shërbente për matjen e distancave. Në vijën e katundit, në vijën e mullirit, në udhën e katundit etj., secili kishte për të bërë "thuprat" e veta, sa t'i takonin. Udha e katundit nuk duhej të ishte më e ngushtë se tre "hej".

452. Udha e katundit asht e garantueme. Katundi rra sa çel e mbyll syt' e e qet fare dhunuesin e udhës. "Në udhë të katundit nuk duhet me u derdhë as gjaku i lepurit", thotë populli.

Dibrant heret e vonë udhën me shkue në Tiranë e kanë pas përmes Matit. Matjant ua kanë zanë shpesh udhën me prita. Ma shumë udhën për kah Matja e kanë rraftë zonat e Dibrës së Poshtmë: Reçi, Dardha, Çidhna, Muhurri etj.

Në kohna të lashta disa burra të fisit të Krrashit, çidhnakë, po ktheheshin prej Tirane me mallin që kishin ble. Nuk shkon shumë e hasin në pritë të disa matjanve që kishin dalë me i grabitë. Plasi pushka se Krrasht nuk kishin ndërmend me e lanë gjan' e mallin pa lanë krenat. Po matjant i damtuen, se u kishin dalë në pritë e ishin në vend të vetë. Nuk dihet a u vra kush prej matjanve, se ata ikën me faqe të zezë, me plaçkë të mbajtun me gjak njeriu.

Po katërgrykasve nuk mundej me ua zanë kush udhën. Matjant e patën vu pritën në tokat e katërgrykasve, të cilët, sa ndigjuen pushkët, u gritën me armë në dorë e shkuen në vendin ku po bahej shamata. Ishin hazrue me dekë, po nuk patën me ka me luftue, mbasi matjant nuk dukeshin kërkund. Në vend ishin vetëm Krrasht e vramë.

Kufomat nuk mund të prisnin njersa të vinin çdhnakt me i marrë, prandaj qafmurrasit i vorruen aty ku kishin mbetë. Ene sot e ksaj dite, ai vend quhet "Prroi i çidhnakve.

453. Dyqani, xhamia, kisha e çdo objekt tjetër në katund janë të garantuem për cilindo që hyn aty. Gjaku nuk merret në k'to vende.

Nji tregtar bilicar pat gritun nji diqan në katundin Shumbat. Cen Dika prej Rrenzi, burrë i përmendun për trimni, gjeti në diqanin e bilicarit Kosta bash hasmin e vet, Destan Sulin. Nxori koburen e e vrau. Me t'ba gjakun, Cen Dika iku e ra nëpër Shumbat me shkue në shpi të vetë, se e dinte që katundi ka të ndjekmen me armë për çdonjanin që shtin në dyqan.

Vërtet djemtë e Shumbatit, trima e të vendosun, rranë me vra atë që u përgjaku diqanin. Cen Dika e pa veten ngushtë. Me i shpëtue ndjekjes, u detyrue të hinte në mullinin Kapç. Aty midis tij e shumbatasve vloi pushka derisa u err. Cenit n'at' luftë i ranë mbrapa me pushkë shokt e vetë. Kështu ai mundi me e ça rrethimin, e, tue përfitue nga nata e errët, doli prej andej e shkoi në shpi të vetë pa psue asgja. Po shumbatasit banë të vetën me i dëftue gjithë Dibrës se ai që guxon me marrë gjak në Shumbat, do t'i kthehet pushka.

KUFINI

454. Kufini asht nji shenjë që tregon ku ndahet nji tokë me nji tokë tjetër, të cilat kanë pronarë të ndryshëm.
455. Kufini asht shenjor e joshenjor.
456. Kufini joshenjor nuk mundet me qenë kret pa shenja, po ato i ka "vu" natyra e jo njeriu.
457. Kufini shenjor vihet mrena katundit e përbahet nga tre gurë: njani ma i gjatë e në formë rrase, dy të tjerët në të dyja anët e tij. Të tre gurët ngulen përgjysmë në tokë, që të mos shkulen, por ene të duken.
458. Tre gurët e kufinit të ngulun përgjysmë në tokë kanë këtë kuptim: guri në formë rrase asht "ai" që u betue, dy të tjerët anash, janë "ata" që ndigjuen betimin e tij – "dëshmitarët".
459. Me vumjen e nji kufini, përveç të interesuemve, duhet me qanë të pranishëm sa ma shumë burra të tjerë, të moshuem e të rij.
460. Pjesmarrja në vumjen e nji kufini, kurdo që të paraqitet nevoja, të detyron me thanë të vërtetën e mos me i lanë njerzit ngatrrue.
461. Me luejt gurin e kufinit, asht njisoj si me nxjerrë eshtnat e nanës e të babës prej vorri e me ua lshue qenve.
462. Bujku, kur punon arën e vetë, ban kujdes mos me iu afrue me parmenë gurit të kufinit. "*Buka e rrazës së kufinit të ze frymën*", *thotë populli.*
463. Bjeshka, meraja, kullota, mali etj., kanë kufij natyrorë: kodra, shkambij, prrej, hendeqe, shpate, pemë të veçueme, gurë të mdhej, vorreza, pyll etj.
464. Kufijt që shkulen nga dukuritë e natyrës, si: përmbytje, tërmete, erna të forta, vihen ku kanë qanë.
465. Rivumja e nji kufini i besohet nji burri të ndershëm e të moshuem, që ka marrë pjesë dikur në vumjen e atij kufini.
466. Ky burrë, ndër sy të të pranishmve, ve në sup gurin e kufinit e shkon e ul aty ku ka qanë tue thanë me za të naltë: "Dheu i vorrit më randoftë si ky gur, k'tu ka qanë kufini".

467. Beja "Me gur në krah" u epet burrave fisnikë që kanë fitue nam të mirë e të merituem. Të paftyrve e rrenacakve nuk u epet kjo be. *"Ka njerz që me gur në krah, zapojnë kret Dibrën", thotë populli i kësaj treve.*
468. Çdo tokë ka udhën e vetë. Kur vllaznit ndajnë tokën, mendohet ene për udhët që të çojnë ke toka.
469. Kur dy pronarë janë kufitarë me tokë, ai që do me rrethue arën, gardhin duhet me e ngulë në pjesën e vet.
470. Po qe se nji tokë ndahet më dysh, në mes të pjesve lihet pak vend që nuk asht i asnjanit me u formue meja ku do të ecet me shat në krah nga të dy pronarët.
471. Kur meja i shërben vetëm njanit pronar, lihet në tokë të atij që i shërben.
472. Kur sipërfaqja e tokës ka njifarë pjerrsie, çdo mejë, e madhe apo e vogël, asht e arës që ka sipër.
473. Në tokën rrafsh meja asht e atij pronari që i shërben. Në këtë rast ajo bahet ene udhë për arë të atij pronari.
474. Shpia ndërtohet në atë vend e në atë pozicion që hija e saj të mos bjerë në tokë të huej.
475. Shpia vihet njizet hapa larg shpisë së shoqit, ene në e paç tokën tande deri në rrazë të shpisë së shoqit.
476. Kulla trekatshe ndërtohet tridhetë hapa larg shpisë së shoqit.
477. Në faqen e murit që "shikon" nga dera e shpisë së shoqit, nuk lejohet me vu as stelin e qenit, as kotecin e pulave e asnji objekt tjetër. Kjo faqe muri duhet të jetë "e lame", pa derë e dritare.
478. Në rast se hap nji pus në tokën tande e prej ktij shkaku meni ujët në pusin e shoqit afër, je i detyrue me e mshelë.
479. Në kufi me tokë të huej nuk lejohet me mbjellë pemë.
480. Kufini i nji toke luhet vetëm kur bahet ndonji ndërtim me vlerë për gjithë katundin.
481. Kanali i ujit, shkolla, xhamia, kisha, udha e katundit e luejnë paksa kufinin, po tue i dhanë pronarit tokë në nji vend tjetër.
482. Për raste të veçanta pronari bije në ujdi që të shpërblehet me ndonji mënyrë tjetër nga pala shpërblyese.

XHIPI* I KATUNDIT

483. Xhipi i katundit asht zanatçi hekuri që mermeton vegla të vjetra bujqsore ja ban të reja.
484. Nuk ka katund pa xhipin e vet. Katundi i siguron atij veglat e punës e farkën. Eshkën ai e ban vet.
485. Prej çdo shpie të katundit, xhipi merr nji shinik misër në vit kur meremeton vegla bujqsore; merr dy shinikë, kur veglat i ban të reja.
486. Paga e xhipit asht fikse, ajo nuk varet prej madhsisë së katundit.
487. Ka katunde që xhipin e paguejnë në natyrë tue ia lanë secili kashtaren e misrit në arë. Në këtë rast, xhipi, bashkë me misrin, merr ene kashtën.
488. Xhipi punon me radhë, ai e ndryshon atë vetëm kur i interesuemi u kërkon radhë atyne që ka para.
489. Kur veglat e reja xhipi i ban me hekur të vetë, ka të dretë me ia shit katundit me pare në dorë, me drithë, me bulmet, me duhan e me çfarë t'i interesojë.
490. Xhipt, me përjashtim të Shipsë së Tolulit, nuk mbajnë armë, ata nuk bijen në gjak.
491. Xhipi nuk asht i detyruem me shkue në luftë.* Po deshi vetë, askush nuk mund ta kthejë pse asht xhip. Trajtohet si gjithë vullnetarët e tjerë.
492. Ndër xhip Toluli i del zot vetes për çdo gja e nuk kërkon mbrojtje e siguri prej katundit.

Dar Toluli ishte xhip në Fushë Alie. E thrret Halil Alia me i mbath kuajt, se Dara ishte zanatçi i mirë si nallban. Dara vjen e e ban punën si duhet. I kërkon Halilit paret për punën që bani, por ai i thotë:

---

* Fjala "Xhip" në Dibër nuk ka asnjë ngarkesë negative; me këtë fjalë kjo pjesë e popullsisë veçohet për nga prejardhja nga popullsia vendase. Në të kaluarën e hershme xhipët në Dibër janë nderuar dhe respektuar shumë.

* Xhiptë e kanë bërë luftën në zanatin e vetë, duke farkëtuar armë. Thonë se Skënderbeu i mblodhi xhiptë dhe i vuri në një vend pranë kështjellës së Çidhnës dhe u krijoi kushtet që ata të farkëtonin armët e kohës: shpata, shigjeta, mburoja etj., duke kontribuar kështu për luftën dhe për atdheun.

– Hajd, Dar, mbathja se k'tu jemi. Paret t'i apë ndonji ditë tjetër. Nuk të ngelem borxh.

Po, kur Halili thoshte ashtu, paret nuk kishe me i marrë kurrë. K'të e dite ene Dara. Ai kambnguli tue thanë se paret i dote në dorë, se për ato kishte punue. Halili u zemrue. E mbërtheu ajo gjaknxehtsia e përhershme që ja shkatrronte karakterin tue e ba shumë të ngutshëm. U tha sejmenve:

– Pa merri vesh me Darën, se nuk asht tue më lanë rehat.

Kjo do të thoshte: "I ipni nji shpullë e ma zhdukni prej k'tu". Por sejmenët gjithmon' e teprojnë tue tregue zell të madh ndaj agait. Ata i dhanë nji dru të mirë Darës e e përzunë.

Po Dara nuk ishte prej atyne që e kapërdinte fyemjen ma të vogël, pale ma të duronte drunin. Nji ditë, kur Halil Alia po rrite në bahçe me shumë vetë, nji plumb fishkëlleu në ajer e u ngul në nji degë molle. U ndigjue n'çast ene krisma e pushkës.

– Çfarë qe pushka, more? – pyetën burrat që rrinin me Halilin e u ngritën në kambë e u banë gardh rreth tij.

Mbas pak u mor vesh se Dar Toluli kishte shti në Halil Alinë. Vërtet qe si e shtime në hava, por për Halilin ishte si me i ra në lule të ballit.

– Leje, Halil Aga, – i thanë ata që e rrethonin. – Të shkojm' e ta bajmë hi xhipin.

Halilit, kur ishte i qetë, i priste shumë hollë mendja. Nuk ja quejti gja pushkën DarTolulit. U tha atyne që kërtyleshin:

– Mos merri me Darën!

Hyni në shpi, mori paret e ia dha njanit prej njerzve të vetë t'ia çonte Darës bashkë me fjalët: "Më fal se t'i vonova paret, bane mirë që m'i kujtove. Derën e Halil Alisë e ke hapun, si përherë".

Dara shkoi prapë ke Halil Alia, po ajo puna e pushkës kështu ka qanë.

493. Toluli asht kryetari i xhipve. Këta të fundit janë të detyruem ta nderojnë Tolulin; kur nderimin nuk e bajnë me dëshirë, u imponohet me forcë.
494. Xhiptë, kudo që shkojnë, Tolulin e venë para, ene kur ai asht djalë i ri.
495. Tolulit në sofër i lshohet kryet e berrit. Mungesa ma e vogël e respektit, e çon punën deri ke vrasja.

Nji herë Toluli i Blliçes, Adem Toluli, shkon mik në Bulqizë, ku bahej nji dasmë me miq të ardhun pothuej nga e gjithë Shqipnia. Nusen e kishin marrë në Myzeqe. Në at' dasmë kishte xhipë të ardhun nga Tirana, Kavaja, Shijaku, Lushnja, Korça etj. Toluli i Blliçes zuni vendin që i takonte, domethanë kryet e vendit e nuk luejti prej

aty, sadoqë në konak kishte xhip ma të largët e ma të moshuem se ai...

Por, kur u shtrue sofra me ngarnë darkë, kryet e berrit i zoti i shpisë nuk ia lshoi Tolulit, por njanit nga Korça, si ma i largti e ma i vjetri. Toluli nuk mund ta duronte k'të fyemje që iu ba. E çoi dorën ke koburja që e mbante në brez. N'atë avullin e parë deshi me i ra zotit të shpisë. Po Toluli asht ene xhip që mendohet; iu duk shum' e randë me e përgjak sofrën. Vendosi të bajë tjetër gja. Iu dretue zotit të shpisë që nuk i kishte mbetë pikë gjaku në fytyrë, e i tha:

– A kshtu i ndave nishanet?

– Kshtu mendova, se ky miku asht i vjetër e vjen prej Korçe. Ty të vuna dy shpatullat.

– Nuk e kam hallin se mbeta pa mish, se nuk kam ardhë me ngranë. E kam hallin se nuk m'u respektue dera, se unë jam Tolul. Toluli asht kryetari, agai i xhipve. Jo me qanë prej Korçe, por ene prej Bagdati, kryet e berrit nuk ka xhip që ma han! Ju, me këtë që bani, nuk respektoni veten, rracën tuej, se paraqiti si popull pa traditë dhe pa kulturë, kur në fakt ne të dyja këto i kemi, kemi ene ne shtresat tona e Toluli asht në krye. Kemi ene ne parinë tonë, siç kanë Malet e Dibrës parinë e vetë, të cilën e njofin e e respektojnë...

Me t'thanë k'to fjalë, Adem Toluli kapi sofrën ene e përmbysi. Xhiptë nuk guxuen me e hapë gojën. U ngrit Toluli e doli prej konaku e tha:

– Tani hani e pallohi se unë e bana punën time.

496. Në rast se dikujt i merr zoti mendjen e vret xhipin, katundi e nxjerr me pula në dorë. Gjakun e xhipit e merr katundi ku xhipi jetoi e punoi.
497. Katundi i ep nji copë tokë xhipit ku ai ndërton shpinë e farkën. Ka raste kur katundi ia ndërton vetë ato.
498. Katundi i ep xhipit tokën për vorrezë. Vendi duhet me qanë i mirë e i përshtatshëm, por jo ngjitun me vorrezat e katundit.
499. Lagjja në të cilën xhipi ban pjesë, e thrret atë në dasma e në mort, nuk e ndan për asnji gzim ja fatkeqsi.
500. Xhipi nuk çohet për krushk me marrë nusen, nuk çohet as si përcjells i saj.
501. Xhipi i katundit e ka hapun çdo derë në gjithë katundin, jo vetëm në lagjen ku banon. Ai merr pjesë në dasma pa e ftue. I apin me ngranë; e darisin me ndonji gja.
502. Xhipi ka detyrë me i ra lodrës në muejn e Ramazanit. Për këtë shërbim ai merr nga nji bukë për shpi.

503. Kur katundi asht i madh, ma shumë se tridhetë shpi, bukët që ka ba hak, xhipi i merr mbas Ramazani. Xhipi e cakton vetë radhën me marrë bukën.
504. Xhipi i bie lodrës ene kur kryetari i Pleqsisë së katundit ep urdhën me u mbledhë "Burrë për shpi".
505. Xhipi me hekurin e vet ban jo vetëm vegla bujqsore, por ene thumba, patkoj, masha, kaci të vogla, biçakë, kmesa, spata, sakica, troske etj., të cilat ka të dretë t'i shes në katund të vet e kudo ku kanë nevojë për kto lloj mallnash.
506. Xhipi nuk merret me ba be as me ndigjue benë që bahet.
507. Xhipi nuk merret as për dëshmitar kufijsh.
508. Xhipi nuk bahet kumbar.
509. Xhipi nuk bahet birazer.
510. Xhipi nuk hyn veqil pazari.
511. Xhipit nuk i bihet ndore.
512. Xhipi nuk hyn ndërmjetës.
513. Xhipi nuk bahet mik.
514. Xhipi nuk bahet hasëm.
515. Xhipi nuk merret në prita.
516. Shpia e Tolulit përballë katundit, nuk ka ma shumë të dreta se sa xhipt' e tjerë. Ndryshimi qëndron në faktin se sjellja e Tolulit me katundin, asht ma me dinjitet.

XHIPI SI AHENGXHI

517. Ka xhip që e qesin bukën jo tue u marrë me zanatin e punimit të hekurit, por me zanatin e muzikantit.
518. Ata merren nëpër dasma e hajerlije e paguhen simbas netve që do të rrinë.
519. Xhipve në dasmë nuk u thrret kush "xhip", por "ahengxhi".
520. Në Dibër ahengun ka detyrë me e sigurue daja me shpenzimet e veta për me hijeshue dasmën e nipit.
521. Dasmat e vashave nuk bahen me aheng.

522. Ahengxhijt pajtohen dy – tre muej para dasmës. Daja shkon e piqet e ban pazar me të parin e tyne. Ky i fundit gjen ata me të cilët ka lidhje e do të shkojë në atë dasmë.
523. Daja pajton nji "palë" ahengxhij, katër vetë: dy me lodra e dy me cula.
524. Ka dasma që bahen me ma shumë se nji "palë" ahengxhij.
525. Ka raste të rralla, që, përveç dajës, nga nji palë ahengxhij mund të pajtojnë: zoti i dasmës, vllaznia e dhandrit, fisi i largët etj.
526. Ahengxhijt e dajës janë pala e parë e ma kryesore. Sikur në nji dasmë të marrin pjesë dhetë palë ahengxhij, pala e dajës vjen e para e i tregohet ma shumë respekt.
527. Ahengxhijt, kushdo me i marrë, nuk shkojnë direkt në dasmë. Ata shkojnë në mëngjes heret ke ai që i ka pajtue. I japin valë me t'rame të veglave në oborrin e shpisë së tij, hanë nji mëngjes të mirë e nisen për në dasmë bashkë më dajën e njerzit që ka ai përmbrapa.
528. Daja merr në dasmë të nipit ata burra të shoqnisë e të vllaznisë që u takon me shkue. Bahen të gjithë bashkë, venë kaun ja dashin para e nisen tue pas në krye ahengxhijt.
529. Ahengxhijt s'e pushojnë t'ramen e veglave gjatë gjithë udhës. Valën ma t'madhe e bajnë në të hyme të lagjes, e, veçanrisht, në oborrin e shpisë ku bahet dasma.
530. Ahengxhijt nuk ndahen në dasmë; ata të katër u bijen veglave nëpër konaqe të burrave e po të katër nëpër konaqe të grave.
531. Ahengxhijt bajnë pushime të rralla e të shkurta sa me pi ndonji kafe e me ngranë ndonji gja.
532. Ahengxhijt sajdisen shumë me të ngranme e me të pime. Ata nuk presin të shtrohet sofra, të ngranmen e kanë aty ku u bien veglave; atyne u rrinë plot kupat e sahanat me mish, hallë, pilaf e çfarëdo ushqimi tjetër; kanë pranë ibrikun e kafes, tabakun e filxhanave e duhan të grimë në kimë e topin me letra.
533. Ahengxhijt kanë detyrë me iu bind drejtuesit të dasmës. Ftesës me u ra veglave, në të gjitha konaqet, i përgjigjen me gzim e papërtim.

534. Ahengxhijt mund të jenë të ardhun nga larg. Ata nderohen e respektohen, por ene vet duhet me qanë të sjellshëm. Në konaqet e grave duhet me i mbajtë sytë në tokë. Atyne nuk u lejohen pijet alkolike e as e hagarizmja.
535. Ahengxhijt nuk kanë punë me grat' e me vashat, por, për ndonji rast të veçantë, kur duhet me i folë ndonjanës, duhet me iu dretue me fjalët: "Oj ndrikull!", kur asht grue, e "Oj motër", kur asht vashë, pavarsisht se nuk i njef.
536. Në rast se në nji dasmë shkojnë ma shumë se nji palë ahengxhij, pala e dajës shkon e para e mbasanaj të tjerat.

Në dasmën e Baram Alisë së parë, ke zarmi i Baramallarve, morën pjesë katër palë ahengxhij, me katër zanatçij secila palë, dy me lodër e dy me culë. Nji palë e pruni daja, nji palë i pat pajtue i zoti i shpisë, nji palë vllaznia e nji palë fisi i largët nga Aliet e Kastratit të Shkodrës nga e kishin prejardhjen Aliet mbarë.

Nji ditë para se të mblidhej dasma (mbesat, hallat, tezet, nipat etj., rrajnë dy javë para, por e mbledhme dasma quhet kur vjen ulemaja e madhe), vllaznia e Kastratit, tue bujtë nëpër miq, mbrriti në Kala të Dodës e teposhtë, tue ndjekë rrjedhën e Veleshicës, ra në Topuze, ku bleu nji ka (se kau nuk ecte nga Kastrati në Dibër) e, ashtu bashkë siç ishin, jo ma pak se tridhet vetë, me ahengxhijt para, u ngjitën në kodrat me dushk në Murrize e me tre sahatë para akshamit rraftën lodrat e u ranë culave me lajmrue se rrani Shkodra. Me t'u rraftë lodrat e Kastratlijve, në Gur të Zi u rraftën lodrat e dajallarve, nji minut ma vonë, në rrafshe të Shumbatit, ia krisën ahengxhijt e vllaznisë së katundit e në Rrafshe të Sinës të zotit të shpisë. Ke shpia e Baramallarve ra lodra e ahengxhiut të katundit sa me thanë se ene k'tu nuk asht vendi pa lodër e pa culë. Nuk kanë pushue të katër palët e ahengxhijve gjatë gjithë udhës derisa i janë afrue zarmit të Baramallarve. Kur Kastratlijt' u dukën në lagje të Përnezhe, kaluen Drinin e u ngjitën në rrafshe, njiqind hapa larg shpisë, dajallart. Ahengxhijt e vllaznisë, trupuen nga Aliet e Prroit e dolën ke shpia e Dar Tolulit me ardhe teposhtë, kurse ahengxhijt e zotit të shpisë mbrritën në lagjen Lazrej. Si katër prrej të mdhej kange e melodish ata po vinin nga të katër anët e horizontit, gjithnji tue e ngushtue rrethin, për me e ba bahçen e madhe të Baramallarve prej gjashtë dynymsh, votër të artit popullor.

Vala ma e madhe, sa thoshje se u trand dheu, u dha mu afër bahçes. Grania, vashat e nuset e reja, po ene plakat, kush kishte pak za e zemër në gjoks, kishin dalë me prit dajallart e të gjithë ata që vinin në dasm' me lodra e me cula. Kanuni e ka të pritmen e nxehtë për dajën, por

kangtaret (gra e vasha) respektuen Kastratlijt si vllazën të largët e ja nisën me vargje të atypëratyshme:

"Ç'ka Korabi që mori flakë
Erdh Shkodra me Kastrat
Me u pa vllau me vlla
Dyqind vjet që jemi nda
Po zemra kurr s'na asht tha
Gjaku ujë s'na asht ba ".

Kanga e dytë për dajallart:
"Dajallarve ç'u paska hije
Si diell' i mëngjesit kur bije
Me tirq t'bardh' e xhamadana
Me martina e me kollana
Vinë ke nipi si vezira
Thue asht shemb kret Dibra".

Kanga e tretë për fisin:
"Dollamkuq s'i thonë kot
Asht nji pllam' përmbi shokë,
N'daç për armë e për mejdan
Po ene n'dasmë e ban duman".

Për të zotin e shpisë:
"Dasmë kam, mirse vini
Fjalën n'derë t'gjithë e kini
Kush vjen asht ma i miri".

Gjëmimi i lodrave e i culave pushoi vetëm kur duhej me hy mrena në bahçe. Të parët, simbas Kanunit, u futën dajallart që zunë vend në krye, ku u takonte. Në anën tjetër, përballë dajallarve, erdhën e u ulën Kastratlijt e të gjithë me radhë. Filloi shpërndamja e kafes e duhanit. Do të shkonin nëpër konaqe, por pritja e par' u ba në "konakun" e madh e të përbashkët.

Ahengxhijt u caktuen: dy palë në konaqe të burrave, dy palë në konaqe të grave. Dasma mbaroi vetëm mbas shtatë ditve e shtatë netve.

BULKU

537. Bulk (bujk) asht ai që punon tokën e vet apo të tjerve.
538. Në Dibër të gjithë burrat kanë qenë bujq. Ka pas pak shpi që

nuk e kanë punue tokën vetë. Ato kanë marrë bujq, që ishin pa tokë ja me pak tokë.

539. Bulku nuk ka as shpi e as vegla pune; ai ka vetëm krahët. Ai që e merr, i ndërton shpin' afër shpisë së vet.
540. Qetë, parmena, plori, plugu e veglat e tjera të punës janë të zotit të shpisë.
541. Përveç shpisë, i zoti i tokës i ep bulkut nji copë tokë me e përdor për kopsht.
542. Bulku ka të dretë me mbajt nji lopë për bulmet, të cilën e kullot në tokat e atij që e ka marrë bulk ja në meranë e katundit.
543. Bulku përgjigjet për të gjitha shërbimet që kërkon toka që nga zania e shtigjeve, pastrimi prej gurve e deri ke mbjellja, kryemja e shërbimeve, mbledhja e futja në koshar e në hambar.
544. Çdo gja që prodhon bulku e pjestart e tjerë të familjes së tij, ndahet për gjysmë me zotin e tokës.
545. Zoti i tokës, në disa raste, e lejon bulkun që, përveç lopës, të mbaj' bagti të tjera, që i kullot në meran' e katundit.
546. Sado me pas bagti, bulku e ka të ndalueme me dalë në stan.
547. Bulku ka të dretë ta vathoj' gjan' e vet në vathë të zotit të tokës.
548. Po qe se bulku ban ndonji dam në katund, për atë dam përgjigjet vet.
549. Në rast se bulku vret dikë, gjakun e ka në derë vet.
550. Bulku thirret në dasma e në mort, në gzime e në fatkeqsi n'atë lagje ku ban pjesë zoti i tokës ku punon.
551. Bulku ban miqsi me cilindo ; ai nuk e ka kamën e ndalme pse asht bulk e punon në tokë të huej.
552. Po qe se bulkun e vret dikush, gjakun ia merr shpia e t'afërmit e vet.
553. Shipt' e para ia merrnin vet gjakun bulkut. *Po kjo nuk ishte kanunore.*
554. Me kalimin e shumë viteve, rrethanat historike e shoqnore banë që disa bulkë të bahen me tokë, madje të formojnë lagje të tana.

Shembulli ma i qartë se si bulkët shndrrohen në pronarë tokash e bahen të barabartë me të gjithë malsort e tjerë me tokë, asht katundi Blliçe në Dibër të Poshtme. Ai sot asht nji katund i madh, me rreth dyqind shpi, që, për nga relievi e pozicioni gjeografik, ndahet në Blliçe e Poshtme e në Blliçe e Epër. Blliçja e Epër asht ngritun në kurrizin e kodrës së butë që shtrihet me nji pjerrsi minimale nga lindja në perëndim. Ajo asht nji lagje e sistemueme, si lagje qyteti, pasi po me drejtimin lindje – perëndim ka rrugën kryesore, në të dyja anët e të cilës janë ndërtue shpitë.

Lagjja tjetër, Blliçja e Poshtme, ndodhet në veriperendim të Blliçes së Epër; shtrihet në ultsinën e prroit të Blliçes, në nji rrafshe prej disa hektarësh. Shpit' janë të grumbullueme pa sistem. Blliçja e Poshtme asht nji katund i madh, me mbi 50–60 shpi. Në lashtësi nuk ka qenë kështu. Në defterin kadastral turk të vitit 1467, shënohet nji katund me 15 shpi me emnin Beliçe, që, pa asnji dyshim, asht Blliçja e Epër, e sotmja. Kurse Blliçja e Poshtme nuk ekziston. Në vend të saj shënohet në dëfter lagjja Bulkie(bujqit) me 6 shpi. Ene sot e ksaj dite në gojën e popullit Blliçja e Poshtme emnohet si lagjja e bulqve. Procesi i shndrrimit të tyne në pronarë tokash asht i gjatë e nuk dihet nëpër ç' rrugë ka kalue, por fakt asht se ato gjashtë shpi, prej nga kanë ardhun ene të tjerat, kanë qenë bulkë.

555. Bulku që merr tokë, bahet pronar. Po bulku, megjithatë, nuk bahet vlla trojesh sa të marrë tokë. Duhet të kalojnë disa vjet fqinjsie të mirë për ta ba vlla trojesh.
556. Kur i zoti i tokës shkretet, bulku ulet në tokën e tij, po qe se fisi i të shkretmit nuk asht kundër.

MULLINI

557. Mullini i katundit ndërtohet me shpenzimet e katundit. Për me ngrit mullinin, blihet toka e vija e ujit.
558. Në mulli ka të dretë me bluejt në radhë të parë katundi që e bani, po ene katundet e tjera përreth.
559. Katundi pajton nji njeri me bluejt në mulli. Mullixhiu merr nji shinik drith në vit nga çdo shpi, kur katundi asht i madh, mbi njiqind shpi. Po qe se katundi asht i vogël, pagesa bahet me gjysmë shiniku.

560. Mullixhiu që paguhet me nji shinik drith, asht i detyruem me ndejt' ditë – natë në mulli, me përjashtim të rasteve kur nuk ka barrë.
561. Kur mullixhiu paguhet me gjysmë shinik drith, ka detyrë vetëm me e mbajtë mullinin hapt e në gjendje pune. Katundart e bluejnë vet drithin.
562. Barrt e drithit bluhen simbas radhës që shkojnë në mulli. Po qe se barra që ishte para nuk asht bluejt', nuk bahet fajtor mullixhiu pse nuk ka mbarue punë.
563. Kur mullini prishet ja i ngrin ujët, barra shtyn barrën e radha asht ajo që ka qanë.
564. Po qe se ndonjani shkon me barrë të drithit e i thotë mullixhiut: "Kam fmit pa bukë", ai i ban miell sa për dy – tri bukë e drithin tjetër ja ve në radhë.
565. Mullixhiu nuk i peshon barrët që shkojnë në mulli, po ai e di sa drith çon secili, mbasi koshi i mullinit asht i shkallzue me dëftue kile për kile deri në katër shinikë.
566. Mullini ndërtohet mrena katundit, sa ma në qendër të tij e në vendin ma të përshtatshëm.
567. Po qe se mullini punon me ujët e arave, ai ndërtohet në krye të katundit me e shfrytzue ujin ene për ujitje.
568. Vija e mullinit hapet e mirëmbahet prej gjithë katundit.
569. Në vijë të mullinit s'ka gjakmarrje e hakmarrje.
570. Ai që ka borxh nji gjak në katund të vetë, nuk asht mirë me dalë në vijë të mullinit, po pati bulk në derë.
571. Për thymje të vogla të vijës së mullinit, prej të cilave nuk ndalet puna, përgjigjet mullixhiu.
572. Mullixhiu, kur do me u largue për pak kohë nga mullini, paguen nji puntor mos me e lanë katundin pa bukë. Mullixhiu luen veç për hall të madh, se ai asht i lidhë me bukën e katundit.
573. Përveç mullinit të katundit, ka ene mullij privatë, ndërtohen nga të zotët e tyne me shpenzimet e veta e në tokë të vet.
574. Të dretën për shfrytzimin e ujit mullixhiu privat e merr prej katundit me pare ja me uljen e ujemit.

575. Po qe se thyhet ja zihet vija e mullinit privat, i zoti e rregullon vet ja paguen puntorë.
576. Mullixhiu privat bluen me radhë.
577. Mullixhiu privat paguhet me ujem, ose me pare në dorë. Sasinë e ujemit e të pareve e cakton vetë tue marrë parasysh gjendjen e popullit të cilit i shërben.
578. Mullixhiu privat peshon të gjitha barrët që shkojnë në mulli me dijtë sa ujem do marrë.
579. Kur miellin ia ep të zotit, nuk e ve ma në kandar.

UDHA E MULLINIT

580. Në kohën e dimnit, kur udha e mullinit zihet nga bora e shumtë, katundi e hap lopatë mbas lopate. *Në kuptimin që nuk caktohen metrat për çdo shpi, po punojnë të gjithë burrat bashkë derisa mbarohet puna.*
581. Udha në akull e në borë duhet hapun aq sa me marrë burrin me thesin me drith në krah. Ajo nuk bahet rrugë për kalë.
582. Në udhë të mullinit që hapet në akull e në borë nuk shkojnë me punue grat' e veja e me jetima, pleqt' që nuk kanë djalë në moshë pune.
583. Në udhë të mullinit shkojnë me punue ene ata që kanë hasëm në katund ja në lagje.
584. Askush nuk mundet me shti kur punohet për udhë të mullinit, se kanunthyemit katundi i djeg shpinë e e përze pa afat prej vendlindjes.
585. Udha e mullinit në kohë me bor' e ngrica i bie shkurt tue trupue nëpër ara e livadhe, me dalë ke mullini. Ajo asht udhë e përkohshme.
586. Udha e përkohshme e mullinit nuk njifet ma si udhë sa të hapet udha e zakonshme, e përhershmja.
587. Kur dy vetë me shakuj në shpinë hasin në udhë të përkohshme të mullinit, njani tue shkue në mulli e tjetri tue ardhë prej tij, udhën e liron ai që ka bluejt.

588. Kur në udhë të përkohshme të mullinit hasin dy hasëm, njani tue shkue e tjetri tue ardhë, udhën e liron ai që ka me dhanë gjak.

UDHA PËR GJANË E GJALLË

589. Në dimna të ashpër e me shumë borë, mshilet udha me çue gjanë e gjallë në ujë. Kjo udhë, ashtu si udha e mullinit, hapet lopatë mbas lopate nga gjithë burrat e katundit që kanë gja të gjallë.
590. Në këtë udhë nuk dalin me punue ata që nuk kanë gja të gjallë.
591. Ai që ka gja të gjallë, por nuk del me hap udhën, po çoi gjanë në ujë asaj udhe, katundi i ve gjobë: për nji dele – nji kile misër, për nji lopë dy kile misër.
592. Në udhën e gjasë së gjallë askush nuk ka pse t'i ruhet hasmit, se nuk lejohet me shti.
593. Në udhën e gjasë së gjallë, ene pse kanë gja të gjallë, nuk shkojnë me punue sakatët, pleqt, grat' e veja e ato që rritin jetima. Punën e tyne e bajnë burrat e tjerë të katundit.
594. Kur për asaj udhe shkon në ujë gjaja e gjallë e disa lagjeve, vihet radhë nga vetë katundarët.
595. Me çue gjanë e gjallë në ujë për asaj rruge, shkojnë vetëm burrat e djemt' në moshë të armëve.
596. Kur udha e gjasë së gjallë për në ujë kalon nëpër vende që dyshohet se ka egërsina, tufave u prijnë burra t'armatosun.

VIJA E KATUNDIT

597. Vija e katundit nuk luen prej shtratit të vet për hatër ja për interes të ndonjanit. Ajo do të kalojë ku ka kalue gjithmonë.
598. Po u hap tokë e re, i zoti i saj duhet me mendue për vijën e ujit.
599. Po qe se e shikon me vend katundi, vija e ujit mund të ngrihet ma nalt me kapë sa ma shumë toka, por nuk mund të ulet ma poshtë.

600. Kur vija e ujit thyhet e ban dam në të mbjellat e kopshtijet, damin e lan ai që kishte rendin e ujit.
601. Kur vija e ujit ban dam prej prumjeve të mdhaja e të befta, kjo quhet fatkeqsi natyrore e s'ke çfarë i kërkon askujt.
602. Asnji nuk ka të dretë me zgjanue ja me thellue vijën e katundit. Kur shtrati i saj zihet nga prumjet e shumta, ajo pastrohet nga gjithë katundi.
603. Vendi ku ujët ndahet simbas lagjeve quhet "Tama e vijës".
604. Vija e katundit asht jasht' e mrena katundit.
605. Vija e jashtme e katundit fillon nga "Tama e vijës" e, tue u ngjit në dretim të kundërt me rrjedhën, shkon deri aty ku ujët ndahet prej katundit tjetër, kur me atë ujë ujitin dy ose ma shumë katunde.
606. Kur atë ujë nuk e shfrytzon katund tjetër, vija e jashtme e katundit shkon tue u ngjitë e përfundon ke burimi i ujit.
607. Vija e katundit quhet ene ajo që fillon nga "Tama" e, si përshkon gjithë lagjen, përfundon tue u derdhë në prrue ja në lumë.
608. Vija, jasht' e mrena katundit, mirëmbahet prej katundit.
609. Kur puna nuk bahet bashkarisht, pjesa që duhet me pastrue secili del nga pjestimi i gjatsisë së vijës me numrin e shpive që marrin ujë prej saj.
610. Në vijën e katundit secili asht i detyruem të bajë aq "thupra "sa i takojnë.
611. Për raste të rralla, kur vija e katundit bahet "lopatë mbas lopate", dalin me punue të gjithë burrat e katundit, nji për çdo shpi, derisa puna kryhet plotsisht.
612. Në vijë të katundit punojnë bashkë njerëz që mund t'i kenë borxh gjakun njani – tjetrit. Nuk mund të shtijë kush në vijë të katundit.
613. Kur ujët asht krizë, katundi paguen "Rojtarin e ujit", i cili ka detyrë me u marrë me thyemjet e vogla të vijës, me mbajtjen e rendit, llogaritjen e sahatve si ene me informue katundin me kohë, po qe se vija thehet ke burimi krysor.
614. Rendi i ujit asht ja "derisa të mbarosh punë", tue ujit gjithë bimët që kanë nevoje, ja me sahat.

615. Kur rendi i ujit asht me sahat, ujët ndahet kur të njofton rojtari. Sahatët caktohen nga komisioni i ujit.
616. Për kopshtije nuk ka rend të veçantë. Ato ujiten bashkë me arat.
617. Ka disa katunde që me ujët e malit ujitin arat, ndërsa me izvorët e vegjël, që nuk kanë ma shumë se nji krah ujë, ujitin kopshtijet.
618. Në rastin e masipërm, kopshtijet kanë rend të veçantë.
619. Kur ujët e malit gjatë rrjedhës teposhtë merr me vete ene ujët e izvorit, katundi ka të dretë me nda për kopshtijet aq ujë sa ka izvori e me të ujitin kopshtijet me radhë.
620. Gjatë stinës së verës, kur uji paksohet, vihet rend e sahat ene për ujitjen e natës. Asnji nuk përjashtohet nga rendi i natës.
621. Çdo shpi ka strafin e vet ku ndan ujët prej vijës së katundit. Kur strafi nuk asht i shtërpue si duhet, çka rrjedh prej tij, bahet pronë e cilitdo që mund ta fusë në punë e hesap nuk ke si i kërkon.

B. e kishte strafin e ndamjes së ujit n'atë vend ku uji nuk mund të shtërpohej kretsisht. Ishte e pamundun mos me rrjedhë pak e, me kalmin e orëve, bahej nji krah burri ujë. K. e shfrytzonte për kopshtijet e veta. Nji ditë B. bani nji koritë të madhe prej druni të frashnit e e vuni ke strafi i vetë; e veshi koritën mrena jashtë me plita e ma nuk rridhte as pika. Kur K. –së i meni uji, shkoi dret e ke strafi e i tha shoqit te vetë:

– Mue nuk po më vjen uji që më ka ardhë për ditë. Mos ma thajë vijën.

– Uji ka pasë rrjedhë nga strafi im, ndryshe nuk do të kishe asnjiherë, veç kur të të vinte rendi. Tashti që e shtërpova, nuk të vjen. Ti, në vend që të më falenderosh që ta lash deri tashti, ma kërkon ene k'tu e teqe...

Nuk u morën vesh e shkuen në Kanun. Mori secili plakun e vet. U hangrën pleqtë për nji kohë bajgi të gjatë, po, ma në fund, e ndanë. Thirrën dy katundart e gatrruem ene u thanë si e kishin nda.

Plaku që mbronte interesat e atij që e shtërpoi ujin me koritë druni, iu dretue palës që kërkonte ujë e i tha:

– Unë, kur shkosha në mulli, misrin e kisha futë në thes të grisun, prandaj rridhte nji kokërr k'tu e nji aty, gjatë gjithë udhës. Ti vije mbas meje, i mblidhje kokrrat e misrit tim e mbushje torbën. Tashti që bleva thes të ri, mos kam faj unë që nuk bien kokrrat e misrit me i marrë ti?

POLAKU

622. Polak asht ai që pajtohet nga katundi me ba disa shërbime me pagesë. Paga e polakut asht gjysmë shinik misër për çdo shpi.
623. Polaku me urdhën të kryetarit të Pleqsisë së katundit ka detyrë me lajmrue katundin me u mbledhë "Burrë për shpi".
624. Polaku ruen ene arat, livadhet, jonxhat, vneshtat e zabelet e katundit.
625. Polaku e fakton damin e bamë, gjanë bracë e mshel në haur derisa të vijë i zoti me e marrë. Mbasanaj pritet dami.
626. Damin nuk e prêt polaku, po komisioni i ngritun nga katundi.
627. Polaku përjashtohet nga punët e tjera të përbashkta të katundit.
628. Polaku nuk përjashtohet nga thirrja: "Burrë për shpi" që bahet në raste kur duhet me i dalë zot atdheut.
629. Polaku i katundit hiqet e vihet nga kryetari i Pleqsisë së katundit.
630. Përveç detyrave e të dretave që numruem ma nalt, polaku asht si gjithë katundart e tjerë.

BAHÇJA E KATUNDIT

631. Bahçe e katundit quhet ai vend me jeshillëk ku mblidhen burrat e katundit me vendos për diçka që lidhet me interesat ja detyrimet e katundit.
632. Urdhni për mbledhje epet nga kryetari i Pleqsisë së katundit.
633. Bahçja e katundit asht nji vend i përshtatshëm, ma të shumtën e rasteve në mes të katundit, barazlargue nga të gjitha lagjet e tij.
634. Në bahçen e katundit duhet të ketë lisa ja pemë për hije e ndonji burim uji afër.
635. Kur burimi asht ujë i pijshëm, gratë e vashat nuk shkojnë për ujë derisa prej aty të largohen burrat. Mbledhjet e katundit nuk baheshin tërkuzë.

636. Mbledhjet e katundit nuk kanë ndonji datë të caktueme; ato varen nga problemet që dalin para katundit.
637. Polaku i katundit i shkon secilit zot shpie në derë e i thotë se në filan orë, me urdhën të kryetarit të Pleqsisë së katundit, burrat do të mblidhen në bahçen e katundit.
638. Polaku i katundit, simbas urdhnit që ka marrë nga kryetari i Pleqsisë së katundit, herë e ban e herë nuk e ban të ditun se pse mblidhet katundi.
639. Në bahçe të katundit burrat shkojnë të paarmatosun. Hasmi nuk ka pse i ruhet hasmit se asht absolutisht e palejueshme me marrë gjak e me ba çfarëdo dhune ndaj tjetrit.
640. Ata që mund të kenë hasmni ulen pak si larg njani – tjetrit, po tue mos ja kthye shpinën shoshojt, jo për arsye sigurie, por për respekt.
641. Kryetari i Pleqsisë ze "kryet e vendit', që asht trungu i lisit, ndërsa burrat tjerë ulen në formë rrethi në të dyja anët e tij.
642. Rrethi nuk mbyllet, se duhet me lanë vend me hy ata që mund të vinë me vonesë ja për ata, të cilët, për arsye të ndryshme, mund t'ikin pak para të tjerve.
643. Në ulje secili ze vendin që i takon.
644. Bahçja e katundit asht si nji konak, prandaj rregullat e uljes e zanjes së vendit janë po ato të mexheliseve të tjera, të përcaktueme e të njoftuna nga të gjithë.
645. "Zot shpie"në bahçe të katundit asht kryetari i Pleqsisë së katundit.
646. Në bahçen e katundit bahet fjalë për të gjitha problemet që ka katundi: për ujët, rendin e ujit, vijat e ujit, vijën e katundit, vijën e mullinit, mullinin, bjeshkën, zabelet, malin, meranë, gjithçka.
647. Kur mbledhja bahet për me nxjerrë forca për mbrojtje t'atdheut, nuk bahet ma fjalë për çeshtje tjetër.
648. Fjalën i pari e merr kryetari i Pleqsisë së katundit, që tregon pse i ka thirrë tue shtrue problemet për të cilët duhet me dhanë mendime. Nuk asht e thanë të folin të gjithë.

Bajram K., sa herë bahej mbledhja e katundit, nuk mungonte. Shkonte e ulej në siran' e dytë të burrave, pa hije të randë e pa t'madhllëk. Merrej me bubrrimin e fijeve të barit që kishte para vetes e ndigjonte burrat që flisnin e u epnin udhë problemeve të vështira. Flisnin me ashk e nganjiherë tue e ngritë e garraveshun zanin. Shpesh kapathereshin me njani – tjetrin. Vala binte kur ndërhynte kryetari i Pleqsisë së katundit.

Bajram K. nuk kishte folë kurrë e nuk kishte ndërmend të fliste. Ene ai mund t'i thoshte dy fjalë. Ja, për shembull, kur u vendos që të ruenin malin e ri, burrat e katundit e kishin kret gabim kur ruejtjen e kuptonin vetëm prej spatës. Damin ma të madh në malin e ri e bajnë dhitë, se e kanë lisin e vogël hala ndër kambë. Bajram K. ishte çoban e ato punë i dite mirë, bile ma mirë se të tjerët. Po askush nuk ia bate mbarë me i thanë dy fjalë. Nga ana tjetër, ai kishte krijue bindjen se njerzve si ai, në punë të vetë e në hak të vetë, nuk ua kurrellte kush fjalën. Por me mungue, bahej nami. Në mbledhje të katundit ndigjoheshin ata xhagadurrat që, dinë nuk dinë, ngrihen e flasin e bërtasin e ngulin kambë me u ba ashtu si thonë ata.

Një ditë, ndërsa ishte kthye nga mbledhja në bahçen e katundit, e shoqja, Bajramavajca, që në grani nuk ia lshote kujt vendin, i thotë të shoqit:

– O burrë, kam ndigjue se ti nuk fol asnjihere në bahçe të katundit e as në mexhelise të tjera. Asht e vërtetë kjo, apo më kanë rre?

– E vërtet' asht, oj grue.

– Po pse shkon kur nuk e hap gojën me folë?

– Shkoj me ndigjue, moj grue. Atje ka burra të mençun që dinë çfarë thonë, unë nuk di, prandaj nuk foli. Nuk ma ka zanë kush gojën me shtupë.

– Jo, burrë, jo, fol ene ti. Ai që nuk e hap gojën në mexhelis, kot shkon.

– Po nuk di çfarë me thanë. Atje ka burra që shpojnë telin...

– Të të mësoj unë çfarë të thuesh...

– Po ha?

– Kur ata të mençmit t'i kene vu krye muhabetit, domethanë ta kenë vendos se si duhet ba, të thuesh: "O burra, nuk asht k'shtu!". "Po si asht?" – do të të pyesin ata. "Si asht nuk e di, por nuk asht k'shtu". Me k'to fjalë ti do ta tollovitish punën e do ta bash tërkuzë, se të mençun nuk janë ata që i ndajnë punët, por ata që i ngatrrojnë.

649. Kur për një problem shfaqen dy vija: njana ma e preme e tjetra ma elastike, kryetari i Pleqsisë mban anën e linjës së dytë.

650. Kur ndonjani mungon në mbledhje të katundit për arsye të justifkueshme, polaku i katundit shkon e ia çon në derë vendimet që janë marrë nga katundi pa hymë në hollsina. Askush nuk duhet të shkelë vendimet e marra nga padijenia.

651. Vendimet që merren nuk votohen, ato nuk merren me shumicë votash. Problemi rrihet deri sa të gjithë bien në një mendje.
652. Kur dikush shkel vendimin që mori katundi e për të cilin ishte ene vet dakord, sjellja e tij gjykohet në një mbledhje të veçantë e, në përputhje me fajin e bamë, merr ndëshkimin e merituem.
653. Ndëshkimet ma të lehta janë me gjobë ; për raste të randa e të përsërituna fajtori ndahet për mort e për dasmë nga katundi, bile mund të largohet prej tij për disa vjet ja pa afat.
654. Djegia e shpisë e vrasja e fajtorit katundarisht bahet në rast se ndonji qet pushkë në mbledhjen tek bahçja e katundit.
655. Kur moti asht i keq e, për rrjedhojë, nuk mund të rrihet përjashta, mbledhja e katundit bahet në një konak të caktuem prej kryetarit të Pleqsisë së katundit.
656. Në rastin e masipërm autoritet nuk asht vetëm kryetari i Pleqsisë së katundit, por ene zoti i shpisë, mbasi duhet me iu përmbajt rregullave të qëndrimit në konak.
657. Kur mbledhja e katundit bahet në një konak, burrat shkojnë me pushkë, por ato varen në kunja nga zoti i shpisë, i cili asht garant për jetën e dinjitetin e të gjithve derisa të shkojnë në shpi të vet.

MERAJA

658. Meraja asht tokë që katundi e ka për kullotjen e bagtive.
659. Meraja asht e gjithë katundit. Në mera askush nuk mundet me e nda copën e vetë.
660. Meraja nuk shitet pa ra në një mendje gjithë katundi.
661. Po qe se katundi e shet meranë, paret e fitueme prej saj ndahen në mënyrë të barabartë për të gjithë ata që kanë pjesë në mera.
662. Asnji katundar nuk ka të dretë me e kthye pjesën e vetë të merasë në tokë buke, në vneshtë etj. Pjesën aty e ke si mera.
663. Në mera nuk je kurrë i lirë me marrë, veç me vu një gja: me mbjellë pemë frutore e jofrutore për hije e mriz të gjasë së gjallë, me pru ujë të pijshëm, për ujitje etj.

664. Kur katundi shtohet e bahet shumë shpi, meraja prap' asht e të gjithëve.
665. Në mera askush nuk asht i lirë me ndërtue diçka për vete.
666. Me pëlqimin e gjithë katundit, kur vendi asht i përshtatshëm, në mera mund të ndërtohet nji mulli apo objekt tjetër që i shërben gjithë katundit.
667. Për nji objekt që asht i domosdoshëm për katundin, meraja zihet vetëm kur ai objekt nuk mund të ngrihet në tjetër vend.
668. Në mera bajnë kullotjen e bagtive ene ata që kanë ardhë rishtas në katund, por pjesë në rast shitjeje nuk kanë.

BJESHKA

669. Bjeshka asht tokë larg katundit që shërben për kullotjen e bagtive në stinën e verës. Bjeshka asht pronë e gjithë katundit.
670. Bjeshka mund të jetë pronë e nji Mali, ku kanë pjesën e vetë shumë katunde, që e bajn' at' Mal.
671. Kufijt' e bjeshkës së nji Mali me bjeshkën e Malit tjetër, ndahen simbas rrjedhave të ujnave.
672. Kur rrjedhat e ujnave mungojnë, shpesh herë kufijt' e bjeshkëve janë të papërcaktuem qartë.

Mali i Luznisë e ai i Katër Grykve në kohna të hershme u ngatrruen keq për kufijt' e bjeshkës e puna shkoi deri në përdorimin e armve. Selishtasit ngulnin kambë se kufini i bjeshkës së tyne me Luzninë ndahej nga Maja e Shullanit, që ishte tok' e tyne. Luznakt nuk ju përmbajtën lajmrimit të selishtasve për mos me i nxjerrë gjan' e gjallë në Majen e Shullanit. Për këtë arsye, selishtasit u morën bagtin' e ua mshelën në haure. Të dyja palët luejtën pleq me u marrë vesh si do bahej ndamja e bjeshkës, po karar nuk zunë. Ngrihet Abaz Bodini, plak i vjetër në Selishtë, e u thotë luznakve:

– Ju po na bini kot në qafë, se jo vetëm Majen e Shullanit e kemi tonën, por kemi tonin ene malin e Pratit që asht ma larg. Po qe se nuk besoni, ngrihemi e shkojmë në Prat. Pak me gërmue aty, kemi me gjetë dhgijt' e staneve të mia qysh para 50 vjetve, që i kam pas aty. Po nuk doli fjala eme, ua kemi falë kret bjeshkën e malin.

Burrat banë si tha Abaz Bodini: u ngritën e shkuen në Prat. Gërmuen ku tha Abazi e nime gjetën dhgijt' e staneve të hershme. Luznakt u bindën e ma nuk pat grindje midis dy Maleve.

673. Bjeshka, përveç kullotjes së bagtisë, u siguron malsorve barin për dimën.
674. Prej bjeshke ke të dretë me marrë bar sa me qitë bagtinë në pranverë, po jo me shit' e me i ba nder nji tjetri.
675. Bjeshka nuk mund të shitet as të ndahet në mes të disa pronarve. Në bjeshkë pyetet gjithë katundi ja gjithë Mali.
676. Ka bjeshkë që asht pronë e disa shpive, të cilat e kanë të trashgueme, e kanë ble ja e kanë zapue.
677. Të ardhunit rishtas në nji katund nuk bahen pjestarë në bjeshkë.
678. Bjeshka epet ene me qira, nji pjesë ja kret.
679. Në bjeshk' asht e ndalueme me hapë tokë të re e me ba ndërtime me temel.
680. Në bjeshkë ngrihen vetëm stanet që janë ngrehina pa temel.
681. Asnji nuk asht i lirë me pre lisa në bjeshkë, mbasi ata duhen për hije e mrizimin e bagtive, për bukuri, për ruejtjen e tokës nga grryemjet etj.
682. Askush nuk mund të vejë dorë në krojet e në burimet e tjera të bjeshkës.
683. Në rast se në nji bjeshkë ka liqene të përshtatshëm për rritjen e peshkut, gjuetia asht e lirë për cilindo, por jo me mjete e mënyra që damtojnë peshkun.
684. Shpesh herë kufijt' e bjeshkve prej Mali në Mal kanë shkue aty ku asht derdhë gjaku i atyne që kanë luftue për ata kufij.

Në mbarim të shekullit shtatmbëdhet' qafmurrasit hynë në grindje për bjeshkën e për malin me matjanët, ku, ndër kundërshtart ma të ashpër kishin fisin e përmenun të Allamanit në Kurdari. U përpoqën me gjetë nji zgjidhje me i knaq të dyja palët, po qe e pamundun. Erdhi nji ditë që ata u hazruen me e vu kufinin me grykë të pushkës. Zunë pozicionet të dyja palët e nisi nji betej' e vërtetë. Qysh në pushk't e para u vra Hysen bej Allamani, që ishte burri ma i qanun e shpirti i qëndresës. Forcat matjane, me vrasjen e tij, u tërhoqën. Qafmurrasit vunë re se Hysen bej Allamani nuk kishte dekë. Të rijtë që nuk dinin gja për Kanunin, deshën me e vra dekun. U duel para Elez Lala e u tha:

– Mos bani gabim me e vra, se, e para, ai ka mjaft plag' e në qoftë thanë prej Zotit me jetue, të jetojë; e dyta, ku ka me ra i dekmi, aty do të jetë vija e kufinit të bjeshkës.

– Po çfarë me ba?

– Kapeni e çojeni kah Matja. Po u vdiq në dorë, uleni. Aty asht vija e kufinit.

E kapën burrat Hysen bej Allamanin e e çuen në krahë teqe nga ana e Matit derisa u vdiq ndër duer. Aty e ulën e e lanë. Vendi ku ai dha shpirt ene sot e ksaj dite asht kufini i bjeshkës midis Qafë Murrës e Matit. Sot ai vend quhet "Rrafshja e Hysen Beut!.

STANI

685. Stani asht nji ngrehinë përdhese, pa temel, prej gurësh të lidhun pa baltë e gëlqere. Stani mund të jetë ene prej gardhi që lyhet përmrenë me bajga lopsh me u ba i përshtatshëm për banimin e veprimtarin' e stanarve.
686. Stani në mes ka nji tra, mbi të cilin mbështetet ngrefsia e çatisë; kjo e fundit mbulohet me furda.
687. Stanet kanë madhsi të ndryshme. Zakonisht janë sa nji odë e madhe burrash; nuk kanë të ndame e shtrraqe; dyert komunikojnë direkt me jashten.
688. Në stan jetojnë stanart, që flenë në shtretën prej druni ; ka raste kur flen' direkt mbi dysheme shtrue me fier të thatë. Burrat shpesh flen' jashtë.
689. Dyshemja e stanit asht prej dheu të ngjeshun.
690. Stani nuk ka tavan; ai ka nji oxhak, ku ndizet zarmi e vlohet qumshti. Tymi del prej dritareve e hatullave të stanit.
691. Stani ka nji burim uji afër. Burimi mund të jetë larg, por uji sillet me anë vijash ja lugjesh ke stani.
692. Stani ndërtohet në nji vend të rrafsht' e të thatë. Anash çdo stani, pavarsisht me se asht ndërtue, hapen kanale kulluese për me u prujtë nga rrkat' e shiut.
693. Dera e stanit asht prej drrase, po ene prej furdash.
694. Stani ka ene mjedise jashtë ngrehinës: vendi ku ndizet zarmi (kur ndizen dy zermorë), vendi ku lahen enët, ku gatuhet buka etj.

695. Pranë stanit asht vatha e lvizshme, ndërtuem me trina. Ka raste që vatha asht e palvizshme, e ndërtueme me gardh.
696. Vatha mund të jet' e përbashkt për dy – tre stane.
697. Vatha në stan ndryshon nga ajo në shpi. Vatha në stan ka formën e katërkandshit, ka derën kryesore ku hyjn' e dalin dhentë; në nji faqe të k'tij katërkandshi ka pesë – gjashtë të dala, si dyer të vogla, ku çdo bjeshktare hyn me mjelë dhent' e veta.
698. Vendet për mjeljen e dhenve quhen shtrungë.
699. Në bjeshkë nuk hip kret katundi, sepse disa nuk kanë bagti për bjeshkë, ja kanë aq pak sa nuk e vlen barra qiranë. Ata që shkojnë në bjeshkë, marrin ene bagtin' e të tjerve, simbas nji marrveshjeje që kanë ba në lidhje me shpenzimet e fitimet e secilës palë.
700. Në stan secila bjeshktare ka shtrungën e vet.
701. Bjeshktaret i mjelin dhentë me shtërgi. *
702. Lopt e kafshët e tjera në stan rrinë në argjet, vend jashtë stanit, ku çdo lopë ka kunjin e vet ku e lidhin me ndejtë natën.
703. Kuajt kanë vend të veçantë, jashtë stanit.
704. Bjeshktarja ka detyrë me caktue çfarë duhet me ngranë e çfarë duhet me mbledhë. Ajo ka pavarsi të plotë në stan, ajo përgjigjet vetëm para të zotit të shpisë.
705. Përveç bjeshktares, figur' e randsishme në stan asht çobani, i cili ka detyrë me i prujtë bagtinë nga egërsinat e me i kullot sa ma mirë.
706. Për çdo kokë bagti bjeshktarja, kur shkrefet stani, u çon pronarve bulmetin që u takon: për dele – nji okë tlyen, për lopë – tri okë tlyen e tri okë djathë. Pjesën tjetër të fitimit e mba për vete.
707. Detyra e çobanit asht me kërkue kullotat ma të mira, mos me e çue bagtinë dy ditë në nji kullotë.
708. Çobani e merr bukën me vete, të cilën ia përgatit bjeshktarja. Ai e mban bukën bashkë me katajkun në axhajk.
709. Tufa ka "udhheqsin" e vetë: delet – dashin me këmbonë, dhitë – sqapin me zile.

* Shtërgia është enë prej druri, që ka formën e një sheke, por me vegjë për ta kapur.

710. Mjelja e dhenve bahet dy herë në ditë: në mëngjes e në mbrëmje.
711. Bagtia nxirret me kullot mbasi të ketë ra dielli.
712. Bagtia kthehet nga kullota mbasi të ketë perëndue dielli.
713. Çobani duhet t'i numrojë bagtinë kur i bije prej kullote. Ai duhet të dijë nëse i mungon njana prej tyne.
714. Kur ndonji bagti damtohet, ja rrzohet në nji krisë kepi, ja e merr uku, çobani duhet të gjejë nishanin me ja paraqit' të zotit për me e bindun se gjaja nuk ju hangër e nuk ju shit.
715. Bagtia e humbun pa nishan, paguhet nga çobani.
716. Kur nji bagti e trashë bie në nji krisë kepi e then kambën, çobani e ther e i çon fjalë të zotit me ardhë me marrë mishin që të mos i shkojë dam. Nuk ka çoban pa thikë.
717. Verimi i bagtisë në stan nuk do magrullëk e padretsi; secili i di kufijt'e bjeshkës së vetë ja të asaj që ka marrë me qira e aty duhet me i kullotë bagtinë.

Sh. ishte zallëm i madh, ai nuk pyeste se e kujt ishte bjeshka e i kulloste gjan' e vetë ku ishte kullosa ma e mirë. Ishte burrë me shtat vigani e të gjithë i ruheshin sherrit me të. Por G. nuk pranoi që ai t'ia hante bjeshkën e nji ditë i thotë:

– Ke fut bagtinë në bjeshkën time. Ti e di mirë ku asht kufini, prandaj, të lutem, neser mos e baj k'të që bane sot.

– E di ç'ban ti: shpëto pa të dhanë nji dajak të mirë që ta mbajsh mend sa t'jesh gjallë! Na vike kufi ti! Se mos veç ti e di kufinin e bjeshkës tande e ne të tjerët nuk dimë kurrgja!

G. ishte burrë i mençun e nuk e zgjati. Ai ta bante gropën, por prej atyne gropave që mbulohen aq mirë, sa të duket se ecën në nji shesh me lule. Të nesermen Sh. i futi ene ma thkellë gjanë në bjeshkën e tij. Ai as që kishte mendue çfarë i kishte thanë G. Ky i fundit nuk u ndje hiç. Bani si bani e e kaloi atë verë pa hapë ma gojë: shikote gjan' e huej në bjeshkë të vetë, por bante sikur nuk kishte ndodhë asgja.

Verën tjetër, kur erdh vakti me hip në stan, G. hapi fjalë se bjeshkën për atë vit do ta epte me qira. Iu afruen dy – tre vetë me pazar të leverdisshëm, por ai nuk pranoi. I shkoi M. A. e ia kërkoi me ja marrë bjeshkën me qira. Ky ishte fukara e e kërkoi ma lirë se sa i kishin dhanë të tjerët para tij. Për çudi, G. ia dha menjiherë. M. A. ishte burrë i dretë e i ndershëm e nuk mendoi gjatë. Me vete tha: "Ka njerëz që hala mendojn' për fukaranë".

M. A. ishte nji burrë i shkurtë, i lidhun në trup, në hak të vet' e në punë të vetë, por pelin i hidhun, nuk duronte dhunë e të folme sa maja e thoit të gishtit të vogël të dorës.

Sh., si çdo verë, mori bagtin' e doli në bjeshkë. M. A. e gjeti atje. Sh. të nesermen i lshoi bagtinë sollamadi nëpër bjeshkn që M. A. e kishte marrë me qira. Ky i thotë:

– Këtˈ bjeshkë simjet e kam marrë unë më qira, prandaj mos i fut gjanë kˈtu, po mbaji në tanden.

– Unë ja kam fut të zotit sollamadi jo ma ty që nuk të pyes hiç, – iu përgjigj Sh.

– Po i zoti do të rrojë gjatë, prandaj ja ke ba ashtu.

– Po ti nuk do me jetue gjatë?

– Unë, kur duhet me vdekë, vdes.

– Paske shumë llaf, por po ta rregulloj ndryshe...

Me tˈi thanë kˈto fjalë, hapet me i ra me nji zinxhir kali që kishte në dorë e me ia ba kryet përshesh. M. A. u ul shpejt e goditja shkoi bosh. Kur kundërshtari e ngriti dorën nalt për të dhanë goditjen e dytë, M. A. nxori thikën e ia nguli mu në gurmaz, tek ai damari i madh ngjyrmavi, që dukej si thupër shelgu nën lëkurë. Sh. i shpërtheu gjaku si shatrivan, dora me zinxhirin e kalit i ra poshtë si e premë. Mbas dy dekikave u shemb përtokë!

M. A. vetëm tashti u kujtue pse G. ia kishte dhanë bjeshkën aq lirë me qira.

718. Stanet mund të jenë larg njani – tjetrit, njiqind deri në dyqind metra, por mund të jenë ene fare afër, të grupuem në nji vend.
719. Bjeshktarja asht ene magjatore, ajo gatuen bukë simbas njerzve që ka në stan. Mielli vjen nji herë në javë ja në dy javë nga shpia.
720. Bagtia në stan pi ujë në lugun prej druni që asht përgatitun për këtˈ punë. Nuk ka stan pa lugun e ujit.
721. Stani ka ene lugun e kripës për bagtinë.
722. Lopët në stan kanë çoban më vete, nji stanar, që, kundret nji pagese, mbledh lopët e gjithë stanarve me i kullot gjatë ditës.
723. Viçat e vegjël nuk flenë me lopë, ata kanë nji kthinë të vogël që quhet kotar.
724. Nji çoban ka me vete fyellin, axhajkun e bukës e stromën që e shtron nër brinjë kur ulet me pushue.

QENTË E STANIT

725. Qentë e stanit janë nji racë e veçantë, me trup ma të madh se qentë e zakonshëm.

726. Qentë e stanit në vogli mbahen të lidhun që të bahen sa ma të egër me përballue detyrën që do t'u ngarkohet ma vonë.
727. Qentë e stanit veprojnë në çift, çdo tufë ka dy qen; fort rrallë ndodh që tufa të ketë vetëm nji qen.
728. Qentë e stanit ushqehen nga nji njeri, zakonisht nga çobani, i cili do të ketë punë me ta kur të rriten.
729. Gjella kryesore e qenve të stanit asht përvëlaku: nji lloj qulli prej koreve të thata të bukës ose prej krundeve të misrit.
730. Qentë e stanit, sa të jenë të vegjël, ushqehen me qumsht delje, që të mësohen me erën e dhenve e t'i konsiderojnë ato si "nana", të cilat kanë detyrë me i mbrojtë.
731. Kur nji qen stani shikohet se han dhen, ai vritet menjiherë.
732. I zoti asht i detyruem me e vra qenin e stanit, po qe se ai u lshohet kafshëve të tjera në stan, e, sidomos, njerzve.
733. Qentë e stanit nisen në mëngjes me bagëti e kthen në mbramje bashkë me to.
734. Ata shkojnë pas dhenve dhe i ruejnë nga egërsinat e hajdutët.
735. Në fillim fillojnë lehjen me vu "në dijeni" çobanin, pastaj, po qe nevoja, nisin përleshjen për jetë a vdekje.
736. Kur egërsina sulmon tufën e deleve, qentë, pa asnji hezitim, sulen mbi të, ndonëse në raste fort të rralla dalin fitimtarë mbi ujkun.
737. Qentë e stanit në qafë kanë qafore prej hekuri, me disa të dala si gozhdë të nguluna nga ana e brendshme e qafores, e cila i mbron nga ujku që zakonisht i kap në fyt.
738. Qentë e stanit i sulen çdo njeriu që kalon afër tufës e, po e hangrën atë, i zoti i tyne nuk ka përgjegjësi.
739. Po qe se dikush vret qentë e stanit, i paguan ata (nga një dash për çdo qen, ose nga dy dele për çdo qen), kur vrasja asht e paqëllimshme. Kur vrasja asht e qëllimshme, luhen pleq si për vrasjen e njeriut, e agresori mund të mbetet në gjak.
740. Ka raste kur vrasja e qenve shkakton vrasjen e njeriut e gjakmarrja vazhdon për nji kohë të gjatë.

Onuzet e Doçet në Lumë janë dy nga fiset ma të përmendun në daç për trimni e atdhetarizëm, në daç për pasuni e mikpritje. Ata dilnin verës me tufat e mëdha të dhenve në mal e gjithnji kishin pasë shkuemje të mirë. Stanet i kishin jo fort afër, por dihet se midis stanarve ka gjithnji ndihmë reciproke për çdo gja, se jeta e malit, qoftë ene verës me bagëti, nuk asht e lehtë me u përballue. Tue pasë shkuemje të mirë, ene vendet e mrizimit të dhenve në kohë të vapës i kishin ba afër e afër. Vathat ishin ngritun pothuej pranë njana – tjetrës.

Nji ditë qentë e Onuzit e të Doçit kacafyten me njani – tjetrin. Në këto raste, kur çobanët janë me arsye e ruhen nga nji e keqe ma e madhe, shkojnë e i ndajnë, tue yshtun secili të vetët, por atë ditë nuk u veprue ashtu. Njani nga barijt e Doçit shtiu me armë e vrau nji qen të Onuze. Nga qentë pushka krisi në njerëz. Bariu i Onuze, nxori revolen e nuk shtiu mbi qen me mbetë nji me nji, por vrau nji bari të Doçit.

Në katund u dha kushtrimi: "Çfarë asht pushka, burra?!" U mor vesh se ishin vra barijtë e Onuzit me barijtë e Doçit. Në atë gjak të nxehtë, pa ditun se ku do të dilte e mbramja, Onuze e Doçe, rranë me të afërmit e me dashamirët, tue shkue secili ke i veti. Pushka u eci ma shumë Onuze. Mrena nji ore u vranë tetmbëdhetë vetë: gjashtë nga Onuzet e dymbdhetë nga Doçet. Gjakmarrja midis këtyne fiseve ka vazhdue për nji kohë të gjatë. *

741. Po hangrën qentë e stanit në rrugë të madhe njeriun që ka shkue me ba dru ja me shkue ke stanet, i zoti i qenve për të kafshueme të lehta, gjobitet randë, kurse, nëse i kafshuemi vdes, ka gjakun në derë.
742. Kur qentë e stanit të zanë rrugën e madhe, po i vrave për vetëmbrojtje, nuk të kërkon kush gjak e asgja.
743. Qentë e stanit mund të hanë cilindo në territorin e stanit natën dhe i zoti i tyne nuk përgjigjet për këtë gja.
744. Po u kapën qent' e stanit me egërsinën, e dikush, përveç bariut të asaj tufe, vrau egërsinën, i zoti i qenve i ka borxh nji dele.
745. Në qoftë se qentë e stanit hanë ndonji nga stanart e tjerë, që i kanë stanet afër, qoftë natën, qoftë ditën, i zoti i tyne ka të keqen në derë. Qentë e stanit asnjiherë nuk lidhen në hekura, por ata i kanë nën kontroll çobanët.

* Ky episod është marrë nga libri i Margaret Hasluck: "Kanuni shqiptar"(ligji i pashkruar shqiptar), Tiranë 2006, f. 89.

LIVADHET

746. Livadhet janë sipërfaqe toke, të rrafshta ja me pak pjerrsi, që lihen pa mbjellë me rritë barin për bagti. Çdo shpi pothuej ka nji livadh, i madh apo i vogël qoftë.
747. Livadhi nuk ndodhet fare afër shpisë. Tokat ma të mira e ma të afërta me shpinë mbillen me drithna buke.
748. Livadhet ujiten kur ka ujë të bollshëm. Kur uji asht me rend ja me sahat, për livadhe nuk ka ujë.
749. Livadhet zihen prej fillimit të marsit e derisa të kositen në fillim të qershorit.
750. Para se të zihen, livadhet pastrohen nga gurët, krandet e çdo gja tjetër, mbasi kosa do vetëm barin.
751. Livadhet nuk kanë mejë, rreth tyne nuk mund të kullotish as lopën me litar për dore.
752. Në nji qoshe të livadhit, bujku që nuk ka me çfarë t'i ushqejë qetë në kohën e mbjelljeve të pranverës, le nji pjesë për kullotjen e tyne. Në këtë rast qeve u rrihet ke koka që të hanë në pjesën e caktueme e mos të nëpërkambin barin.
753. Kur kositet livadhi, bari bahet mullar në livadh. Vumja e barit mullar kërkon mjeshtri, se mund t'i hyjë pika e shkon kret bari dam.
754. Ai që ka mashnën të madhe, e fut barin direkt aty e nuk ka pse ta vejë mullar.
755. Ene kur bahet mullar, ene kur çohet në mashnë, bari duhet të jetë i thatë në masën e caktume.
756. Pse asht kositun, livadhi nuk asht i lirë me kullot' gjaja e gjallë e katundit. Ai ruhet me mugullue bari nga shinat e vjeshtës me i shërbye bagtisë për muejt shtator – nandor.
757. Livadhet lirohen me kullot gjaja e kret katundit në fillim të muejt dhetor.
758. Me të vjedhë dikush barin në mullar, asht si me të vjedhë misrin në koshar, se buka për njeriun e ushqimi për gjan' e gjallë janë aty – aty. Kur vjedhsi diktohet cili asht, lanë damin dyfish.

759. Çdo katund zakonisht i ka të grupuem livadhet, në nji vend. Ato nuk kanë kufij me meja, po me gurë kufini për mos me u prekë rrafshsia e tyne e përgjithshme.
760. Livadhet ndodhen në të dalë ja në të hyme të katundit.
761. Livadhet, ene në qofshin zanë, për lojnat e festat popullore, lirohen dy – tri ditë me festue njerzit, po jo për gja të gjallë.
762. Kur livadhet janë të grupuem, zihen e lirohen në të njejtën kohë. Nuk mund ta zash livadhin tand kur të tjerët rreth e rrotull tij janë të lirë.

Tregon Q.N.: "Fushë Alia përgjithsisht asht vend me pak mera për bagtinë. Me gjithë ato bukuri e begati që i ka falë Zoti, ky katund e vuen mungesën e merasë. Pleqtë tregojnë se në të kaluemen e hershme vendet në perëndim të Drinit, çka kapë nga Ura e Lushës e deri ke Rrasa e Bollës, ishin të veshuna me pyje të mëdhej verrini, lajthie, dushku e shelgu. Shtrati i lumit, për këtë arsye ishte shumë i ngushtë. Poshtë atyne pyjeve ishte nji tokë kret e rrafshtë, si tepsi, ku rritej nji kullos që jeshilote verë – dimën. Mes asaj kullose kishte tërfonjë të bardhë. Gjaja e gjallë kishte çfarë me ngranë. Fushë Alia në ato kohna kishte pak shpi. Shumë vite ma vonë katundi u shtue. Pyjet që përmendëm, u zhdukën nga dora e njeriut. Drini e zgjanoi shtratin e e prishi cekën. Ajo erdhi vazhdimisht tue u ngushtue e tue u vorfnue. Kjo ishte meraja e përbashkët. Për kullotje të bagtive mbetën vetëm livadhet. Lagjja e Lazrejve livadhet i ka ngjitun me cekën. Ato janë si nji brez i madh i jeshiltë që shtrihet nga veriu në jug me nji gjatsi prej ma se dhetë kilometra. Kush ka ma pak e kush ma shumë, por pothuej të gjithë lazrejtë kanë nga nji copë livadh. Ma i madhi ndër ta ishte livadhi i B. K. Ne, fmit', që shkonim me gja, kishim nji hall të madh se në vjeshtën e tretë, kur liroheshin të gjithë livadhet, B. K. nuk e lirote të vetin, kështu që nuk mund të banim rehat, se rrinim tue prujtë gjanë mos me na ra aty. Gjaja e gjall' e ka kryet endej ku e ndalojnë me shkue.

Nji ditë e bamë me fjalë që gjanë nuk do t'i pruenim mos me ra në livadh të B. K. Nuk do t'i vinim para me i fut aty, por, po na ranë, nuk do të shkonim me i qitë. I futëm gjanë (lopë, dele) në cekë e filluem me luejtë në livadhet e lirueme. E dinim se gjaja e gjallë, sa të dilnin nga ceka, e kishin kryet ke livadhi i B. Nuk kaloi as gjysmë ore kur dy lopt' e dhent' e mia dolën nga ceka e hynë në livadh të B. K. Nuk shkova me i qitë. Mbas pak hynë ene gjaja e të tjerve e për pak kohë livadhi u mbush plot me bagti. Në livadhet e lirueme nuk kishte asnji kokë bagti.

B. K. e kishte shpinë nalt në meja e e shikonte livadhin sikur ta kishte në pllambë të dorës.

– Or cullë, or beterra, qitni more gjanë prej livadhi, se do t'u vij aqe.., – bërtiti ai jo nji herë, por disa herë.

– Hajde, hajde, – thirrën disa prej nesh.

B. K. qaf – quf, me shkopin në dorë, me at' t'ecmen me të shqepueme, ra teposhtë e, gjithnji tue thirrë e tue na sha, erdhi ke livadhi me i qitë vetë gjanë se ne ishim fshefun në shelgje e nuk luenim. Veç qesh e hagarizu pa e ditun deri ku do të shkote kjo punë... B. u mundue mjaft me nxjerrë gjanë prej livadhi, po kjo ishte e pamundun për nji djalë të ri e jo ma për atë...Në livadhin e tij bari ishte rritë nji shuplak' e gjaja e gjallë bante hov për nji gojë bar të njomë. Sa nxirrte nji lopë e e fuste në cekë, prej cekës dilnin dy të tjera e hynin në livadh. Nuk qe punë që bahej! B. iku tue sha "kopilat e mutit, ua dëftoj unë se si hahet livadhi i huej". Shkoi në shpi, e, gjithnji tue bërtit e tue sha, ngriti gjithë lagjen në kambë. Burrat u mblodhën në meja, në bahçen e B.

Cara i tha B.:

– Unë nuk kam as gja të gjallë, as livadh atje ku i keni ju. Llafet i kam pa interes. Fmit' nuk janë të kqij, por u ka ardhë shpirti me u dalë prej livadhit tand. Dimni asht tue ardhë e nji ditë veç kur ta mbulojë kret vendin bora e ti hala nuk ke lirue livadhin. Unë kam pasë ndigjue prej babës e ai prej babës së vetë që livadhet ziheshin e liroheshin në nji ditë. Pshtetu ene ti me shokët se nuk ke me dalë fare.

Prej asaj dite u lirue ene livadhi i B. K.!

763. Kur nji pronar ka livadhin e vetë në mes të livadheve të tjerë, ai nuk mund ta bajë atë tokë buke pa i dhanë lejë pronart e tjerë.

BRRAKAT

764. Brrakat janë toka që busojnë ujë, por nuk përmbyten nga uji. Brrakat janë vende të sheshta.
765. Brrakat kanë të gjitha pronarë e janë të ndame me kufij shejnorë nga njana – tjetra.
766. Brrakat kanë ata pronarë që kanë tokat e tjera ngjitun me brrakat, sipër tyne, tue pasë parasysh anën lindore. Brrakat janë si mejat, u takojnë arnive që kanë mbi vete.
767. Kufijt' e brrakave janë kanale gati nji gjysmë metri të thellë e po kaq të gjanë, që shërbejnë për kullimin e ujnave.
768. Brrakat zihen e lirohen në të njejtën kohë më livadhet.

769. Zihen vetëm ato brraka që rrisin shavarin, nji bimë që kap naltsinë dy metra e përdoret për hasra.
770. Kur brrakat nuk bajnë shavar, por nji kullosë të butë, ato mbahen nga pronart për kullotjen e kuajve.
771. Kali nuk lshohet nëpër brraka sollamadi, por i pengue në brrakën e të zotit.

HAMULLAT

772. Tokat e bukës, kur mblidhet prodhimi, quhen hamulla.
773. Kemi hamulla gruni e hamulla misri.
774. Hamullat e grunit nuk kanë vlerë për kullotje, prandaj janë të lira për bagtinë e kret katundit sa të largohet prodhimi.
775. Hamullat e misrit hahen nji javë nga bagtia e zotit të hamulls, mbasanaj lirohen për gjithë bagtin' e katundit.
776. Gruni i korrun bahet shtregjë në arën ku u korr ose në nji arë tjetër afër saj.
777. Shtregjt zakonisht afrohen në atë vend ku do të bahet ene lama e grunit.
778. Misri i korrun bahet kashtare, që ngrihen në arën që u korr ja në nji arë tjetër afër saj.
779. Kashtaret ngrihen afër shpisë që të jenë në ruejtje e ma afër për vjelje.
780. Arat ku janë ngritun shtregjt' e grunit e kashtaret e misrit, janë të lira për kullotje kur të shihen shtregjt' e të vilen kashtaret.
781. Kashtaret e misrit mund të jenë me kallinj misri, po ene pa kallij. Kashtare pa kallij janë ato kur kputja e kallijve asht ba direkt nga ara.

MEJAT

782. Mejat janë sipërfaqe të vogla toke që ndajnë arat e tokës së bukës me njana – tjetrën ene kur janë të një pronari, por ene të pronarve të ndryshëm.

783. Nuk ka arë që nuk ka mejë.
784. Mejat janë rrethi i arave, shërbejnë për me mbajt ujët kur ujiten arat.
785. Kur meja ndanë arat e nji pronari asht nji e vetme; arat e pronarve të ndryshëm i ndajnë dy meja, mes të cilave kalon vija e ujit për njanën nga ato ara.
786. Çdo mejë i takon arës që ka sipër.
787. Sa ma të pjerrta të jenë sipërfaqet e tokave ara, aq ma të nalta janë mejat e tyne.
788. Në mejën që i takon nji pronari mund të kullotet nji lopë me litar për dore, kurse në mejat që ndajn' ara të pronarve të ndryshëm, nuk duhet fut asnji bagti.

MALI

789. Mali asht sipërfaqe toke përgjithsisht e thepisun, po ene me gropa, hendeqe, prrenj e rrafshe, me dru dushku, ah' e pishë, por, shpesh herë, ene me vende të zhveshuna shkambore.
790. Mali asht pronë e nji katundi ja e disa katundeve. Ndamja e maleve nga njani – tjetri bahet simbas rrjedhës së ujnave.
791. Katundet kanë të dretë me e shfrytzue malin për drut' e zarmit, landën e ndërtimit e për gjethin e bagtisë.
792. Po as dru zarmi, as landë ndërtimi e as gjeth bagtie nuk duhet me ba ma shumë se sa ke nevojat shpiake; nga mali askush nuk asht i lirë me shitë gja e me fitue për vedi.
793. Landa e ndërtimit bahet në brezin e ahut e të pishës. Druni i pishës përdoret për drrasa pishe, po ene për rrëshinë.
794. Rrëshina asht e vetmja që mund të mblidhet për me u shitë nga ata që kanë pjesë në atë mal.
795. Drutë për landën e ndërtimit priten në rrazë të tokës. Shkalla e drunit që do pritet, bahet nga ajo anë që druni të mos bajë dam në drutë e tjerë kur të rrzohet.
796. Gjethi për bagti bahet në brezin e dushkut.

797. Trungjet e druve t'ahut e të pishës, kur janë në vende të thepisuna ku nuk hyjnë kuajt, lshohen teposhtë në nji vend që quhet "Lugu i trupave". Pothuej në çdo mal ka nji lug trupash.
798. Trupat që hidhen në lug, merren mrena ditës për me e lanë lugun të lirë për hedhje të tjera.
799. Kur udha për në mal kalon afër "Lugut të trupave", në kohën e hedhjes, poshtë lugut ku grumbullohen trupat, rri njeriu për ruejtje me prujtë udhtart nga rreziku.
800. Në malin ku nuk je pjestar si katund, nuk lejohet me marrë as landë ndërtimi, as dru për zjarr.
801. Atyre që kapen me kuaj, u mbahet landa drunore.

Katundart e Çidhnës u ngjitën nji ditë në malin e Radomirës me ba dru zjarri. Kur kishin ngarkue kuajt e po vinin teposhtë, u dolën para radomirasit me u mbajt drut' e kuajt. Çidhnakt ishin të armatosun, por ene radomirasit për shamatë ishin gatit. Çidhnakt nuk pranuen me lanë drutë që i kishin ngarkue. Për kuajt as që bahi fjalë. T'u shkarkonin kuajt, për ta ishte zhburrnim i madh e nuk kishin si shkonin në katund.

– More radomiras, – u tha njani prej çidhnakve, – shifni e të gjejmë nji zgjidhje tjetër, se, pa u vra të gjithë sa jemi, nuk jemi tue lanë drutë, kurse për kuaj veç ju e mendoni.

– Do lini drut'e kolt, ja krenat, – tha njani prej radomirasve e iu afrue me i shkarkue kalin pikrisht atij çidhnakut i cili foli për nji zgjidhje tjetër.

Ai ja vuni pushkën në gropë të zemrës i tha:

– Preke, po ta mbajti.

U shpërndanë burrat e të dyja kabileve e zunë vendet me ba pushkë. Vetëm njani prej çidhnakve, Qazim Përnezha, nuk luejti vendit.

– Kadalni, burra, se asht faq' e zezë me u vra për dru të malit. Secili prej nesh vlen ma shumë se nji mal me dru. Drutë priten e rriten prapë, njeriu, si të shkojë, nuk vjen ma. Thirrni mendjes se asht kollaj me u vra e me u pre sot, por do të thotë Dibra neser: "A s'paska pasë nji me mend në gjithë ata burra? !"

Tjerët u zbutën pak, por pushkët hala i mbanin gati për zarm.

– Ju të mitë, – u tha çidhnakve Qazimi, – lini pushkët e hajdeni ktu ke unë.

Ata banë si tha Qazimi. Po ashtu banë ene radomirasit. Të dyja palët ishin me u marrë vesh.

– Ta kemi lanë, or Qazim Përnezha, si të thuesh ti, do të bahet, – tha nji lumjan.

– Faleminderit, – tha Qazimi. – Unë them k'shtu: na sot jemi tue ra me dru në katund, ndryshe nuk na e merr kush selamin. Kaq dru sa kemi ba

ne sot në malin tuej, shkoni ju neser e bani në malin tonë. Dushk për gogla të shkojë kjo punë. Nuk kemi pse të vritemi për katër – pesë kuaj dru.

– Të lumtë goja e mendja që na shpëtove, – tha njani prej radomirasve.

– E ke nda dret.

– Jo, jo, as kshtu nuk do bajmë, – tha nji tjetër radomiras, që, si dukej, i peshonte ma shumë fjala, ndër njerzit e vetë. – Merrni drut' e shkoni shnosh'e mirë në shpiat tueja. Ne nuk kemi me shkue me marrë dru në malin tuej, se nuk kemi nevojë. Veç mos të përsëritet ma kjo gja!

E ashtu e lanë, e pa të keqe u ndanë".

GJETHI PËR BAGTI

802. Mullart e gjethit për bagti bahen në pyllin e dushkut.
803. Gjethi për bagti bahet në malin ku katundi ka pjesë.
804. Koha e bamjes së gjethit asht kur dushku arrin lulzimin e plot' e të thellë.
805. Gjethi bahet për nevojat e bagtisë, kryesisht të dhive. Megjithatë, bagtia nuk e qet dimnin vetëm me gjeth.
806. Përveç malit ja zabelit të përbashkt, gjethi bahet ene në zabele private.
807. Në zabelin e përbashkët nuk lejohet me ba gjeth ma shumë se nevoja.
808. Kryetari i Pleqsisë së katundit, në bazë të numrit të krenve të bagtisë, përcakton sa mullarë gjeth ka të dretë me ba secila shpi.
809. Gjethi bahet vetëm në ngastrën që asht caktue nga komisioni i katundit.
810. Gjethi bahet tue krasit' lisat e mdhej nga fundi deri në majë. Nuk lejohet me rrzue lisa të mdhej në zabele të përbashkët.
811. Nuk lejohet me pre lisa të vegjël për gjeth. Për nji dam si ky, gjobitesh randë nga katundi.
812. Gjethi i bamë vihet mullar mrena ditës, se, po e zuni nji rrpin' e vogël shiu, prishet. Ai nuk vlen ene po u tha ma shumë se sa ka nevojë, mbasi bagtia nuk e han e nuk ka as vlera ushqyese.
813. Dita kur pritet gjethi, duhet të jetë me diell, se palët, para se me u vu në mullar, duhet t'i kapë mirë dielli.

814. Çdo mullar (me jonxhë, me bar, me kashtë misri, gruni etj.) vihet rreth nji druni të trashë, me gjatsi pesë – gjashtë metra, të ngulun dy pllambë në tokë, që quhet "Druni i mullarit". Mullari i gjethit vihet rreth nji lisi të papremë e të shkadhitun nga fundi në majë.
815. Për vumjen e mullarit të gjethit duhet të punojnë, të paktën, tre burra: njani hedh palët e gjethit nga toka në mullar, tjetri i rendit, tjetri i shkel me kambë që gjethi ta rraset sa ma shumë.
816. Mullari i gjethit ka formë konike. Në majë i vihet shtraza që nuk përshkohet nga shiu e nuk shkulet nga era.
817. Mullart e gjethit të nji shpie vihen afër njani – tjetrit, po jo ngjitun.
818. Prishja e mullarit bahet disa muej ma vonë, kur merret gjethi me e çue në shpi. Mullart e gjethit hapen kur të fillojë ngrica.
819. Mullari, si të prishet, nuk asht e thanme të ngrihet mrena ditës.
820. Vjedhja ja bamja dam e mullarit të gjethit në dimën asht baras me vjedhjen ja bamjen dam të misrit në koshar.

Në janar të vitit 1913 Elez Isufi ishte i ngujuem në shpin' e vet, në Sllovë, bashkë me nipin e tij, Suf Xhelili, e familjen. Serbët i kishin rrethue shpinë. Ata donin ta shpërngulnin prej Sllove e ta çonin familjarisht në vise të tjera shqiptare që ishin nën Serbinë. K'të e banin për ta zhduk forcën e k'tij atdhetari që i kishte rranjët në popull. Po qe se Elez Isufi nuk do të pranonte, ata do ta detyronin me forcë, ja do ta vrisnin, si kishin ba me shum' atdhetarë të tjerë. Bahej fjalë për me arritë nji marrveshje, megjithse pas çdo marrveshjeje me serbët fshihej nji pabesi.

Në k'to rrethana Elez Isufi hartoi planin për me u arratis me gjithë rrethimin e ngushtë që i kishin ba shpisë së tij. Nji oficer serb e nji përkthyes atë natë ishin "miq" në konakun e Elez Isufit, i cili u theri nji berr e ua bani "deri në gju" me mish e me raki. Ata, si hangrën e pinë sa deshën, i zuni gjumi. Pse të mos flinin të qetë derisa kishin ushtrinë që ruente çdo pllambë vend nga mund të ikte Elez Isufi?

Elez Isufi, bashkë me Suf Xhelilin e Ahmet Kallën, që u ndodh aty atë natë, hapën murin në haurin e bagtisë e u arratis me gjithë robt' e shpisë. Serbve nuk u kishte shkue ndërmend se mund të arratisej dikush tue hapë murin pa ba zhurmën ma të vogël.

Kur oficerët serbë u ngritën në mëngjes, Elez Isufi kishte ra në dushk, ku e prisnin malsorët e armatosun të Dardhës e të Reçit që kishin

ardhë me e qitë nga rrethimi me forcën e armve, gjë që do të ishte gati e pamundun, ose do të kishte shkaktue shumë viktima.

Ishte nji natë shum' e ftohtë shndreu. Rreth Drinit veriu të thante e njerzit po ngrinin. Nuk kishe ku me futë kokën e nuk mbeti rrugë tjetër, veç me djegë disa mullarë me gjeth që ishin vu rresht në zabelet me dushk. Elezi dha urdhën të digjeshin dy mullarë e njerzit të tuboheshin me u ngroh rreth tre – katër zermorve, por, si ndodh në k'to raste, u dogjën njizet mullarë e masivi i kodrave me dushk u duk sikur kishte marrë flakë.

– T'i gjeni nji për nji se të kujt janë k'ta mullarë me gjeth, se asht "buka" e bagtisë, – u tha Elez Isufi njerzve të vetë. – Ju e dini se me sa mund e djersë vihet nji mullar gjeth e sa kushton ai në k'të kjamet.

– Të shpëtojmë jetën njiherë, po shohim e bajmë, – thanë ata.

Po Elez Isufi kambënguli në kërkesën e tij. Neser në mëngjes, megjithse ishte muhaxhir me gjithë familje, secilit prej pronarve i çoi paret ke shpia, tue u kërkue ene falje, se malsort nuk i kishin qitë mullart me gjeth në shitje.

821. Kur mullart e gjethit mbarten e çohen në shpi me argatë, k'ta, qofshin falaxhi, qofshin me hak, duen kryet e berrit në sofër.
822. I zoti i mullarve me gjeth ndihmën e dhanë nga argatët, qofshin falaxhi, qofshin huavumës, e lanë tue u ndihmue për të njejtën punë, ja me nxjerrjen e landës së ndërtimit e transportin e saj nga mali në shpi.

VORRET E KATUNDIT

823. Vorret e katundit ndërtohen në nji tokë jashtë katundit, e cila duhet me qenë e përshtatshme për këtë qëllim.
824. Toka që lihet për vorre, duhet me qenë pak e pjerrt, që të mos mbajë ujë; duhet të jetë e butë që të punohet lehtë; e shkriftë, pa gurë e shkrepa as në sipërfaqe, as në thellsi.
825. Toka e lanme për vorre nuk duhet ta ketë ujin afër. Kjo provohet tue hapë nji gropë të thellë. Po qe se mbas dy metrave shpim del ujë, ajo tokë nuk ban për vorreza.
826. Vorret ngrihen në të dalë të katundit, jo afër tij, por as fort larg. Nga shpia ma e afërt me vorret, xhenazja duhet me u mbajtë

jo ma shumë se gjysmë ore në tabut për me e çue në banesën e fundit.

827. Vorret e katundit duhet me u lidhë me udhë me secilën lagje të katundit.
828. Rruga për në vorre duhet me qanë e gjanë sa me kalue penda e qeve me gjithë zgjedhë në qafë.
829. Vorret e katundit duhet me u rrethue me gardh me kontributin e gjithë katundit. Mrena ktij rrethimi nuk duhet me futë gja të gjallë për kullotje.
830. Hymja në vorret e katundit asht me derë prej furdash ja prej drrasash. Ajo mbyllet me rreze.
831. Vorret e katundit kanë kujdestar, që ujit e korr barin, krasit e prashit pemët, zenë shtigjet e ban punë të tjera të nevojshme. Kujdestari i vorrve paguhet nga katundi e varet nga kryetari Pleqsisë së katundit.
832. Në krye të çdo vorreze ose anash saj, ka nji pyll të vogël dushku, ahu ja pishe.
833. Pylli mund të jetë ene me dru të tjerë me përjashtim të shtogut e të verrinit.
834. Nga ky pyll nuk lejohet me u pre qoftë ene nji degë e vetme.
835. Kur familja e të dekmit nuk ka pyll të vetin, shkon në pyllin ke vorret me ba podillat.
836. Në vorreza mbillen dru jofrutorë të veçuem, nji këtu e nji aty, për hije e për hijeshi.
837. Në vorrezat e katundit nuk duhet të kalojë asnji rrugë tjetër, veç asaj që të çon në vorreza e aty ndalet.
838. Vorret bahen simbas lagjeve e simbas fiseve tue u vorrue secili pranë njerzve të vetë të dekun, po vorrezat nuk ndahen në parcela e me kufij.
839. Vorri nuk bahet gati për asnji njeri para se ai të ketë ndrrue jetë.
840. Kur në nji ditë ndodh me u varros dy ose ma shumë vetë, të zotët e morteve merren vesh me lanë orë të ndryshme për vorrim. Fjala luhet me kujdestarin e vorreve.

841. Vorrimi, përveç ktyne rasteve, nuk ka orë. Me gjithkëtë, asnji njeri nuk duhet me u vorrue pa ra dielli e mbasi ai të ketë perëndue.
842. Çdo vorr duhet me u ba me masën e njeriut të dekun.
843. Vorri për burrin asht i thellë deri në brez, për gruen thellsia shkon deri nën sqetulla.
844. Nga perëndimi vihet kryet e të dekunit, ndërsa nga lindja kambët.
845. Vorri, qoftë për pasanikun, qoftë për lipsin, asht nji grumbull dheu, me nji gur ja drrasë ke kryet.
846. Kur podillat kalben e dheu i hedhun bije poshtë, çdo vorr mbathet nga të afërmit me dhe të ri derisa të marrë formën e përshtatshme e të palvizshme. Për të dekmit që nuk kanë lanë njerzë të afërt, këtë punë e ban kujdestari i vorreve.
847. Mbi vorr nuk duhet të ketë asnji stoli tjetër veç barit jeshil.
848. Të dekmin nuk e nisin për në vorreza pa ardhë fjala se vorri asht gati. Dretuesi i mortit çon nji djalë të ri që merret vesh me vorraxhijt.
849. I dekmi çohet në vorr tue u mbajt në krahë nga katër vetë, që ndrrohen shpesh me të tjerë, mbasi secili prej të pranishmve ia ka borxh të ndjerit me e mbajt nji copë udhë për në banesën e fundit.
850. Ata që mbjanë tabutin janë njerz të afërm me të dekmin, miq e dashamirë të tij, përgjithsisht djem të rij.
851. Si të bjerë tabuti në tabanin e vorrit, fillon e mbuluemja me dhe, tue hedhë në fillim nga nji dorë secili prej familjarve e të afërmve. Në mbulimin me dhe merr pjesë shumica e të pranishmve tue hedhë kush dy e kush tri lopata.
852. Lopata nuk i merret njeriut nga dora; ai qe hedh dy – tri lopata dhe, e lshon atë në tokë, ku e merr tjetri, i cili vepron në të njejtën mënyrë.
853. Vorraxhijt' i apin vorrit formën përfundimtare. Vetëm kur vorri të ketë përfundue, njerzit fillojn'e largohen.

854. Familjart e njerzit ma të afërt me të dekmin, rreshtohen në hymje të vorreve, ku u japin duert ata që ishin në vorrim.
855. Fjalët që shkëmbehen në ndarje janë k'to: "Mos u ardhshim ma për keq", thonë ata që morën pjesë në vorrim!". "Jua kthefshim në dasma e në gzime!", thonë familjart e të afërmit e të dekmit.
856. Gratë nuk marrin pjesë në vorrime.

VORRAXHIJT

857. Vorraxhijt janë burra të rij e të fuqishëm prej shokve e vllaznisë që caktohen me ba vorrin prej atij që dreton mortin.
858. Djemtë e rij, të pamartuem, nuk caktohen vorraxhij.
859. Dretuesi i mortit u cakton vorraxhijve vendin ku duhet me u ba vorri.
860. Vorraxhijve u shkon dreka ke vorri prej nji djali nga fisi i të dekmit.
861. Vorraxhijt duhet me qanë njerz të merakut me e ba vorrin si duhet e në kohën e caktueme.
862. Vorraxhijt duhet me qanë katër vetë, as ma pak e as ma shumë.
863. Vorraxhijt midis tyne kanë nji të parë, që caktohet për dretimin e punës.
864. Vorraxhijt e papërshtashëm kanë shkaktue konflikte që sa nuk kanë përfundue në drama shoqnore.

Nji herë ishin caktue si vorraxhij nja katër burra jo shumë të përshtatshëm për atë punë. Ma mirë me thanë tre ishin tamam si duhet, por i katërti, ma i vjetri, që ishte ene përgjegjs i tre të tjerve, nuk kishte as takatin me punue as autoritetin me dretue. Ai ishte qejfli i madh rakie e, kur u nisën me ba vorrin, futi nji gjysmë kile raki në xhepin e peliçes. Piu nja dy fyta sa "me u nxe", mbasi bante ftoftë. Pjesën tjetër e piu "Për shëndetin e k'tij e për shëndetin e atij", bile ene për "Kujtimin e të dekmit", që e kishte pas pi rakinë. Shishja e parë u tha. Në klubin aty afër shkoi e mori shishen tjetër, ku bani pjestarë ene tre vorraxhijt e tjerë. Nga i zoti i mortit erdhi nji djalë i ri e pyeti:

– A asht vorri gati?

– Gati. Do ene pak punë, por, derisa të bijen të dekmin, do të jetë gati, – tha "përgjegjsi".

Por, kur burrat prunë xhenazen me e fut në dhe, panë se vorri nuk e kishte thellsinë që duhet. Dretuesi i mortit u idhnue ma shumë se zoti i të keqes, por nuk kishte çfarë të bante. Futi tre – katër djem të rinj që, për pak kohë, banë atë që ata të katër nuk e kishin ba për pesë – gjashtë orë.

865. Familja e të dekmit u ban vorraxhijve nga nji dhuratë të vogël:çorape leshi, shami, havli, fanellë leshi etj.
866. Vorraxhijt thirren natën e tretë të mortit e u bahet nji dark' e mirë bashkë me ata që kanë shërbye në mort.
867. Nji burrë që ka qanë mbi dhetë – dymbëdhetë herë vorraxhi, kur të desë, dretuesi i mortit çon tetë vorraxhij me i ba vorrin. Sa ma lehtë e ma shpejt të bahet nji vorr, aq ma "të lehtë "e ka natën e parë të vorrit i dekmi.

Në kohën e Austrisë, – tregonte B. B., – plasi zia e bukës e nji smundje e randë që i çoi pothuej kret njerzit në botën tjetër. U ba zor i madh me gjetë vorraxhij. Katundi ishte i vogël e çdo ditë ndrronin jetë katër – pesë njerëz. Cilin ta mbuloje ma para? Filluem me marrë vorraxhij me hak, se katundi pothuej kishte mbet pa burra. Katundari asht "shoqi i podillave", që ja ke e ta ka hatrin, ja ke e të ka borxh, nuk asht kollaj me u prish me të. Vorraxhijt me hak ishin faqe e zezë, se paren e merrnin e punën nuk e banin.

Kur vdiq H. ishte nji të ftoftë i madh si aman o Zot. Morëm vorraxhij me hak, do djem të rij, që nuk e dinim nga ishin e kush ishin. Po t'u jepje paret në fillim, e linin vorrin pa ba e krisnin e iknin. Kjo kishte ndodhë disa herë e qemë msue me ta. Po e kisha fjalën ke vdekja e H. Dita ishte e shkurtë, ditë shnreu. Vorraxhijt e paguem punuen sa punuen e veç kur u del nji gur shumë i madh. Atij nuk i dinte hall as çekiçi, as qysqia. Në të vërtetë nuk ishte gur, por nji shkamb i gjatë, që përshkonte vorrin për së gjati e vazhonte ma tej. Vorraxhijt ishin djem të zotët e të rij, por shkambi asht shkamb. Siç thanë ma vonë, u kishte ndodh ene herë tjetër, por jo me shkamb si ai. Njani kishte mbajt dinamit me vete për çdo të papritun. Ia vunë shkambit. Ai u hodh n'erë copa – copa, njiqind metra hava, po ke vorri u hap nji grop' aq e madhe sa me varros dyzet vetë. Ajo ma e keqja ndodhi kur nga gropa filloi me dalë ujë. Kur dretuesi i mortit u çoi fjalë nese e kishin ba vorrin, ata u përgjigjën: "Me dashtë me vorrue ene njizet të tjerë". Shkuen katundart me gjithë tabut ke vorri. Ç'me pa?! Ai nuk ishte vorr, po grop' e madhe me nji metër ujë në fund. U futëm të gjithë tue punue, njersa në nji qoshe të asaj grope sajuem diçka si vorr, ku futëm të dekmin e e mbuluem me dhe. Keq na vite se kishte qanë burr' shumë i mirë, por nuk kishim ç'të banim!Po puna e asaj gropës së stërmadhe nuk na doli për keq. Për ata që ndrruen jetë mbas asaj dite, nuk merrnim vorraxhij me hak, por ngrinim xhenazen

e shkonim e futnim në nji cep të gropës e e mbulonim me dhe. I vinim ke kryet nji drrasë me emnin e të dekmit, se do të vinte dita që secili të prehej në vorrin e vetë. E ajo ditë erdhi, por disa vjet ma vonë.

868. Gratë në vorre shkojnë ditën e tretë të mortit.
869. Vorret familjare, që kanë qenë para treqind – katërqind vjetësh, nuk lejohet me u ba tokë buke. Aty mund të ngrihen objekte kulti simbas përkatësisë fetare.

LUMI

870. Çdo lumë, nga rrjedha deri ku derdhet në nji lumë tjetër ja në det, asht pasuni e vendeve ku kalon.
871. Katundart, në të dyja anët e lumit, kanë të dretën e shfrytzimit të tij deri në kufijt e shtrimjes së katundit.
872. Asnji katund nuk ka të dretë me shfrytzue lumin që nuk kalon nëpër territorin e tij.
873. Po qe se në të dyja anët e lumit, në nji pjesë të rrjedhës së tij, nuk ka katunde pranë lumit, të dretën e shfrytzimit të asaj pjese lumore, e kanë katundet tjera ma afër lumit.
874. Peshkimi bahet vetëm me mjete e mënyra të lejueshme, si:kosha, rrjeta etj., pa përdorun landë plasse.
875. Gjuetia me grep lejohet në çdo pjesë të lumit. Me të mund të merret cilido që ka dëshirë, pavarsisht se nga asht e kush asht.
876. Katundart e katundeve buzë lumit nuk kanë të dretë me marrë landë drunore, ranë, gurë, e çdo gja tjetër që damton shtratin e lumit. Për ata ma të largtit as nuk bahet fjalë për nji gja si kjo.
877. Ndalohet premja e shelgjeve, verrijve, shqopës e të çdo lloj druni tjetër deri në pesëqind metra nga bregu i lumit.
878. Banort e breglumit që damtojnë brigjet e lumit e, për këtë arsye lumi zgjanon shtratin e vet, nuk kanë të dretë të kërkojnë cekën, tokën ja pyllin që lumi, për shkak të atyne grryemjeve, la në anën tjetër të bregut.

Lumi Drini i Zi, – tregonte Baram Kurti, – gjatë gjithë luginës së tij prej ke Ura e Topojanit e deri ke Ura e Vezirit, heret e ka pasë shtratin të formuem. Ene në kohën e prumjeve të mëdha, për shkak të brigjeve të pyllzueme, lumi nuk përmbyste toka e nuk prishte ura.

Në zonën e Fushë Alies, në të dyja anët e lumit, kishte pyje verrini e shelgu, shqope e lisi të bardhë, që formonin cekën, e cila në atë kohë ishte nji pasuni e madhe për kullotjen e bagtisë ; në të kishte kafshë të egra, si: ujk, dhelpën, çakall, derr të egër, lepuj, vjedulla, etj. Pylli ishte kaq i madh, sa sot nuk ta merr mendja. Nji vjeshtë më humbi nji lopë në cekë. E kërkova sa e kërkova e e lash, tue shkue me mendje se e kishte gran uku. Dimnat ishin me borë të madhe. Lopën e gjeta në pranverë në cekë. Ajo gjatë gjithë dimnit kishte qëndrue nën degët e nji shenjeje të madhe, që ishte e mbulueme kret nga bora e nga akulli. Rreth e rrotull trungut të shenjes ishte ma shumë se nji dynim vend me bar të thatë nji pllambë. Lopa kishte granë gjatë gjithë diminit bar e kishte pi ujë bore. E gjeta ma të majme se sa ta kisha pas në grazhd.

Me premjen e pyllit prej pesdhetë hektarsh, Drini e zgjanoi shtratin e tij pikrisht nga e djathta e rrjedhës, ku ishte pjesa ma e madhe e cekës që u përkiste banorve të Fushë Alies. Lumi u pshtet mbas brigjeve shkambore, tue e lanë pjesën më të madhe të cekës në anën tjetër. Banort e Fushë Alies donin t'i nxirrnin bagtinë matanë lumit me i kullot në cekën që dikur ishte e tyne, por që tashmë lumi ua "dha" Mustafejve. Këta të fundit, më të dretë, thanë se ceka ishte e tyne, mbasi kufini midis dy katundeve ishte Drini.

879. Me krijue shtretën të rinj të lumjeve katundart e katundeve buzë lumit çdo vit mbjellin nga dhetë fidana për shpi, aty ku asht caktue vendi i mbjelljes.
880. Pylli i ri i krijuem ruhet nga premjet derisa të formohet plotsisht. Mbasanaj shfrytzohet me kujdes për listela, thupra shelgu, krande të thata.
881. Në brigjet e lumit, aty ku asht e nevojshme, ndërtohen prita me kontributin e të gjithë banorve breglumas.
882. Mbi rrjedhën e lumejve të vegjël ndërtohen ura të thjeshta me kontributin e përbashkt të të gjithë atyne që përfitojnë prej tyne.
883. Mbi lumë mund të vihen në shërbim të njerzve kaike, trape, lundra private etj., kur ato nuk rrezikojnë jetën e tyne.
884. Pronart e k'tyne mjeteve, kur i venë mjetet në shërbim të njerzve, paguhen me pare në dorë.
885. Pronart e k'tyne mjeteve lundruese mund të jenë vendas, por ene nga vende të largta që nuk kanë lidhje me atë lumë.

886. Kur pronart e mjeteve lundruese nuk janë breglumas, por të largët, ata i paguejnë nji shumë paresh katundit, ku do të venë mjetin lundrues.

STATUSI I ARRXHIJVE

887. Arrixhijt në Dibër kishin një status të veçantë, që tregon për tolerancën e jashtzakonshme e humanizmin e thellë të popullit të kësaj treve.
888. Gjatë muajve të verës ata lejoheshin të ngrinin çadrat në çdo vend që u dukej i përshtatshëm për me jetue.
889. Arrixhijt zinin vend në brigjet e lumejve e të prrejve, përgjithësisht në vendet ku kishte ujna e jeshillëk.
890. Arrixhijt mund t'i ngrinin çadrat në vendet që ata i gjykonin të përshtatshme, por jo në afërsi të katundit, aq më pak brenda tij.
891. Arrixhijt nuk mund t'i ngrinin çadrat në hymjet e daljet e vanave kryesorë të lumit, ke krojet e katundit, afër xhamive, kishave, vorrezave etj.
892. Arrixhijve u lejohej kullotja e kafshve të samarit (kuaj, mushka, gomerë) në merat e katundeve ku zinin vend. Nuk u lejohej të mbanin bagti të tjera.
893. Arrixhijve u ishte lejue të prisnin thupra në ceka të katundeve e me to të banin shporta, tava e lloj – lloj mjetesh të tjera, të cilat i këmbenin me bukë ja produkte të tjera ushqimore.
894. Tregtinë e tyne e me katundin ku ishin ulë, e banin gratë, të cilat mund të hynin në katund ene thjesht me lipun.
895. Amvisat dibrane nuk i nxirrnin kurrë gratë e arrixhijve pa u dhanë nji gja.
896. Midis komuniteteve të vogla të arrixhijve e katundeve ku ata zinin vend, nuk ka pasë asnjiherë mosmarrveshje e grindje.
897. Arrixhijt lejoheshin të gjuenin në lumenj e prrej, kudo ku kishte peshq, por jo me mjete shfarosëse.

898. Arrixhijt (burrat) nuk lejoheshin të dilnin nëpër rrugët e katundit me rast e pa rast; këto rrugë ishin të lira për gratë e tyne. Burrat kishin të lirë rrugën e pazarit ku shkonin me shitë kafshët e samarit.
899. Çdo komunitet arrixhijsh kishte nji kryetar, e, për raste të veçanta, kryetari i Pleqsisë së katundit merrej vesh me kryetarin e tyne.
900. Arrixhijt nuk shkonin me bujtë ndër katundarë, por shoqnimi i tyne me burrat e katundit ishte diçka që nuk shikohej më sy të keq.
901. Arrixhijt nuk thirreshin në dasma e në mort të katundit ku kishin zanë vend. As katundart nuk shkonin në dasmat e mortet e tyne.
902. Kur vdiste dikush nga arrixhijt, nuk merrej vesh ç'banin me kufomën. Arrixhijt nuk kishin vorreza.
903. Midis arrixhijve e popullsisë vendase nuk mund të lidheshin martesa, por raste të birazellëkut ka pasë.

VAU

904. Va quhet ajo pjesë e lumit, ku uji asht ma i cekët e të dyja brigjet janë të përshtatshme me u fut njerzit me kalue lumin.
905. I përshtatshëm për va asht ai vend ku mund të ndërtohet nji urë për nga mundsia e lidhjeve të katundeve me njani – tjetrin. Lumi mund të jetë shumë i cekët në nji vend, por, nëse ai vend nuk lidh zona e katunde, nuk ban për va.
906. Va normal asht ai kur uji nuk i arrin në brez nji burri me shtat mesatar.
907. Në stinët e prumjeve të mdha, va quhet ene ajo pjesë e lumit ku uji i arrin burrit me shtat mesatar deri nën sqetulla.
908. Vau nuk duhet të ketë shkëmbej të nënujshëm e pengesa të tjera të dukshme e të padukshme.
909. Vahet, me urdhën të kryetarve të Pleqsisë së katundeve, kontrollohen herë mbas here, veçanrisht mbas prumjeve të

mdha ujore, se mos janë mbush me gurë, dru e mjete të tjera që i prishin ato.

910. Në va ka të dretë me kalue cilido: i afërti e i largti, i njoftmi e i panjoftmi. Vau asht pa pagesë.
911. Në të hyme e në të dalme të vaut thehen ca shkurre me tregue se ai vend asht va. Kur nuk ka shkurre, vau shënohet me dy – tre gurë të mdhej në secilin breg.
912. Në va kalojnë burrat, por kalojnë ene gratë kur janë të shoqnueme me burrat.
913. Kur kalojnë në va, burrat nuk zhvishen kretsisht. Ata heqin vetëm rrobat e trasha, të shajaktat, që i lidhin mirë, i bajnë si lamsh e i venë në krye. Të linjtat i mbajnë veshun.
914. Femnat e rrituna nuk zhveshin asnji rrobë në va. Burrat i venë në shpin' e i nxjerrin nga lumi.
915. Në va nuk lejohet me gjuejt peshk, me u la a me krye ndonji veprimtari tjetër.
916. Kali i ngarkuem nuk futet në nji va kur uji i kap samrin.
917. Në va nuk lejohet me qitë pushkë as për hakmarrje e as për gjakmarrje.
918. Kur dikush shtie e vret hasmin e tij ja nji tjetër në va, katundi në kufijt e të cilit ndodhet ai va, i kthen pushkën e, po e vrau, gjaksori shkon gjakhuptë.
919. Vahet që kalojnë në atë pjesë të lumit që nuk ka katund afër në të dyja anët e rrjedhës, janë vahe në besë, të përjashtuem nga çdo dhunë, po qe se lidhin udhët e bukës.
920. Të gjitha vahet që janë pesë – gjashtë orë më kambë larg nga njani – tjetri, janë vahe në besë.

Shumë vite ma para Selim F. e ruejti hasmin e tij që kishte shkue me marrë nji thes me misër matanë lumit me e vra në va. Kjo ishte nji e marrme gjaku pa rrezikue. Ai e dinte se e shtimja në va ka të ndjekmen me pushkë nga katundi, por, sa të vriste hasmin, do t'ja mbathte. Për marre nuk i bahej vonë. Derisa të mblidhej katundi, ai kishte mbrrit në shpí të vetë. Katundi e ban të keqen në rraxhmën e parë ...

U duk hasmi që po shkonte dret vaut me thesin e miellit në krah. Selim F. priti derisa ai shkoi në mes të vaut. E dinte se po bante nji punë të keqe: e para, po shtinte me vra hasmin në va, kur dihej se vau ishte në

besë; e dyta: hasmi ishte me thes të miellit në krah e fmit' prisnin bukë prej tij!Po ai s'pyeti për k'to e shtiu...Plumbi i ra hasmit mu në zemër e ai u rrzue në ujë. Uji i lumit poshtë vaut ishte shumë i rrëmbyeshëm e kufoma, si hyni në zhurrel, nuk u duk ma...

Në katund u dha kushtrimi: "Kanë vra në va, oreeee...!" Rranë burrat e e panë Selim F. që mori vrapin cekës...Shti njani e shti tjetri; ai ikte si lepur i trazuem nëpër cekë e burrat nuk po i ndaheshin me pushkë...Kur po dilte nga nji shkurre me hy në nji tjetër, veç kur u përdrodh e u rrzue për tokë... Nji prej atyne plumbave e kishte marrë brinjë e m' brinjë ...E gjetën gjall' e i thanë:

– A s'e dishe se katundi të ndjek me armë kur vret dikë në va të besës?

– E dija, por nuk më shkoi mendja se katundi do rrate aq shpejt.

E ngritën e e çuen ke shpia e vetë. Kishte qanë jetëgjatë e shpëtoi. Po familja e atij që u vra në va, i çoi fjalë e i tha: "Nuk ke marrë gjak, por ke vu gjakun në derë".

Vërtet ashtu ishte. Ma në fund u msue ene Selim F. me u ndejtë normave kanunore. Ai shpesh thoshte: "Ma mirë u rrini atyne që thotë Kanuni se sa t'u ndodhë si mue.

921. Vendasit ua tregojnë vaun atyne që nuk e dinë atë.
922. Njerzit që nuk janë msue me ujna (ata që nuk janë breglumas) udhzohen ku me hy e ku me dalë prej tij nga ata që janë vendas. Vendi i hymjes në va nuk asht në vijë të dretë me vendin e daljes prej tij.

VNESHTA

923. Vneshtat ishin sipërfaqe tokash që liheshin për prodhimin e rrushit.
924. Në lashtësi, çdo shpi, e pasun ose e vorfën, kishte vneshtën e vetë.
925. Vneshtat ishin të rretheume me gardh në të gjitha anët, në hymje kishin nji derë me trinë ja prej drrase. Në vneshtë kishte roje.
926. Në vneshtë nuk lejohej me hy asnji njeri i huej me përjashtim të njerzve të shpisë që e kishin atë vneshtë.
927. Kur rrushi piqej, çdo të shtunë, udhtart e ndonji i rrallë që nuk kishte vneshtë, shkote ke roja me shportë në dorë; roja

kishte porosi nga zoti i vneshtës që këta njerëz mos me i kthye duerbosh.

928. Rrushi në vneshtë ishte me hardhi. Zakonisht vneshtat kishin dy lloj rrushi – të bardhë e të zi. Rrushi i bardhë e rrushi i zi ndaheshin me nji vijë uji në mes.
929. Nga rrushi prodhohej raki e më pak venë.
930. Konsumatorë të rakisë ishin ene gratë.
931. Në prashitjen e misrave, argatve, burrave e grave, i zoti i shpisë u çonte bucelën me raki në krye të arës. Për çdo pranë, ata pinin nga një gotë raki.
932. Rakia mbahej në bucela prej drunit të frashnit.
933. Shumë heret, thonë pleqtë, raki pihej ene ne mort, por vetëm nga nji gotë e vetëm nga burrat.
934. Vena prodhohej vetëm nga rrushi i bardhë, futej nëpër sheka druni që melediseshin mirë e hapeshin për nji hajerlie, ja për dasmë.
935. Vena pihej nga burrat nji gotë mbas buke. Gjatë bukës ata pinin raki.
936. Damtimi i vneshtit kishte nji zhdamtim që e kalonte damin.
937. Për çdo veprim të damshëm që banin fmit' në vneshtë, përgjigjeshin prindit e tyne.
938. Kur dami ishte i qëllimshëm, Kanuni dënonte keqbamsin tue i ba të njejtin dam, por dhetë herë ma të madh.

Tregon Mehdi Kaloshi: "Moti kapën nji djalë nja dhetë vjeç tue pre hardhitë e nji komshiu. Djali kishte marrë kmesën e, si kishte kapërcye gardhin e vneshtës së komshiut, kishte pre dhetë rrajë rrushi. E kapi roja e e çoi në derë të zotit të vneshtës. Në ato koha nuk merrej kush me fmit', atyne nuk u flitej asnji fjalë e keqe, për me i rraftë, as që mendohej. I zoti i vneshtës e çoi fmin' ke baba i vetë. I thotë babës se djalit:

– Kjo asht kmesa. Me këtë kmesë djali yt më ka pre dhetë rrajë rrushi.
– E po ky fmijë asht, ene i ka pre, nuk ke ç'i ban.
– Kështu mendon ti?
– Po si të mendoj ndryshe?

Shkuen në Kanun e zgjidhja e ktij problemi iu besue dy pleqve të mençëm. Ata e morën djalin e ri në pyetje. Njeni prej tyne i bani këto pyetje:

– Ti hyne në vneshtë me granë rrush, apo me pre hardhitë?

– Me pre hardhitë.

– Po pse, të kishte ba ndonji gja të keqe komshiu yt?

– Mue nuk më ka ba, por i ka ba babës.

– Ç'të keqe i ka ba?

– Nuk e di, por baba e shan shumë atë e unë prandaj shkova e ia preva hardhitë.

Pleqtë morën pastaj babën e djalit e i thanë:

– Fajtor për sjelljen e djalit je ti, se ti ke sha komshin ndër sy të djalit, e jo njihere, por disa herë. Djali ka qanë mbush me urrejtje për komshin e e qiti atë tue i pre rrushin. Dënohesh me premjen e nji dynymi nga vneshta jote.

V
MALI

939. Dibra asht nji njisi etnokulturore. Ajo ndahet në Dibër e Madhe e Dibër e Vogël, ose Dibër e Epër e Dibër e Poshtme.
940. Dibra ka Nandë Male: Gryka e Vogël, Gryka e Madhe, Bulqiza, Katër Grykët– në Dibër të Madhe; Reçi, Dardha, Çidhna, Muhurri, Luznia – në Dibër të Vogël.
941. Mali asht njisi etnologjike, administrative, ekonomike, strategjike, kulturore vetqeverisëse.
942. Nga Mali në Mal ka ndonji veçori dalluese.
943. Kufijt' e Maleve shkojnë mbas rrjedhave të ujnave. Në raste të rralla katundet ma të skajshëm të nji Mali ndahen me Malin tjetër me kufij toksorë: qafa, kodra etj.
944. Mali ka kreun e vet që pyetet e përgjigjet për të.
945. Krent e Maleve të Dibrës janë: Troci në Reç, Ndreu në Dardhë, Alia në Çidhën, Hoxha në Muhurr, Gazihani në Katër Grykë, Murrja në Luzni, Dema në Grykë të Vogël, Shehu në Grykë të Madhe e Karaj në Bulqizë.
946. Detyrat kryesore të kreut të Malit janë k'to:
    - mbledh kuvendin e Malit, kur e kërkojnë interesat politike, ekonomike, ushtarake etj. ;
    - vendos me kryetart e Pleqsisë së katundeve për itifaqet që duhen ba;
    - përfaqson Malin në Kuvendin e Nandë Maleve të Dibrës.
947. Në Dibër Mali me Mal kanë fare pak ndryshime në punë të Kanunit.

948. Kur Mali me Mal kanë ndonji ngatrresë, gjinden zgjidhje që përjashtojn' përdorimin e armve. Në Dibër Malet nuk kanë luftue me njani – tjetrin. *
949. Mosmarrveshjet ma të shumta krijohen në mes të katundeve të skajshme të Maleve. Ato kanë të bajnë me pronsinë mbi ujna, bjeshkë, zabele etj.
950. Problemet që lindin në mes të Maleve zgjidhen nga krent e tyne.
951. Mali si form' e organizimit ekonomik ka tregjet e drithit, të gjasë së gjallë, të bulmetit e të çdo prodhimi tjetër. Tregjet janë të hapun për të gjithë blemsit e shitsit.
952. Të gjitha marrdhaniet e tjera ekonomike bahen si individ.

KUVENDET E MALEVE

953. Në kuvendet ma me randsi të nji Mali marrin pjesë: "Burrë për shpi" e kreu i Malit. Për raste ma pak të randsishme marrin pjesë: kreu i Malit, Pleqtë, Stërpleqtë e Kryetarët e Pleqsisë së katundeve.
954. Ka shumë lloj kuvendesh. Ato varen nga karakteri e detyrat që kanë me zgjidhë. Kuvendet për nga madhsia i kemi:
– kuvend fisi,
– kuvend katundi,
– kuvend Mali,
– kuvendi i Nandë Maleve të Dibrës.
– kuvendi i Burrave të Dheut.
955. Kuvendet për nga karakteri janë:
– kuvende për probleme ekonomike,
– kuvende për probleme politike,
– kuvende për probleme ushtarake,
– kuvende për probleme të qetsisë publike etj.

* Në Dibër mendimi i ka prí pushkës e jo pushka mendimit: bëhet një herë kuvendi, pastaj qitet pushkë. "Mendja mbas kuvendit e pushka mbas shamatës nuk vlejnë", thotë populli. Pushka është "e mendueme" hem si individ, hem si krahinë. Dibra nuk grafullon si qumështi në zjarr, por as nuk shqimet si flaka e kashtës. Për ngjarje kulmore, Dibra ka mbledhë Kuvendin e Nëntë Maleve të Dibrës.

956. Kuvendet e fisit mblidhen me urdhën të kryetarit të fisit. Ato merren me probleme që i interesojnë nji fisi.
957. Kuvendet e katundeve mblidhen me urdhën të kryetarve të Pleqsisë së katundeve. Në to marrin pjesë "Burrë për shpi". Shqyrtohen e zgjidhen probleme që kanë të bajnë me kret katundin.
958. Kuvendet e katundeve shpesh kanë përmbajtjen e itifaqeve, ku betimi bahet i përbashkt e për të ardhmen. Kuvendet e katundeve ma së shumti mblidhen me vu rregull për shfrytzimin e ujnave, të bjeshkve, të malit; për ndërtime publike, si: çezma, xhami, kisha, shkolla, rrugë, ura etj. ; për me shue ngatrresa mrena katundit ja të katundit me katund.
959. Itifaku ka karakterin e nji beslidhjeje. Qëllimi i tij asht parandalimi i të kqijave që damtojnë interesin e përbashkët.
960. Itifaqet lidhen me ngjarje të pritshme në jetën e katundit ja të Malit.
961. Itifaqet bahen për zgjidhjen e shumë problemeve: mos me ba vrasje të mçefta e të hapuna për nji kohë të caktueme; me dhanë besë atyne që janë në gjak ; mos me shkatrrue malin, meranë, zabelet, bjeshkën; mos me vjedh' e mos me ba keq kërkund etj.
962. Ai që udhheq itifakun thotë para të gjithve: "Për k'të e të Perëndisë, si bafsha ma shpërbleftë, un' e familja ime as hapun e as mçeftas nuk kemi me shkelë mbi itifak; me pa e me ndigjue kand që po i shkel k'to vendime, kemi me e kallzue para pjesmarrsve të këtij itifaku". Pastaj ai pyet të pranishmit: "Ai rrini kësaj beje? ". Kur të gjithë përgjigjen: "I rrimë!", itifaku ka sosun.
963. Kur dikush nuk mban "Besën e gjakut" që asht dhanë në itifak, pushkatohet nga katundi pa dhimbje e pa përgjegjsi personale.

Në Selishtë, mbas kapitullimit të Italisë (shtator 1943), për shkak se ishte rrëmuj' e asnji lloj qeverie nuk kishte, katundi vuni në përdorim format tradicionale të vetqeverisjes. Bani nji itifak që deri në mbarim të vitit të mos bahej asnji vrasje, as për gjakmarrje e as për hakmarrje.

A. LL. nuk i ndejti k'tij karari po u ngrit e vrau nji katundar të vetin. Me

t'u ndigjue pushka, ashtu si ishte ba me fjalë, u mblodh katundi "burrë për shpi" saora. U mor vesh se A. Ll., jo vetëm kishte vra shoqin e derës mrena afatit të itifakut, po ene i kishte zapue shpinë me shpëtue nga rraxhma e katundit. Burrat rrethuen shpinë e i banë thirrje me dalë e me ra në dorë të katundit. Po ai u përgjigj me pushkë. U ba pushkë nga mesdita deri në perëndim të diellit. Nji kushri i tij i bani za të ngujuemit e i tha:

– Dil e mos lufto me gjithë katundin, se i shkue që i shkue je. Po qe se dorzohesh, droe kemi me të falë.

– Jam gati me dalë, po kam frikë se më prish katundi.

– Nuk ke çfarë me ba. Me dalë vet e ke nji shpresë, mos me dalë, do i vemë zarmin shpisë e ke me u djegë mrena.

I ngujuemni doli, ju dorzue, ma në fund, katundit. Gjyqi ishte ba me kohë: itifaku nuk mund shkilej! Katundi e vrau pa dhimbë.

964. Dënimet për prishjen e itifakut janë të shumta: merret parasysh faji i bamë. Ma shumë praktikohen zhdamtimet që janë shumë ma të randa se dami i bamë.

Në fillim të shekullit të kaluem në Dibër të Poshtme u vu nji rregull i fortë për shfrytzimin e ujit, që ishte i pakt. Ke Rrapi i Terzishtit, nën kryesin' e Llan Kaloshit, u ba nji mbledhje e gjanë ku morën pjesë burrat e shtatë copë katundeve që ujitnin me at' ujë. U ba nji itifak. Po itifaqe ishin ba ene ma para, por bash ata që i organizonin, ishin të parët që i shkilnin vendimet e marra. Kshtu vepronin shumë krenë të parisë.

Në itifakun e bamë nën udhheqjen e Llan Kaloshit u vendos që kush do të marrë ujët e katundit pa rend e pa sahat, do t'i therej kau i parmenës e mishi do t'i shpërndahej popullit nga dy – tri kile për shpi. Itifaku u ba, vendimi u mor, por, pa mbrrit burrat ke shpit' e veta, u hap lajmi se dejmt' e Llan Kaloshit, pa u ardhë rendi, kishin da ujët e katundit e e kishin fut në arat e kopshtijet e veta.

Burrat që sapo u derdhën prej itifakut, i shkuen në derë Llan Kaloshit ene i thanë:

– Si do bahet puna e itifakut që e theve ti i pari?

– Ashtu si e vendosëm, – tha Llan Kaloshi.

Populli ndigjoi, por nuk e besoi. Paria t'lante e t'lyente, por punë nuk të mbaronte. Pale çfarë mekami do të nxirrte ene Llan Kaloshi. K'shtu mendonte populli e priste ç'do të bante plaku mjekërbardhë. Po Llan Kaloshi ishte i thjesht' e i kuptueshëm për të gjithë. Hyni vetë në haur, mori kaun ma të mir', të cilin e theri me dorë të vet. Mishin, si ishte vendos, ua shpërndau ma të vorfnve, shpi për shpi, kujt pes' e kujt gjashtë kile.

Të tjerët, kur panë si veproi Llan Kaloshi, nuk guxuen ma me e thye itifakun.

965. Ka raste kur itifaku zbatohet me hile, gja që ndodh kur u lihet në dorë njerzve që joshen me pare ja me dreka e darka.

H. vrau për nji tokë dy vllazën për nji dekik. Ata ishin rritun jetima e, bash kur u banë me dalë më vete, me u ba shpi, me u martue e me u shumue, kishte qanë thanë prej Zoti të hynin në tokë para kohe. Grindja filloi për nji arë. H. thoshte se ua kishte ble jetimave me aq pare sa ata kishin kërkue kur kishin qanë në nevojë. Jetimat thonin se pare i kishin marrë, por jo aq sa me ba t'vetën tokën. Ata thanë se paret që kishin marrë, do t'i kthenin, por tokën nuk e linin. H. zuni qetë në arë. Dy vllaznit shkuen me ia qitë e ai i ra për shkurt: i vrau.

Burrat e fisit të H. nuk e miratuen vrasjen e ia lanë të keqen në derë atij që e bani.

Ma vonë u la që për H. të vendoste itifaku, kur të ishte koha ma e përshtatshme. Itifaku u ba, por, në vend që t'i digjnin shpiat H., siç u vendos, i dogjën nji mashën e kshtu mbet kjo punë.

966. Në kuvendet e Malit shtrohen probleme që kanë të bajnë me jetën e Malit. Në k'to kuvende janë marrë masa me përballue sulmet e anmikut ja me organizue kryengritje popullore.

967. Në kuvendet e k'tij lloji, çdo Mal shtron si detyrë paraqitjen në kryengritje me nji mumër të caktuem forcash vullnetare tue ba thirrjen "Burrë për shpi!".

968. Në Kuvendet e Nandë Maleve të Dibrës marrin pjesë krent e Maleve, kryetart e Pleqsisë së katundeve, Pleqt' e Stërpleqtë. *

* Kuvendarët e Nëntë Maleve të Dibrës, para se me u mbledhë kuvendi, i jepnin njëri – tjetrit "leje kuvendi", garanci e plotë mos me përdor armë për gjakmarrje e për asnjë arsye tjetër. Kuvendin e hapte kreu i Malit ku bëhej mbledhja. Në ballë të kuvendit ulej kreu i Malit më të largët. Po qe se kuvendi mbahej në Dibër të Poshtme, kryet e vendit e zinte Karaj i Bulqizës; kur mblidhej në Dibër të Epër, kryet e vendit e zinte Troci i Reçit. Ai që hapte kuvendin, tregonte përmbajtjen e qëllimin e kuvendit, shtronte problemet që do të diskutoheshin. Kuvendarët flisnin për problemin e shtruar, jepnin mendimin si duhej vepruar. Kur ato mendime nuk gjenin kundërshtim, zgjidhja quhej e drejtë. Drejtuesi i kuvendit ngrihej e pyeste të pranishmit: "A e lamë kështu? ". Kur të gjithë thoshin: "E lamë!", kuvendi kishte marrë fund. Ata që kishin mendime të kundërta, detyroheshin me i ndejtë kararit të vënë prej shumicës. Kur kuvendi mblidhej për t'u bërë gati për kryengritje popullore kundër armikut, aty shtroheshin detyra për çdo katund e për çdo Mal. Në kuvend përcaktohej numri i forcave vullnetare me të cilat duhej me marrë pjesë Dibra, kur kryengritja përfshinte edhe krahina të tjera. Në varësi prej numrit të vullnetarëve që kërkoheshin, jepej kushtrimi: "Burrë për shpi" ja "Nga shtat' e në shtatëdhetë". Shprehja e fundit më shumë është shfaqje e atdhetarizmit se sa nji realitet historik. Dibra mblidhej në kuvende edhe kur mbështeste vendimet e marra në kuvende të krahinave të tjera të vendit, kur ato kishin interes kombtar. Për ata që thyenin vendimet e kuvendeve, jepeshin dënime në varësi të fajit. Dënimi më i rëndë ishte pushkatimi i fajtorit nga katundi.

969. Kuvendet e Maleve mblidhen në natyrë, në disa vende të caktueme. Disa prej tyne janë: Ferra e Pashës në Fushë Alie, Gurra e Mazhicës, Rrapi i Trezishtit, Vorret e Delihasanit etj.
970. Krent e Maleve uleshin në ballë të kuvendit, burrat e tjerë formonin nji gjysmërrethi në të dyja anët e krenve.
971. Në kuvende burrat shkojnë me armë. Pushkët pshteten në sup e mbahen me grykë nalt. Armët e vogla mbahen në brez.
972. Në kuvend, për asnji arsye, dora nuk duhet me shkue ke arma. Sado me kcye fjala, duert mbahen lidhë.

Malet e Dibrës qenë mbledhë në nji kuvend me i kthye nji përgjigje sulltanit, i cili, për me ba nji marrveshje, kishte kërkue nga malsort dibranë me i çue "ma trimin, ma të mençmin e ma bujarin". Sulltani e njifte dashuninë e popullit të Dibrës për kto tri veti, që ishin ma të çmueshmet. Qëllimi i tij ishte me i ngatrrue krent e me i vra me njani – tjetrin.

Kuvendi, për ma trimin, zgjodhi Hasanin e Brahim Kaloshit, ma të mençmin – Suf Ndreun, ma bujarin – nji të Prençe në Reç. Brahim Kaloshit iu ba qejfi që populli, si ma trimin, zgjodhi djalin e tij, Hasanin, po kryet e mbante poshtë mos me shitë kreni e t'madhllajk para burrave të Dibrës. Ngjit me Brahimin në atë kuvend ishte ene vllau i tij, Selmani. Kur njani prej burrave aty rrotull tha se zgjedhja e ma trimit nuk kishte qanë e dretë, Selman Kaloshi iu përgjigj:

– Mos duhej me zgjedhë zotnin tande? A thue ti je trim si Hasan Kaloshi?

– Ene frikëmath nuk jam, – tha ai që kishte folë kundër Hasan Kaloshit e vërtet nuk ishte. Shamata ishte në t'fillue, se shkëndia kishte ra në "mullar të kashtës".

– Nuk ka mbet llafi për ty, bre jezit, – i tha Brahim Kaloshi të vllait, Selmanit, e i ra me nji grusht hundve. Ktij i shpërtheu gjaku.

Brahimi i ra vllait me shue sherrin, por sherri ishte gati me u ndezë ma i madh, se nime Selmani e kishte vlla, por dy gisht nder në ballë sekush për vete i ka. Kuvendart ngrinë se nuk e dinin se si kishte me shkue kjo punë: ishte e rame me grusht në kuvendin e burrave. Kalosht janë si gjethja e dushkut që merr flakë pa ia vu kush zarmin. Po Selman Kaloshi e përmbajti shumë veten. U ngrit, shkoi ke burimi që e kishin afër, lau gjakun e u ul prapë aty ku qe, pranë Brahimit. Brahim Kaloshi mbushi llullën me duhan. Selmani nxori aletet, ndezi eshkën e ja vu në llullë. I tha:

– Mirë ma bane, o vlla!

Brahim Kaloshi thithte thellë llullën me duhan për me e çue tymin në mushkni. Ai vet, vllau, e kret kuvendi, kishin kalue në tef të briskut.

973. Disa nga dënimet e praktikueme për shkelje të vendimeve të kuvendeve të katundit janë:
- lanja e tokës djerrë për nji ja disa vjet,
- lanja pa rend uji për nji ja disa vjet,
- përjashtimi nga kullotja e gjas' së gjallë në bjeshkë, në mera, në mal,
- ndalimi i daljes në stan për disa vjet,
- ndamja "për mort e për dasmë" për disa vjet nga kret katundi,
- vrasja e fajtorit nga katundi.

974. Për fajtorin kishte ene dënim të ashpër moral: "mbetja me faqe të zezë", që ishte baraz me pushkatimin.

Në vitin 1912, në Dibër, baheshin përgatitje me i shkue në ndihmë Shkodrës së rrethueme nga forcat serbo-malazeze. Duheshin mbi njizet burra, kush më kamb' e kush më kalë, me i ra vendit rreth e rrotull, me lajmrue burrat për në kuvedin ke Ferra e Pashës. Njani prej fjaltorve ishte V. Ky kishte nji gjak për të dhanë e kishte ndejt i ngujuem disa vjet. Kur ishte puna për mbrojtjen e atdheut nuk kishte ma ngujim për asnji burrë derisa të mbaronte lufta. Tue u mbështet në këtë traditë, kreu i Malit i bani thirrje V. të dilte nga ngujimi e të plotsonte detyrat para atdheut. E caktuen lajmtar të kuvendit për nji zonë. Lajmtart e kuvendit, kur ishin në gjak, vishnin nji xhamadan në pjesën e përparme të të cilit qëndisej shqiponja me dy kren' e flamurit tonë. Hasmi, kur e shikonte hasmin e vet të veshun ashtu, ulte pushkën, se kishte punë me burrat e dheut, po qe se vepronte ndryshe. Po V. u vra prej hasmi ene pse pat veshë xhamadanin ku ishte qëndis shqiponja. H. F. që e bani atë marre, u dënue me djegien e ships' e përzanien prej dheut të lindjes pa afat.

Por, kur nji mijë burra, me Selman Alinë në krye mbrritën në Shkodër, H. F. shkon e kërkon prijsin dibran.

–Pse më do? – e pyeti Selman Alia.

– Kam ardhë me t'ra nër kambë, se bana nji marre të madhe tue vra hasmin qe kishte dalë për punë t'atdheut.

– Nër kambë nuk ke pse më bije mue. Sa për marren, burrat e dheut ta dhanë dënimin.

– Due me e la marren. Kret nuk lahet, por sa të mundem. Pranomë me luftue si të tjerët. Jam përzanë prej vendit të lindjes, por jo prej Shqipnie. Shqipnin' e kanë njilloj, si i miri, i keqi.

– Ta kishe dashtë Shqipninë, nuk kishe veprue ashtu. Ti nuk vrave hasmin, por vullnetarin e luftës.

Selman Alia kishte me e pranue në luftë, se vërtet Shqipnia ishte e të gjithve, por kishte nji hall tjetër. Vullnetart dibranë luftonin në frontin e Bërdicës ku ndodhej ene vllau i V. që ky refazi që tashti lutej, e vrau dy javë ma para. Selman Alia frigohej se mos vllau i V. i rraste nji plumb e dibranve do t'u dilte nami i keq, sikur kishin ardhë me luftue kundër njani – tjetrit e jo kundër shkjave. Megjithatë, Selman Alia e pranoi H. F. të merrte pjesë në luftë.

Anmiku, me gjithë sulmet e ashpra, nuk mundi me e ça frontin e dibranve. Luftonin në shi e në baltë, në llohë e në borë. Hanin nga nji peksimet me krimba e pinin ujë në gropat e gjyleve të topave. Në nji sulm nga ma të egrit të anmikut, vllau i V. u plagos e, kur u dha urdhni, nuk mundi të tërhiqej. Të gjith' u futën në llogore se carnagorasit nuk ishin frikacakë. Ata sulmonin me tërbim. Ene pse shumica linin rrashtat, të tjerët kalonin mbi ta, e banin veç përpara. Nuk do ta kalonin ma shumë se pesë minuta e vllain e V. do ta kapnin të gjallë.

– Kam ba marre t'madhe e due me lanë kryet, – tha H. F. e, me të thanë k'to fjalë, u hodh në mes të breshnive të plumbave, u fut në nji hendek e çau përpara në dretim të anmikut. E vuni hasmin në shpinë e po ecte rrëshqanthi me hy në llogore ku ishin dibrant e tjerë. Sakrifica nuk ishte e kotë, mbasi vllai i V. ishte gjallë. H. F., si e futi hasmin në llogore, vrapoi me zanë pozicionin që kishte dhetë minuta ma parë. Qe e thanë që plumbi i anmikut ta kapte mu në ballë, bash në dekikun kur Selman Alia shkoi me e përgzue.

975. Kuvendi ma i madh që ka njoftun Dibra, ka qenë Kuvendi i Burrave të Dheut, i cili nuk kishte asnji kufizim në pjesmarrje; aty vinte kush e quente veten burrë.
976. Për me udhheq Kuvendin caktohej njani prej krenve të Nandë Maleve të Dibrës.
977. Vendimet e k'tij Kuvendi kishin forcë të madhe, se aty ishte mbledhë forca e gjithë popullit të Dibrës.

KRENT E MALEVE

978. Krent e Maleve kanë organizimin e vet, të pavarun nga populli. Ata bajnë kuvende më vete, ku shoshitin problemet që lindin në mes tyne.
979. Krent e Maleve nuk mund t'i përzihen njani – tjetrit në punët e Malit të vet.

980. Kuvendet e krenve të Maleve s'e kanë arritë shkallën e naltë të mençunisë të Kuvendit të Burrave të Dheut. Populli kishte në mes të vedit mendjet më të ndrituna. Shumë prej ktyne mendjendritunve as që njifeshin.

Umblodhën nji herë krent e parisë së Lumës në kullën e Muharrem Bajraktarit me nda nji të dretë. Fol njani e fol tjetri, kaluen pesë – gjashtë or' e karar nuk po vinin. Bash kur problemi shkonte dret zgjidhjes, ngrihej njani prej krenve e gjithçka merrte rrokullimën e niste nga e para. Krenve u shërbete në odë nji djalë i ri me u dhanë kafe e duhan. Djali ishte prej vegjlie. Ai nuk dote të përzihej në punët e parisë, po veshët nuk mund t'i mshilte, prandaj ndigjonte të gjitha sa thuheshin në atë valle burrash e i vinte shumë çudi se si ata krenë të përmendun që populli i mbate në gojë e u bindej për gjithçka, nuk i epnin dum nji gjaje aq të thjeshtë!? Megjithse ishte aty me shërbye e jo me i dhanë mend parisë, nuk iu durue e iu dretue Muharrem Bajraktarit:

– O Bajraktar, a kam leje me e thanë ene unë nji fjalë, se kam tash pesë sahat që u ndigjoj e më vjen keq që po lodhi...

– Po fol, mor, kush po ta mban gojën, – i tha Muharremi si me tersllim.

– Kjo që ju po i bini kaq gjat' e karar nuk po vini, asht kshtu...

Djali i ri shkurt e qartë tregoi zgjidhjen e problemit. Si e sosi arsyetimin, iu dretue prapë Bajraktarit e i tha:

– Besoj se asht kshtu si thashë unë, o bajraktar.

– Po, po, bash ashtu asht, po k'të duhet ta kisha thanë un' e jo ti, – ia ktheu Muharrem Bajraktari.

VI
ODAT E DIBRËS

981. Odat e Dibrës janë institucione të fjalës së lirë e të mençun. Liria e përgjegjsia nuk ndaheshin në odat e Dibrës. Pse fjala ishte e lirë, ajo nuk shkarkohej nga përgjegjsia.
982. Odat e burrave në Dibër përgjithsisht kishin këto dimensione: shtatë metra gjansi e nandë metra gjatsi. Këto ishin odat ma të zakonshme, se kishte ene ma të mdhaja e ma të vogla.

Odë me përmasa të jashtzakonshme kishte Cen Elezi; aty mund të flinin njiqind burra tue pasun secili dyshek më vete. Përmasat e saj të sakta nuk i dimë, por kjo merret me mend nga vetë miqtë që mund të rregulloheshin lirisht në nji natë. Oda ishte jo vetëm e madhe, por ene shumë moderne për atë kohë, e për kohën tonë. Ajo kishte një oxhak të stërmadh, rreth të cilit ishin shtrue shilte, lkura, sixhade, për nji ndejtje të rehatshme, si qëmoti, kambkryq, tue e pa zarmin me sy. Në zarm vihej një kërcunë e madhe, që veç ai oxhak e merrte. Oda, veç ksaj, kishte ene kande të tjera për ndejtje: nji me kolltuqe moderne, nji tjetër me divanë të gjanë ku mund të rrinin rreth nji tryeze të gjatë njizet – tridhjetë burra. Në mes të odës ishte nji tryezë shumë e madhe e rrumbullakët, rrethue me kolltuqe. Oda kishte shtatë – tetë dritare të mdhaja, që shkonin për nga gjatësia deri afër tavanit që ishte pesë – gjashtë metra i naltë. Në odën e miqve që ishte në katin e dytë, sodo që dritaret ishin shumë të mdhaja, nuk mund të shikoje asgja nga jashtë, në çfarëdo kodre ja vendi që mund të ngjiteshe. Ajo kësisoj ishte e mbrojtun nga çdo sulm që mund t'i bahej nga jashtë e nga larg. Për këtë odë Margaret Hasluck shkruan këto radhë: "Dhomën e pritjes të Cen Elezit, një dhomë drejtkëndshe madhështore, e ngrohte zjarri i kërcunjve të një oxhaku të stërmadh, ballë derës së odës. Oda ndriçohej ëmbël nga një radhë dritaresh gjatësore që ngriheshin deri buzë tavanit të lartë".

"...Çdo natë në këtë odë darkoheshin dhe flinin njëqind udhëtarë, secili në të aguar vijonte rrugën e vetë. Kishte një kryekuzhinier, i cili kishte një dhomë gatimi më vete, ky therte çdo natë nga dy desh ose një ka dhe përgatiste të njejtën menu: supë, mish të zier dhe pilaf orizi. Gratë

kishin kuzhinën e tyre, ku gatuanin për vete dhe për fëmijët, në rast se shefi i kuzhinës nuk u linte gjë për të ngrënë. *

983. Odat e burrave ndodheshin në katin e parë të shtëpisë e kishin hymje të veçantë, të mënjanueme nga odat e grave e të fmive e nga mjediset e tjera familjare.
984. Odat e kishin dyshemen prej dheu të ngjeshun ja prej drrase; tavanin prej drrasës së pishës ja të ahut, me zbukurime prej gdhendjeve mjeshtrore.
985. Odat e popullit të thjeshtë kishin tavane prej thuprash lajthie ja kallamash, mbushun me bajga e lye me gëlqere.
986. Në të tri faqet e murit, me përjashtim të faqes ku ndodhej oxhaku, nji bojë burri nalt, kishte nji brez drrase nji shuplak' burri i gjanë, ku ishin ngulun kunja druni për varjen e pushkve t'atyne që hynin në konak.
987. Në të djathtë të oxhakut odat kishin nji dollap të vogël të futun në mur, me kapakë me dy fletë, ku zoti i shpisë mbante veglat e kafes.
988. Odat shtroheshin me hasra shavari ja me hasra sheheri, që mbuloheshin me mutafë Prizreni, mbi të cilët, sipas gjendjes ekonomike, viheshin shilte, lëkurë delesh, sixhade, jamullia etj.
989. Oda mbulohej gjithandej me përjashtim të nji brezi të ngushtë nga votra ke dera, ku lvizte ismetçiu që bante shërbim.
990. Në të katër anët e odës së shtrueme, për muri, viheshin jastëkë për mbështetje.
991. Çdo lagje miqsh që hynte në odë, kishin nji të parë, që gjente vendin ku i takonte me u ulë. Të tjerët uleshin poshtë tij.
992. Burrat që ishin në konak, ngriheshin në kambë kur vinte nji lagje e re miqsh, me përjashtim të ndonji të vjetri ja kreut të Malit, që nuk lviznin.
993. Të gjithë të pranishmit n'odë donin t'i vinin t'ardhunit rishtas sa ma nalt, domethanë afër kresë së vendit.

* Margaret Hasluck: "Kanuni shqiptar (ligji i pashkruar shqiptar), Tiranë 2006, f. 33).

994. Në Dibër gjithkush e di ku e ka vendin e nuk ulet ma nalt se i takon. Me u ulë pak ma poshtë se të takon, nderohesh, kur k'të e ban me vetdije; kur nuk e din vendin tand, del budall.
995. Zoti i shpisë ia ban të njoftun mexhelisit çdo lagje burrash që vjen rishtas tue tregue emnin e mbiemnin e secilit prej tyne, lidhjet familjare e miqsore.
996. Po qe se zoti i shpisë nuk e njef njanin nga të ardhunit, paraqitjen e tij e ban burri që u priu para kur hynë n'odë.
997. Kur në odë hyn i vetëm nji që nuk njifet prej të pranishmve, ai thotë vetë kush asht e prej nga asht.
998. Për djemt' e rij që hala nuk kanë hy n'shartet e burrnisë, tregohet emni i babës së tyne.
999. Njohja e të gjithë të pranishmve në nji mexhelis asht gjaja ma e randsishme n'odat e Dibrës. Prej ksaj njohjeje varet muhabeti i ambël prej të cilit nuk preket askush.
1000. Burrat e ardhun pyeten nji për nji, me radhë, nga ata që janë të pranishëm në mexhelis.
1001. Me ardhjen e burrave të tjerë, në nji odë përmbajtja e mexhelisit ndryshon. Ndryshon temë muhabeti, po qe se prej tij mund të preket sado pak nji prej atyne që erdhën.
1002. Në çdo odë në Dibër kishte nji dretues muhabeti, sadoq' ai nuk zgjidhej as nuk shpallej. Ai mbronte nderin e dinjitetin e zotit të shpisë, mbasi ky i fundit kishte përgjegjsi me ju cënue kush në konak.
1003. Kur në gojën e valles së burrave kishte qenë nji problem prej të cilit nuk prekeshin as ata që erdhën rishtas, vijohej të flitej për të, por tue vumë në dijeni shkurt e qartë të sapoardhunit se ku ishte fjala.
1004. Kur tema e bisedës, për arsyet që thamë, duhej ndryshue, para se të kapnin nji temë të re, bahej pak pushim që të ardhunit të pinin kafe të qetë e t'u krijohej hapsina me e marrë fjalën.
1005. N'odat dibrane, në kushtet e at'hershme, kur nuk kishte shkolla e institucione, "prodhohej" shkencë, art, filozofi, strategji, politikë, diplomaci etj.

1006. N'odat dibrane zinin fill kryengritjet popullore kundër pushtuesve, aty lidheshin marrveshjet, binin poshtë traktatet, aty "firmosej" paqja ja shpallej lufta; aty kishin "selinë" konsullatat e huaja, aty "bashkohej" Orienti me Oksidentin.
1007. Miku në odat dibrane kishte statusin e vet; atë nuk e cënonte njeri me fjal' e me asgja tjetër. "Votra e shpisë mban veç mashën", thotë populli.
1008. Po ene miku duhej të rrinte si mik. "Miku duhet me i lanë huejt ke shpia e vetë", thotë populli, me çka duhet kuptue se miku duhet me qanë i matun, i kujdesshëm, tue e mendue çdo fjalë që qetë prej goje që të mos vras dikë pa dashje.
1009. Përzgjedhja e fjalës së mençun ishte detyra kryesore e odave dibrane.
1010. N'odat dibrane nuk lejohej premja e fjalës në mes, nuk lejohej e ngutmja, fjalori i papërshtatshëm, bërtitja me za të naltë etj.
1011. I mençun konsiderohej ai që fliste kur duhej, si duhej e sa duhej. Ruejtja e masës ishte nji domosdoshmni n'odat dibrane.
1012. Përmbajtja e bisedës kushtzohej nga rasti për të cilin ishin mbledhë. Në dasma e gzime biseda bahej ma e çlirët, kurse në mort fjala ishte ma e përmbajtun.
1013. Në mort nuk pëlqehej heshtja. Biseda zakonisht sillej rreth personalitetit të atij që kishte dekë, kujtoheshin "bamat" e tij, por, natyrisht, pa e teprue.
1014. Odat dibrane ishin institucione të fjalës së lirë, por liria nuk shpërdorohej. Në Dibër ekziston thania: "Shif sofrën e ha, shif mexhelisin e fol", me kuptimin se asnji i pranishëm nuk duhej prekë sado pak qoftë me nji fjalë, as dretpërdret e as tërthorazi.
1015. Në odat dibrane kishte debat, por ai ishte i kulturuem, pa zanka e pa sherre. Madje ene zani nuk ngrihej kurrë.
1016. Odat dibrane ishin parlamente të vërteta ku janë rrahun çeshtje me karakter kombtar.
1017. Populli dibran ka tregue se shqiptari ka dashtë përherë me hy në marrdhanie me fqinjët e me vendet ma të largta, por dëshira e tij e sinqertë nuk ka gjetun përgjigje nga të tjerët.

Një herë në një mexhelis u shtrue problemi se me cilin shtet duhej me lidhë miqsi shqiptart, që ta kishin mbështetje në rrugën e tyne për çlirim kombtar. Ishte viti 1870 e Lvizja jonë Kombtare kishte arritun n'atë shkallë të re pjekunie politike sa dukej që pavarsia nuk do t'ishte e largët. Po asnji shtet nuk e ka fitue lirinë e pavarsinë pa ndihmën e ndonji shteti të madh e të fuqishëm.

Në atë mexhelis, një pal' u mshonin lidhjeve me Turqinë, kurse pala tjetër me Perëndimin. Me shtete fqinjë ishte kërkue me koh' e vazhdimisht miqsia, po ato nuk u ishin përgjigjun me të njejtën mënyrë shqiptarve, përkundrazi, kishin ba e banin plane për ndamjen e coptimin e Shqipnisë. N'ato vite këto shtete jepnin shenja se, me t'u shembun Perandoria Osmane, do t'i suleshin Shqipnisë me ja marrë tokat e me e zhduk nga harta e Ballkanit.

Pala që ishte për bashkpunim me Turqinë pikrisht këtë rrezik shikonte, prandaj kërkonte ma mirë të zgjaste ndejtja nën "ombrellën" turke ene disa vjet se sa të coptoheshin nga fqinjët. Po kishte atdhetarë dibranë që mendonin se Shqipnia nuk mund të coptohej pse donin shtetet fqinjë, në qoftë se një gja e tillë nuk miratohej nga Fuqit' e Mdha të kohës, njana prej të cilave ishte Anglia. Prandaj Jusuf Karahasani u ngrit e tha:

– Të huej për të huej, ma mirë të lidhemi me inglizin se asht shtet i madh e i fuqishëm; inglizit i ndigjohet fjala ma shumë se të tjerve.

– Mos kujto se ka me na ndihmue kush pa interes, – i tha Taf Kola.

– Ashtu asht, por ne duhet me ba çmos me zgjue interesin e inglizit. Pa dhanë një gja, nuk mund të marrsh një tjetër. Nuk thotë kot populli: "Jep pesë e merr gjashtë". Debate të këtij niveli kishte sa të duesh në odat e mexheliset e Dibrës.

1018. Kur ndodhte ndonji fatkeqsi, burrat dibranë nuk e lshonin veten. N'oda në k'to raste sundonte vetpërmbajtja, por jo heshtja.

1019. Në Dibër ngushllimi ishte i sinqertë e i mençun. Ma shumë se sa fjalët që thuheshin, ngushllimin e bante të vërtetë atmosfera e dhimbjes.

Një herë në katundin B. të Dibrës së Poshtme vdiq një djal' i ri, që la nanën e babën në moshë shumë të shtyme. Burrat hynin në konak, po nuk dinin si me ngushllue. Fjalët e zakonshme e kishin humbun kuptimin. Me i thanë babës së djalit: "Paç të tjerët", nuk kishte kuptim, se ai nuk kishte fmi' të tjerë. Me i thanë: "Ju shëndoshë!", dukej një gja ene ma pa kuptim, se si mund të duen të jetojnë nana e baba n'atë moshë, kur djali njizet vjeçar kalbet në dhe? !

Në konak të burrave hyni nji burrë i ditun, Qazim Përnezha. Atij nuk i kishte dhanë Zoti fmi'. Iu drejtue babës se djalit të dekun e i tha:

– Kush ka le, do të des. Kjo asht për të gjithë. Ti, në vend që të falenderosh Zotin që të gzoi me at' djalë njizet vjet, idhnohesh e tregohesh mosmirnjohs. Mue, të më kishte gzue Zoti njizet vjet, si ty, kur t'ma merrte, do t'i dretohesha me fjalët: "O Zot, të faleminderit që më gzove kaq vjet. Ti ma dhe, ti ma more. Të gjithë të tutë jemi!".

– Nuk e ke keq, – i tha i zoti i mortit. – Ene në qoftë se nuk e ke gjetë tamam, theve heshtjen. Asht ndryshe kur nuk e ke nji gja, se nuk ia di vlerën. Kur e ke e ta marrin, asht ma keq.

– Po fmia asht dhurata e Zotit, – tha Qazim Përnezha. – S'e pate, ta dha, prandaj mblidh mendjen se ka ene ma keq.

– Nuk di kush qaka ma keq se me të dekë djali njizet vjeç e me jetue baba tetdhetë, – tha nji burrë në konak.

Në atë dekik në konak hyni nji budall i katundit që shkote derë më derë. Nuk ishte i vetdijshëm ç'kishte ndodhë, po, meqë kishte pa njerzit tue hy e tue dalë, hyni ene ai në konak. Mbushi duert me cigare që i dhanë, e doli jashë tue këndue. Ishte gjysmlakuriq e jargët i shkonin për goje. Fmit' e katundt i shkonin përmbrapa zogjori e ai zbulonte vendet ma të turpshme të trupit për "inat" të tyne...

– Kjo asht ma e keqja, – tha nji prej burrave.

– Bani muhabet, burra, se vërtet paska ene ma keq, – tha baba i djalit të dekun e, nga ai çast, dhimbja sikur u ba ma e përballueshme.

ALEGORIA

1020. Në odat dibrane zhvillohej alegoria, e cila asht, në të njejtën kohë, art e mjet komunikimi.

1021. Populli nuk mblidhej me tregue alegori, por ato (meselet) hynin në muhabet në mënyrë të vetvetishme, si pjesa ma me "kripë " e ma elegante e tij.

1022. Odat dibrane ishin institucioni ku alegoria jo vetëm përdorej, por ene prodhohej, përpunohej, merrte ngarkes' e vlera të reja, fitonte shprehsi që nuk i kishte pasun, mprehte tehun filozofik e ndikonte në zgjidhjen e problemeve.

Ishte viti 1923 e në Dibër të Poshtme kishte shkue nji prefekt i ri. Burrave, që e merrnin nëpër gojë këtë ngjarje, sikur u ishin këndellun shpresat se punët mund të shkonin ma mir' e nevojat e popullit mund të gjenin ma leht zgjidhje. Po kishte shumë prej atyne që pushtetart e të

gjitha ngjyrave, niveleve, i konsideronin me qëllime e veprime që binin në kundërshtim me interesat e popullit. Sipas tyne, asnjeni prej pushtetarve nuk vinte për me zgjidh hallet e popullit, por me marrë rrogën e vetë e me pa punën e vet.

Selim Sula, kur ky problem u shtrue për diskutim në mexhelis, veç heshtte. Nuk e kishte zakon me ndejtë pa folë Selimi. Njeni prej të pranishmve iu drejtue:

– Fol, or Selim, se duem me ndigjue ene mendimin tand.

– Të prashitim ne njiherë, Selimi asht me i vu shtrazën mullarit, – tha nji tjeter.

– Ne mjaft prashitëm për s' thati e po na shkon pluhuni duman, – tha nji tjetër, – prandaj të flasë Selimi e t'i vemë krye k'tij muhabeti.

– Fol, or Selim, – e nxitën ene të tjerët.

– Kishte dekun samarxhiu, – tha Selimi, – e kafsht e barrës ishin në festë. Shkonin tue kërcye fushave e livadheve e nuk mbaheshin prej gzimi. Veç gomari plak jo vetëm nuk ishte më qejf, por ishte i mërzitun. Nuk i shkote as ndërmend me marrë pjesë në gzimin e kafshve të tjera. Iu afruen nja dy –tre maza të rij e i thanë:

– Or gomar, po pse nuk gzohesh ti?

– Pse të gzohem?

– Po a nuk e di se ka dekë samarxhiu?

– E di.

– Po gja e vogël të duket kjo ty? ! Tashti nuk do të kemi ma samar në shpinë. E, kur nuk ke samar, nuk ke as punë. Gjithë ditën do rrimë tue bredhë livadheve si sot...

– Mos gzohi kot se pa samar nuk do na lanë. Vdiq ai samarxhi, do të vijë nji i ri me na ba samarë. Ai i vjetri, të paktën, na e pat msue kurrizin, na e futte nji dorë kashtë në samar, i riu do na e lajë kurrizin për drrasash.

1023. Bartsit e alegorisë ishin kryesisht pleq, por nuk përjashtoheshin as moshat mesatare e të reja. Ata ishin krijues të mirfilltë e të fuqishëm, me aftësi e talent me perfeksionue alegorit' e vjetra e me improvizue të reja.

1024. Bartsit e tregimeve alegorike ishin mjeshtër të mdhej në gjetjen e dekikut kur duhej ndërhy me mesele; ata ishin mjeshtër të kompozicionit, krijues të humorit, përzgjedhës të fjalës shprehse me komunikue me mexhelisin saktë e me efekt të madh.

1025. Në Dibër alegoria kishte nji shtrat të begatshëm, nji klimë të përshtatshme, nji psikikë kolektive.

1026. Tematika e problematika e tregimeve alegorike ishte e pafundme.

1027. Miqtë nuk "vriteshin" me alegori. Po qe se dikush e bante këtë veprim, për mikun "shtinte" i zoti i shpisë ja ndonji i afërt me të.

1028. Kur miqtë ishin të papërgatitun me u marrë me alegori e s'e kuptonin atë, hiqej dorë prej saj e muhabeti bahej i dretpërdretë.

Në një mexhelis kishin shkue dy intelektualë. I zoti i shpisë bisedonte me ta rrafsh, dretpërdret. Po erdhi një katundar tjetër mbas darke e i nguci intelektualët me kuptue se sa merrnin vesh nga meselet. Për këtë i dha rast njani prej tyne, që ishte shtrimë në lkurën e dashit sa gjanë – gjatë tue zanë pothuej gjithë odën. Miqtë në Dibër duhet me ndejtë kambkryq për një kohë të gjatë. Mund të mbështeten mbas muri, se jastekët prandaj i venë, por nuk duhet me u shtri si miku i asaj nate. Prandaj katundari, që erdhi, i tha zotit të shpisë:

–Or Abaz, kur po vija këtu, pashë se njani nga mullart e barit ishte anue fort e kam frikë që rrzohet e të shkon gjithë ai bar dam. Asht mirë me ja vu një shtangë.

I zoti i shpisë priti mos po ja kthente vetë miku, por ai nuk kishte kuptue asgja. Atë punën e mullarit e kishte marrë si diçka të vërtetë. Ai jo vetëm nuk merrte vesh nga alegoria, por nuk e kishte idenë e punëve në katund: ishte pranverë e vonë e nuk gjendej kërkund një mullar bari. Pritej të kositej bari i ri. Meselet ma të vështira për t'u deshifrue janë ato që burojnë nga tregimet e shkurta realiste, si rasti i mullarit. Ai që nuk asht në gjendje t'i përqas rrethanat e të gjejë lidhjen e fshehtë kuptimore midis asaj që thuhet e asaj që duhet nënkuptue, nuk mund ta deshifrojë këtë lloj alegorie.

Ndërhyni zoti i shpisë:

– Po, more, e kam pa ene unë se mullari asht anue, po le t'rrajë sune ashtu se nuk e gjen gja. Neser, kismet prej Zoti, kam me ja vu një shtangë.

1029. Kur alegoria "përthithet" nga mexhelisi, atëherë ajo hyn natyrshëm në shtartin e vet, bahet pjesa ma më peshë e muhabetit.

Shkoi një herë një msues me ba muhabet ke një katundar i veti. I zoti i shpisë, si asht zakon në Malsi, thirri ene katundart ma të afërt me e zgjanue muhabetin e me nderue mikun. Msuesi ishte i ri, i shëndetshem, me një qafë të trashë. Nga trupi ishte i trashë, por nga mendja kishte qëllue i hollë. Po malsort i fusin nëpunsit në një thes. Njani prej tyne iu drejtue tjetrit, që kishte në krah ene e pyeti:

– Or Halit, ke dasmë simjet apo jo?

– Kam, – u përgjigj Haliti.

– Po a je ba gati?

– Besa jo kret.

– Po ku ka gec puna?

– Ke mishi, si gjithmonë, ai kushton shumë, por ene nuk gjindet.

– Po ti ke nji mzat të madh të kuq që e ka qafën tetë pllambë, there atë, se ai ban di dasma e jo ma nji.

– Nuk asht mzat që duhet therë, – tha Haliti tue dashte me i tregue se e kishte ngrit shumë krrabën me msuesin.

– Ai mzati që thue ti, o mik, – iu dretue msuesi atij që tha se duhej pre mzati, – i ka brinat e mpreftë e, me ba me t'i ngulë në bark, t'i lshon zorrët nëpër kambë.

1030. Odat dibrane, tue qarkullue e përsosun alegorinë, banin me të atë punë që bajnë bibliotekat, arkivat, revistat, gazetat për artin e kultivuar. Pa odat dibrane nuk do të kishte alegori.

1031. Tregimet alegorike, si art i popullit, mund t'i quejm art i dyshimit, mbasi populli, nëpërmjet tyne, ve në dyshim të dretën, pushtetin, autoritetet, institucionet, shkallën e demokracisë, liderin, mendimin për virtutin e për nderin etj.

Në nji valle burrash të pranishmit u grindën për të dretën e të vërtetën. Nuk i dhanë karar për asnjanën. Kur diskutimi arriti kulmin, në mexhelis hyni nji burrë shumë i moshuem, i cili ngaqë kishte nda të dretën gjithë jetën, i thonin "Plaku i Dretë". Kur hyni ai, u duk sikur kazanit me valë i lshuen ujë të ftoftë. Asnjeni prej atyne në mexhelis nuk dinin për të dretën e të vërtetën ma shumë se Plaku i Dretë. Po ai nuk dinte ç'ishte bisedue në konak deri në dekikun kur hyni. Ai duhej futë në temë në nji farë mënyre e nji prej malsorve i tha:

–Due me të ba nji pyetje, or Plaku i Dretë, por mos ma merr për ters, se njerz jemi, ene gabojmë.

– Baje atë pyetje, – i tha Plaku i Dretë –Unë paça faqen e zezë po nuk ju përgjigja simbas të vërtetës.

– Pyetja asht kjo: "A ke pasë noj rast në jetën tande të gjatë që e ke nda me hile e jo sikur thoshte e dreta? "

Burrave të tjerë u erdhi randë për atë pyetje, se ai burrë që kishte punue gjithnji me ndershmni, mund të kishte gabue nji herë. Ai prej asaj pyetjeje duhej me ba ndonji pohim që e ulte nderin e dinjitetin e tij e kshtu mund t'i zvoglohej fama e meritueme.

Po pyetja qe ba e ai u betue se do të përgjigjej dret.

– Eh, or burra, – tha ai e ofshani thellë. –Pyetja qe si qe, po un' u betova se kam me tregue të vërtetën. E vërteta asht kjo: vetëm nji her' e kam

nda dret në jetën time! Kur e ndava dret, thashë se me plasën dy syt' e ballit. Duhen dyzet palë qe me tërhequn "parmenën" e të dretës.

1032. Alegoria realizon komunikimin në fsheftsi ndër sy të atyne që nuk duem të na kuptojnë. Madje ajo këtë mund ta baj me nji fjalë të vetme.

Në vitin 1946 në Dibër të Poshtme lviznin forcat e ndjekjes me kapun ata që kishin dalë në mal, se nuk ishin pajtue me regjimin komunist. Ata kishin mbështetje në popull, i cili i strehonte, i ushqente e i sinjalizonte nga mund t'u vinte e keqja. Për k'të arsye, pushteti i dalë nga lufta, bani çmos që "bandave të maleve" t'u hiqte mbështetjen në popull tue përdor format ma t'egra të terrorit siç janë vrasjet pa gjyq. Mjaft burra n'ato vite janë kapun e janë vra në vend, pa gjyq, vetëm e vetëm pse dyshoheshin që kishin lidhje me "bandat e maleve". E kjo ndodhte në nji kohë kur shteti kishte dy vjet që ishte ngritun e institucionet e dretsisë, pavarsisht nga të metat, ekzistonin.

Në prill të vitit 1946 forcat e ndjekjes kapën Rustem Bitrin nga Blliçja, të cilin e vunë para me e çue në Shumbat. Rustemi, tue kalue nëpër rrugën kryesore të Blliçes, shikon Ahmet Kaloshin në bahçe të vet e i thotë:

– Njatjeta, or Ahmet!

– Njatjeta, or Rustem, – ia ktheu Ahmeti.

Për ata që kishin futun Rustemin në mes e po i rrinin me pushkë para e mbrapa, ajo "njatjeta" qe nji përshëndetje e thjeshtë, megjithse në kushte e rrethana shumë të vështira. Në të vërtetë ajo nuk qe përshendetje, por nji mesazh që Rustemi i dërgoi Ahmetit. Mesazhi ishte ky: "Or Ahmet, siç po e shikon, s'e kam punën mirë. Më kanë kapë me më çue në Shumbat, gjoja në lokalitet, por ti e di se k'ta të rrasin pushkën kur të duen. Prandaj shko ke Elez Noka, kryetari i kshillit, që të interesohet për mue e të me bjerë mbrapa pa qanë vonë". Ahmeti me atë "tungjatjeta", që ia ktheu sherbes i tha: "Mos kij merak, se e kuptova çfarë do më thuesh". Ahmeti me at' udhë shkoi ke Elez Noka e i tha ç'i kishte ndodhë Rustem Bitrit e çfarë i kishte thanë Rustemi. I ra apo nuk i ra Elez Noka mbrapa Rustem Bitrit, kjo asht punë tjetër, por alegoria e bani të vetën.

1033. Në shumë tregime alegorike populli shpreh dashunin' e përkushtimin ndaj Zotit. Alegoria përgjithsisht asht nji shtresë e mbrujtun me brum religjionar; ajo u ka ba ballë "thatsinave "të imponueme të ateizmit shumëvjeçar.

Dy lypsa baheshin çdo ditë bashkë e shkonin me lypë para pallatit të sulltanit. Por luteshin në mënyra të ndryshme:

– Ja mahmut!(sulltan Mahmuti) – thoshte njeni lyps.

– Ja Mar Bub! (Zoti)– thoshte tjetri.

Nëpunsit e naltë që u kalonin pranë, kishin kohë që ndigjonin refrenin e tyne, por asnjani nuk ishte ndalë me marrë vesh pse luteshin ashtu. Nji ditë kaloi aty kryesekretari i sulltanit. Atij i bani përshtypje mënyra se si luteshin lypsit e verbt. U tha se kush ishte e i pyeti pse luteshin ashtu, në mënyra të ndryshme.

– Unë kam besim ke sulltani e lutem në emën të tij, – tha njani prej tyne.

– Unë kam besim vetëm ke Zoti e i lutem Atij, – tha tjetri.

Kryesekretari vendosi që këtë gja t'ja raportonte sulltanit. Sulltani nuk mbeti indiferent. I tha kryesekretarit:

– Neser, po i gjete prapë ke porta tue u lutun ashtu, m'i bjer në zyrë.

Të nesermen lypsit ishin po aty, ke porta kryesore e pallatit mbretnor, e luteshin po në të njejtën mënyrë:

– Ja Mahmut!

– Ja Mar Bub!

– Ejani me mue, – u tha kryesekretari mbasi u tregoi kush ishte dhe i kapi për krahësh, u hyni në mes e i futi në pallat të sulltanit. Si ecën ca kohë nëpër korridore, si ngjitën e zbritën ca shkallë, si hapën e mshelën shumë dyer, kryesekretari i sulltanit, ma në fund, u tha:

– Këtu jeni në zyrën e sulltan Mahmutit. Kini kujdes të silleni si duhet, se ai mund t'ju shpërblejë.

Dy lypsit ranë në gjunjë para sulltanit, por lutjet nuk i ndryshuen:

– Ja Mahmut!

– Ja Mar Bub!

Sulltani i tha kryesekretarit që lypsve t'u jepte të njejtën dhuratë, por me vlerë të ndryshme, e ia bani me kokë për lypsin që lutej për sulltanin. Kryesekretari kuptoi çfarë i tha sulltani. U dha atyne nga nji patë të pjekun, i përcolli e i nxori jashtë pallatit. Lypsit banë ca rrugë bashkë e, kur kishin ndërmend të ndaheshin, ai që lutej ke sulltani, i tha shokut të vetë:

– A pushojmë pak këtu?

– Pushojmë, – tha tjetri.

U ulën nën nji hije tue mbajtë secili dhuratën e vetë në dorë.

– Çfarë të dhanë ty? – e pyeti njani lyps tjetrin.

– Një patë të pjekun. Po ty?

– Ene mue nji patë të pjekun!

Ndejtën nji copë herë në heshtje, pastaj lypsi që lutej ke sulltani, i tha lypsit që lutej ke Zoti:

– A ma jep patën tande ta shikoj?

Ai ia dha, por për të verbtin me "pa" do të thotë me prekë. E peshoi patën e huej në duer e iu duk ma e randë se sa e vetja. Nuk i dha shokut

patën që i mori, por të tijn. Lypsi tjetër nuk kuptoi gja. Me nji fjalë, lypsi që lutej ke mbreti, ia hodhi lypsit tjetër.

U ngritën e, si banë pak rrugë bashkë, u ndanë. Ishin të verbtë, po kishin shpi, gra e fmijë. Ai që lutej ke Zoti, shkoi me qejf ke shpia e i tha grues t'ua ndante patën fmijve në pjesë të barabarta se kishin kohë që nuk kishin ngranë mish.

Lypsi që lutej ke Zoti nuk doli ma me lypun. Kurse ai që lutej ke sulltani, si hangri atë natë patën e pjekun, shkoi si përditë ke porta e pallatit të sulltanit, tue thanë fjalët që kishte thanë përherë: Ja Mahmuti Kryesekretari e shikon e habitet. I bani përshtypje që ai njeri dilte prapë me lyp. Kur shkoi në zyrë të sulltanit i tha ç'kishte pa e ndigjue.

– Ma bini në zyrë, – tha sulltani.

Lypsin që lutej ke sulltani e dërguen prapë para tij.

– Pse ke dalë me lyp? – e pyeti sulltani.

– Unë vetëm këtë punë mund të baj. Siç e shikoni, jam i verbtë! Nuk kam si jetoj, po nuk lypa. Kam grue e fmijë...

– A e more dje dhuratën time?

– Po, e mora!

– Ç'dhuratë ishte ajo?

– Nji patë e pjekun...

– Vetëm kaq?

– Po, vetëm nji patë e pjekun!

Sulltani shikoi kryesekretarin, pastaj e pyeti:

– E zbatove porosinë time?

– Sigurisht, madhni.

– Dëgjove se ç'tha njeriu im? Ky nuk genjen, – i tha sulltani lypsit. – Ç'e bane patën që të dhamë?

– Asht faji im, madhni, – tha lypsi, kur kuptoi gabimin e randë që kishte ba.

– Ç'faj ke ti? – e pyeti sulltani.

– Pata e lypsit tjetër m'u duk ma e randë e e ndrrova me timen. Ai nuk kuptoi gja, unë kujtova që ja hodha...

– Pra, ti ke dhanë patën e mbushun me flori e ke marrë patën që nuk kishte asgjë, – i tha mbreti e shtoi:– Ene ti lutu ke Zoti, jo ke unë.

Ksaj here e nxorën nga pallati pa i dhanë asgja.

1034. Tregimet alegorike i kemi fragmentare e kompozime alegorike.

1035. Tregimet alegorike fragmentare hyjnë në bisedë si element i vetëm e ruejnë pavarsinë nga pjest e tjera të saj.

1036. Tregime alegorike fragmentare kemi në këto raste:

a) kur përbamja e mexhelisit nuk e "përtyp" këtë lloj të foluni, e, për këtë arsye, mbas tregimit të parë, biseda bahet e zakonshme;

b) kur mexhelsi mblidhet për nji problem të caktuem, të cilit duhet me i dhanë zgjidhje të shpejtë e përfundimtare e, për këtë arsye, tregimi alegorik shërben për fazën përmbyllse të bisedës tue krijue nji opinion të përbashkt;
c) kur rrethanat nuk janë të përshtatshme për biseda të gjata, mbasi biseda mund të zhvillohet në kambë, në rrugë, ja më ndonji takim tjetër të rastit.

Ishte nji budall që ecte nëpër pazar i zhveshun në brez e nalt. Njerzit, ngaqë e shifnin ashtu, ia veshnin me shpullë në shpatulla. Ky nuk kthehej me i ra atij që ia veshi, por i binte atij që kishte përpara, i cili nuk i kishte ba asnji të keqe. *

Nji zot shpie kishte pasun dymbdhet pula. Dhelpna nji nga nji ia hagri të gjitha. Ma në fund i mbeti vetëm nji pulë. Këtë pulë zoti i shpisë e lidhi për nji huni e e vu në mes të arës. Dhelpna shkoi me e ngranë ene atë. I zoti i shpisë, që rrite me pushkë për syni, e vrau. Filloi ta "vajtojë" në këtë mënyrë:

"Dhelpën, dhelpën verore
Shumë pula m'i more
Po me lkurë i pagove. **

Dy qelepirxhij po shkonin ke nji katundar i pasun me ngranë nji drekë. Shikojnë nji katundar që po rrite në oborrin e shpisë së vet. Ky katundari vuente nga azma, prandaj rrite kacipup, me duert në tokë, sikur dote me u ngrit e sun ngrihej. Njani prej qelepirxhijve i tha shokut të vetë:

"A e shikon atë qenin që ban në të ngritun e sun ngrihet?".

"E shikoj ene unë, – ia ktheu katundari, – por ai han në koritë të vet, kurse nja dy karajakë të murrmë shkojnë tue kërkue kore nëpër dyert e botës. ***

1037. Kompozimet alegorike janë nji tansi tregimesh alegorike që përbajnë boshtin e nji bisede.

---

* Kjo mesele ishte e vështirë për t'u deshifruar nga përbërja e mexhelisit, prandaj nuk i përgjigjet kush me mesele. Për këtë arsye ajo ngelet një e vetme, fragmentare.

* Meselja u tregua në nji mexhelis burrash që ishte mbledhur për të marrë një vendim me rëndësi: të vritej apo mos të vritej një pushtetar truk që kishte bërë shumë të këqija në popull. Tregimi alegorik ishte si pjesë përmbyllëse e bisedës; mbështeti vendimin për vrasjen e pushtetarit të huaj.

** Biseda u zhvillua në rrugë, ku nuk ishte vend i përshtatshëm për të vazhduar me alegori.

1038. Kompozimet alegorike kemi në këto raste:

a) kur tregimet alegorike, nga i pari deri ke i fundit, janë përgjigje e njani – tjetrit;

b) kur çdo tregim sjell nji mesazh të ri me kundërshtue mesazhin e tregimit pararends;

c) kur biseda me tregime alegorike asht organike, me lidhje shkak – pasojë, me logjikën e dukurive.

Nji njeriu i mori Zoti mendt e bani mik gjarpnin. I çonte çdo ditë nga nji kupë me tamël e merrte prej tij nji flori. Nji ditë njani nga djemtë e ktij burrit kalon andej nga gjarpni e i bije atij me shkop e ja pret bishtin. Gjarpni e thumbon e djali vdes. I ati varros djalin e shkon prapë me kupë të tamlit ke gjarpni.

– A do ta ruejmë miqsinë? – e pyet gjarpni.

– Do ta ruejmë, – i thotë burri.

Kur gjarpni deshi të pijë kupën me tamël, burri i bije në krye me gur e gjarpni cofën. Burri i thotë: "Bishti yt i pre, djali im në dhe, s'ka miqsi ndër ne. *

Nji njeri kishte marrë spatën e kishte hipun në nji arrë e fillon e pret degën ku kishte vu kambët. Kalon andej nji katundar i veti e nuk i foli. Ky që priste degën, i thotë:

– Pse nuk më thue: "Puna e mbarë!? "

– Ti nuk po ban punë të mbarë. Po preve atë degë, do të bijesh e do të thyejsh qafën". **

"Zotit i kishin thanë se vetëm nji gja asht nda pa hile në këtë botë e kjo asht mendja. Asnji njeri nuk ankohet se nuk ka mend e nuk do ma shumë se ç'ka. Për me e vërtetue këtë, Zoti çoi në nji nahije nji melek. Ky i mblodhi gjithë njerzit, ua mori mendjet e ua vuni në nji guvë prej guri. Kur u tha të shkonin t'i merrnin, u çudit, se ene ai ma budalli, shkote e merrte mendjen e vetë, asnji nuk mori mendjen e huej. ***

---

* Mexhelisi i burrave ishte mbledhur për të diskutuar të fillonte apo jo kryengritja kundër pushtuesve, që ishin bërë të padurueshëm. Kishte mendime pro dhe kundër kryengritjes. Alegoria e mësipërme u tregua në fazën përmbyllëse të diskutimeve dhe sjell mesazhin se armiku është si gjarpëri, i helmët dhe i pabesë, prandaj duhet shporrur me anë të armëve. Nuk mund të ketë më bisedime me të, pas gjithë atij gjaku që është derdhur.

** Tregimi i dytë alegorik, që kundërshton të parin, sjell mesazhin se të ndeshesh me armikun në këtë situatë, do të thotë të bësh punë të pamend, "të presësh drurin ku ke vënë këmbët", pasi populli do të bjerë në një robëri të re, më të ëgër se e para.

*** Tregimi i tretë kundërshton mendimet disfatiste. Quhen njerëz pa tru ata që mendojnë se në çdo përpjekje me armikun, do të pësojnë disfatë.

Ishin dy vllazën, njani kpucar në qytet, tjetri çoban në mal. Bariu vjen nji ditë në dyqan të vllait e qumshtin për vllanë e kishte pru në nji shami, se ishte njeri elvijar e nuk i derdhi. E vari shaminë në nji gozhdë e të gjithë po çuditeshin. Vjen nji zonjë shumë e bukur me rregullue kpucën. Bariut i ra mendja në të, prandaj shamia filloi me pikue. Kpucari e vuni re e i tha vllait të vetë:

– E mor vëlla, asht kollaj me qanë elvijar në mal, po kush asht elvijar ktu në qytet. *

Nji katundari i cofi qeni e ki e varrosi si njeri. E merr vesh kadiu ene e thrret. Katundari e kuptoi pse e kishte thirrë kadiu e ngarkoi kalin me gjalp, me mish të freskt, me djath e me mjalt. E len kalin nën nji hije, në nji vend ku nuk e shikonte kadiu, e hyn në zyrën e tij. Kadiu ngre akuzën:

– Ti ke mkatnue se ke varros qenin si njeri, për këtë do të gjobitesh randë.

– Mos u ngut kadi – efendi, se qeni im nuk ka qanë si çdo qen, ai ka pasë folë. Kur bani me cofë, më la nji amanet për ty.

– Çfarë amaneti?

Katundari del e merr kalin e ngarkuem e e bije mu para zyrës se kadiut ene i thotë:

– Qeni im, kadi – efendi, më ka porosit që nji shekë me djath, nji berr mish, nji shekë me tlyen e njizet kile mjalt me t'i pru në krye të çdo tre muejve.

– Rahmet i pastë shpirti, sa i mirë paska qanë, – tha kadiu.**

1039. Tregimet alegorike në mjaft raste i kemi me landë nga aktualiteti, me ngjarje e personazhë konkretë jetësorë.

1040. Materiali nga aktualiteti do mjeshtri të madhe që të marrë vlerë alegorike, sepse nji tregim i shkurtë nga jeta e përditshme, mund të merret si nji bisedë e zakonshme.

1041. Nji tregim i shkurtë realist merr vlerë alegorike kur gjendet momenti ma i përshtatshëm i ndërkalljes së tij në bisedë;

---

* Ky tregim u tregua nga përfaqësuesi i një shtrese të pasur të popullsisë, i cili thotë në mënyrë alegorike se për shtresat e gjëra të popullit është kollaj të hidhen në luftë dhe në veprime aventureske, pasi, fundja, nuk kanë ç'të humbasin. Të pasurit humbasnin pasurinë dhe shkatërrojnë strukturën e tyre ekonomike.

** Kompremetimi i disa krërëve të parisë, ishte shkaku kryesor që kryengritja shikohej jo vetëm me dyshim, por krejt e pamundshme. Dy nga kryengritjet më të mëdha të Dibrës kundër pushtuesve serbo–jugosllavë (1913, 1920) nga disa historianë shqiptarë janë konsideruar si të nxituara dhe jo në interes të çështjes kombëtare. Por ky është një mendim që nuk ka gjetur mbështetje.

kusht tjetër asht krijimi i shtratit alegorik e përmbajtja e mexhelisit të jetë e tillë që ta "asimilojë" estetikisht këtë landë.

1042. Tregimet e shkurta realiste marrin vlerë alegorike, kur ndërtohen mbi bazën e simbolikës, përqasjes së asaj që thuhet me atë që duhet të nënkuptohet.

Ishin dy vllazën. Ma i madhi i tha ma të voglit të thërriste nji natë me ba muhabet nji fshtar që e quenin Sefer. Ky Seferi vjen atë natë jo vetëm, si i kishte shkue fjala, por me djalin e vet, që ishte njeri i mërzitshëm e i dilte fjalës para, si dashi gurit. Vllau i madh u mërzit shumë e iu dretue vllaut të vogël:

– Ne qemë marrë vesh që veç lopën të qitje në pazar, kurse ti more lopën me gjithë viç.

– Ene unë veç lopën mora, por viçi iu vu përmbrapa, e nuk munda me e ndalë.

1043. Tregimet alegorike i kemi ene me landë folklorike, si: legjenda, fabula, anekdota, prralla etj.

1044. Që landa folklorike të marrë vlerë alegorike, duhet t'i nënshtrohet procesit të përshtatjes e të përpunimit, që asht shumë i ndërlikuem.

Anekdota:

Vjehrra i tha nuses:

– Dil, nuse, e shiko përjashta si asht havaja.

Nusja doli, pa, ene u kthye mrena.

– Ha, si t'u duk havaja?

Nusja u përgjigj:

– Nuk mora vesh gja, se nuk më linin pikat e shiu me pa se ishte kthelltë apo vrant.

Fabula:

Udogj mali e aty, në nji lis, po digjej ene nji gjarpën. Nji çoban u fut në mes të flakve e e shpëtoi këtë krijesë të natyrës. Gjeti lisin ku kishte qëndrue gjarpni e i zgjati shkopin. Gjarpni për shkopi e për shkopi e doli nga zarmi. Po ai, sapo doli nga rreziku, nuk ra në tokë, por iu mbështoll çobanit për qafe e nuk e lshote.

– Unë të shpëtova jetën, – i tha çobani, – prandaj hiqmu prej qafe e shiko punën tande.

– Po rash në tokë, ti do më vrasish, prandaj nuk të lshoj, – i tha gjarpni.

– Po të kisha dashtë me të vra, të kisha lanë me u djegë në lis.

– Nuk mund të më rrejsh mue, prandaj ec se të thumbova, – i tha gjarpni e çobani u detyrue me ecë me gjarpnin rreth qafës.

Çobani shikon nji shqipe mali ene i thotë:

– A mundesh, moj shqipe, me na nda nji të dretë?

– E ndaj, – tha shqipja.

Çobani ia kallzoi si e kishte hallin me gjarpnin.

– Unë të dretën nuk mund ta ndaj pa u ul secili rrafsh në tokë, – tha shqipja.

U ul i pari çobani rrafsh në tokë, mbasanaj ene gjarpni iu hoq nga qafa e ra në tokë.

– Ha, tashti, na e ndaj të dretën, – i tha çobani shqipes.

– Kap nji gur e shtypi kokën, kjo asht e ndamja, – i tha shqipja çobanit e ai ashtu bani.

Proverba:

Nji fshatar kishte nji djalë, ene ky djali kishte nji nuse shumë të bukur e ksaj nuses i binte në qafë hoxha i katundit. Djali e merr vesh ene mendon t'ia qajë hallin babës së vetë. Gjen rastin ene i thotë:

– Or babë, ky hoxha i katundit nuk po ma le nusen rehat. Si t'ia baj?

I ati i tha:

– E gjett nga Perëndia, or djalë!

Ky e kuptoi se baba nuk po e ndimonte ene mendoi me ia dalë vetë mbanë asaj pune. Nji ditë, kur hoxha hipi në minare me thirr ezanë, djali i shkoi përmbrapa ene i dha të shtymen e e lshoi në tokë. Gjithë katundi e mori vesh se hoxha theu qafën, po s'dite kush si ishte puna. E mori vesh ene baba i djalit që i thotë të birit:

– A t'pata thanë: "E gjett nga Perëndia? !".

– Perëndia, Perëndia, por u deshën ene duert e mia, – u përgjigj djali". *

* Siç shikohet, nuk duhet menduar se proverbi është krejt tregimi alegorik, ai është vetëm një njësi e ligjërimit, është fraza përmbyllëse e tij, që i jep peshë mendimit. Ky është përdorimi më i përgjithshëm i proverbave në kuadrin e alegorisë, se ka edhe raste të rralla kur ato përdoren krejt më vete, pa asnjë ndryshim strukturor e semantik. Kështu, si shembull, proverbi: *"Harro, mushkë, Valarenë/se Ali Pashanë e prenë"*, përdoret si alegori krejt vetëm, që të tregojë diçka që ka perënduar e nuk kthehet më.

Vargje popullore:

Hasan Ferka del n'at kep,
Mbush kollanin me fishekë,
Vet s'i djeg e kujt s'ia jep! *

Prralla:

Hisen Selmani ishte nji fshatar i vorfën. Ai pajtohet çoban e ruen gjanë e katundit me pa ndonji hall. Nji ditë, tue shkue rrugës, gjen nji pupël zogu që lshote dritë. Shkon e ia tregon nanës se vetë e ajo çuditet e mendon si me fitue noj pare nga ajo mrekulli që kishte gjetun i biri. Po Hisen Selmani i thotë nanës:

– Oj nanë, këtë pupël kam me ja çue mbretit.

– Mos shko, or bir, – e kshilloi nana, – se nuk do të të vijë ndonji gja e mirë nga mbreti.

– Po jo, moj nanë, në mos më ardhtë noj e mirë, e keqja nuk ka pse të më vijë, – thotë djali e niset.

Kur ushtart e mbretit e morën vesh pse kishte shkue Hisen Selmani me takue mbretin, e lanë të lirë e ai shkon e i tregon puplën që bate dritë. Mbreti e shikon e mendon.

– Ti duhet të më bijesh zogun nga e ke marrë këtë pupël, – i tha mbreti.

– Zogun nuk e di, se unë vetëm puplën kam gjetun, – i tha Hisen Selmani.

– Po qe se nuk do më bijesh zogun, do të rrish në burg, – i tha mbreti e u dha urdhën rojave ta burgosnin. **

*Vargjet popullore marrin vlerë alegorike në raste të veçanta. Vargjet e cituara më sipër u përdorën si alegori për të sfiduar një malsor që kishte ndikim në krahinë, i cili jo vetëm nuk u bashkua me forcat kryengritëse kundër armikut, por i pengoi luftëtarët duke mos i lënë të kalonin në trojet e tij.

** Marrin vlerë alegorike përrallat e shkurtëra humoristike, ose ndonjë fragment i përrallave të gjata. Në rastin e mësipërm, nga përralla e gjatë për Hisen Selmanin është zgjedhur vetëm një fragment, që ka marrë vlerë alegorike, duke dhënë mesazhin se shpesh ai që bën mirë, gjen keq-

VII
EKONOMIA

PAZARI

1045. Pazari asht nji sipërfaqe toke, me madhsi të ndryshme, lanë e lirë me ba tregti.
1046. Pazaret janë lokale e krahinore.
1047. Pazaret lokale u shërbejnë disa katundeve e ngrihen në qendrën e zonës së tyne.
1048. Pazaret krahinore mblidhen në qendrat administrative të krahinës.
1049. Pazare lokale në Dibër ka pasë në Fushë Alie, në Shupenzë, në Bulqizë.
1050. Pazaret krahinore mblidheshin në Peshkopi e në sheher të Dibrës së Madhe.
1051. Në nji pazar, qoftë krahinor, qoftë i nji zone, kishte të dretë me shkue cilido i krahinave të tjera.
1052. Dibra, përveç pazareve të veta, rrihte pazarin e Prizrenit, që quhej "Pazari i bukës", meqë atje bliheshin drithnat.
1053. Dibrant shkonin në pazarin e Shkupit me ble mallna industriale, kryesisht veshje (shami, mitana etj.) që përdoreshin për nuse.
1054. Me pazar kuptojmë atë tregti që bahej nji ditë në javë.
1055. Në pazar shitej e blihej çdo gja: prodhime të bame me dorë, prodhime bujqsore, blegtorale, industriale, gjaja e gjallë, të trasha e të imta etj. Populli thotë: "Në pazar vetëm nuk gjen babë e nanë".
1056. Pazari e kishte të përzieme veprimtarinë me tregun e qendrës ku mblidhej.

1057. Tregun e përbanin të gjitha dyqanet në qendrën krahinore. K'to dyqane, për Dibrën e Poshtme, e kishin qendrën në Peshkopi, kurse, për Dibrën e Epër, në sheher të Dibrës.
1058. Në Peshkopi dyqanet ishin ngritun në nji hapsinë të ngushtë rreth prroit të Llixhave.
1059. Dyqanet kishin veprimtari të përditshme.
1060. Sheshi i vogël në mes të dyqaneve ditën e pazarit mbushej me prodhime bujqsore e blegtorale të ardhuna nga katundet.
1061. Tri – katër metra para çdo dyqani, me lejen e pronarve të tyne, kundret nji pagese të vogël, në ditë të tjera, veç asaj të pazarit, shitës ambulantë, shisnin fruta, perime, vezë, pula të gjalla etj.
1062. Dyqanet e përhershme, nuk shisnin të njejtin mall. Kështu, si shembull, nëse në nji dyqan shiteshin prodhime druni, si: katruve, shtërgi, mtina, palare, sofra, sheka, kallma etj., ato nuk mund të shiteshin në dyqanin fqinj.
1063. Shitsit e përditshëm, që nuk kishin dyqan, por vetëm tezga, e kishin vendin e caktuem, të palvizshëm. Po qe se nji ditë nuk dilnin në treg, nuk ua zinte kush vendin. Pazarlijt nuk kishin në treg vend të caktuem për prodhimet e mallnat e tyne. Ata zinin vend ku të mundnin e vetëm për atë ditë.
1064. Ky treg, që përshkruem ma nalt, quhej treg i mbyllun.
1065. Tregu i hapun ishte pazari që funksiononte nji ditë në javë e nuk kufizohej me dyqane e objekte të tjera. Madhsia e tij ishte e ndryshueshme nga java në javë. Ai shtrihej në hapsina bosh sipas prumjeve të katundeve.
1066. Në ditët e pazarit shitej e blihej ene gjaja e gjallë.
1067. Pazari i gjasë së gjallë ishte i veçuem nga ai i mallnave e ndahej në dy pjesë: për bagtit' e imta e për bagtit' e trasha.
1068. Pazar më vete kishte ene për kafshët e samarit.
1069. Në pazar çmimet, për çdo lloj malli, kishin lidhje me sasin' e mallit në treg. Kur mallnat ishin me shumicë, çmimi i tyne binte. Cilsia ndikonte ke mallnat e njejta: shiteshin ma shpejt e ma shtrejtë, për shembull, delet rudë se sa të tjerat.

1070. Për prodhimet bujqësore, si: misri, gruni, fasulja etj., kishte treg të veçantë. Zakonisht ato shiteshin nji herë në javë, në ditën e pazarit, në mrensi të tregut të qytetit.

1071. Në pazar nuk dilej vetëm me ble e me shitë, por ene me pa si shkote tregu. Ma i lvizshëm ishte pazari i gjasë së gjallë, veçanrisht i kafshve të samarit.

Selim Kaloshi i Sinës ishte burrë i mençun, trim e bujar, por jo pasanik. Paria e Dibrës e populli i thjeshtë e donin e e respektonin për karakterin që kishte. Sul Shehu ishte njeri me ndikim të madh në Dibrën e Poshtme; ai kishte lidhje të ngushtë me Selim Sul Kaloshin e Sinës vetëm për faktin që ato tipare burrnore që i shikonte ke Selimi, nuk i gjente ke krent e tjerë të parisë dibrane. Po ene Selimi e donte ene e respektonte shumë Sulën. Kur dilte në pazar, sado të kishte punë, nuk rrite pa shkue me e pi nji kafe ke Sula.

... Atë ditë shiu binte si hekur pushke nga qielli. Pritej bora. Selimit ia donte puna t'i hidhte nji sy pazarit të gjasë së gjall' e të ikte sa ma shpejt për Sinë, por nuk mund të rrinte pa e pa Sulën, qoftë pesë dekika. E gjeti, si zakonisht, në odën e burrave, ku priste miq e dashamirë. E gjeti vetëm e kjo ishte knaqsia e të dyve.

– Pse paske dalë në këtë ditë gazepi? – e pyeti Sula.

– Vallahi, or Sul, kam dalë me pa e jo me ble. Para dy javësh m'u rrzue kali e theu qafën. Kam mbetë pa kalë, po ti e di, se atje ku jemi ne, pa kalë nuk jetohet.

– Të pastë marrë të keqen e fmive.

– Faleminderit!

Ndejtën mjaft kohë tue ba muhabet e tue pi kafe. Kur Selim Sul Kaloshi u ngrit me dalë, Sul Shehu i tha:

– Mos u gjutë, o Selim, se do dalim bashkë. Kam ene unë nji punë në pazar të gjasë së gjallë. Më ka thirrë bajraktari i Lumës në dasmë e nuk kam me çfarë me shkue, veçse në kambë. Due nji kalë për të ecme, or Selim, jo për barrë. Ti i njef mirë kuajt e thashë të më ndihmoje me e zgjedhë...

– Po, more, asht punë që bahet ajo...

Mbas dhetë minutash ata i ranë rrotull pazarit të gjasë së gjallë. Nuk kishte asi kali që dote Sula. Kur banë me dalë prej pazari, Selimit i shkuen sytë në nji kalë kret të bardhë, i cili kambët i kishte të holla, kryet të vogël e qafën të gjatë. Tamam kalë shale, si e dote Sula.

– Or Sul, – i thotë Selimi, – ky kalë asht për ty. Ecën si veriu, por për barrë nuk e ke. Jo se nuk mban hiç barrë, por asht kalë shale.

Selimi i hipi një tërthoreje ; kalit i fakllonin patkojtë. U kthye Selimi ene i tha Sulës:

– Merre këtë kalë se për tre sahatë të çon ke bajraktari i Lumës.

Sula nuk e la Selimin me i zbritë kalit. I tha:

– I pafsh hajerin, or Selim, se për ty e bleva. Nuk ka ç'më duhet kali mue. Ajo puna e dasmës së bajraktarit qe rrenë, se Sul Shehu, kur duhet, ene rrenë.

– Faleminderit, or Sul, po shumë u shpenzove.

– Hajd, Selim Kaloshi i Sinës, se ty me të dhanë gjithë Dibrën asht pak. Kali ishte kret i bardhë e në Sinë i thonin "Pllumbi i Sul Shehut.

1072. Në pazar lejohet nga Kanuni me shkue me armë, por nuk lejohet me vra hasmin në pazar.
1073. Kur hasmin e shikon me thesin e drithit në shpinë tue shkue rrugës për në shpi, me e vra, gjakun e merr, po nuk quhet pushkë e naltë.
1074. Kanuni nuk lejote me vra njerëz n'Udhë të Bukës, si ajo Dibër e Poshtme – Prizren.

THERTORJA

1075. Thertorja ngrihet afër tregut të gjasë së gjallë. Ndërtohej me mur prej guri ja prej plitash; dyshemen e kishte prej dheu, ngrefsinën me qepra, si çdo shpi, por pa tavan.
1076. Pronari i thertores, kur nuk ishte vetë kasap, ditën e pazarit merrte nji kasap me hak.
1077. Pronari i thertores paguhej nga pronart e bagtive që thernin bagtinë me e shit mishin në treg.
1078. Pronari i thertores e as kasapi nuk mbanin përgjegjsi po qe se therej ndonji bagti e smunë.
1079. Përgjegjsi për kafshën e smunë mbante i zoti i saj.
1080. Mishin, nga thertorja, e çonin në pazar të mishit, që ishte nji hapsin' e madhe, e mbulueme.

PAZARI I MISHIT

1081. Pazari i mishit ishte vend i mbyllun, rrethuem me mur, me derë të madhe ku hynin e dilnin ata që shisnin e blinin mish.

1082. Pazari i mishit ishte i mbuluem me tjegulla ja me furda; nuk kishte tavan; naltsia e ngrehinës ishte rreth shtatë – tetë metra.
1083. Në të katër muret e pazarit të mishit kishte çengela me varë mishin që shitej nga pronart.
1084. Pronari i pazarit të mishit nuk mbante përgjegjsi për mishin që shitej. Ai kishte dhanë për atë ditë lokalin me qira e për mishin përgjigjej secili prej atyne që e shiste.
1085. Kur ndonji shiste mishin e kafshës së sëmunë, e, prej k'tij mishi, smuheshin njerzit që e konsumonin, shitësi kishte gjobë të randë që e kalonte disa herë vlerën e kret mishit.
1086. Mishi nuk blihej ke shitsi që nuk e njifje.
1087. Kur ndonji konsumator mishi vdiste prej mishit të kafshës së smunë, ai që e shiti, familjes së viktimës i kishte gjakun.
1088. Po qe se nji mish u konsumue nga shumë vetë e u smu vetëm njani prej tyne, shitsit të mishit nuk i vihej faj.

DYQANI I MISHIT

1089. Pazari i mishit bahej vetëm nji herë në javë, ditën e pazarit. Dyqani i mishit ishte i hapun çdo ditë në qendër të tregut të krahinës.
1090. Pronart e dyqanit të mishit ishin ene kasapë.
1091. Kasapt mishin e blenin nër katundarë peshë të gjallë e shisnin me kile në dyqan.
1092. Kasapi i mishit kishte të dretë t'i kthente mishin e t'i merrte paret atij që shiti kafshën e sëmunë.
1093. Pronari i dyqanit të mishit merrte porosi prej atyne që donin mish në sasina të mdha.
1094. Në rast vdekjesh të paprituna, pronari i dyqanit të mishit siguron gjithë sasin' e mishit që duhet për mort e, në këtë rast, paret nuk i do në dorë.
1095. Meqë çmimi i mishit lviz nga java në javë, për mishin e dhanun për mort, merret parasysh çmimi ma i ulët i mishit në katër javët që kanë kalue.

HANI I KUAJVE

1096. Hani i kuajve asht nji sipërfaqe toke e rrethueme me mur, ku lihen në ruejtje kafsht e samarit ditën e pazarit kundret nji pagese që e cakton vetë hanxhiu. Hani i kuajve mund të jetë ene i rrethuem me gardh, me listela etj.
1097. Hani i kuajve, kur asht i rrethuem me mur, nuk ka derë as çati; atij mund t'i mungojë faqja e murit nga hyhet me lanë e me marrë kuajt.
1098. Në sipërfaqen e hanit ka kunja ku hanxhiu lidh kuajt, në atë distancë që ata të mos vriten e të mos hanë ushqimin ja tagjin' e njani – tjetrit.
1099. Hanxhiu i ushqen kafshët me barin, jonxhën e tagjin' që sjellin të zotët e tyne.
1100. Po qe se nji kafshë vritet, ja humb, hanxhiu ka detyrë me ja pague të zotit.
1101. Hanxhiu shpesh herë ban ene punën e nallbanit, mbath kuajt kundret nji pagese shtesë. Kur patkojt' e thumbat janë të hanxhiut, pagesa asht ma e madhe.
1102. Hanxhiu ka të dretë me e ruejt kafshën e huej nga dekiku që i dorzohet e derisa i zoti të shkojë me e marrë. Pagesa e hanxhiut nuk shtohet me shtimin e orve të ruejtjes. Po qe se i zoti, për ndonji arsye, nuk shkon me e marrë kafshën mrena ditës, hanxhiu ka detyrë me e ruejt derisa të shkojë i zoti me e marrë.
1103. Hanxhiu nuk ia dorzon kalin askujt, përveç të zotit që ia ka çue në han. Për raste të veçanta, ia dorzon nji njeriu të njoftun e me dëshmitarë.

HANE PËR NJERZIT

1104. Han quhet nji shpi ku kalojnë natën njerzit kundret nji pagese.
1105. Hani asht ndërtesë përdhese.
1106. Hani asht i veçuem nga mjediset e tjera të shpisë së pronarit, në rastin kur shpi e han janë në nji ndërtesë.

1107. Oda e hanit ndahet me bilme nga ajo e zotit të shpisë, po ato kanë nji derë që komunikojnë.
1108. Hanet ndërtohen ndanë nji udhe të gjatë kambsore, në pikat ma të përshtatshme, ku ka dru, ujë etj.
1109. Hanet nuk mund të jenë as afër, po as shumë larg njani – tjetrit. Hanet zakonisht kanë nji ditë udhë në kambë ndërmjet.
1110. Hani mund të ketë vetëm nji odë për ndejtjen e udhtarve, por ene ma shumë se nji.
1111. Udhtart e zakonshëm rrinë n'odën ma të thjeshtë e pa asnji mobilje e kushte për ndejtje, kurse oda ma e mirë ruhet për qiraxhijt' që paguejnë ma mirë.
1112. Hanxhiu merr përsipër strehimin e ruejtjen e kuajve e të mushkave të qiraxhijve, kundret nji pagese shtesë.
1113. Hanxhiu merr përsipër ruejtjen e barrve të qiraxhijve po me pagesë shtesë.
1114. Oda e hanit asht me oxhak për me u ngrof, por ene me gatue ushqimin udhtarët e ndryshëm.
1115. Hani ka dysheme prej dheu, mbulem, në rastin ma të mirë, me hasra e me mutafë.
1116. Në han nuk ka shtresa e mbulesa për ata që kalojnë natën.
1117. Zakonisht qiraxhijt' gatuejn'vetë, por mund ta porositin hajen ene ke hanxhiu.
1118. Udhtart e zakonshëm hanë bukën e vetë më ç'ta kenë, ose rrinë pa bukë, kur nuk kanë bukë me vete e as pare me porosit ke hanxhiu.
1119. Hani nuk ka ndriçim tjetër veç zarmit në oxhak e dritës së pishës.
1120. Në han mund të strehohen aq vetë sa ai merr, pavarsisht se mund të jenë ngushtë. Hanxhiu nuk le njeri jashtë.
1121. Në han kalojnë natën njerz të panjoftun që nuk kanë të bajnë me njani – tjetrin.
1122. Qiraxhijt' janë njerzit ma të preferuem të hanxhiut, mbasi ata zotnojnë tregun e komunikacionit.

Tregon A. M: "Prej Tirane mbrrita në malet e Bulqizës, ku më zuni nata. Rruga, kuptohet, bahej vetëm më kambë. Isha i vetëm e nuk mund të ecja ma prej të ftoftit e prej kafshve të egra, që n'atë kohë natën vinin në mes të katundit. Më thanë se kishte nji han aty afër. Vendet ku ka hane, janë në ato katunde që nuk lanë njeri mrenë. Ndryshe nuk ka pse me pasë hane. Në Dibër të Poshtme nuk ka pas hane, por njeri nuk ka mbetë jashtë.

Po le të shkojm' ke ajo natë.

Buka m' ishte mbarue me kohë, kisha tetë sahatë pa futë gja në gojë. Hina në odën e vogël e të errët të hanit. Rreth zarmit ishin ulë nja katër – pesë vetë, që nuk e prishën terezinë. Dukeshin se ishin qiraxhij, se kishin vu vorbën e groshs në zarm e po grofnin bukat. I zoti i hanit hynte e dilte e i pyeste mos kishin ndonji nevojë. Mue që isha aty nga fundi i odës, nuk m'i hidhte syt' se hanxhijt njofin vetëm paren. Qiraxhijt, si rreshkën bukat, derdhën vorbën e groshs në nji tas të madh okatar e filluen të hanin me oreks. Mue më shkonte lang nga goja, por nuk ke si u kërkon njerzve që nuk i njef, aq ma pak qiraxhijve që ndjehen zotën të mdhej në hane. Nuk kisha as pare me i kërkue hanxhiut nji copë bukë.

Qiraxhijt hangrën darkë e, si kaloi pak kohë, ranë me fjetë. Zarmi ishte në t'fikun e oda ishte pothuej n'errësinë të plotë. Njani prej qiraxhijve, ma i riu, i mblodhi thrrimet e bukës, i futi në nji torbë kali e bani me dalë nga oda. Kur erdhi pranë meje, pa i thanë asnji fjalë, i kapa torbën e kalit. Ai në fillim u çudit, por e mori veten shpejt. Ma la torbën në dor' e vete doli jashtë. Kur hyni mrenë, i pata hedhë thrrimet në nji shervete. Ia dhashë torbën në dorë e ai shkoi ke shokët tue lanë përshtypjen se thrrimet i kishte hedhë jashtë. Kisha pak kripë me vete e ua hodha copave të bukës. Si hangra bukë, piva pak ujë e më zuni gjumi.

1123. Hane kishte në Dibër të Epër, në Bulqizë e në Peshkopi.

1124. Në Malet e Dibrës së Poshtme nuk kishte hane, por jashtë nuk mbeteshe. Çdo shpi, ene ajo ma e vorfna, priste e përcillte miq.

1125. Pazarlijt e largët: nga Lura, Reçi, Dardha, Kalaja e Dodës etj., niseshin nji natë para me kapë pazarin e Peshkopisë. Kjo ishte e domosdoshme, veçanrisht kur dilnin me shitë gjan' e gjallë.

MIQTË E PAZARIT

1126. Katundet që prisnin ma shumë prej k'tyne miqve, që quheshin "Miq pazari", ishin Kastrioti, Blliçja, Fushë Alia, Rrenzi, Kishaveci etj.

1127. "Miqt' e pazarit", ene pse nuk ishin gjak e miq shpie, priteshin me bujari e respekt si gjithë miqt' e tjerë.
1128. Kalosht në Kandër, Dine Hoxha në Muhurr, Aliet në Fushë Alie, Elez Isufi në Sllovë, Ramadan Hoxha në Blliçe, kishin oda të veçanta për "Miqt' e pazarit."
1129. Kishte "Miq pazari" që bujtnin ku t'u vite ma për mbarë, por kishte ene prej atyne që nuk e ndrronin vendin.
1130. Pazarlijve, kur nuk ndaleshin me bujtë, u epej buka e katajku me vete.
1131. Në Dibër të Poshtme ene shpia ma e vorfën e kishte të shtueme vorbën e groshës natën e pazarit.

S. K. nga Kalaja e Dodës kishte shumë gja të gjallë, mall e pasuni. Kur dilte në pazar, shiste gati nji tufë me dele. E të dalmet ishin të shpeshta: herë me pllejat, herë me shterpat e herë me qingjat. Konakun e kishte ke H. H. në Kastriot. Me ia shpërblye në nji farë mënyre mikpritjen, i çonte, më të rrallë, nga nji berr, po H. H. nuk ia mbante; i çonte lkurë berrash, nuk ia mbante; i çonte djath kaçkavall, gjalp, gjizë, mjalt; nuk ia mbante.

– Ndigjo këtu, lum miku, – i tha nji natë H. H., – unë nuk e shes bukën me pare. As kafen e muhabetin. E baj gjithçka për hatër të Zotit se Ai na ka porosit me i ndihmue ata që kanë nevojë. E baj ene me rritë riben' e shpisë sime, se kshtu kanë ba ene të parët e mi. Me ba me m'u dretue prapë me ndonji gja, ma mirë ndrro vend e mos eja ke unë.

– Mirë, pra, kam ardhë nji herë në javë, tashti kam me ardhë dy herë, – i tha S. K.

– Hajde sa të duesh, veç mos bjer gja.

Nji natë prej netsh S. K. i tha H. H. –së:

– A do vish ndonji natë me ma gjetë derën, a ta ndali kamën ene unë?

– Vallahi, istilelik s'un vij, se ene moshën nuk e kam për me u ba mik.

– A ta bajmë ndryshe?

– Si me e ba?

– A më pranon të bahemi miq shpie?

– Rri kshtu si je, se nuk të bije ma mirë me u ba miq shpie.

– Po më pranove, due me t'ba mik.

– A do më apsh a të të apë?

– Kam me të dhanë unë se kam tri vasha belikore. Hajde zgjidhe njanën, cilën të duesh.

– Zgjidhe vetë e ma ep.

– Meqë ma lae mue, kam me të dhanë ma të voglën.

U ba miqsia ene erdhi dita e martesës së djalit të H. H. –së. Nusja doli

shum' e mirë: e pashme sa me të ngelë sytë në të, e ndershme, fjalëpak, punëtore. Me i thanë diçka, ta merrte fjalën nga goja.

H. H. vetëm mbas nji viti i shkeli në derë S. K. ene pse qenë miq. Mori gjashtë vetë përmbrapa e dret e në derë të mikut. Ky e priti me shpenzime të mdhaja, me respekt të madh sa thoshe se i kishte shkue pasha e jo miku i derës. Kur e përcolli, miku çidhnak dukej i knaqun. I tha S. K. –së:

– Mos kujto se më knaqe me berrat që preve e me bukën që bane. Më ke knaq në shpinë time, se vasha që më prune, asht kaq e mirë, sa ia ka ba vendin me ardhë për natë.

– Faleminderit, nuk ka gja ma të mirë se kur ndigjon kso fjalësh për fminë tand.

PAZARI I UDHËS

1132. Heret, në vite krizash, misri, përgjithsisht bereqeti, në Dibër asht shitë udhës për në pazar.

1133. Ai që kishte me shitë bereqet, kapej në udhë nga hallexhijt' e nuk lihej më hy në pazar, ku kishte shumë blemës e pak misër ose hiç.

1134. Ai që të dilte në udhë me të marrë bereqetin, nuk pyeste për çmimin: "E marr sa t'i thuesh", thoshte.

1135. Njiqind me t'u vardis mbas tij, misrin duhet t'ia shesish atij që të kap i pari kalin për kërpeshi.

1136. Kur bahej "Pazari i udhës" misri shkote shumë shtrejtë, por ata që kishin shpirt njeriu, nuk përfitonin nga kjo gja.

Mbusha kalin me misër e u nisa për në pazar, – tregonte Avdi Martini. – Kali im mbate njiqind kile pa i ndigjue hiç, po unë nja tetdhetë ja kisha vu me siguri. Nuk kisha kandar ke shpia. Drithin gjithnji e shitja tue e mat me nji gavetë, që, e mbushme rrafsh, merrte nji okë misër. Kisha kalue Gjelagjoshtin e mbas pak do t'i ngjitesha grykës së Kobenit, veç kur del nga pylli i vogël me lajthi, ku ishte ulë me pushue, nji burrë rreth të pesdhetave e ban hov e më kapë kalin për kërpeshi.

– A drith ke në k'to thasë? – më pyeti.

– Drith kam, po prit, or jahu, mos ban hov ashtu, –i thashë.

– Nuk kam çfar' me prit, po e pate qit me e shitë, ma shit mue, sa ta mbajsh...

Në këtë kohë, kur unë po baja fjalë me atë burrin, ja behën ene pesë të tjerë që kishin pas qanë ulë nën hije pak ma nalt. Njanin e njifja e ai me zuni emnin e më tha: "Po me shet misrin". Po ky që kishte kapë kalin për kërpeshi, tha:

– Ti e di si thotë Kanuni?

– E di, po ti prit, hej burrë, se nuk e dimë sa shkon pazari. Mbasanaj unë nuk e kam drithin e peshue, kisha ndërmen me e peshue në pazar, kur ta shisja.

– Kollaj ajo punë, e peshojmë ke Treska.

Treska ishte tregtar bilicar, si shumë të tjerë, që kishte nji diqan të vogël në udhë...Nuk shkoi as nji minut e ai që e njifja e më thirri në emën e katër të tjerë, u mbështollën rreth kalit.

– Mos ma shit drithin, – më tha prapë ai.

Po ai që kishte kapun kalin për kërpeshi, tha:

– Këtë misër e kam pasë kismet unë. Ja marr misrin, ja plumbin ballit...

Po ata të tjerët ishin ma të rij e ma të fortë e gjejti ishin hazër me ba shamatë. Atëherë thashë:

– Drithin do ta marrë ky që kapi i pari kalin për kërpeshi. Unë kam drith boll ke shpia. Kush të ketë nevojë, të vijë të marrë sa të dojë.

Ai që e njifsha e dy të tjer' u banë razi me këtë zgjidhje, kurse tre të tjerë ikën mbas nji kali tjetër që ishte ngarkue me misër e shkote në pazar. U bamë të pestë e morëm udhën për ke shpia ime.

– Po kur do ta marrim vesh se sa shkote drithi? – i pyeta.

Atë kohë mbas nesh vinin dy burra me dy kuaj me drith që e kishin ble në pazar.

– Sa shkoi drithi sot? – i pyeta.

– Njiqind e dhetë, – thanë ata. – Kaq e nuk bije n'të.

– Sa të na kërkosh, hej burrë, se i kemi fmitë pa bukë, – tha ai që kishte kapë kalin për kërpeshi e nuk e lshoi gjatë gjithë rrugës.

Në brraka të Përgjegjit takova dajën tim, Abaz Margjonin. Si e mori vesh se si ishte puna, më tha:

– Shiko, po shet misër mbi njiqind lekë kilen.

– At' e di vetë, – i thashë.

Treska na peshoi drithin. Kishin qanë rrumbullak nantëdhetë kile. Nga njiqind lekë kilja banin nandë mijë lekë.

– Qit nandëmijë lekë, – i thashë atij që e bleu.

– Pashë Zotin mbaji paret për aq sa shkon në pazar, – ma lshoi Zotin ai.

– Birazer, je tue më ba me ta marrë prapë! Nuk e kam me të ba nder ty, po nuk e shes kilen e misrit ma shumë se njiqind lekë.

Më lshoi njimij'urata e u ndamë. Të tjerët e morën ma lirë se ai, mbasi ke shpia ua mata me gavetë. Po nuk jam pishman hiç, se i thonë bukë. Bukën asht mirë ta falish...Ky pazari i udhës, në fakt, e kishte lanë drithin pa çmim.

VIII
FEJESA

1137. Vashat nuk pyten për fejesë. Baba vashën e vet e fejon kur të dojë, si të dojë e me kë të dojë. I zoti i shpisë fejon çdo vashë të asaj shpie me dëshirën e vet, ndonjiherë pa marrë mendimin e babës së vashës.

Nji ditë, Sal Demirit, agait të Çidhnës e të Nandë Maleve të Dibrës, i ra udha për Shumbat me nizet vet përmbrapa. Dielli po hupte mbas malit të Korabit. Nji djalë i Nurnele prej Shumbati i thotë:

– Or Sal Demiri, po qe se e ban kabull me hek keq nji natë, bujrëm në shpinë time.

Sal Demiri e kuptoi se djali e kishte me gjithë zemër e i tha:

– Qoft' e bame.

Djali i Nurnele nuk ishte i martue, nuk kishte asnji njeri në shpi veç vetes. Po dëshira me pasë nji natë mik Sal Demirin doli mbi çdo gja. Thrret disa burra të fisit, prêt nji dash e ban nji bukë që nuk mund ta shante as mbreti. Vetë nuk u ul në sofër, po ndejti më kambë tue u shërbye miqve. U çudit agai i Çidhnës me kët' djal' e të nesermen, kur do të ndaheshin, e pyeti:

– Or djalë, a në der' e mren' a në der' e jashtë.

– Mren' e jasht' or aga, – u përgjigj djali i Nurnele tue dhanë me kuptue se kishte vnjesë mren' e jashtë shpisë. Djali i Nurnele e përcolli Sal Demirin deri në të dalë të katundit. Para shpisë ai kishte lidhë nji qen të zi.

– Or djalë, e dashka nji avlli ky qen, – i tha Sal Demiri.

Djali i Nurnele e mori vesh ku rrihte Agai i Çidhnës: ai donte me i dhanë nji prej vashave të fisit të vetë. Iu përgjigj:

– Për mue asht nder shumë i madh, por nuk ta kam dengin për mik.

Po Sal Demiri i dha me kuptue se kishte mbarue ajo punë. Mbas nji jave djali i Nurnele i çon njeri me ja kërkue vashën për nuse e Sal Demiri ia dha.

1138. Familja e vashës nuk dërgon shkues me i gjetë asaj burrë. Kjo asht çeshtje nderi e krenie. Vajza në Dibër nuk bahet pazar.

1139. Kanuni i Maleve të Dibrës e njef institucionin e shkuesit, po fejesa bahet ene pa shkues.
1140. Nuk ka moshë të caktueme me e futë vashën në nishanet e fejesës. Ajo mund të fejohet në çdo moshë, bile ene pa le.
1141. Në Dibër ma së shumti fejesat bahen me shkuesi. Shkuesi asht i afërt me të dyja palët. Ai dërgohet prej familjes së djalit ke familja e vashës.
1142. Me ia arritë qëllimit, shkuesi ka "opingat", nji sasi paresh ma shumë për mundin se sa për hakun.
1143. Në shpinë ku ka me kërkue nusen, shkuesi kap mashën me përpush zarmin me i ecë mbarë, po ene me tregue qëllimin e shkuemjes.
1144. Ka raste kur shkuesi nuk asht i afërt me familjet të cilat mund të lidhin miqësi. Ky asht shkues profesionist e jeton me atë punë. K'ta shkues paguhen ma shumë. Shkuesit profesionistë duen të marrin paret e nuk pyetin shumë se sa mund të jetë e përshtatshme ajo miqsi që bahet.
1145. Në Dibër fejesat bahen ene mrena katundit. Kjo ndodh n'ato fise që kanë ardhun prej krahinash të ndryshme e nuk kanë lidhje gjaku ndërmjet tyne.
1146. Me kërkue nji vashë shkon vetëm nji shkues. Kjo asht ma e zakonshmja, po ka raste që shkojnë dy shkues për me lidhë të njejtën miqsi.
1147. Mbasi pyeten për shëndetin, shkuesi kalon në thelbin e problemit tue i thanë të zotit të shpisë: "Ke selam prej filanit: "Due me më ba mik".
1148. I zoti i shpisë përgjigjet simbas rastit. Ai asht i respektuem, prandaj ban kujdes me iu shmang miqsisë që i kërkohet, në qoftë se nuk e do.
1149. Kur i zoti i ships' e ka da mendjen mos me e dhanë vashën, i thotë shkuesit: "Hapërha nuk kam ndërmend me e futë në nishane. Njiqind me ma kërkue mbas teje, nuk e ap". Po ai ene mund të thotë: "Bani selam filanit: "Paç faqen e bardhë që më do për mik, por vashën e kam në fjalë tjetërkund ... Pa e kputë me at', sun lidhem me kërkand".

1150. Po qe se i zoti i shpisë miqsin' e shikon të mundshme, i thotë shkuesit: "Bani selam filanit: "Paç faqen e bardhë që më do për mik. Sot nuk kam si me e kputë këtˈ punë, po nji përgjigje kam me e kthye".
1151. Vasha nuk epet në të parën për sedër, po ene për arsye se i ati i saj ka nevojë me marrë të dhana për djalin e familjen e tij, rrethin miqsor e fisnor etj. Kto të dhana duhen kohë me u mbledhë.
1152. Fejesa nuk mund të bahet kur familja e vashës bie gjak me familjen e djalit.
1153. Vasha nuk mund tˈi epet as atij që asht hasmi i mikut.
1154. Fejesa nuk mund të bahet kur nji nga fisi që ka kërkue vashën ka ndonji të fërkueme me fisin ku asht bijë vasha. Në fejesë ka të pyetme ene fisi, jo vetëm baba i vashës.
1155. Fejesa nuk mund të bahet kur familja që kërkon vashën asht futë në gojë të popullit për keq.
1156. Për mosdhanien e vashës në Dibër nuk ka tˈidhnueme. Në Dibër thuhet: "Cucën e kërkojnë njiqind e e merr nji!", "Në cucë ka hise ene qeni!".
1157. Po qe se i zoti i shpisë së vashës ep fjalën, shpia e djalit çon nishanet me shkuesin.
1158. Në nishane hyjnë sende ushqimore ja veshmbathjeje, si: oriz, sheqer, kafe, shami koke, çorape, fustan, e, ma kryesorja, unaza që nuk duhet me mungue.
1159. Vasha quhet e dhanme ene pa i shkue nishanet. Po tha "Po" i zoti i shpisë, ai nuk ka të dretë me ndrrue fjalën se kjo quhet e luejtme.
1160. Nishanet e kthyeme të lanë gjakun në derë.
1161. Shkuesi, si të çojë nishanet, merr pjesë në darkën e fejesës e me kaq roli i tij merr fund.
1162. Vasha, kur fejohet, asht ba nderi i shpisë së djalit e ka pothuejse statusin e grues ene pse nuk asht martue.
1163. Po qe se vasha bahet me fjalë në derë të babës, shpia ku qe fejue, i çon lekun e miqsia prishet. Nderin e vashës në këtˈ rast e ve në vend shpia ku ka lindun.

1164. Vasha quhet e lshueme vetëm kur i çohet leku. Ajo nuk lshohet me fjalë. Nji vashë e lshueme e fejueme nuk mbetet e vrugueme, kur e lshuemja nuk ka ardhë për faj të saj.
1165. Në Dibër nuk asht zakon me u kthye nishanet kur miqsia prishet për arsyen që thamë.
1166. Nishanet kthehen vetëm n'ato ditët e para mbas fejesës, kur njana prej familjeve ka motive me prishë atë.
1167. Pavarsisht kur e pse prishet fejesa, unaza asht e detyrueshme me u kthye.
1168. Po qe se djali i fejuem martohet me nji vashë tjetër, prindit e vashës së fejueme nuk presin lekun. Fejesa quhet e prishme; vashën mund ta fejojn' e ta martojnë kur të duen e me kë të duen.
1169. Vasha e fejueme, kur nuk do me shkue ku e ka dhanë familja, rri në derë të babës derisa t'i shkojë leku.
1170. Po qe se nuk i shkon leku, ajo mbath tirq e nuk martohet mos me lshue në gjak derën ku ka le.
1171. Kur prindit martojn' vashën pa i dhanë lekun shpia ku ajo qe fejue, kanë gjakun në derë.
1172. Në rastin e masipërm, shpia e djalit gjakun e merr ku t'i vijë për mbarë: ke shpia ku ajo qe vashë, ja ke shpia ku u ba nuse.

Elez Isufi pat dhanë nji vashë ke Tahir Alia në Fushë Alie. Po Aliet ranë nga vakti, nuk ishin ma si në kohën e Sal Demirit e të Selman Alisë. Elez Isufi u luejti nga fjala e at' vash' ia dha Haziz Kaloshit në Kandër. U erdhi randë Alieve, po nuk kishin çfarë të banin, se nuk ishin në gjendje me u kapë as me Ndreun e as me Kaloshin. Po u rrit nji pinjoll i ri i ktij fisi, Halil Alia, që populli e quente "Gjarpën shullani", se ishte i helmët si gjarpni.

Halili mbaroi shkollën e Kastriotit bashkë me djemt' e Ndreve e të Kaloshve. Ene shkollën e mesme ushtarake në Tiranë e bani me ta. Qe nji student i shkëlqyeshëm në të gjitha landët, po diploma e studentit ma të mirë iu dha Dali Ndreut, që kishte krah në qeverí e kudo. Halili u ba oficer me gradë t'ulët, toger. Shërbeu në Elbasan, Lushnjë e në shumë qytete të Jugut. Bashkstudentët e tij, Kalosht e Ndret, gradoheshin me shpejtsi. Pak prej ksaj, pak pse i kishte hasëm të hershëm, Halili vendosi me vra nji prej tyne.

Kishte ma shumë se dy javë që rrite në Tiranë për këtë qëllim. Ai pothuej e kishte lanë detyrën. Mane Kacani, nipi i Halilit, që ia kishte kuptue qëllimin, i tha:

– Or Halil, me dashtë me zbardhë faqen vra nji Kalosh, se ajo asht pushkë e naltë. Po mos vra as Miftarin as Danin. Po qe se Murat Kaloshin do me e koklue, vraji të birin, Mehmetin.

Bash atë ditë kur Manja e Halili po banin këť bisedë, qe thanë prej Zotit me kalue shetitores kryesore të Tiranës, hipun në nji pajton, Mehmet Kaloshi.

– Bre, bre, ku na doli fatziu, – tha Halili se vetëm Mehmetin nuk dote me e vra, se ishte ma i riu e ma i miri.

– Halil, të mbarojmë punë se pale a na vjen ma zogu në dorë, – e nxiti Manja.

Halili e ndau mendjen. Gjeti nji karrocë, hipi në të bashkë me Manen e i tha karrocierit:

– T'i ngasish kuajt me revan mbas asaj karrocës që ke përpara derisa të barabitesh me të. Kur t'i dalësh në krah, ule shpejtsinë.

I dha pesë lira e karrocieri bani si i tha Halili. Kur dy karrocat po ecnin krafshas, Halili e Manja, i pari me patllake e tjetri me pushkë të gjatë, shtinë njiherësh në Mehmetin që mbeti i vramë në dekik. Vrasësit morën vrapin me dalë jashtë Tiranës. Në kryeqytet u dha alarmi. Forcat e xhandarmnisë u vunë në ndjekje të Halil Alis' e Mane Kacanit. Manja u vra në përpjekje me ta, ndërsa Halili shpëtoi.

1173. Kur vasha e fejueme ikën prej shpisë së prindve e martohet me nji tjetër, zoti i shpisë i thotë familjes së djalit: "Ajo asht ba haram për ne e për ju", çka do të thotë që familja nuk e ban për bijë. Në këtë rast familja e djalit, nuk ka çfarë i kërkon familjes së vashës.
1174. Kur ndodh si ma sipër, familja e djalit e kërkon gjakun ke ai që e mori atë vashë për nuse.
1175. Po qe se djali i fejuem hup pa nam e pa nishan, e fejuemja qëndron lidhë mbas tij derisa të merret vesh si asht puna e vashës t'i çohet leku.
1176. Kur nji vashe i vdes i fejuemi, ajo mbetet lidhë ke shpia e tij, derisa i zoti i shpisë t'i çojë lekun ja ta mbajë për ndonji djalë tjetër.
1177. Kur vasha lihet e lirë, i zoti i shpisë ku ajo qe fejue, i ve babës së saj nji kufi mrena të cilit ajo nuk duhet me u martue.
1178. Po qe se shpia ku qe fejue vasha, cakton nji rreze shumë të gjanë mrena të cilës ajo nuk duhet me u martue, kërkesa quhet e padret' e nuk merret parasysh.

1179. Familja e djalit mund ta lshojë vashën e fejueme ene pa dekë i fejuemi i saj, bile pa dijeni të tij. Kjo ndodh kur miqtë prishen keq me njani – tjetrin.
1180. Kur vasha e fejueme lshohet pa asnji arsye, shpia ku ajo qe fejue, nuk mund të vejë kufi për martesën e asaj vashe.
1181. Shpia e djalit i kërkon shpisë së vashës së fejueme kohën kur bahet dasma. Kjo kërkesë quhet: "E lipmja e nuses".
1182. Nusja lipet gjithnji në fillim të janarit.
1183. Përveç babës së djalit, me lipë nusen shkon ene ndonji shumë i afërt i shpisë së dhandrit, që çon ke baba i vashës selamin e kërkesën e babës së djalit ja të zotit të asaj shpie.
1184. Nusja nuk lipet"ec e kthe", por tue bujtë nji natë ke miku.
1185. I zoti i shpisë ka të dretë mos me e dhanë vashën për atë vit që i kërkohet. "E lipmja e nuses" nuk ka të idhnueme.
1186. Po qe se i zoti i shpisë e ka ba mend me e dhanë, i thotë mikut ja të dërguemit të tij: "Sivjet kemi dasmë". Kur nuk do me e dhanë, thotë: "Vashën e kam të re, ene sivjet nuk due me e qitë për dere".
1187. I ati i vashës mund të thotë ene kshtu: "Nuk jam gati për dasmë".
1188. Në qoftë se i zoti i shpisë së vashës nxjerr pengesë mospërgatitjen për dasmë, miku i thotë: "Gati të baj unë".
1189. Në rastin e masipërm, babës së nuses, i epen katër – pesë berra e pare. Vasha quhet e dhanme për atë vit.
1190. Mueji e data e dasmës caktohen kur "të ndahet dita".
1191. Dita e dasmës, po u caktue, nuk mund të afrohet e as nuk mund të largohet. Me qanë kaderr, dasm' e mort bahen në nji ditë.
1192. Në qoftë se në shpinë e djalit ndodh nji vdekje afër ditës së martesës ja në ditën e dasmës, dasma e tij bahet pa aheng.
1193. Vashat në Dibër nuk shiten me pare. Prindit e tyne i kërkojnë mikut shpenzimet e dasmës. Ai që qet perherë duhet ndihmue.
1194. Fejesa në Dibër bahet ene me ndrrim. Aty ku ep vashën, merr nusen e djalit ose anasjelltas.
1195. Fejesat me ndrrim bahen pa shkues.
1196. Në fejesat me ndrrim dasmat bahen në nji ditë: qetë vashën e merr nusen e djalit.

1197. Fejesat me ndrrim bahen për arsye ekonomike; ato nuk janë të pëlqyeshme nga populli.
1198. Fejesat bahen pa shkues ene kur përtrihet nji miqsi e vjetër. Familjet e njofin njana – tjetrën e nuk kanë nevojë për shkues e të sajueme të gjatë.
1199. Po qe se nji djalë, me pëlqimin e vashës, i rrëmben asaj shamin' e kresë në publik, fejesa bahet pa shkues.
1200. Në rastin e masipërm, midis familjes së vashës e të djalit hyn konflikti, mbasi vasha quhet "E bame me fjalë".
1201. Në vashën "e bame me fjalë" nuk mund të vejë dorë kush veç atij që e bani me fjalë.
1202. Midis familjes së vashës së bame me fjalë e familjes së djalit hyjnë miq e dashamirë me i pajtue tue u mbështet ke thania e populllit: "Vashat për miq i kemi".

Tregon Xh.P.: "Kisha nji shoqe që e quenin Xharije e vërtet xhari Stambolli ishte, perri. Kishte flokë të verdha, valë–valë, që i binin deri në belin e ngushtë, që mund t'ja rrethoje me njanën dorë. Sytë i kishte të zes, vetullat të zeza; sytë i kishte të mdhej, të pastër, kishe qejf t'i shikoje. Kur shikoje sytë e saj, të dukej sikur çlodheshe, ata të jepnin nji prehje të ambël. Kur qeshte, e ajo rrite veç me buzë në gaz, bahej dy herë ma e bukur. Kishte trup të gjatë, kambë të dreta e qafë të gjatë. Në Ditën e Verës të rijtë e të rejat e gjithë katundit dilnin livadheve me festue. Dita e tretë e Ditës së Verës ishte Festa e Bukurisë së vashave. Baheshin "nuse" njizet ja tridhetë vasha nga nji katund e po kaq nga katundi tjetër. Visheshin me rrobe nusesh. Kërcenin e vallzonin ndër sy të të gjithë njerzve, se në atë festë vinin ene pleqtë e plakat që ishin me nji kambë në gropë. Këtu shikoheshin ene kostumet e bukura të nusnisë, po ma shumë bukuria e nazet e vashave. Sytë e djemve rrinin mbi Xharien. Të gjithë ia dacllonin sytë e e donin, por njani prej tyne, Vexhiu, nji djalë, që, për nga bukuria, ua kalonte pothuej të gjithë djemve, nuk ia ndante sytë kurrë. Ku të ishte Xharija, ishte ene Vexhiu. Ajo, si dukej, e kishte qejf praninë e Vexhiut. Kur, për nji dekik, u kryqzoheshin shikimet, sytë e vashës praroheshin nga nji dritë e re, vezulluese.

Erdhi dita e tretë e Ditës së Verës, kur nizet vasha nga nji katund e nizet nga katundi tjetër, të bame nuse, hipën në skepat e krahve të vashave të tjera e filluen lojën "kush e rrzon shoqen". Ato i afroheshin njana – tjetrës e, kur ishin fare afër, bahej nji garë kush ta rrzonte shoqen. Nuk ishte fjala për përdorimin e forcës, se, sa ta prekje njanën, po të mos ishte në gjendje ta ruente dretpeshimin, rrëzohej. Nuset filluen me lshue në tokë njana – tjetrën e, ma në fund, mbetën vetëm Xharia me nji vashë

prej katundit tjetër ; kjo e fundit luftonte, si të thuesh, me derrni tue e kap kundërshtaren me forcë me e ulë në tokë. Ajo nuk ishte me u veshë nuse, se nuk e kishte trupin e bukurinë për atë punë, por e veshnin veç pse ishte e fortë e kishin besim se do t'i rrzonte të gjitha nuset e tjera. Po me Xharien i hasi sharra në gozhdë, si thonë, se sado me i dhanë të shtymen, ajo lakohej e përdridhej si thupra e shelgut të zi, por në tokë nuk binte. Ishte nji dyluftim i gjatë e i vështirë, se dërdangia e katundit tjetër i kishte kambët e krahët si kërcuna dushku, por Xharija dinte t'i shmangej me mjeshtri e, ma në fund, veç kur e lshoi në tokë. Xharija u ba fituese e bukurisë e e forcës.

Ishte zakon që vasha fituese të kërcente nji valle në mes të gjithë atyne që kishin ardhë në festë. I vunë në krye kunorën e bukurisë. Kjo kunorë nuk ishte gja tjetër veçse degë thanash të lulzueme, të thuruna bukur e të zbukurueme me lule. Xharia, gjithë nur e bukuri, u fut në mes njerzve e filloi me kërcye. Ishte ene kërcimtare e rrallë, kishe qejf ta shikoje kur e dridhte e e përdridhte atë shtat të bukur, por pa e teprue. Ishte nji valle e hershme vashnore, që ajo e kërcente me shume hijeshi. Ai gjoksi i gufuem e virgjnor i lvizte nën kmishën e bukur të nusnisë tue i ba djemtë të dalldiseshin mbas saj. Kur ajo ishte në mes të valles, iu vërsul Vexhiu si kokrra e plumbit e i mori shaminë bojgjake që e mbante në krye. "Nusja" kishte dhetë – pesëmbdhetë shami rreth brezit, të ngjyrave të ndryshme, po ai i mori shaminë e kresë, me e qujet "të zanme". Vexhiu, me të marrë shaminë, çau rrethimin e njerzve e iku teposhtë nga cekat. Qe nji habi e madhe e njerzit erdhën në vete me vonesë. Ene ma para, tregonin gratë e moshueme, kishin ndodhë rrëmbime të shamive të vashave nga djem guximtarë, por kjo nuk kishte ndodhë në nji festë të madhe si ajo e Ditës së Verës, ku ishte mbledhë gjithë ulemaja. Xharia mbeti si e vdekun, kaq shumë ishte zbehun. Mos t'i kishin futun krahët do vasha që iu ndodhën pranë, do të ishte rrëzue. Disa të rij xhagadurra, fis të saj, thanë të binin në cekë, ta kërkonin e ta gjenin Vexhiun, e ta banin copa-copa, se u kishte turpnue motrën. Por i ndali nji plak i vjetër e i ditun:

– Pa ndali, – u tha ai. – Djali nuk bani noj marre, veproi si thotë Kanuni. Vasha nuk quhet e marrueme, por e nderueme, se asht e zgjedhme në gjithë kto vasha. Kjo festë, për mue që i kam kalue të njiqindat, asht ma e bukura e jetës sime.

Plaku la me kuptue se vasha i kishte ujdisun telat ma para me djalin, se nuk kishte ndodhë kurrë që nji djalë t'i rrëmbene nji vashe shaminë pa dijeninë e dashjen e saj. Djemt fisit u prekën ma shumë nga këto nënkuptime të plakut. Shkuen ke Xharia, e veçuen, ene e pyetën:

– Ta vrasim atë që të turpnoi apo jo?

– Jo, nuk due ta vrisni, – tha ajo fort e qartë.

Djemtë u zbutën e u la ajo puna e të ndjekmes. Xharien e çuen ke shpia e ajo nuk doli jashtë derisa midis dy familjeve hynë njerëz e, ma në fund, dy të rijtë u fejuen. Rrëmbi i shamisë së vashës nga djali kurrë nuk ka ba gjak.

1203. Përveç rrëmbimit të shamisë, në Dibër janë praktikue ene mënyra e forma të tjera "me e ba vashën me fjalë", si: takimi i djalit me vashën në krue, kur djali i bie fyellit enkas për vashën në mjedise publike; kur djali i ve vashës lule ke dera e shpisë etj.

1204. Të gjitha rastet kur vashat janë "ba me fjalë", kanë përfundue me fejesë e martesë të të rijve që dashunohen, pa shkaktue asnji tronditje shoqnore.

Jo çdo e rame fyelli dote me tregue dashnin' e djalit për vashën, – tregon Xh. – Djali e ruete atë kur dilte prej shpie për ndonji punë e i vihej mbrapa, por me lezet, tue e ndjek nga larg. Zinte nji vend ku shifej prej vashës e fillonte me i ra fyellit. Kanë qanë disa melodi të vjetra që tashti kanë hupë...Fyelli sikur qante. Nuk kishte njeri me dy pare mend që të mos e kuptonte pse "qante" fyelli ashtu...

Po ene vasha, kur e donte djalin, i epte me e kuptue këtë gja. Me të ndigjue melodin' e fyellit, ajo hiqte shaminë nga kryet, e valviste nja dy herë n' ajër, e, kur e vinte prapë në krye, e lidhte ndryshe, jo si ma para: dy cepat e shamisë i linte mënjanë, mbi vetulln e djathtë. Kjo tregonte se prej atij dekiku ajo ishte e atij djali. Po si kjo kishte shumë shenja të tjera. Si shkote puna njer k'tu, djali e familja e tij i çonin familjes së vashës shkuesin në derë. K'ta shkues sikur e kishin të mbarueme punën. Në qoftë se prindit e vashës harbonin e thonin se atij djali nuk ja epnin kurrë, shkuesi u thoshte: "A jeni tu e dhan' a janë tue ua marrë pa u pyetun hiç".

Dalkadalë gjaku ftofej e fejesa bahej. Fejesa nuk bahej me u pjekë qiell e tokë, po qe se djali e vasha ishin gjak me njani – tjetrin. Po dejmt' e vashat, kur ishin gjak, nuk banin kurrë ojna si k'to. Vashave belikore, nana e baba e njerzit e tjerë të familjes, u tregonin se cilët djem kishin gjak. K'tu bahet fjalë për brezint' e largta, se vashat, për njerzit e afërt, e dinin qysh në fmini nji gja si kjo.

1205. Nji nga mënyrat me i shprehun vashës dashuninë ka qene vumja e luleve natën ke dera e shpisë së vashës.

Nj. Zh. tregon: "Isha vash' e re, nuk i kisha mbushë të gjashtmbëdhetat, por ato hiret femnore, si pa kuptue, kishin lulzue...Ishte pragu i Ditës së Verës, domethane fillimi i marsit. Dy javë para ksaj feste, vasha e djem ngriheshim në mes të natës e shkonim me mbush ujë "të ri" në shtona e me mbledh lule në livadhe. Me ujë spërkatnim pragjet e dyerve e oborret me pasë mbarsi, kurse me lule

stolisnim derën. Asht e çuditshme kur e kujtoj, por baballart tanë, burra Kanuni, nuk baheshin pengesë për ne vashat që të dilnim me djem të rij në mes të natës e të bridhnim me orë të tana nëpër brraka, livadhe, madje ene në pyje, se, mu pranë brrakave, ishte pylli i lajthive që humbshe në të. Baballart mbështetjen e kishin ke vllaznia. Ne, vashat, shkonim me djemt' e lagjes sonë. Aso kohe as mund të mendohej që midis nji djali e nji vashe të nji lagjeje të kishte ndonji gja mbasi ishin të nji fisi ose kishin kumbari në mes që ishte e shejtë si vllaznia. Po veç lagjes sonë, binin në nji vend me mbushë ujë e me mbledhë lule ene vashat e djemt' e dy lagjeve të tjera.

Ishte nji nat' e bukur plot me yje kur vashat e djemt trokitën në derën time. U vesha e u mbatha n'errsin' e dola shpejt jashtë e u bashkova me korin e tyne gazmor. Ishte lumtuni e madhe të dilje me shoqni n' at' orë e të shikoje mrekullit' e natyrës natën. Ishin nga të paktat çaste dëfrimi e hareje për ne. Ramë poshtë në meja. Lagjja tjetër kishte ra para nesh. Baheshim gjithsej nja nizet – tridhetë vasha e djem. Se kujt i ra mendja që të rrëshqisnim nji raskileje e, si të kalonim pyllin e lajthive, të dilnim për shkurt në brrakën e Bokut me mbledh ca lule të verdha, që vetëm në atë vend rriteshin. Mue më rrëshqitën kambët e, ne vend që të bija në livadhin e bleruem, që ishte nga e majta, mbajta padashje krahun tjetër e rash në nji bullandër. Uji më arriti deri në gju, se bullandra ishte e cekët. Po nuk ishte halli ke e lagmja. Mezi lëvizja kambët se bataku më thithte poshtë. Kto lloj bataqesh ishin të rrezikshëm. Prej atyne ishin thithun kafshë të fuqishme, kuaj e qe, pa le ma nji vash' e brishtë si unë. Ndjeva nji alarm në vetvete, por shoqet e shokët e lagjes kishin ikun e nuk kisha kujt t'i thrrisja. Nën dritën e hanës pashë nji djalë të lagjes tjetër, Arshinin, që, siç duket, kishte ardhë me vonesë. Ai po zbriste raskiles me shkue ke të tjerët.

Arshini ishte nji djalë i bukur, me ca sy të shkrue, më nji hundë pak majuce e me flokët si kashta e theknit kur piqet mirë. Po a më shkonte mendja mue ke bukuria? ! Doja me dalë prej andej sa ma para. I thirra Arshinit me nji za, që nuk m'u duk se ishte imi. Thirra aq pak sa mezi e ndigjova vetë. Por për fat, i ndihmue nga qetsia e natës, ai më ndigjoi. Më pa ku kisha përfundue. U ndal në mes të raskilës e ja mbajti nga unë. Ra m'u pranë meje, jo në ujë, po në stomin me bar të jeshiltë.

– Mos u ban merak, se të nxjerr unë, – më tha e më zgjati duert.

Kapa duert e Arshint, ata digjeshin si zjarr. Të ishte temperatura e trupit ajo? Kjo ishte e pamundun, nji njeri me atë temperaturë duhej të ishte me ethe të forta. Arshini filloi të më tërheq me sa fuqi që kishte, por mue nuk më shkuleshin kambët. Arshini nuk u mendue gjatë, por hyni ene vetë në ujë, më rrëmbeu për beli, më shtrëngoi fort me më ngritë peshë. Ishte i fuqishëm e mbas dy – tri përpjekjesh, më shkuli nga bataku, më mbajti në krah e më qiti. Po, ene pse tashmë ishim në livadhin e blertë, më mbate shtrënguem. Gjinjtë e mi sa nji mollë, pshtetun mbas gjoksit të tij, sikur kishin marrë flakë, kurse ftyrat i kishim aq afër...

– Lshomë, Arshin, – i fola si me të bërtitun, se m'u duk që kishte përfitue nga fatkeqsia ime, megjithse ai nuk ishte ashtu djali.

Nuk e falenderova. Duhej të shkonim sa ma shpjet ke shoqet e shokët, por nuk kishte udhë tjetër veç asaj përmes pyllit të lajthive. Ajo udhë ishte e frikshme natën. Arshini me kapi për dore që të më kishte ma afër e të më mbrote me trupin e tij, po të paraqitej nevoja. Nuk ishte gja e çuditshme të hasje në ujk ja në derr të egër, madje ene në ari. Kishte ndodhë me të tjerët, po mund të ndodhte ene me ne. Si shkuem në nji farë vendi, Arshini ma lshoi dorën e ma hodhi të tijën rreth belit. Ishim fare pranë, dëgjoja të rrahunat e zemrës së tij. Kur dolëm nga pylli me lajthi, pamë shokët e shoqet që po mblidhnin lule të verdha në brrakë. Për fat të mirë askush nuk e kishte mendjen ke ne. U bashkuem me ta pa u vu re se nga erdhëm e ku qemë.

– Ik tashti, Arshin, shko ke lagjja jote, – i thashë.

Isha vash' e re, pa asnji përvojë. Arshinin deri atëherë e kisha takue fort rrallë.

– Po unë nuk po baj gja, po mbledh lule si gjithë të tjerët. Askush nuk po pyet se cilës lagje i takon.

Ashtu ishte, të gjithë ishin bashkë, qeshnin e hagarizeshin e mblidhnin lule. Arshini qëndroi pranë meje.

– Shiko, po i thue kujt se si më ndodhi mue e si veprove ti, se prishemi bashkë përgjithmonë.

– Nuk i tham askujt, – tha ai e më vështroi në mënyrë të çuditshme.

Kaloi nji javë. Arshinit tashmë i qëndroja larg. Ai më afrohej e diç dote me më thanë, por un' gjeja ndonji mënyrë me u largue. Nuk ndruhesha nga Arshini, por më tmerronte fakti që mund të bahesha "vashë e bame me fjalë".

Nji mëngjes vjen nusja e vllait, më zgjon nga gjumi e më thotë se më kërkonte baba në odën e vetë. Mue nuk më baheshin lajmrime si ky e u çudita.

– Kanë gjetë lule ke dera e madhe kur e hapën në mëngjes, – tha ajo. – Kij kujdes, se për k'të të kërkon baba.

Unë isha e vetmja vashë n'atë shpi e lulet për mue i kishin vu. Më shkoi mendja ke Arshini. "I poshtri!", thashë me vete, do të më bajë me fjalë që të më marrë !

– E di kush i ka vu k'to lule? – më pyeti baba sapo hyna në odën e tij, ku ishte ene nana.

Pashë lulet e verdha që kishte mbledhë Arshini. Tufa ishte e madhe, siç e bante ai, e e lidhun me katër pena leshi të dredhun, të ngjyrave të ndryshme.

– Nuk jam e sigurtë, por duhet t'i ketë vu Arshini.

– T'ka dhanë ndonji shenjë?

– Jo.

– Po pse mendon se t'i ka vu Arshini?

– As unë nuk e di.

Baba vendosi të mos më linte javën e fundit asnji natë me dalë për lule. Por vllai, nana, nusja e vllait thanë se kjo do të ishte ma keq, se do të futeshim në gojë të njerzve. Nuk prisja sa të vinte ai dekik që të takohesha me Arshinin. Erdhi mesnata e vasha e djem trokitën në derë e ashtu grumbull e të gëzuem ramë në ceka. Me Arshinin m'u kryqzue shikimi kur po mbushnim ujë në shtonë.

– Ti i vune lulet ke dera ime?

– Unë, – tha ai tue iu dridhë zani.

– Po pse?

– Sepse të due, të due shumë.

– Po mos të kisha ra në batak, kjo nuk do të ndodhte me siguri?

– Me atë ramjen tande në batak më ndihmoi Zoti. Unë të kam dashtë shumë kohë ma para...

– Po si më vune lule, pa e ditë se ene unë të due?

– E e di që më do, – tha Arshini i qetë. – Baba jot pale ku të ep, prandaj t'i vuna lulet që t'i tham atij, ty e të gjithve se "Ti je imja!"

Në fillim baba as nuk dote të ndigjojë për Arshinin, nuk dote me më dhanë ke ai, por, kur unë i thashë: "E due!", ai mbet pa mend. Mbas disa ndërhymjeve të familjes së Arshinit, ne u fejuem e u martuem. Bamë shtatë fëmij' e për atë kohë që ishte, nuk e kemi kalue keq...Pleq jemi, po ene sot e duem njani – tjetrin.

1206. Shipt' e para kërkonin njana – tjetrën e dëshirat e të rijve u nënshtroheshin kërkesave të prindve me ruejt pastërtin' e gjakut.

Kur u bana vashë belikore, – tregon Hide Kaloshi, – vinin e me kërkonin shumë djem për nuse. Ne nuk pyeteshim, por, kur vinin me na kërkue, e merrnim vesh. Për shembull, Esmaja e Liçja, nuk linin gja pa marrë vesh. Kur dikush vinte me kërkue mue, Esmaja më thoshte; "Oj Hide, çato miq kanë ardhë për ty".

Baba hiku prej serbit e ne na dogjën konaqet të gjitha. Mbetëm pa çati mbi krye tetdhetë vetë të familjes sonë. Baba çoi nji njeri ke nji mik i veti me na mbajtë atë dimën, por ai u përgjigj se nuk kishte mundsi. Ata që shkuen me çue fjalën e babës, takuen në rrugë Selim Kaloshin e Sinës e ky, ene pse djal' i ri, i kishte pyet nga shkonin e çfarë halli kishin. Ata ia kishin thanë dret e Selimi u thotë dy të dërguemve të babës:

– Bani selam Elez Isufit t'i bjerë gra e fmi ke unë se jo njer në pranverë, por njer në dimnin tjetër do t'i mbaj ashtu si jetoj vet...

Baba na çoi ke shpia e Selim Kaloshit e aty ja kaluem shumë mirë.

Zot shpie në çdo gja kishim Cenin, se baba pothuej ishte mik ke shpia. Ene për të dhanmen tonë, Ceni përgjigjej. Ai vendoste ene për mue ashtu si për gjitha vashat e tjera. Nji ditë, nërsa rrija në dritare t'odës së nanës, pa dashje, kret rastsisht, ndigjova bisedën e babës me Cenin.

– Hiden na e kërkojnë shpesh, i ka ardhë vakti me e dhanë, – i tha Ceni babës.

– Mos u merr me Hiden, or Cen, – i tha baba.

– Si mos të merrem, po ç't'u tham atyne që vinë me e kërkue? !

– Mos u merr me Hiden, or Cen, – i tha baba prapë e hiku.

Kshtu fjalësh thoshte shpesh baba e duhej me u mendue me e kuptue ku dote me dalë. U çudita ene unë ashtu si Ceni, por asaj që tha baba atë ditë, i doli krisma ma vonë. Nji mbasdite Esmaja më thotë:

– Oj Hide, ata tre burra që po vinë në kuaj janë nga Mati e kanë ardhë me të kërkue ty.

Ishin tre burra të veshun e të mbathun për bukuri, rrobat i kishin të reja e u kërkëllonin në trup. Njani ishte plak i vjetër, tjetri në moshë të mesme, kurse i treti djal' i ri nja njizet e pesë vjeç. "Ky asht dhandrri", më tha Esmaja, e cila erdhi pranë meje e shtoi:

– Shikoje mirë, se kushedi do ta marrish për burrë".

Ceni doli e i priti jashtë në oborr, i sajdisi e njanit prej tyne i tha "beg". Preu nji berr e i ka mbajtë atë natë ma t'ngranme e t'pime, me kafe e muhabet. Po Ceni sun e kpuste fjalën se baba nuk m'kishte lanë në dorë të tij...

Baba erdhi neser në mëngjes. Ceni, sa e mori vesh, doli me e takue, para se baba të hynte ke miqtë. E dija se do të bisedonin për mue. Hipa në traun e derës së madhe me i ndigjue. Kam ndejtë pa frymë jo ma shumë se nji minut, por që mue m'u duk sa nji vit. Babën e Cenin nuk i shikoja, po zanat ua ndigjoja:

– Hajer, – i tha baba.

– Për hajer kanë ardhë, kërkojn' Hiden. Ka ardhë dhandrri me babën e me dajën.

– E si ishin? – pyeti baba.

– Djali ishte si bilbil, veç ta shikosh. Po ene i ati e daja, burra të mirë ishin.

– Po nga janë, or Cen?

– Janë beglert e Allamane nga Kurdaria.

– Si mendon, or Cen?

– Unë them ta apim. Shpi e mirë janë, të pasun, po, n'udhë të Tiranës i kemi. Pse të mos e japim?

– Bre, bre, or Cen. Tuxhar mbete!.

– Po ktu nuk asht puna për tuxhar, por ene tuxhar duhet me qanë.

– Të kam thanë nji herë: mos u merr me Hiden.

– Po pse të mos merrem me Hiden? Unë merrem me të gjitha.

– Hidja asht e dhanme, or Cen.

– Po kush e dha Hiden? Unë nuk di gja...

Unë u çudia kur baba tha se isha e dhanme. Po ai shtoi:

– Hiden nuk e kemi futë në nishane hala, por ajo e dhanme asht, se ka me e marrë Selim Kaloshi i Sinës. Nuk kam zgjedhë pasunin' e beglerllëkun, por mikun, dhandrrin. Selim Kaloshi ma hoqi lakun nga fyti

kur kisha zor. Nuk e ap Hiden për shpërblim, por se asht djalë që nuk e ka shokun. Nuk i shajë Allamanet ; janë shpi e parë në Mat, por vashën e dhanme nuk mund t'ua japë.

Nuk kaloi nji javë e Selimi erdhi vetë me më kërkue. Baba e mbaji dy net e mue më dha me gjithë qejf.

Më tha:

– Nuk të kam dhanë baba me i la borxhin Selim Sul Kaloshit pse na mbajti tetdhetë vetë për gjashtë muej. Të kam gjetun nji burrë trim, të ndershëm, bujar e besnik. A je dakort?

– Fat ma të mirë nuk due, – i thashë".

1207. Rrëmbimi i vashës prej djalit e harxhon fejesën, po jo martesën. Djali e çon vashën ke shpia e dajës derisa të përfundojnë përgatitjet për dasmë, e cila duhet ba mrena javës.

1208. Nuk praktikohet rrëmbimi vashës së fejueme, po ene kjo ka ndodhë, e, për çudi, ka gjetë zgjidhje paqsore, pa gjak.

Kjo ngjarje ka ndodhë në katundin Blliçe nga fillimi i shekullit të kaluem. Nji djalë ishte fejue në bazë të zakoneve të vendit me nji vashë, po ai dote nji tjetër në katund, e cila ishte e fejueme. Ky djali nuk mendoi shumë se ç'mund të bahej po e rrëmbeu vashën që dote, natyrisht me dëshirën e saj. Prej nji veprimi si ky u prekën e mbetën të fyeme randë dy familje: familja e vashës me të cilën djali rrëmbyes qe fejue, si ene familja e djalit që ai i mori të fejuemen. Dukej se nuk kishte zgjidhje tjetër, veç pushkës. Po ky ishte nji rast ku pushka bate kërdinë, se shpit' e atyne që u banë hasëm, ishin shumë afër. Katundi asht i mbledhun fort, shpitë gati të ngjituna me njana – tjetrën, si në qytet. Të dyja shpit' e hasmnueme kishin njerzit e vetë në katund. Nji pushkë me u shti, s'kishte si mos me gjëmue nga krismat gjithë katundi. Po ngjarja rrodhi në atë mënyrë që u mënjanue përdorimi i armëve. E të keqen njerzve të vetë e katundit ia pruejti nji vashë. Vasha që u braktis nga i fejuemi, e prekun në sedër, iku natën nga shpia e vet e shkoi me u ba grueja e atij djali që e braktisi e fejuemja. Kështu dy zemrat e lëndueme u banë bashkë, dy zemrat e dashunueme bashkë.

IX
MARTESA

1209. Për shpinë që qetë vashë nuse, me u martue do të thotë me nxjerrë nji njeri prej dere, me pasë nji krah pune ma pak; për vashën do të thotë me lanë vajznin' e me u ba grue, me vu "rrethin e hekurt kresë", me humb nji pjesë të liris' e me ju ba petkë burrit e me ju përshtat njerzve të tij.

1210. Për shpin' e djalit me u martue, do të thotë me shtue nji kunorë, me shtue shpinë me nji njeri të ri e krah të fuqishëm pune, me u shumu' e me u gzue.

1211. Martesa asht institucion i randsishëm i Kanunit. Kanuni nuk pranon bashkjetesë të nji mashkulli me nji femën, pa u lidhë me martesë.

1212. Martesa ka hallkat e veta zakonore që duhen respektue. Ato e bajnë martesën të vlefshme ene pse ajo nuk bahet mbi bazën e ndonji akti ligjor si në shoqnitë moderne.

1213. "Vula e tunxhit" e martesës asht dasma. Pa dasmë martohen vetëm gratë e veja. Ka dasmë të vogël, ku thirren njerzit ma të domosdoshëm, ka ene dasmë të madhe ku thirren ene ma të largtit e shpenzimet janë pa hesap.

Kur u martue Karahasani, ujët e Drinit të kuq e bani", thotë nji shprehje e popullit të Dibrës e kjo ka mbetë nga dasma shum' e madhe e me shumë shpenzime e Hilmi Karahasanit në Brezhdan të Dibrës së Poshtme. Si nji ndër oxhqet e Dibrës, Karahasani kishte në semtin e tij, Muhurrin e Luzninë. Prej ktyne dy Maleve pothuej shkuen në dasmë të Karahasanit të gjithë burrat. Dine Hoxha, kreu Malit të Muhurrit, vunin penën e qeve para e shkoi hijshëm në dasmë të Karahasanit. Kren't e tjerë të parisë i thanë:

– O Dine, pse na marrove tu' ardhë në dasmë me penë të qeve, kurse ne të tjerët me nga nji ka? A s'kishim ne me i ba dy?

– M'takonte me ardhë veç jush, se Karahasanin e kam oxhak; baj pjesë në semtin e tij.

Në dasm' u therën 20 qe, kurse berrat e imët nuk patën të numrue. Dasma zagjati tri dit' e tri net e shpenzimet ishin pa hesap. Kafexhi në dasmën e Karahasanit ishte Hamedan Ashiku, burrë i qanun në daç për trimni, në daç për bujari, në daç për kryemexhelisi. Dine Hoxha i çon fjalë me i ba nji kafe. Kafe kishte plot, por ai e donte direkt nga Hamedani, që kishte detyrë me e ba kafen e jo me ua shpërnda. Për shpërndamje, çdo konak kishte hizmetçiun e vet. Po fjala i shkoi e ai, tue ditë krenarin' e parisë, i thotë Dines:

– O Dine Hoxha, kafe me ibrik si për gjithë dasmort kam sa ujët e Drinit. Po qe se do kafe më vete, ban gati nji napolon flori se ta bije unë.

Qeshi Dine Hoxha e i tha djalit që i çoi fjalët e Hamedanit:

– Thuej Hamedanit të baj kafe veç për Dine Hoxhën.

Hamedani mori nji ibrik të vogël Stambolli, të verdhë, e mbushi me kafe që e bani veçan kafeve të tjera. Mbasanaj ibrikun e vuni në nji tabak prej bakri që shifeshe n'të, vuni ene nji filxhan prej ma të mirëve e ia çoi vetë kafën Dines. Dinja piu kafen e vuni napolonin e florinit në tabak.

1214. Dita e dasmës ndahet dy javë para se të filloj' ceremonia e saj.
1215. Mbasi ndahet dita e dasmës në shpin' e dhandrrit çelet hajerlia.
1216. Të parët shkojnë dajat e dashamirët të cilët ia bajnë zotit të shpisë për hajer tue thanë: "U trashgofshin!", "Njefshi ene në qert", "U bafshin sa nji katund" etj.
1217. Atyne që shkojnë për hajer, u qitet sherbet. Rrallë ndonji të vjetri, mbas sherbetit, i epet ene kafe.
1218. Në shpinë e djalit, bashkë më urimet, fillon ahengu.
1219. Herë daja i dhandrrit e herë i zoti i shpisë sigurojnë çdo natë mbas darke nji lodër e nji culë me këndue e me kërcye shokët.
1220. Bijat, mbesat, hallat, tezet etj., vinë nji javë para se me u mbledhë dasma me ba aheng.
1221. Për urim shkojnë mileti e zurrjeti, të gjith' ata që kanë me u thirrë në dasmë. Për hajer shkojnë ene ata që nuk u takon me u thirrë në dasmë.
1222. Nji javë para se me ardhë nusja, gjindet kumbara, i cili nuk asht gjak e fis me dhandrrin.
1223. Në shpin' e vashës që del nuse, njerzit shkojnë për hajer si në shpinë e djalit që martohet. Ene aty qitet vetëm shërbet e urimet janë njilloj.

1224. Në shpinë e vashës nuk bahet aheng.
1225. Vasha që do të bahet nuse, nji javë para dasmës rri në nji odë të veçantë, ku hyjn' e dalin vetëm njerzit ma të afërt të shpisë.
1226. Dasma e vashës fillon të shtunën në mbramje e mbaron të dielën në drekë, kur nusja del prej shpisë së prindve. Kur nusja ka me shkue larg, dasma mbaron para drekës, po me nisjen e nuses për ke burri i vet.
1227. Po qe se shpia e vashës asht larg, krushqit që do marrin nusen, nisen të shtunën me aq sahatë dítë sa t'u mjaftojnë me shkue me dítë ke miku, bujnë nji natë aty e, të nesermen në mëngjes venë nusen në kalë për ke shpia e dhandrrit, ku e llogarisin që të mbrrijnë, të paktën, tre – katër sahatë para perëndimit të diellit.
1228. Kur shpia e vashës asht afër me të dhandrrit, krushqit nisen të dielën në mengjes, por mbasi të ketë kapun dielli çdo pëllambë tokë, e kthehen mbas dreke.
1229. Nuk shkohet me marrë nuse para ramjes së diellit; nuk merret nusja mbasi të ketë perëndue dielli. Nusja duhet të jetë me diell në shpi të burrit. Krushqit duhet të jenë me diell në udhë.
1230. Nuk asht e caktueme sa krushq duhet me shkue, por numri i tyne duhet me qanë tek.
1231. Ata, që e shoqnojnë nusen për ke burri, quhen përcjellës.
1232. Numri i përcjellsave varet nga numri i krushqve që kanë ardhë me marrë nusen. Po qe se krushq kanë qenë nandë vetë, përcjellës shkojnë dy ma shumë, njimbëdhetë vetë.
1233. Në disa zona të Dibrës numri i përcjellsave asht shumë ma i vogël se numri i krushqve. Në Katër Grykë, në Grykë të Vogël etj., pavarsisht nga numri i krushqve, me përcjellë nusen shkojnë tre vetë.
1234. Përcjellsit nuk bujnë ke shpia ku çuen nusen. Ata pinë nji kafe e dalin, me përjashtim të ndonji rasti kur miqt' e kanë ba qysh ma para me dhanë ene drekë.
1235. Krushqit e kanë të domosdoshme në përbamjen e tyne kumbarën, dajën e dhandrrit e nji burrë tjetër prej shpisë ku

do të hyjë nusja. Pjesa tjetër e tyne plotësohet me burra të fisit, me shok' e rrallë me miq.

1236. Të shkosh krushk asht nder, po ene përgjegjsi e madhe, prandaj krushq shkojnë ata që u takon, në kuptimin e nji borxhi, detyrimi që duhet la, ene po qe se të kushton jetën.

1237. Përcjellsit janë në përforcim të krushqve, si gjysmëtarë që janë në çdo gja, e mirë, apo e keqe.

1238. Në raste të veçanta, kur ndërmjet miqve ka grindje e acarim, nuk shkojnë krushq ata të cilëve u takon, por burra të njoftun për trimni e mendje të hollë.

Hoxholli, oxhaku i Dibrës së Madhe e ma i randsishmi në kret Dibrën, zuni nuse për djalin ke Bushatllijt' e Shkodrës. Erdhi koha me ba dasmën se vasha kishte kohë që ishte belikore, por Bushatllijt e mbanin Hoxhollin me sot me neser tue e shty gjithmonë ditën e dasmës. Hoxholli ma në fund e kuptoi se nuk donin me ia dhanë nusen. Po Dibra nuk e kishte zakon me u koritë. Dita e dasmës nuk ishte nda, se Bushtallijt nuk afroheshin nga ajo anë, por as nuk thonin dret: "O Hoxholl, due me e prish miqsinë me ty".

Hoxholli ngriti krushqit e ia çoi Bushatlliut në derë, gja që nuk kishte ba vaki pa u da dita e dasmës. Veziri i madh i Bushatllijve, kur mori vesh se si kishte veprue Hoxholli, nuk shkoi me takue asnjanin prej krushqve të Dibrës, po u çoi terziun në odë e u bani matjet me u pre secilit nga nji palë petka të reja. Terzijtë banë punën mrena natës e, të nesermen, kur duhej me vu nusen në kalë e me u nisë për Dibër, Bushatllijt i veshën krushqit me petka të reja e u thanë të niseshin.

– Si, të nisemi pa nuse? – pyetën ata e kërkuen vezirin e madh.

– Nisi, nisi, se nusja u vjen mbrapa, – u tha veziri i madh.

Nuk patën çafrë me ba krushqit dibranë e shkuen ke Hoxholli pa nuse.

Hoxholli mbas dy muejsh çoi krushq të tjerë. Zgjodhi burrat ma të qanun në Dibër të Epër. Po ene ata u ktheyn të veshun me petka të reja, por pa nuse.

Hoxholli çoi krushq për të tretën herë: burra të zgjedhun nga Malet e Dibrës, me Demir Lushën në krye, nga Dibra e Poshtme. Veziri i madh u çoi ene k'tyne terzijtë me u ba matjet e me u pre petka të reja e me i përcjellë si të tjerët, pa nuse. Po Demir Lusha e shtyni me kambë terziun që iu afrue me marrë masën. I thanë se ishte urdhni i vezirit të madh, i cili nuk duhej kundërshtue nga askush.

– Urdhni i vezirit nuk kundërshtohet nga ju shkodranët, por jo ene nga dibranët, – tha Demir Lusha. – Ne i kemi pre petkat e reja e me to kemi ardhë këtu me i tregue vezirit e Shkodrës mbarë, se, perveç atyne petkave, nuk vesh gja tjetër trupi ynë.

Si tha këto fjalë, Demir Lusha iu drejtue njanit prej të vetve e i tha:

– Jepu petkat t'ia tregojnë vezirit.

Ai zgjidhi një thes të madh që e kishte mbajt përbri, si të ishte mbush me flori, futi dorën e nxori prej tij nji qefin të madh, të bardhë, të gjanë e te gjatë sa me marrë dy burra bashkë.

– Këtu keni shtatëmbëdhetë palë kso petkash, se kaq burra jemi, – i tha Demir Lusha shkodranit.

Veziri i madh u habit, kur mori vesh se dibranët kishin udhtue tri ditë e tri net me qefinat e veta në kuaj. Kishin udhtue me vdekjen... Mesazhi ishte i thjeshtë për me u kuptue: ne ose shkojmë në Dibër me nuse, ose shkojmë në qefina. Veziri i madh u detyrue ta ngrejë bythën e të hyjë në konak të burrave me nderue miqtë mendjendamë. U njoft me kryetarin e tyne, Demir Lushën. Se si po i dukej ky korrozi që nuk kishte ku me e skep sorra!Pesë pare burrë në të pame, por nër deje sikur nuk i rridhte gjak njeriu, por helm i zi; sytë i kishin nji ndriçim të çuditshëm. Ishte prej atyne që nuk e kursente jetën.

– Sa shpi bahet Dibra? – e pyeti Demir Lushën.

– Dibra ka shumë shpi, lum zotnia; kushdo që qet tym asht zot shpie në shpi të vet' e nuk le kërkand me ju përzie në gropë të zarmit, – tha Demir Lusha.

– Ty, or Demir Lusha, nuk të takote me ardhë krushk në këtë dasmë, se je në Dibër të Poshtme. Un' e di që krushq shkojnë ata që u takon.

– Kur asht puna mrenapërmrena Dibrës, asht ashtu si thue ti, por, kur Dibra ka punë me Shkodrën, shkon ai që maron punë. Nji Dibër ka, o vezir. Këta burra kanë vendin e vetë këtu, o vezir.

– Zanin ta kisha ndigjue, or Demir Lusha, por me sy ma mirë mos të të shifja, – i tha veziri i madh tue mos heqë dorë nga të ngucmet që kanë shkodranët.

– Me m'sha teshat, ke sha terzin, me m'sha pamjen, ke sha Zotin, me m'sha mendjen, ke sha Demir Lushën, – i tha Demir Lusha.

Bushatllijt e kuptuen se njer n'atë dekik kishte ecë kungulli mbi ujë. Neser vunë nusen në kalë me e çue ke Hoxholli. Kur krushqit dolën me shkue, veziri nuk luejti prej vendi, ai nuk përfillte as Kanunin, që kishte vu rregulla për pritjen e përcjelljen e mikut. Demir Lusha ia mori nusen, por dorën nuk kishte me ia dhanë. Ta msonte ai korrozi, se veziri asht vezir. Po Demir Lusha i tha:

– E kisha nji fjalë me ty, or vezir.

– Fol, or Demir Lusha.

– Asht fjalë që nuk thuhet në konak. Asht veç për veshët e tu.

Veziri u ba kurioz e i ra mbrapa Demir Lushës.

Sa dolën në oborr, Demir Lusha i dha dorën vezirit, ia shtrëngoi fort e i tha:

– Boll më përcolle, o vezir i Shkodrës!

1239. Kur nusja bahet gati me hipë në kalë, vllaznia e fisi i saj, thrrasin kumbarën e djalin mbas kumbarës ; krushqit e tjerë presin në udhë të madhe.

1240. Nusja hipën në kalë ke dera e shpisë ku ka le e asht rritë. Ajo përshnoshet me ka t'i dalë përpara.

1241. Gjatë përshnoshjes, ajo i ep valë me të qame.

1242. Nusen e venë në kalë vllaznit e nipat e derës. Kumbara e mban për krahu, djali i kumbarës tërheq kalin për kërpeshi.

1243. Nusja në kalë rri gërmue, gati mbështetun mbas opllagut të samarit, njersa krushqit të hasin në nji burim ku i apin me pi ujë me nji filxhan.

1244. Në rast se ke shpia e vetë ja ke shpia ku shkon ka ndodhë nji vdekje si afër, nusja rri gërmue deri në oborr të shpisë së burrit.

1245. Krushqit nuk kthehen për asaj rruge që shkuen me marrë nusen, po e lakojnë atë. Shmangia bahet në vendet ma të rrezikshme për udhtarët.

1246. Krushqit që shkojnë me marrë nusen, janë "hajna", prandaj ruhen prej grabitsave, prej pritave e prej çdo të keqeje tjetër që mund t'u dalë para.

1247. Krushqit nuk janë kurrë të sigurtë se do të kthehen shëndosh' e mirë bashkë me nusen pa ra më ndonji pritë e pa u ndodhë ndonji e keqe tjetër. Ata bahen gati me ça udhën me pushkë.

Haziz Cara i dha vashën Llesh Doçit prej Lure, pra në nji familje katolike, por shumë të qanme. Po vuni ni kusht: fmit' që do të lindte Shkurta (kështu e quenin nusen), do të pagzoheshin myslimanë. Llesh Doçi e pranoi kushtin e miqsia u ba. Por pranimi i ktij kushti katolikve të tjerë u dukej si nji ramje në gjunjë para nji myslimani, ene pse në Lurë njani vlla asht katolik e tjetri mysliman. Lurasit kanë mirkuptim të madh mes besimeve fetare aq shumë sa të duket që ata nuk janë fetarë. Nuk ka vend tjetër si Lura, ku dy fetë ma kryesore të respektohen njilloj. Në të vërtetë në popull kshtu ka qanë e kshtu do të jetë gjithmonë në të gjitha krahinat e Shqipnisë. Konfliktet fetare në Shqipni, kur nxjerrin krye, nuk burojnë prej populli.

Por, pavarsisht nga kjo, katolikët donin me ja ulë hundën në daç Llesh Doçit që ishte "nënshtrue", në daç Haziz Carës, që kishte "triumfue". Ishte

ene nji inat tjetër në këtë mes: atë vash' e kishin kërkue shumë të tjerë, familje të para, katolik' e myslimanë. Cara të gjithë i shtyni për miq e bani mik Doçin. Ishte mbledhë helm i madh e do të shpërthente.

U hazruen mirditasit me ua ba të keqen Llesh Doçit e Haziz Carës: u zunë pritë krushqve bash kur ata po çonin nusen ke burri i vetë. Prita ishte me u mbajtë nusen ja me i vra të gjithë bashkë me nusen. U shtinë pushkët e para. Po nusja, Shkurta, vetëtimthi ra nën bark të kalit e u doli pritarve prej nishani. Krushqit e përcjellsit zunë vendet e iu kundërvunë atyne që u dolën në pritë. U ba shmat' e madhe, pushkë këndej e pushkë andej, por dam nuk pati nga asnjana palë. Ma në fund, krushqit vunë nusen në kalë e u nisën për rrugë. Mbrritën shnosh' e mirë në Krejë Lurë, dy herë ma të nderuem, se e kishin ça udhën me luftë.

1248. Krushqit hetojnë udhën ene për nji arsye tjetër: asht kob i madh me u takue dy nuse e dy palë krushq në nji udhë. Krushqit që lakojnë udhën, quhen të turpnue e nuses nuk i ecën.

Në udhën automobilistike që të çon nga Peshkopia për në Sllovë, në territorin e katundit Shumbat, asht nji gur i madh që ka formën e nji nusje të mbulueme me duvak. Madhësia asht natyrale. Të gjithë i thonë: "Nusja prej guri". Asht nji histori krushqish që na vjen e freskët nëpërmjet kujtimeve të pleqve, të trashgueme nga brezi në brez.

Nji vashë nga katundi Shumbat ishte dhanë në nji katund të Kuksit. Në ditën e dasmës krushqit erdhën me e marrë. Nandë krushq e njimbdhetë përcjellës u nisën për në Lumë. Dita ishte e bukur, me diell të pastër. Po nuk vonoi shumë e nji re e madhe u var mbi Korab si një velenxë e madhe e zezë që i ishte hedhë malit krahëve. Mbas pak ajo re filloi të transfigurohej e mori formën e nji vargani kuajsh e burrash që shkonin për diku, por rrugën e kishin të zanë me bataqe e kneta të pafundme. Reja nuk shpërbahej. Nji (prej krushqëve, domethanë lumjanve) që i "lexonte" shenjat e natyrës, u thotë përcjellsve:

– Apo ktheni, bre burra!Çfarë të jetë thanë me na ndodhë, të na ndodhë ne.

– Po pse po thue kështu, or mik? – e pyeti njani prej përcjellsve.

– E kemi udhën e zanun, bre bashi i mikut.

– Po ku e shikon ti?

– Ja, ajo reja që rri ashtu mbi Korab, atë dëfton, unë i njof mira këto shenja të natyrës.

– Po qe se kjo që thue ti asht e vërtetë, ma mirë që jemi ene ne përcjellsit, që ta hapim udhën bashkë, se prandaj forcohen krushqit me përcjellsit, – i tha njeni prej shumbatasve.

– E di, mor mik, e di, po udha duket që asht knetë. Asht udhë që do na mbajë të gjithve, si ne, ashtu ene ata që do luftojnë me ne. Ma mirë thashë të damtohemi ne që nuk kemi si i shkojmë shoqit pa nuse në derë.

– Jo vallahi, kjo nuk ka si me ndodhë, – tha nji shumbatas. – Shiko, or mik, ne shumbatasit, kur na ze, qëndrojmë. Nuk kemi si kthehemi në Shumbat pa ja lanë mikut nusen në derë.

– E di, or mik, e di, – tha të njejtat fjalë lumjani. – Po sot nuk asht punë qëndrese.

Krushq e përcjellës e moren vesh ç'u bisedue, por nuk i vunë fort randsi. Megjithatë, kur kthenin kryet nga Korabi e shikonin atë re, me atë formë shumë të çuditshme, që qëndronte e palëvizun qysh prej nji ore, ke kobi u shkote mendja. Nuk kishin ba ma shumë se nji orë rrugë, kur njani prej lumjanve tha:

– Doli ajo që tha Axhemi.

– Çfarë doli, more? – e pyeti tjetri, kryetari i krushqve, daja i dhandrrit, nji burrë zeshkan, rrumbullak e topolak, po që nuk të hapte udhë aspak.

– Krushq të tjerë e nuse tjetër, do të përballemi në rrugë...

Kur panë krushqit e tjerë me nusen në kalë, u hodhën sytë armëve sikur donin me thanë se vetëm ato e ndanin këtë punë.

Dy palët e krushqve u përballën aty ku sot asht "Nusja prej guri". Ishin dyzet hapa larg. Aliu, daja i dhandrrit, ku shumbatasit do të çonin nusen, doli në krye të krushqve. Ai e njifte kryetarin e krushqve të palës tjetër. I tha:

– Or Rizvan, na lironi udhën se ne nuk kemi udhë tjetër veç kësaj që kemi marrë. Ju bini poshtë, rrethit të Drinit, se aty e keni udhën. Atë duhet të kishit marrë që në krye të herës.

– Jo, pasha Zotin, Rizvani nuk asht tue e lirue udhën, por ta lironi ju se u gjetëm në vend tuej.

– Po nuk kemi nga të shkojmë, o Rizvan. Vetëm këtë rrugë kemi.

Dhan' e morën, asnjana palë nuk u tërhoq nga e vetja.

– Pra, e lamë me u vra, o Rizvan, ë? – e pyeti Aliu.

– Me u vra, or Ali. Nuk kemi si me ja ba ndryshe. Ju rrugën nuk e lironi, por as ne nuk e lirojmë.

– Na qoftë për hajer, pra, or Rizvan. A jeni gati?

– Gati jemi!

Filluen tue shti krushqit në njani – tjetrin. Ishin afër e qysh në pushkët e para u vranë pothuej gjysma e tyne. Ma në fund, mbetën vetëm dy djem të rinj, njani shumbatas e tjetri katërgrykas. Ata mund t'i merrnin nuset e t'i çonin ku duhej, se nuset, për fat, nuk ishin vra fizikisht, kurse shpirti u ishte mbush me aq shumë palgë, sa nuk kishin me u shndoshë kurrë.

– Vallahi, kur u vranë kaq burra ashtu turp me mbetë vetëm ne të dy, – tha shumbatasi e shtiu në kundërshtarin e vetë. Shtiu ene ai e të dy mbetën të vramë. Shumbatasi, pa dashje, kishte vra ene nusen e palës tjetër. Kur po epte shpirt, pa se vetëm nji njeri kishte mbetun i gjallë, ishte nusja, vasha e Shumbatit. Ajo ngriti sytë në qiell e iu lut Zotit:

– O Zot i madh!Unë kam pa në k'to pak minuta kaq shumë të kqia sa nuk due të jetoj ma. Me janë vra dajat e vllaznit para syve. Më ban gur, o Zot, që zemra të mos më dhemb ma.

Zoti ia çoi dëshirën në vend. Ajo u ba gur! Ka qindra vjet që e thërrasin: "Nusja prej guri.

1249. Ardhja e krushqve me nuse asht nji gzim i madh, që shkakton nji valë të re hareje në dasmë. Krushqit, me dëftue se erdhën shndosh' e mirë, shtijnë vetëm nji herë me pushkë kur i afrohen shpisë së dhandrrit.

1250. Pak para se të mbrrijnë ke oborri i shpisë ku do të hyjë nusja, krushqit vihen për nji tue ecë njani mbas tjetrit: në fillim kumbara, mbas tij daja i dhandrrit e kështu me radhë.

1251. Me pritë nusen dalin gjithë dasmorët. Bashkë me ta del ene dhandrri, i cili djeg nji paqetë fishekë.

X
GRUEJA

GRUEJA E VE

1252. Vashës, kur i des i fejuemi, nuk quhet e ve. Grue e ve quhet ajo që asht martue e i des burri. Qoftë ene nji ditë martesë me pasë, me i dekë burri, grueja quhet e ve.

1253. Grueja e mbetun me barrë, kur i des burri, lind në shpinë ku asht martue e rri aty deri në krye të vitit. Mbas nji viti baba i saj shkon e i thotë të zotit të shpisë: "Ja lshomë, ja mbamë".

1254. Po qe se i zoti i shpisë do e mbajë atë nuse, tregon kujt prej djemve ka me ia dhanë e miqsia vazhdon.

1255. Në rast se nuk do me e mbajtë, ia ep babës së vetë tue i thanë: "Martoje ku të duesh", ja i ve nji farë hoduti.

1256. Grueja e ve ka të dretë me vendos vetë për burrin që do të marrë. As ke dera ku pat qanë nuse, as ke dera e prindve, nuk mund të detyrohet me marrë nji burrë që nuk e do. Populli thotë: "Grueja e ve t'i kthen krushqit n'udhë", megjithse ajo nuk merret me krushq.

1257. Grueja e ve, kur del prej shpisë ku qe martue, merr me vete petkat e nusnisë e grosht e cucës, po qe se ka pasë.

1258. Grueja e ve në moshë të re, ene kur ka nji fmi djalë e zotohet me e rritë me nder në shpi të burrit, prindit e djalit të dekun, e nxitin të martohet. Marrja asht ma e randë se dami. Po ka ene prej atyne grave që e ndajnë mendjen me ndejt me erz në derë të burrit të dekun. "Ato i nxjerr për dere e hyjnë për dollapi", thotë populli.

Kalosht e Kandrit në Dibrër të Poshtme, vetëm për shkak të pozicionit të shpive, ndahen në Kaloshë të Epër (Llan Kaloshi, Murat Kaloshi etj.) e në Kaloshë të Poshtëm (Halil Kaloshi, Selim Kaloshi etj.) Në kohën kur jetonin Llan Kaloshi e Halil Kaloshi, Kalosht e Epër e Kalosht e Poshtëm kanë qenë në hasmni të gjatë e janë vra shumë vite me radhë me njani – tjetrin.

Llan Kaloshi kishte katër djem: Hasanin, Mahmutin, Manen e Sulën. Ishin katër, po sa për katërdhetë. Sula u vra i pari, qe vrasje pa hiri. La nusen e re me nji cucë të vogël. Kalosht nuk i mbanin gratë e njani – tjetrit ; djemtë e Llan Kaloshit thanë se nusen e Sulës e kishin si motër e kështu do ta kishin tanë jetën. Prandaj babagjysh Llani i tha nuses së Sulës:

– Banu gati me babagjyshin se duhet me dalë.

Ai plak që kishte përballue tufanet e sa e sa luftave, jo vetëm nuk i mbajti lotët, po qau si fmi. Ani, tha me vete, nji burrë që nuk qanë, nuk asht as trim.

– Or babagjysh Llani, nuk kam me u martue. Ma mirë rri k'tu ke shpia e Llan Kaloshit se ke baba em, – i tha nusja e Sulës.

– Duhet me dalë, oj nuse, – i tha prapë Llan Kaloshi e, kur ai e thoshte nji gja dy herë, duhej ba. E çoi vetë ke prindit e i tha mikut:

– Paç faqen e bardhë. Miq kemi qanë e miq do të jemi përherë, po kështu bani emën Zoti. Je i lirë me e martue ku të duesh. Kur nusen ta marrë malli për babagjysh Llanin e për të tjerët, hiqi para e ma bjer në derë, se ka vllazën e njerëz që e duen.

Nusja e Sulës ndigjonte si flisnin babagjysh Llani e i ati. I shkonin lotët krue, por punët e Zotit ishin. Ta kishte dashtë Zoti nuk e bante ashtu.

– Paç faqen e bardhë, or Llan Kaloshi. Tue pa e tue ba, – i tha miku e u ndanë.

Mbas disa muejsh prindit deshën me e dhanë tjetërkund nusen e Sulë Kaloshit. Ajo, kur e pa se janë në ato mend, nuk u tha as "po", as "jo", por pa përfundue puna e fejesës së dytë, u ngrit natën, u vesh si burrë, mori vajzën e vogël e aty e në derë të Llan Kaloshit.

– O babagjysh Llani, nuk kam ardhë për nji natë, as për dy, po me e çue jetën këtu, – i tha ajo.

– Mirë se erdhe, moj nuse. Për nur të Pejkamberit ksaj here nuk ka njeri që të qetë prej kësaj dere.

Llan Kaloshi e bani zonjë shpie nusen e Sulës. Ajo rriti jo vetëm cucën e vetë, por shumë fmijë të Kaloshve. Jetoi gjatë, por emni i mbeti "Nusja e Sulë Kaloshit.

GRUEJA E LSHUEME

1259. Grue e lshueme quhet ajo prej të cilës heq dorë burri, me të cilin ajo grue qe bashkue me kunorë.

1260. Grueja quhet e lshueme kur burri i ep lekun. Grueja nuk lshohet me fjalë.
1261. Kur burri nuk asht zot shpie, nuk mund t'ia apë lekun grues së vetë pa e bamë fjalë me të zotin e shpisë e pa ja mbushë mendjen atij pse do me e lshue.
1262. Vetëm si të bajë emën i zoti i shpisë, i shoqi i ep asaj lekun e grueja quhet e lshueme.
1263. Po qe se burri asht vetë zot shpie, ai e lshon gruen, por për këtë duhet me vu në dijeni vllaznin' e fisin. Pa vu ata në dijeni, grueja nuk quhet e lshueme.

Një burrë i dha lekun grues së vetë pa vu në dijeni vllaznin' e fisin. Nusja shkoi ke prindit e vet. Burrat e fisit i shkuen në derë burrit e e pyetën se përse e kishte lshue gruen.

– E di vetë pse e kam lshue e ju nuk u ap hesap, – tha ai.

– Kanuni do me dhanë hesap, – tha ma plaku i vllaznisë.

– Un' e mbaj të keqen për vete, ju nuk u vjen asnji e keqe në derë. Nëse babës së grues sime i duket se e kam lshue pa faj e do me shti në mue, qe ku me ka. Ju mos frigohi se jam vetë gjallë.

– Gruen e ke lshue ti, po nuk e lshojmë na, – tha prapë ma plaku.

– Po si qenka kjo punë? – pyeti ai.

– Kur gruen e lshon kot, si ke ba ti, ta merr hasmi mu në derë të shpisë. Baba i grues ka të dretë me e ba nji gja si kjo, se e detyron me e ba. Sa të na e marrin hasmit, e marrim ne. Po qe se ti nuk i ke pa ndonji hile asaj grueje, nuk mund ta lshosh. Grueja lshohet për nder, për bracllajk e me të pre mikun në besë. Ti ka ba k'to të tria, ose njanën prej tyne?

– Jo, nuk m'i ka ba.

– Atëherë ti nuk mundesh me e lshue. Ose shko e merr gruen, ose e merr njani prej vllaznisë.

– Un' e lshova e nuk e marr ma, ju mund ta merrni, por me mue nuk jeni ma vllazni, – u tha ai.

– Le te mos jemi, – tha ma plaku. – Kur e ke ba atë mik më ke çue mue shkues, tani ja le vashën pa të dretë.

– Ai që do marrë gruen time, ka pushkën prej meje, ta dijë, – tha si fjalë të fundit ai që lshoi gruen.

Njani prej vllaznisë e mori gruen e lshueme e ish– burri i saj i ndejti asaj që pat thanë: shtiu ene e vrau. Kjo qe vrasja e parë, u ban' ene shumë të tjera. Po, vraju e vraju, nji ditë do të shkosh në Kanun. Kanuni e la

kështu: me lshue gruen, vllaznia duhet me u vu në dijeni prej ke i pari e njer ke ma i fundit. *

1264. Grueja lshohet për tri gjana: për nder, për brecllajk, kur të prêt mikun në besë.
1265. Grueja me barrë nuk mund të lshohet, veç kur faktohet se ajo nuk e ka fminë me burrin e vetë.
1266. Kur faktohet se grueja nuk e kishte fmin' me burrin e ligjshëm, burri nuk i bije mbrapa asaj fmije.
1267. Grues që lshohet për çeshtje nderi, hoduti ku nuk duhet me u martue i vihet shumë i madh. Ajo nuk mund të martohet mrena Malit, se bije në gjak si ai që e ep, si ai që e merr.

B. lshoi gruen e vetë tue marrë ene mendimin e fisit. Tha:

– Për mue baba i vet le ta martoj' ene mrena katundit. Nji gja që e hedhi si të pavlefshme, le ta marrë kush të dojë.

– Ti thue k'shtu, por nuk themi ne, – thanë burrat e fisit. – Baba i vetë, po të dojë me e martue, ta martojë jashtë Malit tonë.

Fisi që heq dorë prej grues së lshueme, quhet fis i nderuem, atij duhet me ia ndigjue fjalën. Me ta ra dakord ene burri i grues së lshueme, i cili i çoi fjalë babës së grues: "Cucën tande nuk ke të dretë ta martosh mrena Malit tonë". Po baba i nuses së lshueme, pse ishte shpi pushke, apo pse iu duk se vashën ia lshuen kot, i ktheu përgjigje: "Do t'ja apë për grue të parit burrë që do ma kërkojë mrena hodutit".

Po fisi që e lshoi atë grue ishte i pushkës, e kishte ba beli disa herë, prandaj nuk guxonte njeri me shkue me e kërkue, po qe se ishte mrena atij hodutit të caktue. Kaloi shumë kohë. Nji ditë baba i nuses së lshueme pa në derë S. Z., djalë i ri, rreth të tridhetave, i pashëm me të marrë në qafë, i cili kishte shkue me i kërkue për grue vashën që ia kishin lëshue. Baba i nuses, ene pse i pëlqente shumë kjo miqësi, i tha:

* "Në viset e thella të Shqipërisë së Veriut, njerëzit rronin, deri vonë, në shoqërinë fisnore, që përbëhet prej grupesh farefisnore, të organizuara në formë patrimoniale, të quajtura *shtëpi – vllazni – fis*. Në këtë shoqëri, çdo individ jeton si anëtar i një grupi fisnor. Të drejtat e tij vetjake dhe liria e vullnetit janë të kufizuara dhe, prej tij, pritet të përmbushë detyrimet ndaj grupit fisnor, i cili përfshin në vetvete të vdekurit a paraardhësit nga gjaku i tij. Nëse një individ lëvdohet, ky lavdërim i përket gjithë grupit të tij fisnor". (Kazuhiko Yamamoto: THE ETHICAL STRUCTURE OF KANUN AND CULTURAL IMPLICATIONS, Struktura etnike e Kanunit dhe nënkuptimet e saj kulturore. Printed in the United States of America, March, 2005, f. 161.) Siç duket edhe nga ky përcaktim i studiuesit japonez të Kanunit shqiptar, prof. dr. Yamamoto, liritë e individit ishin të kufizuara, ai nuk ishte i lirë të vepronte pa pyetur fisin të cilit i përkiste. Natyrisht, kështu ka qenë në lashtësi, se, me kalimin e kohës, kjo dukuri kanunore erdhi duke u zbehur.

– Po a e di ti se mue me kanë vu hodut të gjanë? Nuk duhet me e martue mrena Malit.

– E di.

– Po ti je mrena k'tij hoduti, e ke ngjitun shpinë me atë që e lshoi, si vjen me e kërkue?

– Kjo asht puna ime. Ti, në qoftë se ke me ma dhanë, ma jep. Të tjerat nuk të takojnë ty.

– Ata mund të shtinë në cilin të duen: në mue, ose në ty.

– Frikën tande mbaje vetë, unë mbajë timen. Ti vetë ke hapun fjal' e ke thanë se vashën do t'ia apë nji njeriu që asht sa ma afër me shpi më atë që e lshoi.

– Kam thanë e që tashti vasha ime asht grueja jote. Na qoftë për hajer.

Nuk kaluen ma shumë se dy – tri vjet e burrat e fisit që lshuen gruen, i dolën në pritë atij që e mori e e vranë. U mblodhën pleq e u ba kanun i ri. U vendos kështu: vetëm grues që lshohet për çeshtje nderi i vihet hodut në të martueme, të tjerave jo.

1268. Grueja e lshueme, me fmijë ja pa fmijë, e cila ve rizë të zezë e nuk do me u martue, nderohet e respektohet nga familja e vetë, nga vllaznia e fisi.

1269. Fmij't e grues së lshueme që nuk martohet, janë nipa e mbesa jo vetëm të derës së babës së saj, por të mbarë vllaznis' e fsit.

1270. Dera e shpisë, vallaznia e fisi i apin udh' e e martojnë atë grue që ene pse vuni rizë të zezë me ndejtë në derë të prindve, shenjat i ka të kqija.

1271. Kur nji grue si ajo që thamë ma nalt, asht me fmijë, vetë martohet, por fmij't nuk i epen me i çue ke burri që mori.

1272. Kur nji grue e lshueme, e cila qe zotue me jetue me nder në derë të babës, mbetet shtazanë, martohet me të degdisme, tue e çue sa ma larg e mos me i ra ma mbrapa. Fmija kopil i epet me vete.

1273. Kur grueja e lshueme jo për çeshtje nderi, jeton me dinjitet në derë të babës së vetë, bahet zonjë shpie e nderohet e respektohet nga fisi e vllaznia.

1274. Kur nji grue e lshueme jo për çeshtje nderi, e kalon pjesën ma të madhe të jetës në derë të babës me faqe të bardhë, bahet ene zot shpie e thirret: "Halla e Madhe".

1275. "Halla e Madhe" shkon në mort e në dasma, madje ene ndër miq të largët, ajo mban armë e aletet e duhanit me vete.

1276. Po qe se vllaznit e Hallës së Madhe ndahen, nji pjesë të tokës ja lanë asaj.
1277. Mbas vdekjes së saj, ajo tokë i kalon vllaut që i bani mortin, ja e mbajti në pleqnin' e thellë.
1278. Po qe se grueja e lshume ka djalë, të cilin e rriti me nder e faqe të bardhë në derë të prindve, ky djalë hisen e tokës e ka ke baba i vetë.

Nji grue e lshueme jo për çeshtje nderi, vendosi të mos martohej, por të jetonte me faqe të bardhë në derë të vllaznve. Baba i kishte vdek' e vllaznit i kishte të rij. Ajo i futi krahët shpisë e iu ba si babë vllaznve të rij, të cilët i martoi njani mbas tjetrit, u shtoi gjan' e gjallë, mallin e pasuninë. Vllaznit diqën të rij e lanë djemtë, për të cilët halla qe ene babë, ene nanë. Ishte rreth dyzet e pesë vjeç kur u ba zot shpie. Ajo mori çibukun, kutin' e duhanit e futi patllaken në brez. Shkurt, mori gjitha shartet e burrnisë. Asaj i lironin kryet e vendit kudo që shkonte e e nderonin.

Ajo i ndau vetë djemtë e vllaznve me dretsi e urtsi. Vetë, bashkë me pjesën e tokës që i takonte, ndejti me atë djalë vëllai që ishte ma i patekatë. Djemtë e tjerë, ene pse u ndanë, atë e kishin prapë zot shpie. Asgja me randsi nuk banin pa pyet atë.

Kur vdiq, u ba nji mort e madhe që nuk mbahet mend. Erdhën jo vetëm mileti e zurrjeti, po gjithë ata që kishin pasë rast ta njifnin.

GRUEJA E LIRË

1279. Kur nji grueje i vdes burri e asnji prej fisi e vllaznisë nuk e merr për grue, ajo quhet grue e lirë.
1280. Grueja e lirë vendos vetë nëse do të rrijë në shpinë ku hyni me dullak ja të shkojë ke shpia e babës.
1281. Grueja e lirë vendos vetë për martesë.
1282. Grueja e lirë, kur ka djalë me burrin që i vdiq, po qe se ve rizë të zezë e vendos me e rritë djalin në shpinë ku hyni me dullak, quhet e nderueme.
1283. Grueja e lirë, ene kur ka vetëm nji vashë, ka të dretë me ndejtë në shpi të burrit të dekun tue gëzue të gjitha të dretat e pronsisë sikur ta kishte burrin gjallë.

1284. Grueja e lirë, kur asht në moshë të re e nuk ka asnji fmijë, nuk ka të dretë të rrijë në shpinë ku hyni me dullak. Ajo duhet të shkojë me jetue në derë të prindve ose të martohet.

1285. Grueja e lirë nuk i shkput marrdhaniet me shpinë ku hyni me dullak, kur nuk martohet, po rri në shpi të babës me rritë fmij't që pati me burrin e dekun.

1286. Gruen e lirë, që shkon me rritë fmij't e me jetue me nder e me faqe të bardhë në derë të babës mbas vdekjes së burrit, vjehrri, kunetnit, e çfarë burrash të ketë në atë shpi ku ajo hyni me dullak, shkojn' e e marrin m'najnë e quejnë si pjestar të familjes.

K.Sh. iu vra burri, i cili e la nuse të re me dy vajza, njana dy e tjetra gjashtë vjeç. Kunetnit i dhanë me vete gjithë pasunin' e tundshme, e çuen ke baba i vet' e i thanë se ishte e lirë me u martue. K. ndejti në derë të babës me rritë fmijt. Sjellja e saj ishte e hijshme, ashtu si duhet me qanë sjellja e nji grueje të re që i ndodhi nji fatkeqsi, por e ka nda mendjen mos me u korit. Për të fliste me respekt gjithë katundi e zona e Çidhnës e zani i mirë shkoi njer në derën ku pat qenë ba nuse. Vllaznit e burrit të vdekun, kur panë se kunata e tyne e ruente kujtimin e burrit të pastër, shkuen ene i thanë babës së saj:

– Të na e lash K. në najnë, se na e ka lanë kryet nalt, si ne ashtu ene ju. E kemi motër e ma shumë se motër.

– Faleminderit që keni vlersue qëndrimin e saj, – u tha baba i K..

1287. Kur grueja e lirë rri ke baba i vetë pa u martue me rritë fmij't, shpia ku ajo pat hy me dullak, ep nji sasi paresh për martesën e atyne fmijve e për çdo gja tjetër sikur ta kishin babën gjallë.

1288. Fmija e grues e lanme e lirë që asht djalë, mund të martohet ke daja, por mbasanaj ai bashkë me nusen shkon me u ngulë në tokë të vetë sikur ta kishte babën gjallë.

1289. Grues që u la e lirë, po u martue, i mbyllet dera ku ajo pat hy me dullak.

1290. Fmijt e grues që u la e lirë e u martue, kanë vendin e vetë ke shpia ku patën lindun. Ata shkojn' e vijn', e, po qenë djem, kanë të dretë të ngulen në hisen e babës se vetë.

GRUEJA ME SHOQE

1291. Në Dibër burrat kishin të dretë me marrë ma shumë se nji grue. K'të e banin zakonisht të pasunit.
1292. Burrat e pasun merrnin dy ose ma shumë gra me pasë shumë fmij, sidomos djem, që t'u linin trashgim pasuninë e madhe që kishin.
1293. Burrat e popullit të thjeshtë, zakonisht merrnin nji grue të dytë, kur e para nuk u bate fmij.
1294. Gratë që kanë nji burrë, quhen **shoqe**.
1295. Grueja e parë, kur nuk ban fmij' e ka marrdhanie të mira me burrin, pyetet për gruen e dytë nëse asht apo nuk asht dakord me jetue me shoqe.
1296. Grueja e parë, kur nuk ban fmij' e kur ka marrdhanie të mira me të shoqin, i thotë atij të martohet, madje zgjedh ene cilën të marrë për grue të dytë.

Mahmudie Pira tregon: "Isha grueja e parë e Baram Karoshit, shkosha mirë me burrin, po Zoti nuk më dha fmij'. Si kaluen disa vjet, nji natë, nërsa po bisedonim për hallet e shpisë, i thashë Baramit:

– O burrë, martoju, se mue nuk asht tue m'dhanë Zoti fmij'.

– A thue ti e ke fajin? – më pyeti Barami.

– Faji asht i grues.

At'here nuk kishte doktora e vizita për ksi punësh. Kur çifti nuk kishte fmij, faji ishte i grues. Shumë prej tyne janë lshue nga burrat se nuk banin fmij, por, kur janë martue me burra të tjerë, e kanë mbush votrën plot. Kjo ishte ene nji prej arsyeve që burrat nuk e lshonin gruen e parë, por merrnin nji tjetër e i banin dy. E kam fjalën për ata burra që martoheshin për së dyti prej halli, se kishte të tjerë, veçanrisht krent e parisë që, ashtu si nuk ngopeshin me asnji gja tjetër, nuk ngopeshin as me gra. Po ata e kishin nji të mirë: rrinin me gratë e veta! Për rastin tem, fajin e kisha unë. Barami me gruen e dytë pati fmijë.

Po le te shkojmë ke ajo natë.

– A e ke me gjithë zemër, moj grue? – më pyeti Barami.

– Nuk ka grue që e marton me gjithë zemër burrin e vetë, por unë e di se ashtu duhet me ba, e ashtu do bajmë. Pa fmijë nuk rrihet, do Zoti e merr nji grue të mirë, që të jetë e urt' e puntore e ta kalojmë mirë. Fmijt' e saj do më duen...

– Po ku ta gjej'nji grue kshtu si thue ti?

– A m'çon mue shkues? Po due "opingat", ta dish.

– Të jap ç'të duesh, por gjeje ashtu si thue, se ti vetë do e kalosh jetën me të.

– Shkues nuk jam tue shkue, – i thashë me të qeshme, – por, me më pyet mue, si shoqe due Rabije Dervishin prej Lugjesh. E njof, asht cucë shum' e mirë e i rri buza veç tue qeshë. Po ta dhanë, t' jesh i sigurt se me atë do të shkoj shumë mirë...

E kërkoi e, për çudi, ja dhanë. Barami desh me ba nji darkë të vogël, kur erdhi Dervishja, por unë i thashë ta banim të madhe, si dasmë, se ajo do të ishte nana e cullve. E kam kalue me Dervishen si s'ka ma mirë, kemi granë në gojë të njana – tjetrës, si thuhet. Rabija u ba me fmijë. Dy djemtë e saj, Llani e Hiseni, më thonin ***Lore*** e më donin ma shumë se nanën e vet.

* * *

Zahide Pira ishte e martueme me Isuf Ndreun e jetonin në Soricë. Kishin nji copë tokë, po ajo nuk epte prodhim se ishte mbi ujë. Fukarallëku i kishte kapë për sysh, megjithse ishin dy vetë. Thonë se vdekja në pakic' e fukarallëku në shumicë janë të kqija të mdhaja. Po fukarallëku ene në pakicë ishte i keq. Nuk u kishte dhanë Zoti as fmij, megjithse kishin shumë vjet martesë. Uleshin njani në atë krye vendi e tjetri në anën tjetër e ngeleshin pa asnji fjalë, se ato ishin mbarue.

Zahidja e ndiente veten fajtore, të paktën për punën e fmijve. Po aty ku ishin, në Soricë, ma mirë që nuk kishin, se ç'i doje fmijt n'atë vend të shkretë? ! Ia mbushi mendjen të shoqit me e lanë Soricën e me kërkue nji vend ma të mirë në krahinën e Ujë e m'Ujës, ku kishte toka të buta. Atje kishte ene babën e vetë, Isuf Pirën, që do t'i bahej krah. Nji ditë prej ditsh kaluen Drinin me nji gomar plaçka e u vendosën në Lisivalle, vend i mirë në krahasim me Soricën, por pyll. Hapën tokë të re e filluen ta përmirsojnë jetën. Por fmijë nuk kishin e Zahidja kërkote me e martue te shoqin sa nuk ishte vonë...Sa herë takohej me shoqe në krue, tue mbajt gjeth në zabel, me bagti në korije, bate të njejtën pyetje: mos dinin noj grue me ia dhanë të shoqit se vetë nuk bate fmijë....

Po nuk kaloi shumë kohë kur i dha Zoti tre djem si tre asllana. Në fillim Xhelili, pastaj Elezi e, ma në fund, Hazizi, si ene nji vashë që e martuen në Dardhë ke Beram Berami"

1297. Grueja e dytë shkon në shpi të burrit pa dasmë, vetëm me nji drekë ja me nji darkë.

1298. Gratë që kanë nji burrë, flenë me radhë me të: nji javë njana, nji javë tjetra. Radha mund të jetë ene ndryshe: nji natë njana, nji natë tjetra.

1299. Burri asht i detyruem me respektue radhën.

Elez Isufi ka pasë tri gra. Njena i vdiq e re, se Elezi e vrau pa dashje. I mbeti Kallja, që ishte bijë ke Xhoket në katundin Kallë. Elezi ma vonë mori ene nji grue tjetër, Kalisen. Kallja e Kalisja, si shoqe që ishin, nuk kishin marrdhanie të mira. Ma në fund, ato u ndan' e kshtu ene Elez Isufi pothuej u nda prej njanës grue. Kalisja jetonte në Lisivalle, nji orë larg Sllovës, atje ku ishte shpia e madhe, e hershme, ku kishte kallaballëk e gjullurdi, të hyme e të dalme të shumta, kryesisht halla, mbesa, teze, bija. Kallja jetonte në Sllovë, ku vinin miq të shumtë, por kryesisht atdhetar' e bashkluftëtarë të Elez Isufit. Në Sllovë kishte nji farë qytetnimi. Aty kishte saraje të bukura me drita elektrike, bahçe e parqe të mrekullueshme. Ku jetonte Elez Isufi, jeta bahej ma e bukur. Kallja ja kishte mçef Elez Isufit pushkën e kollanin me fishekë e nuk e lite me shkue në Lisivalle, ke Kalisja, megjithse nji veprim si ky ishte i padretë e jokanunor. Kanuni për gratë që janë shoqe, fliste qartë: ato duheshin mbajtë njisoj. Kallja, si të thuesh, qeveriste me "dorë të hekurt "në Sllovë, pyetej vetëm ajo. Kaq shumë i cte fjala sa ene Elez Isufit ia kishte "mbledhë".

Me gjithë këtë, Kallja nuk ndihej e lumtun për vetë faktin se, megjithse kishte disa vjet që Elez Isufi nuk shkote në Lisivalle, Kalisja ishte gjallë, nji ditë mund të kthehej gjithçka sikur kishte qenë.

Nji natë Ramazani ke Mustaf Lita, kishin qanë miq Dali Dervishi e Dush Zhugri. Mustaf Lita i kishte pritë shumë mirë. Dolën në të zbardhme të dritës me ra ke Elez Isufi. Kur u ndanë, Mustaf Lita u tha:

– A mund t' ja çoni nji selam prej meje Elez Isufit?

– Po, more, – kishte thanë Daliu, – selamin duhet me e çue se nuk ban.

– T'i thoni se ato dy çifligjet që ka, duhet me i pa e me i mbajt njisoj.

Dali Dervishi e Dush Zhugri e panë se ku rrifte Mustaf Lita e besa ky selam ishte boll i vështirë me ja çue Elez Isufit, por banë e thanë "po" e nuk kishin si e ulnin veten.

– A e çoni? – i pyeti ene nji herë Mustaf Lita.

– Besa po, more, si nuk e çuekemi, – tha ksaj here Dush Zhugri, por ajo pasiguria e mrenshme e grryente keq, se e dinte se nuk ishte kollaj me i hy Elez Isufit aty ku nuk pranote njeri. Me i çue atë selam ishte njisoj si me gërvisht nji plagë që nuk asht mbyllë, por veçse ka vu nji kore të hollë.

U ndanë me Mustaf Litën e ngadalë – ngadalë shkuen në Sllovë e hyn në konak të Elez Isufit. Hangrën iftar e mirë ishte me ikë, por ishte ajo puna e selamit të Mustaf Litës, që i kishte vu në siklet të madh të dy. Selami atje, në shpi të Mustaf Litës, nuk iu duk kushedi çfarë, kurse k'tu u dukej sa me mbajtë nji gur mullini në krah. Elezi e kuptoi se e kishin nji hall, por nuk i shkote mendja se çfarë. I pyeti:

– More, sikur kërkoni të më thoni nji fjalë, po s'po e thoni.

– Na e ba kabull, Elez – a, por kemi nji selam për ty, e selamin duhet me e çue se randon sa toka, – tha Dali Dervishi.

– Po hajer ishalla, – tha Elezi që e kuptoi se nuk ishte selam i mirë për të e shtoi:– Si të shkosh derë me derë do ngarkohesh me barrë të dynjasë. Po kush ma paska çue atë selam?

– Ta ka çue Mustaf Lita, – tha Dush Zhugri.

– E cili asht salami?

– T'i thoni Elez Isufit: "Ti që je Elez Isufi, dy çifliqet që i ke, duhet t'i mbajsh të dy njisoj", – tha Dali Dervishi fjalët e Mustaf Litës.

E kapi frika, se Elezi, me të ndigjue ato fjalë, erdh e u nxi në fytyrë e u ba si oxhaku. Kur ai nxihej e i ndrronte çerja, bahej i rrezikshëm.

Dali Dervishi e Dush Zhugri kujtuen që Elez Isufi do t'i vriste për fjalët që i çuen. Elezi e dite ene vetë se nuk kishte ba mirë që dy "çifliqet" nuk i shikote njilloj, por urtsia e vetpërmbajtja e Kalises e nevriklleku e sherri i Kalles, e kishin ba të zgjidhte atë rrugë për me gjetë nji qetsi, që, siç mund ta dinte, ishte e përkohshme. Tashti ajo qetsi u prish.

Elezi u përmbajt. Ky Dushi ishte, si të thuesh, "fajtor", ai kishte qanë shkuesi për Kalisen...

Elez Isufi, kur nuk i pëlqente biseda, i mbante sytë në zarm. E hoqi shikimin prej zarmit e iu drejtue Dali Dervishit:

– Shko ke halla jote e merrma pushkën e kollanin me fishekë, kurse ti Dush thueju të më bajnë gati kalin. Po shifni këndej: kushdo me u pyet, i thoni se do të shkojmë nga Sllatina, mos tregoni se po shkojmë në Lisivalle.

Dali Dervishi ia mori me rrena pushkën e Elezit e kollanin me fishekë hallës së vetë, Kalles, tue i thanë se do të shkonin në Sllatinë. Mbas pak Elez Isufi i hipi kalit e bashkë me Dali Dervishin e Dush Zhugrin morën udhën gjoja se po shkonin në Sllatinë, por, si i dolën kullës së Sllovës nga shikimi, kthyen nga Lisivallja.

Ndërohë, në Lisivalle pat shkue lajmi se po vinte për herë të parë, mbas kaq kohësh, Elez Isufi...Atë natë në Lisivalle u ther nji ka e u ba nji gjurulldi ma e madhe se në dasma.

1300. Grueja ma e vjetër e mson e urdhnon ma të renë, shoqen, e cila ka detyrë me ju bind' e me veprue mbas kshillave të saj, kur ato janë për të mirën e punës e të shpisë.

1301. Secila prej grave ka odën e vete, me të shtrueme e të mbulueme.

1302. Burri rrallë ka odë të veçantë. Ene po e pati, gratë nuk shkojnë me fjetë në odë të tij, por shkon ai në odat e tyne.

1303. Burri, kur nuk ka odë të veçantë, teshat e veta, të ndrruemet, të leshtat e çfarë të ketë, i le në odën e gures së parë.

1304. Në odën e grues së parë, kur nuk ka odë tjetër për atë punë, rrinë gjithashtu të shtruemet e të mbuluemet e miqve: jamulli, qilima, sixhade, dyshekë, jorgana, jastëkë etj.

1305. Kur asnjena prej dy ja tri grave që janë shoqe, nuk asht zonjë shpie, ato kanë detyrë me ju bind e me respektue zonjën e shpisë.
1306. Zonja e shpisë, kur ndanë leshin, frutat, perimet ja ndonji gja tjetër, grave shoqe u ep pjesën që u takon.
1307. Grues që ka fmij', i epet nji pjesë ma shumë. Në familje të vogla çdo gja ndahet për frymë, me përjashtime të rralla, si, për shembull, toka që nuk ndahet për frymë.
1308. Gratë që janë shoqe nuk i kanë të ndame punët; ato punojnë mrena e jashtë shpisë, sikur ta kërkoj interesi i familjes.
1309. Zoti i shpisë me dy gra, kur ze qetë me mbjellë arën, thrret me shue farë gruen ma të re.
1310. Grueja që nuk i ka dhanë zoti fmijë, nuk thirret me ba nji punë si lshuemja e farës, po qe se ka nji grue me fmijë mrena në familje.
1311. Secila grue shoqe përpiqet me e ba burrin për vete, por, kur burri ka vese, ato bahen bashkë kundër tij me ia heqë ato vese me mjete e mënyra që i gjykojnë t'efektshme.

Zabit Zeleshi e kishte zakon që në mbramje dilte nga shpia e shkote me ba muhabet në vllazni njer në orët e vona të natës. Ai kishte dy gra e ato ishin mërzitun shumë prej ksaj gjaje. Banë nji marrveshje me njana – tjetrën e vendosën që, kur burri të vinte në shpi mbas mesnate, asnjana të mos ja hapte derën e odës së vetë, ene po qe se kishte radhën me fjetë me të.

Zabiti nuk dite ç'besë kishin lidhë gratë e, si çdo natë, shkon në shpi kur kishin knue gjelat e parë. Shkon ke grueja që kishte radhën me fjetë me të, po derën e gjen mbyll me çelës, gja që nuk kishte ba vaki deri n'atë natë. Troket në derë, por grueja nuk ja hap. Shkoi ke grueja tjetër, por ene aty e gjeti derën mbyll me çelës. Por ajo të paktën i foli mbas dere, pa ja hapun atë:

– Ç 'do ke unë?

– Nuk ma hapi derën Mardheshja, thashë të vij ke ti sune...

– Ti e di që kemi radhë, mos na ngatrro kot. Më vjen keq, por nuk mund të të pranoj...

Zabiti e kuptoi që gratë ishin marrë vesh me njana – tjetrën me e u hakmarr për atë të ndejtmen jashtë shpisë njer vonë mbas mesnate. Kishte odën e vetë ku mund të flinte e të rrinte rehat, por e kapi inati

që gratë ia punuen ashtu. Ishte burrë i qanun e kishte besim se askush nuk e shmangte për mik.

Doli jashtë, i hipi kalit e dret e në shpinë e nji katundari të vetë, por që nuk e kishte gjak.

– Ç'paske dalë kështu mbas mesnate, mos ke ndonjë të keqe? – e pyeti ai.

– Të keqe nuk kam, po ene pa të nuk jam.

– Bjeri shkurt, se nuk asht koha me i ardhë rrotull.

– Shkurt po i bije: kam ardhë me më dhanë vashën për grue.

– Po ti i ke dy gra. Nuk të dalin dy e do ene vashën time?

– Ty nuk të duhet se sa gra kam. Due ene vashën tande, bile qysh sune, ta marr me vete në kalë e ta çoj ke shpia.

Tjetri u mendue paksa në heshtje të thellë, pastaj shkoi e ngriti vashën nga shtroja e ja dha me vete. Mbas nji ore Zabiti u mshel me nusen e re në odën e vetë.

Neser në mëngjes e ngriti nusen e re heret e e nxori me fshi oborrin. Ngrihen dy gratë e tjera e çuditen kur shofin nji nuse të re tue u ba punët që duhej t'i banin ato. Shkojn' e i thonë:

– Kush je ti që ke ardhë më fshi oborrin tonë?

– Jam tue fshi oborrin tim, – u tha nusja e re.

– Po pse qenka oborri yt?

– Se jam nusja e k'tij burri që ka kët' shpi e kët' oborr.

– Heu, – ja bani grueja që kishte "gjetë" mjetin me e detyrue Zabitin me ardhë heret në shpi. – Qaka martue për s'treti marremadhi!

– Shif, shif ç'paska ba domuzi, – tha grueja tjetër, ma e reja, ndër dy të parat e shtoi: – Unë do shkoj ke baba, me nji shoqe e bana kabull, por jo me dy e me tri...

Zabiti e ndigjoi se si tha grueja e i foli:

– Ban mirë me shkue, por merre ene shoqen me vete !

Po ajo ma e vjetra tha:

– Jalla, Zabit –a, mbeç tue u martue! Ne, njiqind me marrë, nuk ka kush na luen nga kjo shpi.

FMIJA KOPIL

1312. Kur nji grue lind nji fëmijë që nuk e ka me burrin e vet, ai quhet kopil.

1313. Kopil quhet ene fmija që e ban vasha në derë të babës pa qen' e martueme.

1314. Grueja që akuzohet se nuk e ka fmij'n me burrin e vetë, lshohet.

1315. Baba i grues së lshueme kërkon që burri të bajë be se fmija nuk asht i tij.
1316. Në rast se ai ban be me dymbdhetë vetë, gjashtë të njefun e gjashtë të panjefun, grueja quhet e lshueme me vend e prindit e saj nuk kanë çfarë të kërkojnë.
1317. Vasha që ban fmijën në derë të prindve, i çohet në derë atij me të cilin e ka atë fmijë.
1318. Po qe se ai të cilit iu çue vasha, nuk e pranon atsinë, e, për rrjedhojë nuk merr gruen, mbetet në gjak me prindit e saj.
1319. Në rast se personi që iu çue vasha në derë, u ban be prindve të vashës me dymbëdhetë vetë, gjashtë të njefun e gjashtë të panjefun, se fmija nuk asht i veti e se ai nuk ka pasë të bajë hiç me atë femën, lirohet prej gjaku.
1320. Kur ndodh si ma nalt, prindit e martojnë atë vashë ke ai që e merr. Në këtë rast ma shumë se me martesë kemi të bajmë me nji degdisje, nji heqje qafe të vashës.
1321. Kanuni e ka lamjen me be në pranimin e mospranimin e atsisë, megjithatë beja për kso rastesh praktikohet shumë rrallë, sa me mbulue nji plagë. Nuk i ka procedurat e seriozitetin e besë së gjakut.
1322. Kur nji burrë merr nji grue të lshueme me nji vajzë që asht kopile, ai e ban atë bijë në shpirt e kujdeset për të sikur ta ketë të vetën.
1323. Për vajzën kopile, shpia e burrit ku u martue nana mbetet derë prindsh, ashtu si tanë fisi e vllaznia e tij.
1324. Kur nji burrë merr nji grue të lshume me nji djalë kopil, djali rritet derisa të bahet në moshë martese, mbasanaj ndahet e nxjerr tym veç.
1325. Ky djalë në katund nuk asht nip, as vlla, me gjithë këtë nuk mund të martohet me ndonji vashë të fisit ja të vllaznisë e as të lagjes ku ju martue nana.
1326. Ky djalë, si të xjerrë tym më vete, merr statusin e vllaut të trojeve.

XI
VDEKJA

1327. Në Dibër nuk nem kush "Bafsh mort", se vdekja asht për dere. "Vdekjen e kemi hak, kemi le, do të vdesim", "Ardhtë me faqe të bardhë!".
1328. Për çdo njeri që vdes, bahet mort. Mort bahet për fmin' që sa ka le e për plakun njiqind vjeç; mort bahet për të mirin e për të keqin.
1329. Po ndryshon morti prej morti. Kjo varet prej njeriut që vdes, nga njerzit që ka lanë mbrapa, nga pasunia, nga rrethi familjar, fisnor e miqsor, nga dretuesit e mortit, nga koha (si mot) kur ndodh vdekja, nga rrethanat historike (luftë, epidemi, tërmet etj.) etj., etj.
1330. Për mort u çohet fjalë të gjith' atyne që u takon. Kjo vlersohet prej atij që dreton mortin e prej zotit të shpisë ku ka ndodhë vdekja.
1331. Fjala në mort çohet me fjaltor. Ai, gjallë – vdekun, shkon e e çon fjalën në derë të shpisë së atij, ku duhet me e çue.
1332. Heret morti në Dibër zgjaste shtatë ditë e shtatë net. Gjatë k'saj kohe burrat e shpisë e ata që shërbenin në mort nuk kishin detyrime ndaj katundit për punë të përbashkta, të cilave, në raste të tjera, nuk mund t'u shmangeshe.
1333. Burrat në mort nuk bajnë gjamë e as nuk qajnë. Ata i bajnë ballë të keqes pa e lshue veten. Sa ma shumë të mbahesh, aq ma burrë quhesh. Ke burrat loton shpirti, ke gratë loton syni.
1334. Gratë në mort shkojnë grupe – grupe, simbas marrdhanieve që kanë me të dekmin: hallat bashkë, bijat bashk' e kshtu me radhë.

1335. Gratë në mort nuk ecin njana mbas tjetrës, ja si t'u vijë për mbarë. Ato formojnë nji trekandsh dybrijnjishëm, kulmin e të cilit e ban vajtimorja që prin e para. Mbas saj, në radhë për dy, për tre, për katër, e sa të jenë, vinë gratë e tjera tue pas nji largsi dy – tre hapa mes radhve.
1336. Gratë në mort qajn' e vajtojnë, por askush nuk çjerr faqet. Ka prej atyne që mbahen si burrat.
1337. Kur grat' ia afrohen shpisë ku ka ndodhë vdekja, vajtimorja e parë shkëputet katër – pesë hapa nga grupi e ia merr vajit; të tjerat mbas saj ia kthejn' e vaji përhapet valë – valë nga dyshja e parë e deri ke radha e fundit.
1338. Kur hyjnë n'oborrin e shpisë ku bahet morti, vaji arrin kulmin. Nëpërmjet vargjeve të atypëratyshme epen shkurt, sakt' e qartë copat e jetës e vetit' ma të mira të të dekmit.

Suf Xhelili, nipi i Elez Isufit, ka qanë një nga kapedanët ma të mdhej të kohës, udhheqës i shquem ushtarak, strateg i kryengritjeve popullore e i luftave qëndrestare kundër anmikut. Isuf Xhelili u vra ne 16 dhjetor 1924, kur Ahmet Zogu hyni me forcat e tij nga ana e Dibrës dhe shkoi në Tiranë, ku përmbysi qeverinë e Fan Nolit. Elez Isufi po atë ditë, një dekik ma vonë, u plagos, pa ditun që nipi i tij, legjendari Suf Xhelili ishte vra. Elezin e mbartën e e çuen së pari në shpinë e Shemsi Plakut në Sllatinë. Aty, ngaqë nuk qëndronte ma në kalë, banë nji vig e e çuen në shpinë e vet në Sllovë, ku i erdhi në vesh vaji i grave që qanin. Vetëm atëherë e kuptoi se ato qanin Suf Xhelilin. Gjama ishte e madhe, kishte marrë përmasat e nji dhimbjeje popullore. Vaji ishte tronditës e dukej sikur vajtonte gjithë Dibra. Mbi të gjitha gratë që vajtonin, ngrihej zani i vajtimores me famë Mine Doda, e cila, sipas traditës popullore, tue improvizue vargje, e qau kështu luftëtarin e madh:

"Or Suf Xhelili, vlla, more vlla,
Njimijë gojë bilbilash
S'munen me të qa.
Të gjëmonte pushka,
T'kishte hije fjala
Gjithë jetën e çove
Tuj luftu me krala.
Pyet kjo Dibra
Ku të mori plumbi
Në ballë e ke plagën

Ku e merr burri...
Ai Elez Isufi
Lutemi mos të desë
T'u prijë dibranve
Prapë me besa – besë.

1339. Vaji i grave shpesh asht nxitës për burrat, të cilët, në raste të rralla, kanë vrapue me marrë gjakun ditën e mortit të viktimës.

Prej H. u vranë për punën e nji toke, dy djem të rij, të pamartuem, vllaznit S. e A. Konaku i burrave e i grave nuk ishin në nji shpi, po zani i vajtimorve e gjama e dekës vinte ene në konakun e burrave. Ia kishte marrë me të qame Qamilja, të cilës i qe vramë burri në Rekë. Kjo mbeti me nji djalë jetim, vetëm me Hatën, të cilin e martoi, por nuk e la me vu armë në krah që të mos vritej ene ai si i shoqi. Kjo Qamilja kishte vuejt nga gjama e nga gjaku, prandaj i qate me shumë dhimbje dy djemtë e ri, që nuk kishin lanë njeri përmbrapa. Shpia e tyne u shkretë. Aty ku shpia shkretet, zemra tretet, prandaj vaji asht ma i nxeht', gjama ma e madhe. Zani i Qamiles ngrihej deri në kupë të qiellit. Ajo kishte hy në atë jermllëkun që shkakton gjaku, prandaj i dukej se po qante djalin e saj të vetëm... Grat' e tjera i shkonin përmbrapa e vaji i tyne trondiste gjithë fisin e të vramve që shërbenin në konakun e burrave. Fjalët e Qamiles u shkonin në vesh:

"Ju moj valët e Drinit, moj valë
Me ngadalë ushtimat, me ngadalë,
Anës së kolirit – sa t'i qajë,
Sa t'i qajë jetimat – o me vaj
Të kqijat që kanë hejkë, o të mjerët
Para se më vdekë, o të vgjerrët".

U përpush fisi i të vramve, i pari Lami, mbasanaj Cani e Meta. Ma azgani e ma i shpërdhiti ishte Mera, që u ngre si veriu e u hoqi para, i ranë rrugë pa rrugë e shkuen deri ke shpia e H. Ky, kur kishte vra dy prej atij fisi, nuk e kishte për gja me vra tre ...trembëdhetë, se ata, tue ecë si të ndërkryem, i kishin shkue në grykë të pushkës.

Banë me dijeni Isuf Xhelilin. Ai u ra mprapa e i ktheu tue u thanë se nuk ishte koha e shamatës, duhej me futë viktimat në dhe, pastaj tu pa e tu ba. Kthyen burrat. "Shyqyr që u kthyem", thanë ata me vete. Po i ngriti gjama e grave.

1340. Burrat bahen bashkë kur shkojnë në mort simbas marrëdhanieve që kanë me familjen e të dekmit. Ata ecin për nji, njani mbas tjetrit, me nji heshtje zymtake.

1341. Atyne që nisen për në mort, njerzit e shpisë ja kushdo që i takon n' udhë, nuk u thotë: "Udha e mbarë!", po "Mos shkofshi ma për keq!".
1342. Burrat hyjnë në konak në heshtje. Konaku i burrave nuk bahet në shpinë ku ka ndodhë vdekja.
1343. Konaku i burrave bahet n'odat e shokve.
1344. Në nji mort mund të ketë shumë konaqe për burra e për gra.
1345. Konaqet e burrave e të grave janë veç e pak larg nga njani – tjetri.
1346. Në konak burrat që shkojnë për krye të shëndoshë pyeten për shëndetin prej të zotit të shpisë ja prej atij që asht ngarkue për pritjen e tyne.
1347. Ata që shkojnë për krye të shëndoshë nuk e pyesin as të zotin e shpisë e asnji prej familjarve e të ngarkuemit për pritje për shëndetin, se, derisa kanë shkue në mort, e dinë që ata nuk janë mirë.
1348. Shprehjet: "A mun je mbajtë? ", "A mun ke ba sabër? ", nuk quhen e pyetme.
1349. Burrave që u ka shkue fjala në derë duhet me ndejt në mort derisa të vorrohet i dekmi e të hahet darka e mortit.
1350. Ata që kanë shkue për ngushllim, e kryejn' detyrën e tyne tue pi nji kafe, e, me marrë pjesë në vorrim, bajnë ma të mirën e mundshme.
1351. Çdonjani prej të shkuemve i dretohet të zotit të shpisë ku ka ndodhë vdekja ja atij që asht ngarkue me pritjen, tue thanë: "Të rroni vete!", për vdekjen në përgjithsi.
1352. Po qe se i dekmi asht fmija i atij që i dretohet ngushllimi, i thuhet: "Paç të tjerët!". Po qe se ai nuk ka fmij' të tjerë, ngushlluesi i thotë: "Zoti të dhashtë nji tjetër!".
1353. Kur mosha e kalueme e të zotit të të keqes e ban të pamundun nji ngushllim si ai ma nalt, ngushlluesi i thotë: "Zoti të dhashtë sabër!", "Kryet shëndoshë!".
1354. Ai që prêt ngushllimet, përgjigjet simbas marrdhanieve që ka me ngushlluesin: "Shokët shëndosh!", "Dajat shëndosh!", "Miqtë shëndosh!".

1355. Llojet e mënyrat e ngushllimit në Dibër janë të pafundme. Ka prej tyne që nuk e kanë randsin ke formula ngushëlluese, por ke kret konteksti bisedimor.

Taf Kola prej Dibrës së Poshtme ka qenë nji burrë i përmendun për mendje të mpreft' e fjalë t'ambël, se mendja e mpreft' e thotë fjalën e ambël. Ai i ka ndryshue simbas rastit formulat e ngurosuna të ngushllimeve tue u dhanë atyne përmbajtje të re e tu ua shtue shprehsinë simbas rrethanave e njerzve për të cilat thuheshin.

Kur vdiq Elez Isufi (dhjetor 1924) pothuej kret Sllova me shtatë – tetë copë katunde qe konak. Vala e ngushllimeve ka vazhdue me muej të tanë. Burrat shkonin e vinin nga gjithë Dibra. Kishte vdek burri i burrave, "gjenerali me shajak", njeriu që për nandë vjet luftoi me krala, prandaj vargu i burrave nuk kishte të mbaruem.

Në krye të disa burrave çidhnakë shkoi për ngushëllim ene Taf Kola prej Çidhne. Printe në krye, si i takonte, në daç nga mosha, në daç nga ylli i mençunisë. E panë prej larg sllovasit vargun e burrave çidhnakë me Taf Kolën në krye e menduen me e çue në konakun ku fjala peshohej ma shumë.

Taf Kola hyni i pari në konak, por ngushllimin e bani i fundit. Ai iu dretue të birit ma të madh të Elez Isufit, Cen Elezit, e i tha:

– Ti shnosh për teprinat, or Cen! *

1356. Nganjiherë ngushllimet në mort kanë qenë si kret "të pakuptimta", po mrena tyne kanë pasë nji kumt me randsi të madhe shoqnore.

Kur iu smu baba Muharrem Bajraktarit ai nuk la doktor në Shqipni pa ia çue me e vizitue, por, kur iu duk se k'ta të vendit nuk mundën me ia gjetë smundjen, e çoi ke doktorat e Austrisë. Po qe thanë prej Zoti që baba i Muharremit të vdiste si të gjithë njerzit e tjerë. U ba mort e madhe. Mbas mortit varvica për në shpin' e bajraktarit ka vazhdue nji vit e sa. Bajraktari i priste e i përcillte, se e dinte që njerzit shkonin ma shumë me u pjekë me të.

---

* Kjo thënie e Taf Kolës është interpretuar në mënyra të ndryshme në Dibër e më gjërë, nga ata që janë marrë me Elez Isufin. Shpesh herë, për të mos thënë gjithnjë, këto interpretime kanë qenë të cekta e formale, mbasi nuk kanë zbritur deri tek nënteksti filozofik i saj. Në thelb Taf Kola ngushëlloi për humbjen e nji gjeniu të luftërave e kryengritjeve popullore. Nji filozof thotë: "Gjeniu është një lloj teprie, tepri e forcës së njohjes, domethënë, mbi masën e kërkuar për t'i shërbyer vullnetit, dëshirës..." (A. Shopenhauer: "Metafizika e dashurisë", Tiranë, 1995, f. 57.) Me pak fjalë, Taf Kola e quajti Elez Isufin gjeni, prandaj si tipar të qenies së tij vuri në dukje teprinë, ashtu siç e ka çdo gjeni në fushen e vetë.

Shkuen ene do prej Arrni e, midis tyne, nji plak që iu drejtue Muharremit e me plot gojën i tha:

– Shyqyr që të vdiq baba, or Muharrem Bajraktari!

Të tjerët shtangën nga fjalët që tha arrnori e shumkush kujtoi se plakun e kishin lanë mendt...Shtangu ene Muharremi, po e mbajti veten. Sido të ishte puna, e kishte në shpi të vetë e nuk bate me u sjellë keq.

– Pse po më thue k'shtu, or arrnor? – e pyeti Muharremi me qetsi.

– Të tham, or zoti Muharrem, – u përgjigj arrnori, – se vdekja e babës tand ua ka hekë marren gjemnisë sonë. Po të ishte shnoshun baba jot, kur të desim ne, djemve tanë, që nuk munden me na çue në Austri, do t'u thoshte mileti: "Djalë asht veç Muharrem Bajraktari që e çoi babën në Austri e e shnoshi".

– Mir' e ke or, arrnor, të lumtë goja, e paska ba nji të mirë ene me vdekjen baba em, – i tha Muharremi.

1357. Ngushëllimet në Dibër janë të veçanta jo vetëm se kanë pasunue formulat ngushëlluese, po pse asht pasunue kret konteksti ngushllues, në të cilin shfaqet shpirtmadhsia njerzore.

Haziz Gjika nga katundi Mustafej në Dibër të Poshtme kishte nji djalë të vetëm i cili i vdiq në moshën ma të bukur. Tashmë burr' e grue ishin shumë të shtymë në moshë e nuk bahej fjalë me pas fmij të tjerë. Vdekja randohej ene prej faktit se Haziz Gjika, si nji i burgosun politik, e kaloi jetën në burgjet e diktaturës. Djalin e la motak e, kur doli nga burgu, e gjeti njizet e pesë vjeç. Kur po bahej gati ta fejonte e ta martonte, të gzohej ene ai në këtë jetë, Zoti i lshoi nji mal tjetër mbi shpinë: i mori djalin.

Në Mustafe ke Haziz Gjika shkoi për ngushllim Vesel Xhediku, i cili kishte hasmni të vjetër me Gjiket. Hazizi e Veseli kishin dalë shpesh në prita me vra njani – tjetrin. Veseli, kur ndigjoi se çfarë i kishte ndodhë Haziz Gjikës, nuk iu ndejt pa shkue me e ngushllue hasmin e vete. Nuk bani nga ato ngushllimet e zakonshme, por iu drejtue Hazizit e i tha:

– Kush ka ma keq, unë apo ti?

– Unë, – u përgjigj Hazizi.

Ai nuk e dite se çfarë i kishte ndodhë hasmit të vetë, Vesel Xhedikut.

– Unë e mora vesh çfarë i ndodhi hasmit tim e erdha, ti nuk e di ç'më ka ndodhë mue.

– Besa jo, – tha Hazizi.

– Ene unë kisha vetëm nji djalë. Ty Zoti ta dha, Zoti ta mori, kurse un' e vrava vetë, me dorën time.

Nime disa muej ma para Vesel Xhediku kishte vra pa dashje djalin e vetëm. Ene Veseli ishte n'atë moshë që nuk mund të mendohej të kishte ma fmij.

– Të lumshin kambët që erdhe, paç faqen e bardhë, se vërtet ti paske ma keq se unë, – i tha Haziz Gjika.

Mbas pak Vesel Xhediku bani të ngrihej, se kaq e kishte ngushëllimi.

– Vallahi jo, nuk ke me luejt pa ngranë drekë, – i tha Hazizi e shtoi. – Ti nuk ke mbet për bukën time, por vallahi, nuk kam qejf me u nda kaq shpejt.

Vesel Xhediku ndejti.

1358. Atyne që shkojnë për ngushëllim, u qitet kafe e zezë, pa sheqer. U afrohet ibriku për nji kafe të dytë, po ata venë filxhanin në tabak e thonë: "Për të mirë mbas sodit". Ka ene prej atyne që marrin nji kafe të dytë, madje ene të tretë, kjo nuk ka të shame në Dibër.

1359. Në Dibër asht traditë që në mexhelis të burrave të bahet muhabet ene në mort, po kujdesi asht i madh mos me e teprue. Populli thotë: "Muhabeti në mort asht si shishja e llampës, merr krisë menjiherë e nuk ngjitet ma".

1360. Në vorr të dekmin e çojnë vetëm burrat.

1361. I dekmi çohet ke vorret e familjes ja ke vorret e përbashkta.*

1362. Kanuni i Dibrës thotë: "Xhenazja then gardhin!", me kuptimin që për në vorre i bihet trup arave e livadheve, tue thye çdo gardh, kur rruga kryesore asht zanë prej frive.

1363. "Xhenazes i lirohet udha", thuhet në Kanun të Dibrës. Për të dekmin shmangin udhën e ndalen krushqit me nuse e kushdo me qanë.

1364. Heret për me ba vorrin kanë pas shkue nji numër i pacaktuem njerzish.

1365. Me qanë vorraxhij heret nuk duhej të plotsoje asnji kusht, veç të ishe i fortë me gërmue e me nxjerrë dhe.

---

* Shumë heret çdo familje e fis kishte varret e veta; pranë varreve, kur popullsia ishte katolike, ngrihej kisha. Varret familjare ka pasë edhe pasi u bë myslimanizimi i popullsisë. Po varrezat myslimane e xhamitë nuk janë ngritur në rrënojat e varreve të krishterë e të kishave. Kështu, si shembull, varret e Alie e kisha e tyre, kur ata ishin të krishterë, kanë qenë në hyrje të Fushë Alies nga ana jugut, kurse varret myslimane e xhamia në mes të katundit, rreth dy kilometra nga varret e krishtera e objekti i kultit të kësaj feje. Varret e krishterë e kishat ndërtoheshin jashtë katundit, kurse varret myslimane e xhamitë, brenda tokës së çdo pronari, sa më afër shtëpisë. Prej kësaj praktike është hequr dorë në fillim të shekullit njëzet.

1366. Ata që marrin pjesë në vorrim, kur ndahen nga njani – tjetri, thonë: "Mos u pjekshim ma për keq".
1367. Ata që kthehen nga vorrimi nuk duhet me shkue askund tjetër, veçse në shpi të vetë, ku lajnë duert e pastrojnë ftyrën me ujë të ngroftë.
1368. Atij që të vjen në shpi dret e nga vorrimi i dikujt, duhet me ja kthye opingat përmbys kur t'i heqë me u ulë në odë.
1369. Zi mbahet vetëm kur vdesin burrat. Për fmijt e vegjël meshkuj nuk mbahet zi.
1370. Për femnën nuk mbahet zi pavarsisht nga mosha që ka.
1371. Burrat nuk mbajnë zi për kërkand. Zi mbajnë vetëm grat' e vashat.
1372. Grueja mban zi për burrin, për kunatin në shpinë ku asht martue, në shpinë ku asht bijë mban zi për vllanë e për djemtë e vllaznisë.
1373. Vashat mbajnë zi për të gjithë ata burra të fisit që apin groshë cucash.
1374. Zia zgjat nji vit.
1375. Zia mbahet simbas brezave: grueja për burrin, motra për vllaun, kunata për kunatin, kushrina për kushrinin etj.
1376. Nana për djalin nuk mban zi.
1377. Shenja e zisë për femna asht shamia e zezë në krye. Veshja e femnave kret në të zeza nuk asht kanunore.
1378. Burri nuk ka asnji shenjë zie në veshje.
1379. Nusja, që i vdiq burri, mban zi nji vit në shpinë ku asht ba nuse.
1380. Nusja që i vdiq burri, nuk pyetet nëse asht shtatzanë apo jo. Kjo gja shifet mrena vitit, prandaj ajo asht e detyrueme me ndejt nji vit mbas vdekjes së burrit në shpinë ku hyni me dullak.
1381. Po qe se del shtatzanë, qëndron në shpi të burrit derisa fmija t'i bahet nji vit.
1382. Mbas nji viti, për gruen që i vdiq burri, veprohet si në kapitullin "Grueja".
1383. Në çdo mort asht mirë me ndihmue me nji sasi të hollash, pa t'i kërkue i zoti i të keqes.

1384. Miqt' e dashamirt kanë detyrë me e pyet të zotin e të keqes mos ka nevojë për ndonji gja. Ai ua thotë atyne që duhet me ua thanë, kurse të tjerve u përgjigjet: "Faleminderit, jemi rregullue, i kemi marrë masat".
1385. Në çdo mort, pa asnji përjashtim, gratë shkojnë me nji bukë.
1386. Në mort magjja asht e hapun, drithi për mort bluhet pa rend.
1387. Bukën në mort e gatuen "Magjatorja", grue e stërvitun për kso punësh. Ajo, si të mbarojë morti, daritet nga i zoti i mortit e të afërmit e tij.
1388. Po qe se nji vash' e martueme vdes në derë të prindve, shpenzimet e mortit i heq shpia ku asht martue.
1389. Familja e vashës, fisi e vllaznia kanë detyrime me u përpjekë për atë mort sikur vasha t' ishte e pamartueme.
1390. Vorrimi i vashës së martueme që vdes në derë të babës, bahet në vorret e katundit, ku lindi.
1391. Vorrimi i vashës së martueme që vdiq në derë të babës, mund të bahet ene në vorret e katundit ku ajo ishte martue, kur burri i saj e burrat e tjerë të shpisë ia kërkojnë këtë gja mikut.
1392. Xhenazja e vashës së martueme që vdiq në derë të babës së vetë mbas nji të lënguemje të gjatë, nuk i epet shpisë ku ajo qe martue, po qe se ajo shpi nuk i ra mbrapa asnjiherë gjatë kohës që ajo ishte e smunë.
1393. Po qe se dikujt i vdiq miku në derë, xhenazen duhet me e çue në shpi të vetë.
1394. Kur çuemja e xhenazes së mikut të dekun nuk asht e mundun prej kohës së keqe ose rrethanave të tjera(luftë, epidemi, përmbytje etj.), vorrimi bahet në katundin ku e gjeti vdekja.
1395. I dekuni që nuk asht prej atij katundi, kushdo me qanë, nuk hyn në vorret e katundit, po diku mënjanë tyne.
1396. Dretimin e mortit nuk e ka kurrë i zoti i shpisë ku ka ndodhë vdekja, por nji burrë i qanun i fisit e i vllaznisë.
1397. Dretues morti në Dibër mund të bahet hasmi ke hasmi.
1398. Në rastin e masipërm se kush do të jetë dretues morti asht lanë amanet nga nji person i autoritetshëm, fjala e të cilit asht e padiskutueshme në fis e në vllazni. Amaneti ka vlerë vetëm për mortin e vetë personit të autoritetshëm.

Hakik Mena ishte bajraktar i Lurës, me emën të madh në zon' e jashtë saj. Pasuni kishte mjaft, po mbas vetes nuk shifte njeri në fisin e vet të përshtatshëm me i ngarkue përgjegjsi të madhe. Brahim Gjoçi ishte katundar i vorfën, por burrë trim e i mençun; ishte nga ata burra që u ecën ylli para. Po Brahim Gjoçi e Hakik Mena ishin në hasmni prej vitesh; shpesh i kishin dalë në pritë shoshojt me u vra. Hakik Mena smuhet e bije në shtrat mos me u ngrit ma. Kur e kupton se i kishte mbetë pak kohë me jetue, thrret njanin prej djemve e i thotë:

– Ban gati atin e bardhë se ke me u nis për udhë. Me t'u hazrue, eja ke unë.

Kali i bajraktarit ishte pllumb i bardhë. E mbanin e e ushqenin për merak. E lanin me ujë të groftë e me sapun. Ishte kalë që i kishte hipun vetëm i zoti, Hakik Mena. Djali bani sikur i tha i ati e u fut mrena. Hakik Mena i tha:

– Merre kalin për kërpeshi e shko ke Brahim Gjoçi. Ka me të pritë si di ai. Ti, si të pish kafen, do t'i thuesh: "Ke selam prej Hakik Menës hajde sune se kam nji fjalë". Kur ai të bahet gati me u nis, vene në kal' e tërhiqe kalin për kërpeshi.

Djali mori kalin e shkoi ke shpia e Brahim Gjoçit. Brahimin e gjeti aty e ia tha nji për nji fjalët e Hakik Menës. Brahimi i bani mikut nji kafe e i tha:

– Sa të pish ti kafen, jam gjejti!

Nime, kur djali piu kafen, Brahim Gjoçi ishte në oborr, i veshun e i mbathun me petkat ma të mira që kishte. Hipi kalit e u nisën për në shpi të Hakik Menës. Hyni mrena, e, si u pyetën për shëndetin, Brahimi i tha Hakikut:

– Më ke kërkue e çe ku erdha.

– Paç faqen e bardhë, o Brahim Gjoçi.

– Pse m' ke kërkue?

– O Brahim Gjoçi, jam ulë mos me u grit ma. Dhash' e mora me kët' mendjen time, po nuk gjeta njeri me ma dretue mortin. Nuk gjeta nër miq e dashamirë e thashë t'i dretohem hasmit. Gja e mall kam sa të duesh. Due me u çue fjalë të njoftunve e të panjoftunve, xhipit e shqipit, due me m'i prit' e me m'i përcjellë si bajraktar që jam. Po unë do të jem i dekun. K'to punë duhet me i ba ti. Hasëm jemi, jemi vra e do të vritemi prapë, por nuk i kemi njani – tjetrit borxh vetëm gjakun, po ene burrnin' e marifetin.

– Ti u nderofsh që më ke nderue, po dekën e vetë nuk e di njeri. Je smun' e do grehesh. Pasha t'madhin Zot nuk desha me të ardhë deka prej Allahu, po prej dorës sime. Po nejse, ta ap fjalën e burrit se mortin kam me ta ba si të mbretlerve.

Si hangrën drekë, Brahim Gjoçi kërkoi leje me dalë, por Hakik Mena i tha:

– Mos luej, o Brahim, se pa mbrritë ke shpia jote, ka me të ardhë fjala se Hakik Mena diq.

Brahimi nuk luejti: e kuptoi se Hakik Mena dote me ba muhabet me të atë natë. Të nesermen në mëngjes Hakik Mena vdiq. Mortin ia bani Brahim Gjoçi. Qe nji mort i pastër, i papamë ndonjiherë. Brahim Gjoçi dretonte e shkëlqente si ylli i mëngjesit.

1399. Në Dibër djemtë e fisit ku ka ndodhë vdekja, kanë detyrë me ba çdo punë që kërkohet. Po ashtu ene vashnia e grania. Populli thotë: "Dasmën e mortin ta bajnë shokët".

1400. Asht turp e faqe e zezë me iu shmang punve të mortit, me i zvarris ato e me ba hile. Kush vepron kshtu, katundi nuk e ndanë me be, po nuk e ngarkon ma me punë, me asnji lloj shërbimi. "Po ndejte me duer në gji në dasm' e në mort të shoqit, ke vdekë për së gjalli", thotë populli.

1401. Në Dibër nuk ka kufi e shkuemja për krye të shëndoshë. Me shkue mbas nji viti quhesh i nderuem si me shkue ditën e parë. Po e mira asht me ngarendë. Kurraja e parë asht ma e vlersueme.

Qazim Margjonit nga Laçesa e Dibrës së Poshtme i desë baba, Abaz Margjoni, burrë me emën e me za. Shkoi kush shkoi për krye të shëndoshë. Kaloi nji vit e Qazimi veç kur shikon nji burrë në oborrin e shpisë që ishte ulë në bahçe e kishte ndezë llullën me duhan. Ishtë nji burrë plak, rreth të shtatdhetave. Qazimi i shkon pranë e i thotë:

– Po ti o mik, nga të kemi?

– Lene mos e pyet, – thotë i panjoftuni, – të isha mik tamam kisha ardhë me kohë në dekë të Abaz Margjonit e jo mbas nji viti.

Kur u njoftën, doli se ai ishte mirditor. Me Abaz Margjonin e kishte pjekë rasti ; para dyzet vjetsh kishin ba bashkë nji udhë. Ndezën nga nji cigare e veç kur krisi pushka. Ishin nji tërthoreje pylli. Abazi kapi mirditorin për krahu e e ngjiti nalt në nji kep, mbi udhë, ku zunë pozicion. Ata që dolën me vra mirditorin (kishin qanë hasmit e tij), kur panë se nuk u eci, ikën që të mos i vrisnin.

Mirditori i tha Abazit:

– Punët e zotit nuk dihen. Me ba me dekë unë para, të më vish në mort me m'lshue nji dorë dhe, po ene me pi nji kafe, se mund ta marrish vesh me vonesë. Po vdiqe ti para, kam me ta gjetë derën ene mbas nji viti.

Qazimi, burrë i qanun e i përmendun për burrni e sedër të madhe, i thotë:

– Ti rrofsh që erdhe, moj Mirditë, se unë babën e kisha harrue e ma fute prapë ndërmend. Ty të ka ndejtë mendja ka baba im ka nji vit e kosur.

Thirri Qazimi shokët e njerzit ma të afërt e preu nji dash. Bani njifarë morti të vogël e mirditori në krye të vendit.

– Jam i turpnue, – tha mirditori se për mort duhet me ngarendë, por nuk më banin gjunjt.

– Ti qofsh i nderue, se na e bane me e kujtue prapë Abaz Margjonin, – i thanë laçjanët. Mirditori qëndroi ke Qazim Margjoni tri dit' e tri net.

Mbas mirditorit Qazimit i erdhi për krye të shëndoshë për Abaz Margjonin nji shkodran e, mbas tij, nji prej Tirane. Prej ktyne rasteve ka dalë thanja që: "Baba i mirë ta le mortin grefun".

1402. Xhenazja, para se me u çue ke vorri, lahet: burrat i lanë hoxha, gratë i lanë e shoqja e hoxhës ja ndonji grue tjetër e stërvitun për atë punë.
1403. Për krye të shëndoshë shkon ene hasmi.
1404. Hasmi që nuk e ka marrë gjakun, ke i zoti i mortit e ka derën çelë e quhet shumë i nderuem.
1405. Ai që ka me dhanë gjak, nuk mund të shkojë për krye të shëndoshë pa ba me dijeni shpinë ku bahet morti.
1406. Po qe se faktohet mbytja e dikujt në ujë, morti bahet, po vorr nuk hapet. Nuk ka vorr pa xhenaze.
1407. Kur nji njeri hap fjalë se filani ka vdekë në filan vend të largët, shpia detyrohet me ba mortin. Po doli lajmi i rremë, ai që e përhapi atë, ka nji gjobë të randë prej katundit. Paret e gjobës i merr ai që bani mortin.

Shumë koha ma para, H. B. nga Katër Grykët, hapi lajmin se nji katundar i veti, që kishte shkue në kurbet, kishte vdekë. I dekmi nuk kishte lanë as shpi e as familje. Kishte vetëm tokë si pasuni të paluejtshme. Në këtë rast tokën e personit pa trashgimtar e merr ma i afërti i fisit. Ky i fundit, kur mori vesh lajmin e vdekjes së kushrinit, bani nji mort të madhe, ku për tri dit' e tri net hangri e piu gjithë katundi.

Mbas gjashtë muejsh doli që vdekja e A. J. kishte qanë e rreme, se ai erdhi në katund shndosh' e mirë. H. B. që e bani të gjallin të dekun, me t'marrë vesh se A. J. erdhi, mori kaun e vetëm e ia çon tue i thanë:

– Me fal se unë të bana të dekun e katundi të qau, por nuk e bana me dashje ; ashtu e ndigjova.

– Kau i takon atij që bani mortin, – i tha A. J. – Mue më takon me të falë.

1408. Në Dibër thuhet: "Vdekja asht kapak florini kur vjen kur duhet". Të mençunit nuk i ndruhen vdekjes bash kur i kanë punët ma mirë se kurrë, se nuk dihet çfarë sjell e nesrmja.

Shaqir Kukeli nga Mustafet e Dibrës së Poshtme, burrë i urt' e i mençun, u smu. Shokët e dashamirt shkuen me e pa. Mustafet dallohen për shaka të randa. Njani prej tyne i tha Shaqirit:

– Je tremb' kot, hej burrë i dheut. Sa herë smuhemi nuk desim.

Shaqir Kukeli ia ktheu:

– Jo vetëm nuk jam trembë, por, në doni, besoni, në s'doni, mos besoni, e kam qejf me dekë kësaj here.

– Si more dashke me dekë ti që i ke punët ma mirë se askush!? – tha njani prej të pranishmve në mexhelis. – Të kërkosh dekën ti që i ke të gjitha të mirat, ne të tjerët duhet të mbytemi në Dri. Ke pesë djem njani ma i mirë se tjetri, të gjithë në punë të mira. Ene rejat i ke me shkollë e në punë. Ty të vinë gjithë ato rroga në shpi, kurse ne jemi me ditë pune. Ke plot nipën e mbesa që duhet me i gzue. Vdekja kërkohet kur jeta nuk asht e bukur. Kshtu kam nigjue që kanë thanë të ditunit...

– Bash pse i kam të gjitha k'to të mira due me dekë, – tha Shaqir Kukeli.

Mbas dy javësh Shaqiri u ngrit, se u shnosh. Por, pa kalue as gjashtë muej, në nji aksident automobilistik, vritet njani prej nipave të tij në moshën tetmbëdhetvjeçare. Kjo qe nji goditje shum' e randë për Shaqirin.

Mbas vdekjes së nipit nuk shkoi shum' e Shaqiri u smu me vdekë. Shkuen shok' e miq me e pa. Vetëm tani ata e kuptuen pse ai kishte dashtë me dekë kur u smu herën e parë. Por Zoti nuk deshi atëherë, e kishte pas ba gati nji kupë helm me ja dhanë para se të vdiste.

GJETJA E KUFOMËS

1409. Kur ndonji gjen nji kufomë, puna e parë që ban asht me e kthye atë me ftyrë nga dielli, po qe se ajo asht në nji pozicion tjetër. Kjo bahet kur kufoma asht e freskët, nuk asht prishë.
1410. Po qe se i vrami, ka pasë armë, ato i vihen përbri, nga e djathta.
1411. Bahet me dijeni kryetari i Pleqsisë së katundit ma të afërt me vendin e gjetjes së kufomës, i cili heton me ba njohjen e saj.
1412. Po qe se kufoma njifet, ajo i çohet shpisë që i përket, ja bahet me dijeni shpia me ardhë me e marrë.
1413. Po qe se kufoma nuk njifet (nuk identifikohet nga prishja ose ngaqë asht njeri që nuk e njef kush), vorrohet nga katundarët e atij katundi ku u gjet.

1414. Në rastin e masipërm nuk bahen shpenzime për mort në kuptimin e pritjes, drekës etj., por vorri bahet tamam e ceremonia e vorrimit si për të gjithë të dekmit.
1415. I panjoftuni nuk hyn në vorrezat e katundit, por veç, në një vend të përshtatshëm.
1416. Vorri i njeriut të panjoftun rrethohet me gardh ja me listela që të mos hyjnë gjaja e gjallë me e damtue.
1417. Ai që kujdeset për vorret e katundit ka detyrë me e mbushë me dhe herë mbas here derisa vorri të zajë kullosë e të mos ketë ma nevojë për shërbime të tjera.
1418. Kur të merret vesh se nga ishte i dekmi, i çohet fjalë familjes së tij me ardhë me marrë eshtnat.
1419. Për me marrë eshtnat bahet me dijeni kryetari i Pleqsisë së katundit.
1420. I zoti i shpisë të cilit i përket ajo kufomë, ka detyrë me thirrë në mort kryetarin e Pleqsisë së katundit.
1421. Po qe se kryetari i Pleqsisë së katundit nuk ka mundsi me shkue, çon nji tjetër në vend të tij me e ba respektin deri në fund për të dekmin e familjen e tij.

Në të dalë të katundit Fushë Alie në Dibër të Poshtme, ndodhet ene sot e ksaj dite nji tumë dheu e toponimi "Vorret e kaurrit", me kuptimin se aty janë vorrue burra që nuk kanë pas fe të njejtë me vendasit. Ky toponim ka bazë historike. Aty nga mesi i shekullit tetëmbëdhetë shpia e njoftun e Bushatllijve në Shkodër kishte sundimin e dy Dibrave. Nuk kishte sundim në kuptimin e plotë të fjalës; ma shumë mund të flitet për njifarë ndikimi, mbasi dibrant të sunduem nuk qenë plotsisht as prej Turqisë.

Por ky ndikim i Bushtallijve në Dibër nuk zgjati shumë. Në dhetvjeçarët e fundit të shekullit tetëmbëdhetë doli në Dibër të Madhe dera e Hoxhollit, e cila dote me futë nën sundim gjithë Dibrën. Kjo derë kishte ndihmën e sulltanve të Turqisë, mbasi kështu dobsoheshin Bushatllijt që njifeshin për dëshirën e tyne me u shkëput prej Turqisë. Hoxholli ishte nën hyqmin e saj.

Bushatllijt, me mposhtë Hoxhollin dërguen nji ushtri të madhe. Kjo ushtri nuk u la me kalue nëpër Dibër të Poshtme. Pengesa kryesore ishte Mali i Çidhnës, i cili, tue respektue Kanunin, nuk mund të linte që nji Mali në Dibër t'i afrohej e keqja prej nji Mali tjetër. Hoxholli, meqë iu shmang ksaj lufte, deshi me vu nën vete oxhakun e madh të Karahasanit në Dibër

të Poshtme. Hoxholli kishte mik prej kohësh kapidanin e Mirditës, i cili, në krye të një ushtrie të madhe, i erdhi në ndihmë. Çidhnakët nuk i lanë mirditorët me i shkue në ndihmë Hoxhollit, ashtu si nuk kishin lanë Bushatllijt me e nëpërkambë Hoxhollin.

Midis çidhnakve e mirditorve u zhvilluen disa beteja, ku ma e randsishmja ishte ajo në prrue të Kobenit, ku mirditort psuen humbje. Një pjesë u vranë, të tjerët ikën, por pat ene prej atyne që u mbytën në ujnat e harbueme të Drinit.

Malsort e Fushë Alies gjetën kufomat në brigjet e lumit. Ishte kohë lufte e prag dimni, pra e pamundun që ato të çoheshin në Mirditë. Po kshtu ishte e pamundun që mirditorët të vinin me i marrë në Dibër në atë kohë e në ato rrethana. Fushaliasit vendosën me i vorrue me nder e dinjitet. Tue respektue besimin e tyne, i çuen ke rrënojat e një kishe të hershme. Shkuen e morën një prift në një katund të Rekës, i cili u bani të dekmve shërbesat e fundit. I varrosën jo në një gropë të përbashkët, por pranë njani-tjetrit. Vorret e Kaurrit, si tregojnë pleqtë, janë mirëmbajtë deri vonë. Kanë qanë të rrethuem me listela e mjaft lisa janë mbjellë aty nga dora e njeriut. Sot k'to shenja nuk janë, por vetëdija popullore ruen të qartë faktin që aty ka pasë vorre. Vendi enede ka formën e një tume dheu të ngritun.

XII
GJAKU

PRITA

1422. Kemi dy lloj vrasjesh: për hakmarrje e për gjakmarrje.

1423. Kur nji person fyen, godet me dorë e me çdo mjet tjetër, damton me ndonji mënyrë e, në rastin ma të keq, vret nji person tjetër për çfardo arsyeje ja pa arsye fare, kemi të bajmë me hakmarrje.

1424. Kur nji person vret nji tjetër me marrë gjakun e njeriut të vetë që ia kanë vra, kemi të bajmë me gjakmarrje.

1425. Gjakmarrja asht institut i Kanunit. Kanuni e pranon atë. Por ka vu rregulla të forta me u zbatue si duhet.

1426. Hakmarrja nuk asht institut i Kanunit. Kanuni nuk merr parasysh asnji lloj vrasjeje për hakmarrje, mbasi në Kanun ecet mbas thanjes: "Gjaku nuk jet për huj".

1427. Vrasja bahet ene me anë të pritës, e cila ka rregullat e veta, që bahen të dituna nga Kanuni për mos me i shkelë, ndryshe del me marrë gjakun e bije gjak tjetër në derë.

1428. Prita bahet prej burrave të armatosun, që zanë vendin ma të përshtatshëm me vra dikë n'emën e për hesap të kryetarit të pritës, i cili u prin në vrasje.

1429. Ata që marrin mbrapa kryetarin e pritës, quhen pritarë, që paguhen nga kryetari i pritës ; janë shenjues të mirë, se prita bahet për arsye sigurie.

1430. Pritart nuk janë vrasës profesionistë. Nji njeri gjatë gjithë jetës së tij mund të marrë pjesë në një ose dy prita, aty ku i takon me shkue. Ai që do me marrë gjakun me pritë, i zgjedh pritart që të mos jenë gjaksorë të zakonshëm e të përhershëm.

1431. Pritart mund të jenë miq e dashamirë të kryetarit të pritës e në këtë rast ata nuk shkojnë mbas tij me pagesë.
1432. Po qe se vritet njani prej pritarve, gjakun e tij e ka borxh me e marrë kryetari i pritës.
1433. Kur personi për të cilin vihet prita, asht i shoqnuem me burra të tjerë, këta të fundit duhet me qëndrue. Po u vranë, gjakun e tyne e merr familja e atij të cilit iu vu prita. Po ikën e lanë shoqin e udhës në baltë, kanë faqen e zezë.

Ahmet Zogu, kur mori fuqinë në dorë, në dhetor të vitit 1924, e bani për vete parinë e Dibrës, e cila ishte e ndame e e përçame. Zogu bani shum' oficera rezervë, të cilët do të kontribuonin me vendos rendin e qetsinë. Këta ishin burra të autoritetshëm, që u ndigjohej fjala në popull. Populli, në rast nevoje, u shkonte mbrapa. Ndërmjet tyne ishin Murat Kaloshi, Cen Elezi, Dine Hoxha, Selim Kaloshi i Sinës, Selim Kaloshi i Kandrrit, Dik Spata e shumë të tjerë.

Dik Spata ishte prej Rrenzi e kishte gradën e kapitenit rezervë. Ishte burrë i qanun e nuk ia lshote udhën kërkujt. Ma kryesorët e parisë menduen me e vra Dik Spatën, po me ato mënyrat e mçefta që ata i praktikonin shpesh e me mjeshtri.

Dik Spata atë verë pat hipun në Gramë, në stan me bagti. Kurt Hasi bani nji vrasje e për këtë arsye doli në mal kaçak. Mbas do kohe e thrret nji prej krenve të parisë e e pyet:

– Pse ke dalë në mal?

Ai e dinte shumë mirë pse kishte marrë malin Kurt Hasi, prandaj ky i fundi nuk i dha përgjigje, por priste ku do të dilte. Kreu i parisë i dhuroi nji revole e i thotë:

– Ke nji punë me ba: shko në Gram' e lajmro Dik Spatën se e kërkon urgjent prefekti në Peshkopi. Leni fjalën e hajde teposhtë.

Kurt Hasi bani si i thanë. Shkoi në Gram' e i la fjalën Dik Spatës, por ky i tha:

– Mirë, o Kurt! Si të pimë nji kafe, greu e shko.

Kurt Hasi tashti e kuptoi pse e kishin porositun në atë mënyrë. Ishte prej atyne burrave që nuk turpnohi për nji grusht gjak. Pinë kafen, ndrruen nga nji cigare duhan e po banin muhabet si bajnë burrat e Dibrës ene para litarit...

–Tashti, o Kurt, kafen e pimë, muhabet bamë, greu e shko, – i tha atij Dik Spata.

Ishin burra që merreshin vesh pa dalë shtrue muhabeti.

Kurt Hasi tha:

– U pa puna eme, or Dik. Kurt Hasi e ka keq sa të hyjë në të (shamatë),

por mbasanaj nuk del. Banu gati se do shkojmë bashkë. U baftë si qoftë shkrue prej Zoti.

– Ngreu e shko, o Kurt, se ma e pastër asht kur merr secili udhën e vetë.

– O Dik, banu gati, se nuk janë k'to fjalë për Kurt Hasin. Më mbajte për kafe, tashti e di vetë si baj.

Nuk shkoi shumë e u nisën me ra në katund. Dik Spata para e Kurt Hasi mbas tij. Dik Spatës i kishin ngritë pritë me e vra, mbasi ai ishte ene qëllimi i thirrjes. Ai u vra në pushkët e para. Kurt Hasi zuni vend e filloi me shti n'ata të pritës. Po prita kishte qenë nda në dy pjesë: njana në të majtë, tjetra në të djathtë të prroit. Këtë të fundit Kurti e kishte mbas shpine, por nuk dite gja. Megjithatë, ata të pritës, mbasi mbaruen punë me atë për të cilin kishin dalë, i thanë:

– O Kurt Hasi, merr udhën e shko në punën tande, se nuk kemi gja me ty. Ç'patëm me e ba, e bamë.

Po Kurt Hasi u përgjigj:

– Pasha Zotin, Kurt Hasi nuk grehet i gjallë pa mbarue kollanin me fishekë. Ju më vratë shoqin e udhës e s'kam si me jetue ma.

Ata shti e Kurt Hasi shti, Kurti ma në fund u vra. Ai e dha jetën për Dik Spatën. Ma dret me thanë se ai e dha jetën për dinjitetin e nderin e vet.

1434. Po qe se shoqnuesit e atij që i kanë vu pritë qëndrojnë e vrasin pritart, sa gjaqe të bahen, janë mbi të zotin e pritës.

1435. Kur në krye të pritës janë vu burra me mend, pushka matet, se hasmi mund të jetë i shoqnue me ndonji, të cilin i zoti i pritës as nuk do me e marrue, as me e damtue.

Nji i Tafe prej Sohodolli duhej me shkue në pazar në sheher të Dibrës. Kur bije në udhën që lidh Kastriotin me Peshkopinë, shef nër hije të nji peme nji të fisit Tufa. Ndezin nga nji duhan e nisin muhabetin. Kaloi do kohë e Tafa i tha:

– Po nisem se sot due me shkue në sheher të Dibrës.

– E paskemi udhën bashkë, – i tha Tufa e u ngrit.

– Mos hajde me mue, se jam në gjak e mund të më ketë dalë prita në udhë.

Tufa u mendue paksa. Ishte burrë i ndershëm, s'e kishte prishë me kërkand. I tha Tafës:

– Hasmi yt, po qe se asht soj e fodull, sot nuk shtie në ty, se do ta kuptojë se nuk të kam shoqnue si cub, po se na poq udha.

Llaf mbas llafi u banë bashkë e u nisën. Tufa e bani kabull me u vra e mos me e lanë vetëm Tafën në atë rast. Hasmi vërtet i kishte pasë zanë pritë Tafës në Koben. Ishin shtatë – tetë burra, miq e dashamirë të atij që kishte me marrë gjakun. Ata prisnin qysh prej mëngjesi me gisht në

kambëz e u banë më qejf se po mbaronin punë. Po kryetari i pritës u tha:

– Mos shtini, se Tafa qenka i shoqnuem me Tufën. Ky Tufa asht burrë i mirë e nuk due me ja randue.

– Ne nuk kemi punë me Tufën, por me Tafën, – tha njani prej pritarve.

– Mos shtini se jetë i vra ene Tufa, – u tha kryetari i pritës. – Po qëndroi e na ktheu pushkën, do ta vrasim, po hiku e nuk qëndroi, prapë i vra asht. Unë due që Tufa as të mos marrohet, as të mos damtohet. Ju hajdeni se dashin do t'jua pres,* mish e hallvë keni sa të doni. Gjakun e marr nji herë tjetër.

U la e marrmja e gjakut për atë ditë vetëm për shkak të Tufës.

1436. Po qe se prita del me vra nji person e vret dy ja tre shoqnues të rastit të atij personi, gjaqet janë mbi kryetarin e pritës.

1437. Pritart, kur janë miq e dashamirë të kryetarit të pritës, e matin dorën e nuk shtijnë më çdonjanin që u del para.

1438. Pritart e paguem nuk pyesin në sa gjaqe e futin të zotin e pritës.

Fisi K. kishte me marrë nji gjak ke fisi B. Nji burrë i fisit B., vetë i treti, shoqnue me nji grue e me nji djal' të ri, merr udhën me shkue mik. Pritën e kishte përpara. Po pritart, ene pse të paguem, kur shofin që bashkë me burrin e fisit B. ishin ene djali i ri e grueja, dërpeten pak, bile njani tha:

– Mos gjuti, or burra, se qeka pun' e gatrrueme.

– T'i bijem vetëm burrit e mbarojmë punë, – tha ai që kishte me marrë gjakun.

– Shtini ka të kapë, – tha nji tjetër e shtiu i pari.

Shti njani e shti tjetri, u vranë të tre: burri që kishte me dhanë gjakun, grueja e djali i ri. Shkoi puna në Kanun, se vrasja nuk kishte qenë kanunore. U thirrën pleqt' e të dyja palve me vendos për gjaqet e asaj dite. Plaku i parë mbronte interesin e atij që kishte dalë në pritë me marrë gjakun, plaku tjetër mbronte të dretën e familjes së viktimës. Pleqt filluen të flisnin sikur të ishin ata protagonistët tragjikë:

Plaku i parë:–Të kam nji gjak e gjysmë borxh: nji për djalin e ri e gjysmë gjaku për gruen.

Plaku i dytë: – Mendoju mirë, se nuk ke marrë gjak, por ke vu gjak në derë.

Plaku i parë:– Po sa gjaqe të kam?

Plaku i dytë:– Më ke tre gjaqe: burri i fisit që kishte me dhanë gjak, atë ditë nuk vritej se ishte i shoqnuem me grue e me nji djalë të ri. A u ba

* Ai që merrte gjakun me anë të pritës, atë natë bënte një darkë dhe u priste pritarëve berr.

nji? Djali i ri nuk vritej, se e mori ndore grueja!A u banë dy! Grueja nuk vritet për gjak. A u banë tre! Pra, m'ke tre gjaqe!

Plaku i parë:– Po, t'i kam.

1439. Si të kryhet puna, kryetari i pritës i çon fjalë familjes së atij që vrau e i thotë: "O filani, mos u vdir, se të keqen e ke ke unë".

1440. Pritart përgjithsisht mbeten të panjoftun ; kryetari i pritës në këtë rast nuk asht nevoja me u dhanë fishekë.

1441. Po qe se pritart merren vesh cilët ishin, pavarsisht se ishin në shërbim të tjetërkujt, kryetari i pritës i thrret e u ep të gjithve nga nji fishek tue i çlirue prej përgjegjsisë së gjakut.

1442. Pritart zanë prita në vendet ma të përshtatshme me u mçefun, me u mbrojt, e, në rast se rranë katundi, të kenë kah me hikun.

1443. Pritart ndahen në dy grupe e zanë vend në të dyja anët e udhës ku kalon viktima. Kjo bahet për arsye sigurie: po qe se viktima nuk vritet nga prita e parë, të bjerë në të dytën.

1444. Prita nuk lejohet mrena katundit, por ka prej atyne kaçerrave që nuk pyesin për të ndjekme me armë.

1445. Po qe se nji person vret dikë në nji Mal të huej, burrat e atij Mali e ndjekin deri në kufi me Malin fqinj.

1446. Burrat e Malit, ku nuk asht ba pushkë e nuk asht vra njeri, nuk kanë të dretën e ndjekjes me armë për kërkand.

1447. Shpia e viktimës ja kërkon gjakun kryetarit të pritës, po ene atyne që strehuen, udhzuen ja u dhanë bukë pjestarve të asaj prite.

1448. Prita në nji Mal të huej nuk mundet me ba gja pa pas ndihmë. Në Dibër thuhet: "Ai që ta afron të keqen ke dera, asht njisoj si hasmi".

1449. Kanuni nuk lejon me i dalë shoqit në pritë me shokë prej katundi.

1450. Pritart mrena katundit janë të nji gjaku me kryetarin e pritës, ja të paguem prej tij.

1451. Ka katund që nuk e lejon vrasjen në trojet e veta as me pritë e as me ndonji mënyrë tjetër.

1452. Ai që vepron ndryshe nga sa u tha ma nalt, përzehet prej katundi e i digjet shpia.

Baram Dika prej Rrenzi, burrë me za, kishte da mendjen me shti m'Shinin, që e kishte hasëm, kudo që të piqej në të. Kur po kthehej nga Peshkopia me shkue në shpí të vetë, has n'udhë më nji djalë të ri të Shine, në Elmaz Shinin, i cili sapo pati dalë nga dyqani i Sohodollit. Baram Dika, që kishte disa burra mbas veti, ndalet ene e pyet Shinin:

– Si t'ja bajmë, o Shini i vogël?

Pyetja kishte kuptimin: të vritemi apo jo? Elmaz Shinit, megjithse shumë i ri e pa asnji njeri me vete, nuk i bani tërr syni e ia ktheu:

– E bajmë si ta kesh qejf, o Baram–a!

Ata që ishin me Baram Dikën ktheyn pushkët mbi Shinin, po s'e mbajtën në të parën. Baram Dika qet koburen e vetë. Po ene Shini qet të vetën e shtinë flakë për flakë tue mbetë të dy të dekun.

Rrani katundi. Njerzit që ishin me Baram Dikën, kur e panë se po i mbulote tymi, shkuen e kërkuen ndore ke shpia e nji Cajthi. I zoti i asaj shpie, në kundërshtim me itifakun e katundit, i futi mrena ene i mçefi. Kur huti dielli, i mson kah me ja mbajtë që të shpëtonin nga katundi. Prej ndihmës së tij ata dolën shndosh' e mirë nga Sohodolli. Po katundi asht katund, e, sado burrë të qanun me të pas ba Zoti, nuk matesh me të. Katundi i dogji shpinë Cajthit, e përzuni prej vendlindjes. Ene sot e ksaj dite në Sohodoll nuk ka ma fis Cajthi.

DORSI

1453. Dorës asht ai që luen gishtin, ai që vret me dorë të vetë.
1454. Gjaku lahet me gjak. Po gjaku duhet marrë tue respektue rregullat e Kanunit, mos me lanë gja mangut, por ene mos me ba dam ma shumë se të kanë ba.
1455. Parimi kryesor i Kanunit të Dibrës asht "Krye për krye", tue mos pa krenat që shkuen për njani – tjetrin.
1456. Vrasja që bahet tue mos respektue këthough parim, quhet vrasje mbi Kanun.

Për do ngatrresa të vjetra M. Xh. e kishte vendos me e vra nji të fisit Gj. Ngrihet nji ditë njani prej këtij fisi, H., e shkon për nji punë në Zall– Dardhë. M. e priti kur të kthehej. H. erdhi buzë lumit të Drinit, i shoqnuem nga nji tregtar bilicar, që nuk ishte vendas e, për punë të pushkës, mund të mos e queje burrë. M. po rrinte pështetun mbas potokut të lumit ene H., pa të keq, e pyet:

– Cilin prêt ktu?

– Po pres ty, – i thotë ai tue tregue të vërtetën, por tjetrit nuk i shkoi mendja se e priste me e vra.

– Shkojmë, pra, ke shpia se kam ene këť mikun me vete, – i tha H. e hoqi udhën para.

U banë të tre e u nisën për ke shpia e H. Në nji farë vendi tregtari u shmang nga udha me derdhë ujët e hollë. N'udhë mbetën vetëm H. e M. Ky i fundit, pa e zgjatun, hoqi pushkën nga supi e shtiu më H., të cilin e la dekun me nji plumb. Ishte regjimi i Zogut e M. doli në mal. E kapën, e burgosën e doli prej burgut kur vendin tonë e pushtoi Italia. Shkoi në shpí të vetë e, për shiqirllëk që doli nga burgu, mblodhi miq e dashamirë e u bani nji darkë.

Fisi Gj. u informue për këť darkë e u vu në lvizje me e kthye në mort. U banë pesë – gjashtë burra, morën nji palë shkallë, hipën në çatin' e shpisë së M. Vunë re se nga të dy oxhqet dilte tym e vinin zana burrash e zana grash. Në oxhakun që menduen se do të ishte i odës së burrave, hodhën disa bomba që shpërthyen mu në gropë t'zarmit. Ata që banë këť punë krisën e ikën, po ke shpia e M. mbetën disa të vramë e të shituem. Kjo nuk ishte marrje gjaku, se nuk ishte respektue parimi kryesor i Kanunit: "Krye për krye!

1457. Burrat e nji shpie nuk kanë të dretë me marrë gjak pa lejen e zotit të shpisë.
1458. Në Dibër ma para bahet kuvendi, mbasanaj bahet vrasja. Ai që vret pa pyet askand, çon gjakun në derë të vetë.
1459. Po qe se nji shpi ka me marrë nji gjak, i zoti i saj ban kuvend me burrat e shpisë si me e marrë atë gjak. Kjo bisedë shtrihet në tanë fisin me u shoshit puna sa ma mirë.
1460. Pushka në Dibër bahet kuvend. "Pushka të ngre, po ene të ul", thotë populli i Dibrës.
1461. Kanuni e ndalon dorsin me prekë xhenazen. Vrasja bahet në largsi.
1462. Kur viktima rrzohet prej plumbit të parë, Kanuni e ndalon dorsin me i shkue ke kryet e me shti prapë. Nji plumb ma shumë, quhet shëmtim i kufomës e asht i dënueshëm.
1463. Po u rrzue viktima nga e shtimja e parë, quhet i vra. Në rast se mbetet gjallë, e ka falë pushka.
1464. Asht e pafalshme nga Kanuni me i marrë viktimës pushkën ja ndonji gja tjetër.
1465. Marrja e armve asht e pamoralshme, e dënueshme, më rrjedhoja të randa.

Kalosht e Epërm kishin kohë që vriteshin me Kalosht e Poshtëm. Midis tyne janë ba beteja të vërteta, se ata nuk luftonin vetëm, po bashkë me miq e dashamirë. Ka pas raste që Kalosht kanë përdorë armë të randa në luftë me njani – tjetrin. Rreth e rrotull shpive kishin ba llogore, madje ene qendra të fortifikueme, karakolle, etj.

Shpit' e tyne nuk ishin larg. Kur nuk e nxirrnin inatin me armë, shanin shoshojnë, por veç në rrafshin e trimnisë, siç banin balozat qëmoti, që, para se të fillonin betejën, gërgiteshin me fjalë, tue mendue se fitorja morale do të sillte ene fitoren fizike në fushë të mejdanit.

Nji natë Halil Kaloshit i ra ndërmend nji kob i madh. Mendimet e kobshme kanë sjellë përherë veprime të kobshme, se çdo gja fillon nga mendimi. Ai u tha nipave të vetë: "Dilni në dritare e merruni ju me fjalë me djemt' e Llan Kaloshit (Hasani, Manja e Mahmuti), se ene zanin e kenji njilloj si timin. Kanë me kujtue se jam unë". Nipat filluen t'u flisnin si u tha Halili. Hasani, Mahmuti e Manaja kthenin përgjigje po me atë mënyrë. Ndërkohë, Halil Kaloshi po sillej si gjarpën i zi rrotull kullës së Llan Kaloshit. Vuni re se Hasani, Manja e Mahmuti kishin dalë në nji dritare "tue u ndesh me fjalë" me Kalosht e Poshtëm, por shpinën e kishin zbuluem. Ata asgjë nuk i mbronte nga ajo anë. Po nuk mendonin kurrë se mund t'u vinte e keqja andej, mbasi, sipas tyne, ishte jashtë çdo logjike, që Halili, a ndokush tjetër, të guxonte të dilte prej avllisë së shpisë së vetë, pale ma t'i afrohej shpisë së Llan Kaloshit.

Hasani, Manja e Mahmuti vazhdonin të shanin "Halilin". Në të vërtetë ky, vetë i treti, u kishte dalë pas shpine djemve të Llanit. Mbushën armët e Halili u tha dy të tjerve:

– Të shtiem të tre përnjiherë. Unë do vejë në shenjë Hasanin, ju Mahmutin e Manen. I kemi afër e duhet t'i mbajmë në pushkët e para, ndryshe kthehen e na vrasin.

Shtinë të tre përnjiherësh. Në flakët e pushkëve panë se si u përpëlitën e u rrotulluen djemt' e Llan Kaloshit. Secili prej tyne kishte marrë plagë të randa. Hasani, Manja e Mahmuti u përpushën nji copë herë tue shti duert në zorrët e mushknit' e njani – tjetrit me shpresë se po ndihmonin shoshojnë, por kjo qe nji pun' e kotë. Mbas disa minutash dhanë shpirt të tre. Halil Kaloshi nuk e la me kaq, po shkoi e u mori armët e i çoi në kullë të vetë. Kjo e randoi Llan Kaloshin ma shumë se vdekja e tre djemve për tre dekika. Në shpinë e Llan Kaloshit kishin mbetun vetëm tri çiftelitë varun në mur të odës, tri pushkët mungonin. Llan Kaloshi i hoqi prej andej ene çiftelitë, se në shpi të tij nuk këndohej e nuk kërcehej ma. Atë e kishte kaplue zia, nji zi e randë, e keqe. Kurse në shpinë e Halil Kaloshit kishte karadizen për natë. Këndonin e u binin çiftelive. Dy vllazën e dy shpi, në njanën dajre, në tjetrën zi!

Shumë vite ma vonë, kur Kalosht qenë pajtue, u përtri prapë vrasja midis tyne prej Murat Kaloshit. Kur e pyetën pse e bani këtë gja, ai u përgjigj:

– Gjaqet falen, por marrja e armve nuk falet. Më ka ndejtë në tru për nji kohë shumë të gjatë.

1466. Dorsi ka detyrë kanunore me ia vu viktimës armën në krahun e djathtë e ta kthejë me fytyrë nga e ramja e diellit. Po qe se nuk prêt puna me e ba vetë, ia le amanet çdo burri që takon në udhë.

1467. Dorsi, kur vret dikë jashtë Malit të vetë, ka detyrë me ba me dijeni shpin'e të vramit.

1468. Çdo njeri që vret nji tjetër, pavarsisht prej shkakut, shpisë së të vramit i ka gjakun.

1469. Për gjak luhet fjala midis shpive. Fjala luhet me plak. Plaku e njef mirë Kanunin e nuk çon fjalë që janë në kundërshtim me të. Nëse nji njeri vret dikë për hakmarrje, plaku nuk shkon me i thanë shpisë së viktimës: "Filani të ka vra, por gjakun nuk ta ka!"

1470. Dorsi, sa ban vrasjen, mbyllet në shpi të vetë.

1471. Ai ka detyrë me ba menjiherë me dijeni burrat e familjes e të fisit, që të mos bjerë dikush viktim' e rraxhmës, mbasi familja e damtueme, në të nxehtin e parë, vret cilindo prej fisit e vllaznisë.

Nji i Lale në Katër Grykë vret nji prej fisit të Shehut po në Katër Grykë. Lalet në lagjen ku u ba vrasja, e morën vesh se çfarë ndodhi e, me i shpëtue rraxhmës së parë që mbledh kë të gjejë, u mshelën mrenë. Po Lale kishte ene në nji lagje tjetër e ata nuk dinin gja, se lajmi nuk ishte përhap. Vllau i viktimës nuk shkoi me ngritë kufomën, siç do t' ishte e arsyeshme, por kapi pushkën e ngarendi në lagjen e Lale ku hala nuk kishte mbrritë duhma e gjakut. Tue shkue rrugës, pyeti njanin:

– A kanë çue fjalë për kët' vrasje në Lalet e lagjes së Poshtme?

– Nuk e di, po ti, burrë i dheut, mos e kij mendjen ke pushka, po hajde t'i bajmë hall të dekmit.

– I dekmi pret, – tha vllai i tij e ngarendi me shkue sa ma shpejt në lagjen e Lale ku nuk dinin gja për vrasjen.

Vllai i viktimës shtiu në të parin Lale që hasi. Po veç e shitoi!

1472. Dorsi nuk ka të dretë me lipë besë familjes së viktimës me dalë nga ngujimi pa u mbush nji vit nga vrasja.

1473. Dorsi mbas nji viti lip besë kur asht i vetëm e nuk ka çare pa dalë prej shpie.

1474. Dorsi, po iu dha besë, duhet me e shfrytzue për çka u lip.

1475. Gjatë kohës që asht i lirë, dorsi duhet me e mbajt kryet ulë para hasmit.

1476. Dorsi e çdo burrë i shpisë ja i fisit të tij, në asnji rast e në asnji rrethanë nuk duhet me marrë nëpër gojë viktimën e as familjen e të afërmit e saj.

1477. Familjen e viktimës askush nuk duhet me e marrë nëpër gojë se quhet nxitës gjaku. "Shtrigu asht ma i keqi i të kqijve", – thotë populli i Dibrës.

D. u ndodh në nji dasmë ku kishte shkue ene nji që i kishte vra babën. Ky i fundit, meqe ishte burrë i vjetër, ishte ulë në krye të vendit. Kur u shtrue darka, i zoti i shpisë, po për shkak të moshës, i vuni kryet e berrit para, po pa e cokatun, si asht zakoni. Ai u përpoq me nxjerrë ndonji gja prej kresë së berrit, po ishte e pamundun. Këtë e vunë re ene ata që ishin në sofër. Njani prej tyne iu dretue ismetçiut e i tha:

– Si e bini kryet e berrit pa e cokatun? A ka burrë nane që e hap me dorë?

– Kjo nuk asht puna eme, – tha ismetçiu.

Ai që kishte kryet e berrit para, kujtoi se ia kanë ba me qëllim, por, në vend që të "vriste" me ndonji fjalë dretuesin e dasmës ja të zotin e shpisë, tha bash ato fjalë që nuk duheshin thanë:

– Mos kini dert për mue, se kam hap krena njerzish e nuk hapkam kryet e berrit.

Bash prej ktyne fjalve, D. u detyrue me shti sa ma para e me marrë gjakun.

1478. Po qe se dorsi asht i detyruem nga rrethanat me folë për viktimën ja familjen e saj, ato duhet me qanë fjalë të mira, po pa kalue në teprime.

1479. Kur hasmi asht larg, jashtë Malit, liria për dorsin asht ma e madhe. Po ene kur hasmi asht shumë larg e kur ai nuk ep asnji shenjë se ka ndërmend me marrë gjakun, sjellja e dorsit duhet me qanë shum' e matun, lvizja e tij e kufizueme, fjala e peshueme.

1480. Në Dibër as dorsi nuk vritet kur asht pa armë.

1481. Dorsi, po ju mbush mendja me dalë nga ngujimi, duhet me qanë i armatosun.

Ismail T. prej Muhurri del natën me kërkue nji lopë që i kishte mbetë jashtë në mal. Ata, që u ka ndodhë me kërkue ndonji bagti natën, e dinë që del për pak koh' e deri në nji farë vendi, e ngelesh gjithë natën jashtë. Ismailit i ndodhi ashtu. Nuk i ishte dhanë me marrë pushkën me vete. Hysen L. prej Selishte ishte hasmi i tij; Ismaili ishte dorsi e Hyseni e ruente me e vra. Atë natë i pat vu pritë në do zdume të vogla ku nuk i shkote kërkujt mendja. Ismaili i shkoi hasmit në grykë të pushkës. Nuk kishte gja ma të lehtë me e marrë atë gjak, por pritart kishin qëllue sojlij e miq të Hysenit. I thanë:

– Ne po e vrasim, se na ka ardhë në grykë të pushkës, por hasmin e ke pa armë.

– Shifni mirë, se ai nuk del natën pa armë.

– Mirë po shofim, ai nuk ka armë. T'i bijem apo jo?

– Mos shtini, – tha Hysen L. e brofi në kambë, doli nga prita e eci dret hasmit.

– O Ismail, a ti je? – e pyeti.

– Po, besa. Po ti kush je?

– Jam ai që i ke vra vllain.

– E po mirë, o Hysen, vrasa vrasën ka.

Po Hyseni iu afrue e i dha dorën.

– Ke pritën para, por qake pa armë e sun të vras.

Të dy ishin të idht' si duhani. Asnjani nuk dote me ra poshtë.

– Mbaro punë, o Hysen, se nuk ka për ta marrë vesh kush se qesh pa pushkë.

– Po un' a e mora vesh? Mbaj mend: mos dil ma pa armë.

K'shtu u ndanë.

1482. Në Dibër dorsi nuk vritet në bukë e në gjumë.
1483. Dorsi nuk vritet në Krue në Besë, në Va në Besë, në Udhë në Besë.
1484. Dorsi nuk vritet në vende publike, si: në pazar, në shkollë, në kuvende etj.
1485. Dorsi nuk vritet në objektet e kultit: kishë, xhami, teqe.
1486. Dorsi nuk vritet kur asht tue u falë.
1487. Dorsi nuk vritet kur shkon për mort e për krye të shëndosh' e kur kthehet prej tyne.
1488. Dorsi nuk vritet kur shkon në dasm' ja në hajerlije e kur kthehet prej tyne.
1489. Dorsi nuk vritet kur merr pjesë në vorrim e kur kthehet prej tij.

1490. Dorsi nuk vritet kur vrapon me dhanë ndihmë për raste të veçanta, si: përmbytje, zjarre, tërmete.
1491. Dorsi nuk vritet kur shkon me ba be si provtar i njefun.
1492. Dorsi nuk vritet udhës për në luftë e kur kthehet prej saj.
1493. Dorsi nuk vritet kur asht i shoqnuem me gra, me fmi e me çdo burrë.
1494. Në Dibër gjaku nuk shkon kurdoherë për gisht.
1495. Veç dorsit, mund të vrasish çdo burrë të shpisë së tij, të fisit e të vllaznisë.
1496. Grat' e fmit', për asnji rast e për asnji arsye, nuk vriten për gjak.
1497. Çdo të keqe që ban grueja, randon mbi burrin e saj. Të keqen që ban fmija, e ka baba në derë.
1498. I smuni nga mendja nuk vritet për gjak.
1499. Burri që nuk mban armë, nuk vritet për gjak.
1500. Plaku me nji kamë në vorr, nuk vritet për gjak.
1501. I smuni për vdekje, pa asnji shpresë shpëtimi, nuk vritet për gjak.
1502. Burrat që jetojnë në nji shpi me dorsin, po u ndanë, gjakun e kanë të përbashkët.
1503. Në gjak bije nji katund i tanë, kur roja i malit vret ndonji damtor mali i cili nuk u bind me u sjellë simbas urdhnave të katundit.
1504. Në rastin e masipërm, roja i malit nuk ka përgjegjsi personale.
1505. Familja e viktimës, në rastin e masipërm, mund të vrasë dorsin, jo si dors, por siç mund të vrasë çdo katundar të atij katundi.
1506. Vetëm nëse dorsi e mban gjakun për vete tue i çue familjes së viktimës fjalët: "Gjakun e kam unë, mos e kërkoni tjetërkund!", burrat e tjerë të katundit nuk kanë punë me atë gjak.
1507. Kanuni i Dibrës njef të dretën me vra ma të mirin e burrave të shpisë ja të fisit. Kjo ndodh ma shumë në ato raste kur dorsi asht prej atyne burrave "që nuk ta vlen fishekun".
1508. Vrasja në Dibër nuk e ka "Dil e mblidh, por dil e zgjidh".

1509. E dreta me vra ma të mirin e shpisë ja të fisit, bani që burrat ma të përmendun ta ustnin gjakmarrjen tue vu nën kontroll të rreptë burrat e fisit e të vllaznisë mos me ba gjak. Populli i Dibrës thotë: "I miri duhet me ja mbajt dorën të keqit".

1510. Kur nuk shtihej për hall të madh, gjaku randonte mbi dorsin.

1511. Kur shpia e vet, vllaznia e fisi donin me ja lanë dorsit gjakun në derë, pse ai shtiu pa mend e pa vend, e ndanin për mort e për dasmë.

1512. Në rastin e masipërm, familja e viktimës e kishte të caktuem ku me e marrë gjakun: vetëm ke dorsi!

1513. Në Dibër nuk asht vra as djali i vetëm që shkret shpinë.

H. H. Kishte me marrë gjakun e babës. Po shpia ku duhej marrë ai gjak, kishte mbetë vetëm në gra e në fmij. Mashkulli i vetëm i asaj shpie ishte nji djalë pesë vjeç. Hasmit iu desh me pritë derisa ai u ba në moshë të armve. Djali e dite se do ta vrisnin, por, prej krenarisë, nuk mund të rrite pa vu armë në sup. Po ene pse vuni armë, hasmi nuk nxitoi me marrë gjakun. Nji ditë i shkon këtij të fundit nji mik i veti e i thotë:

– Ke pritë shumë vjet njersa djali u rrit e vuni armë në krah. Tashti pse nuk e merr gjakun e babës?

Përgjigjia e H. ishte sa burrnore, aq ene njerzore. Ai tha:

– Ajo shpi më ka borxh nji gjak e jo me e qitë fare. Me i vra djalin tashti, ajo shpi shkretet. Po i ap kohë me u martue e me ba nji djalë, mbasanaj marr gjakun. Pushka duhet me pasë hije, lum miku. Pushkës duhet me i ardhë era barut e jo mut.

1514. Në Dibër nuk ka kurrë ngutje për marrjen e gjakut. * "Kush nxit marrjen e gjakut i shkoftë tokës përmbys", mallkon populli i Dibrës.

A. A. ndodhej në nji mexhelis. Ai që shpërndate kafen, i shkon me tabak të filxhanave e ibrikun e kafes në dorë me i dhanë kafe si gjithë të tjerve. Po A. A. i thotë:

– Faleminderit, nuk e pi, se jam me zemër.

Ismetçiu u largue me u dhanë kafe të tjerve, por njani prej burrave iu dretue atij që nuk mori kafen, e i tha:

– Pse, a paske zemër ene ti?

Burrave sikur u ra tavani mbi krye, po nuk folën, se, në këso rastesh, ma mirë asht me ba sikur nuk more vesh gja se sa me e bubrrue të keqen. Po A. A. nuk i rrihej në nji vend. Mbas pesë dekikash u ngrit e doli nga

mexhelisi, shkoi ke shpia, mori pushkën e i vot në arë ku po mbate qetë atij që i kishte gjakun, e i tha:

– Pasha të madhin Zot, nuk kisha ndërmen me e marrë atë gjak, se jam brezi i pestë që e gjejë pa marrë, po nuk më lanë në mexhelis.

Shtiu e e vrau.

* * *

Fisi i Çere e fisi i Ndreut kanë qenë vra për nji kohë të gjatë me njani – tjetrin. Me ndërhymjen e miqve e të dashamirëve ata u pajtuen e ky qe nji gzim i madh jo vetëm për dy fiset e përmenduna, por ene për nji pjesë të mirë të Dibrës. U pajtue bash ai brez kur u ra me qenë protagonistë kryesorë të pajtimit B e C.

B. kishte nji sy qorr, se e kishte lanë pikrisht në përpjekje me armë me C., i cili kishte shti me e vra, po vetëm e kishte shitue. Po ata u pajtuen, u vunë kapak hasmnive të vjetra e kishin shumë muhabet bashkë. Rrallë ndaheshin prej njani – tjetrit. Nji natë ata të dy shkuen miq ke nji shpi e parë. I zoti i shpisë ku ata shkuen, e dite historinë e zanjes e të pajtimit të tyne, po nuk i vite mirë e dote me i futë prapë në sherr. Paria e Dibrës shpesh ka krijue situata të randa e ka nxitë hasmni të reja e të vjetra. I zoti i shpisë porositi nji djalë të ri, që, kur të hynte në odë me i dhanë dorën B., të bate si më të trembun prej synit të tij qorr e të tërhiqej me neveri. Djali e luejti rolin ma mirë nga ç'mendohej e kjo la nji përshtypje të keqe ke dy miqtë, veçanrisht ke B. që e vranë në shpirt me diçka që nuk mund të quhet lojë.

Darka që u shtrue me të gjitha të mirat, nuk u prek nga miqtë. Të nesermen, si u ndanë nga i zoti i shpisë, u erdhi radha me u nda nga njani – tjetri. B. i tha shokut të udhës:

– Vallahi ne jemi pajtue, po s'ka çare pa u vra ene njiherë.

E vërtet u vranë prapë. *

---

* Në Kanunin e Lekë Dukagjinit nxitja e marrjes së gjakut është institucionale. Atij që nuk ka marrë gjakun, kafja në mexhelis të burrave i jepet me dorën e majtë e nën gju. Në Dibër ndodh krejt e kundërta: kur në mexhelis është i pranishëm ndonjë që s'e ka marrë ende gjakun, jo vetëm nuk bëhen veprime si ato që përmenden në Kanunin e Lekës, por, përkundrazi, tema e gjakmarrjes për atë rast është tabu. Fjala në mexhelis duhet me qenë shumë e kujdesshme, mos me prekë dikë pa dashje. Për këtë duhet njohur përbërja e mexhelisit. Populli i Dibrës ka thënien e bukur: "Shif sofrën e ha, shif mexhelisn e fol!"

GJAKU I GRUES

1515. Simbas Kanunit të Dibrës, grueja ka shtatë gjaqe.
1516. Me t'vra kush gruen pa dashje, të ka gjysmë gjaku. Me ta vra me dashje, nuk dihen sa gjaqe bahen se "grueja pjell të keqen!"
1517. Në grue nuk shtihet pushkë, po nuk shtihet as n'atë që asht i shoqnuem me grue. Ku asht grueja, nuk ka krisma; ku asht grueja, ka paqe e qetsi.
1518. Me ba kush kuvend gruen, burri i saj i çon fjalë gojlshuemit: "Ja ma gjejë, ja ma ke", në kuptimin se ja veni emën çdo gjaje, ja je shpifs e m'ke gjakun.
1519. Me vra atë që bani kuvend gruen, pushka nuk shahet, por gjakun ia ke.
1520. Burri që bahet kuvend me nji grue, duhet me u la para burrit të grues e familjes së tij, po ene para gjithë njerzve.
1521. Burri që bahet fjalë me nji grue, e lanë veten me pushkë ndaj atij që hapi ato fjalë. Në këtë rast faqja zbardhet, por gjakun e ke në derë.
1522. Në rastin e masipërm, grues që u ba fjalë me atë burrë, i hiqet vrugu e burri i vet nuk ka të dretë me e lshue.
1523. Burri të cilit iu ba kuvend grueja, po vrau atë me të cilin grueja u përfol, duhet me lshue gruen.
1524. Grueja nuk lshohet, kur faktohet se ajo asht viktimë e nji shpifjeje të qëllimshme.

Do gra, si mbushën ujë në krue, u nisën në katund me bucela në shpinë. Asaj udhe, në dretim të njejtë me gratë, kaloi nji djalë i ri, i cili e nxitte kafshën tue i ra vazhdimisht me thupër. Njana prej grave u thotë atyne që kishte ma afër:

– Oj gra, a patë gja ju?

– Jo, nuk pamë. Qysh ndodhi? – pyeti ajo ma e vjetra midis tyne.

– Filankës (ajo përmendi emnin e nji prej grave) ai djali i ri që kaloi me kalë, i ra me thupër në bucelë. Qe nji e rame e keqe ajo, e pashë unë!

* Siç dëshmon praktika popullore, në Dibër ka pasë raste të nxitjes së gjakmarrjes, por kjo në përgjithësi është bërë në mënyrë të stërholluar e jo të drejtpërdrejtë. Po të gjitha rastet, pavarësisht nga kush janë bërë e si janë bërë, janë dënuar nga Kanuni.

– Shuej llafet, moj gojlshueme, se djali i ka ra kalit e jo bucelës, – tha grueja ma e moshueme.

– O jarani, nuk kishte punë me bucelën, por me atë që kishte bucelën, – foli prapë ajo.

Fjalët mbrritën në katund e u përhapën sikur t'i kishte mbjellë era. Shkuen ene në vesh të burrit të grues së re që u përfol nga shoqja e vet. Burri i ksaj nuses, si e bileri punën, e pa se grueja kishte shpifun për nusen e tij. Të gjitha gratë që ishin atë ditë me mbushë ujë thanë se nuk kishte ndodhë asgja nga ato që kishte thanë gojlshumeja. Djali, të cilit iu ba fjalë grueja, meqë grues shpifse nuk kishte ç't'i bate, vrau burrin e saj. U ba Kanun e i thanë: "Të lumtë pushka", po në gjak je.

1525. Kur grueja ikën prej burri e merr nji burrë tjetër, po dera e prindve nuk e ban për bijë, burri i koritun ka punë veç me atë që i mori gruen.
1526. Po qe se e ikmja prej burri asht shty nga dikush n'atë rrugë, shtytsi i ka gjakun burrit të koritun njisoj si ai që e mori.
1527. Kur shtytsja asht grue, gjaku bije mbi burrin e saj.
1528. Përveç atij që merr gruen e huej, me burrin e koritun janë në gjak përcjellsi i grues, shpia që e ka strehue gjatë ikjes, të gjithë ata persona që në nji mënyrë ja në nji tjetër kanë marrë pjesë në ngjarje. Vetëm në këtë kuptim thuhet se "grueja ka shtatë gjaqe".
1529. Për strehimin, përcjelljen e çdo ndihmë që i epet ikanakes, bien në gjak ata që janë në nji katund e në nji Mal me burrin e grues së ikme.
1530. Ata që ndihmojnë gruen e ikme, kur nuk janë në nji Mal me burrë të ikanakes, muk çojnë gjak në derë.
1531. Në rastin e masipërm në gjak bie vetëm ai burrë që e merr për grue.
1532. Grueja e bame me fjalë në shpi të vetë, lshohet ja vritet. E vramja praktikohet rrallë se ajo vetvetiu ban bujë.
1533. Po u vra grueja që u ba me fjalë në shpi të vetë, ujdiset puna me i vu emnin "Vrasje pa hiri".

Njanit iu ba fjalë grueja me vlla. Burri vendosi me e vra gruen, por me nji mënyrë që të quhej vrasje pa hiri, se nuk dote me marrë puna erë e me fut në gojë të miletit vllain e kret fisin. Nji ditë

thirri ke shpia e vetë burrat e fisit ene u tha se kishte nji punë me randsi me e pleqnue me ta. Ishte verë. I priti në bahçe, tue e ulë secilin prej tyne në lkura delesh e në shilte të bukura e të pastra. Burrat që u mblodhën, prisnin që ai t'ua qante hallin, por ai hiç, nuk ngutej, bile dukej sikur i kishte thirrë me u dhanë nji kafe, të cilën po e piqte në zarmin që kishte ndezë jashtë. I thirri grues e i tha:

– Oj, grue, merr ibrixhet e shko në shtonë me na mbush ujë të ftoftë se kjo kafja kshtu e ka.

– Ka ujë sa të duesh, o njeri, – i tha e shoqja.

– E di se ka, por due ujë të ftoftë të mbushun tashti.

Grueja mori ibrixhet e nji mashtrape të madhe e u nis për në krue. Kur u kthye, dy ibrixhet i mbate në duer, kurse mashtrapen, të mbushme me ujë, e kishte vu në krye. Ecte dret sikur dote me u thanë burrave të mbledhun nga burri i saj se ashtu, dret, kishte ecë e kishte veprue gjithë jetën.

– Unë jam shenjues i mirë. Shifni kur ta baj copë – copë mashtrapen në krye të grues, pa ja prekun asaj as qimen e flokut, – tha burri i saj.

Kapi pushkën e ia tereziti mirë. Burrat e fisit nuk i thanë asnji fjalë, se e kuptuen pse i kishte thirrë. Burri shtiu vetëm nji herë e plumbi e mori gruen në ballë.

– Ofshe, ç'bana, – tha ai e shtoi: – Me mbetën fmijt jetima. Nuk qankam ma ai nishantari i dikurshëm.

Ngritën kufomën ene e futën mrena. Burrat në bahçe nuk e prishën terezinë. Pinë kafen sikur nuk kishte ndodhë asgja e keqe. Kur u ngritën, ma plaku prej tyne i tha të zotit të shpisë, si në formë ngushëllimi:

– Nuk ke ç't' bajsh, ka qanë shkrue prej Zoti.

Me kaq vrasja u quejt "pa hiri.

1534. Në rast se grueja bahet me fjalë në mal, në bjeshkë, në pyll e në çdo vend tjetër ku ajo nuk e ka veten në dorë, po qe se n'ato vende asht dërgue prej burrit ja prej zotit të shpisë, ajo nuk lshohet.

Nji burrë ishte fukara. Nji natë i shkojnë nji palë miq, po në fund të magjes kishte mbetë vetëm nji dorë miell e me të nuk bahej nji bukë. Burri i thotë të shoqes me shkue ke nji komshi aty afër, i cili ishte në gjendje të mirë ekonomike, me i kërkue nji torbë miell sa me ba nja dy bukë për miqtë. Grueja shkon e komshiu i thotë:

– Hajde ke magjja e merr sa të duesh.

Sa hyn grueja mrena, ai msheli derën me shul e i mori nderin. Jo vetëm kaq, po nuk e la me dalë, e mbajti atë natë si ta kishte gruen e vetë. Burri priste që ajo të binte miellin me gatue bukën. Fmit' e vegjël qanin për nanën e vetë e nuk ishin pak, por katër, ma i vogli për gjini. Shkurt, fmijt,

burri e miqtë kaluen nji natë të tmerrshme. I zoti i shpisë neser përcjell miqtë tue u thanë:

– Të më falni, po bukë nuk pata.

– Më duket se të ka ndodhë nji e keqe e madhe e ne jemi miqt' e tu. Na ke përmbrapa, kur të duesh. Nuk ka pse me na kërkue falje pse mbetëm nji natë pa bukë.

– Faleminderit, por të keqes i dal zot vetë, – u tha i zoti i shpisë.

Mbasi ikin miqtë, komshiu e lshon gruen ene ajo shkon në shpi të vetë. I tregon burrit si i kishte ndodhë e shton:

– Sot e teqe nuk jam ma grueja jote.

– Ti do të jesh grueja ime si ktu e ma para. Unë vetë të çova ke horri. Kët' pun' e rregulloj qysh neser.

Komshiu që i çnderoi gruen, kishte katër djem në moshë të armve. Nji ditë burri i turpnuem i vret njanin djalë. Ai varros djalin e nuk u ndje, se e kishte ba hak për ma tepër. Po burri i koritun mbas nji mueji i vret djalin e dytë e, mbas tre muejsh, të tretin. Nuk ishte pa e ndigjue me u ba tri vrasje njana mbas tjetrës me zbardhë faqen. Po nuk kanë thanë kot se grueja ka shtatë gjaqe. Shkojnë në Kanun. Kush t'rrzohej prej Kanuni, do të rrinte në të keqe. Secila palë mori plakun e vetë. Plaku i pasanikut i tha plakut të burrit që iu çnderue grueja:

– Dy gjaqe i lamë për nderin e grues, gjakun tjetër ma ke.

– Jo, – tha plaku që mbronte të vorfnin. – Kanuni nuk t' epë të dretë me vra nji njeri për çdo lloj të keqeje që ai ban. Për çeshtje nderi grueja e jarani i saj vriten me nji plumb, kur i gjen njani mbi tjetrin. Kanuni thotë: "Po bani dikush nji të keqe, bani ene ti nji të keqe sa ajo që të bani e mos e tepro". A asht kshtu apo jo?

– Kshtu asht.

– At'herë pasaniku yt ja mos të kërkojë asnji gjak për djemt' e vramë, ja t'ja çojë nji natë gruen e vetë hasmit sikur ja mbajti ai nji natë. Po bani këtë të fundit, le të kërkojë tri gjaqë se i rrimë. Dy rrugë ka, le të zgjedh njanën prej tyne.

Plaku i çoi fjalë pasanikut për konditat që vunë dy pleqtë. Ai u përgjigj:

– Gruen nuk e ap asnji dekik. Gjak nuk i këkroj".

1535. Grueja e ikme prej burri nuk bahet për bijë. As fmijt e saj me burrin që ajo mori, nuk kanë vend në derë të prindve të nanës së tyne, se nuk i njef kush për nipa e mbesa.

RRËMBIMI I GRUES

1536. Mashkulli që ka arrit moshën e armve, kur del e kapë nji grue të huej e e çon ke shpia e vet me e ba grue, quhet rrëmbyes i saj.

1537. Rrëmbyesi i grues bije në gjak më burrin e grues e me fisin e vllaznin' e tij.
1538. Kur në nji katund dikush vjen e rrëmben nji grue, rrëmbyesi ka të ndjekme me armë prej çdo katundari, derisa të dalë prej hodutit të atij katundi.
1539. Po qe se rrëmbyesi i grues asht katundar i atij katundi, ka të ndjekmen me armë nga burri i grues, fisi e vllaznia e tij derisa të hyjë në shpi të vetë.
1540. Në rastin e masipërm, katundart e tjerë nuk kanë të dretë të bajnë ndjekje me armë të guximtarit.
1541. Kur rrëmbyesi i nji grueje, që nuk asht nga ai katund, vritet nga nji katundar mrena hodutit të katundit, gjakun e tij e ka në derë ai të cilit iu ruejt nderi, domethanë burri, familja e fisi i grues që u rrëmbye.
1542. Në rastin e masipërm, dorsi shkon e merr fishekun ke ai që iu rrëmbye grueja.
1543. Rrëmbimi i grues mund të bahet me dashjen ja pa dashjen e saj.
1544. Kur grueja rrëmbehet pa dashjen e saj, ndjeksi nga katundi ka të dretë me vra vetëm rrëmbyesin e jo gruen.
1545. Po qe se grueja q'e rrëmbyen, nuk bërtet e nuk kërkon ndihmë nga katundi, ajo quhet se u rrëmbye me dashjen e saj, prandaj shtihet me e vra bashkë me rrëmbyesin.
1546. Kur grueja bërtet e kërkon ndihmë, çka tregon se po e rrëmbejn' pa dashjen e saj, ndjeksi me armë, po vrau gruen, bije në gjak me babën e burrin e saj.
1547. Kur rrëmbyesi, me dashje ja pa dashje të grues, ia arriti qëllimit e çoi gruen në shpin' e vet, ai i ka gjakun burrit të grues së rrëmbyeme.
1548. Kur grueja asht me shoqnues e atij bajnë përpjekje me ia rrëmbye, shoqnuesi i grues, po vrau rrëmbyesin, zbardh faqen e vet e shkon e merr fishekun ke burri i grues.
1549. Kur grueja asht e shoqnueme me nji burrë, ky i fundit ka të dretë të vras gruen e rrëmbyesin, po qe se rrëmbimi bahet me dëshirën e grues.

1550. Në rastin e masipërm shoqnuesi, zbardh faqen e shkon e merr fishekun ke burri që iu rrëmbye grueja.

Kur isha djalë i ri, – tregon F., – daja më dha nusen e djalit të vetë me ia çue ke prindit, mbasi nuk kishte kush ta çonte. U nisëm për rrugë. Si kaluem nji qafë mali, tue zbritun nji tërthoreje, në të dyja anët e të cilës kishte do shkurre sa nji bojë njeriu, mbesa më tha:

– Shtego pak përpara.

Ajo ktheu e hyni në nji shkurre e unë kujtova se kishte ndonji nevojë personale. Mbes' e kisha, po nuk mund t'i rrija roje. Si bana nja pesëdhetë hapa, u ndala e ktheva kryet me pa nëse e kisha mbrapa. Po rruga ishte e shkretë. Më lindi nji fije dyshimi, por prapë nuk më shkoi mendja për keq. Mbase duhej me pritë ene pak. Prita sa prita me sy nga ajo shkurre ku kishte hy mbesa, po as miza, si thonë, nuk lvizte. Shiko andej, shiko këndej, kërkund njeri i gjallë. "Ma hodhi!", thashë me vete e ktheva me vrap, shkova ke shkurrja ku hyni mbesa, por nuk pashë njeri. Hoqa pushkën nga supi e fillova të kërkoj andej – këndej se mos kushedi ishte mçef kund, se e kuptova që ishte punë tradhtie. Ishte faq' e zezë për mue të më ikte mbesa kur për atë punë kisha shkue më të.

Aso kohe ndodhnin mjaft rrëmbime e unë tashti isha i sigurt që ajo e kishte pas ditën e ndame me atë që donte. Nuk kishte guxue me më dalë para e me ma marrë me forcë, por a nuk ishte njilloj? Bile ishte ma keq, se më kishin rre sikur të isha nji fimi budall. Se si me shkuen sytë në anën tjetër të shpatit të malit. Pashë mbesën bashkë me nji burrë tue u ngjit malit përpjetë. I kisha nji të rrafme pushke larg. Kishin jo ma shumë se njizet hapa me u ngjit në qafë të malit e atje nuk kisha ç't'u baja me asnji lloj arme. Do të binin asaj teposhteje e do të hynin në katundin që ishte afër. Ua dretova pushkën e e terezita mirë. Të parin mora burrin në nishan. Shtiva. Ai u palos më dysh e ra në tokë sikur t'i kishin premë kryet. Mbesa pa nji herë nga unë. Ja bana me dorë që të kthehej. Po ajo, si duket, nuk besonte ma në mue e ja mbajti nalt, me përshkue ene ato njizet hapa e me hupë mbas qafe. Nuk pata ç'të baja tjetër, e vuna ene atë në shenjë e shtiva. Plumbi s'e preku kërkundi, e, kur u bana gati me shti prapë, ajo më kishte dalë nga shikimi. Po nejse, thashë me vete, burrin e vrava e u ktheva me shkue në shpi. Si jam largue boll si mirë, pashë qe ene burri që më grabiti mbesën, u ngrit tue çalue e hupi mbas kodrës. Vetëm e kisha shitue. Shkova ke shpia e dajës, por nuk dija si t'i thosha. Shumë herë rrugës jam mat me vra veten, por nuk pata guximin me e ba atë punë. E ndieja veten shumë të poshtnuem. Po tashti, mbas kaq e kaq vitesh, them shyqyr që nuk më eci pushka e nuk i vrava. Si u bilerën punët, doli që rrëmbyesi ishte nga nji fshat matanë malit që nusen e nipit tim e kishte dashtë qysh në vajzni. E kishte kërkue, por nuk ja kishin dhanë. Nusja nuk e kishte dashtë kurrë djalin e dajës. Asaj dite e kishte pas lanë me të dashunin me ikun.

1551. Shpia ku pat lindun, gruen e rrëmbyeme me dashjen e vetë nuk e ban për bijë; rrëmbyesin e saj nuk e ban për mik.

1552. Po ka shpi, veçmas nër pari, që, sido të ketë ndodhë, gruen e rrëmbyeme e bajnë për bijë e rrëmbyesin e saj e njofin për dhandër.

1553. Me ndodhë si ma sipër, mikut të parë i thonë: "Ta pruna në derë, sun e mbajte".

K. ishte bijë ke nji shpi e qanme, e martueme në nji katund afër. Kur ajo po shkote nga shpia e burrit në shpi të prindve të vetë, i del para Xh., i cili e kap për krahu e e çon mrena në odën e vet. Nusja e re kishte pas para nji djalë të vogël nja dhetë vjeç nga fisi i burrit, i cili nuk ishte në gjendje të bante asgja. Ajo nuk kishte nevojë me u shoqnue me nji burrë, mbasi ishte e bija e e atij që të merrte gjak në vetull. Nuk mendonte se do guxonte njeri t'i dilte para me i dhanë nji shenjë e jo ma ta kapte për krahu me e futë në shpi. Po ja që ndodhi.

Xh., vetëm si ra përmendsh, e kuptoi se ç'kishte ba. Nusja e re, ene aty ku ishte martue, ishte nalt në shkam: burri e vllaznit e tij e kret fisi kishin nam për trimni. Si u mendue gjatë, u ngrit e shkoi ke baba i nuses që rrëmbeu, e i tha:

– A e di ç'kam ba?

– Nuk rri tue rujtë miletin se ç'ban.

– Kam marrë vashën tande për grue.

– Po unë nji vashë kam e atë e kam të martueme.

– Atë kam marrë.

– Po si e more?

Xh. ia tregoi si kishte ndodhë.

– Po pse erdhe ktu?

– Due të di a të kam gjakun a do më bash mik?

– Ti sun e mbajsh gjakun tim.

– Sa ta mbaj, or aga.

– Të kam mik. Neser mbrama bjere nusen më najnën e parë.

* * *

Kafile Ndreu ishte e bija e Haziz Isufit në familjen e madhe të Elez Isufit. Ajo ishte nji zeshkane e zgjuet, e zhdërvjelltë, që shikote se si i epnin vashat Ndret' tue nëpërkambun andrrat e dëshirat e tyne e, në këtë dretim, ata nuk ngriheshin mbi malsort e tjerë. Shumë miqsi qenë të mbara, mjaft martesa të lumtuna, por

kjo nuk kishte ndodhë pse ishin pyet vashat, por se ishin zgjedhun miqtë. Kafilja, nji ditë, nërsa bisedote me do vasha, kishte shpreh diçka për andrrimet e saj e kishte thanë se nuk do të shkote si "derri në thes" ku ta epnin ata, po ku do të kishte dëshirë vetë. Elez Isufit i ranë në vesh fjalët e Kafiles e, si njeri që nuk ja kthente fjalën askush në Dibër, pa le ma në familjen e vet, vendosi ta apë ke nji i vorfën, pa ba asnji lloj zgjedhjeje, as të burrit e as të familjes së tij. Ia dha nji Shire në Vleshë, djalë i vofrën e bari lopsh. Kafilen e martuen kundër dëshirës së saj, prandaj dasma e saj qe si mort. Kafilja shkoi ke burri, por vendosi të mos bahej grueja e tij. Kur i shoqi hyni n'odën e saj, ajo e kërcnoi tue i thanë:

– Mos m'u afro, se do vras veten e ty. I kam marrë masat e mos kujto se foli jerm.

Ishte kaq e vendosun n' atë që thoshte, sa syt' i lshonin shkëndija. Djali u bind. Ma vonë ai i tha nanës së vetë ç'i kishte ndodhë me nusen. Nana, tue mendue se nusja ishte nga familja e madhe e Elez Isufit, tha se duhej me ba sabër, me pritë se nuses mund t'i kishin ba magji. Po t'i shkruenin ke ndonji hoxhë i ditun, mund të kthente e të bahej nji nuse për së mbari. Kshtu u la kjo punë e burri vazhdonte të flinte veç. Kafilja e kalote natën tue ba plane se si me shpëtue nga gjendja në të cilën ndodhej.

Nuk dihet se me cilin i çoi fjalë Isuf Pirës, që e kalote vorrin për së gjati, shok i ngushtë me kërçovasit e famshëm për trimni, Kalosh Zajsi e Lazam Zajsi. Erdhi Isufi me e takue Kafilen. Kjo nuk u mor për keq nga familja Shira mbasi Piret ishin dajallart e Elez Isufit. Madje, nan' e bir, patën shpresë se mos Isufi do ta kshillonte për udhën e mbarë. Kafilja i bani Isufit me granë mish e petulla e, kur ai e mbushi barkun mirë, i tha:

– K'tu ku më kanë martue, nuk kam ndërmend me ndejtë ta di se ma hekin kryet. Të më gjejsh burrë nji anmik të Elez Isufit. Cilido të jetë, do ta marr, se ai ma ka ba prej inati, po ene unë do ja baj nga inati.

Isufi shkoi në Muhurr ku takoi nji burrë të qanun, rreth të dyzetave, Dine Hoxhën. Dinja nuk ishte anmik i Elez Isufit, po pari e kishte mundsi me i ndejt karshi. Njeri tjetër zor se do guxote me marrë vashën e Ndreut pa dëshirë të Elez Isufit. Kështu e kështu e kam punën, i tha Isuf Pira, në qoftë se do për nuse Kafile Ndreun, unë ta bije neser mbrama. Dine Hoxha pranoi e Isufi vjen natën në Vleshë, merr Kafilen në vendin ku kishte lanë takimin me të, e ja çon Dine Hoxhës në shpi. Dines nuk i pëlqeu shumë për pamje Kafile Ndreu, por e mbajti e me të pati katër djem: Rifatin, Faikun, Hazizin, Kapllanin, që janë nipën të Ndreut. Elez Isufi në fillim e quejti të vdekme Kafilen, por, me kalimin e viteve, ajo shkoi ke prindit. Po marrdhanjet e Elez Isufit me Dine Hoxhën kurrë nuk qenë të mira! Ishte në mes ai rivaliteti i parisë, por edhe ajo puna e miqsisë që u ba pa dëshirën e Elez Isufit.

VRASJA PA HIRI

1554. Gjaku i atij që vritet pa hiri, falet. Po kjo varet prej atij që duhet me e falë, por ene prej mënyrës se si kërkohet falja.

Sul Kaloshi, i biri i Llan Kaloshit, u vra pa hiri. Vrasja u ba në rrethana jo shumë të qarta, po nime ajo qe vrasje pa hiri. Ajo ndodhi kështu: Sula, bashkë me vllaznit, Hasanin, Mahmutin e Manen e me do miq të tjerë, të njoftuem se nji hasëm i tyne do të kalonte natën në Urën e Lushës në Çidhën, shkuen e zunë vend në brezin e shqopës, pranë lumit, nga ana e katundit Fushë Alie e po e prisnin. Ishte nat' e errët sa nuk shifje me të fut gishtin në sy.

Nuk kaloi shumë kohë e në Urë të Lushës u ndigjuen hapa. Ata kishin pritë shum' orë, prandaj ato hapa mbi urë, ishin si shpërblim për nji pritje aq të gjatë. U ishte mbushë mendja se ishte hasmi i tyne. Po ai që po kalonte mbi urë, nuk ishte hasmi që prisnin, por Sul Kaloshi, i cili, pa lajmrue pritart, duel matanë urës me vrojtue. Kur nuk pa gja, u kthye me shkue ke vllaznit e miqtë që kishin zanë pritë. Sula ecte me mendimin se ata i kishin ndjekë lëvizjet e tij. Po, ene sikur të mos i kishin ndjekë, nuk kishin dalë me vra çdo njeri që do të kalonte në urë. Hasmi duhej njoftë, mbasi të siguroheshin që ishte ai, do të shtinin në të. Vepruen krejt pa mend: sapo Sula zbriti nga ura, krisi nji batare pushkësh. N'çast u ndigjue zani i tij:

– Po ç'bani more, se më vratë? !

Kur iu mblodhën rrotull, Sula dha shpirt. Nuk e vranë vllaznit, por nja dy prej pritarve të tjerë. U përmbajtën shumë djemtë e Llan Kaloshit. Ngritën xhenazen e çuen në Kandër. Kur Llan Kaloshi e mori vesh si kishte ndodhë, tha:

– T'u çoni vrasësve k'to fjalë: "Më vratë si më vratë, më keni gjakun.

1555. Kur familja e atij që vrau dikë pa hiri nuk i bije mrena familjes së viktimës, falje nuk ka.

1556. Ai që bani vrasjen pa hiri, nuk duhet me shkue vetë me kërkue falje. Marrveshja në fillim bahet me të afërmit e të dyja palve.

1557. Mbasi të kërkohet falje me të tjerë, familja e atij që vrau pa hiri, bashkë me dorsin i kërkojnë falje vetë familjes së viktimës.

1558. Kur falja pranohet, familja e atij që vrau pa hiri e ai vetë, i thonë kryetarit të familjes së viktimës: "Të keqen e kemi bashkë, damin vetëm ne!", me çka duhet kuptue gatishmnia me i dhanë nji sasi të madhe paresh familjes së damtueme.

1559. Për faljen e vrasjes pa hiri, familjes së viktimës i luten ene burrat e katundit. Lutja e tyne pothuej gjithnji asht marrë parasysh.
1560. Po qe se burrat e katundit nuk ndërhyjnë për falje, dyshohet se vrasja ka qenë e qëllimshme. Në këtë rast gjaku nuk falet.
1561. Ai që kryen nji vrasje pa hiri nuk duhet me shkue në mort të viktimës pa i çue fjalë familja e të vramit.
1562. Po i çuen fjalë, ai ka detyrë me shkue me vllazni e me shpenzime të mdhaja.
1563. Dorsi që vrau pa hiri e familja e tij, duhet me e nderue e me e respektue gjithmonë familjen e viktimës ene mbasi bahet falja.
1564. Në vrasjen pa hiri, asht i vetmi rast kur gjaku lahet me pare.
1565. Shuma e pareve që duhet t'i çojë familja e atij që vrau pa hiri familjes së viktimës, duhet të jetë e përballueshme.
1566. Populli i Dibrës vlerson ruejtjen e masës nga ana e familjes së viktimës ndaj familjes që bani vrasjen pa hiri për sa i përket shpërblimit me pare.
1567. Dhanja e pareve mbetet e fsheftë. Atë e di vetëm personi që ka hy midis familjes së viktimës e familjes së dorsit.
1568. Po qe se familja e atij që bani vrasjen pa hiri, përhap lajmin se gjaku iu fal pse dha pare, paret i mbahen e gjaku i shkon në derë.

Para shumë vjetsh D. i vret nji katundari djalin pa hiri në gjueti. D. ishte i pasun, kurse ai që iu vra djali, i vorfën ke s'ka. Pasaniku kishte shpresë se katundari i vorfën do t'ia falte gjakun e djalit me pare. Shkoi me i kërkue falje e k'të e bani në mënyrën ma të hijshme që mund të bahet: "Më fal, s'më fal, asht puna e burrnia jote, këto janë shpenzimet e mija", tha ai kur u ngrit me dalë tue lanë nji shumë të madhe paresh. Hynë njerz të tjerë në mes e falja u ba tamam.

Nga ajo dit' e zezë kaluen dhetë vjet. Rasti e solli që po n'atë katund të bahej nji vrasje tjetër pa hiri. Prapë fmija i vramë ishte i nji malsori të vorfën, kurse ai që e vrau, ishte djali i nji pasaniku. Shkon D. ke pasaniku që e gjet halli. Gjithë biseda vërtitej rreth k'saj: do ta falte filani gjakun e djalit apo jo. Aty, në mes të valles së burrave, D., tue iu dretue babës së djalit që kishte ba vrasjen pa hiri, tha:

– Mos u mërzit, hej burrë, se me t' vorfnit rregullohesh. Si t'u apish paret, t'i falin kret fmit'.

Këto fjal' i shkuen në vesh atij që, dhetë vjet ma para, i kishte falë D. gjakun e djalit. Shtiu në të ene e vrau. Shkuen në Kanun. Kanuni i dha të dretë atij që mori gjakun, se paret që epen për vrasjen pa hiri, nuk duhen përmend kurrë.

VRASJA PËR NDERIN VETJAK

1569. Burri për dy gisht nder në ballë jeton në këtʼ jetë. Burri, kur preket në nder, përgjigjet me pushkë.

Nji ditë, në kohën e regjimit të Zogut, kur po dilte prej prefekturës së Peshkopisë, M. shikon me kobure në brez nji malsor. I bani hov me ja marrë, por tjetri ia vuni koburen në gjoks e i tha: "Si ma don? !" Nuk dihet pse e vu veten në siklet M. : pse ishte zallm i madh, që nuk njifte njeri veç vetes, apo për shkak të detyrës. Ma dret asht me thanë prej të dyjave se zallmllëku nxitet nga pushteti. M. atë ditë kishte mbas vetes nji nip të vetin që i ndjeti hazër atij që qiti koburen e ja nxori nga dora. Kur kundërshtari mbeti i çarmatosun, M. iu futë me shpulla tue e rraftë sikur t'ishte nji fmi beterr.

Iku burri i botës i çarmatosun e i rraftun. U mbyll mrenë e nuk ia pa kush sytë deri atë ditë kur e ndau mendjen me vu nderin në vend tue vra nipin e atij që i hyni në shpulla, bash atë që i nxori atë ditë patllaken nga dora.

1570. Po shave burrin, po i re, po ia randove faqe të tjerve me fjalë të randa, ai nuk ka çʼka me ba veç me vu nderin në vend tue vra gastarin e me zbardhë faqen.

1571. Pushka që shtihet me zbardhë faqen, vlersohet shumë, quhet pushkʼ e naltë. Zbardhe faqen, po gjakun e ke në derë.

1572. Vrasja e gastarit bahet e pashmangshme, kur i ngami asht me armë.

1573. Po qe se dy burra janë me armë, e rrifen tue i lanë ato mënjanë, nuk kanë çfarë i kërkojnë njani – tjetrit.

1574. Në rastin e masipërm sikur njani të sakatohet keq e tjetri të mos psojë asnji damtim, quhet e rrafme e nuk merret Kanuni me të.

1575. Kanuni nuk hyn aty ku pranohet fyemja.
1576. Ai që përpiqet me marrë nderin e vashës ndër sy të babës ja nderin e grues ndër sy të burrit, po u vra, dorsi, cilido qoftë, nuk çon gjak ke shpia.
1577. Kanuni thotë se asht detyrë për çdo burrë me i dalë zot nji femne prej dikujt që do me i marrë nderin, kur bindet se ajo nuk asht në udhën e marres.
1578. Në rastin e masipërm, dalzotësi, po vrau dhunuesin, merr fishekun ke burri i grues që mbrojti.

VRASJA E VETES E E PRINDVE

1579. Gjakun e atij që vret veten nuk ke kujt me ja kërkue. Kanuni e ndalon vrasjen e vetes.
1580. Po Kanuni thotë se i vetvrami vorrohet me të gjitha nderimet.
1581. Nuk asht burrni me ba fjalë të vetvramin, se, pavarsisht se si ka qenë puna, ai ka përbuzë atë që e kanë frikë të gjithë: vdekjen!
1582. Po qe se burri vret gruen për arsye që nuk kanë të bajnë me nderin, ai u ka gjakun prindve të saj.
1583. Po vrau grueja burrin, ai gjak u kërkohet prindve të saj.
1584. Me vra vllau – vllan' asht turp e faqe e zezë, po gjak nuk ke kujt me i kërkue.
1585. Po qe se baba vret djalin ja vashën e vet, gjak nuk i kërkon kush.
1586. Në rast se djali vret nanën, prindit e saj kërkojnë gjakun.
1587. Me vra djali babën, atë gjak nuk e kërkon kërkush.

NDERI I FEMNËS

1588. Kur nji vash' asht e forcueme e mbetet me barrë në derë të babës, shtrëngohet me tregue me cilin e ka barrën.
1589. Vasha, në rastin e masipërm, i çohet në derë atij që e bani me barrë.

1590. Ai që bani marren, tue ba vashën e forcueme me barrë, kur e merr për grue, i ka gjakun familjes ku ajo qe e fejueme.
1591. Në marremadhin mund të shtijë me vendos nderin në vend ene familja e vashës, kur ai nuk e merr vashën për grue.
1592. Kur ai që bani vashën e fejueme me barrë, nuk e merr atë për grue, cilado familje (e babës ja e të fejuemit) me shti e me e vra, zbardh faqen e quhet pushk' e naltë, por gjakun e ka në derë.
1593. Kanuni nuk e thotë, por në praktikë asht vërtetue vrasja e vashës nga prindit e vetë, kur ajo ka dalë shtatzanë me dikë.

Nji prej parisë më të shqueme në Dibër, burrë me emën e me za, i cili ka jetue njiqind e ca vjet ma para, msoi se në familjen e tij të madhe, prej njiqind e njizet vetësh, njana prej vashave kishte mbetë me barrë. E shtrënguen të dëftonte me cilin e kishte e ajo tha se i ati i fmijës që mbante në bark, ishte çobani i dhive të asaj shpie. Çobani nuk e kishte kapë me zor. Ajo, megjithse vashë parie, e kishte shty me ojnat e veta n'atë udhë që të prekte në nderin e shpisë që e trajtonte si djalë të vetin. I zoti i shpisë mund ta mbyllte si të donte këtë që i ndodhi. Ai mund t'ja jepte atë vashë për grue çobanit, ta çonte më ndonji vend të largët ja në shpin' e vetë, ta ngrinte në kambë me pasuni e të jetonte si të gjithë. Çobanin mund ta vriste ma lehtë se nji zog pule. Mund ta martonte vashën me cilindo tjetër. Por nuk zgjodhi asnji prej atyne udhëve. Çobanit i dha paret për aq sa kishte shërbye n'atë derë e e përzuni, kurse për vashën dha nji dënim makabër: varje në litar! Ekzekutimin e bani me dorë të vetë!

1594. Burri nuk mundet me e vra gruen e vetë veç pse dyshon. Me ba vrasje tue u mbështet në dyshime, prindve të grues u ke gjakun.
1595. Kur burri vret gruen e jaranin e saj se i gjeti njimbinji, prindit e të dyja palve (grues e jaranit të saj), kur binden për të vërtetën, i thonë: "Të lumtë pushka!".
1596. Kanuni nuk e merr në mbrojtje zinaçiun. "Gjaku i zinaçiut, – thotë populli, – shkon si shurra e pulës".
1597. Po qe se burri i koritun bani me vra jaranin e gruen, se i gjeti njimbinji, po nuk i eci, ai nuk mundet me i vra nji ditë tjetër se bie në gjak. E vramja për nder ka dekikun.

1598. Gruen e jaranin që kapen njimbinji, veç burrit t'asaj grueje, nuk ka kush të dretë me i vra, se bije në gjak.
1599. Në rast se burri gjen gruen e vetë me nji tjetër e vret vetëm gruen, bie në gjak me prindit e saj. Po vrau vetëm burrin e la gruen, bie në gjak me familjen e burrit.
1600. Kur familja e grues e familja e jaranit dyshojnë se vrasja nuk asht ba se i gjetën "keq", por për arsye të tjera, i kërkojn' be burrit që i vrau.
1601. Për burrin e vramë beja bahet me njizet e katër vetë, për gruen me dymbëdhetë.
1602. Po qe se vrasësi i lirohet njanës palë, i asht lirue ene palës tjetër. Për nji çeshtje nuk bahet dy herë be.
1603. Kur djali shikon nanën e vetë njimbinji me nji burrë, i cili nuk asht baba i vetë, nuk ka të dretë me e vra, se bie në gjak. Nderin e nanës nuk e ruen i biri. Djali me vra veç jaranin e nanës e ka ba punën tamam. "Në gjakun e nanës nuk duhet me i futë duert", thotë populli.
1604. Për të gjitha vrasjet që kanë të bajnë me nderin e grues nuk ndërmjetson kush midis palve për pajtim. Ato mbeten përherë larg njana – tjetrës.

GJYSMA E GJAKUT

1605. Kur nji person vret pa hiri nji grue, burrit të saj i ka gjysmë gjaku, po qe se ai nuk e fal.
1606. Kur dy vetë shtijnë në nji kohë kundër shoshojt e njani vritet e tjetri shitohet, ky i fundit i ka familjes së viktimës gjysmë gjaku.
1607. Kur shtie me vra nji person, po vetëm e shiton atë, i ke familjes së tij gjysmë gjaku.
1608. Dy të shitueme në kohë të ndryshme janë baraz me nji gjak. Po i bane ato për hakmarrje, ke vu gjakun në derë, po i bane për gjakmarrje, gjakun e ke marrë.

1609. Njizet plagë me marrë në nji përpjekje me armë nji person, po nuk vdiq prej tyne, quhet i shituem. Vetëm me të përçik plumbi sa me të nxjerrë nji pikë gjak, quhesh i shituem. Plagët nuk numrohen.
1610. Me vra mbas do kohësh atë që e pate shitue, e ke tejkalue marrjen e gjakut, sepse nji e shitume asht gjysmë gjaku.

MBAJTJA E PUSHKËS

1611. Burrat shikohen si mbajnë dy gjana: pushkën e ksulën.
1612. Ksula nuk duhet me u ulë në sy, po as me e qitë në parmë të qafës, se të dyja k'to folin për mendje të madhe e magrullëk.
1613. Burrat e matun e me dinjitet pushkën e mbajnë me grykë poshtë me tregue se prej asaj arme nuk i vjen askujt e keqja, pa ja ba borxh të zotit të saj.
1614. Arma e brezit futet mirë në brez, po duhet me ju dukë pak doreza, mos me të dalë beterri kollaj para.
1615. I armatosuni ka detyrë me ecë udhës së madhe të katundit pa ba lakesa e pa hy nëpër vende ku nuk i duhet me hy.
1616. I armatosuni i panjoftun e ka të ndalueme me ec horu nëpër katund të huej se për pak gja gazhetet me cilindo.
1617. Hasmit nuk duhet me i shkue rrotull shpisë. Afër shpisë së hasmit ene maca të kërtylet.
1618. Burri nuk duhet të mbajë asaj udhe që i bije afër shpisë së hasmit, veç në qoftë se nuk ka udhë tjetër.
1619. Me shkue udhë pa udhë afër shpisë së hasmit, k'të e ban vetëm kur do e me u vra prej tij.

Xh. prej Shumbati kishte nji gjak me dhanë. Ishte rreth të shtatdhetave, kurse djalin e vetëm e kishte ke të dyzetat. E dite se hasmi nuk do ta lite gjakun pa e marrë, po puna ishte cilin do të vriste ai: babën apo të birin? Ka hasëm që nuk do thjesht me marrë gjakun e vetë, por do me të përvëlue tue vra atë që të dhemb ma shumë. Ky lloj hasmi nuk e mat pushkën; ka hasëm që do me marrë gjakun e vetë që të mos përfolet në opinion. Xh. i shkote hasmit të tij rreth e rrotull shpisë që ta vriste. Po ai nuk po epte shenjë. Nji ditë takohen hapa – hap.

– A thue ta lajë gjakun unë? – e pyetoi Xh. hasmin.
– Ma lanë, ore, ma lanë, rri pa merak, – i tha hasmi.
– Eh, faleminderit, – i tha Xh.
Hasmi e mbajti fjalën:vrau plakun, kurse i biri futi babën në dhe! Kjo ishte nji gjakmarrje e pastër, që në Dibër u mor nëpër gojë për mirë".

1620. Me hasmin nuk ka çallamllëk. Hasmi fodull të ban me e vra atë dekik, ene po qe se nuk e ke pasë ndërmend. Populli i Dibrës thotë: "Mendja e madhe asht zavalli i kresë".
1621. Miku, sa të kalojë pragun e derës, duhet me i dorzue pushkën zotit të shpisë, i cili e var në kunj, në odën ku rri miku, në atë faqe muri që ai ta ketë parasysh gjatë gjithë kohës së qëndrimit në odë.
1622. Në rast se miku nuk e ka sigurue mirë armën e për k'të vritet dikush, i zoti i armës bie në gjak me familjen e viktimës, sado që asht vrasë pa hiri.
1623. Kur arma vret nji njeri se iu kput kunji e ra në tokë tue ba shkrepjen, gjakun e viktimës e lanë zoti i shpisë.
1624. Pushka nuk i epet kujt rrugës me ta mbajt. Kur nuk je në gjendje me mbajt pushkë, mos e merr me vete.
1625. Po qe se nji person vret nji njeri me pushkën e huej që e pat në krah nji copë udhë, gjakun e kanë në derë të dy: ene ai që vrau, ene i zoti i pushkës.

GJAKU FALET, NUK SHITET

1626. Simbas Kanunit, për gjakun e derdhun nuk ka gjobë. Gjaku lahet me gjak, tue përjashtue vrasjet pa hiri, për të cilat asht folë ma nalt.
1627. Kanuni thotë se gjaku falet burrnisht.
1628. Kanuni përcakton mënyrën e faljes së gjakut.
1629. Kanuni përcakton kush ka të dretë me e falë gjakun.
1630. Rrethi i atyne që kanë të dretë me falë nji gjak, as nuk mund të ngushtohet, as nuk mund të zgjanohet simbas dëshirës së njanit apo tjetrit.

1631. Në gjak bije ene kur vret dikë me mbrojt veten tande. Po në këtë rast bahet ma i thjesht' e ma i mundshëm pajtimi.
1632. Gjaku falet me ndërhymjen e miqve e të dashamirve.
1633. Gjakun e ban nji, por me e falë duhet me u mbledhë njiqind e me u ba në nji mendje.
1634. Po qe se vritet nji djalë që ka nan' e babë, gjaku i tij nuk falet, po nuk deshën nana e baba.
1635. Kur viktima nuk ka nan' e babë, as grue, as motër, as vlla, asnji njeri, gjakun e tij kanë të dretë me e falë meshkujt e tjerë të shpisë, që janë në moshë t'armve.
1636. Njani prej tyne bani e tha: "Nuk e fali!", ajo punë nuk bahet.
1637. Nji gjak që e fal nana e baba e viktimës e burrat e tjerë të familjes së tij, fisi e kushrijt nuk kanë të dretë të thonë se nuk e falin.
1638. Atyne u shkon fjala në derë: "Gjakun e filanit e kemi falë, po shtiu kush me e marrë, e ve në kunj të vetë".
1639. Babës së vramë që ka lanë djem në moshë të armve, nuk mund t'ia falë kush gjakun pa pëlqimin e tyne.
1640. Nji prej djemve me thanë: "Nuk e fali!", gjaku i babës nuk falet.
1641. Kur djemtë falin gjakun e babës, po nuk deshi nana e tyne, ai gjak nuk quhet i falun.
1642. Nji djalë i ndamë prej vllaznve të vetë, qoftë para, qoftë mbas vrasjes se babës, për faljen e gjakut të babës pyetet si ata që janë të pa nda.
1643. Sikur gjithë burrat e nji shpie e, bashkë me ta, nana e grueja falin gjakun e njeriut të vramë, doli nipi i tij e tha: "Nuk e fali!", ai gjak nuk falet.
1644. Nji gjak quhet i falun, po qe se e kanë falë të gjithë ata që e kanë të dretën e faljes.
1645. Kur nji burrë i shpisë ka humbë pa nam e pa nishan, ai nuk bahet pengesë që të tjerët ta ushtrojnë të dretën e faljes së gjakut. Por, sapo i humbuni të "bahet i gjallë", duhet vu në dijeni për faljen e gjakut.
1646. Po qe se i kthyemi vret nga padijenia hasmin që asht falë, gjaku i jetë në derë familjes që nuk e lajmroi.

1647. Nji djalë i vogël, që nuk e ka arritë moshën e armve, kur ve armë në sup, i bahet e ditun falja e nji gjaku që asht ba nga persona që e kishin atë tagër. Ky duhet t'i rrijë faljes që asht ba, ndryshe, po shtiu me vra hasmin që u fal, merr mbi vete përgjegjsinë e gjakut.

Si e kemi ba të njoftun ma nalt, midis Kaloshve të Epër e Kaloshve të Poshtëm ka pas hy hasmnia që vazhdoi gjatë, derisa u vranë nga të dyja palët rreth njiqind vetë, tue përfshi ktu ene miqtë e të afërmit, që u shkonin në ndihmë me luftue kundër njani-tjetrit. Llan Kaloshi, si iu vranë për nji ditë Hasani, Manja e Mahmuti, mbeti me djalin e vetë të vogël, Hazizin, e me djalin e Hasanit, Muratin, që ishin moshatarë.

Llam Kaloshi kishte hymë në dhjetvjeçarin e dytë të shekullit të ri.* Po shpia e tij kishte mbetë në gra. Llani hynte shpesh në konakun e burrave e shikonte katër pushkët vjerrë në kunja: ishin armët e Hasanit, Sulës, Mahmutit e Manes. Ditën e vrasjes Halil Kaloshi u mori ene armët. I ktheu prapë, kur marrja u ba mullar. Tashti pushkët, bashkë me të Sulës, ishin aty, por nuk kishte kush t'i kapte e t'i përdorte. Kur të rriteshin Murati e Hazizi, Llan Kaloshi nuk do të ishte ma...Në shpinë e tij kishte hymë shkretimi në kuptimin e plotë të ksaj fjale. Kudo shikoje gjerdhe të kalbuna, mullarë bari të rrzuem, livadhe me bar të zverdhun e të thamë se kishin mbetë pa u kositun, trina të shkuluna, shkelesi të hedhuna matanë, vija uji të zana, kingjla të rrituna nji bojë njeriu, dyer të shkallmueme, mure të shembuna, kudo shkretim. Gjithçka ishte plakun e dukej se po jetonte ditët e fundit, ashtu si i zoti i shpisë. Nuk pyeste njeri ma për Llan Kaloshin! Nuk e dinin në ishte gjallë apo kishte dekun! Ishte me nji kambë në vorr e me nji kambë në tokë. Pothuej ishte i vdekun e i pafutun në dhe. Nuk kishte ma Hasan, Sul, Mane e Mahmut, që përpinin retë e i futnin frikën Perandorisë Osmane. Ata kishin vite që kalbeshin në dhe të zi. Damet e rrmetet që banin ata dikur në tokat e të tjerve, po i banin të tjert në tokat e Llan Kaloshit. Nji i mençun ka thanë: "Fëmijët hanë grushtet e prindërve", kurse Llan Kaloshi po hante grushtet e fmijve. Dikush i lshonte dhentë në livadhe, dikush hynte e i kosiste jonxhat, nji tjetër i priste pyllin e lisat mu në ograde, nji tjetër i hapte udhë nëpër të mbjella, nji i prishte gjerdhet, nji tjetër i shkulte shkelesitë e trinat...Në fillim të gjitha këto nisën nga pak, si pa kuptue, pastaj u shpeshtuen aq shumë sa duket se u lshue thirrja: "O burra, mbi mallin e gjanë e Llan Kaloshit!". Të gjitha sa po ndodhnin, ia thonin gratë, se ai nuk kishte ma fuqi të dilte e të shikonte ç'bahej. Nuk i banin kambët, por nuk i bante as zemra. Nuk kishte ba vaki të rrzohej e të shkarrzohej nji shpi tjetër si ajo e Llan Kaloshit! Llan Kaloshi ia hidhte shpesh sytë pushkës së Hasanit,

* Shekulli i njëzet.

e cila ishte varun në kunj, në odën e burrave. Po pushka do trima, do burra, ajo nuk shtie e nuk vert njeri vet.

Nganjiherë i shkonte mendja ke Halili. Ishin vllazën, të nji gjaku, nga nji bark kishin dalë. Ishin vra e ishin pre, po gjaku nuk bahej ujë. Po ç't'i thoshte e ç't'i kërkonte Halilit? A nuk e shikonte ai vetë batërdinë që po bahej në trojet e mallin e Llan Kaloshit?! Mbase Halili thoshte: "Mirë po ja bajnë, bile kjo nuk asht hiçgja!".

Nji ditë pranvere të vonë Llan Kaloshi u ngrit nga shtroja e vendosi ta shikonte të vërtetën në sy. U ngrit heret, mori shkopin në dorë, futi çibukun e abanozit në berz e kaloi avllinë me dalë në udhë të madhe. Do të shikonte ç'bahej në arat e tij, të shikonte me sytë e vetë atë që e kishte ndigjue nga gratë. Nuk do të bahet ma keq se sa asht ba, mendoi. Po ai u idhnue ma shumë se për vdekjen e djemve në nji dekik kur pa katër pendë qe që po laronin në arat e tij. Iu duk sikur parmendat e ploret po i nguleshin në mish, në zemër. "O Zot, tha me vete, pse më le të shikoj këto që nuk shikohen me sy? ! Pse më le të më poshtnojnë të poshtmit mue që nuk më kanë poshtnue as kralat!?". U ul të pushonte rrazë nji peme, se nuk pati ma fuqi të ecte. Fushat e betejave e llogoret me baltë deri në gju e kishin lodhun, e kishin dërrmue, po jo aq shumë sa ajo udhë deri ke arat e veta. Këtë lodhje që ndiente tashti, nuk e kishte nga pleqnia. E kishte nga mërzia, nga inati, nga ajo ndiesi që provon njeriu kur ndien se asht i pavlefshëm, i pafuqishëm. U ngrit me shumë mundim e ra teposht, mezi arriti para shpisë së vetë. Vdekja nganjiherë qenka kapak florini. Por ajo nuk të merr kur të duesh. Llan Kaloshit atë ditë nuk i hyhej mrenë. Nuk kishte ku të shkonte. Ra jermas teposhtë, teposhtë, të mbytej në Dri... Po, jo, vetëm atë nuk do ta bante. Ai që provon gazin e fitores, duhet të pijë ene helmin e humbjes. Ndryshe nuk je luftar, ndryshe të shkojnë betejat kot. Ra teposhtë, por jo për në Dri; ra teposhtë për me shkue ke... Halil Kaloshi! Ke ai që i kishte vra tre djemtë në nji dekik, ke ai që i kishte mbyllë derën, ke ai që ia kishte lanë pushkët vjerrë, pa trima, pa burra që mund t'i përdornin.

Të dyja anët e rrugës u mbushën plot me njerëz. Kishte ndodhun çudia e madhe!Po shkonte vllai ke vllai, hasmi ke hasmi! Ishte i gjatë, veshun me tirq të bardhë, me kajuken për krahësh, me mjekrën që i binte deri në brez. Sytë nuk i shikoheshin, ia kishin zanë vetullat e kërleshuna që i dukeshin si dy bashka leshi të mdhaja në atë ballë me gungë... Ecte ngadalë, tue u mbajt në shkop; dukej sikur nuk ishte i ksaj bote, sikur vinte nga nji planet tjetër, ose sikur kishte ardhun nga bota e përtejvorrit. Kishte ndezun çibukun prej abanozi, nji pash të gjatë, që e thishte me etje. Vorbulla e tymit sillej vërdallë, ajo nuk tretej në hapsinë, por qerthullonte kryet e atij që e qitte nga çibuku.

Kur shkoi ke porta e avllisë së Halil Kaloshit, u ndal. Portën nuk e shikonte, por ia mori mendja se ajo ishte. Njena fletë e derës së madhe ishte hapun, tjetra e mbyllun. E shtyni me çibuk fletën e mbyllun e ajo u hap. Grania e Kaloshve të Poshtëm u trondit kur e pa. Ç'do gja gratë mund të kishin

besue, veç jo atë që po u shikonin sytë: të vinte Llan Kaloshi në derën e Halil Kaloshit?! Jo, kjo nuk kishte si të besohej! A mund të shkilej mbi gjakun e djemve?! A mund ta shtrëngonte ai dorën e Halilit të përlyeme me gjakun e djemve të tij?! Grania u mblodh në fundin e avllisë; ato rrinin si soerat në trungun e lisit. Llan Kaloshi u kaloi përskaj e nuk ua hodhi fare sytë. Hyni mrenë në odën e burrave e ul në votrën pa njeri. Aty ishte një kërcunë dushku në të fikun; e përpushi me çibukun e abanozit. Ishte pranverë e vonë, por trupin e duert i kishte akull. Nderi duert e mdha e eshtake sipër zarmit. Ene po të futej në mes të zarmit të dushkut, nuk do të ngrohej. Një pjesë e tij kishte vdekun e nuk do të ngjallej kurrë. Hodhi sytë në atë brezin e ngushtë prej drrase të odës së burrave ku ishin varun pushkët në kunjat e drunit. Pushkë nuk kishte, se i kishin marrë të zotët, se ishte shpi me burra. Po ishin çiftelitë. Katër! Çiftelive u binin në mbramje. Pushkë e çifteli Halil Kaloshi! Këndon Halili, këndon, tha me vete Llan Kaloshi!

Njana nga nuset e shpisë hyni mrenë e e pyeti për shëndetin. Llan Kaloshi nuk i foli, nuk ngriti sytë me e pa. Tjetra i solli një kafe. Llan Kaloshi nuk e zgjati dorën me e marrë. Hyni kret grania e ndejti në kambë para Llan Kaloshit. U kishte shkue në votër e duhej ta respektonin. Po si, qysh? Këtë nuk e dinin. Këtë nuk kishte njeri ta dinte pas asaj që kishte ndodhë. Ai, pa e ngritun kryet, pyeti:

– Ku asht?

Gratë pana njana – tjetrën. Vetëm njana e kuptoi për ka pyeste e i tha:

– Ktu afër, La Llan, ktu afër, vjen tashti...

Pyeste për vllain, Halilin, por nuk mund t'ia përmendte emnin.

Erdhi Halili e qëndroi në kambë para tij si të ishte grue. Qëndroi si fajtor. Kuptoi atë që nuk e kishin kuptue gjithë Kaloshët për pesdhetë vjet: nuk duhet mbajt pushka në gropë të zarmit! Në asnji mënyrë, për asnji arsye!

– Po më qesin, po më qesin, – tha Llan Kaloshi pa e pa Halilin me sy: vuni duert në gjunjë, u ngrit me mundim e bani për nga dera e avllisë.

– Sa të jetë gjallë Halil Kaloshi, nuk ka kral që të qet, pa le ma Topalltia,* – i tha Halili.

Halil Kaloshi mori pushkën, i hipi kalit e, sa çel e mbyll sytë, shkoi në tokat ku kishin zanë qetë topalltiasit. Ata, sa e panë, hikën tue lanë qetë në arë. Halil Kaloshi mblodhi qetë, dhentë e lopët që kullosnin lirisht, kuajt e mushkat, u mori zgjedhat e parmendat e i çoi të gjitha në derë të Llan Kaloshit. Zgjedhat, parmendat, kularët i la në oborr, kurse bagtinë i mbylli na haur të Llan Kaloshit. Kur t'i paguenin damet e kur t'i binin ndër kambë Llan Kaloshit, do t'i merrnin!

Nuk kaloi shumë kohë e Kalosht u pajtuen. Në mortin e Llan Kaloshit dretonte Halil Kaloshi. Klauen shumë vjet; Murat Kaloshi u ba për pushkë. Ai e përtriu ene një herë armiqsinë e dikurshme midis Kaloshve të Epër

* "Topallti" quhen të gjitha katundet e Dibrës mbi rrugën Peshkopi – Kastriot, që njohën sundimin e Turqisë dhe paguanin njëfarë haraçi.

e Kaloshve të Poshtëm, tue vra pikrisht Halil Kaloshin. Kur e pyetën se pse nuk i ndejti Kanunit, ai u përgjigj:

– Vrasat i kisha falë, por atë të morrmen e armve nuk kisha si me e falë!.

1648. Motra pyetet për faljen e gjakut të vllait të vetëm. Po nuk deshi ajo, gjaku falet nga të tjerët, po askush nuk e mban motrën me shti për vlla. I thonë: "Paç faqen e bardhë", po gjakun e çon në shpinë ku asht martue.

1649. Vashës së pamartueme, që mbath tirq e rri në derë të babës, nuk mund t'ia falë kush gjakun e vllait pa e falë ajo vet.

1650. Grueja pa njeri veç shpirtit të vetë e merr gjakun e burrit e në gjak nuk bije. Gjaku, në këtë rast, randon mbi ata që e kishin detyrë me e marrë e nuk e morën, mbi burrat e fisit e të vllaznisë.

Ke "Rrëmbimi i grues", kemi tregue se Xh. e rrëmbeu gruen e huej, megjithatë i ati i saj e njohu për dhandër. Po sigurisht, Xh. ra në gjak me burrin e nuses e me vllaznin' e tij. Fisi B. ishte i madh e i përmendun për trimni. Ata do të përpiqeshin me e marrë gjakun e nji dite prej ditësh e morën. Po si rrodhi ngjarja?

Thamë se i ati e bani Xh. për dhandër. Po nji fis i largët me të atin e grues që mori, e tradhtoi Xh. E thirri për drekë e mbas disa minutash, futi mrenë burrin e dikurshëm të K. bashkë me vllaznit, të cilët e vranë Xh. K. mbeti grue e ve me nji djalë të vogël. Ajo kishte fisin e burrit të vetë, por asnjani prej tyne nuk deshi ta marrë gjakun. I shkoi K. kryetarit të fisit e i tha:

– Do ta merrni gjakun e vllait tuej apo si e keni punën?

– Gjakun e marrim, por at'e ke në dorë ti.

– Pse e paskam në dorë?

– Martohu, merr burrë nji nga burrat e fisit e ai ka detyrë me marrë gjakun.

– Po unë nuk due të martohem. Kam djalin e do ta rris me nder. Kanuni ma jep këtë të dretë.

– Po qe se nuk martohesh, gjakun e burrit tand nuk e merr kush. Prit kur të rritet djali...

– Me u martue me ty, e merr?

– Qysh neser.

– Merr gjakun, pa shohim e bajmë.

– Gjakun nuk e marr pa pasë ty në shpi.

– Mue nuk ke me më pasë kurrë, – i tha K. – Gjakun e burrit do ta marr vetë.

K. ruejti dit' e natë atë që i futi burrin mrena e i çoi hasmit me e vra. Ktij nuk i shkote mendja se K. e vret, megjithatë, kur shkote ke fisi i vet, e

lakote udhën e nuk kalote rrazë shpisë së grues së vu. Po ajo i doli nji dritë ballas në udhë e ja numroi plumbat e alltisë. Mori gjukun e burrit e ecti djalin me nder e krenari. Burrat e fisit mbetën të vrugun. Mbesëhnetjarri e pat ke baba i vetë.

1651. Gjaku, si të falet njiherë, nuk kërkohet ma. Vrasja pas gjakut të falun, shkakton trazime të mdha. Fajtori vritet prej katundit ja shkulet prej tij.

1652. Motra e merr gjakun e vllait, po gjakun e çon në derë të prindve të vetë.

Hoxholli ishte shpi e parë në Dibër të Madhe. Sulltani i kishte dhanë të drejtën me sundue në dy Dibrat, anipse në Dibrën e Poshtme nuk kishte fuqi me sundue as sulltani vetë. Në Dibër të Poshtme ishin tre mahalle. Hoxholli nuk lëte rast pa ua gërmue samarin. Po me forcë nuk mundej me i shkue punës deri në fund. Kur e lëte forca, përdorte dredhinë. Për me mposhtë kundërshtarin, Hoxholli nuk gjente as gjë më miqsi. Karahasanet në Dibër të Poshtme Hoxholli i kishte mtig. Po si me anë të Markes, ua hani kurthin e i vrau. Ndër ata që u vranë, ishte edhe vllau i Bedrie Karahasanit, e cila qe martue ke Hoxholli. Bedria ene gen e helmue në shpirt prej vrasjes së vllait, nuk e dha vetun, e mbajti helmin në zemër e u suell në atë mënyrë sikur t'i epte të drejtë Hoxhollit për ato që bani. Për vllain nuk derdhi asnji lot e burrit i rriti krpu – punge. Po mullosi i helmit rritej në zemrën e saj e erdhi koha që shpërthoni. Ishte mesnatë. U ngrit, u vesh e u mbath si burrë, i lidhi të shoqit nji litar të gjatë për njanën kambë e skajin tjetër të litarit e lidhi në shalën e kalit. Kalin e ngau mesa. I shoqi, kur i doli gjumi, e pa vetën tue u rrapatë kalldramuve. Mbasi pak dekikash ai nuk mori vesh gja se rrahsha ku ça e trazë i dalim gjerjellia.

Bedria vazhdonte t'i grabte kalit e trupi i të shoqit vilte tue u shkërmoq, derisa mbetën vetëm disa eshtna. Doli ene kanga:

"Moj Bedrie, lumja ti
Vune kamën në yzengji.
More gjakun e vllaut t'ri.

PAJTIMI I GJAKUT

1653. Falja e gjakut i prin pajtimit të palëve, po ajo nuk asht vetë pajtimi.

1654. Ai që ka me dhanë nji gjak, me anë të dashamirve të vetë, i kërkon falje atij që i ka gjakun.

1655. Falja asht vetëm fjala e dhanë.
1656. Pajtimi asht nji zinxhir me shumë hallka. Asnjana prej tyne nuk mund të anashkalohet.
1657. Në Kanunin e Dibrës thuhet: "Vrau e vrau e në Kanun ke me shkue. Kush pajtohet ma para, asht ma i fituem!O duhet me u pajtue, o duhet me u farue".
1658. Ata që hyjnë ndërmjet me pajtue njerëz, quhen pajtimtarë.
1659. Pajtimtart nuk paguhen, se pajtimi nuk bahet me pare. Pajtimtart mbeten miq të përhershëm të dy palëve.
1660. Pajtimi bahet me pleq, me fis e me katund.
1661. Pleqtë hyjnë vetëm kur kanë lidhje gjaku me të dyja palët që janë në hasmni.
1662. Pajtimi ka lidhje me të dretën. Pajtimtart i gjidhokin mirë punët, dallojnë gastarin prej të ngamit. Ka raste kur viktima i ka ra shumë në qafë vrasësit e ky nuk ka pasë çare pa e vra. Po në pajtim nuk thuhet kush ishte gastar, kjo lihet me u nënkuptue.

Zeman K. ishte i armatosun e po shkote në punë të vet. Aty ku po kalote, nuk ishte udhë katundi, po nji e shkelme are. Zemanit i dolën para dy burra, që thanë se ishin të zotë e tokës.

– Or ti, e shikon që k'tu nuk ka udhë? – i tha njeni prej tyne.

– Më falni, – u tha Zemani. – I rash për shkurt, po udhën nuk e hapa unë, e gjeta të hapme. Aty ku kanë ecë njiqind, me u ba njiqind e nji nuk bahet kiameti.

– E hapi kush e hapi, ti nuk ke të dretë me kalue.

Zemanit iu dukën njerëz të hazrue për sherr, prandaj po mendonte si me shpëtue prej tyne.

– Më falni, – u tha ene nji here. – Jam gati me e pague damin e qetash po za udhën e madhe.

– Paret epja satame, nuk duem pare, – e shau njeni prej tyne.

Zemanit iu erren sytë, se, kur të thonë fjalën e randë me pushkë në dorë, të kanë ba shurrën në armë. Për çudi, ata q'e shanin, nuk ishin të armatosun. Po ishin të rij, të fortë, në vend të vetë e, si dukej, trima belaxhi...

– Burrat nuk e kanë me të shame, – u foli Zemani në shenjë pajtimi. – Nji nanë u ka ba ene ju e nuk duhet me ja sha kujt nanën.

– More nanën e përtej, – kceu njani prej tyne e u sul me i marrë pushkën.

– Ju qaki të llomitun. Mos hopni me më marrë pushkën se do t'u vrasë, – u tha Zemani e hoqi pushkën nga supi e u tërhoq mbrapa...

Ata e kuptuen se Zemani e kishte ndërdyshtaz. I banë hov e, sa çel e mbyll sytë, i morën pushkën, e shtrinë barkas, përmbys. Njeni e mbante që të mos lvizte, tjetri mori pushkën e Zemanit e ia dretoi me ia shkrepë në ballë. Tërhoqi kambzën, po pushka bani "çrrak", nuk ndezi. Zemani lshoi dorën në brez ku kishte patllaken, ia ngriti tytën nalt, tërhoqi kambzën e veç kur u nigjue nji krismë "pam". Ai, që e kishte përsipër e e mbate, sikur me e flurue era, ra dekun në tokë. Tjetri, prej frike se pushka nuk kishte me i ndezë prapë, e lshoi at' e krisi e iku. Zemani ene atë mund ta vriste, por ai u pendue që vrau njanin".

1663. Pala, të cilës i kërkohet pajtimi, as nuk përçiket me fjalë që mund të merren për keq. Pala së cilës i kërkohet pajtimi, do shumë ngrohtsi njerzore.
1664. Në pajtim gjithnji i peshohet thanies: pajtimtarë të vërtetë janë ata që ftorisin të ngamin e ustin gastarin.
1665. Pajtim kemi ene kur falet gjysma e gjakut.
1666. Pajtim kemi ene kur falet e fyemja, e rrafmja e çdo dhunë tjetër që i asht ba nji personi prej nji personi tjetër.
1667. Në k'to lloj pajtimesh, pajtimtart latojnë me kujdes, durim e matuni të damtuemin, se, po nuk deshi ai me u pajtue, pajtimi nuk bahet sikur të duen të gjithë të afërmit e dashamirt e tij. Nuk asht fjala për gjak, po për nderin vetjak. Kur të vrasin, nuk të prekin në nder e dinjitet.
1668. Qoftë kur falet gjaku, qoftë kur falet e fyemja e çdo dhunë tjetër, pajtimi bahet me bukë. Ma së pari pala që fali, shkon e han nji drekë ke pala që u fal.
1669. Prej palës së falun në drekë marrin pjesë zoti i shpisë, disa burra nga fisi, daja i zotit të shpisë, ndonji nip e, ma në fund, dorsi apo gastari. *
1670. Nga pala që fali në drekë duhet me marrë pjesë burrat e shpisë pa përjashtim, burrat e fisit, daja e, doemos, i ngami, kur nuk kemi të bajmë me pajtim gjaku.

* Gastar e të ngame kemi atëherë kur njerëzit kanë fyer ose janë rrahur me njeri – tjetrin, por nuk janë vrarë. Në vrasje kemi gjithmonë dorës e viktimë.

1671. Dreka duhet të jetë e pasun si për kryemotmoti, po ma randsi ka sjellja e matun.
1672. Alegoria, aq shum' e përhapun në Dibër, në drekë të pajtimit nuk ka vend. Biseda duhet me u ba e dretpërdretë mos me prek askand qoft' ene larg e larg.
1673. Si të hahet dreka, pihet kafja, që asht mihiri i pajtimit. Vetëm nëpërmjet k'tyne hallkave falja shndrrohet në pajtim.
1674. Pajtimi asht institucion i Kanunit. Kanuni të dënon ashpër po nuk i ndejte pajtimit.
1675. Po Kanuni thotë qe ene i faluni duhet me ndejtë i falun. Para atij që të fali, nuk duhet mbajtë kryet nalt.
1676. Pajtimi midis palëve mund të kalojë në miqësi.

Koltraket e Sulet ishin në hasmni të hershme. Selman Alia i thirri në dasmë Koltraket e Sulet. Në k'to raste, konaqet e burrave që janë në hasmni, duhet me qanë sa ma larg njani – tjetrit. Po Dollamkuqi i futi në nji odë: në njanën anë Koltraket, në anën tjetër Sulet. Të dyja palët nuk i varën pushkët në kunja, si asht zakon, po i mbajtën në prehën secili të vetën. Sulet kishin nji gjak pa marrë ke Koltraket, po aty, po të kriste pushka, nuk ishte punë gjaku, bahej kërdi e madhe, se ishin të gjithë me arm' e gju më gju. Po ene kollaj nuk ishte me u vra mrena në shpin' e Selman Alisë. Selman Alia, si i pyeti miqtë për shëndetin, u lshoi nga nji cigare e doli jashtë.

– Janë tue t'u vra miqt' mrena, – i tha njani.

– Selman Alia nuk ka ashtu miqsh që i vriten në votër, – tha ai me za të naltë. Koltraket e Sulet i ndigjuen fjalët e Selman Alisë, por pushkët i kishin në prehën. Pushkët i dorzohen të zotit të shpisë. Ata nuk e kishin ba nji gja si kjo e askush nuk ua kishte kërkue. Hyn kafexhiu e le ibrikun me kafe e tabakun e filxhanave në votër. Doli jasht' e mbas pak pruni nji ibrik tjetër me kafe e tabakun tjetër të filxhanave. U ngritën dy djem: njani nga Koltraket e tjetri nga Sulet e u shpërdanë kafe secili të vetve. Burri ma i vjetër i Sule, që ndodhej në krye të vendit, iu dretue burrit ma të vjetër të Koltrake, që ndodhej ene ai në krye të vendit, e i tha:

– E kisha nji fjalë, o Koltrak.

– Fol, – i tha Koltraka.

– Të ndreqemi se nuk jemi mirë.

– Dret e ke, po si me u ndreq?

– Të përzihemi, se jemi në dasm' të Dollamkuqit.

– Mirë të ka shkue mendja, – tha Koltraka. – Po ma para t'i varim pushkët në kunja.

– Fjalë me vend, – tha i Sule.

U ngritën dy djem të rij, nji i Koltrake e nji i Sule, mblodhën pushkët secili të vetve, e i varën në kunja të odës.

Mbasanaj i pari i Sule ngriti nji të vetin e e vuni nën të parin e Koltrake, poshtë vetes vuni nji Koltrak e k'shtu me radhë shkoi tue i rregullue njerzit njer në fund t'odës.

I pari i Sule i tha të parit të Koltrake:

– A e pimë ene nji kafe?

– E pimë, – tha i pari i Koltrake.

Kur po pinin kafen e dytë, i pari i Sule tha:

– Or Koltrak, po pate nji vashë në bilik, kam qejf me ma dhan' e me u ba miq. Po nuk pate ti, kam unë.

– Meqe paske ti, ma ep për njanin prej ktyne djemve, – i tha i pari i Koltrake.

I pari i Sule ia nguli sytë njanit prej djemve të Koltrakës, Ismailit.

– A i pamartue asht ç' ki? – pyeti të parin e Koltrake.

– Po, i pamartuem, – tha Koltraka.

– Ky asht dhandri im, – tha i pari i Sule.

Si u banë k'to fjalë, hyni në odë Selman Alia.

– Ne e bamë me e pi nga nji kafe të bardhë, or Agai i Nandë Maleve, – i tha Selman Alisë i pari i Koltrake.

– Të lumtë goja, o Koltrak. Kshtu i due miqtë, bashk' e në kambë, – tha Selman Alia e pruni ibrikun me kafe të bardhë!"

1677. Ka ene hasëm që nuk pajtohen kurrë, e çojnë hasmninë aq gjatë sa njana palë, për shkak se po shuhet nga djemnia, detyrohet me dalë prej vendit të lindjes e me lanë vatanin.

Dy fise në Luzni, Murrja e Hasa, u gatrruen keq me njani – tjetrin e midis tyne hyni pushka. Vrau njani e vrau tjetri, po faroheshin të dyja palët. Miqt' e dashamirt përpiqeshin me i pajtue, po ata, kaçerra si ishin, shkonin deri në të rregullueme e prisheshin prapë. Po vritej ajka e djemve e nuset që kishin ardhë për ata djem, mbeteshin të veja e shkonin prapë në derë të prindve e martoheshin në vise të tjera. Si Murrja, ashtu ene Hasa, e shikonin se nuk mund të shkohej ma gjatë, po nuk pajtoheshin se asnjani nuk dote me i lshue pe tjetrit. Kur mbaroi ene ai durimi që prej kohësh kishte pushue së qani njerzor, të dyja shpitë, në nji natë, sikur ta kishin ba me fjalë, ngarkuen plaçkat me lanë vendin e me shpëtue nga gjaku.

Nji grue e Murre i tha zotit të shpisë:

– Ene sune nuk jemi tue dalë, e lamë për nesermrama.

– Si sune, si nesermrama, nuk kemi pse vonohemi ma.

– Pashë zotin, o burrë, të mos dalim sune. Kur kanë kalue gjithë ato

vjet, të kaloj' ene nji ditë. Nuk bahet kiameti. Nuk na ban ma shumë tym oxhaku.

Zotin e shpisë e habiti kambëngulja e grues. Po ai ishte prej atyne që, po i tha grueja "shko termal", ai shkote teposhtë.

– Pse ngul kambë si mushka? – iu gërmush grues. – A do me m'dhanë mend a si e ke punën?

– Due me t'dhanë mend, o burrë. Haset sune janë ba gati me dalë vetë. Pse mos të dalin ata e të rrimë ne?

– Po ku e di ti se po dalin Haset?

– Ka pasë dritë në çdo odë ke Haset. Me greft Zoti lugjet, po s'u gretën sune ata.

Murrja e la të dalmen atë natë prej grues. Neser, kur zbardhi drita, morën vesh se Haset kishin ikë.

DHANJA E FISHEKUT

1678. Ai që merr gjakun e nji tjetri, qoftë vetëm, qoftë në përbamje të pritës, asht argat, prandaj merr fishekun.
1679. Fisheku epet kur emnat e pritarve bahen të ditun prej familjes së viktimës.
1680. Ditën e caktueme nga kryetari i pritës, që asht ene i zoti i shpisë që mori gjakun, pritart shkojnë ke ai me marrë fishekun.
1681. Zoti i shpisë që mori gjakun, ve mbi nji tabak filxhanash cigarishte, çibukë, kuti duhani, nja dy paqeta me fishekë. Tabakun ua afron secilit prej pritarve, të cilët nuk marrin gja tjetër, me përjashtim të nji fisheku.
1682. Po qe se gjaku asht marrë prej nji njeriu të vetëm, i zoti i shpisë atij ia çon fishekun ke shpia.
1683. Në dekikun kur merret fisheku e mbrapa, shpia e viktimës nuk ka punë me pritart, por me të zotin e shpisë, që asht kryetar i pritës.
1684. Nipit, kur merr gjakun e dajës, nuk i epet fisheku.
1685. Daja, kur merr gjakun e nipit, nuk merr fishek. Daja për nipin e ve gjakun në kunj të vetë.

XIII
BUKA

1686. Buka asht ajo që të mban shpirtin. Simbas Kanunit të Dibrës beja bahet ene në bukë. Dibrani betohet: "Më vraftë buka".

1687. Shpia në udhë të madhe duhet me e mbajt derën çelë e copën e bukës gati për udhtarin e nevojtarin.

1688. Ai që nuk ep copën e bukës nuk e ka Zotin me vete, veç turpin në derë në jetë të jetve.

Ishte vit zie, njerzit gjithandej vdisnin për bukë. Po jeta vazhdonte, njerzit përpiqeshin me shpëtue gjallë e kjo nuk mund të bahej pa ndihmue njani – tjetrin, megjithse zia kishte kaplue kret vendin. Dibra e Poshtme, që kishte qenë përherë hambari i drithnave, nuk kishte bukë. Njerzit i shtynin ditët me pak miell që e përzienin me llabota e hithra.

Në nji nga k'to ditë, nji plakë prej Lure, vjen nga Peshkopia me shkue në vendin e vetë. Përgjegjet asht nji katund buzë rrugës, në nji vend të mir' e prodhues. Plakës i kishin thanë se vetëm aty mund të gjente nji kafshatë bukë. E ajo shkoi ke nji shpi me avlli. Në avlli ishin lidhun dy qen të mdhej që hanin përvlakun, nji lloj qulli me krunde ja me copa buke. Doli nji burrë që ishte i zoti i shpisë. Ene ai ishte kuq si molla në degë e kuptohej se nuk vuente për bukë si gjithë të tjert. Plaka nuk dinte se kush ishte e nuk i duhej ta dinte. Puna ishte për nji copë bukë, qoftë prej asaj me të cilën kishin ba qullin e qenve.

– O Përgjegj, kam ra gushtë për nji copë bukë, – i tha burrit gjyshja e Lurës.

Përgjegji kishte bukë, por nuk i dha. I tha:

– Hik, oj gjishe, se asht vit zie. Nuk ka bukë!

Gjyshja e Lurës i tha:

– O Përgjegj, zija asht nji vjet, marrja asht për vjet!

Ka dyqind vjet që k'to fjalë përmenden në Dibër.

1689. Ara e mbjellë me bereqet nuk shkilet, asaj duhet me i kalue anash ene tabuti me të dekmin.

1690. Toka e bukës asht veçan, ajo nuk zihet me ndërtime, bile as me troje.
1691. Kur vllaznit ndahen, tokën e bukës e ndajnë në mënyrë të barabartë.
1692. Toka e bukës e ka çmimin baraz me trojen.
1693. Udha me shkue me marrë drithë, si udhë buke, asht jashtë gjakmarrjes.
1694. Ai që vret hasmin në udhë të bukës, nuk ka marrë gjak, por ka vu gjakun në derë.
1695. Ujët e tokës së bukës asht i shejtë si buka. Ai ka rendin, radhën e sahatin, që duhen me u respektue.
1696. Ujët e tokës së bukës ban ene me marrë avdes, si të ishte ujë i pastër burimi. Atë "e pastron" bereqeti që mban gjallë njeriun.
1697. Me shokun e udhës duhet me nda kafshatën e bukës.
1698. Koshari bahet në oborrin e shpisë, në atë vend që të shikohet nga dritaret e shpisë.
1699. Koshari nuk duhet me u ruejtë me rojë të armatosun.
1700. Kur dikush shkon me vjedhë në koshar pa armë, të zotët e shpisë nuk duhet me shti me e vra.
1701. Kanuni thotë se duhet me e dallue hallexhiun nga hajduti.
1702. Kanuni i Dibrës thotë se buka e bame me gjak nuk hahet.

Ishte vit zie. Xhemal Topuzi nga lagjja Topuzej e Lugjeve, shkon natën ke nji katundar në Kishavec me vjedhë misër në koshar. Sa fillon me qitë misrin e me e fut në thes, i zoti i shpisë e dikton e zgjon tre djemtë që i kishte në moshë të armve. Puna e parë që deshën me ba ata, ishte kapja e armve me vra hajdutin.

– Mos shtini, – u thotë i ati. – Duhet dallue hajduti nga nevojtari që ka fmit' pa bukë.

I zoti i shpisë, hapi deren, doli jashtë e i shkoi Xhemalit ke koshari. I tha:

– Puna e mbarë, or birazer.

– E mbara të gjett, – i tha Xhemali pa e prishun terezinë.

– Çfarë po ban k'tu në koshar të huej?

– Kam fmit' pa bukë, – tha Xhemali e e la të nxjerrmen e misrit.

– Himë mrena, e shikojmë ma vonë këtë punë, – i tha i zoti i shpisë e hynë në konak të burrave. Xhemalit i vunë bukë e ai hagri pa merak si të ishte në shpi të vetë. Ndërkohë, i ati i kishte porositë djemtë që at'natë të mos flinin, po të banin gati dy kuaj me drith për neser. Xhemali ra

me fjetë bashkë me të zotin e shpisë. Të nesermen në mëngjes i zoti i shpisë i tha Xhemalit:

–Ti erdhe me vjedhë nji thes me misër kalli, unë po të japë dy kuaj me drith. Në shpi do të ta bien djemt' e mi, se ti nuk ke kalë me vete.

– Faleminderit shumë, ta paça borxh, – tha Xhemali.

Po i ati u kishte thanë djemve: "Kur të shkoni në Lugje, shikoni ke Xhemal Topuzi: po qe se ai ka miell ja misër, do t'i bini kuajt k'tu pa i shkarkue. Po nuk pati, do të shkoni në mulli, do ta blueni drithin e miellin do ja çoni në magje".

Xhemali nuk e dinte se çfarë u kishte thanë ai djemve, por, kur shkuen ke shpia e tij, i çoi dret e ke magjja: "Shikoni se sa bukë ka Xhemal Topuzi!". Në magje nuk ndodhej asnji pupël miell. Djemtë, simbas porosisë së babës, shkuen në mulli, bluejtën misrin e ja çuen Xhemalit në shpi. Mbasanaj u hipën kuajve për me u kthye në shpi të vetë. Xhemali doli me i përcjellë. Ata i thanë të ndalej, por ai tha se do t'i nxirrte deri ke kodra me dushk. Aty Xhemali u tha dy djemve:

– Unë isha gusht për bukë e ju më dhatë. Dru në Kishavec nuk ka. Ky që shikoni k'tu, asht zabeli im. Ka dru për dyzet dimna. Mbushni kuajt, sa mund të mbajnë, që të mos i çoni pa ngarkesë në Kishavec.

Atyne iu ba qejfi shumë se vërtet në Kishavec bukë kishte, por dru nuk gjeje nji me ba be. Që prej asaj dite Xhemal Topuzi mbeti birazer me atë shpi. I çonin Xhemalit bukë, e ai u epte dru, se nganjiherë buka e druni janë afër e afër....

1703. Buka e dhanme nuk duhet ba fjalë. Kur ep dora e djathtë, e majta nuk duhet ta "shikojë".

1704. Udhtarit që nuk njifet prej katundi, se asht i largët, copa e bukës i nxiret në udhë pa e kërkue.

1705. Kur shtron sofrën përjashta, në nji vend që shifet nga rruga, në sofër duhet me vu nji lugë për udhtarin e nevojtarin.

Sal Demiri në rini ishte i vorfën si shumë të tjerë në Fushë Alie. Do vinte dita që ai të bahej i pasun e i përmendun, por ngjarja që do të tregojmë, ka të bajë me atë kohë kur ai ishte ba pak i njoftun me kundërshtimin që u kishte ba taksambledhsve turq. Ajo shamatë qe si pa mend, se ai ishte nji, turqit pesëmbëdhet e të armatosun. Po si iu përdafi në dru, ata u ngritën e ikën nga frika mos ngrihej kret katundi, por nami i mbeti Sal Demirit. Po le të vimë tek ajo ditë kur ju dha e mbara...

Sal Demiri po hante përshesh me dhallë në bahçe, se mbas pak do të zinte qetë me larue nji copë tokë. Nana e vetë, megjithse e donte si sytë, nuk pat me çfarë me ia ba mëngjesin djalit veçse me pak kore të thata tue u lshue pak dhallë të thartue që qiste shkumë të bardhë. Sal Demiri

e kishte shpinë në udh' e, kur ai po hate bukë, kaloi andej një udhtar që hyni në bahçe e iu dretue djalit të ri:

– Mos të ndodhet një copë bukë se jam për udhë?

– Vallahi, billahi, bukë nuk kam, po ti ulu të hamë bashkë k'to përshesh që na ka dhanë Zoti.

Udhtari u ul e kapi lugën e Sal Demirit, se ky u fut në shpi me marrë në lugë tjetër. Megjithse nuk bani ma shumë se katër – pesë hapa, kur doli në oborr, pa se ke tasi me përshesh nuk kishte njeri. Luga ishte futun në tas. "Po kjo? "– pyeti ai veten e doli në udhë: shiko andej, shiko këndej – asgja. Udha, në të dyja anët, si nga e majta, ashtu ene nga e djathta, ishte e dretë hekur pushke e mund të dukej një fmi i vogël e jo ma ai alamet burri si qe lipsi. Erë të kishte qenë, nuk mund të zhdukej aq shpejt. Doli e ama e Salës në oborr e u çudit kur e pa të birin në rrugë me një lugë në dorë, kurse tasi me përshesh në mes të bahçes.

– Or Sal, o bir, pse nuk han bukë, por rri n'rrugë?

Ai i tregoi nanës si i kishte ndodhë.

– Ka qanë Hizri, or bir. Na u dha e mbara, kot me i zanë qetë sot.

– Qetë do t'i za, moj nanë, se Sal Demiri nuk rri ishalla – mushalla!

Megjithëse tha kështu, në të vërtetë punën e krahut nuk "e hante". Kishte lindun për punë të tjera Sal Demiri. Pushka do të ishte ajo që do t'i shërbente e do ta ngrinte e jo kazma e lopata. Nuk kishte lindun me gërmue, por me komandue. E ai që ka lindun me komandue, i gjen gjithmonë ata që do të komandojë.

– Mirë, more bir, por ke me i zgjedhue mbas dy – tri hullish.

Po Sal Demiri bani dhetë – pesmbëdhet' hulli. I shkoi mendja ke nana, që besonte aq shumë. Ai në k'to mendime, veç kur shikon një djalë fisi që iu afrue e i tha:

– Or Sal, zgjedhoi qetë se të kërkojnë ke shpia.

– Kush më kërkon?

– Nuk i njof, se janë të largët. Thonë se kanë ardhë nga Reka.

Kur shkoi ke shpia, pa rekasit që ishin ulë në bahçe, nën hijen e arrës, e po pinin kafe. Ishte një dërgatë e vogël, pesë vetë. Kishin ardhë me kërkue dalëzotës Sal Demirin me i shpëtue nga vjedhjet e zollumet e shumta të hajdutve e kriminelve. Rroga ishte e madhe e Sal Demiri pranoi. Që prej asaj dite shpisë së tij iu dha termalja: pasunia e iftibari nuk kishin të ndalun...Bashkë me to vinte ene forca.

1706. Në sofër buka vihet e plotë, pa u nda me thikë. Për ndamjen e bukës veprohet në këtë mënyrë: mbi bukë mbështetet parakrahu i majtë, me dorën e djathtë thehen copat e bukës e sofra mbushet plot.

1707. Sofra lahet e pastrohet sa të hahet buka.

1708. Sofra nuk duhet të kthehet kurrë përmbys.
1709. Në sofër nuk duhet me lanë asnji thrrime bukë, por ato që ngelin duhet me i hedhë në nji vend ku nuk shkel kamba e njeriut.
1710. Çdo copë buke, sado të vogël, po e gjete jashtë, duhet me e marrë e me e vu në nji vend të thatë e ku nuk shkel njeriu.
1711. Atje ku hidhen thrrmiat e bukës, nuk duhet me hedhë valë.
1712. Në kohë zie, koshari mbahet hapun; kur të mbarohet, le të mbarohet, se njani me kosharin plot e tjetri tue vdekë për bukë, nuk e ka thanë Zoti.
1713. Në vit zie, kush ka berqet, duhet me e shpërnda që të bijen të gjithë në bukë të re pa dekë njeri prej uje.

Më 1895 ishte zi buke. Dibra e Poshtme kishte shumë të dekun prej uje. Ene shpia e madhe e Llan Kaloshit, e përmendun për bujari, ku shtroheshin dyzet sofra në ditë, kishte mshelë dyert e nuk dukej se ka njeri të gjallë mrena. Kishin heshtun magjatoret e gjellbamset, ishte fikun furra e nuk dihej kur do të ndizej prapë. Llan Kaloshi që priste miq për natë, rrinte me frikë se mos i vinte nji mik. Nja njizet hektarë elb që i kishte korrë e vu shtregjë në Zall të Sinës, i kishte mbulue Drini. Llan Kaloshi nji ditë shkoi kot me pa prej së largu. Shtregjt ishin, por atij iu helmue shpirti kur i pa të mbuleme nga kllada e lumit. Ujnat tashmë ishin largue, po shtregjt ishin vesh me nji baltë të trashë, të verdhë e prej së largu dukeshin si mullarë prej bakri. E nuk ishin pak, por njiqind e njizet. Llan Kaloshi shkoi ke shpia e i tha Hasanit:

– Shko e shikoi ato shtregjë njiherë nga afër si e kanë hallin...

– Ç'thue, mor babë!? Po ato janë kalbë me kohë, ka tri javë që po rrinë nën ujë... Baj çudi që Drini i paska lanë në kambë !

– Shko, shko e shikoi, atë baj ti...

Hasani bashkë me Manen të nesermen në mëngjes ranë teposht' e në Zallë të Sinës. Panë se balta e verdhë që kishte veshun shtregjt', ishte aq e fortë sa ene me kazmë nuk thehej. Morën nji qysqi në nji shpi aty afër. Kur e thyen baltën e verdhë, katër – pesë gishta e trashë, vunë re se elbi nuk ishte prekun fare nga ujët. Ai ishte i ndritshëm e i pastër sikur të ishte korrun dje. Provo njanën e provo tjetrën, po ashtu: elbi nuk ishte prekun nga ujët. Kllada e trashë, si baltë për plita, kishte mbulue shtregjt' sikur kishte pasë qëllim me i ruejt nga uji.

Hasani e Manja shkuen ene i çuen lajmin e gzueshëm Llan Kaloshit. Ai u kacle e u përtri.

– Hasan, hipi kalit e lajmro të vinë me marrë elb ata q'e kanë litarin në fyt, – i tha Llan Kaloshi të birit. Elbi i Llan Kaloshit e zbuti shumë zin' e bukës atë vit.

ARA E NGRAN ME JESHIL

1714. Kur nji arë me misër do ende disa muej me u korrë, por i zoti i saj, ngaqë nuk ka bukë, kërkon misër hua tue u mbështet në prodhimin e saj, ajo quhet arë e ngranme jeshil.

1715. Ara e ngranme jeshil asht toka ma prodhuese që garanton prodhim të mirë ene kur viti bujqsor nuk asht i mbarë.

1716. Mund të hahet jeshil çereku i arës, gjysma e saj e, ndonjiherë, kret ara.

1717. I zoti i asaj are nuk mund të kërkojë misër hua ma shumë se sa ja merr mendja se mund të prodhoj' ajo arë.

1718. Kur nevoja për bukë asht ma e madhe se sa prodhon mesatarisht ajo arë, i zoti i saj fillon e "han jeshil" nji arë tjetër.

1719. Ata që apin misër hua, nuk shkojnë me pa arat e atij që u kërkon misër. Ky i fundit i përdor ato ara si garanci që borxhi do të lahet në bereqetin e ri.

1720. Shpia që i ha misrat jeshil, nuk ka termales, ajo nuk e nxjerr kurrë kambën nga gropa ku i ka ra.

Në kohën kur misrat e arëve të tij ishin ba me u prashit, Zh. K. shkoi ke Selman Alia e i kërkoi misër hua, se nuk kishte bukë për fmi. Selmani e pyeti:

– Sa misër të duhet me ra në bukë tande?

– Më duhen tetë barrë.

– Po kur m'i jep ti ato tetë barrë misër?

– Kam mbjellë ograden me misër, veç asaj kam ene Arën e Gjatë. Të dyja japin rreth dyzet barrë misër.

– Domethanë ti i han arat jeshil, – i tha Selman Alia.

– Nuk kam çfarë baj.

– Ke, po nuk di. Ti ngelesh pa bukë dy muej pa ra në bereqet të ri. Pra, arat me misër fillon e i han në korrik e jo në tetor, kur ato kanë zanë bukë. Këto dy – tre muej ti duhet t'i kalosh me elb. Elbi nuk do punë shumë as tokë të mirë. Ai bahet kudo, prodhon shumë e të vjen në ndihmë bash n'atë kohën kur ti duhet me iu dretue arës që nuk asht ba as me u prashit. Elbi të çon në misrin tand. Kur nuk e ha arën jeshil, do të kesh bukë për gjithë vitin. Bile do të teprojë pak. Ze buka – bukën e nuk e vret ma mendjen. Kurse, kështu si vepron ti, ze borxhi – borxhin e s'ke me ngrit kurrë krye. Neser hajde merr ene drithin për dy muej, ene paret me ble farë elbi...

Zh. K. vitin tjetër mbolli shumë elb në toka mbi ujë. Elbi u ba e ai atë vit e shtyni me bukë jo vetëm deri në tetor, kur misri u poq, por e la misrin kashtare që t'i thahej e nuk e hagri me gjigjë* si shumë të tjerë.

KAU I BUKËS

1721. Nji ka me të cilin ke punue pesmbëdhet lavër, quhet kau i bukës e ka trajtim të veçantë nga qetë e lopt e tjera.

1722. Kaut të bukës nuk vihet thika, ai as nuk nxirret në pazar me e shitë. Ai ruhet derisa të desë vetë e groposet në ato ara ku ka derdhë djersë.

Ferit S. ishte puntor i madh, por ene tamahqar që nuk e kishte shokun. Nuk lite asgja me i shkue dam. Kishte nji ka buke, me të cilin pat ba pesmbëdhetë lavër. Kau i tij, Murroi, kishte msue me punue gjithë mzetnit e katundit. Kur mbushi moshën, Feriti, megjithse tamahqar i madh, nuk e zuni ma në lavër. E la me kullot në livadhin ma të mirë e të gjithë kujtonin se këtë e bante si shpërblim për mundin e madh të kaut. Po ai e kishte ruejtë me i vu thikën, gja që nuk e kishte ba kush nër bujq. Atë ditë, si përher', e shoqja e mori Murroin me e çue në livadh, kur Feriti i tha:

– Lene se sot nuk kemi me e çue në livadh.

– Po ç'do të bash?

– Do t'i ve thikën.

– O burrë, mos je hutue? !Po kush e preu kaun e 15 lavrave?

– Po unë a jam hutue me më shkue treqind kile mish dam?

I çoi fjalë katundit me shkue me marrë kush katër e kush pesë kile mish, jo me pare në dorë, por kur t'i kishin. Kështu banin të gjithë katundarët kur prisnin ndonji ka ose lopë. E katundi shkote me marrë mish jo vetëm se nuk e kishte me pare në dorë, por ene pse katundart nuk donin që të zotit t'i ngelej mishi pa shitë. Ishte nji solidaritet i pashpallun. Po ke Feriti asnji nuk shkoi me marrë mish sikur Murroi të kishte qanë ka i hutue. Feritit i mbet mishi në derë. E kripi me e ba pastërm, nja dhetë kile i futi në kazan me i ngranë, se ishte familje e madhe. Por, kur mishi u vu në sofër, gra e fimi, burra e djem të rij, rrinin me lotë në sy e nuk u bahej të hanin mishin e Murroit...

---

* Misri jo vetem duhet të zërë bukë, por duhet lënë që të thahet e të forcohet kokrra se atëherë ka grat e buka vjen më e mirë. Ka shumë persona që, sa të formojë ara kalli, pa iu forcua kokrra, e presin misrin, ia nxjerrin kokrrat me gjigjë (kunj prej druri, që mprehet në majë) e drithin që bahet, e thajnë në mutafë për ta çuar në mulli.

– Mos u raftë në bark, – nemi Feriti njerzit e shpisë e u zdupajt vetë bashkë më djalin e madh, Latifin, që ishte tamahqar si i ati e nuk dite gja tjetër veç të punoj' e të hajë.

Atë ç'ka mbeti prej mishit e langut, ua hodhën qenve. Latifit natën tjetër i doli nji mulla i madh në faqen e djathtë, si u ndodh njerzve kur hanë mish të smunë. E pat gati me i marrë jetën, por organizmi i tij i fortë i bani ballë e ai u ngrit prapë në kambë. Po, ene pse u shnosh, në faqe i mbeti ajo vula e madhe, e kuqe. Mishin e kripun e hangrën qentë se Feriti, ma në fund, e kuptoi se asnji prej pjestarve të familjes, ksaj herë ene Latifi, nuk do ta fusnin në gojë groshën me atë lloj pastrme.

1723. Kaut të bukës, si të bajë pesmbdhetë lavra, nuk i vihet ma zgjedha, ene kur duket se e ka fuqinë.

Kisha nji ka që i thrrisnim Larosh, se ishte i kuq e me pulla të bardha, – tregon H. – Na e kishte ba lopa jon' e, si u ba mzat, e vumë në kular. U ba ka shumë i mirë. Për dy vjet u ba "profesor", se msote mzetnit e tjerë me larue. Ata që janë bujq e din mirë se sa vështirë asht për nji ka me msue mzetnit. Po Laroshi ishte i durueshem, i fort' e kambnguls si asnji kafshë tjetër. Kur mzati bante hov me dalë prej hullie e me thye kularin, Laroshi ngulte kambët në hulli e nuk kishte burrë q'e lvizte. Kur mzati, ma në fund, i nënshtrue, donte me larue, po i dridheshin gjunjët, Laroshi e tërhiqte zgjedhën nga ana e vet' e ja lehtsonte shumë punën. Laroshi ishte ka që nuk prekej me thupër. Ai e dite vetë kur duhej me nxitue e kur duhej me ec javash. Ai dite të punojë, por ene me ruejt energjitë; dite të ruejë hapin, ritmin ... Kur harroje e i bije me thupër, fyhej keq. Fyemjen e shprehte tue ngritë veshët nalt e tue shpejtue hapin në mënyrë të pazakonshme... Unë nuk i bija kurrë, veç i thosha: "Hajd, Larosh!", e ai, e them me siguri, e kuptonte fjalën e mirë.

Në pranvern e atij viti Laroshi kishte plotsue 15 lavra, tue i llogarit se ato janë nga dy, njana në vjeshtë e tjetra në pranverë, në të vërtetë bajnë 30 lavra. Po dukej mirë me shëndet e thashë ta zija ene atë pranverë. Baba më tha: "Mos e turpno Laroshin, se ka me u ulë në hulli. Për atë asht turp e faqe e zezë me u ulë". Nuk ja vuna babës veshin e e zuna Laroshin në kular, si gjithmonë. Bana nji hu farë vend e më dukej se ai punonte si gjithmonë, por, kur mbarova hullin' e fundit, kret papritun, u ul. Nuk i rashë me thupër që të ngrihej. E zgjedhova. Si hoqa zgjedhën, ai u ngrit e qëndroi si me turp në kambë. E mora e e çova në livadh për me kullot. Nuk e uli kryet me marrë nji fije bari, megjithse, me siguri, kishte uri. Nuk hangri atë ditë, as ditën tjetër, as ene nji javë derisa u shtri e vdiq!

XIV
MIKU

1724. Mik quhet ai me të cilin ke lidhë miqsi tue dhanë e tue marrë vasha. Miku mund të jetë i ri (i bamë shpejt), po ene i vjetër (i bamë heret); mund të jetë i yti, i babës, kushrijve etj.

1725. Sa ma i largët të jetë nji mik, në kuptimin e largsisë si breza miqsie, aq ma i respektuem asht ai.

1726. Përveç mikut direkt, me të cilin ke dhanë ja ke marrë, ka ene miq të tjerë. Populli thotë: "Miku i mikut asht miku yt", "Hasmi i hasmit, asht miku yt".

1727. Kuptimi i fjalës "mik" vjen tue u zgjanue. Çdo njeri, në nji rrethanë të caktueme, quhet mik. "Miku zihet me nji cigare duhan", thotë populli tue pasë parasysh çdo kalimtar me të cilin të poqi udha.

1728. Dibrant janë të përmendun për mikpritje. Në Dibër hotel nuk ka e kush jashtë nuk jetë, buka blihet me pare, e epet pa pare; Dibra gjakun e ka të idhët e fjalën të ambël.

1729. Në mot të keq e në tufan nuk ka kush të dretë me shti me armë, përveç shtegtarit që ka mbetë jasht' e ka nevojë për ndihmë. Me t'u ndigjue pushka, katundi garend me shpëtue të mbetunin.

1730. Po doli kush me të vra mikun që ke njoftë pesë dekika ma para e me të cilin ke ndrrue nji cigare duhan, duhet me lanë kryet për të.

Abaz Dibra po shkote nji udhe tërthore përmes nji zabeli. Mbrapa tij ecte nji i panjoftun. Abazi ndalet ene e prêt. Pyeten për shëndetin e vazhdojn' udhën bashkë. Ndrruen nga nji cigare duhan e po banin ato muhabetet e zakonshme të udhës së gjatë. Po udhtari që u takue me

Abaz Dibrën, kishte pasë nji hasëm, i cili i kishte zanë pritë me e vra. I zoti i pritës, kur pa se hasmi i tij qe shoqnue, del prej prite ene i thotë Abazit:

– Or, Abaz Dibra, kam dalë me vra hasmin që më ka gjakun borxh. Djali em ka nandë vjet që kalbet në tokë e ki merr udhët. Nuk kam punë me ty, prandaj shmangu e merr udhën e prroit.

– Hall paske ti, bre bashi i mikut, – i tha Abazi, – po pasha të madhin Zot, nuk kam si me u shmangë se s'ma merr ma kush selamin në mexhelis. Me këtë mikun sa jam njoftë, po nuk ban pa e djegë nji paqetë fishekë.

– Paç veten në qafë, o Abaz Dibra, – tha ai që kishte dalë në pritë me vra hasmin e pushka krisi.

U vra Abazi bashkë me udhtarin që i kishin zanë pritë. Po nuk shkoi gjakhuptë Abaz Dibra se doli kanga:

"Nuk bije Abazi në prrue
Se nuk jet, as burr' as grue.

1731. Mik asht ene ai që të vjen në shpi, deri ke dera, sa me pi nji pik' ujë ja me ndezë çibukun. Miku që të han bukën, asht tamam mik e ma ta gjetë gja e keqe, ke detyrë me i marrë gjakun.

1732. Ai që e ka nda mendjen me vra dikë ja me ba ndonji punë tjetër me zarar, nuk i hyn kujt mrena, se e ban borxhli. Po burri që asht burrë, nuk u ikën kurrë borxheve e dameve.

Isuf Tufës prej Sohodolli, në periudhën e diktaturës, i shkuen në shpi dy miq nga Mati. I prêt me aq sa kishte mundsi. Ka e vona, mbasi fmijt shtrihen me fjetë, miqtë i thonë Isufit se kishin nji fjalë me randsi të madhe.

– Thuejeni, – u thotë Isufi.

– Asht si me të vu gurin e mullinit mbi shpinë, – tha njani prej tyne.

– Meqë erdhët e ma hagërt bukën, jo gurin e mullinit, po ene malin e Korabit kam me e mbajtë, – i siguron Isufi.

– Ne kemi ardhë me hikë matanë kufinit, po as rrug' e as shteg nuk dimë nga me kalue. Do të të jemi mirnjohës për tanë jetën me na dretue, – tha njani prej tyne.

– Po u kapën në kufi, çfarë do thoni ju? – i pyeti Isufi.

– Shpirtin e apim e ty nuk të qesim.

– Prej meje nuk asht marrë kush në qafë; as ju nuk kam me u marrë në qafë, si do me shkue puna, – u tha Isufi e shtoi:– Kujdes mos ju merr më qafë e jueja!

Isufi i nxori miqtë natën e u tregoi udhën nga duhej me kalue. Po ata u kapën në kufi e treguen se ke cili kishin bujtë e ç'muhabet kishin ba me zotin e shpisë. Isuf Tufën e arrestuen. E mbajtën tetë muej në hetuesi "shtrëngo – liro", po ai nuk tregoi asgja. Isufi pranonte se kishte pasë nji natë dy miq, se e kuptoi që ata i kishin kap, por thoshte se nuk dite

gja ç'u kishte ndodhë mbasi kishin dalë prej shpisë së tij. Ma në fund e ballafaquen me matjanët e ata i thanë nër sy të hetuesit: "Ne të kemi thanë se duem me u arratis e ti na ke tregue udhën e shtigjet. Nuk ke pse e mohon".

– Un' e kam mohue për ju, se nuk ma do dera me shitë miqtë.

– Mirë ta banë, se ke strehue tradhtart e atdheut, – i tha hetuesi.

– E di si asht puna, – i tha Isufi hetuesit, – ma mirë me më marrë në qafë se sa me i marrë unë në qafë ata. Nuk jam hiç pishman për çfarë kam ba, se e kam ba për nderin e shpisë sime e të fisit tim.

Isuf Tufën e dënuen për "moskallzim" me nandë vjet burg.

1733. Mik quhet ene ai që bani me ardhë në shpi tande, po nuk mundi se e vranë udhës. Gjaku i k'tij miku merret me haxhele.

Nji person që nuk mbahet mend si emën, po as nga ishte, kret i panjoftun në Dibrën e Poshtme, po udhtonte nji ditë nga Peshkopia për në Kastriot. Ke vendi i quejtun "Lugu i Qukut", në afrsi të katundit Kandër, dalin hasmit e tij e shitojnë për vdekje. Ai ishte hala gjallë kur i shkuen ke kryet dy burra. Njani prej tyne e pyeti:

– Kush t'vrau, or djalë?

Ai tha emnin e atij që e vrau.

– Të vrau kot apo i kishe gjakun?

– I kisha gjakun, nuk më ka vra kot.

– Ku kishe ndërmend me shkue sune? – e pyeti prapë njani prej dy burrave.

I shituemi për vdekje tha emnin e zotit të shpisë ku kishte ba mend me shkue atë natë. K'ta e njifnin zotin e asaj shpie. Nuk ishte prej atyne që mund t'i merrte gjakun mikut. U erdhi keq për djalin e ri e i thanë:

– Po të pyeti kush se ku kishe ndërmend me shkue sune, thuej se ishe miku i Llan Kaloshit. Vetëm Llan Kaloshi ta merr gjakun mrena njizet e katër orve.

Burrat u larguen. Për fat, bash atë dekik, në nji krue aty afër, ishte tue mbushë ibrixhet me ujë e shoqja e Llan Kaloshit. Ajo, sa nigjoi krismat, vrapon me marrë vesh çfarë kishte ndodhë. Iu afrue ke kryet të shituemit e e pyeti:

– Ku e pate njet me shkue sune, or bir?

– Ke Llan Kaloshi, – i tha ai e ftofi.

Rrani katundi. Aty erdhi ene Llan Kaloshi. Iu afrue e shoqja si me marifet e i tha:

– Ki djali i ri që e vranë, sune kishte ba njet me ardhë ke ti, o Llan Kaloshi. Ma tha me gojë të vetë, se e gjeta gjallë.

– Kollaj ajo punë, – tha Llan Kaloshi. – Po a nuk të tha kush e vrau?

– Ma tha, – tha e shoqja.

Mbas dy javësh Llan Kaloshi i mori gjakun djalit të ri, kurse vorrimin ja bani me shpenzimet e veta e bash në vorre të Kaloshe. Vonë, mbasi kishte dekë Llan Kaloshi, të vetët erdhën e morën eshtnat.

1734. Miku ka detyrë me ba za në oborr: "Or zoti i shpisë", ose "Or filani!", tue zanë në gojë emnin e zotit të shpisë.
1735. Miku nuk duhet me ba asnji hap nga dera, pa iu përgjigj zoti i shpisë a ndonji pjestar tjetër i familjes. "Vetëm nipi e hap derën ke daja me shkelm", thotë populli. Të gjithë të tjert duhet me ba za.
1736. Zoti i shpisë a kushdo tjetër i asaj shpie, me të ndigjue zanin e atij që thrret, del jashtë me ftyrë të pastrueme nga çdo e keqe e me buzë në gaz, thotë: "Bujrëm, mirë se të pruni Zoti!"
1737. Miku që pritet me gzim e ashk zemre, në kashtë të theknit me e mbajtë, i duket si në Parajsë. Po e prite hundë e buzë, nuk e knaq me asgja.

Zoti i shpisë e priti mikun me nderim e respekt të madh, po zonja e shpisë rrinte hundë e buzë. Ene punët e shpisë po i bante me rrëmete e gjëmime, bjeri nji kusie e përplas nji ftere, the nji gotë e rropatë nji tenxhere sa thoshe se në atë shpi kishin hy njiqind xhindë e po i "banin" punët si dinë ata të bajnë. Me këtë sjellje grueja i thoshte mikut: "Greu e dil, se nuk kam hall të merrem me ty". Po miku nuk po dilte. Zoti i shpisë ngre e lsho dru zarmit, por drutë e zarmi nuk të grofin, kur nuk të grof zemra. U vunë në siklet prej grues ene miku, ene zoti i shpisë. Si kaloi do kohë, grueja ndryshoi qëndrim: nuk u çel në ftyrë e as nuk po sillej ma hijshëm, veç filloi me ba darkën. Vuni fteren në zarm me ba petulla për mikun. Po miku i tha:

– Oj krushkë, ngre vetullat e leni petullat.

1738. "Miku ka shtatë perde, duhet me ja grisë nji nga nji që ai të ndihet si në shpi të vetë".
1739. Perdja e parë mikut i griset kur e prêt me gzim të madh e të sinqertë; perdja e dytë kur për ardhjen e tij gzohet gjithë familja. Nji fmie me ju prishë, miku rri si në ferra.
1740. Perdja e tretë i hiqet mikut kur zoti i shpisë i thotë: "Shyqyr që ma gjete derën", ene në qoftë se ai mik ka qenë nji nata ma para.

1741. Miku asht si florini, thotë populli. Nuk ka mik të mir' e mik të keq. Po e bane njanin mik, duhet me i mbajtë torbën.
1742. Miku që e ban vetë ka vlerë të madhe, por miku i babës ka vlerë ma të madhe. "Djal' i mirë asht ai që nderon miqt' e babës".
1743. Në Dibër, me gjithë traditën e madhe të mikpritjes, shpia nuk asht e mikut, por e zotit të shpisë. Miku nderohet e respektohet, po zot shpie nuk bahet.
1744. Miku vihet në krye të vendit. Si të ulet, zoti i shpisë i thotë: "Liroju!" e ai heq dollamën, kollanin e fishekve e ia ep zotit të shpisë, i cili i var në kunjin ku ka varë pushkën e mikut.
1745. Miku armën e brezit nuk ia ep zotit të shpisë. Kur pshtetet me fjetë, e mban në nënkresë.
1746. Miku, kur hyn në konak, i thuhet të zbathë opingat e i çohet ibriku me ujë të groftë me la kambët. Atij vetëm i shtijnë ujë, po kambët i lanë vet. Në konak shërbejnë burrat, me përjashtim të rasteve kur miku asht "i shpisë", si asht baba ke vasha e vllai ke motra e martueme.
1747. Sofra e pasun ka randsin' e vetë, po miku nuk vjen me granë. Zoti i shpisë nderon veten.
1748. Me të vra kush mikun, duhet me dalë fare e gjakun me ja marrë.
1749. Në fillim mikut i qitet kafe e duhan. Miku nuk lihet me nji kafe, po me dy e ma shumë. Nuk i epet nji cigare, po i mbushet kutia me duhan të grimë në kimë.
1750. Kur miku asht i largët, ja vjen për herë të parë, për të pritet berr. Me ardhë ene nji mik tjetër, kryet e berrit i epet mikut të parë, se për atë u pre. I zoti i shpisë, me pasë terezi, prêt ene nji berr për mikun e dytë me i vu ene atij kryet e berrit në sofër. Po qe se nuk pritet berr, mikut që erdhi i dyti, i epet shpatulla.
1751. Kryet e berrit në sofër vihet i cokatun që miku të ketë mundsi ta hap' e të hajë trutë. Kryet e berrit pa cokatë nuk asht marifet, bile merret si fyemje.
1752. Kryet e berrit duhet vu në sofër i pa prekun ; repja e kresë së berrit asht fyemje për mikun.

T. i shkoi nji natë mik në katundin Dohoshisht. U ul në krye të vendit, ku i takonte. Zoti i shpisë e sajdisi, po nuk thonë kot se dasmën e mortin ta ban shoqi i derës, nërsa, kur ke miq, gjithçka varet nga ismetçiu. Ka prej atyne që, qoftë pse duen vetë me e ngacmue mikun, ja për inat të zotit të shpisë, bajnë disa veprime që, për rrethanat, mund të quhen me zarar. Atë natë ismetçiu ia vuni T. kryet e berrit në sofër të zgrepun, pothuej të ngranë. Me vështrimin e parë kjo gja nuk dallohet e miku, kur asht i marrshëm, jetë pa bukë. Kryet e berrit qe hapun me kujdes e prej tij ishin nxjerrë trutë. T. e shikon se si ja kishin punue, por ban sikur han e në të vërtetë mendohej si me ja ba.

– Ha nj'ato tru, or mik, – i thotë T. ai që ishte me të në sofër, që, si duket, kishte dijeni si ja kishin punue.

T. e hapi kryet e berrit e të gjithë panë se ai nuk kishte asnji grimë tru. Ka mik që, në këto raste, idhnohet e mund të ngrehet nga sofra, po mentarë janë ata që e kalojnë me nji shaka. Kështu ju dha me veprue ene mikut të asaj nate.

– Bre, bre, – thotë T., – E kam ditë që në Dohoshisht njerzit janë pa tru, por se nuk kanë tru ene berrat, sune jam tue e marrë vesh!

1753. Ata që mbarojnë së ngranmi, ngrihen nga sofra e lajnë duert. I zoti i shpisë nuk e le bukën pa e lanë miku. "Zoti i shpisë duhet me granë dyzet kafshata mbas mikut", thuhet në popull.

1754. Zoti i shpisë ka detyrë me i çelë mikut muhabet. Mikut nuk duhet me ja pre fjalën. Kur nji fjalë e tij nuk të shkon për shtat, po që nuk ta prish mexhelisin, duhet kapërdi. "Me mikun nuk vihen gjilpanat majë për majë", thotë populli.

1755. Mikut, nuk duhet me ja randue, veç kur ta ban fort borxh, se "Votra mba veç mashën" e jo fjalën e randë.

1756. Kur miku asht i muhabetit, duhet ta prekish në "perde" që ai të flasë, duhet t'i krijosh hapsina që ai të ketë mundsi me shfaq vlerat e veta.

Nji herë në nji shpi shkon mik i famshmi për të folmen alegorike, Mane Kacani. Aty ai gjen nji intelektual, që e mbate veten për shumë të ditun.

– O Mane, – i thotë ky, – do bajmë muhabet e do knaqemi sonte.

– Do bajmë, – i thotë Manja.

Po muhabeti nuk po ecte hiç. Kaloi kshtu nji or' e ma tepër pothuej në heshtje. Nuk kishte ba vaki që në nji vend ku ishte Manja, të ndodhte ashtu. Po muhabeti alegorik i Dibrës, nuk mund të zhvillohej nga nji person i vetëm, sado i shquem me qanë ai në atë fushë. Bartsit

e shkëlqyem të alegorive kanë nevojë për burra të tjerë, që, në mos qofshin "virtuozë" në mesele, të paktën t'i kuptojnë ato. Manja iu dretue intelektualit ene i tha:

– A do rrmosh ti e të qesë unë, apo të rrmoj un' e të qesish ti? – me kuptimin ti pyet e unë përgjigjem ose pyes unë përgjigju ti.

– Uha, ju katundart veç ke kazma e lopata e keni mendjen, – tha intelektuali që nuk kishte kuptue çfarë i tha Manja.

– Po, – tha Manja. – Në kohën e Zogut në Dibër të Poshtme nji burrë del në mal se kishte vra nji nëpunës. Regjimi i Zogut e ndiqte. Ai e kishte të ndjekmen të rreptë për çdo njeri, pale ma kur i vrisje nëpunsin. Po, për çudi, duel në mal ene vallai i atij që qiti pushkë. Po i vllai ishte nji budall, që bate veç me ruejt' gjan' e gjallë. Ky nuk hipte nalt në mal, por mçefej në do ferra, mu sipër shpisë. Megjithatë, e mbate veten për kaçak që kërkohej prej Mbretnisë. Shef nanën e vetë që po bate nji petë në oborr të shpisë. Ajo kishte ndezë zarmin e kishte vu saçin me u nxe. Budalli mezi priti njersa peta u ba ene i thirri nanës:

– Oj nanë, a je tue ma pru petën k'tu, a dola shtrue?

– Po hajde, mor bir, e haje petën ke shpia, se në ty nuk qanë as nana e lepurit, – i thotë nana e vetë.

Manja me këtë mesele i tha zotit të shpisë se ky miku që ke sune, nuk merr vesh nga alegoria, prandaj duhet me ba muhabet hapun, "me dalë shtrue".

– Ç'ashtu asht, o Mane, ç'ashtu, po kujtdo duhet me ja lanë nji krah ujë për kopsht, kur ujët asht pa sahat, – tha i zoti i shpisë me kuptimin që, megjithatë, e kemi në votër e duhet me i dhanë muhabet.

1757. Zoti i shpisë nuk bije me fjetë pa dashtë miku. Po ene pa gjumë nuk duhet me e lanë. Kur miku asht lodh' e don me u pshtet, i zoti i shpisë i thotë: "O mik, mos ke qejf ta marrim nji sy gjumë?".

1758. Zoti i shpisë fle në nji odë me mikun, me iu gjetë atij për çdo nevojë ja smundje. Miku nuk lihet kurrë me fjetë vetëm.

1759. Po qe se atë natë nuk asht zoti i shpisë, me mikun fle në nji odë nji prej burrave të tjerë të shpisë ja ndonji burrë i fisit ose i vllaznisë.

1760. Kur i zoti i shpisë nuk asht në shpi e nuk ka as burra të tjerë, zonja e ships' e kushdo grue tjetër kanë për detyrë me e prit mikun me nderime tue mos e lanë me shkue nga ka ardhë.

1761. Kur miku e pyet zonjën e shpisë për zotin e shpisë: "A asht ktu filani? ", ajo i thotë: "K'tu asht, tashti do vijë", ene në qoftë se ai ka marrë rrugë të gjatë e nuk vjen atë natë e as natën tjetër.

1762. Në k'to raste thirret nji nga burrat e fisit me ba muhabet me mikun, se miku nuk asht vetëm i asaj shpie, por i kret fisit e vllaznisë.
1763. Burri i fisit mund t'i heq para mikut e ta çojë në shpinë e vetë tue i thanë: "Si ktu, si atje, njilloj je, mik të kemi të gjithë".
1764. Po, nëse miku nuk do me dalë, burri i fisit atë natë asht në vend të zotit të shpisë.
1765. Kur burri i fisit e gjykon që miku asht për berr, e merr berrin në vath' ene e ther.
1766. Në rast se zoti i asaj shpie nuk ka bagti të imta, burri i fisit shkon e merr nji berr të vetin; po nuk pati vetë, del ndër shokë.
1767. Zoti i shpisë e lanë atë berr pa ba fjalë, bile ia quen për nder atij që i priti mikun.
1768. Kur vjen miku, zoti i shpisë len çdo pun' e prêt mikun.
1769. Kur puna asht prej atyne që nuk lihet pa e përfundue, ai e pyet mikun: "A kam leje me e mbarue punën? ". Miku ka detyrë me i dhanë leje, por, ndërkohë, me ba muhabet me mikun shkon ndonji plak i fisit ja i vllaznisë.
1770. Po qe se miku shkon vonë e, për këtë arsye nuk mund t'i bahen nderet që i takojnë, neser në mëngjes i zoti i shpisë, i thotë: "Mbramë erdhe vetë, sune të kam ndalë unë!".
1771. Nji zonjë shpie e qanme, u ve bukë miqve kur duhet e me çfarë duhet, ene po qe se ata vinë në mes të natës.

Në kohën e regjimit të Zogut, Dyle Kurti nga Mati, vetë i shtatëmbëdheti, merr rrugën nga Kurdaria me shkue nji natë mik ke Selim Sul Kaloshi i Sinës. Selimi, vetë i dyti, kishte qanë nji natë mik ke Dyle Allamani. Kishte shkue vone, e, Dylja, si duket, ishte prekë pak, mbasi nuk ia kishte ba nderimet ashtu si i takonin. Se miku, ç'asht e vërteta, duhet të shkojë me kohë ke miku, kur niset istilelik për atë punë; po qe se asht mik që e ze nata në rrugë, asht e lejushme me shkue ene mbas mesit të natës, por, në këtë rast, buka asht si bukë çobansh: hahet ajo që ka mbetë.

Dyle Kurti ishte nisë istilelik, por e kishte vendos me i shkue vonë, nji sahat e ma shumë mbas akshami. Troket disa herë dera e madhe e avllisë. Selimi atë natë ishte mik ke Murat Kaloshi në Kandër. Ishte vetëm zonja e shpisë, Hide Kaloshi, dhe dajat e Selim Sul Kaloshit, Hajredin Kukeli e Sal Kukeli.

– Shkoni e shikoni kush troket në derë, – u tha Hidja Hajredinit e Salës e ata u nisën.

Po atë nuk e la merkau e shkoi mbas tyne. Kur Hajredini e Sala hapën derën e madhe të avllisë, panë nji grumbull të madh burrash të panjoftun.

– Jam Dyle Kurti nga Mati, vet' i shtatëmbdheti, – tha i pari i atyne miqve.

– Bujrëm, mirë se të pruni Zoti, or Dyle Allamani i Matit, – i tha Hajredin Kukeli e hapi flegrat e derës së madhe.

– A asht Selim Kaloshi ktu? – pyeti Dyle Allamani.

Hajredini u ba gati të thoshte se Selim Kaloshi atë natë ishte mik, por Hide Kaloshi, që ishte mbas supit të Salës, thotë:

– Bujrëm, mirë se erdhët, Selimi asht ktu.

– Jemi shumë, oj e bija e Elez Isufit, – i tha Hides Dyle Allamani, – thashë të ndahemi.

Janë disa burra që kanë qejf me i provue miqtë. Njani prej tyne ishte ene Dyle Allamani. Provë ishte ene e ardhmja vonë, por ene kur tha se duhej me u nda se ishin shumë. Po Hidja, e bija e Elez Isufit e shoqja e Selim Sul Kaloshit, shkamb ku kishte le e kala ku kishte ardhë, msue me prit ene njiqind miq në natë, i tha Dyle Allamanit:

– Or Dyle Allamani, Selim Kaloshit njer më sot nuk i janë nda miqtë, nuk kanë me ju nda ene sune.

U hoqi para Hidja miqve e i futi në odën e madhe të burrave, sa nji livadh, ku mund të rrinin lirë dyzet vetë. Në odë, në të tri anët e murit, kishte dyzet kunja me u varë armt e miqve. Dyle Allamani e matjanët qe e shoqnonin, ishin vesh' e mbathë për bukuri, rrobat e reja u kërklloshin. Kishin veshun xhaketa të zeza, breza të qëndisun, jelekë të kuq e brekushe të zeza. Secili kishte ksulën borë të bardhë. U ulën e u rehatuen:Dule Allamani në njenin krye të vendit, Elez Kaloshi në tjetrin. Sa erdhën miqtë, Hidja thirri burrat e Kaloshve e disa prej lagjes. Erdhën Elez Kaloshi, Haziz Kaloshi, Nazif Kaloshi, Mexhit Kaloshi, Imer Tafa, Dan Tafa, Mud Prifti etj. Dyle Allamani e pa se Selim Kaloshi nuk ishte atë natë në shpi, por mungesa e tij nuk kishte si të ndihej. Hoqën armët e i varën në kunja. U pshtet secili mbas jastëkve që ishin vu rreth e rrotull murit. Erdhi kafja me nji ibrik ta madh Stambolli, erdhi ene tabaku i filxhanave sa nji sofër, me dyzet – pesdhetë filxhana. Dyle Allamanit po i banin përshtypje madhsitë. Mendimi i parë që i erdhi në krye ishte ky: ajo shpi ishte msue me miq e jo me nji e me dy, por me shumë, se as dyzet kunjat e drunit në mure, as ibriku i kafes e as tabaku i filxhanave, nuk u vun' e u blenë atë dekik.

Burrat po pinin kafe e duhan e po banin muhabet. Hidja mbeti sa ke miqtë, sa ke punët e tjera që duheshin ba shpejt e shpejt. Erdhën djemt' e rij të Kaloshve, që, me urdhën të Hides, nxorën tre desh nga tufa e i prenë për miqtë. Erdhën grania me gatue bukë e me ba gjellët: Elezavajca, Hazizavajca, Mexhitavajca, nana e Ymerit, Mude Lleshja e plot të tjera, nuse e vasha të reja.

Nuk kishin kalue as dy orë nga ardhja, kur miqve u shkoi legeni me la duert.

– Ta hamë një copë bukë si çobant, – u tha Elez Kaloshi.

Po erdhi çorba me të mrenshmet e berrave, erdhi karavanja e mishit, një tepsi e madhe sa një sofër e zakonshme, erdhi tepsia tjetër me tre krena berrash që, veç Dyle Allamanit, iu dhanë ene dy matjanve të tjerë. U shtruen dy sofra të mdhaja që djemt' e rij të Kaloshve i futën mrenë tue i rrotullue.

Si u hagër darka, Dyle Allamani qiti sahatin e verdhë lamë në flori e tha:

– Kshtu darke nuk kam granë as aty ku kam shkue me tre sahat ditë. E kisha nërmend me shkue neser në Mat, oj Hide, por nuk më rrihet pa shkue nesermbrama ke Murat Kaloshi e t'i them Selimit: "Dil e luej e baj muhabet nëpër miq e dashamirë se ke shpia nuk të prishtet punë më të shkue njiqind miq.

1772. Miku nuk mbahet me zor se ka raste kur ai nuk mundet me ndejtë dy net. Po mikun ene duhet me ditë me e ndalë. "Mikun e ndal ai që i mçef opingat", thotë populli.

1773. Mikun mund ta përcjell çdo burrë i shpisë, kur asht në moshë të armve, por asht mirë që k'të ta bajë vet zoti i shpisë.

Një malsor prej Lure kishte pasë një natë një mik, të cilin e kishte pritë me të gjitha nderimet. Të nesermen nuk doli vetë me e përcjellë, po i dha djalin tetmbëdhetvjeçar. Miku kishte pushkë. Asht zakon që pushkën e mikut e mban përcjellsi i tij deri kur ndahen. Kjo ka këtë kuptim: miku asht në mbrojtje të shpisë ku ishte mik derisa të dalë nga hoduti i katundit. Vetëm kur të marrë pushkën nga përcjellsi e ta vejë në sup, ai përgjigjet vetë për çdo gja. Çdo katund ka një vend të caktuem deri ku duhet me e qit mikun. Djalit të ri i hyni në qejf pushka e mikut. Nuk dinte si të bante me e mbajt gjithnji në krah. "Kam me e sosë këtë puna sa të hyj në pyll", tha ai me vete.

– Ktheu, – i tha miku, – boll më përcolle.

– Hajde, se due me të qitë përtej pyllit, – i tha djali i ri mikut.

Kur u futën në pyll, djali i ri nuk mendoi gjatë, por i ktheu pushkën e e vrau mikun.

Zoti i shtëpis' e mori vesh që iu vra miku, por djali që u kthye nga përcjellja e tij, i tha:

– Unë u ndava me të ke vendi që qiten miqtë. Nuk di se çfar' i ka ndodhë në pyll.

Po ngjarja nuk mbeti e mçeftë për shumë kohë. Doli e vërteta në shesh: djali i ri kishte vra mikun me i marrë pushkën, të cilën e kishte mçefun. I ati ia gjeti pushkën e mikut e nuk i foli. Një ditë mori djalin, e nxori pak mënjanë shpisë ene e vrau me dorë të vetë.

– Çfarë bane, mor bafsh mort!– i tha e shoqja.

– Bana atë që duhej ba, – tha ai.

1774. Miku nuk përcillet me grue. Po qe se nuk ka burrë në shpi, e përcjell nji prej burrave të fisit.

1775. Kur katundi asht i madh, me mikun ndahesh mrena tij, po jo pa e qitë në udhë të madhe. Kurrë nuk duhet me u nda me mikun ke oborri i shpisë.

1776. Po qe se mikun e nxjerr njer në vendin e caktuem për përcjellje, çdo gja me e gjetë, të zotit të shpisë nuk i shkon asnji e keqe ke dera: as marrja, as gjaku.

1777. Në rast se miku nuk përcillet deri në vendin e caktuem, me i ndodhë gja, marren e gjakun i ka në derë i zoti i shpisë.

1778. Po qe se të zotit të shpisë ia vrasin mikun gjatë përcjelljes, ai ka detyrë me qëndrue e me ba pushkë për mikun. Po nuk iu dha me ia marrë gjakun atë ditë, ia merr ma vonë. Marre nuk çon ke dera.

1779. Po krisi pushka në mikun gjatë përcjelljes e zoti i shpisë ikën e e le vetëm, ai quhet i vdekun për së gjalli.

1780. Kur miku përcillet nga zoti i shpisë, po qe se dikush shtie në k'të të fundit, miku ka detyrë me qëndrue. Po vrau miku dikë nga ata që dolën në pritë, merr fishekun ke miku.

1781. Përcjellja e mikut bahet gjithnji për udhës së madhe të katundit, jo nëpër rrugë të mçefta e dytsore.

1782. Në Dibër bahet mik ene hasmi. Kur ta shtrin dorën për mik hasmi, ajo dorë nuk lihet pa u shtrëngue.

Mustaf Lita prej Kalaje e Qazim Lika prej Vasije, të dy burra të qanun e pari, ishin vra për nji kohë të gjatë me njani – tjetrin. Pushka i kishte ec ma shumë Qazim Likës, i cili ja kishte lanë tepër. Mustaf Lita kishte nji gjak me marrë ke Qazim Lika e ata do të vriteshin prapë.

Nji ditë në mëngjes, kur po pinte kafen n'odën e burrave, Mustaf Lita thotë nji llaf të madh:

– Ndigjoni, u burra, do ta apë nji vashë veç për pare!

Të gjithë u habitën me atë që tha Mustaf Lita. Ai kishte ba përherë miq shpi të mira, shpi të para, se kshtu e shtonte sigurinë për vete. Pa fejue kishte nji vashë belikore, bash të vetën, Fatimen, hem e bukur e hem puntore e sedërlije. E kishin kërkue shumë, por Mustafa nuk e kishte futë nër nishane.

– Kush ka me më dhanë njiqind lira flori kam me i dhanë Fatimen për grue, – tha Qazim Lika.

Mexhelisi nuk u habit shumë me k'to fjalë të Mustaf Litës, mbasi paria kshtu i shiste llafet, por, kur të vite puna me e mbajtë fjalën, po të mos i leverdiste, nuk e mbate. Për k'të arsye burrat e pranishëm nuk i morën për bir tamam fjalët e Mustaf Litës. Për ma tepër, ai nuk kishte nevojë për pare. Me Fatimen sigurisht do të bante nji mik të mirë, që do t'i duhej kur të kishte nevojë për të. Po fjalët e Mustaf Litës i kishin shkue në vesh hasmit të tij Qazim Likës. Ky vendosi me e ba mik Mustaf Litën. Po ky ishte nji vendim i njianshëm, se Mustafa, megjithse e kishte shitë atë fjalë, mund t'i përgjigjej: "Të marr njiherë gjakun që m' ke, mbasanaj bisedojmë me u ba miq. Ato fjalë i kam thanë për ata që nuk i kam hasëm". Megjithatë, Qazim Lika ban njiqind lirat truc e ja çon Mustaf Litës. Fjaltori që solli lirat e florinit i thotë:

– Ke selam prej Qazim Likës me më dhanë Fatimen e me u ba miq. K'tu ke njiqind lirat.

Mustaf Lita u mendue sa u mendue e, ma në fund, kapi qesen me lira e e vuni mënjanë. I tha fjaltorit:

– Thuej Qazim Likës jemi ba miq.

1783. Mbi mikun duhet me vigjilue mos me ta gjet' e keqja, po ene mos me ta ba të keqen. Me ta ba të keqen miku, je marrue vetë, me ta ba nipi, të kanë marrue të tjerët.

S. K. po udhtonte në nji krahinë të largët. Ishte dimën i madh. Perëndimi i diellit e zuni në udhë. Donte ene disa sahatë me shkue ku kishte punë. Në të dyja anët e udhës nuk të shikote syni gja tjetër veç pyll të madh, pa fund. "Duhet me i ra kambës të mos më zajë nata në pyll", tha ai me vete e shpejtoi hapat. Ec e ec e ja ku dalloi shpit' e para të nji katundi. E kishte da mendjen me e ndalë të parin burrë që do të shifte. Ky qe Hasan K. I tha:

– Jam shtegtar e kam mbetë jashtë në nji vend ku nuk kam e nuk njof njeri. A thue ju gushtoj me ndejtë sune ke shpia jote?

– Hiç nuk na gushton, bre bashi i mikut, po prit sa të shkarkoj mushkën.

Hasan K. shkarkoi mushkën, e futi në haur e i vuni torbën e tagjisë. "Çfarë mushke paska? !", tha me vete miku. I pëlqeu shumë! Mushka ishte e bukur, ortalie, as e madhe, as e vogël, e re, me lkurë të lmueme e të pastër.

Kur hynë mrena, zjarri në votër bubullonte. Po zoti i shpisë hodhi nji krah dru dushku. Darka u ba shumë e mirë. Muhabeti qe i ambël. Hasan K. ishte njeri i muhabetit e i bahej qejfi kur i shkote ndonji mik me e pa. Po miku i asaj nate mezi e hapte gojën. "Ka udhtue gjatë e asht lodhë", tha Hasan K. me vete e iu dretue mikut:

– Mos do me pushue se ti ke ba udhë?

– Po, besa, me pushue bajmë mirë.

Shtruen me fjetë. Zoti i shpisë në njanën anë të votrës, miku në anën tjetër. Si hyni në shtroje, miku e pyeti zotin e shpisë:

– Jalla, në sa breza del harami?

– Mrena në haram je njer në brezin e shtatë, po nuk vazhdove me ba haram, – i tha zoti i shpisë.

Zotin e shpisë e zuni gjumi sa vuni kryet në nënkresë, si ndodh zakonisht me njerzit e ndershëm që nuk i mundon ndërgjegjja për ndonji gja. Mikun nuk po e zinte gjumi. Përplitej si zorra në prush. Mendja i rrite ke mushka. "Sikur të ngrihem natën e t'ja marr? !", tha me vete. "Harami dilka në brezin e shtatë. Pun' e largët. Mue nuk do më zajë, as djalin tim jo, as djalin e djalit jo. Ky as nuk e di kush jam. Pata aq mend sa mos me i tregue emnin e vërtetë e nga isha ".

Kur Hasan K. u ngrit në mëngjes, miku nuk ishte në shtrojen e vetë. "Ku do të ketë shkue? ", pyeti veten. Shif k'tu e shif aty, miku kërkund. Doli në oborr e hodhi sytë nga rruga e katundit. Hiç, asgja. Sapo kishte nisë me ague dita. Po hala udhët ishin të shkreta. Hasan K. ziente nga inati, po nuk kishte çfarë me ba. "Mik, mik, po gjiza asht me pare", kujtoi ai nji shprehje që do me thanë se ene mikut duhet me i besue deri-diku. "Pse do të ketë ikun, xhanëm? Po të më thoshte me e ngritë heret, do ta ngrija e do ta përcillja. Pse të vepronte kshtu si hajdut? !". Ma në fund, i lodhun nga gjith' ato hamendje, hyni në haur me pa mushkën. Shikon mikun të shtrimë sa gjanë – gjatë, me nji rrke gjaku në ballë.

– Or mik, po ti këtu? !– e pyeti i habitun.

– Më more në qafë, – i tha miku me pak shpirt. – Më thae se harami del në brezin e shtatë e prandaj desha me të marrë mushkën. Po harami më doli në çast...

– Lum miku nuk të kam rrejt hiç, por ti harron se kështu si ti kanë veprue ene të parët e tu, të ka zanë belaja e tyne, siç do të zajë jotja pasardhsit e tu.

1784. Në rast se miku ngrihet natën e ban nji të keqe në katund, përgjegjsia bie mbi të zotin e shpisë.

1785. Miku asht knaqsi e madhe, po ene barrë e randë. Në popull thuhet: "Sa ke mikun në shpi, ke malin mbi shpinë".

1786. Ka raste kur ftohet si mik ene hasmi, ai ku ke me marrë ja me dhanë gjak.

Brahim Gjoçit prej Lure i shkon nji natë mik Elez Isufi.

– O Brahim Gjoçi!– i thirri në derë.

– Ahahahau !– bërtiti Gjoçi, si ata që kanë ashk zemre.

– A do miq, o Brahim Gjoçi?

– Shpin' e robit mos e lashtë Zoti pa miq!

K'to fjalë Brahimi i tha pa dalë ke dera, pra nuk e dinte cili ishte ai që i thirri. Kur pa Elez Isufin, u hashrue si fmi. E dote shumë. Po ene Elez Isufi e dote shumë Brahim Gjoçin. Ishte fukara, por burrë që nuk ja gjeje shokun.

– Bujrum, bujrëm, Elez Aga. Mirë se të pruni Zoti. Ti që u kujtove për Brahim Gjoçin, u kujtoftë Zoti për ty.

Deshi me i mbajtë kalin, por Elez Isufi i tha:

– O Brahim Gjoçi, mos ma mba kalin ti, se me më mbajtë kalin kam njerz sa të duesh.

Hynë mrena, Brahim Gjoçi para, Elez Isufi mbas tij. Në të dyja anët e odës kishte do hasra të grisuna, që u kishin mbetë vetëm rrethet. Sipër tyne, në të dy krenat e vendit, kishte nga nji likurë dhie me lesh të ngranë sa dukeshin si shakuj. Elez Isufi zuni kryet e vendit. Në anën tjetër u ul Brahim Gjoçi. Qëndronin përballë njani – tjetrit, si Korabi me Rujën, dy nga burrat ma të mirë të asaj kohe. Vorfnia po dukej, ajo bërtiste me nizet gojë, por ylli i Brahim Gjoçit nuk zbehej. Nëse fliste vorfnia me nizet gojë, burrnia e Brahim Gjoçit fliste me njiqind.

– Do ta rregullojm', or Elez A, do ta rregullojm', – tha Brahim Gjoçi e shtoi:– Vetë jam fukara, po kam miqtë në kambë.

– Kam ardhë për kafe e muhabet, o Brahim Gjoçi. T'granme e të pime kam kudo, por Brahim Gjoç nuk gjejë.

– Faleminderit, or Elez Aga. Miku e di vet pse shkon ke miku. Zoti i shpisë e di vet se si e prêt mikun. Janë punë të ndame, or Elez A.

Iu drejtue nji djali të ri e i tha:

– Shko ke Hakik Mena e t'i thuesh k'to fjalë: "Ke selam prej Brahim Gjoçi: "Hajde sune e ban muhabet me Elez Isufin"".

Kur djali doli nga dera, Elez Isufi e pa Brahim Gjoçin në sy e, si me të qeshme, po ene me të ngjeshme, i tha:

– Ta disha se të çoj në derë të hasmit, nuk visha, o Brahim Gjoçi.

Brahimi iu përgjigj:

– Thonë se e keqja të çon në derë të hasmit. Pasha të madhin Zot, mue nuk më çon e keqja në derë të Hakik Menës. Të isha ene pasaniku ma i madh, Hakik Menën kisha me e thirrë se dy burra si Elez Isufi e Hakik Mena nuk takohen shpesh. Kjo ishte e para. E dyta, ne lurasit hasmnit' i kemi mrena për mrena; kur asht fjala për krahina të tjera, ne bahemi miq.

Elez Isufit iu knaq zemra, se, qysh në fjalët e para, Brahim Gjoçi tregonte se nuk ishte burrë i zakonshëm. Ndërkohë, djali i Brahim Gjoçit ia çoi Hakik Menës fjalët sikur kishin dalë nga goja e t'et. Hakik Mena urdhnoi djemt' t'i bani gati kalin, të venin nji dash në të, pastaj ta ngarkonin me mutafë e me sixhade nga ma të mirat, me të shtrueme e të mbulueme e t'ja vinin para djalit të Brahim Gjoçit. Kur djali i Brahimit u nis, Hakiku doli në derë e i tha:

– Mue m'ke mbrapa, kshtu thuej Brahimit.

Mbas nji sahati ai i hipi kalit të bardhë e shkoi në derë të Brahim Gjoçit. Odën e gjeti të shtrueme e të mbulume. U ul në krye të vendit përballë Elez Isufit. Brahim Gjoçi u ul në votër, midis tyne. Kur ke ashtu burrash miq, zoti i shpisë e liron kryet e vendit. Si u pyetën e u përshnoshën, Elezi tha:

– Kam lujet shum' e kam pa shumë, po si në Lurë, kur hasmi hijeshon hasmin, nuk kam pa.

– Hasmi i hijshëm duhet, – tha Hakik Mena. –Të kesh hasëm Brahim Gjoçin asht si me pasë dhetë miq të mirë.

– Nji merskanas i doli para do vjetsh nji reçjani në pritë me e vra, – tha Brahim Gjoçi. – Merskanasi ishte vet' i tretë në pritë, kurse reçjani vetëm. Po reçjani ishte aq kacadre, aq zulmëmadh sa nuk guxuen me shti m'ta. Po mos ta mbanin në të parën, ishin të sigurt' që do i vriste. E ruejtën të nesermen, kur të kthehej, se asaj rruge do vinte prapë. Neser erdh kryevarun, e kishte lshue kaq shumë veten sa e vriste nji fmijë. Dy të tjerët u banë gati t'i binin, po zoti i pritës, u tha:

– Mos e ngani se e paska nga Zoti sot. Do ta pyes ç'e ka gjetë.

I doli hapun e i tha:

– Mor reçjan, të kemi dalë dje në pritë, po na u duke kaq azhdehar sa nuk guxuem me shti, kurse sot kaq i përtkequn sa na vjen turp me t'ra. Pse kshtu?

– Mbramë shkosha ke nji mik shumë i mirë, prandaj isha ashtu i hashrue e mirë që nuk e keni gref shmatën me mue, sune kthehem ke shpia, ku kam nji grue të keqe e do vllazën që bajnë shamatë për natë... Nuk m' shkohet ke shpia e s'e kam mendjen se po me vret kush...

– T'lumt goja, o Brahim, çashtu asht, – tha Elez Isufi. – Nuk ka si miku e si hasmi i mirë.

LLOJET E MIQVE

1787. Miku ma i mirë nuk asht ai që të ndihmon me pare, as ai që të ndihmon me pushkë; miku ma i mirë asht ai që t'i prêt rrkatë larg mos me të hy nër hasër.

1788. Mik shpie asht ai që të mirën që ndigjon për ty, e shton, nërsa të keqen, e pakson.

1789. Mik dere asht ai që nuk thirret për dasm' e për mort se vjen vet.

1790. Me t'sha kush mikun, po e pate fmi, bjeri në grusht hundve, po e pate shok, kshilloje, po e pate në shërbim, largoje.

Sal Demiri u nis për në Prizren me njizet vet përmbrapa. I kapi uja e etja, po nuk dinin ku të hulleshin me granë nji gojë bukë. Sal Demirit i hapej dera kudo, po ai kishte nji birazer në Kalis, Mer Sufën. Nuk kishte hije të linte Mer Sufën e t'rrakllonte më nji derë tjetër, se ke birazeri duhet me shkue istilelik e jo ma kur të bije udha. Shkon, pra, ke birazeri i vet.

– Kam ardhë për pesë dekika, – i thotë. – Duem nji kafshatë bukë. Nuk kemi kohë me u vonue.

– T'u baj nji kafe njiherë, mbasanaj buka, – u tha Mer Sufa, që të kishte kohë me ba nji drekë si për Sal Demirin.

– Jo, jo, birazer, bukë si çobanve.

Mer Sufa shtroi sofrën për njizet vetë: bukë të groftë të norë, qepë, gjizë, dy – tre sahana me kos. Hagrën burrat bukë e dolën. Nji prej tyne i tha shokut që kishte në krah:

– Vallahi kujtova se çfarë birazeri kishte ky agai ynë, po nuk paska pasë gja se na e dogji barkun me gjizë e me qepë.

Sal Demiri e mori vesh se ju sha birazeri. Shkuen në Prizren, mbaruen punë e, në kthim, prapë u ndalën ke Mer Sufa, por ksaj here për darkë. Mer Sufa preu berrin, dashin njizet oksh, e e vuni në sofër. Kryet e berrit ia vuni para Sal Demirit. Sal Demiri e kapi kryet e berrit e ia vuni para atij që i kishte sha birazerin. Gojlshuemi tha:

– Pse ban kështu, or aga? !Ty nuk mund të ta hajë kryet e berrit askush në Dibër e jo ma unë? !

– Haje, haje që ta marrish vesh kush asht birazeri i Sal Demirit.

Të nesermen i dha paret për sa ditë kishte shërbye e i tha: "Tashti e mbrapa nuk ke ma punë me Sal Demirin.

MIQSIA

1791. Miqsitë midis dy njerzve, dy shpive, dy fiseve kishin motive nga ma të ndryshmet.

1792. Miqsitë formoheshin ene prej afrive shpirtnore, prej qëndrimeve burrnore, prej mbajtjes së besës e fjalës së dhanme.

Nji natë Halit Lleshi e Taf Kaziu shkuen miq ke Selim Sul Kaloshi i Sinës. Ai i priti me bujarinë që e karakterizonte. Mbas dy ditësh Selimit i shkojn' nja dy nga paria e Dibrës e i thonë:

– Kishe pasë do miq nji natë.

– Miq shpia ime ka për natë. Nuk e di për cilët miq e keni fjalën.

– Për Halit Lleshin e Taf Kaziun, se ata janë të shitun ke serbi.

– Kjo nuk ka lidhje me pritjen që u bana. Ene hasmi, kur të vjen mrenë, duhet me e prit' e me e përcjellë, bile ma mirë se sa mikun.

– Nuk ta thamë gja pse i prite. Thirri ene nji nat' e hiqu kryet se k'shtu e duen ata që janë shit ke serbi. Kshtu shpëton Dibra, por ene Shqipnia. Do të shpërblehesh mirë për këtë punë, po qe se e ban.

– Me çfarë do më shpërbleni?

– Me flori, do marrish dy teneqe me verdhushka.

– Po sa shkoj unë me ato verdhushka?

– Pesdhet vjet mos me zanë qe në arë.

– Pak, pak.

– Po sa do? Po t'i bajmë katër. Me katër teneqe me flori shkon nji shekull pa punue hiç.

– Po marrja se preva miqtë mrenë, kur më hiqet?

– Ku të shkon mendja, bre Selim!Kur lufton ata që kanë shitë vatanin veç nderohesh, nuk marrohesh.

– Po pse nuk e merrni vetë ju atë nder e ato pare po m'i lini mue?

Me k'to fjalë u ndanë. Selim Sul Kaloshi nuk u shit për flori. Taf Kaziu e Halit Lleshi e morën vesh këtë bisedë të Selim Sul Kaloshit me krent e parisë së Dibrës. Halit Lleshi nuk pati të bajë ma me Selimin, kurse Taf Kaziun e poqi prapë puna me të.

Ishte vitit 1941. Tafa ndiqej nga italianët se kishte qenë oficer i Zogut e nuk ishte pajtue me regjimin fashist asnji ditë. Tafa fshifej, por e dinte qe italianët do ta kapnin me flori. Rrallë burra u qëndronin verdhushkave. Nji prej tyne, që ishte vu në provë, ishte Selim Sul Kaloshi. Tafa shkon ke Selimi. Kur nuk e bleu paria, nuk kishte për ta ble as Italia. Nuk qëndroi aty nji nat' e dy, por dy vjet. Kur Italia kapitulloi, Taf Kaziu shkoi në shpi të vetë, e cila prej dy vjetsh e quejti të humbun.

Mbas disa muejsh u smu randë e e kuptoi se do të vdiste. Thirri djalin e madh, Llanin Kaziun, e i tha:

– Or LLan, jeta ime kaq paska qanë. Po vdes, por po të la nji mik për kokë.

– Po kush ashtu ky, or babë?

– Asht Selim Sul Kaloshi i Sinës.

– Po si e ke ba mik, or babë?

– Hala s'e kam ba, por do ta baj njitash. I kam dhanë Vlonën* për djalin e madh, Shaqirin. Kur të kem vdekë unë, do të çosh vllanë tand e ta thrrasish në mort si mik. Nuk ka me e kundërshtue miqsinë time.

– Selimi a di gja, or babë?

– Nuk di, po thashë se nuk ka me thanë "jo", as ai, as Shaqiri.

– Na qoftë për hajer, or babë.

– Për hajer do të jetë.

* Vlona, emër vajze, e bija e Taf Kaziut, që u bë e shoqja e Shaqir Kaloshit.

Taf Kaziu të nesermen vërtet vdiq. Shkoi ke Selim Sul Kaloshi heret në mengjes fjaltori e i çoi fjalët e Taf Kaziut. Selimi e pranoi miqsin' e qiti kafe të bardhë për fjaltort. Si pinë kafen e miqsis', i thanë:

– Taf Kaziu ka dekë. Në mort të tij do të vish si mik i shpisë.

– Si mik do të vij, – tha Selimi.

Selim Sul Kaloshi po atë ditë mori nji ka, shtatë – tetë vetë përmbrapa e shkoi ke Taf Kaziu siç i ka hije mikut ma të mirë.

PËRCJELLJA "MIK MBAS MIKU"

1793. Përveç përcjelljes së mikut deri në hodut të katundit, kemi ene përcjelljen "Mik mbas miku", e cila praktikohet për miq të largët, që e kanë kryet në rrezik.

1794. Përcjellja "Mik mbas miku" nuk bahet nga zoti i nji shpie, por nga shumë prej tyne.

1795. Rol kryesor në këtë përcjellje luen zoti i shpisë së parë ku ka shkue miku, mbasi ai organizon kret përcjelljen, sadoqë ajo nuk bahet prej tij.

1796. Në përcjelljen "Mik mbas miku" nuk marrin pjesë vetëm zotët e shpive, por ene miqt' e dashamirt e tyne.

1797. Përcjellsit "Mik mbas miku" nuk janë njerëz të paguem nga zoti i shpisë, por njerëz të besueshëm të tij, miq e dashamirë, që venë veten në rrezik mos me ja ulë atij kryet.

1798. Përcjellsit "Mik mbas miku" bahen garantë për jetën e mikut (miqve) që përcjellin për atë pjesë të rrugës që kanë marrë përsipër.

1799. Përcjellja "Mik mbas miku" bahet ditën ose natën, si ta kërkojë interesi e puna e miqve, por ene mundsia e sigurimit të tyne, tue zgjedhë kohën e duhun.

1800. Përcjellja "Mik mbas miku" bahet ditën, kur nuk ka të dhana për nji kërcnim direkt ndaj miqve.

1801. Përcjellja "Mik mbas miku" bahet natën kur kërcnimi i jetës së miqve asht shumë i mundshëm.

1802. Përcjellja "Mik mbas miku" bahet me persona të armatosun që janë të gatshëm me dhanë jetën për kryemjen e detyrës që kanë marrë përsipër.

1803. Po i doli kush në rrugë mikut e përcjellsve të tij, k'ta të fundit tregojnë kush janë, kush i ka ngarkue me detyr' e cili asht miku që përcjellin. *

1804. Po qe se mbas ksaj paraqitjeje, vazhdon kërcnimi, përcjellsit bahen gati me e mbrojtë mikun me armë.

Në mars të vitit 1878 Abdyl Frashëri hyni në Dibër nga ana e Gollobordës për me dalë në Lumë e prej andej me shkue në Kosovë me u marrë me organizimin e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit. Si nji personalitet me randsi i Lvizjes sonë Kombtare, ai duhej t'udhtonte nën masa të forta sigurie që të mund t'i shpëtonte vrasjes ja arrestimit nga ana e turqve. Në fillim i siguroi konak e mbrojtje atdhetari i njoftun dibran nga Okshtuni i Gollobordës, Hoxhë Muglica. Abdyl Frashëri qëndroi dy – tri net në shpi të Hoxhë Muglicës njersa ky i fundit mori masa e organizoi "gardën" e tij personale për me e shoqnue ke miqt' e tjerë. Ditën e katërt, mbasi përcaktuen rrugën nga do të kalonte, Hoxhë Muglica i dha Abdyl Frashërit disa njerëz të armatosun që e çuen deri në shpin' e Sul Shehut në Zerqan. Sul Shehu vuni nën kontroll rrugën nga shpia e tij deri ke teqja e Bektashijve në Bllacë. Teqja e Bektashive, po me njerz të besuem, e përcolli Abdyl Frashërin e e çoi shëndosh' e mirë në Vakuf, ke Osman Begu. Mbas nji jave zoti i shpisë, bashkë me shumë njerëz të armatosun, i hoqi para Abdyl Frashërit e e çoi në shpin' e Rexhep Kokës në Sohodoll. Rexhep Koka, po me të njejtën mënyr' e po me ato masa sigurie, e përcolli Abdyl Frashërin deri në Vleshë, ke Rexhep Shehu. Ky i fundit e quejti të plotsueme me nder detyrën kur ia dorzoi shëndosh' e mirë Cen Dacit të Kalisit. Cen Daci i Kalisit, tue qenë vetë në krye të burrave të armatosun, e çoi Abdyl Frashërin ke Bajraktari i Lumës. Nga Bajraktari njer në Prizren, Abdyl Frashëri do të përcillej nga lumjanët. Kështu u mbyll cikli i përcjelljes "Mik mbas miku", që filloi me patriotin Hoxhë Muglica.

1805. Ka raste kur përcjellja "Mik mbas miku" nuk bahet tue u mbështet në forcën e armve, që realizohet me anë të përcjellsve të shumt' e të armatosun, por nga njerëz që i dinë udhët e shtigjet me e nxjerrë mikun në fsheftsi të plotë.

* Të dhëna të tilla jepen që të mos ndodhin vrasje për mungesë njohjeje duke u vrarë njerëz që nuk kanë pse të vriten. Ky lloj prezantimi ka qëllim për të futur një lloj dorëzanie e garancie nëpërmjet autoritetit të zotit të shtëpisë që e ka pasë at' mik e po e përcjell.

Në kapitullin "Fejesa" treguem se Halil Alia vrau djalin e Murat Kaloshit, Mehmet Kaloshin. Krani menjiherë shundarmëria me kapë vrasësin. Ndjekjet e shtetit për vrasje ishin të rrepta, realisht person ngelte pa u kapun e pa marrë dënimin e merituem. Nga ana tjetër, Halil Alin' e ndiqte ene Murat Kaloshi, që pothuej ishte "mbret" në Dibën. Për këtë arsye Halilit i duhej me u fshef' e me u përcjellë prej mitoh, me eleminue përplasjen me armë. Së pari, i bani konak Taf Kazia në shpin' e vetë në Tiranë. Tafa e shpëtoi nga rrufija e parë, mbasi ai ishte njeri i besueshëm i qeverisë e personalisht i Zogut. Megjithatë, shundarmëria hyni në shpin' e Tafës e bani një kontrolli joformal. Tafa, me luejtë mollin e të "revoltuemit" pse nuk po i besonin, i dha kohë Halilit që të dilte nga vendi ku ishte fshef' e të hynte në një arë me misër. Si ikën shundari, Tafa e mori e e mbajti dy-tri net në shpi, mbasanaj i dha me vete nja dy vetë që t'i njifnin mirë rrugët e shtigjet me dalë prej Tirane. Nën udhëdhanën e tyre, po u diktue nga askush, Halili ra në Vinjoll të Matit. Aty qëndroi ke Vallorani, të cilët, mbas dy – tri ditësh, po në fsheftsi të plotë, e çuen në Kaninë Gryk' ke Ahmet Ndregjoni. Ky i fundit, mbas dy ditsh, banikë me Halilin u nis në shpi të Dine Hoxhës, në Muhurr. Mbasi qëndroi dina net ke Dinja, Halili gjeti kohën e mënyrën me hy në Pushë Alie, ku mori familjen e njerzit ma të afërt e hyni në Jugosllavi nga ana e Dibrës së Madhe.

1806. Përcjellsit, kur lanë kryet me mbrojtë mikun, gjakun na merr ai që i ngarkoi me atë detyrë.
1807. Në rast se përcjellsit vrasin ndonji për mbrojtjem e mikut, gjaku i viktimës bije mbi të zotin e shpisë që i ngarkoi me atë detyrë. Përcjellsit marrin fishekun.

MIKU "KRAHINË"

1808. Dibra ka ba miq ene krahina të tana në Shqipni.
1809. Krahinat si miq janë ba ja me pushkë, ja me veprime të tjera burrnore, që dibranve nuk u kanë mungue kurrë.
1810. Dibra ka ba dy krahina mike, njana asht Shkodra, tjetra Mirdita.

Mbas vdekjes së Skënderbeut, qyteti i Shkodrës ishte i fundit që ra nën sundimin e Turqisë. Ai kishte fortifikatën natyrore, si asht kalaja e Rozafës, por mbi të gjitha kishte zemrat luftëtare të banorve të vetë që nuk donin të binin nën sundimin osman. Të gjithë

shqiptarët e urrenin sundimin osman, por Shkodra ca ma shumë, mbasi ajo heret ka pasë lidhje me qytetnimin perëndimor, nëpërmjet Venedikut. Kultura perëndimore ka fry shumë ma heret e shumë ma fuqishëm nga ana e Shkodrës, qytet që në lashtsi ka pasë nji randsi të madhe.

Mbas vdekjes së Skënderbeut, në maj të vitit 1474, ushtria osmane e përbame prej 80. 000 vetësh rrethoi qytetin e Shkodrës, i cili mbrohej nga banorët vendas, nga nji garnizion i Venedikut e nga 15000 dibranë, kryesisht nga Çidhna e nga Katër Grykët. Emnat e tyne nuk dihen të gjithë, por kujtesa popullore ruen faktin se vetëm pak prej tyne u kthyen gjallë me tregue çfarë lufte vigane u ba mes trupave të panumërta osmane e mbrojtsve heroikë të Shkodrës, e cila nuk ra në duert e anmikut. Shkodra ka ra pesë vjet ma vonë, më 1479. Po këtu ka randsi të thuhet se prej vitit 1474 Dibra u ba vlla me Shkodrën; k'to dy krahina kanë nda bashkë të mirat e të kqijat ene në periudhat e mavonshme. Me thanë të dretën, Dibra asht fugjun në ndihmë të Shkodrës. Kushtue luftës së Shkodrës më 1474 asht ene nji kangë popullore prej të cilës janë ruejtë dy vargje:

"Katër Gryk't e Dibra e Vogël
Janë nji vlla me Shkodër"

Kur Shkodra u rrethue nga forcat malazeze e serbe në dhetor të vitit 1912, për mbrojten e saj luftuen ene 3000 dibranë, 114 prej tyne ranë në fushën e nderit.

* * *

Në kohën e sundimit osman, oxhaku i Hoxhollit ishte fuqizue shumë. Kjo u arrit me ndihmën e Portës së Naltë. Hoxholli shprehu gatishmnin' e ia arriti të vejë rregull në Dibrën e Madhe e në katundet përreth, gja që ishte në interes të karvaneve tregtare të Turqisë.

Në at' kohë, shkepen nja tridhetë cuba nga Mirdita e hyjnë me vjedhë në Rekë. Kishin ndigjue se Dy Rekat janë të pasuna, se rekasit janë njerëz të mir' e pundashs, por nuk janë të aftë t'i dalin zot gjasë e mallit të vetë. Vërtet ne Rekë vidhej, por kë't e banin dibranët, që nuk pyesnin për sulltanin e jo ma për Hoxhollin. Ata, sa të kalonin Korabin, baheshin të paprekshëm.

Po le të shkojmë ke ajo çeta pretare e mirditorve që nuk la punë pa ba, vuni para jo vetëm lopë e dhen, por mori ene rrobat e lame që ishin ndemë në tel me u tha. Por, kur çeta pretare bani me u lshue kah Mirdita, rojet e shumta të armatosuna të Hoxhollit, e rrethuen. I kapën mirditort ene i prunë të lidhun në sheher të Dibrës. Hoxholli ua dha dënimin në kambë: të gjithë në pushkatim. Ky vendim për atë kohë nuk ishte nji krim i madh, mbasi kishte mbështetjen nga të gjitha anët, ene nga populli, i cili vuente shumë nga çetat pretare. Ranë lodrat që populli t'i shikonte se si ndëshkoheshin ata që vidhnin e plaçkisnin. Doli nana e Hoxhollit me pa,

ashtu si kishte dalë kret populli. Asaj, midis atyne që do të pushkatoheshin, i ra në sy një djalë fort i ri e i bukur. I erdhi keq që ai të shkote n'atë botë n'atë moshë pa e gzue bukurinë që ia kishte falë Zoti. I tha të birit:

– Të vraftë gjini që të kam dhanë, po e pushkatove njat djalë. Qaka shumë i ri.

Hoxholli ia çoi fjalën nanës; e nxori djalin nga radhët e të dënuemve. Mbas vrasjes së të tjerve, djali i ri mirditor i tha Hoxhollit:

– Më njofte, apo ashtu kot më shpëtove jeten? .

– Unë as tashti nuk të njof kush je. Jetën nuk ta kam shpëtue unë, por nana ime. Ksaj dija për nder. Por, sidoqoftë, cili je?

– Jam i biri i kapidanit të Oroshit?

– Po pse nuk thae ma para? Do të pushkatoheshe, po të mos kishte ndërhymë nana eme.

– Nuk më linte sedra, bile ene tashti me vjen keq që shpëtova. Oroshin e derën time, gjithë Mirditën, do t'i kesh miq, or Hoxholl. Kur të kesh nevojë, çona fjalë se Mirditën e ke k'tu.

Kshtu u lidh miqsia e Dibrës së Madhe me Mirditën. Hoxholli ka dashtë me e shfrytzue për qëllimet e veta këtë miqsi.

XV
NDORJA

1811. Ndorja asht vazhdimi i besës, po me mjete e forma të tjera.
1812. Me ndore kemi të bajmë kur nji person apo grup personash, venë në rrezik jetën e vet me mbrojt jetën e tjetrit.
1813. Kërcnimi që i bahet nji njeriu nuk asht vetëm fizik, me i marrë jetën, por ene moral, me i marrë nderin, dinjitetin etj.
1814. Personi që ndihet i kërcnuem, i dretohet nji burri, tue i thanë: "Jam ndorja jote!" e tregon nga po i vjen e keqja.
1815. Atij që i kërkohet ndorja, i vihet nji barr' e randë mbi shpinë. Ja do nderi e dinjiteti me e mbajt e me rrezikue.
1816. Burri, për krenari, detyrohet me marrë ndore ene ata që nuk e meritojnë.

Në vitin 1920 Dibra qe e pushtueme prej ushtrisë jugosllave n' anën e majtë të Drinit e turpat e huej synonin me dalë në Lurë me i shkue në ndihmë kapidanit të Mirditës që kishte shpallë të ashtuquejtunën "Republika Autonome e Mirditës" me paret e përkrahjen e Jugosllavisë. Me trupat jugosllave ishte nji mercenar, nga ajo farë që Shqipnisë nuk i ka munge. Ai u kap prej fuqisë kombtare e u vu para skuadrës së pushkatimit. Me atë rast u mblodh nji turm' e madhe. Syt' e të dnuemit me pushkatim silleshin sa nga nji anë në nji tjetër me gjetë nji burrë që mund t'i bite ndore. Shikote vetëm ftyra indiferente që nuk u bahej vonë pse po e pushkatonin. Por, ene sikur ndonjani të ishte i dëshirës me e shpëtue, a do të kishte vallë aq shumë ndikim sa me e prapsue skuadrën e pushkatimit? Nuk ishte rasti me i ra ndore cilitdo, por dikujt që kishte fuqi të madhe.

Në dekikun kur skuadra po bahej gati për zarm, ia behu Suf Xhelili, pa ditun se ç'po ndodhte. Kur pa rrethin e njerzve e tjetrin para tyne, e kuptoi si ishte puna e ktheu shpinën me ikë. Po ai që do të pushkatohej, megjithëse e vuni re veprimin e Suf Xhelilit, bërtiti:

– Ndorja jote, o Suf Xhelili!

Suf Xhelili nuk pati çfarë me ba: u kthye nga turma e shikoi nga shkumbra e pushkatimit, e cila uli armët në pritje t'urdhnit të tij. Ky i tha shkumbrës së pushkatimit:

– Mos e vrisni, se e ka vra Zoti!.

1817. Po e pranove ndoren, je faqebardhë; po nuk e pranove, jetëm nuk e ve në rrezik, por faqen e ke të nxime.

1818. Ndorja kërkohet sapo të shfaqet rreziku. Ai, të cilit iu kërkuae ndorja, nuk ka kohë me u mendue, por vetëm me vepruae.

1819. Ai që pranon ndoren, u del para sulmtarve e u thotë: "Mos e prekni, se asht ndorja eme". Ata që pranojnë ndoren, mumë të jenë shumë. Të gjithë përgjigjen njisoj, me kokë, për ndoren që pranuen.

Në kapitullin "Gjaku" pamë që Koltraket e Sulet u pajtuen, mudjo u banë miq në dasmën e Selman Alisë. Puna e dote që atë pjesë ta vinim para kësaj që po vjen tashti e që tregon se si bymi armiqsi midis Koltrake e Sule.

...Koltraket prej katundit Kuke të Çidhnës, me Tahir Rizvanin në krye, udhës për në sheher të Dibrës takuen nji birazer të vetin, Imer Spahin' prej Sohodolli.

– Jam nisë për në sheher, por druhem me e marrë udhën vetëm se kam Sulet hasëm e droe më kanë dalë në pritë, – u thotë Imer Spahia Koltrakut.

Kjo mënyrë të foluni ishte si me kërkue ndore, megjithse jo në mënyrë të dretpërdret, mbasi ndorja kërkohet kur rreziku shfaqet me sy. Mirë kishin asnji marre Koltraket po t'i thonin Imer Spahiut se secili i di vet punët që ka me ba. Po Koltraket ishin fodulla e Tahir Rizvani ndalett e shikon ata pesë – gjashtë burra që kishte me vete, sikur dote me u thanë: "Barra na u ngarkue, ta mbajmë a ta lshojmë? ! Fundja, nuk i kemi borxh me e ruejt prej hasmi". Barra nuk ishte e lehtë, se Sulet ishin karafodullia e kaçerra të mdhej, me mendjen mbi ksulë, që banin "ish" eme aty ku nuk kishte pula ; po qe se kishin dalë në pritë, nuk pyesnin se kush e kishte marrë ndore hasmin e tyne. Po ene Koltraket, si thotë kanga: "S'i bam ma nana / n'daç për pushkë n'daç për tagana". U erdh randë me i dredhue Imer Spahis' e i thanë:

– Hajde me ne, se je ndorja jonë.

Sulet vërtet kishin pas' zanë pritë në prrue të Grazhdanit. Kur Koltraket u afruen derisa i kapte pushka, u ngrit prej prite Destan Suli e u tha:

– Koltrake, mbani udhën tuej, se ne kemi punë veç me Imer Spahin".

– Imer Spahin' mos e ngani për sot se asht ndorja jonë, – tha Tahir Rizvani. – Me ba me shti në Imer Spahin", keni shti në ne e nuk dihet si shkon kjo punë.

– Po s'u ndatë prej Imer Spahis', do t'u biem, – tha Destan Suli.

– Për hajer na qoftë, – tha Tahir Rizvani e Koltraket e tjerë e zunë vend me qëndrue.

M't'prishme t'fjalve, krisi pushka. U vranë do Koltrake, po ma shumë Sule. Kanga thotë:

"Tahir Rizvani po lutet fort:
"Mosni, or Sule, mos vritemi sot,
Po ma në fund nimona Zot,
Nimona Zot me të dyja
Veç mos vritet Imer Spahia".

Imer Spahin' e ruejti Zoti e nuk u vra. Midis Koltrake e Sule, dy fise shumë të forta, vazhdoi pushka 17 vjet, derisa erdh dasma e Selman Alisë.

1820. Ndorja u kërkohet burrave të përmendun, por mundesh me i ba thirrje atij që të vjen ma për mbarë, ja atij që ke afër se puna nuk prêt me gjetë burra të përmendun aty ku nuk ka.
1821. Ai që kërkon ndore, merret në mbrojtje, ene kur pranuesi i ndores nuk ka armë.
1822. Mbrojtja për ndoren nuk asht vetëm fizike, po ene morale. Ka pasë burra që vetëm gishtin me luejt, nuk guxoje me ua prek ndoren.
1823. Në ndore nuk ka randsi që forca fizike të tregohet në dekik. Ai që përmbahet e nuk e prish ndoren, mendon për të ardhmen e vet, pasi atij që i prishe ndoren, i ke gjakun.
1824. Veprimi i ndores duket si i dekikut, por në të vërtetë ka shtrimje në kohë.
1825. Ndore mund t'i kërkohet ene nji grueje.
1826. Gratë, ashtu si burrat, e pranojnë ndoren.
1827. Mbrojtja e grave për ndoren nuk asht fizike, por morale.
1828. Ai që nuk i bindet e nuk pranon mbrojtjen morale, do të përballet me mbrojtjen fizike.
1829. Mbrojtja e ndores së grues i takon shpisë ku ajo asht ba grue ja shpisë ku ajo asht bijë.
1830. Ndorja asht veprim i paparashikueshëm.
1831. Ndorepranuesi e shpëton ndorekërkuesin vetëm për atë rast. Mbasi kalon rreziku, ndorepranuesin s'e kap marrja për çka mund t'i ndodhë ma vonë atij që i kërkoi ndore.

1832. Vazhdimsia e ndores qëndron vetëm kur ta prishin ndoren.
1833. Në rast se ia prishin ndoren, ndorepranuesi ka detyrim me ia marrë gjakun viktimës sikur ta kishte mik në shpi të vetë. Kjo asht arsyeja që nuk i prishet ndorja ene grues.
1834. Po qe se nji njeri shpëton prej atij që i ka gjakun tue i ra ndore dikujt, ai atë gjak ka me e dhanë.
1835. Ndorekërkuesi, përveç mirnjohjes, nuk i detyrohet asgja shpëtimtarit të vetë.
1836. Ndorja pranohet për nder e dinjitet personal e familjar.
1837. Veprimi i ndores, pavarsisht nga motivet shtytëse të ndorepranuesit, asht human.

A. N. prej Lukani po shkote në Dibër të Madhe. Ke shkolla e Selishtës, i del para B. L. i cili i thotë:

– Ku po shkon?

– Në sheher të Dibrës.

– Merrma këtˈ torbë e mbushma me kripë, se mue më duhet me dalë istilelik për kˈtë gja.

– Unë ta marr torbën e kripën ta bije, por mˈ ep paret, se hesapet i kam ba veç për vete.

– Nuk kam ble kurrë kripˈ me pare.

– Po si e ke ble?

– Si puna jote, sa herë kalojnë matjanët me shkue nˈsheher të Dibrës, u lshoj torbën nˈ samar të kalit e bythë tˈkenë tˈmë vinë pa kripë. Ti mos e baj atë gabim tˈmë vish pa kripë, se ngatrrohemi bashkë. Me mue i ke drutˈ e shkurta.

– A kshtu qenka puna!? – thotë A. N.

– KˈshtuΙ besa. Kripën e due !

– Po ta tham qysh kˈtu: prej meje mos prit kripë pa pare. Meqë mˈ fole si tˈisha çoban lopsh, ene pare të kem, nuk ta bije.

– Po do ngatrrohesh me mue!

– Të ngatrrue se të ngatrrue, ma mirë po mbarojmë punë tashti, – i thotë A. N. e kthen pushkën e e vret dekun në vend.

Selishtasit e kishin zakon, që, sa ndigjohej nji pushkë, mblidheshin saora me marrë vesh çˈkishte ndodhë. A. N. e dite se asht i mbarue e nuk kishte udhë tjetër veç me i ra ndore dikujt. Ma e afërta shpi ishte ajo, ku ishte martue Fatimja, bash motra e atij që u vra. Shkon me vrap A. N. e i thotë:

– Oj Fatime, jam ndorja jote, se po më prish katundi.

– Po çˈke ba?

– Kam vra nji...

– Po cili asht ai?

– Vllau jot.

– T'u thafshin duert se më paske tha zemrën, – i tha ajo e, për nji dekik, ngriu në vend e nuk dite si me ja ba. Mbasanaj e mori veten e vendosi mos me e korit derën ku kishte le e derën ku kishte shkue.

– Hin mrena se je ndorja eme, – i tha vrasësit të vllait. – Me gjithse jam grue, nuk do t'i la me të vra.

Selishtasit morën vesh ku pat hi A. N. e dret e në shpi. Po u doli Fatimja e u tha:

– Ai asht ndorja eme e nuk keni me e prekë. Po të jeni burra zakoni e Kanuni, përcilleni për sot të shkojë në shpi të vetë, se ka kohë me e vra. Nuk i ka mbetë kujt gjaku pa marrë, por t' ketë hije kur e merr e si e merr.

– Tue e vra tashti nuk kemi pse presim nji ditë tjetër, – tha njani prej burrave.

– Mbaj kambët aty ku je, se nuk t'asht dhimb vllau em ma shumë se mue, – i tha Fatimja e ai u ndal.

U ndalën gjithë burrat. Hoqën dorë nga ajo që kishin ndërmend me ba. I banë thirrje dorsit të dilte se nuk kishin me e prish ndoren e Fatimes. Doli, e çuen shnosh' e mirë në shpi të vetë. Ai gjak asht marrë mbas pesdhetepesë vjetsh (1997), tue vra pikërisht A. N. që deshën me e vra atë ditë.

338. Ka raste kur nji person i vetëm, kur asht burr' i qanun e i njoftun, merr ndore disa katunde njiherësh.

Me 15 gusht 1920 ke Ura e Lushës në Arras nisi kryengritja e madhe antiserbojugosllave, ku burrnia e dy Dibrave, mrena dy sahatve, i shkuli ushtrit' e hueja prej istikamesh. Tym e duman u ba vendi. Ushtria e huej pati mjaft karakolle pothuej në të gjitha pikat kryesore, ma strategjike, që ka Dibra e Poshtme. Ajo kishte nji postë ene në Sohodoll. Sherif Tafa prej Sohodolli ishte kreytar komune. I shkon komandanti i ushtris' së huej e i bije ndore tue ju lutun me i shpëtue jetën atij e dhetë ushtarve që kishte nën komandë. Sherif Tafa ishte burr' i meçëm: ai nuk të epte pesë pa të marrë gjashtë. I mori në mbrojtje ushtart e komandantin e tyne, se nuk dihej si shkote puna e mund të kishte nevoj' ai e Dibra për ta. I mçefi ushtart e oficerin e i mbajti derisa ra nata, mbasanaj, nëpër rrugë të ngushta, i qiti në kufi e përtej.

Mbas dy javësh jugosllavët u kthyen e hynë në Dibër me ushtri të shumta. Ban rrmete në popull: dogjën, vran' e shkretuen sa mundën. Ishin nji komb që nuk e njifnin mëshirën njerzore e nuk pyesnin as për gra, as për fmij' e as për pleq. Nji oficer mblodhi burra e gra, fmij' e pleq, rreth tre mijë frymë, të tre katundeve e, si dhentë në shtrungë, i rrethoi në nji copë vend ke vorret e Sohodollit. Ushtart u rrinin nga të gjitha anët e nuk i linin me ba lvizjen ma të vogël. Urdhni ishte me i pushkatue

të gjithë. E mori vesh Sherif Tafa ç'kishte ndodh e dret e ke komandanti serb që mbate popullin të rrethuem. I tha:

– Mos e prek popullin, se ene ky popull nuk i ka prekun ushtart tuej para dy javësh, përkundrazi, i ka mbajtë, i ka ushqye, i ka strehue, mjekue e i ka përcjellë shndosh' e mirë në shpi t'veta, megjithse nuk erdhën si miq, por me zarm e bajoneta në duer. Unë kam fakte se populli i ka mbajtë ushtarët tuej.

Ai nxori nga xhepi nji copë letër që ia kishte marrë atë ditë komandantit jugosllav, ku thuhej se i quejtuni Sherif Tafa nga Sohodolli kishte shpëtue disa ushtarë e komandantin e tyne prej pushkatimit, prandaj, kurdo që ky person të bajë ndonji kërkesë ushtrisë sonë, ajo të merret parasysh.

– Oficeri që ta ka dhanë këtë letër, asht komandanti yn' i përgjithshëm e ndodhet në Peshkopi, – i tha oficeri jugosllav e shtoi: – K'tu populli asht mbledhë me urdhën të tij. Po dha urdhën ai, na e shpërndjamë. Shko e takoje. Ke afat vetëm nji orë.

– Mos e prek popullin njersa të vij unë, – tha Sherif Tafa e u nis.

Kur u kthye prej andej, kali kullote ujë sikur kishte hy në Dri. Sherif Tafa pruni letrën prej komandantit të madh; në letër thuhej që të lirohej populli e të mos prekej asnji. Prej Sherif Tafës shpëtuem tre katunde: Sohodolli, Borovjani e Bahutja.

XVI
NDËRMJETSIA

1839. Ndërmjets asht ai që hyn midis dy personave, dy fiseve, dy palëve për nji problem të caktuem, për të cilin ata i kanë keqsue marrdhaniet ja janë vra. Ndryshe nga ndorja, ndërmjetsia, bahet kur e keqja ka fillue.

1840. Ndërmjetsi asht i afërt me të dyja palët. Ai hyn me vullnet ndërmjetës.

1841. Për pajtimin e palve ndërmjetsi ma shumë përdor sullin tue u mbush mendjen me ba lshime njana – tjetrës.

1842. Ndërmjetsi synon me gjetë zgjidhjen ma të mirë për të dyja palët.

1843. Kur zgjidhja që gjen ndërmjetsi pranohet prej palëve, merr vlerë kanunore e nuk mund të prishet në mënyrë të njianshme.

1844. Ndërmjetsia, ene kur nuk ia arrin qëllimit, nuk asht punë e shkueme kot, mbasi, me t'u futun ndërmjetsi, palët mbeten në pritje, e keqja "ngrin".

1845. Ndërmjetsia mund të bahet për të gjitha llojet e problemve; mund të bahet me shue grindje të çastit, po ene acarime e tronditje të hershme.

1846. Ndërmjets mund të hyjë ene nji grue, kur asht fjala me shue nji grindje të atypëratyshme.

1847. Grueja në rolin e ndërmjetsit duhet me qanë me vlera të nalta morale të vetat, të shpisë ku ka le e të shpisë ku asht martue.

1848. Grueja ndërmjetse, njiqind me qanë vra, e pushon të shtimen e matejshme. Nuk ka burrë që nuk i bindet grues ndërmjetse.

Kapidani i Mirditës ishte nisë me shkue në Dibër të Madhe bashkë me treqind vetë të armatosun. Ma nalt kemi tregue se n'çrrethana ai u ba mik me Hoxhollin. Kapidani e ata q'e shoqnonin, ia mbajtën

shkurt, livadheve të Bulaçit, pa zanë udhën e madhe. Dolën disa malsorë me ua pre udhën, e, llaf mbas llafi, shkoi puna ke përdorimi i armve. Kapidani vërtet ishte tërtip, po ishte në vend të huej. Në k'to raste vendasit mblidhen e bashkohen si ai topi i borës që bahet nji ortek i madh sa ma shumë rrokulliset teposhtë. Prandaj kapidani ia diti shumë për nder asaj gjyshes së Bulaçit, që hyni midis burrave e tha:

– Prani shamatën se jam unë mes llafeve.

– Po ha, moj gjyshe, çfarë ke me thanë? – e pyetën vendalijtë.

– Kam me thanë shumë, – tha gjyshja e Bulaçit. –Mirditort i kemi miq e dashamirë, kanë ardhë me shkue ke miku i vetë, Hoxholli. Hoxhollin e kemi oxhak të Dibrës. As atë nuk kemi ku e çojmë. Pshtyjë terma, të bije në sy, pshtyjë teposhtë, të bije në gji. Nuk bahet shamatë me Mirditën pse shkeli barin. Shyqyr vend bari e vend mali jemi, k'to gjana nuk na kanë mungue.

Gjyshja e Bulaçit e ftofi shamatën. Mirditort zunë rrugën kryesore e po binin teposhtë ngadalë. Kapidani i Mirditës e arriti plakën që ishte me furkë në dorë e me barrë të druve në shpinë e i tha:

– Moj plakë, a ke noj djalë?

– Ka Zoti nja, – tha plaka.

– A vnjen?

– Tibe, or bir, asht n'at njedis burrash, as i majer, as i keç.

– Po kush asht i miri i të mirve, moj plakë?

– I majri i t' majerve asht ai q' i rri shamatës larg, por, kur e ze, nuk dërpetet ma; asht ai që ka besë e bujari. K'to e bajnë burrin – burrë!

– Po me halle si ja çon, moj nanë?

– Tibe, or bir, si na shef, me barrë të druve në shpajnë... Jemi tu hek keç, se jemi vend i thyem.

– Kshtu ka qanë shkrue, moj nanë, – i thotë kapidani i Mirditës.

– Jo mor bir, se disa nuk jetojnë kështu, ka ene që jetojnë shumë majer me nanën. Asht da me hile kjo dynja.

– Po a ka ndonji gja që nuk asht da me hile, moj nanë?

– Të gjitha me hile janë nda, or bir!Asnji gja në kët' jallandynja nuk asht da pa hile.

– Po vdekja?

– Ene deka, or bir.

– Po si, moj nanë, të gjithë do të vdesim.

– I vorfni des ene pa exhel, mor bir. Me u gërvisht në nji ferrë ban vaki që des, se për të vorfnin nuk ka doktora e barna, nuk ka spitale e ku di unë. Pasaniku e kërkon dermanin njer në gjur të shpuem e nuk e le veten n'dorë të Zotit, se Zoti ka thanë: "Përpiqu për vete, të përpiqem unë për ty".

Kapidani i Mirditës, i mbushi kutinë me duhan e nxori pesë lira me ja dhanë. Gjyshja duhanin e mbajti, lirat jo. Tha:

– O bir, unë kam nevojë ene për nji lekë, por jetë llafi, o bir, do thonë erdh kapidani i Mirdits e u dha flori gjisheve të Dibrës. Jet llafi, o bir, prandaj mos ja baj nanës atë të keqe...

Për drekë kapidanin i Mirditës u ndal nga nji i Lleshe. Lleshi preu njizet berra e bani bukë të madhe. Kapidani tha:
– Në Dibër ndajnë kanun ene gratë ".

1849. Nga ndërhymja e femnës, në rastin e përdorimit t'armve, pushka ndalet për arsye zakonore, po ene për arsye praktike, mbasi grueja ndërmjetse mund të vritet ja të shitohet, çka asht në kundërshtim me Kanunin.
1850. Kur dy a ma shumë persona kanë kapë pushkët me u vra, ndërmjetsi nuk hyn midis tyne fizikisht, por del në nji vend të dukshëm e lshon nji za të fort' e të kthjelltë: "Ndalni pushkën, se jam unë ndërmjets!".
1851. Roli i ndërmjetsit pushon me të prame pushka ja me t'u ndalë shamata.
1852. Si të ndahen palët, pajtimi i tyne bahet ma vonë prej njerzve të tjerë, në rrethana të tjera e tue ndjek procedurat kanunore.
1853. Në rast se ndërmjets asht ni grue, sa të prajë pushka, dorzanë hyjnë burra me i ba palët të ulen në Kanun.
1854. Ndërmjetsi, burrë ja grue qoftë, si ban thirrje me u ndalë shamata, tregon kush asht, se të tërmegjunit duen me e ditë me ka kanë të bajnë. Grueja ban të njoftun emnin e babës ja të burrit.
1855. Pushka, si të pushojë nji herë, nuk fillon prapë, se ndryshe nuk i mbahet fjala ndërmjetsit.
1856. Ndërmjetsi, kur asht i largët e i panjoftun, tregon jo vetëm emnin, po ene fisin të cilit i përket, Malin e krahinën, ku ban pjesë. Për ndërmjetsin që njifet nga të shamatuemit, mjafton vetëm përmendja e emnit.
1857. Ndërmjetsi, për raste të rralla, mund të jetë prej njanës palë, e cila asht konfrontue me palën tjetër. Ndërmjetsi në këtë rast ul palën e vetë që shamata të mos shkojë ma tej e të mos marrë përmasa të mëdha.
1858. Ka raste kur ndërmjetës nuk bahet vetëm nji njeri, po nji grup njerzish. Me t'u ndigjue pushka, burrat e katundit ka qanë traditë me rra e me u bashkue t'armatosun me marrë vesh ç'bahej.
1859. Hymja e burrave të nji katundi si ndërmjetsa, pushon çdo shamatë, se ata e kanë ene forcën me e mbrojtë Kanunin.

1860. Kur burrat e katundit hyjnë ndërmjetsa, prej atij dekiku nuk lanë ma njeri me u vra ja me u shitue, mos me u quejtë krahmbajtës të njanës palë.

1861. Ndërmjetsia mund të bahet për të shkuemen, për të tashmen e për të ardhmen. Ndërmjetsia për të ardhmen shuen farën e sherrit që ka mbi.

1862. Tagrin e ndërmjetsisë e ka ene Mali, i cili nuk lejon shamatën në territorin e tij apo me kalue andej ata që duen me ba shamatë.

Në vitin 1750 Bushatllijt e Shkodrës donin me e shtri sundimin e tyne ene në trevën e Dibrës. Aty rreth vitit 1770 u mëkamb dera e madhe e Hoxhollit në Dibër të Epër e kjo shikohej si pengesë nga ana e Bushatllijve për rritjen e ndikimit të tyne. Kjo ishte nji arsye e përballjes së mundshme të tyne me armë me Hoxhollin. Arsyeja e dytë qëndron në faktin se Bushatllijt ishin të njoftun për prirjen e tyne me u shkëputë nga Turqia e me krijue nji shtet më vete tue ecë kështu, dora – dorës, në rrugën e pavarsisë për gjithë vendin. Përkundrazi, Hoxholli ishte mëkambë e kishte fitue pasuni e autoritet nga mbështetja e sulltanit, prandaj kjo derë ishte besnike e Perandorisë e e Portës se Naltë.

Bushatllijt e ndanë mendjen me i vu nën kambë Hoxhollet me anën e armve tue dërgue kundër tyne forca të shumta ushtarake, të cilat, si, kaluen nëpër Reç e Dardhë, pa gjetë pengesë, iu dretuen Çidhnës, me kalue në Dibër të Madhe. Po çidhnakët nuk mund ta lejonin nji gja të tillë për dy arsye: e para, në bazë të Kanunit, nuk lejohet që nji Mal t'ja çojë luftën në derë Malit fqinj. Po t'i hapnin udhë ushtrisë së Bushatllijve, çidhnakët e shkilnin këtë normë të Kanunit. E dyta, çidhnakët nuk donin nji luftë vllavrasëse prej të cilës nuk mund të kishte të fituem. Ata ishin për bashkim e për vllaznim, se anmiku i përbashkët ishte Turqia. Shqiptarët kishin kujt me ia dretue armët e jo të luftonin me njani – tjetrin. .

Për këto arsye prijsit çidhnakë, si: Xhafer Kaloshi, Demir Lusha, Sal Alia, Hasan Koltraka, Sali Noka, etj., hynë ndërmjets midis Bushatllijve e Hoxhollit mos me ba luftë me njani – tjetrin, se kështu ata ndihmonin Turqinë e faronin djemninë shqiptare. Nji luftë me Dibër Bushatllijve do t'u kushtote shumë, mbasi ata nuk do të luftonin vetëm me Hoxhollin, por ene me përkrahësit e tij.

Pas disa ditësh ec e jak prijsat çidhnakë arritën t'i bindin Bushatllijt të ktheheshin për në Shkodër. Kjo ndërmjetësi shmangu nji tragjedi të madhe që kishte të bate me gjithë kombin"

XVII
PLEQSIA

1863. Plak quhet i pari i nji fisi ja i nji katundi që thirret me nda nji të dretë tue u mbështet në Kanun.
1864. Plaku asht i ditun, por ai ka ene tagrin e ndamjes të së dretës.
1865. Plaku nuk vendos me nda nji të dretë veç me mendje të vetë. Ai merr Çekiçin mbas veti me e pasë ndihmës në ndamjen e të dretës.
1866. Plaku me Plak ndryshojnë për kah zanja me punë. Ma i dituni e ma i ndershmi, të cilit i asht faktue ndamja e dretë, thirret ma shpesh prej të ngatrruemve.
1867. Pleqtë veprojnë në çift, rrallë herë vetëm.
1868. Pleqsia asht e trashgueshme. Kur nji Plak vdes, vendin ia ze djali i madh.
1869. Djali i madh ban punën e Plakut, ene kur ky i fundit smuhet fizikisht ja mendnisht e asht i pamundun me punue.
1870. Me nda nji të dretë djali i madh i nji Plaku merr burrin ma të ditun të fisit të vetë.
1871. Mbështetja e masipërme vazhdon derisa trashgimtari i Pleqsisë të mos ketë nevojë për ndihmës.
1872. Burri i fisit ndihmon Plakun, por ai nuk zavendson Çekiçin, i cili, në ndamjen e të dretës, asht krahu i djathtë i Plakut.
1873. Kur djali i madh i nji Plaku nuk ka zhvillim mendor të nevojshëm, këtʼ detyrë e merr njani prej djemve të tjerë.
1874. Në rast se Plaku nuk ka ma djem të tjerë, Pleqsia kalon ke nji burrë tjetër, që asht ma i qanmi midis burrave të fisit.
1875. E dreta e Pleqsisë i hiqet nji fisi, kur bahen katër – pesë breza pa nxjerrë burra Kanuni.

1876. Plakut, po bani nji punë të keqe, nuk i hiqet e dreta e Pleqsisë, por atë nuk e marrin ma për plak ose e marrin pak njerëz.
1877. Lura asht Bajrak e jo Mal. Lura ka bajraktarin, por ene Pleqtë.
1878. Lura i ka dënue Pleqtë pse kanë fut popullin në ngatrresa tue nëpërkamb Kararet e Dheut.

Lura ka 12 shpi pleqsh. Ata kishin vu Kararet e Dheut. Askush nuk mundej me i shkelë se dënohej randë. Kur vendi ynë u pushtue nga austro-hungarezët, në Lurë u ba rrmuj' e madhe; pushtuesit vran' e prenë popullin, u prishën Kararet e Dheut e u kthye instidati. Njerzit filluen ta vrasin njani - tjetrin sikur nuk e dinin se gjaku paguhej me gjak. Mos me u farue kret, burrat e Lurës u mblodhën me vu nji karar të ri ja me ngjallë ene nji herë Kararet e Dheut. Dhan' e morën, por, kaq shumë ishin ngatrrue punët, sa nuk mundën me u dhanë dum prapë. Herën e fundit, kur e kishin nda mendjen mos me u mbledh ma, ngrehet njani ene thotë:

- Burra, fol njani e fol tjetri nuk jemi tue u marrë vesh kurrë. Nuk thonë kot se sa ma shumë gra në shpi, aq ma shumë bucelat pa ujë. T'ia lamë njanit e të na rregulloj' të gjithve.

- Po kujt t'ia lamë?

- Mus Vladit. Si të thotë Mus Vladi, të bajmë të gjithë.

- Mus Vladit, Mus Vladit t'ia lamë, - thirrën shumë zana njiherësh.

Mus Vladi ishte burrë i vjetër, fliste rrallë, por nuk e lshote fjalën si lopa bajgën.

- Un' e di si duhet me u da kjo punë, por ka me ju randue shumë. Po nuk i najtët asaj që do tham unë, mos kërkoni të dame.

- Do t'i rrimë, do t'i rrimë, - thanë lurasit se e kishin kuptue që po shkonin dret farimit.

- Kararet e Dheut nuk na i prishi Austria, po i prishëm vetë. Hasmi bani të vetën, po ne nuk duhet të hutoheshim e të greheshim me vra njani - tjetrin, se e dimë që në Lurë nuk ta le kush gjakun. Kararet e Dheut nuk qenë vu kot, por me na mbrojtë ne. Dënimin ma të randë e kanë ata që prishën Kararet e Dheut e këto janë 12 Pleqtë. Prandaj do të dënohen 12 shpit' e Pleqve e jo populli mbarë, se populli nuk ka faj. Populli, nga ta dretosh, shkon. Dënimi asht ky: 12 Pleqve do t'u djegim shpitë, do t'u marrim qet' e parmenës prej grazhdi e do t'jua therim e mishin do t'ja ndajmë popullit. Mbasi të bahet kjo, po bani kush pushkë, ka dënimin me vdekje. Ai rrini ktij Karari?

Kështu foli Mus Vladi.

- I rrimë, i rrimë!- thirrën të gjithë burrat njiherësh.

- Neser ka me fillue zbatimi i ktij vendimi, - tha Mus Vladi.

Të parat u dogjën dy shpit e Vladit, se Vladi kishte dy shpi Pleqsh; u dogj nji shpi ke Aldedet, dy ke Ajazet, se ene Ajazi kishte dy shpi

Pleqsh: dy shpi ke Tollja, nji shpi ke Gjoçi, nji shpi ke Skana, nji shpi ke Nezha, nji ke Xhogjeka e nji ke Kaci. Me djegë shpitë që u përmenën, dolën të parët miqt' e dashamirt e ktyne shpive, mbasanaj populli mbarë. Mbasi u ba kjo punë, Lura ra në qetsi.

1879. Plaku zgjidh grindjet e mosmarrveshjet e vogla e të mdhaja, deri ke vrasja.
1880. Puna ma e madhe e Plaku asht mrena katundit.
1881. Plakut që i ka dalë emni për zgjidhje të dreta, thirret jashtë katundit e jashtë Malit.
1882. Kanuni nuk të ban me barrë pse le Plakun e katundit tand e del e kërkon nji Plak tjetër. Gjithkush ka të dretë me e mënjanue atë që nuk i pëlqen e nuk ja mbush mendjen.
1883. Plaku u hyn atyne punve që ka besim se i zgjidh dret.
1884. Plaku vlersohet ene në humbje, mbasi asht mençuni e madhe të pranosh se je i mundun.
1885. Qëllimi kryesor i Pleqve asht shuemja e sherrit. Nuk ka fitore ma të madhe, për të dyja palët, se sa shuemja e sherrit.
1886. Problemeve ma të vështira u dalin zot ata Pleq që kanë përvojë të gjatë e që janë ba të njoftun.
1887. Plaku paguhet nga pala që e merr.
1888. Pleqtë e ndajnë të dretën ndër sy të mexhelisit që asht mbledhë me atë rast. Ndamja e dretë gjen aprovimin e të gjithve.
1889. Secili Plak ep zgjidhjen e vetë. Plaku që "bije në gjunjë", pranon humbjen. "Kur të grrucë Kanuni, duhet me i ndejtë!", thotë populli.
1890. Pleqtë mundohen me e nda dret, pavarsisht se kush del i humbun e i damtuem.
1891. Plaku nuk ia kundërshton askujt mbrojtjen, po nuk ep garanci se do ta nxjerrë të fituem.
1892. Në rast se Pleqtë nuk pranojnë zgjidhjen e shoshojt, thirret nji Plak tjetër.
1893. Plaku që u thirr, le në fuqi njanën prej zgjidhjeve që u dhanë, ja ep zgjidhje tjetër.

1894. Plakut të tretë duhet me i ndejtë.
1895. Plaku i tretë paguhet nga Plaku që nuk i ndejti zgjidhjes së dretë.
1896. Plaku i tretë rrallë mund të paguhet nga të dy Pleqtë.
1897. Plaku i tretë paguhet ma shumë se nji plak i parë.
1898. Pleqtë nuk takohen me nda çeshtje që bijen në kundërshtim me Kanunin.
1899. Plaku nuk mund të mbrojë atë që ka vra, tue thanë se nuk ja ka gjakun filanit. Hapsina e mbrojtjes së plakut asht për mënyrën e rrethanat e marrjes së atij gjaku etj.
1900. Pajtimi i gjaqeve asht puna ma e randë e Pleqve.
1901. Pleqtë merren me pajtimin e atyne gjaqeve që janë barasue: nji me nji, dy me dy etj.
1902. Kur nji person nuk e ka marrë gjakun, nuk ka Plak që shkon e i thotë: "Mos e merr atë gjak!"
1903. Personit që nuk e ka marrë gjakun, Plaku mund të shkojë me kërkue faljen e gjakut.
1904. Pleqtë ene kur nuk merren dretpërdret me pajtimin e gjaqeve, me zgjidhjet që apin, ndihmojnë shumë në pajtim. Gjyqtia e paanshme vetvetiu çon në shuemjen e shamatës. "Kur nuk të njifet e dreta, të jetë pushka në dorë", thotë populli.
1905. Pleqtë nuk mbajnë armë. Udhtojnë vetëm me shkopin në dorë.
1906. Plaku nuk e mban shkopin me u mbështet (plaku mund të jetë i ri), por si shenjë për ndamjen e të dretës. Shkopi ishte si skeptër.
1907. Plaku nuk bije në gjak, se nuk vret e as nuk e vrasin.
1908. Dibra e ka nda vetë të dretën ; ajo nuk ka shkue ke kapidani i Mirditës, si banin krahinat e tjera.

Dy prej fiseve ma të përmendun të Dibrës së Poshtme, Lusha e Noka, qenë vra për shumë vjet me njani – tjetrin. Askush nuk mundi me i pajtue. Ata vetë ishin shpi pleqsh, e, kur merrnin pleq të tjerë, u dukej se ata nuk e ndanin dret. Po secili të dretën e dote për vete e harronin se nuk ka dy të dreta. Ma në fund meruen me shkue ke kapidani i Mirditës. Natën e parë bujtën në Reç ke Laçi.

Laçi ishte shpi e madhe, me të hyme e të dalme të shumta. Kujt i binte rruga, ke Laçi bujte. Zoti i shpisë e mori vesh për ku ishin nisë e pse po shkonin, por, si burrë i mençun që ishte, nuk dote me dalë mbi Çidhnën, se, nji gja që nuk zgjidhej në Çidhën, zor të zgjidhej në Malet e tjera të Dibrës. "U baftë ma e mira!", uroi plaku i Laçit e nuk e ngau ma atë punë.

Po shpive të mira nuk u vnjejnë vetëm burrat, po ene gratë. E në Dibër ka pasë gra që ua kanë kalue burrave. Njana prej tyne ishte Havë Doçja, plaka e Laçit. I pyet ajo neser në mëngjes Lushën e Nokën:

– Ku keni ndërmend me shkue, or djem, që keni dalë në këtë të ftoftë të madh? Mbramë nuk më ra me ju pyet se e pat radhën zoti i shpisë.

– Kemi me shkue ke kapidani i Mirditës, – tha me plot gojën Lusha.

– Po a nuk i thoni nanës pse po shkoni në këtë gazep ke kapidani i Mirditës? A thue keni shumë hall e nuk u ban pa sosun në Mirditë?

– Kemi hall të madh, moj nanë, – tha Noka. –Jemi vra shumë vjet e vazhdojm' me u vra ene sot e ksaj dite. Kemi dhanë besë veç për këtë rrugë që po e bajmë bashkë. Nuk kemi lanë plak e stërplak pa marrë, po nuk kanë mundun me na rregullue. Veç në baftë gja kapidani i Mirditës.

– Ofshe, ofshe! – ia bani Havë Doçja e rrafti duert si për gjamë.

– Pse po ban kshtu, moj Havë Doçja !? – e pyeti Lusha.

– Hallall e paçi bukën e kripën teme, se Kulla e Laçit prêt e përcjell miq për natë, por unë kam dijtë se po u baj ismet do djemve që nuk i ban ma nana, nji Lushe e nji Noke, kurse ju qaki zogj stërçoke!

– Pse po na shanë mrena në shpinë tande, moj Havë Doçja? – brofi Noka.

– Po marre nuk keni? – i pyeti Havë Doçja.

– A asht marre me u pajtue? – e pyeti Lusha.

– Ene cull't e gjepit që rrinë cullak, se nuk e njofin marren, e dinë se nuk asht marre me u pajtue. Marre asht me shkue e me u pajtue Mirdita. Dibra nuk shkon në Mirditë ke kapidani, se ka kapidana për dere. Ju jeni shpi pleqsh, pajtoni dynjanë e nuk dini me u pajtue vetë. Çuditem si u marrin ju për pleq? ! Se kur ustai nuk nreç shpin' e vetë, s' merr kush usta...

– Ne nuk i lshojmë udhë njani – tjetrit se kujtojmë që do thotë mileti: e bani prej frike...– tha Noka.

– Po jo, mor i miri i nanës, kush asht ma i mirë, kush asht ma soj, i hap udhë shokut. I meçmi përherë ia liron udhën budallit. Sojsuzi ngul kambë si magjeri në akull, kurse i mençuni, sojliu, ta liron udhën...

Lusha e Noka nuk shkuen në Mirditë. U pajtuen vetë!

1909. Kanuni i Maleve të Dibrës i le shumë hapsinë katundit në pajtimin e gjaqeve e të çdo ngatrrese.

1910. Pajtimi që bahet prej katundi ka shumë të mira, por dy janë ma kryesoret: palët nuk shpenzohen si me Pleq, të cilët jo vetëm kërkojnë shumë pare, por ene dreka e darka të mira, që jo të gjithë kanë mundsi me i përballue; kur katundi ndanë nji të dretë, fryma e pajtimit hyn ke të gjithë; pajtimin e katundit askush nuk mundet me e prishë se del me pula në dorë.

XVIII
BESA

1911. Besa asht boshti kryesor i Kanunit. Pa besën asnji institut i Kanunit nuk do të funksiononte.
1912. Mosmbajtja e besës asht e dënueshme për nga ana morale, por ene nga ana kanunore; ajo nuk ka vetëm "Faqen e zezë", por ene dënime të tjera që shkojnë deri në marrjen e jetës.
1913. Besë munden me lidhë dy ose ma shumë persona, shpi, katunde, krahina, Male etj.
1914. Besën e gjakut e kemi nji ditë, njizet e katër orë, nji javë, nji muej, nji vit.
1915. Gjatë kohës së besës askush nuk mundet me shti në hasmin e vet.
1916. Besën e kemi për të sotmen e për të ardhmen.
1917. Asht nder e burrni me dhanë besë, asht çnjerzim e faq' e zezë me e thye besën. "Thyemja e besës asht vdekje për së gjalli", thotë populli i Dibrës.
1918. Ai që ka me dhanë gjak, ka të dretë me i kërkue besë atij që i ka gjakun. Ky i fundit asht e udhës me i dhanë besë, se "E keqja e e mira janë për dere, sot për mue, neser për ty".
1919. Besa asht burrni e mençuni fund e krye: atë duhet me ditë si me e kërkue, kur me e kërkue, me cilin me e kërkue, sa me kërkue.
1920. Ai që çohet me kërkue besë, nuk paguhet prej besëkërkuesit.
1921. Besë me pare ja prej frike nuk ka.
1922. Ai që shkon me kërkue besë duhet me qenë i aftë e i ndershëm me i çue fjalët pa lakime e shtrembrime, pa heq e pa shtue asgja.

Deri më sot nga historiografia jonë asht thanë që atdhetarin e madh dibran, Elez Isufin, e vrau Zogu, në dhjetor të vitit 1924, kur hyni në Shqipni nga ana e Jugosllavisë e përmbysi regjimin e Fan Nolit. Vërtet Elez Isufi u plagos për vdekje kur Ahmet Zogu hyni në Shqipni. Kjo dihet, por ajo që nuk dihet apo dihet nga pak vetë, qëndron në faktin që Ahmet Zogu bani përpjekje me lidhë nji besë me Elez Isufin. Ngjarja ka rrjedhë kështu:

Elez Isufi nuk mori pjesë në t'ashtuquejtunin revolucion i qershorit 1924, i cili solli në pushtet Fan Nolin. Në këtë revolucion, përveç ushtrisë që luejti rolin kryesor, si krah i armatosun ishte Bajram Currri, i cili, si mori Lumën me forca revolucionare, iu dretue Dibrës. Po Bajram Curri nuk mund të bante asnji hap nëpër Dibër po të mos donte Elez Isufi. Ngaqë Bajram Curri pati përkrahjen e Elez Isufit, revolucioni "triumfoi" ene në Dibër.

Ahmet Zogu i dinte k'to. Kur po përgatitej me hy në Shqipni nga ana e Dibrës, thirri në Dibër të Madhe Murat Kaloshin e Dine Hoxhën me ju komunikue vendimin e tij e, në të njejtën kohë, i porositi që ta përkrahnin, po qe nevoja, me armë. Natyrisht, të dy ia dhanë fjalën, mbasi ata ishin zogistë të bindun. Po çeshtja ishte ke Elez Isufi. Murati e Dinja ishin dhandurë të Elez Isufit. Ishin miq, po paria e Dibrës nuk ka pyet shumë për miqsi para interesave. Me gjithatë, Zogu u besoi Murat Kaloshit e Dine Hoxhës komunikimin me Elez Isufin. Prej Elezit kërkohej që ai të mos e kundërshtote me armë hymjen e Zogut në Shqipni. Ruejtja e "neutralitetit" ishte e mjaftueshme për rastin konkret. Elez Isufi ishte dakort, por i vuni disa kushte Ahmet Zogut.

Besa sigurisht do lidhej, por Murat Kaloshi e Dine Hoxha, as fjalët e Elez Isufit për Zogun, e as fjalët e Zogut për Elez Isufin, nuk i transmetuen me besnikni, po shtuen prej vetes tue u ba shkak që Elez Isufi të acarohej e të merrte vendimin me e pritë hymjen e Zogut në Shqipni me armë. Në këtë përplajse të panevojshme, ndodhi ajo që tashmë dihet...

1923. Besa kërkohet me anë të nji miku ja të nji dashamiri të të dyja palëve.
1924. Fjalët me të cilat kërkohet besa varen prej personit që e kërkon e prej qëllimit për të cilin e kërkon.
1925. Ene pse dhanja e besës asht burrni, Kanuni nuk e detyron hasmin me dhanë besë. Kërkesa për besë duhet me qanë e arsyetueme.
1926. Besa ma spari kërkohet për dasm' e për mort, por ene për halle të tjera.

1927. Për mort besa epet kurdoherë e asht njimuore, kur kërkuesi i besës e ka mortin në shpi të vetë.
1928. Ai që ka me marrë gjak, kur hasmin e ka në katund e për këtë arsye e shikon që i ndodhi vdekja, ia çon besën pa ja kërkue. Hasmit të largët, që nuk di gja për atë mort, i kërkohet besë.
1929. Dhanja e besës varet nga zoti i shpisë të cilit i kërkohet.
1930. Për dhanje bese ndërhyn ene katundi në favor të atij që e kërkon.
1931. Besa nuk fillon në dekikun që u dha fjala, por dy – tri ditë ma vonë, mbasi besëdhansi ka detyrë me njoftue vllaznin', kushrijt' e njerzit ma t' afërt: "Unë filanit i kam dhanë besë, prandaj mos shtini në të, se jo vetëm keni faqen e zezë, por ene gjakun në derë".
1932. Besa fillon në dekik vetëm kur epet për mort.
1933. Besa i kërkohet vetëm të zotit të shpisë, atij që ka me marrë gjak e jo kushrijve e t'afërmve të tjerë.
1934. Besa nuk mbaron në ndonji datë kalendarike, por në ditë të shnueme për gjithë popullin, si: Bajrami i Madh, Bajrami i Vogël, Dita e Verës, Shëngjergji, Shëmria etj. Kjo bahet mos me prish kush besën prej ngatrrimit të datave.
1935. Dorsi, sa të baj vrasjen, duhet me u mbyllë. Për të nuk kërkohet besë, me përjashtim të ndonji rasti shumë të rrallë. Dorsi, ene kur i epet besë, duhet me i pasë shumë të kufizueme lvizjet.
1936. Ai që nuk do me dhanë besë, thotë: "Nuk kam terezi me dhanë besë".
1937. Kërkesa për besë përsëritet nga ai qe ka nevojë për të, por jo mrena pak ditve, jo aq shpesh sa me e ba hasmin me thanë: "M'u hiq dere!".
1938. Ai që do besë, po pat tre hasëm, duhet me ia kërkue atë secilit prej tyne, mbasi askush nuk asht i detyruem me dhanë besë pse ka dhanë nji tjetër.
1939. Shpia e dorsit, si të marrë besën, e përdor atë për qëllimin për të cilin e mori.
1940. Ata që marrin besë, nuk duhet me e mbajtë kryet nalt e me u kapardis, se besa epet për hall të madh.

1941. Ai që vret hasmin në besë, mbetet i çnjerzuem para populllit e gjak nuk ka marrë, por ka vu gjak në derë.
1942. Katundi besëthyemit i djeg shpinë, ja e përze prej vendlindjes.

BESA SI FJALË E DHANME

1943. Besa ka randsi të madhe ene kur asht si fjal' e dhanme.*
1944. Kur nji burrë ep fjalën e nuk e mban atë, quhet "E luejtme!" "E luejtmja" asht shum' e randë. Burri që luen nuk ka pikë burrnie e nuk vlen me hy në mexhelis.
1945. E mbajtmja e fjalës asht vlerë. Ajo u ban shërbim të madh njerzve.

Selim Sula prej Sllove thirret nji herë prej B., i cili, mbasi biseduen nji copë herë të mirë për gjana pa randsi, doli atje ku i interesonte e tha:

– Or Selim, kam me të dhanë dy qese me flori me vra Dine Hoxhën. Atë njeri duhet me e heq qafe. Ne nuk na rri nëpër kambë, ene ti shef punën tande e bahesh pasanik.

– Mue Dinja më ka dhanë nji teneqe flori me të vra ty, po nuk ja mora. Atij që i kam ngranë bukën e i kam pi kafen, nuk ia baj të keqen ene për nji mal me flori, pale ma për dy qese ja për nji teneqe. Nuk jam prej atyne që hanë bukën e përmbysin kupën. Unë i pasun jam ke nuk ka, mbret e shkuem mbretit. Duert nuk i kam lye me gjak, kujt keq nuk i kam ba, kujt borxh nuk i kam. Ç'më duhet mbretnia mue? Ku ta çoj pasuninë ma shumë se sa këto që kam? Çdo njeri ka pasuninë e vetë, unë kam timen...

B. mbeti i habitun prej fjalve të Selim Sulës. Ai për disa minuta ndejti si i trushulluem. I foli mbasanaj me tjetër ton e i tha:

– Për këto fjalë që më thae, e për këtë burrni që tregove, kërko çfarë të duesh.

---

* Populli i Dibrës ka shumë fjalë të urta për besën si fjalë të dhanme:
"Burri lidhet për fjale, kau lidhet për brinash".
"Fjala e burrit, si pesha e gurit".
"Burri për nji fjalë vdes".
"Fjala e dhanme, qumsht nane".
"Fjala e dhanë, gur i shtanë".
"Fjalën mbaje e mos e ep, po e dhae, mbaje mos e prish".
"Burri që luen fjalën, asht grue e keqe".
"Burri që luen fjalën, asht dhelpën".
"Burri ku ha bukën, s'e përmbys kupën".
"Burri e ka "po", "po", "jo", "jo".

– Nuk kam nevojë për asgja.

Lut e lut, por Selimi nuk po kërkote gja. B. ma në fund i tha:

– Me ba me ra ngushtë, kam me ta hek litarin prej qafe.

B. ishte njeri i afërt me mbretin Zog. Selimi i tha:

– Faleminderit, këtë e pranoj, ene pse qafën time nuk e kërkon kërkush me e vu në litar.

Mbas do kohësh, vllau i Selimit vrau nji të Lushe nga katundi Arras. Nji vit ma vonë, nji tjetër Lush, vllazni me atë që vrau vllau i Selimit, u kap në Tiranë për nji faj që bani, e u dënue prej gjykatës me varje në litar. Selim Sula ndodhi në Tiranë. Ai ndigjoi tellallin tue thanë se në filan orë e në filan vend varet filan njeri. Selimit iu kujtue se B. i kishte thanë se ia kishte borxh nji të heqme litari prej qafe. I shkon në shpi e i thotë:

– Kam ardhë me ma la borxhin që më ke.

– Çfarë borxhi të kam, o Selim?

– Me ma heq litarin prej qafe.

– Po kush ta ka vu litarin në qafë, o Selim?

Selimi i tregoi si kishte ngja. Kur B. e mori vesh, i tha:

– Po ç'të hyn në punë ty Lusha?

– M' hyn, m' hyn, me nji gur vras dy zogj. Lushën e shpëtoj, por shpëtoj ene vllaun tem që ka mbetë mshelë prej Lushe, se e falmja të falmen ka, – dhe ia tregoi me hollsi si ishte puna.

– Bre, bre, ç'je ti O Selim, – i tha B. – E kam dhanë fjalën e do ta mbaj. Po shkoj t'i lutem mbretit. Vendimi për Lushën asht marrë, por besoj se mbreti ka me ma çue fjalën.

E vërtet B. shkoi ke mbreti e ai e fali Lushën.

– Mirë, – i tha mbreti, – po tjetër herë mos bjer në lojën e dibranve.

1946. Betimi asht besë. Po bane be tue përmend emnin e Zotit, ajo be nuk duhet me u shkelë.

Selim Sula, që përmendëm ma nalt, në moshë të rinisë të merrte nëpër kambë. Elez Isufi e mbate mbas vetes. Nuk bate asnji rrugë pa Selimin përmbrapa. Se ai ishte trim e besnik i madh. Nuk u ndanë kurrë, derisa Elezi u vra. Elez Isufi kishte tri gra. Të parën e vrau pa hiri, kur ishte nuse e re. Njana prej dy grave që mbeti, nji mëngjes, kur Elezi ishte në krye të vendit e vallja e burrave përreth tij e plotë, hyni mrenë n'odë të burrave e nisi me i folë Elez Agës mbar' e prapë do fjalë që nuk i mban as toka. Grueja nuk do ta dijë për burrin ene sikur ta ketë perandor. Elezi veç rrite e e shifte, burrat kishin unjë kryet në tokë, kurse Selim Sula e mbate dorën në patllake e sytë nga Elez Isufi. Shikimi i tij thoshte: "A t'i bije? ", se Selimi ishte me mbrojtë jo vetëm jetën, por ene nderin e dinjitetin e Elez Isufit prej cilitdo që guxonte t'ia prekte. Ia preku grueja, ajo ta paguej. Të shkojë ke qetra, pak gra

ka kjo dynja! Po Elezi e përmbante. Mos o Selim, nuk ban, i thoshte me isharete e Selimi nuk e nxori patllaken. E shmrazi çfarë kishte në zemër grueja e Elez Isufit mbi të shoqin e doli. Elezi i tha Selimit:

– Or Selim, ti je djalë, hala nuk je martue, por mos u çudit se gratë kshtu e kanë. Me marrë mbrapa gruen, duhet me vra nga nji në natë e nuk të del gjithë Dibra me gra. Duhet me ndejtë veç tue u martue...

– A po ma ndigjon nji fjalë, or Elez Isufi, ta ndigjojnë gjithë burrat që janë këtu....

– Fol, or Selim, – i tha Elezi.

Të gjithë hapën veshët ç'do të thoshte Selim Sula. Ai tha:

– Për Zotin, për Zotin, për Zotin, Selim Sula nuk ka me u martue. Kur ti që je Elez Isufi, ta bani grueja kshtu, po mue?

E mbajti betimin: nuk u martue kurrë.

XIX
BEJA

1947. Beja asht institut i Kanunit.
1948. Beja bahet me u la prej të keqes që ta kanë ngarkue.
1949. Si të bahet beja, je i lamë para të gjithve. Përtej besë nuk ka asgja.
1950. Beja asht e randë ene kur e ban me të dretë; beja në rrenë të qetë fare.
1951. Beja asht e domosdoshme, se ajo mbyll çdo plagë, që nuk mund të mbyllet me asgja tjetër.
1952. Shoqin, të cilit i kërkohet me ba be, ke detyrë me i shkue mbrapa e me e la, se ene ai kthehet e të lanë ty, po qe nevoja.
1953. Betë janë të shumta e të ndryshme: për gjak, për tokë, për gja e mall të vjedhun, për shpifje e për çdo gja të keqe që ta kanë ngarkue e nuk e ke ba.
1954. Be përmbi be nuk ka. Beja epet nji herë.
1955. Beja epet me provë. Ai që të ndjekë ne be quhet provtar.
1956. Be me provë asht ajo që nuk bahet vetëm, i zoti i besë shoqnohet nga burra të tjerë, numri i të cilve varet nga lloji i besë.
1957. Ka ene be që bahet vetëm, pa provtarë.
1958. Kur beja bahet me provtarë, gjysma e tyne janë të njefun e gjysma të panjefun.
1959. Provtart e njefun caktohen nga kërkuesi i besë.
1960. Provtart e panjefun merren nga i zoti i besë.
1961. Me sa provtarë duhet ba nji be, asht e caktueme nga Kanuni.
1962. Kërkuesi i besë e zoti i besë nuk kanë të dretën e caktimit të numrit të provtarve. Kjo varet nga lloji i besë, për çfarë bahet ajo.

1963. Beja për gjak bahet më njizet e katër provtarë: dymbëdhetë të njefun e dymbëdhetë të panjefun.
1964. Beja për tokë bahet me dymbëdhetë provtarë: gjashtë të njefun e gjashtë të panjefun.
1965. Beja për vjedhje bahet me tre provtarë: tre të njefun e tre të panjefun.
1966. Ai që kërkon be, asht kërkuesi i besë, ai që e ban, asht zoti i saj.
1967. Kërkuesi i besë e zoti i saj nuk bisedojnë direkt; ata merren vesh me anë të njerzve të afërt.
1968. Beja të mban ma larg se gjaku.
1969. Po qe se beja të kërkohet, ajo duhet me u ba, ndryshe jetë në të keqe.
1970. Kërkuesi i besë, ka raste, që i çon fjalë të zotit të besë e i thotë: "Me më ba be me filanin, je i la". Pra, mund të bash be vetë i dytë ja vetë i tretë. Po varet për çfarë ban be. Për gjak, si shembull, nuk mund të bahet be pa njizet e katër vetë.
1971. Beja vetëm, pa asnji provtar, u epet burrrave të përmendun e dinjitar.
1972. Zoti i besë hyn ke provtart e njefun. Po qe se beja bahet me njizet e katër vetë, të njefunit janë: zoti i besë e njimbëdhetë të tjerë mbas tij, të cilsuem me emën e mbiemën prej kërkuesit të besë.
1973. Kërkuesi i besë cakton ata provtarë që ka besim se nuk bajnë be rrejshëm.
1974. Kërkuesi i besë në numrin e provtarve fut ene nji ose dy ke të cilët ka dyshim se ja kanë ba të keqen, veç zotit të besë.
1975. Kërkuesi i besë ka detyrë me e ndigjue benë. Ai ua ve veshin mirë fjalve që kanë me thanë të dyshuemit kryesorë, veç zotit të besë.

F. F. iu ngarkue nji vrasje e mçeftë. Zoti i shpisë së viktimës i çoi fjalë: "Pa m'u lirue, më ke gjakun". F. F. vendosi me e la veten, mbasi nuk e kishte kryem atë vrasje. Bekërkuesi në provtart e njefun futi ene K. S., ke i cili dyshote si ke zoti i besë. Provtart e njefun bashkë me ata të panjefunit ditën e caktueme u mblodhën me ba be. I pari, si zakonisht,

u betue zoti i besë, tue thanë këto fjalë: "Për k'të (tue prekë Kuranin) e të Zotit, si paça ba, më nimoftë, unë nuk t'kam vra e as nuk e di kush t'ka vra". Kshtu, mbas tij, u betuen të gjithë provtart e njefun. Kur i erdhi radha K. S. -së, ai u betue tue thanë k'to fjalë: "Për k'të e të Zotit, si bafsha, më nimoftë, F. F. nuk të ka vra e ai as nuk e di kush të ka vra". Po kërkuesi i besë, që ua vuni veshin me kujdes fjalve të tija, i tha:

– Po ti vetë a m' ke vra?

– Unë jam provtar e kam ardhë me la F. F.

– Ti laj veten: m'ke vra apo nuk m'ke vra?

– Unë kam ardhë si provtar e tjetër be nuk të baj ta di se mbaj njiqind gjaqe, – u përgjigj ai e, me k'to fjalë, mbeti në të keqe, kurse F. F. u lirue prej saj. Provtart e tjerë nuk u betuen, se beja kishte marrë fund.

1976. Zoti i besë ka të dretë me kundërshtue deri më tre provtarë të njefun nga kërkuesi i besë.

1977. Provtart e njefun kundërshtohen në këto raste: kur janë hasëm të zotit të besë, kur i zoti i besë nuk ka marrdhanie të mira me ta, kur janë njerz të njoftun për punë të kqija, pa nder e dinjitet.

1978. Njani prej provtarve mos me ardhë me ba be ditën e orën e caktume, i zoti i besë jetë në të keqe.

1979. Provtart që kundërshton zoti i besë, kërkuesi i saj asht i detyruem me i zavendsue me të tjerë.

1980. Po qe se zoti i besë kundërshton ma shumë se tre provtarë të njefun, kuptohet se atë nuk e lanë kush, prandaj ka të keqen në derë.

1981. Zoti i besë u shkon në shpi hem provtarve të njefun, hem provtarve të panjefun, të cilve u kërkon me e ndjek në be. Mbasi të plotsohet numri i tyne, caktohet data, ora e vendi i besë.

1982. Provtart e njefun nuk duhet të jenë shumë të pikaderdhun ; ata duhet të banojnë sa ma afër shpisë së zotit të besë. Nuk mund të caktohet provtar i njefun burri i nji Mali me ba be në nji Mal tjetër.

1983. Zoti i besë betohet vet para provtarve me i sigurue ata që nuk po i çon në be të rrejshme. Pavarsisht prej besë që ban i zoti i saj, provtart, veç e veç, e të gjithë bashkë, si të njefunit

ashtu ene të panjefunit, bajnë hetime mos me shkue në be të rrejshme.

1984. Hetimet fillojnë në dekikun kur ata apin fjalën me qenë provtarë e deri në ditën kur duhet me u betue. Gjatë kësaj kohe ata kanë të dretë me ndrrue mendje e me heq dorë prej të ndjekmes në be, po qe se zbulojnë nji fakt që dëshmon se po shkojnë në be të rrejshme.

1985. Kur njani prej provtarve heq dorë prej të ndjekmes në be për shkak se ka zbulue se ajo asht e rrejshme, ai e thotë këtë hapun para zotit të besë e provtarve të tjerë tue numrue k'to fjalë: "Nuk kam për qëllim me lanë shoqin në baltë, por beja asht e rrejshme e nuk mundem me marrë pjesë në të ".

1986. Në rastin e masipërm, kur faktet janë bindse, prej beje tërhiqen ene provtart e tjerë e zoti i besë nuk ka çfarë u kërkon.

1987. Kur faktet nuk janë bindse, atë që u tërhoq nga beja, e quejnë besëlujtun e e zavendsojnë me nji tjetër e beja bahet.

1988. Beja bahet në natyrë e në mekamet e teqes.

1989. Në Dibër me ba be njerzit dretoheshin kryesisht në teqe të Limjanit, po ene në teqe të Brezhdanit, të Vleshës, të Borovjanit, etj.

1990. Po qe se kërkuesi i besë nuk shkon me ndigjue benë ditën e caktueme, beja quhet e bame.

1991. Ka raste që kërkuesi i besë, kur shikon se kanë ardhë me ba be në ditën, orën e vendin e caktuem zoti i besë e gjithë provtart, nuk i le me u betue, po thotë: "Ben' e quej të bame".

1992. Fjal't e besë nuk duhen ndrrue, ato thuhen nji për nji si të jetë caktue ma para.

1993. Fjal't i numron zoti i besë, provtart që betohen mbas tij, i përsëritin.

1994. Fjal't e besë janë në varsi të llojit të besë.

1995. Be bahet ene për vrasje pa hiri, kur rrethanat e vrasjes janë të dyshimta për familjen e viktimës.

Elez Isufi ka pasë tri gra. Të parën e mori nga malli, të tjerat nga halli. Të parën e pat njoftë qysh vashë. E pa vetëm nji herë e vetëm nji dekik ju desht me vendos: "Kjo do të bahet nusja eme".

Kur erdh nusja me hy në shpi të dhandrrit, të gjithë sa ishin në dasmë, u shashtisën nga bukuria e saj. Ajo sikur lshoi nji dritë të re veç asaj që lshonte Zoti me diellin. Grania për nji dekik e pushuen kangën. U shtangën prej bukurisë së nuses e mbetën pa gojë. Nuk dinin ç'epitete të përdornin me vu në pah bukurinë e saj. Mbas nji hutimi të shkurtë, njanës prej tyne ju kujtue në mënyrë të mjegullueme nji kangë fort e lashtë, të cilën e kishte nigjue prej rapsodësh të hershëm, kangë që e këndonin me sharki. Disa nga vargjet e saj ishin k'to:

"Vetulla e saj e drejtë si fiskaja
Shtegu i ballit si shtegu i malit,
Kur merr hana me prendue,
Syni i saj si kokrra e qershisë,
E ka qerpikun si krahu i dallëndyshes,
Fytyra e saj si kuqet molla në degë,
Hunda e drejtë o si kalemi i Tushës,
Goja e vogël si lulja kur shpërthen.
Dhambët e bardhë si gurëzit e lumit,
Fill mbas shiut, kur po i shndrit dielli.
Qafa e saj si qafa e pëllumbit
Shtati i saj porsi qetinë!"

Elez Isufi e adhuronte nusen e vetë, po me fjalë nuk i kishte shpreh asnji lloj ndjenje. Ai ishte fjalëpak me të gjithë, k'shtu ishte ene me nusen. Nji mëngjes, kur ajo po fshinte odën, Elezi kapi pushkën me dalë, po, ndërsa po kapërcente pragun e derës, u ndal e i tha nuses:

– E di se unë të vras!?

Me siguri nuk deshi t'i thoshte ashtu. Mbase deshi t'i thoshte ndonji fjalë të ambël, të bukur, ledhatuese, por u pendue n'dekik e në gojë i erdhën ato fjalë të kobshme.

– E di, – tha nusja tue mos ngritun kryet prej punës që po bante.

Nuk dihet nëse shejtani apo Elez Isufi e luejti pushkën, po ajo bani "Bam" e nusja e bukur ra dekun në tokë. Elez Isufi ngriu në vend, por e keqja qe ba. Doli si i marrëmenç nga shpia e nuk hyni ma në të derisa mblodhi njerzit e i bani be babës së nuses se ajo kishte qanë nji vrasje pa hiri.

1996. Thashethemet nuk lejohen me u përhap, veçanrisht kur ato kanë të bajnë me gratë. Nderi i grues nuk bahet pazar. Nga e përfolmja e grues janë shkaktue fatkeqsi të mdhaja.

Xh. M. e mbushi vendin me fjalë se grueja e tradhtonte me nji tjetër. Ishte nji rast i rrallë kur burri përhapte fjalë për gruen e vetë. Burrat e katundit epnin e merrnin, mblidheshin e derdheshin, demek me provue se grueja e Xh. M. ishte si thoshte i shoqi, e pandershme, apo ishte e ndershme. Siç ndodh në k'to raste, njani i bije thumbit, tjetri patkoit, njani do vërtet me e zgjidhë problemin, tjetri do me e fut lamshin në zabel; njani ka në shpirt atë pikëllimin e natyrshëm njerzor, kurse tjetri knaqet me vuejtjet e hueja...

Nusja e shkretë ishte mshelë mrena, se nuk mund t'u dilte njerzve nër sy prej atyne fjalve që thuheshin. Ajo kishte turp tashma ene hanën e diellin. Pa pasë asnji provë, mexhelisi i burrave e qiti gruen fajtore, e akuzoi si shkelse të kunorës e i dha, në kundërshtim me Kanunin, vendimin me vdekje. Llojí i vdekjes ishte djegia në turrë të druve në nji vend të hapët ku ta shikote gjithë katundi. Kanuni e ka përcaktue qartë se grueja e jarani i saj mund të vriten me nji plumb kur i gjen nji mbi nji. Tjetër vdekje nuk ka për gruen e, me dyshime, nuk ecet në atë rrugë.

Nusja e re ishte shumë e bukur e, si duket, e mori në qafë pikrishë bukuria e madhe; shumë burra i kishin dëshirat të paplotsueme prej saj. E ishin ata, me sa kuptohet, që ngritën dorën me i dhanë nji dënim aq të tmerrshëm: djegie për së gjalli, në mënyrë publike.

Burrat i shkuen ke shpia, e nxorën prej odës ku ishte mbyllë e e çuen ke sheshi. Gratë qe e shikonin, shkulnin flokët e çirrinin faqet, ato kishin nisun gjamën e heshtun e protestuese që nuk ishte ba në ansji vdekje tjetër. Fmijt qanin me ulurima, kurse burrat kujtonin se po vinin dretsinë në vend. Ecnin me atë heshtjen zymtake, por që, në këtë rast, ishte e shtirun. Nusja e dënueme, nga vuejtjet e shpirtit gjatë gjithë atyne muejve, kishte mbetë njizet kile njeri. Petkat e nusnisë, me të cilat ishte veshun, ia merrte era e lehte e pranverës.

Ke sheshi i xhamisë ishte mbledhë kret ulemaja. U gjet nji dorë me e spërkat nusen e re me vajguri e me i vu shkrepsen. Ajo u shndrrue në dekik në nji flakadan akuzues. Zarmi ishte aq i madh e i fuqishëm sa thoje se kishte marrë flakë nji mullar bari, megjithse nusja ishte shumë e hajthme.

1997. Ka ndonji rast të veçantë që për nderin e grues, beja bahet "nër mutaf" se nuk ka asnji mjet tjetër me i vu kapak ksaj pune.

1998. Ajo nuk asht be publike, bahet me persona të kufizuem, me shmang nji dramë të madhe shoqnore. Personi i akuzuem duhet me dalë "detyrimisht" i lamë.

Nji burrë u ba kuvend me gruen e nji katundari të vet. Pështpëritjet baheshin buzë në buzë e vesh ne vesh, po e keqja ec me dyzet kambë. Nuk dite askush se cila ishte e vërteta. Të dy burrat që kishin hy në gojë të popullit, i kishin shpitë afër. Lagjja ishte e madhe e shpitë derë më derë, ma ngusht e ma pa teklif se në qytet. Prej asaj ngjarjeje përlihej gjitha lagjja e gjithë katundi. Duhej mbyllë sa ma para e, përveç besë, nuk kishte mënyrë tjetër. Po nuk ishte fjala për nji be të zakonshme, të shpallun me kohë, me provtarë të njefun e të panjefun, puna duhej mbarue shpejt e në mënyrë të mçeftë.

U mblodhën ata ma të domosdoshmit e natën vonë shkuen në nji lëndinë buzë lumit. Nuk u numruen mirë as provtart. Beja u ba me mungesa qysh në procedurë e deri ke e numruemja e fjalve. Beja nuk u ba mbi librin e shejtë, Kuranin, por mbi nji libër tjetër që, në errsinën e natës, mund të merrej për Kuran. Nuk pyeti njeri nëse ajo be qe në rrenë apo në të vërtetë, plaga e hapun u mbyll.

BE QEVERIE

1999. Katundi, kur e shikon të arsyeshme me la nji katundar të vetin, që quhet fajtor prej qeverisë, u ban be përfaqsuesve të saj.
2000. Be pranojnë ato qeveri që nuk e kanë gjendjen nën kontroll; ligji asht zavendsue përkohsisht nga Kanuni.
2001. Qeverisë nuk i betohen gjithë burrat e katundit, por nji përfaqsi, ku marrin pjesë të hunit e të litarit, që kanë ndejtë se jeta nëpër be të rrejshme e që nuk e kanë për gja me ba çdo punë të keqe.
2002. Beja për qeverinë bahet ma shumë në rrenë. Beja e rrejshme për qeverinë nuk të ze.

Në vitin 1942, kur vendi ynë ishte pushtue nga fashistët italianë, nji burrë prej Katër Grykve vrau gruen e vetë mbasi ajo ishte ba kuvend me kumbarën. Po italianët e kapën e e futën në burg. Katundart, tue ditun që burri e kishte ba nga halli atë punë, nxorën nji përfaqsi, e cila u takue me kapiten Maldinin tue i dhanë atij mjaft argumente se katundari i akuzuem për vrasje, në kohën e asaj ngjarjeje, nuk kishte qanë fare në Katër Grykë, por në Prizren me ble misër e për k'të dëshmonte kret katundi. Nga ana tjetër, ata banë, si të thuesh, "portretin "moral të katundarit tue thanë se ishte burri i

urtë, i qetë e i dhimbshëm sa nuk ishte në gjendje të vriste një gjalë, po le ma një njeri...Kapiteni, që, siç duket, dinte mjaft për dukuri e zakonet e popullit shqiptar, i tha përfaqësisë që të betohej për ato që thuhëshin, simbas rregullave të Kanunit. Ata u betuen, natyrisht tue mos respektue asnji lloj rregulli e norme zakonore. Qeveria, tue i bërë kuaj bojës atyre për arsye të tjera, e liroi të burgosunin, po me një kusht: malsorët mërgimtarë muejt duhet të gjenin "vrasësin e vërtetë". Po ka ndë e ka nanë, ercëzdita që Italia kapitulloi.

* * *

Ishte koha kur vendi ynë qe pushtue nga austriakët. Kisha, natyrisht, ishin pushtues, por muk mund të thuesh se ishin mirë e të pasdigjeet si serbët. Me gjithkëtë, ene ata patën zona ku u soliën me egërsi, si, për shembull, në Lurë, ku banë disa vrasje. Po ene popullit tonë në Lurës nuk i kurseu. Ndrec Nikollë Vladi vrau në Ndërlind dy vëllezën të anmikut me u marrë pushkët. Austriakët ishin informue se gjithë i Lurës ndjek me fanatizëm doket e zakonet e vendit, ku një mund të randsishëm në jetën e tyne kishte beja. Pushtuesit ishin të lirë me malsorët nuk e banin benë sa për ty e faqe, por i bonin mujë me gjithë fjalë ata nuk banin be rrejshëm. Për k'të arsye Ndrec Nikollë Vladi, i cili e dinte që pushtuesit do t'i vinin burrat me u butun, sa shkoi ke shpia, i tha nanës:

– Nanë, shpejt gjepin.

– Ç'e do gjepin, mor bir? – e pyeti nana e habitun.

– Shpejt, gjepin, të thashë, do ta marrësh vesh pse më duhet.

Nana i pruni gjepin e ai u shtri në të sikur të ishte fmij' i vogël. I tha nanës që ta lidhte me brez si dikur. Ajo e lidhi të birin me brez, mandje i shoi ene një rizë ftyrës.

– Zgjidhëm, kaq qe puna, – tha Ndreca e iku në punë të vetë.

Të nesermen austriakët mbledhën kret katundin e të gjithë burrat i detyruen të betoheshin për ushtarët e vramë. Ata u betuen se nuk i kishin vra, se vërtet asnjeni prej tyne nuk e kishte ba atë gumë. Kur i erdhi radha Ndreces, ai u betue në këtë mënyrë:

– Për k'te ungjill, që m'i qittë mendt, po rrena, qesh se më ka lidhë nana në gjep nuk kam vra njeri.

BEJA PËR DERE

2003. Në rast se për një vjedhje, vrasje, ja të keqe tjetër akuzohet gjithë katundi, ky katund duhet me u lirue.

2004. Kanuni i Dibrës e ndalon benë për dere tue u betue kret burrat e katundit prej ke ma i pari e njer ke ma i fundit.
2005. Kryetari i Pleqsisë së katundit mbledh katundin "burrë për shpi" e u thotë me u betue tue thanë: "Unë nuk kam hile e mile për të keqen që i asht ngarkue katundit tonë. Vetë nuk kam ba asgja e nuk njof e nuk di njeri që ta ketë ba atë të keqe".
2006. Si bahet ky betim, caktohen pesë – gjashtë katundarë me u betue në emën të gjithë katundit kërkuesit të besë.
2007. Benë mundet me e kërkue nji person, nji fis, nji katund e nji Mal.
2008. Po qe se nji katundar ka vjedhë, ka ba vrasje të mçeftë ja ndonji të keqe tjetër, asht burrni kur del e thotë çka ka ba, mos me e çue katundin në be të rrejshme.
2009. Katundi nuk ka të dretë me e mbrojtë keqbamsin ene kur të keqen e ka ba në nji katund a Mal të largët.
2010. Kur asht fjala për vjedhje, kur vjedhsi del vetë, paguen gjanë e vjedhun.
2011. Kur vrasësi del vetë, ka gjakun në derë, por asht i nderuem.
2012. Në rastin e masipërm vrasësi i çon fjalë familjes së viktimës tue i thanë: "Filanin e vrava unë, mos e kërko tjetërkund".
2013. Kur bahet lajmrimi i masipërm, familja e viktimës ja di për nder dorsit mbasi davariten të gjitha dyshimet që mund të krijohen prej nji vrasjeje të mçeftë.
2014. Heret asnji gjak nuk asht marrë tinës ja me anë të pritave. Hasmi i dilte hasmit para e i thoshte: "Mbushe, se jemi tue i ndrrue dy fishekë bashkë".

Tregon M.P., vdekun në moshën tetdhetvjeçare, para gjashtdhetë vjetve: "At'herë nuk i dilej hasmit në pritë e ferrave me e vra tinës, as natën pa ispat nuk vriste njeri. Ai që dote me marrë gjak, i dilte hasmit ballëpërball' ditën me diell. Kshtu kam veprue vet. Duhej të vrisja A. H. Ai ishte nji burrë i madh ; shpatullat i kishte pesë pllamë të gjana, i naltë mbi dy metra. E kishte krahun si dega e rrapit... Kur ecte, tundej toka. Mbate dollamë të kuqe e ajo e paraqiste ma të madh e ma të egër. Kur frynte erë, dollama i hapej e be në Zotin baj që nuk dukej si njeri, po si shqipe mali, me madhsi të jashtzakonshme. Kurse unë, si e shifni, isha shtatshkurt, po kisha zemrën të fortë, se isha i ri, njizet vjeç.

E bana me i dalë në udhë, kur ai po kthehej nga Ferra e Pashës. I dola n'atë vend ku diku ka qanë nji mulli, në krye të Fushës se Thatë, ku shifeshe si në pllambë të dorës nga katundi.

Ai më pa prej larg e e kuptoi për ç'qëllim i kisha dalë në udhë. Ai kishte pushkë, po nuk e hoqi prej supi se dote me më kapë me dorë. I vinte çudi që unë, nji pllamë njeri, me i dalë para nji azhdeharri si ai. Ishte shumë trim.

Si u afrue nja njizet – tridhetë hapa, i vikata:

– Bane gati pushkën se do t'i ndrrojmë nja di fishekë.

Ata që kanë qanë afër atë dekik, bajnë be që nuk kam bërtit me e nigjue njeri tjetër, por sa me e nigjue vetë. Më ishte marrë zamë prej frike e tollosumi.

Po ai e mori me mend se ç'doja me i thane e u lshue në vrap drejt meje. Era ia ngriti palat e dollamës që ishte sa dy çarçafë të mdhej e be në Zotin baj kujtoja se po me afrohej nji rreshpe mali. Atij i vinte turp me mbushë pushkën e me u mat me mue. Dote, si thashë, me më kapë me dorë e me më shkelë me kambë. E pashë se k'shtu do të ndodhte ... Dy – tri herë jam mat me hik, po s'kisha kah ia mbaja se ai me dy hapa më zinte. Ja terezita në gjoks se e kishte të madh sa nji sofër. Po kisha hallin se a do më ndizte pushka apo jo. Po ene sikur të më ndizte, a mbahurj ai me nji fishek? Po mos ta mbaja në të parën, do më shkilte vërtet me kambë. Rrenë u vjen, por, kur kam shkelë kamzën e pushkës, kam mbyllë sytë se nuk e kisha ma shumë se katër – pesë hapa larg. Vite me kaq humbum, sa ajri para tij frynte si veriu në dimën. Lviznin degt e pemve, pa rremë ... Pushka ka ba "bam" e vetëm at'here kam çelë sytë. Plumbi e kishte marrë mu në zemër. U shtri si nji rrap duke trandun tokën.

2015. Po qe se katundi për nji akuzë që i bahet nuk betohet e as nuk gjen kush e ka ba të keqen, kërkuesi i besë quen fajtor gjithë katundin.

2016. Për vrasje, ai mund të shtijë në cilin të dojë, por gjakun e ve në derë.

2017. Kur vërtetohet se gjurma e gjasë së gjallë të vjedhun hyn në nji katund e nuk del prej tij, katundi paguen gjan' e humbum.

BEJA E RREJSHME

2018. Kur del që beja asht ba në rrenë, ata që e banë, kanë faqen e zezë, po hesap nuk u kërkon kush.

2019. Prej besë në rrenë ma shumë randohet i zoti i besë e jo ata që e ndoqën.

2020. Zoti i besë, në rastin kur ban be rrejshëm, bahet njeriu ma i vrugue në katund e nuk i beson ma kush.

2021. Betë e rrejshme kanë qenë të pakta, po ato kanë ndodhë. Beja e rrejshme e ka ba ferk shpejt.

H. M. shkoi në teqe me ba be që ta ndiqnin të tjerët: provtart e njefun e të panjefun. Ai vuni dorën në Kuran e u betue tue hedhë poshtë akuzën që i bahej. Beja qe e rrejshme, po n'dekik nuk e gjeti gja. Buel prej teqje me shkue në shpi. Dita ishte e bukur, me diell, prej atyne ditve të vjeshtës së tretë që sikur të ikin nëpër duer pa i shijue si duhet. H. M. po i gzohej atij dielli vjeshtak e atij pejzazhi të bukur që i shpalosej përpara. Me vete thoshte: "Nuk qaka gja ene kjo beja e rrjeshme, kam ndigjue se të gjen belaja, por çe, asgja". Mbasi bani njiqind hapa asaj teposhteje, filloi paprit e pakujtue nji erë aq e fortë sa nisi me thye degët e lisave të pyllit e me shkepë gurët nga toka. H. M. u mbajt me zor që të mos e degdiste më ndonji hendek ku nuk do t'i gjendej as nishani. Copat e dheut, balta, lmyshqet, me nji fjalë, gjithçka që kishte në tokë, i binin syve e ftyrës. Mbas pak kohe u baltos aq shumë sa nuk dukej ma si njeri.

Për çudi, ajo erë aq e fortë që të shkulte vendit, nuk frynte gjithandej, po veç rrotull tij, si shakullere tymi e pluhuni. Larg tij, në të gjitha anët, dielli shkëlqente për bukuri e natyra ishte e qetë.

H. M., me shumë mundim, ra poshtë në livadhe. Përreth kishte vetëm bullandra me ujë të ndenjun, por të pastër e të kulluem. Shpëtova, tha me vete. Do të lahem më ndonji bullandër e do shkoj në shpi si njeri. Po aty era u ba ma e fortë. Ngrinte plisat e mdhej e ia lshote ftyrës. Erdhi nji çast e ai u ba si statujë prej balte. Nuk mundi me shkue në shpi. Katundi e gjeti të ngrimë. U ba nji mort i padhimbshëm, se e kuptuen të gjithë se kjo i kishte ardhë prej besë së rrejshme.

2022. Besë, me kalimin e viteve, me prishjen morale të njeriut, erdhi tue i ra vlera. Beja e rrejshme u ba nji dukuri e shpeshtë, mbasi provtart bliheshin nga pasanikët.

2023. Beja e parja kanë ba nji "luftë "të gjatë; ma në fund parja doli fitimtare ndaj besë. Institucioni i besë qe shtylla e parë që iu shemb Kanunit.

Në regjimin e Ahmet Zogut Dine Hoxhës iu ba nji atentat nga paria e Dibrës, ma konkretisht nga njerzit e Murat Kaloshit. Murati e Dinja, siç e kemi thanë, ishin baxhanakë. Po paria e Dibrës ma shumë dote të bajë zhurmë se sa të vrisnin njani-tjetrin. Me ngjarje si kjo ata shikonin se në ç'marrdhanie ishin me mbretin. Po A. Zogu ishte mjeshtër vetë në mashtrime të këtij lloji, ai e kuptonte me lehtsi lojën e parisë. Kjo u duk ene në hetimet që u banë në lidhje me atentatin që iu ba Dine Hoxhës, hetime të cilat nuk u kryen në mënyrë institucionale, por u shndrruen në akuza të ndërsjellta për disa krenë të parisë, në nji kohë kur ata që kishin kryem atentatin diheshin nga të gjithë. Si i dyshuem u kap ene Selim Sul Kaloshi i Sinës. E çuen fillimisht para mbretit Zog. Ai e pyeti Selimin:

– Or Selim, a more pjesë ti në atentatin që iu ba Dine Hoxhës?

– Jo, Naltmadhni, nuk kam marrë pjesë.

– I ban be Dine Hoxhës, simbas Kanunit, se nuk i ke asnji hile?

– Jo, Naltmadhni, nuk i baj.

– Po pse nuk i ban?

– Se Dinja i ka arkat me flori. Njerzit që duen me më marrë mue përmbrapa në be, i ble me flori.

– Po me të ba be ty Dinja a pranon?

– Jo, Naltmadhni! Ku ta çoj unë benë e Dines?

– Po pse nuk pranon?

– Se Dinja, me florinin që ka, ban be jo me njizet e katër vetë, por me katërqind.

– Ti me këtë thue, or Selim, se beja u hoq prej Kanuni, e prishën të pasunit.

– E prishën ata që nuk besojnë në Zot, o mbret, se të pasun ka pasë gjithmonë e do të ketë.

– Mirë, o Selim, je i lirë.

– I lirë jam prej jush, Naltmadhni, por jo prej xhandarmnisë që prêt të me vejë hekurat në duer se gjoja paskam shti në Dine Hoxhën. Prandaj me epni nji shkresë ku të dalë që unë nuk kam gisht në atë punë.

Mbreti iu dretue sekretarit që i tha:

– Bani nji shkresë për mosprekje personi Selim Sul Kaloshit e ta firmos unë se ky vërtet s'ka marrë pjesë në atentatin kundër Dine Hoxhës.

VLERA E BESË SIMBAS GJASË E MALLIT

2024. Dibra e ka: "Ai që ban benë, fiton; ai që e ndigjon, humb". Benë duhet me e ba ai që do me marrë diçka.

2025. Beja ka lidhje me vlerën e mallit për të cilin bahet.

2026. Beja ka të bajë ene me faktin se ku bahet ajo: në vllazni, nër shokë, nër birazela etj.

2027. Be në vllazni epet për nji mall me vlerë mbi dhetë napolona flori.

2028. Be ndër shokë bahet për nji mall me vlerë dhetë napolona flori.

2029. Atij që nuk e ke asgja, i epet be për nji mall që kushton pesë napolon flori. Kjo be bahet vetëm nga zoti i besë, pa provtarë.

2029. Beja simbas gjasë e mallit ka qenë e kufizueme. Zakonisht shoqi nuk e vete shoqin në be për pak e për shumë. Populli thotë: "Beja ndërmjet asht e keqe!", "Nuk të duhet mrenë ajo gja që e fiton me be".

2030. Beja simbas gjasë e mallit asht e kufizueme. Shoqi nuk e ve shoqin në be për pak e për shumë.

Populli thotë: "Beja ndërmjet asht e keqe!", "Nuk të duhet mrenë ajo gja që e fiton me be".

XX
NDAMJA

2031. Me u nda nji shpi do me thanë që kunort mrena saj të nxjerrin tym më vete.

2032. Ndamja vjen prej rritjes numerike të familjes, prej kushteve ekonomike, prej marrdhanieve midis pjestarve të familjes.

2033. Çdo shpi duhet me u nda para se me hy shamata. Motit vllaznit, ene pse të shtymë në moshë, me djem e nipa të martuem, nuk nxirnin tym më vete sa të kishin babën e nanën gjallë.

2034. Populli thotë që baba i mirë i ndan djemt vetë. Ndamja e babës asht e dretë, mbasi ai i do fmijt' njilloj. Kur ka dretsi, ndamja asht e mbarë.

2035. Ndamja duhet me u ba sa ma para të jetë e mundun me pa secili hallin e vetë e mos me i hy njani – tjetrit në hak.

2036. Atyne që ndahen, shokët e dashamirt u shkojnë me u pi kafen e ndamjes e u thonë: "U qoftë për hajer!", "U shkoftë mbarë", "Paçi nda unët e zarmit e jo muhabetin e të shkuemen e të ardhmen".

2037. Kanuni i Dibrës nuk le me u nda e me qitë tym më vete vllaun e paaftë për punë. Ky vlla duhet me u mbështet ke nji vlla i aftë bashkë me tokën e pasuninë që i takojnë.

2038. Vllau i mirë nuk ndanë as vllaun dembel, veç në qoftë se ky nuk do vetë me ndejtë me vllaun.

2039. Po qe se vllaznit ndahen e me njanin prej tyne ra motra, e cila për arsye mendore ja fizike nuk mund të martohet, asaj i takon nji hu farë tokë më vete derisa të desë.

2040. Mbas dekës së saj, tokën e ndajnë vllaznit më dysh, më tresh e sa të jenë.

2041. Çdo familje, kur nxjerr tym më vete, njifet prej katundi e plotson detyrimet që ka ndaj tij.
2042. Familja e re në dasma e në mort thirret më vete.
2043. Ndahet çdo gja: pasunia e paluejtshme; ajo që asht e trashgueme e ajo që asht vu me djersën e gjithë familjes së madhe.
2044. Ndahet shpia, me të cilën shkojnë: mashna, koshari, pojatat; ndahet toka:arat, jonxhat, livadhet, vneshtat, djerret, ranat, brrakat, cekat, guroret; ndahen: stani, mullini, vavica etj.
2045. Toka ndahet me litar. Ajo ndahet simbas vllaznve. Pjesët merren me short.
2046. Në rast se njani prej vllaznve ka dekë e ka lanë nji djalë, ky ndahet me mixhallart si me i pas vllazën.
2047. Vashat nuk kanë pjesë në tokë, me përjashtim të rasteve që cilsohen ke kapitulli "Trashgimia".
2048. Shpia e madhe vlersohet me pare. Vllaznit që dalin pa shpi, marrin atë shumë paresh, e cila del prej pjestimit të vlerës së shpisë me numrin e vllaznve.
2049. Shpisë së vjetër i matet vendi që ka zanë ajo, mashna, koshari, pojatat etj., bashkë me bahçen. Sa asht sipërfaqja e k'saj toke që quhet troje, aq tokë do marrë çdo vlla për shpinë e re.
2050. Toka që mbetet mbasi të dalin trojet për çdo shpi, ndahet për vllaznish.
2051. Pa shpi asht zakon me dalë vllaznit ma të mdhej. Shpia i mbetet të voglit. Me pëlqimin e gjithë vllaznve, mund të bahet ndryshe.
2052. Baba e nana janë të lirë me ndejtë me secilin prej djemve që po ndahen. Ata, ma të shumtën e herës, rrinë me ma të voglin. K'të nuk e bajnë me ju ba barrë, po me ju gjetë krah.
2053. Baba nuk ka pjesë në tokë. Djalit me të cilin rrinë baba e nana, kur të ndahet gjaja e gjallë, i apin shtesë për mort të pleqve katër – pesë berra ose paret me i ble në pazar.
2054. Baba, kur nuk do me u pshtet me asnjë djalë e del më vete, merr pjesën e pasunisë e të tokës që i takon, tue u nda me djem sikur t'i kishte vllazën.

2055. Mbas vdekjes së babës e të nanës, tokën e tyne e ndajnë vllaznit në mënyrë të barabartë.
2056. Kur baba e nana pshteten me nji djalë, vllaznit e tjerë në mort të tyne shkojnë si shokt e tjerë, pa pasë ndonji detyrim material.
2057. Po qe se vllaznit blejnë tokë mbas vdekjes së babës, ajo ndahet midis tyne në mënyrë të barabartë.
2058. Korija, bjeshka, mali, meraja, nuk ndahen. Ato janë të katundit. Çdo njani prej vllaznve, kur qet tym më vete, ka pjesë në to.
2059. Bashkë me tokën ndahen vija e ujit, rendi i ujit, udhët me punue tokën etj.
2060. Mullini nuk ndahet. Secili vlla merr prej tij t'ardhunat që do t'i sjell puna e vetë. Radhën e kohën e punës në mulli e caktojnë bashkarisht.
2061. Kur nji vlla heq dorë nga mullini, të tjerët nuk kanë detyrim ndaj tij, mbasi mullini si ngrehinë nuk ka ndonji vlerë.
2062. Vllaznit ndajnë ene paret që ka pasë shpia kur ishin bashkë. Zoti i shpisë nxjerr qesen e thotë: "K'to pare ka shpia". Në qoftë se në nji shpi ka vllazën të pamartuem, atyne u epen veçmas shpenzimet e martesës. Mbas k'tij veprimi ndahen paret që mbeten.
2063. Në rast se shpia nuk ka pare, shpenzimet e martesës vllaznve të pamartuem u epen në gja të gjallë.
2064. Nuk i epet kujt tokë për asnji lloj shpenzimi.
2065. Kur nji shpi ka pasë pare me fajde, qe "me drithë" ja ndonji veprimtari tjetër ekonomike, të ardhunat prej tyne ndahen në mes të vllaznve në mënyrë të barabartë.
2066. Vllaznit në fillim lajnë borxhet, mbasanaj ndajnë çfarë u mbetet.
2067. Vllaznit që kanë nji gjak pa marrë, do ta marrin bashkë. Gjaku nuk ndahet.
2068. Po qe se vllaznit kanë nji gjak me dhanë, hasmi mund ta marrë atë gjak në secilin prej tyne.
2069. Armët nuk ndahen. Secili vlla merr armët e veta.

2070. Vllaznit që i zuni e ndamja pa armë, kur të bahen për to, i blejnë me paret e veta.
2071. Rrobat e shtrojes e të mbulojes të shpisë së madhe: mutaft, jamullit, sixhadet, lkurat, jorganat, dyshekt, nërkresat, hasrat etj., ndahen simbas kunorve.
2072. Po simbas kunorve ndahen ene veglat bujqsore, hekurishtet etj.
2073. Po qe se shpia e madhe ka pasë shtroje e mbuloje të veçanta për miq, ato nuk ndahen, por shkojnë aty ku kanë me shkue baba e nana.
2074. Gjaja e gjallë nuk ndahet simbas vllaznve ose kunorve, po simbas meshkujve që janë në moshë pune.
2075. Ndahen për frymë:bereqeti, mielli, bulmeti, leshi i deleve etj.
2076. Bletët, si koshere, ndahen për vlla, kurse, si prodhim, ndahen për frymë.
2077. Baba e nana, në çdo gja që ndahet, kanë pjesën e vetë. Kur pshteten me nji djalë, çafrë u takon atyne, i shkon hises se djalit me të cilin rrinë mbas ndamjes, përveç tokës.
2078. Në çdo ndamje marrin pjesë burrat e fisit. Në rast se zot shpie asht baba, ai i ndan djemtë vetë.
2079. Po qe se nji djalë e shikon se baba ban me hile tue mbajtë anën e njanit prej tyne, ai u dretohet burrave të fisit.
2080. Kur shpia asht shumë e madhe, me disa kunorë, atë e ndanë Plaku i shpisë.
2081. Plaku i shpisë e plaka e shpisë kanë hise në çdo gja tue fillue nga toka e njer ke luga e sahani. Kjo pasuni bahet pjesë e atyne djemve ku Plaku e plaka pshteten me jetue mbas ndamjes.
2082. Kur Plaku i shpisë asht shum' i vjetër, e për k'të arsye ka nevojë për nji ndihmës me i nda dret njerzit e shpisë së madhe, në atë mënyrë që të mos i hyjë askujt nër hak, merr si ndihmës nji nga burrat e fisit.
2083. Daja asht i pranishëm në ndamje të nipave, kur njani prej tyne ka dekë e ka lanë djalin, i cili merr pjesën e tokës e çdo pasuni sikur ta kishte babën gjallë. Daja mbron interesin e nipit të dekun.

2084. Ai, të cilit ndamja nuk i duket e dretë, qahet ke Plaku i fisit, i cili e shikon ene nji herë ndamjen.

2085. Po qe se Plaku i fisit nuk shikon asnji parregullsi e anëmbajtje, ndamjes duhet me i ndejtë. Ai që nuk i rri, quhet beterr. Kur shikohet se ka parregullsi, ndamja bahet për së dyti.

2086. Në rast se njani nga vllaznit që ndahen, asht pa djalë, ai merr në çdo pasuni hisen e vetë. Kur ai des, toka e tij ndahet mes vllaznve të tjerë, nërsa shpia e pasunia i mbeten atij që i bani mortin.

2087. Nëse vllaut pa njeri i shërbyen derisa vdiq të gjithë vllaznit e mortin ia banë bashkë, çdo pasuni e tij mbas vdekjes, ndahet midis tyne në mënyrë të barabartë.

E NDAMJA "PËR MORT E PËR DASMË"

2088. Kur nji vlla ban nji veprim të ulët, vllaznit e ndajnë për mort e për dasmë.

2089. Kur vllau që bani veprimin e ulët asht i pandamë, e ndjanë me qitë tym më vete.

2090. Ndamja për mort e për dasmë nuk mund të bahet pa marrë mendimin e Plakut të fisit.

2091. Po qe se fisi asht i madh e nuk vijnë gjithë burrat e tij në nji mendje për ndamjen e filanit për mort e për dasmë, praktikisht ndahet fisi, se disa do e bajnë për vlla, si gjithmonë, disa nuk do ta bajnë.

2092. Palët që mbajtën qëndrim të kundërt në lidhjen me ndamjen e filanit për mort e për dasmë, nuk hyjnë e nuk dalin ma ke njana – tjetra.

2093. Plaku i fisit, kur nuk asht në gjendje me i bindun palët me gjetë nji zgjidhje që t'i knaqë të gjithë, pshtetet me palën që mendon se ka të dretë.

2094. Shpit' e fiseve të tjera thirren me të dyja palët e fisit që janë në konflikt si për mort ashtu ene për dasmë.

2095. Ka raste kur ndamja e nji fisi, si në rastin e masipërm, çon në ndamjen e gjithë katundit ose të nji pjese të tij.

2096. Shpitë e fiseve të tjera ndajnë për mort e për dasmë atë njeri që e ndau fisi i vetë.

2097. Kur nji fis u nda në dy pjesë që nuk hyjnë e nuk dalin ma ke njana – tjetra, prej këtij shkaku ndahen ene miqtë e tyne. Secila palë e miqve shkon e vjen ke pala e vetë.

2098. I ndami për mort e për dasmë nga fisi e katundi, po bani nji gjak, e var në kunj të vetë. Vllaznit nuk pyesin ma për gjakun e tij.

Safet X., për nji veprim të ulët që bani, u nda prej shpisë se vetë e prej katundit për mort e për dasmë. Jetonte veç, punonte veç, nuk i hynte e nuk i dilte njeri prej vllaznisë e prej katundit mbarë. Kur kishte ndonji punë që kërkote shumë njerëz, merrte me hak ja thirrte ndonji të njoftun të largët që nuk pyeste pse e kishin nda fisi e katundi. Safet X. ishte i bindun se masa që ishte marrë ndaj tij ishte e padretë e të keqin e madh e kishte, në radhë të parë, me vllaznit e vetë. Bani çmos me i bindun që ta ndryshonin qëndrimin, por ata nuk u tundën, se kishin ene përkrahjen e katundit. Herën e fundit, kur ene ajo përpjekje për pajtim dështoi, Safe X. i tha vllaut të madh:

– Do më kërkosh, por nuk ke ku me më gjetë.

– E ç'qenke tue ba?! – e pyeti ai me mospërfillje.

– Ke me e pa, – tha tjetri e u ngrit e doli.

E ndamja për mort e për dasmë asht e randë shumë, se nuk ndahet vetëm fajtori, por ene fmijt e tij të vegjël. Këta të fundit, kur shkonin me bagti në cekë, fmijt e tjerë nuk i pranonin në lojnat e tyne, madje nuk u flisnin fare.

Mbas do kohësh Safet X. ngatrrohet me njanin prej nji katundi të afërt, me F. F. të cilin e vret. Simbas Kanunit, gjaku, kur vllai asht i nda për mort e për dasmë, i jetë dorsit e nuk randon mbi vllaznit e tjerë. Me gjithë k'të, Safeti i kishte ba mirë hesapet. Fisi i viktimës ishte i madh, shpi pushke e donin me marrë gjak si duhej. Por, me vra Safet X., që e kishte nda shpia e vet për mort e për dasmë, u dukej se nuk e merrnin gjakun e F. F. që kishte qenë burrë shumë i mirë. Për këtë arsye burrat e fisit të viktimës i çuen fjalë vllait të madh të Safet X., e i thanë:

– Mshilu se na ke gjakun!

– S'u kam gjak, se vllai im asht nda prej meje e prej katundi për mort e për dasmë.

– Mue nuk ma vlen fishekun i ndami për mort e për dasmë.

– Kjo asht mbi Kanun.

K'shtu u ngatrruen fjalët e nuk shkoi shumë kohë e fisi i viktimës vrau vllain e Safe X. e jo Safetin vetë. Kjo qe e shtime mbi Kanun e bash pse qe ashtu pushka ndërmjet ktyne dy fiseve vazhdoi për nji kohë të gjatë. U ba Kanun tjetër e u la që ma mirë të koritunin me e vra ja me e largue përgjithmonë nga vendlindja se sa me e nda për mort e për dasmë. Vllain, sado i keq me qanë e sado keq me ba, nuk ta ndrron kush, vlla e ke pasë e vlla e ke. Mbaje e mos ia lsho katundit ndër kambë.

E TRUEMJA

2099. Perveç ndamjes për mort e për dasmë, ka ene nji masë tjetër që quhet e truemja, me kuptimin e mohimit, ndamjes së përjetshme me nji njeri tandin.
2100. Baba e nana, për nji veprim të ulët, të hapun ja të fshefun, mund ta truejnë nji fmijë të tyne.
2101. Vllai mund ta truej vllaun.
2102. Të truemit nuk kanë ma lidhje me ata që i truen. Çdo të keqe që bajnë, e kane në derë të vetë.
2103. E truemja bahet me nji be të veçantë që e bajnë ata qe duen të truejnë dikë.
2104. Nana ka k'to fjalë me true birin: "Për ty nana nuk ve rizë të zezë", "Ta kam ba haram tamlin që ta kam dhanë", "Për ty nana i prefsha flokët".
2105. E truemja e babës asht: "N' këtë dynja e n'atë dynja nuk kam ma punë me ty".
2106. I truemi nuk ndahet prej katundi për dasmë e për mort. E truemja asht nji veprim familjar, që nuk ka të bajë me kret fisin e me katundin.
2107. Nana që truen djalin, i prêt flokët e bahet si burrë.

Në zonën e Çidhnës Nel Bushani, thotë gojdhana, shkote derë më derë me mbledhë vullnetarë për luftë. Në betejën që do të bahej kundër ushtrisë së Turkisë, Nela pati shumë punë se duhej me e u mbledhë djemni e madhe. Po ai nuk shkote në ato dyer ku djali ishte i vetëm, se nuk dote që nanat të mbeteshin me duer në gji. Po Dade Shahja e Çidhnës kishte dalë në udhë të madhe e priste Nel Bushanin. Nela kaloi rrazë shpisë së saj, por nuk i tha gja. Ajo i bzani:

– Po ndalu, or Nel Bushani, çfarë je tuj ba?

– Lajmroj burrat për luftë, oj Dade!

– Po ky djali em nuk ban për luftë?

– Ban, oj Dade, ban, por ti ke nja. Kam urdhën mos me marrë atje kur shpia jetë n'gra e n'vasha.

– Merrma djalin, o Nel, se per luft' e kam rritë.

– Jo, moj Dade, jo. Kam ma t'mdhej mbi krye unë...

– Ma i madh se Zoti nuk ka, o Nel. Po nuk qe djali im për vatan, nuk asht as për mue...

Nel Bushani, ma në fund, e mori ene djalin e Dadës.

Nuk kaloi shumë kohë e djali i saj hiku prej lufte. Kur po vraponte me ardhë në shpi, e mori nji plumb në shpinë e i doli në krahnor, ker ishte e majtë.

Dade Shahja e mori vesh që i ishte vra i biri, por nuk dihte si u vra. Kur i pa plagën e kuptoi se djali ishte vra tuj hikë... E trazitti të birin:

"Kur nuk najte me dekë me shokët
Për taj nana i prefsha flokët".

XXI
TRASHGIMIA

2108. Trashgimia asht e dreta me kalue nji pasuni materiale ja shpirtnore nga baba ke i biri, nga nji brez ke nji tjetër, nga ai që e zotnon, ke ai që nuk e ka.
2109. Trashgimia asht e mundun kryesisht në linjën mashkullore.
2110. Trashgohet: shpia, toka, mullini, vavica, pjesa në pronat e përbashkta: meraja, bjeshka, zabeli, mali; trashgohet pasunia shpirtnore: titujt, ofiqet, detyra e imamit, Pleqsia, tagri i shpisë së parë; trashgohet prona letrare e artistike; trashgohet marrja e dhanja e gjakut etj.
2111. Femnat përjashtohen nga trashgimia. Por, kur nji vashe i vdes i ati, po qe se ajo mbath tirq e rri në shpi të tij, trashgon gjithçka që kishte baba.
2112. Në disa Male, si në Grykë të Madhe, kur ndodh si në nenin ma nalt, vasha, me lejen e fisit, ka të dretë me u martue në shpinë e babës.
2113. Në rastin e masipërm, fmijt e saj, e jo burri, bahen trashgimtarë të pasunisë së tundshme e të patundshme.
2114. Kur nji vashë mbetet e vetme në derë të babës, kushrijt' e njerzit e saj ma të afërt nuk kanë të dretë me e përzanë e me i marrë shpinë, tokën e pasuninë. Vetëm mbasi të vdesë ajo, pasuninë e marrin ata që u takon.
2115. Vasha e mbetun e vetme në derë të prindve, kur do me u martue, ka të dretë me u shitë tokën, shpin' e pasunin' atyne që u takojnë, po, tue veprue kësisoj, mbetet pa derë prindish e fmijt' e saj pa derë dajallarsh.

2116. Në disa Male të Dibrës (Grykë të Madhe) vasha, kur i shet fisit tokën, shpinë e gjithçka që i la baba me nji çmim ma të ulët se i zakonshmi e martohet, dera e prindve nuk i mbyllet as për atë e as për fmijt' e saj. Në këtë rast "derë prindish" janë ata që bahen trashgimtarë të tokës e pasunisë së saj.
2117. Kur jetimja martohet e tokë, shpi e gjithçka të babës jua le atyne që u takojnë në bazë të Kanunit, këta që u banë trashgimtarë mbeten "derë prindish" për vashën e fmijt e saj.
2118. Këtë derë fmijtë e saj e kanë të çelë jo vetëm ke trashgimtart direkt të nanës së tyne, po ke gjithë fisi e vllaznia.
2119. Djemtë kopila nuk trashgojnë asnji lloj pasunie.
2120. Djemtë e ligjshëm, të nji barku ja të disa barqeve, bahen trashgimtarë të tokës, shpisë e pasunisë së babës së tyne.
2121. Po qe se nji babë ka disa djem e njanin prej tyne e ndau tue i dhanë tokë e çfarë i takote nga pasunia e shpisë së madhe, i ndami nuk ka çfarë me u kërkue vllaznve të tjerë mbasi të desë baba.
2122. Ndamja e pasunisë së babës bahet që nga toka e deri ke luga. Asnjani prej vllaznve nuk mund të marrë nji gja ma tepër pa dëshirën e të tjerve.
2123. Grueja pa fmijë, kur mbetet e ve e asht në moshë të thyeme, ka të dretë me qëndrue në shpinë ku hyni me dullak e askush nuk mund t'i thotë: "Ngreu e dil" e me i vu dorë në tok' e pasuni.
2124. Grueja pa fmijë, po qe se do, merr njanin prej djemve të vllaznve ja të kushrijve të burrit të dekun, e ban "djalë në shpirt", e marton e jeton me të derisa të desë sikur ta kishte të barkut të vetë.
2125. "Djali në shpirt", për nga trashgimia, nuk ka asnji kufizim në krahasim me djalin e barkut. Ai trashgon gjithçka të shpisë ku u birsue.
2126. Vllaznit, të nji barku ja të disa barqeve, nuk kanë të dretë me i kërkue gja nga trashgimia që përfitoi "djalit në shpirt".
2127. Po ene "djali në shpirt" nuk ka të dretë me marrë hise në trashgiminë që u la baba djemve të tjerë.
2128. Kur nji grue mbetet e ve, nuk ka fmijë e asht në moshë të re, ajo merr pasuninë mrena shpisë e shkon ke prindit e vetë tue e lanë shpinë e tokën e burrit atyne që u takon.

2129. Po qe se ajo grue nuk martohet, po rri në derë të prindve, ata që i morën tokën e shpinë, kanë detyrimin me u ba pjestarë në mortin e saj.

2130. Nipat nuk kanë të dretë trashgimie në derë të dajës se vetë të shkretun. Ata ulen në tokën e tij vetëm me lejen e burrave të fisit të dajës së shkretun.

2131. Në rastin e masipërm, pasardhsit në brezin e tretë bahen vllazën trojesh në vendin ku janë ulë, se lidhja e gjakut nga ana e nipnisë asht harxhue.

2132. Baba e nana të mbetun pa asnji njeri, kanë të dretë me shkue e me jetue ke vasha e tyne e martueme ene kur asaj i ka vdekë burri e djalë nuk ka.

2133. Po qe se ajo vashë vdes para prindve të saj që i shkuen në votër, pleqtë nuk i luen njeri derisa të jenë gjallë. Vetëm kur të vdesin, tokën, shpin' e pasuninë e tyne i merr ma i afërmi i fisit, i cili ka detyrë me u ba mortin.

2134. Kur nji djalë i vogël mbetet jetim, pa babë, pa nanë e pa asnji njeri tjetër, ma t'afërmit e babës së tij kanë detyrë me e marrë në shpi e me e rritë derisa të bahet i zoti i vetes.

2135. Ata që e marrin k'të djalë në shpi, i punojnë tokën e i qeverisin pasuninë, që djali, kur të bahet i zoti me dalë më vete, të ketë nga ta fillojë.

2136. Ata që rrisin djalin jetim, nuk kanë të dretë me i shitë ja me ia marrë asnji pllambë tokë. Shpenzimet për rritjen e tij i nxjerrin nga prodhimi i tokës që punojnë.

2137. Djalin e mbetun jetim, pa asnji njeri, e merr ene daja i vetë. Deri në kohën kur djali del e shkon në shpi të vetë, daja i punon tokën e merr prej saj prodhimin.

2138. Në rastin e masipërm daja ka të dretë me e dhanë me qira ja për gjysmë tokën e nipit ke vllaznia e tij. Kur këta të fundit nuk duen me e marrë, ai ua ep të tjerve që janë të interesuem.

2139. Në rast se toka e nipit, për arsye të ndryshme, mbetet djerrë, daja ka detyrë me e rritë nipin deri kur të bahet në moshë martese. Mbasi ta martojë, e çon e e ngul në troje e në tokë të vetë.

Isha pesë vjeç, – tregon A., – kur baba mori rrugën e kurbetit. Nana ishte e urtë e e mirë, por jo e shpërdhitë me iu përdaf punve. Po, sido të ishte nana, ajo nuk mund të jetonte vetëm me mue, pa pasë asnji mbështetje nga dikush. Baba tokë kishte sa të duesh. Ne mundeshim me jetue mirë se ishim familje e vogël. Po ai nuk ishte njeri i punës, ose ma mirë me thanë, nuk ishte njeri i punve të bujqsis. Ishte usta i mbarue, bile mund të them inxhinier. Atë që i shikote syni, ia bate dora, por jo për çdo gja. Ai merrej vetëm me çezma, bunarë, ura e kështu me radhë. Por punë si kto nuk kishte e e ndau mendjen me hikë në kurbet me shpresë të fitonte pare e të kthehej prapë. Ja mbajti nga Turqia, msuem se arriti njer në Anadoll. Se për çfarë i punote mendja atij, nuk e di, se isha vogël, por që i punote për diçka, kjo kuptohej. Kaluen dy vjet e prej tij nuk morëm asnji lajm. Do të kalonin tridhetë, pesëdhetë vjet, prapë asgja.

Nana ime ishte bijë tek M. në Laçes, shpi fodullash e trimash. A. M. ishte burrë i qanun. Erdhi e na mori e na vuni në votër. Nana ime, rahmet pastë, u smu e vdiq e re, tue më lanë kret jetim. Daja më donte shumë, por dashunia e tij ishte, si të thuesh, e egër. Nuk më përkdhelte kurrë, por më mësonte e më urdhnonte. Duhej me ju bindun, e unë i bindesha. U bana i aftë me e nxjerrë vetë bukën time. Madje ma shumë se kaq. U bana çoban e shkoja për çdo verë në Gramë me dhen. Nga nuk kanë bredhë kambët e mia në ato vende...Arrita moshën e martesës, por, megjithëse daja im ishte nga burrat e rrallë, nuk i epte kush nuse për nji jetim, si unë, që nuk kisha asgja veç shpirtit, se shpia qe shembë, kurse toka qe kthye në ferrë.

Nuk di me cilin mik e rregulloi daja e mue më veshën xhandar. Nuk më kujtohen vitet, por xhandar kam shërbye pesë–gjashtë vitet e fundit të Mbretnisë. Merrnim tre napolona flori në muej, nuk ishin pak, parja kishte vlerë të madhe. Me rrogën e nji muji blije në pazar dy qe ku t'i zgjidhje. Isha njeri i rritun me halle e mundime e e kurseja lekun. Nuk shkoja me hangër n' mensë gjellë taze, siç banin disa shokë të mi, por bleja gjellët që i shiste lirë nën dorë kuzhinieri i ushtrisë. Kam shërbye ma shumë në Shkodër. E kam kalue mirë kur isha roje ke nji oficer i naltë, Shyqyri Boshi. Mbasi bana pare, erdha prapë ke shpia e dajës, i cili gjeti nji trim, si veten, S. K. që ia dha vashën për mue. Ajo jetime e unë jetim. U martuem e u bamë dy jetimat bashkë. Si u martuem, qëndruem pak kohë në shpinë dajës, mbasanaj shkuem në katundin tonë. Grueja më kishte qëllue e zonja, shumë puntore. Tue punue natë – ditë bamë shpinë, punuem tokën, vumë bagti e u bamë ma mirë se të tjerët. Po me lodhje e punë të madhe...

2140. Kur nji djal' i vogël i mbetun jetim nuk ka dajë halis, e marrin me e rritë dajallart e fisit, që e trajtojnë sikur ta kishin nipin e derës.

2141. Po qe se mbetet jetime, pa babë e pa nanë, pa asnji njeri nji vash' e vogël, atë e merr me e rrit nji i afërm i saj nga baba. Martesa e saj bahet nga ai që e rriti, ajo shpi mbetet për të e për fmij't e saj derë prindish.

2142. Tokën, shpinë e pasuninë e nji vashe të vogël e të mbetun jetime, deri në ditën e martesës i shfrytëzon ai që e rriti. Mbas martese, ato i trashgon ma i afërti nga gjaku me babën e vashës.

2143. Çdo person që zotnon nji pasuni, të tundshme e të patundshme, ka të dretë që nji pjesë të saj me ua lanë trashgim atyne që nuk u takon për nga afërsia e gjakut.

2144. Çdo person ka të dretë me falë tokë, bagti, pare e çdo gja tjetër.

Ali Pashë Tepelena thirri në sarajet e veta parsinë nga e gjithë Shqipnia. Nga Dibra e Poshtme thirri Demir Lushën. Pasha dote me u ble mendjen të gjithve, që, në rast nevoje, të kishte ku me u mbështetë. I pyeti me radhë çfarë donin prej tij si dhuratë. U dha fjalën se asnjani nuk kishte me u kthye në vendin e vetë pa atë që kërkonte. Foli njani prej tyne e tha:

– Pashë, due nji kalë me shalë e me më ba të parë në pesëqind vetë me i ra nahijes si uku dhenve e me u pasunue me prita e me pre mrena nji kohe të shkurtë.

– Do t'i kesh ato që kërkove, – i tha Pashai.

Pak a shumë kso kërkesash patën të gjithë krent e parisë. Ke të gjithë ekzistonte dëshira me u pasunue për nji kohë të shkurtë, pa djersë. I erdhi radha Demir Lushës e ky i tha:

– Due me më dhanë aq pare sa me ndërtue nji urë mbi Drin, se ky lumë dimnit hazdiset aq shumë sa e ndanë Dibrën e Poshtme në dy pjesë që nuk mund të komunikojnë me njana – tjetrën derisa të vijë vera.

Ali Pashë Tepelena kapi nji qese flori e ja lshoi Demir Lushës para tue i thanë:

– Kto pare i ke për urën. Ke ndonji dëshirë tjetër?

– Jo, pashë, nuk kam asnji dëshirë, se dëshira eme asht ajo e popullit me të cilin jetoj.

Demir Lusha mori paret, erdhi në Dibër të Poshtme e ndërtoi urën e madhe mbi Drin që ene sot e ksaj dite quhet Ura e Lushës. I tepruen mjaft flori, që nuk deshi me i mbajtë për vete. I hipi kalit e dret e ke Ali Pashë Tepelena. Pashai kujtoi se ai kishte shkue me kërkue prapë pare. U habit kur Demir Lusha i tha:

– Urdhno florit që tepruen, o Pashë.

fa lshoi para e nuk ishin pak, pothuej gjysma e atyne që i kishte dhanë.

Ali Pashë Tepelena qysh herën e parë kur u takue me të, e pat veçue prej krenve të tjerë Demir Lushën, po ksaj here ai mbeti pa mend nga veprimi i tij. I tha:

– Kur t'më duhesh kam me të çue fjalë; po t'u desha, më ço fjalë.

Po Demir Lusha e Ali Pashë Tepelena nuk u panë ma me njani – tjetrin. Demir Lusha vdiq mbas pak kohe si pati ndërtue urën.

2145. Asnji person, qoftë me trashgimtarë, qoftë pa trashgi-mtarë, nuk ka të dretë me falë gjithë tokën, po vetëm nji pjesë të saj, aq sa duhet me ndërtue ndonji objekt të veçantë.
2146. Falja e tokës bahet me kusht: ajo bahet në prani të disa dëshmitarve me ndigjue fjalët që thuhen me këtë rast.
2147. Ai që fal tokën, thotë: "Filan tokë (përshkruen kufijt, madhësinë) e fali për ndërtimin e filan objekti (shkollë, xhami, kishë etj.) .
2148. Toka e falun me kusht nuk mund të përdoret për ndonji qëllim tjetër.
2149. Në rastin e faljes pa kusht, zotnuesi i nji toke, i pareve e i çdo pasunie, në prani të dëshmitarve, thotë se kujt ia fali, sa fali, po nuk ve kushte për mënyrën e përdorimit të asaj që u fal.
2150. Falja e ka të domosodshme pranin' e nji vallje burrash, e cila cakton nji kryetar me numrue fjalët: "Kjo falje u ba prej filanit, me vullnetin e tij. Të gjithë sa morëm pjesë në këtë falje, jemi të bindun se gjendja mendore e shëndetsore e falaxhiut asht e mirë".
2151. Falja e tokës ka vlerë kur në vallen e burrave janë ene ata që u takon me e ble atë tokë, po qe se pronari kishte vendos me e shitë.
2152. Po qe se nji i shkretun ka lanë pare borxh pa pague, ai që trashgon shpinë, tokën e pasunin' e tij, ka detyrë me i la ato borxhe.
2153. Trashgimtari i tokës, në rastin e masipërm, përgjigjet vetëm për borxhet për të cilat asht vu në dijeni nga i zoti i tokës që ka vdekun.
2154. Po qe se del kush me kërkue borxhin e nji të shkretuni trashgimtarit të tokës, mbasi i zoti të ketë dekun, trashgimtari nuk ka detyrë me iu përgjigjë.

T. R. i vdiq vllau. Mbas do kohësh shkon nji person e i thotë:

– Vllau jot, rahmet pastë, m'ka pasë nji borxh. Atë nuk kam ku me e gjetë, prandaj borxhin duhet me ma la ti, si trashgues i pasunisë e tokës së tij.

– Çfarë borxhi të kishte?

– Pare!

– Sa pare?

Tjetri tregoi shumën e pareve e ajo nuk ishte e madhe. T. R., me la vllaun e dekun, aq pare i epte pa luejtë prej vendit, sa të lshote dorën në kajuke e të qitte kuletën. Po e mundote tjetër gja. I tha atij që kërkonte borxhin:

– Unë për këtë borxh nuk kam dijeni. I ndejri, do ma tregonte si më ka tregue borxhet e tjera. Po ai nuk më ka thanë gja. Le të mendojmë se ka harrue e çe ku po të besoj ty. Po sikur të më vinë shumë të tjerë si ti me më kërkue paret e vllait të dekun për të cilat unë nuk kam asnji dijeni, si t'ja baj? Po të ishe ti në vend tim, si do të veproje?

– Nuk e di si do të veproja, po do të mendohem e do të ta kthej nji përgjigje, – tha ai që kërkoi borxhin e doli.

Shkoi në shpi të vetë, mendohu e mendohu po përgjigje nuk kishte si me gjetë për borxhet e të dekunve që ua kërkojnë të gjallëve. Meqë nuk gjeti përgjigje, nuk shkoi me i kërkue ato pare. Por vllai i të dekmit i shkoi nji ditë ke shpia e i dha paret e i tha:

– Po t'i apë k'to pare se për të dekmin lum kush ep.

2155. Baba i qanun, ban si ban, e nuk i le djemtë as borxh, por as me mbledhë borxhet që vetë s'arriti t'i marrë.

Mexhit Paci ishte burrë i qanun, e njifte mirë tregtinë. Kishte vu pasuni me djersë. Ishte njeri kursimtar e dite ta ruejë lekun, por pa i hy ndër hak familjes. Kishte përherë pare. Kur i drejtohej dikush për ndonji hall, e zgjidhte, pa qenë aspak i sigurtë që do t'ia kthente borxhin. Kështu gjatë jetës së tij Mexhiti dha shumë pare borxh, dashamirve e nevojtarve. Nji pjesë e mirë nuk ia kthyen. Djemt' e dinin se i ati kishte shpërnda pare të madhe, por ata nuk i përziheshin në punët e veta. Mexhiti i kaloi të shtatëdhetat e u smu mos me u ngritë ma. Mendja i shkoi ke borxhet që i kishin. Nji natë, ndërsa burrat e shpisë po rrinin afër zarmit që brabullonte në oxhak, njani prej dejmve, si larg e larg, ia zuni babës atë punën e borxheve, por tue thanë të kundërtën e asaj që mendonte:

– Or babë, mos i kemi kujt noj borxh, se helbete, njerz jemi.

– Rrini pa merak, se nuk i kemi kujt asnji tef leku borxh, por veç na kanë, e na kanë shumë. Po për ato do të merremi vesh.

Hapi nji valixhe që e mbate poshtë krevatit e prej saj nxori nji bllok të madh, ku ishin shnue emnat e atyne që i kishin borxh, sasia e borxhit, koha kur kishin pasë me ja kthye etj. Ai u tha djemve:

– Ky asht blloku i borxheve që më kanë mue. Po ky tashti e ka vendin k'tu.

Me të thanë ato fjalë, e hodhi bllokun në zarm e ai filloi të digjej. Asnjeni prej djemve nuk zgjati dorën me e marrë as nuk i tha babës së vetë: "Ofshe, bre babë, ne qemë tue i mbledhë borxhet.

2156. Po qe se ai që u shkret ka pasë nji gjak pa pague, ky gjak i mbetet në derë atij që bahet trashgimtar i tokës, shpisë e pasunisë së tij.

2157. Ai që nuk mban gjakun, duhet me heqë dorë ene prej trashgimie.

2158. Bahet trashgimtar ma i afërti nga fisi e vllaznia ai që nuk i shmanget gjakut.

2159. Kur gjaku duhet me u marrë në shoqin e derës, në vllaun e trojeve, asht përgjegjsi e madhe me u ba trashgimtar, se "gjaku i shoqit asht shum' i randë".

2160. Shoqin duhet me e vra veç kur nuk ke derë tjetër. Për pak e për shumë shoqin duhet me e mbajtë me zijan.

Për nji gatrresë që mund të zgjidhej me mjete të tjera, F. S. i vrau djalin bash shoqit të derës. U detyrue me u mshelë mrena. Po shpitë ishin përballë njana – tjetrës e hasmi s'e lite me dalë në derë. Ai, të cilit ju vra djali, mblodhi miq e dashamir' e ia rrethoi shpinë hasmit tue mos lanë asnji njeri me dalë prej saj. F. S. kishte gruen e gjashtë fmij' të vegjël. E mshelmja e tij zgjati njersa ju mbarue buka. Fmijt' filluen me qa e ulurimat e tyne ndigjoheshin deri ke shpia e hasmit. Mbas dy ditësh t'qamet pushuen. Fmijt' qenë shtri me dekë. Nuk kishin fuqi me qa, veç mkonin si ai që asht tue dhanë shpirt.

F. S., kur pa se po i disnin fmijt' për bukë, ia mori nji kange, dy vargjet e të cilës janë këto:

"Hajde, hajde, moj Bajdja e Doçit(Bajdja ishte gruja e vet)/ Qaka i randë gjaku i shoqit!"

E dau mendjen me dalë, pa le ta vrisnin. Në këtë kohë në konakun e hasmit, u ba kjo bisedë:

– F. S. po i vdesin fmijt' për bukë.

– Ene djali em asht i dekun e kalbet në dhe, – tha i zoti i të keqes.

– Kadal, se nuk e ke mirë, – i tha njani prej miqve.

– Po çfarë me ba, ta la gjakun e djalit pa marrë? Ju a keni ardhë me bajtë galen e atij që më vrau djalin, apo me marrë gjakun tem?

– More, për ty kemi ardhë, por nuk kemi ardhë me lanë bidat. Na ka nji gjak e ja po i shkojmë mrena e vrasim zotin e shpisë, po ç'hall kanë gjashtë fmijt' me dekë?

I zoti i shpisë u mendue gjatë e, ma në fund, thirri gruen e i tha:

– Merr nji bukë, nji kupë gjizë e çojua fmijve të F. S. Atij i thuej të vijë k'tu.

Grueja bani sikur i tha i shoqi. Nuk kaloi shumë kohë e F. S., me jakën e kajukes në krye, shenj' e turpit të madh sa mos me ja pa njerzit ftyrën, shkoi mrenë ke hasmi – shoq' i derës e ra në gjunjë.

– Greu, greu e hiqe jakën e kajukes. Mos kujto se gjaku i shoqit asht si gjaqet e tjera.

– Paç faqen e bardhë. Mue më ka vra zoti, qysh se vrava shoqin e derës.

XXII
TREGTIA

2161. Tregtia bahet me të holla në dorë, me të ndrrueme, me veresie, me kapar.

2162. Veresia asht nji formë e tregtisë, kur malli merret pa i pasë paret në dorë. Pagesa bahet ma vonë, me çmimin që ka pasë malli në dekikun e marrjes.

2163. Tregti me të ndrrueme kemi atëherë kur apim nji mall e në vend të tij marrim nji mall tjetër.

KAPARI

2164. Kapar quhet nji sasi të hollash që blemsi i ep shitsit për nji mall që hala nuk asht prodhue, apo për nji mall për të cilin nuk i ka të gjitha paret.

2165. Malli që nuk asht prodhue, hyn ke mallnat e porositun. Prodhuesi nuk i futet punës pa pasë siguri për shitjen e tij, prandaj merr kaparin.

2166. Kur malli i porositun prodhohet simbas fjalës që kanë ba, porositsi i tij e humb kaparin, po nuk bleu mallin.

2167. Kapari epet ma shumë për tokën, mbasi ajo ka vlerë të madhe e blemsi s'i ka paret në dorë.

2168. Ai që ep kaparin, e humb atë, po hoqi dorë prej blemjes së tokës.

2169. Kur blemsi nuk i ban paret në afatin e caktuem, përveç kaparit, humb ene të dretën e blemjes së tokës.

Nji prej fisit Verzivolli në Dibër të Madhe kishte me shitë nji tokë. Mbasi blemsit nuk i kishin paret në dorë, i epnin Verzivollit kaparin e caktonin ditën kur me i çue kret paret. Paret e fitueme prej kapareve kaluen shumën e vlerës së tokës, se asnjani prej kaparlijve nuk mundi me i ba paret deri ditën e caktueme. Verzivollit i erdh për mbarë kjo punë, prandaj kaparin e vite të madh, nërsa çmimin e tokës të arsyeshëm, bile të ulët.

Ksaj punës së Verzivollit i duel era. Nji malsor prej Selishte i bani paret truc, aq sa e kishte ndigjue se e mbante tokën Verzivolli, e i shkon në derë me e ble. Po ai i kërkon kaparin.

– Të di nji herë çmimin e tokës, mbasanaj asht kollaj për kaparin, – i tha selishtasi.

Si u morën vesh sa bante kret toka, malsori qet paret ia numron nji për nji. Si i dha paret, i tha Verzivollit:

– Tashti toka asht emja.

Verzivolli i piu kafen tokës.

2170. Prodhuesi, kur e shikon se nuk mund ta prodhojë mallin e kaparue, ka të dretë me ia kthye kaparin porositsit.

2171. Ai që ep kaparin për tokën, po bani kret paret deri në ditën e caktueme, tokës duhet me i pi kafen. Kapari për tokë nuk kthehet.

2172. Ai që merr kapar për nji mall ja për tokë, nuk mund t'ua shesë ato nji tjetri, ene pse mund të ketë leverdi prej ksaj shitjeje.

2173. Kapari epet me dëshmitarë, që palët të mos i luejnë fjalët.

E BLEMJA ME KUSHT

2174. E blemja me kusht vlen kryesisht për gjanë e gjallë.

2175. Disa nga kushtet që vihen për gjanë e gjallë janë k'to: kur kafsha (lopë, dele, pelë, dhi) merret për bars, të mos dalë shterpë; kur kafshët qumshtore që u morën me garanci se nuk e mejn qumshtin deri në pjellje, të mos shtërpojnë para afatit; kur kafshët e barrës (kali, mushka) blihen si të pahuj, të mos shtijnë shkelma, të mos kafshojnë, të mos tremben etj.

2176. Blemsi ka të dretë me ia kthye të zotit gjan' e gjallë e t'i marrë paret, kur nuk plotësohet kushti i vumë.

2177. Kur gjaja e gjallë e bleme për bars, shtie e nxjerr pjellën e vetë në derë të atij që e bleu, dami asht i ktij të fundit e shitsi nuk ngarkohet me faj.

2178. Po bleve nji kalë si të pahuj me dëshmitarë e kali të vret nji fmij', nji pjestar të familjes ja ndonji tjetër, ai që e shiti ka gjakun në derë.

Nji katundar nga katundet e Dibrës së Epër shkoi në pazar të Bulqizës e bleu nji kalë. I numroi paret zotit të kalit e, si e bleu, i tha:

– Tashti më thuej çfarë huji ka?

– Për huj të kishe pyet para, lum miku, e jo tashti që dhae paret.

– Unë paret nuk t'i marr pse kali ka noj huj, por due ta dijë mos me më marrë në qafë e padimja. E bleva për barrë e kam me e urdhnue vetëm unë. Po për huj due të di ...

– Nuk ka asnji huj, merre pa merak, – i tha i zoti i kalit.

Kur po i banin k'to llafe, u ndodh aty afër nji katundar që i njihte të dy.

– A e nigjon, – e bani me dije blemsi katundarin. – Këtë kalë jam tue e ble si të pa huj.

– More merre, s'të tham njiqind herë unë, – tha zoti i kalit. – Ma shet halli këtë kalë, ta dish...

Ai që bleu kalin, sa mbrriti në shpi, e lshoi kalin tue kullotë në nji jonxhë, që kishte afër bahçes. Kalit i afrohet nji fmij' nja tetë vjeç. Kafsha shtie me shkelm e e len dekun në vend. Si bahet vorrimi i djalit, i zoti i të keqes gjen malsorin që qe në mes të fjalëve e i tregon çfarë i kishte ndodhë e kërkon t'i shkonin shitsit të kalit në shpi me i marrë paret e me i lanë gjakun në derë. Po ai i tha:

– Nuk ke si me i kërkue gjakun të zotit të kalit pa punue nja dy – tri javë e nji muej me të, me e pa mirë e ka atë huj apo nuk e ka.

Tjetrit nuk i punohej ma me atë kalë, por nuk pati çfarë me ba, veproi si e kshilluen: punoi nji muej. Kali nuk shtite kurrë me shkelma e nuk trembej. Ene po të shkoje t'i uleshe ndër bark, ai ndrronte kambët me kujdes mos me të prek sado pak. Pyeti e stërpyeti i zoti si kishte ndodhë ajo gjamë që pikrisht ky kalë i kishte vra të birin. Arrxhiu i vjetër Mefail, njohës i shkëlqyem i kuajve, i tha:

– Ka ardhë nga mosdimja jote e vramja e djalit, se kali, kur le shpinë ku ka le e shkon në nji shpi tjetër, natën e parë trembet e dridhet si shelgu në ujë. Natën e parë duhet me i ndejtë me roje mos me ta ba të keqen. Nuk të ka faj i zoti i kalit.

GJAJA E VJEDHME

2179. I zoti ka të dretë me marrë mallin e vetë ku ta shikojë. Ai që mbeti duerthatë, ka punë me atë që ia shiti atë mall. Në rast se nuk di kush ia shiti, mend të ketë për tjetër herë mos me ble gja ke ai që nuk e njef.

2180. Shitsi i gjasë së vjedhun asht i detyruem me i kthye paret atij që ja shiti, kur bahet e ditun se malli asht i vjedhë.

2181. Gjaja e humbun merret nga i zoti. Kur ajo nuk bahet me vullnet, thirren Pleqtë e bahet Kanun. Po qe se Kanuni të grruc, duhet me i ndejtë.

Nji çidhnak pat humbë kalin e mbas gjashtë muejsh vetëm kur e shikon të lidhun në oborrin e nji katundari. Kot i ra rruga andej, se nuk kishte dalë me kërkue kalin. I thotë zotit të shpisë:

– Ku e ke marrë këtʼ kalë?

– E kam timin, ma ka ba pela ime ka pesë vjet.

– Tandin nuk ke si me e pasë, se ky nuk ka gjashtë muej që ka qenë ke shpia ime.

– E ke gabim!Dashke me më marrë kalin ditën në drekë.

U zunë me njani – tjetrin e shkuen në Kanun. Morën Pleq me u hagër për këtʼ punë. Mbasi hahen pleqtʼ me njani – tjetrin, u çojnë fjalë të dyve atyne që kishin të zanmen për kalin, e u thonë se në filan ditë, në filan orë të jeni në filan vend se kemi me nda të dretën. Të dy u çuditën pse u kishin lanë vend takimi zhurin e Setes, ku nuk kishin pse të takoheshin njerzit me nda kanun. Po ata respektuen fjalën që u shkoi e ditën e caktueme u mblodhën katër burrat e kali në atë vend. Pleqtë nuk e kishin lanë kot takimin aty, se zhuri ishte i barazlargue si prej shpisë së atij që e kishte kalin në dorë, ashtu ene prej shpisë së tjetrit, që thoshte se ishte i veti. Pleqtʼ i vunë frenin kalit që të mos e ulte kryet me kullotë ene e lshuen. U thanë dy burrave:

– Na do tʼi shkojmë kalit mbrapa. Në cilën shpi të hyjë, i asaj shpie asht. Kështu asht nda kanuni e fjalë tjetër nuk keni.

Të dy ranë në nji mendje e shkuen mbas kali. Ai mori udhën e shpisë së vjetër, të asaj ku kishte le e kishte punue aq vjet. Shkoi dret e në grazhd ku kishte pas qanë ushqye. Zotit të asaj shpie i thanë:

– Merr kalin se asht yti.

2182. Njohja e natyrës së kafshëve asht kusht kryesor për ndamen e nji të drete që lidhet me to.

Dy burra të tjerë mbas tre – katër vjetve u grindën për nji gomar tue thanë secili se ishte i veti. K'ta që grindeshin për gomarin, e dinin se si ishte nda kanuni për kalin e humbun. Morën Pleqt' e menduen se po atë zgjidhje do ta përdornin ene ksaj radhe. Po kali e gomari ndryshojnë shumë për nga sjellja e nga qëndrimi që mbajnë me të zotin e parë e me shpinë ku kanë lind e kanë jetue për nji kohë të gjatë. Kuajt janë mirnjohës e besnikë, kurse gomart nuk janë mirnjohës e besnikë. Pleqtë thirrën dy burrat e gatrruem. Ma spari iu dretuen atij që thoshte se gomarin e kishte të vetin, se kishte lind në shpinë e tij para katër vjetesh.

– Kur e kishe gomarin para tre muejsh në derë, ishte kshtu i ruejtun mirë si tashti?

– Ishte kock' e lkurë se unë nuk kisha çfarë me i dhanë me granë.

Pleqt' u thonë dy burrave:

– Gomari nuk asht si kali. Gomari shkon e hyn në atë grazhd ku e kanë ushqye ma mirë. Prandaj do ta vemë për udhe. Vetëm kryet po ktheu nga shpia e parë, ku nuk asht ushqye si duhet, ai asht i asaj shpie.

Du burrat i kishin shpitë njana mbas tjetrës, ndanë nji rruge, por mjaft larg prej shoshojt. Gomarin e vunë në atë kahje që së pari të shifte shpinë ku kishte jetue për nji kohë të gjatë. Kur gomari shkoi në drejtim me atë shpi, ktheu kryet për disa dekika nga bahçja e koshari, por nuk u ndal, vijoi udhën.

– Ky gomar asht i ksaj shpie, – thanë pleqtë me siguri të madhe.

E vërtet i asaj shpie ishte. Kët' e pohoi ma vonë ai që thoshte se e kishte të vetin.

XXIII
TOKA

2183. Toka shitet tue ndjek nji për nji rregullat e Kanunit.
2184. Për tokë të shitun mbi Kanun bahen me faj ai që e shiti e ai që e bleu.
2185. Po u shit nji tokë mbi Kanun, shitsi merr paret e shef punën e vetë, sherri i mbetet në derë blemsit, të cilin s'e njef kush për zot të tokës.
2186. Toka duhet me mbet në vllazni.
2187. Ai, të cilit i takon toka në bazë të Kanunit, ene kur nuk ka terezi me e ble, ban paret e nuk le njeri tjetër me hy në të.
2188. Askush nuk mbahet vjerrë për mallin e vet.
2189. Po qe se nji tokë nuk e blejnë ata që u takon, i zoti ua shet të tjerve tue e nis nga ma të afërmit.
2190. Ai që shet tokën ban me dijeni të gjithë ata, të afërt e të largët, që u takon ajo tokë.
2191. Po qe se ata heqin dorë prej saj, zoti i tokës i dretohet vllaut të trojeve, me të cilin nuk e lidh gjaku, po kufini me tokë.
2192. Në rast se atë tokë nuk do me e ble ene vllau i trojeve, i zoti ka të dretë me e shitë ke cilido në katund e jashtë tij.
2193. Toka shitet me pare në dorë, po ene me kapar.
2194. Toka shitet me vijë e me rend uji, me udhë, e cila duhet me qanë e gjanë sa me marrë penën e qeve në zgjedhë e kalin e ngarkuem me barrë.
2195. Tokë pa vijë uji ka(tokë në të thatë), tokë pa udhë nuk ka.
2196. Toka quhet e shtime, kur zotit të saj i epen kret paret në dorë e pihet kafja.
2197. Tokë të shitme pa kafe nuk ka.

Nji plak i moshuem nga katundi Brezhdan në Dibër të Poshtme, shef tue kalue n'kalë të shalës nji burrë të ri e të mbajtun, të veshun e të mbathun si rrallkush. Mbrapa tij shkonin nji grumbull i vogël katundarsh që kishin me shitë tokë. Shiteshin do prroska që i quenin "Kreska", toka mbi ujë. Plaku i doli para burrit të ri ene pyeti:

– Kush je ti, or djalë?

– Jam Dine Hoxha.

– Po a ti je Dine Hoxha? ! Zanin ta kisha ndigjue, me sy nuk të kisha pa. Shyqyr që të njofta, o Dine, se kam qenë tue dekë pa t'njoftun.

– Nuk ke qanë tue humb noj gja të madhe, – i tha Dinja tue qesh.

– Jo, jo, or Dine, vallahi ta kam ndigjue zanin për mirë, ma shumë si burrë i meçëm, që ua ke lanë gilë parisë. Po ç' po ban kshtu, o Dine?

– Po blej tokë. Kam ndigjue se kush ble, nuk asht i humbun.

– Vallahi mir' e ke ti, o Dine, po tokën duhet me dijtë si me e ble.

– Po pse?

– Toka nuk blihet në kalëhipun, or Dine.

– Të zotët e tokës i kam përmbrapa. K'to thonë sa u ban toka, e unë futi duert në dujç e u ap paret.

– Toka blihet me kafe, bre Dine, se ai që ta ep sot, ndrron mendje neser, po nuk ju pi kafja.

– K'to i kam shokë e nuk janë tue ma lujtë llafin, – tha Dinja e iku.

2198. Kafja e tokës do nji valle të madhe burrash nga të gjitha moshat, se, po qe nevoja, dëshmojnë për shitjen e asaj toke që i kanë pi kafen.

2199. Përveç kafes, në Dibër bahet bukë për tokën e shitme.

2200. Bukën e ban ai që e bleu, shkon e han ai që e shiti.

2201. Në bukë të tokës thirren vllaznia e të dy palve.

Brezi i katërt i Alieve janë vra me njani – tjetrin e vrasja ka ndodhë për hiçgja, ma shumë për fodullëk e mendje të madhe, si ndodhte ke shpit' e para që e kanë mbajtë pushkën në gropë të zarmit. Vrasa në Alie ka ndodhë midis pasardhse të Sal Demirit e të Baram Alisë. Ndodhi për nji tokë, për të cilën nuk kishin pse vriteshin, mbasi Kanuni i kishte shumë të qarta rregullat që duheshin zbatue për shitjen e blemjen e saj. Ata të Baram Alisë ishin burra pa rruza e pa tufa, në hak të vetë e në punë të vetë, nuk të ngitnin njeri para, por, po i ngave, nuk banin sabër e nuk mbanin as qimen e flokut.

Aliet tokat e veta i kishin nda me urtsi e dretsi, në bazë të Kanunit, por kishin nji vlla trojesh, Bep Rajtën, tokat e të cilit hynin si pykë midis tokave të zarmit të Baram Alisë e të zarmit të Sal Demirit. Rajta e kuptoi se nuk mund të jetonte aty, se Aliet i binin në qafë, shkurt donin

me e nxjerrë. Ma shumë i binin në qafë ata të zarmit të Sal Demirit. Ma t'hazdismit prej tyne ishin Rustem Alia e Met Alia. I nëpërkambun prej tyne, Rajta vendosi me ua shitë tokën e me u shpërngulë prej Fushë Alies. Po ai nuk zbatoi normat kanunore, jo se nuk i njifte ja se nuk dote me i zbatue, por se nuk e lanë djemtë e Sal Demirit. Ata i thanë Rajtës që për punë të tokës nuk kishte me u thanë asgja zarmit të Baramallarve. Toka, simbas tyne, i takote vetëm zarmit të Sal Demirit e vetëm atyne duhej me ua shitë. Rajta u bind nga halli, ua shiti tokën e puna erdhi deri ke e pimja e kafes.

Po Abaz Alia e djemt' e tij: Avdi Alia, Dull Alia e Nelë Alia (i parë) e morën vesh ç'po kurdisej kundër tyne. I shkuen Rajtës natën në derë e i thanë:

– Ti ke ba gabim të madh që ua shite tokën djemve të Sal Demirit. Ne jemi gjysmëtarë n' atë tokë e nuk mund të bahej kjo pa u pyet ne.

– Nuk e bana prej qejfi, as pse nuk e dita se si duhej me veprue, – tha Rajta, – por më detyruen. Bile tashti duhet me shkue me pi kafen, ndryshe më vrasin. Ju e dini se nuk lanë gja pa ba djemt'e Sal Demirit.

– Mos shko me pi kafen e tyne, – i tha Nelë Alia, – se, nëse ata do të të vrasin neser, ne do të të vrasim tashti. Kemi me të dhanë ma shumë pare se të kanë dhana ata, veç ngreu sune e dil natën prej Fushë Alies. Ata le të vinë me na kërkue ne hesap, se ne po të nxjerrim prej këtu. Do u kthejmë paret që të kanë dhanë, e je i la me ta.

Rajta nuk pati çfarë me ba: mori paret prej djemve të Abaz Alisë e iku natën prej Fushë Alies. Kur djemt' e Salë Demirit e morën vesh ç'kishte ndodhë, u banë hasëm me zarmin e Baramallarve e ma vonë krisi pushka që ka vazhdue gjatë.

2202. Ka ma shumë se treqind vjet që për shitjen e tokës nuk bahet ma bukë, veç pihet kafe.
2203. Çmimi i tokës asht i ndryshëm për vende të ndryshme.
2204. Çmimi i tokës ka lidhje me cilsinë e tokës, a asht nën ujë a mbi ujë, nga kërkesat që ka në atë zonë për tokë etj.
2205. Çmimi i tokës në vllazni asht ma i ulët.
2206. Nji të huejt, të ardhun nga nji vend i largët, toka i shitej shumë shtrenjtë.
2207. Nuk i shitej kurrë tokë atij që ishte joshqiptar për nga kombësia.

Para se të krijohej shteti shqiptar, në Dibër kanë pasë ardhë do tregtarë që u thonin "bilicarë" e ngrefnin dyqane në çdo komunë. Ishin me kombsi sllave, po nuk dihej mirë cilit popull

sllav i përkisnin. Tregtia ishte në dorën e tyne e duhet thanë se për punë të tregtisë ishin të mbaruem. Shisnin metrazhe, vegla bujqsore, ushqimore, ato ma të domosdoshmet për të cilat kishin nevojë njerzit. Grumbullonin lkurë, lesh, mjalt, bimë mjeksore etj. e i çonin në vendet e tyne. Ishin njerëz fjalëpak e nuk kishin qejf me i gërmue tue i pyet nga ishin e kush ishin. Kishte prej tyne ene të moshuem, por asnji nuk jetonte me familje në Shqipni. Për dyqane përshtatnin shpi të fshatarve që i merrnin me qira. E njifnin shumë mirë psikologjin' e populllit. Kur kalonin rrugës, nuk bate vaki t'ia hidhnin sytë ndonji femne. Ata sikur kishin nji mision ma të madh se sa qejfi e jeta vetjake. Disa mendonin se ata ishin "pararoja" e çdo ushtrie të huej pushtuese. Po kjo nuk u vërtetue ndonjiherë. Banin nji jetë prej murgu:dyqan – shpi, shpi – dyqan. Disa flinin në dyqan, jetonin aty.

Njani prej tyne, i quejtun Vllade Vlladçi, shërbente në dyqanin e Fushë Alies.

Si bani nja pesë vjet, i ra ndërmend me ble nji tokë, jo tokë buke, as për arë e as për livadh, por nji sipërfaqe shqope, buzë Drinit, që fillonte nga skaji jugperendimor i Fushës së Thatë(meraja e katundit) e shkote, për nga Veriu, në dretim të livadheve të lagjes së Lazrejve. Askush nuk e dite pse e dote Vlladja atë brez shqope. Po veprimet e tij, ashtu si të gjithë bilicarve të tjerë, shikoheshin me dyshim. Me dyshim u shikue kërkesa e tij për blemjen e asaj toke. Ajo tokë ishte mera e katundit e prandaj nuk mund të shitej. Kjo ishte e para. E dyta, Vlladja ishte i huej e të huejt toka nuk i shitej. Po dikush tha që t'ia shisnin atë rrip toke me nji çmim shumë të nalt. Kjo ishte sa me provue Vlladen, se askush s'e kishte tagrin e shtijes së tokës. Me aq pare sa i kërkuen, blije gjysmën e katundit, tokat ma të mira. Me siguri Vlladja nuk kishte me pranue, se nuk kishte njeri t'ia hidhte atij. Por, për çudi, ai tha "Po" e kërkoi t'i jepte paret kryeplakut. Po katundi u mblodh e tha se ishte vendos prej kohësh në Kanun që të huejve nuk u shitet asnji pllambë tokë me asnji lloj çmimi. Ma vonë atë rripë toke e mori lumi tue e ba shtrat të vetin, por "ani, thoshte populli, Vllades nuk ja shitëm.

2208. Çmimi normal llogaritej për vendalijt që donin me ble tokë.
2209. Mrenapërmrena nahijes, çmimin e tokës e caktonin tre – katër burra që pranoheshin nga të dyja palët: nga shitsi e nga blemsi.
2210. Ata që caktojnë çmimin e nji toke nuk duhet të jenë blemës të mundshëm të asaj toke.
2211. Po qe se i zoti i nji toke shpërngulet në nji vend tjetër pa shitë tokën, ajo lihet djerrë e askush nuk ka të dretë me vu dorë mbi të.

2212. Ajo tokë mund të epet me qira nga i zoti tue fillue nga vllau i barkut e deri ke vllau i trojeve.

ARMA, KALI

2213. Arma, para se me u shit, bahet provë. Kur ajo asht në rregull, epen paret simbas pazarit të bamë.
2214. Arma e bleme me provë, nuk i kthehet ma të zotit.
2215. Arma shitet me fishekët që ka në gushë.
2216. Në rast se asht armë që nuk i gjenden fishekët, shitet me sa fishekë ka i zoti i saj.
2217. Ai që ble armën, po qe se vret dikë nji dekik mbas blemjes, ka gjakun në derë. Shitsi i armës nuk ka punë me atë gjak.
2218. Kur ta marrin armën nga krahu e me të vrasin nji njeri, i zoti i armës ka gjakun në derë.
2219. Në rastin e masipërm, nga gjaku nuk asht i përjashtue dorësi, vrasësi. Familja e viktimës e merr gjakun ku të dojë e ku t'i vijë ma mbarë.
2220. Arma udhës, apo në çdo rrethanë, mbahet në krah nga zoti i saj, me përjashtim kur ai ka qanë mik e po e përcjellin në copë udhë deri në hodut të katundit.
2221. Po qe se zoti i shpisë, me armën e mikut, të cilin po e përcjell simbas Kanunit, vret nji njeri, gjakun e ka ai që vrau, miku asht i pafajshëm.
2222. Kali shitet tue ja numrue blemsit nji për nji hujet që ka.
2223. Për nji huj që nuk asht vu në dijeni, po që e shikon mbas blemjes, ai që bleu kalin ka të dretë me ja çue të zotit në shpi e me i marrë paret.
2224. Për hujet që asht vu në dijeni, blemsi nuk ka të dretë me ia çue të zotit kalin në derë e me i marrë paret.
2225. Po qe se kali cofën udhës tue e çue në shpi ose sa të mbrrijë në oborr të shpisë së atij që e bleu, dami asht i k'tij të fundi. Gjasë me frymë nuk i dihet.

2226. Kali me huj (trembet, shtin me shkelma) nuk i epet askujt me punue qoftë ene nji ditë.
2227. Kur dikush kërkon për nji punë ditore nji kalë me huj, i zoti shkon e ndihmon vetë ma kalë tue mos e lanë kafshën e rrezikshme në duer të të tjerve.
2228. Kali, ene kur nuk ka asnji huj, nuk lihet në dorë të huej.

HUAJA

2229. Huaja asht ajo që i zoti i shpisë ja nji pjestar tjetër i rritun i familjes, me dijenin' e të zotit të shpisë, ep ose merr dikujt: pare, drith, landë ndërtimi, miell etj.
2230. Huaja me vlerë të madhe epet vetëm prej zotit të shpisë.
2231. Kemi hua të zakonshme e të jashtzakonshme.
2232. Në huan' e zakonshme hyjnë sendet ushqimore për njeriun: drithi, mielli, voji, tlyeni, vojguri; ushqimi për kafshët: jonxha, bari, kashta, gjethi, elbi etj.
2233. Për huan' e zakonshme merren vesh huadhansi e huamarrsi për kohën e kthimit pa futun njerz ndërmjet.
2234. Huaja asht e jashtzakonshme, kur zoti i nji shpie i dretohet dikujt për nji shumë të madhe paresh.
2235. Huaja e jashtzakonshme epet me dëshmitarë, ndër sy të të cilve caktohet afati i kthimit të saj.
2236. Kthimi i huas së jashtzakonshme nuk caktohet në nji ditë të çfardoshme kalendarike, por në nji festë të shënueme, si:Dita e Verës, Bajrami i Madh, Bajrami i Vogël, Shëmria, Shëngjergji etj., për arsye se k'to festa mbahen mend nga të gjithë.
2237. Kthimi i huas mund të mos bahet tamam në njanën prej ktyne ditve të shënume. Në k'të rast thuhet: "Huanë ke me ma kthye nji javë mbas Bajramit të Madh".
2238. Kur huaja e jashtzakonshme i merret nji njeriu të afërt, nuk asht nevoja për dëshmitarë.
2239. Zoti i shpisë ka detyrë me vu në dijeni pjestart e familjes, veçanrisht burrat, për huanë që dha ose mori.

2240. Huaja e jashtzakonshme asht me kusht e pa kusht.
2241. Huaja e jashtzakonshme asht pa kusht, kur ajo merret për ta përdorë ai që e merr ku ta mendojë vetë.
2242. Huaja e jashtzakonshme me kusht asht ajo kur huadhansi ve si kusht huamrrsit burimin ekonomik për të cilin duhet përdor.

Elez Isufi ishte pasanik i madh, po ene bujar. Shpia e tij me njizet e sa oda ishte përherë e hapun për miq e shtegtarë. Ai u epte njerzve hua pa asnji lloj interesi. Kishte dëshirë që të gjithë të ngriheshin nga ana ekonomike tue shfrytzue si duhet burimet e zonës ku jetonin. Kur i shkote dikush për hall në shpi, Elezi e kuptote hallexhiun e i dilte vetë ke nevoja që kishte.

Nji herë nji katundar nga Kabet shkon ke Elezi për t'i marrë pare hua. Elezi nuk ishte aty atë dekik, se kishte dalë tue shikue gjan' e gjallë, mullart e koshart, mashnat e pojatat. Kur ai vjen e hyn në odë, shikon katundarin prej Kabeve e i thotë:

– Ç'hall të ka qitë në k'të ditë shnreu?

– Due të më apsh 30 napolona flori, o Elez Aga.

– Për çfarë i do?

– Me ble nji tokë.

Elezi e njifte atë që i kishte shkue në derë me i kërkue borxh. Ai tokë kishte, madje të mirë, po nuk e punote si duhet e toka nuk i epte aq sa kishte mundsi.

– Ti tokë ke sa me dashtë, – i tha Elezi. – Po toka nuk ep gja pa pasë bagti, se ato bajnë plehun. Unë ato pare t'i apë po jo me ble tokë, po bagti. Shto bagtinë, ato bajnë plehun e plehu ban drithin. Ujë po keni sa me dashtë. Kur tokës t'ia bajsh të gjitha shërbimet, kur asaj t'i kesh marrë sa ajo mund të japë, atëherë mund të kërkosh me ble tokë tjetër.

Katundari u bind në ato që tha Elezi e ky i dha 30 napolona me ble bagti. Kur ai u nis për në shpi të vetë, Elezi u tha burrave që ishin në odë:

– Po bani si i thashë unë, për vete pasunohet e mue paret m'i kthen. Po bani si i thotë mendja e vetë, unë ato pare nuk i marr e ai do të mbetet prapë me torbë në shpinë.

PENGU

2243. Huaja shpesh epet tue lanë nji peng huamarrsi ke huadhansi.
2244. Pengu, në ma të shumtën e rasteve, asht nji mall me nji vlerë ma të madhe se sa paret e marra hua.

2245. Në rast se huamarrsi nuk i kthen paret në afatin e caktuem, mund t'i lutet huadhansit me ja shty afatin.
2246. Shtymja e afatit të dhanies së huasë varet nga huadhansi.
2247. Paret që merren tue lanë peng nji gja, nuk kanë fajde. Aq sa more, aq ke me dhanë.
2248. Po qe se paret nuk epen në afatin e caktuem e kërkesa me shty afatin nuk asht ba, pengmbajtsi ka të dretë me e shitë pengun e me ba paret e veta, tue i kthye të zotit të pengut tepricën.
2249. Për pare lihet peng ene toka.
2250. Shuma e pareve që merr tue lanë peng tokën, asht përherë ma e vogël se sa vlera e tokës.
2251. Po qe se ai që mori paret tue lanë peng tokën, nuk i kthen ato në kohën e caktueme, toka nuk bahet e pengmarrsit.
2252. Në rast se ndodh si ma sipër, ai që dha paret tue mbajt tokën peng, ka të dretë me e ngranë atë tokë deri në dekikun kur do t'i epen paret.
2253. Kur detyrohesh me lanë tokën peng për pare, ma së pari duhet me iu dretue vllaznisë: "Unë kam nevojë për pare e për k'të duhet me lanë peng tokën. A do ta mbajsh ti apo t'ia ap nji tjetri? "
2254. Po qe se asnjani prej tyne nuk do me e marrë tokën peng, zoti i saj ua ep të tjerve.
2255. Toka lihet peng me dëshmitarë, të cilët, po qe nevoja, kanë detyrë me dëshmue për kushtet, rrethanat, shumën e pareve për të cilën u la peng ajo tokë.
2256. Ka raste kur toka lihet peng pa afat. Zoti i tokës i thotë atij që i mori paret: "Kjo tokë asht jotja me e punue e me i marrë prodhimin deri ditën që kam me të dhanë paret".

QEFILI

2257. Qefili asht ai që hyn ndërmjet atij që merr nji mall pa pare në dorë e dhansit të mallit për me e sigurue k'të të fundit se paret ka me i marrë me siguri.

2258. Të dretën me hy qefil e ka kushdo, por pranohen vetëm ata burra që janë të njoftun për besë e burrni.
2259. Qefilin e gjen ai që merr mallin, por e pranon ai që e jep mallin. Jo çdo burrë pranohet për qefil.
2260. Qefili zakonisht asht kryefamiljar, që e ka shpinë në dorë, po mund të jetë ene nji burrë tjetër në familje.
2261. Sa ma i pasun të jetë qefili, aq ma i besueshëm asht, mbasi ai ve si garanci jo vetëm nderin e dinjitetin e vetë, por ene paret që ka.
2262. Koha që i lihet atij që mori mallin me dhanë paret, quhet vajde.
2263. Vajdja caktohet në marrveshje me të dyja palët.
2264. Me mbarimin e vajdes, ai që dha mallin, po nuk i ranë paret në dorë, kërkon qefilin me i dhanë paret.
2265. Qefili ose ia ep vetë paret atij që dha mallin ose shkon e ja merr atij që mori mallin.
2266. Ai që nuk ban as njanën as tjetrën, nuk mund të hyjë ma qefil; ai i le njerzit ngatrrue.
2267. Vajdja që epet prej zotit të mallit, mund të zgjatet, por nuk mund të shkurtohet.
2268. Ai që merr mallin, por nuk dha paret në kohën e caktume, nuk zgjidhet ma prej njerzve. Populli ruhet prej atyne që "U ep me dorë e duhet me i kërkue me kambë".

HUAJA ME ARGATË

2269. Hua me argatë kemi kur i zoti i shpisë ja nji pjestar tjetër i rritun i familjes shkon me ba nji ditë pune ke nji shoq i veti.
2270. Kjo lloj huaje përdoret për disa punë bujqsie që duhet me u krye mrena ditës.
2271. Kur njerzit e nji shpie shkojnë me punue ke nji shoq tjetër pa i pasë ndihmue ma parë robtë e asaj shpie, ata venë hua.
2272. Kur njerzit e nji shpie shkojnë me punue nji ditë ke shoqi i vetë që u pat ndihmue po në atë lloj pune disa ditë ma para, ata lajnë huanë.

2273. Me vu hua asht me e vu tjetrin borxh, me la hua, ke la borxhin që ke pasë.
2274. Për lamjen e ksaj huaje nuk ka afat. Megjithatë, huaja "në shat" (me prashit misrin) lahet po në shat, mrena kohës së prashitjes.
2275. Krahu i punës, si ai që ve hua, si ai që la hua, nuk shikohet nga ana fizike. "Njeri më prune, njeri të pruna", ky asht kuptimi i lamjes së huasë.
2276. Nji tjetër lloj huaje asht ajo kur djem e burra të rij e të fortë të nji ose disa shpive punojnë nji ja disa ditë ke nji shoq i veti me pru prej malit landën e ndërtimit, drutë e zarmit, me pre tjegulla, plita, me hap temele për shpi të re, me kosit livadhet etj. Kjo lloj huaje lahet në kso lloj punësh.
2277. Po qe se ndonjani prej burrave që punoi ke shoqi nuk ka me krye punë të asaj natyre që përmendëm, ai që kreu punën, nuk asht borxhli. Populli k'ta argatë i quan "Falaxhi".
2278. Argatve falaxhi u bahet dreka e mirë, nërsa për darkë u pritet berri. Ai që ka terezi me ba dreka e darka me mish, me argatë falaxhi kryen ene punë të tjera si prashitja e misrave, korrja e shimja e të lashtave etj. Argatë falaxhi kanë pasë marrë të pasunit.

DHANJA E BAGTISË

2279. Në Dibër bagtia asht dhanë me pagesë në disa mënyra. Bagtit' e imta ka raste kur merren shqerra ja keca e ruhen derisa të bajnë pjellën e parë, e cila mbahet nga ai që i mori në ruejtje. Të zotit i çohen krenët që pat dhanë.
2280. Tufa e dhenve ja e dhive të mbarsuna epen për ruejtje me nxjerrë dimnin. Tufmarrsi mban qingjat e kecat e atij viti e të zotit i çon tufën e paprekun e bulmetin e leshin që dha.
2281. Ka raste kur tufmarrsi mban leshin e bulmetin. Të zotit i çon tufën bashkë me qingjat e kecat e lindun n' atë vit.

2282. Kur nji bagti, për arsye të ndryshme, bahet dam (ngordh e han ujku etj.), ai që mori tufën ka detyrë me e njoftue fill mbas dami të zotin e bagtive tue i çue nishanin e jo të lihet puna kur të vijë koha me i çue kret tufën.
2283. Kur dami bahet për faj të tufmarrsit, ky paguen gjanë që u ba dam.
2284. Kur lopa epet shterp, ai që e ruejti nji vit, mban viçin e lopën ia kthen të zotit me katër okë tlyen.
2285. Ai që merr me ruejtë nji mzat, e mson atë me punue e ban me të lavrën e vitit.
2286. Kur mzati i çohet të zotit, duhet të punojë në të dy krahët: në të majtin e në të djathtin, me qëllim që atij t'i gjendet kollaj shoqi i zgjedhës.
2287. Kau mund të epet ene me drith. Ai që e mori, ban lavrën e vitit. Të zotit, bashkë me kaun, i çon pesë shinikë misër.
2288. Po qe se kau cofën vetvetiu në derën e atij që e mori me drith, ky asht dami i zotit të kaut ; po qe se cofja ndodh prej pakujdesisë, të zotit të kaut i epen paret.

XXIV
GJUETIA

KAFSHËT, SHPENDËT

2289. Gjuetia nuk lejohet në çdo stinë të vitit. Gjatë kohës së shumzimit nuk ka kush të dretë me hy në korije ja me u ngjit në mal me gjuejt kafsh' e shpendë.
2290. Gjuetia e turtujve fillon në mes të gushtit e mbaron në fund të muejit të parë të vjeshtës.
2291. Gjuetia e fllanzave fillon në mes të muejit të parë të vjeshtës e vijon deri në fund të shkurtit të vitit të ardhshëm.
2292. Gjuetia e lepurit fillon në vjeshtën e dytë e mbaron në muejin e gjatë të vitit të ardhshëm.
2293. Respektimi i kohës në gjueti asht kanunor.
2294. Gjuetia në Dibër nuk ka qenë mjet jetese, por qejfi. "Nuk mbahet shpia nga gjuetia", thotë populli.
2295. Uku e derri i egër gjuhen në çdo stinë.
2296. Dhelpna nuk vritet prej fillimit të prillit e deri në muejin e parë të vjeshtës, mbasi nuk i ban pare lkura për shkak të ndrrimit të qimes.
2297. Ariu asht kafshë që nuk gjuhet, ai asht bukuria e shejtnia e pylliut. Ariu vritet po qe se shitohet, mbasi bahet i rrezikshëm për njerzit.
2298. Shumë heret asnji kafshë nuk gjuhej deri në shuemje. As ukut, as derrit të egër e asnji kafshe tjetër nuk u gjuheshin të vegjlit; nuk gjuheshin kafshët barsa etj.
2299. Askush nuk ka të dretë t'i shkojë nji shpie afër me gjuejtë.
2300. Në ara, në livadhe, në vneshta, kudo ku ka tokë të punueme e të mbjellë me kultura ta ndryshme, gjuetia asht e ndalueme.

2301. Në mera, në bjeshkë e në korije të nji katundi kanë të dretë me gjuejtë vetëm ata që janë të atij katundi.
2302. Kur gjuetart shkojnë me gjuejtë në grup, gjahu ndahet për të gjithë njilloj.
2303. Po qe se bashkë me gjuetart ka shkue me marrë pjesë për qejf ja me ndërsye qent' ndonji që nuk asht gjuetar, ai ka pjesë në gjahun e asaj dite.
2304. Lepuri i trazuem asht i atij që e vret.
2305. Kur nji gjuetar vihet në ndjekje të gjahut, po vrasjen e ban nji tjetër, ky që e vrau nuk ka pjesë në gjah. Merr vetëm fishekun e lkurën.
2306. Kafsha të cilës nuk i hahet mishi, u epet qenve. Gjuetart marrin lkurën, që e shesin e paret i ndajnë midis tyne.
2307. Gjuetari ka të dretë me e ndjekë gjahun e shituem prej tij. E ndjekmja ndalet në vendet e banueme.
2308. Mishi i gjasë së vramë në gjah nuk ndahet tue e peshue me kile, por në pjesë. Ndamja bahet dysh ja katërsh. Mishi i gjahut nuk bahet copa – copa.
2309. Po qe se dhelpna ja vjedulla e ndjekme hyjnë në nji shpellë, gjuetari ze hymjen me gurë e shkon në shpi me marrë kurthet. Përveç tij në atë gjah nuk ka kush të dretë me vu dorë.
2310. Kur nji gjuetar ndjek nji kafshë, por nji tjetër që nuk e shikon ndjeksin, e rrethon e e fut në shpellë, gjahu asht i ktij të fundit.
2311. Po qe se gjuetari që ndjek kafshën, e gjen gjuetarin tjetër tue e mbyllë në shpellë, të dy kanë pjesë në atë gjah.
2312. Qenit të huej, kur merr pjesë në gjueti bashkë me qent' e gjuetarit, i epet hisja e ushqimit prej kafshës që nuk i hahet mishi ose të përbrendshmet e kafshës që i hahet mishi.
2313. Shqarthi i ndjekun, që hyn në zabel të huej, asht gjahu i gjuetarit që e ndjek e jo i zotit të zabelit.
2314. Shqarthi i mbyllun në shpellë, asht i gjuetarit që e detyroi me u fut aty e jo i atij që e trazoi.
2315. Po ranë në kurth shqarthi, dhelpna, uku e çdo kafshë tjetër, ato janë gjahu i atij që vuni kurthin.

2316. Dy gjuetarë që gjuejnë nji shqarth, mishin ua apin qenve, nërsa lkurën e shesin e paret i ndajnë bashkë.

PESHKU

2317. Peshku gjuhet në çdo stinë.
2318. Gjuetart kanë të dretë me gjuejtë vetëm në rrjedhën e ujit që kalon nëpër katundin ja lagjen e tyne.
2319. Peshku që gjuhet, ndahet midis gjuetarve.
2320. Gjuetari që ve koshin në rrjedhën e ujit, nuk ka të dretë me ndalue gjuetart e tjerë me ba të njejtin veprim në pjesë të tjera të asaj rrjedhe.
2321. Kur nji grup gjuetarsh venë koshat në lumë, në rrjedhën e zanë prej tyne nuk mund të hyjë tjetër me gjuejt. Koshat që vihen në rrjedhë të ujit nuk mund t'i prekë kush, përveç atyne që i vunë.
2322. Në kneta, bullandra e ujna të tjera që i përkasin vetëm nji katundi, kanë të dretë me gjuejtë vetëm gjuetart e atij katundi.
2323. Asnji i huej nuk mund të hyjë me gjuejt në ujnat e nji katundi pa marrë leje prej katundit ja pa qenë i shoqnue prej ndonji gjuetari të atij katundi.
2324. Në rast se nji rrjedhë uji asht afër shpisë së nji katundari, aty nuk mund të hyjë asnji gjuetar me gjuejt përveç atij vetë.
2325. Pranë nji burimi ku mbush ujë gjithë katundi ja lagjja, askush nuk ka të dretë me gjuejt.

Nji nuse e re shtatzanë shkon me mbush ujë në shtonë. Shtona nga jugu e nga veriu kishte dy udhë të holla që të çonin ke burimi. Nga lindja kishte nji kodër me nji rrafsh të vogël plot jeshillëk, kurse nga perëndimi ca lisa të gjatë dhe, pak përtej tyne, shkonte lumi që nuk kishte lidhje me burimin. Kur nusja e re ishte në shtonë tue mbush ujë, nji gjuetar që kishte zanë vend në atë rrafshin e vogël sipër shtonës, shikon ca pllumba që kishin qëndrue në degët e lisave që ishin rreth burimit. Gjuetari heq pushkën nga supi e qëllon në pllumba. Nga krisma e papritun e armës, nusja e re çeftulloi e, kur mbrriti në shpi,

dështoi. U mor vesh shkaku i dështimit e familja e damtueme i çoi fjalë gjuetarit e i tha:

– Më ke gjakun!

– Ky asht nji gjak që nuk mund të pranohet pa e ba Kanun, – tha gjuetari.

Mori secili plakun e vetë. Pleqtë morën nji vorbë me kos që kishte zanë mahëz e shkuen e e vendosën ke burimi i shtonës. U thanë dy të gatrruemve:"Grueja shtatzanë asht si mahza e kosit. Do të shtijmë me pushkë në atë lis ; po u ça mahza e kosit në vorbë, grueja ka dështue prej pushke. Po nuk u damtue mahza, ka qanë thanë prej Zoti me ndodhë".

Shkuen të katër në sheshin e vogël të bleruem nga kishte qëllue gjuetari atë ditë kur nusja po mbushte ujë në shtonë. Shtinë me të njejtën pushkë vetëm nji herë bash në atë plepin ku kishte shti gjuetari atë ditë. Ranë teposht' e ke burimi. Mahza e kosit ishte ça më dysh nga duhma e ajrit që kishte shkaktue e shtimja me armë.

– I ke gjakun, – i thanë dy pleqtë gjuetarit".

2326. Nuk lejohet asnji lloj gjuetie që damton peshkun në masë.

XXV
LAJMTARËT

GRISHSI

2327. Grishs quhet ai që i shkon dikujt në derë me e thirrë në dasmë ja më ndonji hajerlie tjetër n'emën të atij që e ka dasmën ja hajerlien.
2328. Grishsi asht lajmtar hajerlijesh.
2329. Grishsi asht gjithmonë burrë.
2330. Grishsi çon fjalën e të zotit të hajerlijes pa shtue fjalë të vetat.
2331. Fjalët e të grishmes varen prej llojit të hajerlijes.
2332. Kur dasma asht "me të madhe", fjalët e grishsit janë k'to: "Ke selam prej filanit me ardhë në dasmë në filan ditë".
2333. Kur dasma asht "me të vogël", fjalët e grishsit janë k'to: "Ke selam prej filanit me ardhë në dasmë në filan ditë me kuti të duhanit në xhep".
2334. Kur fjala vjen si në rastin e parë, në dasmë duhet me shkue me dashin njizet oksh; po qe se fjala vjen si në rastin e dytë, në dasmë shkohet me pak pare në xhep.
2335. Kanuni i Dibrës thotë se miku në dasmë duhet me shkue ashtu si i ka shkue fjala.

Nji malsor ishte thirrë në dasmë me kutinë e duhanit në xhep. Kështu i kishte shkue fjala e ai, mos me prishë dasmën e mikut, duhej me shkue simbas të thirrmes. Po ai, për mendje të madhe e kushedi pse, vuni para dashin njizet oksh e dret e ke miku. Miku e shikon se ai ia kishte shkelë të thirrmen, por nuk kishte ç'të bante: nuk mund ta kthente mikun mbrapsht. Kur u vu darka, i zoti i shpisë nxori kryet e berrit, por nuk ja dha atij që pruni dashin, por nji tjetri, të cilit i takonte me atë rast. Ky preket në sedër e, megjithse nuk ishte vendi me zanë ashtu llafesh, i tha të zotit të shpisë:

– Unë due kryet e berrit se ta pruna dashin me brinat nji pash!

I zoti i shpisë ia ktheu:

– Ene dhetë pashë me i pasë brinat ai dashi yt, ti nuk ke krye berri në këtë sofër ku je ulë. Kjo asht e para. E dyta, ti nuk ishe thirrë me ardhë me berr. Nejse, e prune, tashti në aksham ene sikur të donim me të nderue me krye berri, nuk kishim kohë me e ther, me e zie e me ta vu para.

– Miku nuk ha kryet e berrit që e çon vetë, – tha miku, që nuk mund të thuesh se nuk i njifte zakonet.

– Berri im kryet e kishte për atë që ia vuna para, jo për ty. Neser, kur të dalësh, ta apim me vete dashin, se e ke në vathë. Vene para e çoje në shpi.

– Po, po, e ve si ç'ke me të, – tha ai e dasma mori krisë .

2336. Dajës, kur martohet nipi, i çohet fjalë formalisht, se, sido me u ba dasma, ai e di vetë si duhet me shkue në atë dasmë.
2337. Në dasmën e djalit, pavarsisht se në ç'ditë bahet, fjala çohet nji javë para se me u mbledhë dasma.
2338. Në dasmën e vashës fjala çohet tri ditë para se me u mbledhë dasma.
2339. Në dasmën e vashës shokët thirren heret në mëngjes ditën e dasmës.
2340. Ai që grishet në dasmë, falenderon grishsin tue i thanë: "U qoftë për hajer!", e i ep ndonji dhuratë të vogël.
2341. Grishsit janë djem shoksh ja të vllaznisë së atij që ka dasmën.
2342. Grishsi nuk paguhet. Puna e tij asht vullnetare; e grishmja asht nji borxh që ia ke shoqit.
2343. Grishje bahet ene për ditën e emnit, për fejesë, për ndonji hajerlie tjetër. Në k'to raste me grish mund të shkojë ene ndonji i shpisë ku bahet hajerlija.
2344. E thirrmja në dasmë mund të bahet familjarisht (me dri në derë), mund të thirren burri e grueja, mund të thirret vetëm grueja.
2345. Kur thirret vetëm grueja, fjalët e grishsit për burrin e grues ja për të zotin e shpisë janë këto: "Ke selam prej filanit me ma çue (ndrikullën, hallën, tezen etj., sipas përkatsisë) në dasmë në filan ditë".
2346. Birazeri thrret vetëm birazerin e jo gruen e tij. Ky asht i vetmi rast që në dasmë thirret vetëm burri, pa gruen.

FJALTORI

2347. Fjaltori asht lajmtari i vdekjes.
2348. Fjaltor quhet ai burrë, i cili, në emën të zotit të shpisë ku ka ndodhë vdekja, lajmron ata që duhet me shkue në atë mort.
2349. Fjaltori asht prej djemve e burrave të fisit, vllaznisë ja shokve.
2350. Fjaltori dërgohet me lajmrue ene nji person, por, po qe se i bije udha e i premton koha, mund t'u çojë fjalë disa personave.
2351. Për nji mort dërgohen shumë fjaltorë.
2352. Fjaltori dërgohet sapo të vdesë njeriu. Ene po qe se i smuni asht në gradën e fundit, pa dhanë frymë, fjaltori nuk dërgohet.
2353. Nga rregulli i masipërm përjashtohen bijat, mbesat e njerzit e tjerë shumë të afërt që vinë me kohë me e pa të smunin sa të jetë gjallë. Për ato nuk asht çue fjaltor.
2354. Fjaltori niset ditën, natën, heret, vonë, në mes të dimnit e në zhegun e vapës, si t'i vijë e çuemja e fjalës. Ai ndjek rrugën ma të shkurtë e nuk ndalet me pushue.
2355. Fjaltori asht i detyrue me i shkue në derë atij që ka me i çue fjalë.
2356. Nuk lejohet që fjaltori t'i bajë za dikujt prej së largu e t'i thotë fjalët që asht ngarkue me çue.
2357. Fjaltori, kur i shkon në derë atij që duhet me ardhë në mort, i thotë: "Ke selam prej filanit (përmend emnin e zotit të shpisë), të vish në mort se ka dekë filani" (përmend emnin e të dekmit). Pastaj tregon ditën e orën e vorrimit. Asnji fjalë nuk thuhet ma shumë.
2358. Ai që mori fjalën i thotë fjaltorit: "Qofshi vetë", "Mos pafshi ma të keqe".
2359. Morti asht mera, thotë populli. Përveç atyne që u ka shkue fjala në derë, ngarendin ene ata që e kanë marrë vesh me shkue me pi nji kafe e me ba ngushllimet e nevojshme.
2360. Pjesmarrja në vorrim asht detyrë për secilin, të njoftun e të panjoftun, me fjalë të çueme e pa fjalë të çueme.

2361. Në darkë të mortit rrinë vetëm ata që kanë pasë fjalën në derë, megjithse zoti i të keqes i ndal të gjithë.
2362. Në mort shkohet me shpenzime nga të gjithë ata që u ka shkue fjala.
2363. Pjesa ma e madhe e tyne që u shkon fjala për mort çojnë pare, por mund të çojnë ene bagti (dele, ka etj).
2364. Shpenzimet për mort të atij që i shkon fjala, varen nga afërsia që ai ka me familjen e të dekmit.
2365. Po vrau dikush fjaltorin ja grishsin, gjakun ua merr ai që i nisi.
2366. Po qe se fjaltori, për nji arsye shumë të fortë, nuk mundi me e çue fjalën deri në vend, atë detyrë ia le amanet nji burri që e merr përsipër me e krye.
2367. Fjaltori nuk asht e lejueshme të kryejë detyrë tjetër udhës.

LUJTSI I FJALËS

2368. Kur dy vetë ja dy palë ngatrrohen ja zhvillohen ngjarje që i lanë të ngatrruem, për me gjetë nji zgjidhje, hyjnë në marrdhanie nëpërmjet nji burri që quhet "Lujtsi i fjalës".
2369. "Lujtsi i fjalës" hyn midis personave ja palëve që nuk mund të bisedojnë dretpërdret për shkak të acarimeve që kanë midis tyne.
2370. "Lujtsi i fjalës" asht transmetues i fjalve, atij nuk i lejohet me shtue prej fjalve të veta ; u përmbahet fjalve që i janë thanë prej atij që e dërgon.
2371. "Lujtsi i fjalës" nuk asht i detyruem me i mbajtë fjalët e filanit përmendsh me ja transmetue tjetrit me pikë e me presje, por ai thelbin nuk e ndryshon.
2372. Fjalët që transmetohen me anë të lujtsit të fjalve varen nga lloji e natyra e ngatrresës që kanë dy personat ja dy palët.
2373. Po qe se ngatrresa midis tyne ka ardhë për shkak të nji vrasjeje të mçeftë, fjalët e lujtsit janë të pakta: "Mue filani m' asht vra e dyshoj ke ti. Pa m'u lirue, më ke gjakun".

2374. Ai që i shkon fjala në votër, nuk kthen përgjigje me lujtsin e fjalve, por vetëm i thotë atij: "Baj selam filanit se kam me ta kthye nji përgjigje".
2375. Luejtja e fjalës midis dy personave, dy shpive, dy fiseve, mund të vazhdojë për nji kohë të gjatë. Kjo punë mund të bahet nga lujtsi i parë i fjalës, po ene prej të tjerve.
2376. "Lujtsi i fjalës" nuk e thotë kurrë fjalën në udhë ja më ndonji vend tjetër, po mu në votër të atij që duhet me ja çue ato fjalë. Ndryshe nga fjaltori, që fjalën e le në derë, lujtsi i fjalës, hyn mrenë, ulet e pi nji kafe, pastaj thotë fjalët që duhet me thanë.
2377. Për ngatrresa ma pak të randsishme midis dy personave ja dy fiseve, lujtës fjale mund të jetë nji i afërm i tyne.
2378. Në rastin e masipërm ai nuk asht thjesht lujtsi i fjalës, por nji njeri që dëshiron me zemër zgjidhjen e problemit tue dhanë kontributin e vetë.
2379. Ka raste kur nji person merr vullnetarisht përsipër detyrën e lujtsit të fjalës, kur me ndërhymjen e tij do me rregullue ata njerëz që i do. Në këtë rast ai sjell ene argumentet e veta në dobi të pajtimit të palëve.
2380. "Lujtsi i fjalës", ene kur nuk e zgjidh problemin, e ngrin të keqen që ajo të mos trashet ma shumë.
2381. Si lujts të fjalës zgjidhen burra të mençun, që nuk ngren' e nuk vejnë, besnikë e të ndershëm. Ai që nuk asht për atë punë, në vend që të ndreq, prish.
2382. Detyra e lujtsit të fjalës merr fund, kur palët rregullohen, ose kur ato kanë arritë në atë shkallë sa mund të bisedojnë dretpërdret.
2383. "Lujtsi i fjalës" paguhet nga pala që e nisi në fillim.
2384. Kur lujtsi i fjalës asht dashamir i të dyja palëve, ai nuk paguhet nga asnjena prej tyne.
2385. "Lujtsi i fjalës" nuk paguhet kur e merr k'të detyrë përsipër me dëshirën e vetë.

XXVI
KANUNI KUNDËR TË KEQES

DËNIMI

2386. Dënimi asht ustja e atyne njerzve që nëpërkambin vlerat e traditës e të dokeve me të cilat asht rregullue jeta kahmoti.

2387. Dënimet epen prej katundit, si njisia ma e madhe e bashkjetesës së njerzve simbas Kanunit e dokeve.

2388. Katundi dënimet ma të randa ua ep atyne që kryejnë veprime të cilat bien në kundërshtim me vlerat e krijueme në shekuj.

2389. Për disa veprime, si: jeta seksuale midis njerzve të nji gjaku, përlyemja e kumbarisë, nëpërkambja e birazerllëkut, vrasja e fmijve, e grave etj., Kanuni ep dënime të randa: dëbim nga vendi i lindjes, djegia e shpisë, ndamje "për mort e për dasmë".

2390. Toka e atij që asht përzanë prej katundit mbetet djerrë; ai nuk ka të dretë me e shit ja me e dhanë me qira. Por mbi atë tokë nuk ka të dretë me vu kush dorë.

2391. Pasunia tjetër e të dëbuemit, përveç tokës, shitet e paret mbahen për punë të përbashkta të katundit.

2392. Katundi nuk mund të japë asnji dënim pa i dhanë ma parë fisi i vet atij që asht ba me u dënue.

2393. Fisi ja le në duer dënimin katundit, kur faji i bamë nga njeriu i tyne, i tejkalon dënimet që mund të japë fisi.

2394. Po qe se katundi vendos me i djegë shpinë fajtorit, i pari, me unën e zarmit në dorë, prin ma i pari i fisit të fajtorit.

2395. Po qe se i pari i fisit të fajtorit nuk do me veprue si vendosi katundi tue u bazue në Kanun, ndahet prej katundit "për mort e për dasmë".

2396. Katundi e çon në vend vendimin e vetë ene kur fajtori mbrohet prej ndonji miku të fortë ja prej parisë.

2397. Me djegie të shpisë katundi dënon:
- udhzuesin, strehuesin e atij që hyn në katund me vra, me vjedhë, me rrëmbye ndonji grue të huej a me ba ndonji të keqe tjetër;
- atë që vret hasmin gjatë kohës që vepron itifaku për mosmarrje gjaku;
- atë që prêt mikun në besë;
- atë që vret hasmin mbasi i ka dhanë besë;
- atë që vret vllaun me i marrë tokën;
- atë që çon provtart në be të rrejshme;
- atë që thyen herë mbas here kararet e katundit.

NDIHMSI NË TË KEQËN

2398. "Nihmsi në të keqe" asht ai person që ndihmon nji të huej me vra, me vjedhë e me ba nji të keqe në katundin e vetë.

2399. "Ndihmsi në të keqe" merret me hetimin e çeshtjes që i intereson qëllimkeqit, i tregon atij udhët, shtigjet, shenjon shpitë, strehon e mban me bukë keqbamsin, i ep arm' e fishekë e ve në përdorim të tij ato mjete që i duhen me krye të keqen.

2400. "Ndihmsi në të keqe" mund të shitet me pare, po ka ene prej atyne që shtyhen në atë rrugë nga dashakeqsia ja hasmnia me katundarin e vet, të cilit për këtë arsye ja afrojnë të keqen.

2401. Ndihmës në të keqe bahet ene miku për mikun për me ja lehtsue marrjen e gjakut ja për ndonji veprim tjetër hakmarrës.

2402. Ndihmës në të keqe mund të bahet ene nji grue, po qe se ajo ka lidhje gjaku me keqbamsin.

2403. Pothuej të gjitha pritat ngrihen me anë të ndihmsit në të keqe. Hasmi i largët, pa pasë ndihmë, nuk mund të marrë gjak ja të bajë ndonji veprim të keq në nji katund të huej.

2404. "Ndihmsi në të keqe", po u hetue cili asht, meqë gjaku nuk jetë për huj, nuk vritet, por katundi i ep dënime të tjera të randa, si: djegia e shpisë, përzania prej katundit, ndamja "për mort e për dasmë" etj.

2405. Me e vra zoti i të keqes ndihmsin në të keqe, i thonë: "Të lumtë pushka!", por gjakun ja ka.

2406. "Ndihmsi në të keqe", që vepron kundër kombit të vetë, ka vetëm një dënim: pushkatimin!

Njani kishte një vlla në Anadoll, i cili një ditë prej ditësh i çon fjalë e i thotë:

– Or vlla, po qe se do me i dhanë fund fukarallëkut, hajde puno këtu se, për një ditë, merr aq pare sa atje nuk mund t'i marrësh për një vit. Por këtu, pa plotsue disa kushte, nuk mund të gjejsh punë. E kushtet janë: duhet të kesh me vete një letër prej kajmekamit, një prej valiut e një prej Pleqsisë së katundit.

Ky dy letra i bani shpejt e shpejt e pa problem, por, kur shkoi me marrë letrën ke valiu, ai i thotë:

– A je pari a shpi e thjeshtë?

– Pari jam, por i vorfën. Due me fitue pare; në vendin tim aq pare sa marr atje në një ditë, nuk mund t'i marr në një vit.

– Këtu merr ma shumë, po dite me punue.

– Po si me punue?

– E do padishahun ti?

– E due, si nuk e dashkam!

– Në rast se e do, si po thue, mos shko ti ke paret, se vinë paret ke ti.

– Po si vinë paret ke unë?

– Ja, baj muhabet me këta që të kanë vulosun dy kartat e tjera e, çfarë të thonë, tregoja padishahut nëpërmjet njeriut tonë.

Kështu bani ai deri vonë e vërtet u pasunue. Po kjo zgjati për një farë kohe, se mbasanaj i ra shkarrzima atij e brezave që erdhën mbas tij.

KALLAUZT

2407. Kallauz ishin ata njerëz që merreshin me hetimin e diçkaje, të një ngjarjeje, të asaj që kishte ndodhë, ose të asaj që pritej të ndodhte, me qëllim që t'u ofronin njerzve që i donin, shërbimet e veta që këta të mos ndodheshin të ekspozue para të keqes.

2408. Veprimtaria e tyne kryesore kishte karakter parandalues e mbështetej në bamjen me dijeni në kohë të personave që kërcënoheshin nga një e keqe.

2409. Kallauzt merreshin ene me udhheqjen e atyne që banin rrugë të gjata nëpër vende të hueja e të panjoftuna.
2410. Kallauzt, kur punonin për njerëz të afërt e me lidhje gjaku, nuk paguheshin.
2411. Shpitë e mdha e të pasuna kishin kallauzt që i banin me dijeni për çdo të keqe që u afrohej.
2412. Ma së shumti për këtë qëllim shpitë e para mbanin kaçakët e maleve.

Nji çidhnak kishte nji vashë të martueme. Ajo hiku prej burri e erdhi ke shpia e babës. Simbas zakonit të Maleve të Dibrës, ky nuk duhet ta bate për bijë, që të mos i kishte borxh mikut. Por ky jo vetëm e bani për bijë, por ene e martoi, kështu që i mbeti gjaku në derë. Por fisi ku qe martue ajo vashë, ishte i fortë, shpi pushke e nuk e lite gjakun pa marrë. Për këtë arsye i ati i vashës u detyrue ta linte vendin e lindjes e të vendosej në Tiranë. Tokën e të ikmit e mori kushrini i tij, sepse atij i takote simbas Kanunit. Fisi ku qe martue vasha, vendosi ta kërkojë gjakun ke ky që mori tokën, mbasi e kishte afër e ishte i vetëm. I ngritën shumë prita, por ky nuk ra në asnjanën prej tyne. Kjo punë vazhdoi për nji kohë të gjatë. Nji katunar, i afërt me atë që mori tokën, kishte nji motër të martume ke fisi që dote me marrë gjakun. Sa herë burrat e fisit i dilnin në pritë, grueja lajmronte babën e vetë e ky vinte në dijeni atë që mund të bahej viktimë. Nji ditë ky i fundit, tue u mbështet në njoftimin: "pritën e ke në filan vend", mori disa burra të armatosun e e rrethoi pritën. Në pritë ishin dy burra, kurse rrethuesit e tyne – shtatë. U banë za e u thanë:

– Dilni prej prite se nuk u vrasim.

Ata dolën se nuk kishin rrugë tjetër. Atëherë, ai, të cilit i ishte vu prita, i tha zotit të pritës:

– Unë nuk të kam gjak, se tokën nuk e kam në trashgim, por në përdorim. Ai që të ka gjakun, asht gjallë. Shko e merre gjakun aty ku e ke.

– Për këtë besë ose do e marr ku e kam ose do ta la pa e marrë hiç. Po ti më thuej si u ke shpëtue të gjitha pritave të mia?

– Atë që asht në të dretë, e ruen Zoti!

* * *

Me mbarimin e Luftës së Parë Botnore, i rreshtuem në këtë luftë me forcat fituese, Esat Pashë Toptani hyni në Dibër me qindra vetë me shkue në Durrës. Po qëllimi i tij ishte që të bate mobilizimin e shumë dibranve, që t'i përdorte për interesat e veta. Esat

Pasha, ç'asht e vërteta, kishte ndikim në Dibër. Dibrant i shkonin mbrapa Pashës. Ata ishin njoftun me të në luftën për mbrojtjen e Shkodrës, më 1912, kur qyteti qe rrethue nga forca të shumta serbo-malazeze.

Po paria tjetër e Dibrës dote me e zhduk ndikimin e Esat Pashë Toptanit në Dibër. Krent e parisë kishin përdor të gjitha mënyrat, por nuk ia kishin arritun, se, si thamë, Esati kishte mbështetje në popull. Propaganda e tij ishte e rrafinueme. Nji nga dretimet kryesore të saj ishte përkdhelja e sedrës nacionaliste të dibranve tue thanë se ai Dibrën e Madhe do ta bashkonte me Shqipninë. "Unë i kam miq serbët e çeshtjen e Dibrës do ta zgjidhë me bisedime. Dora – dorës kret viset shqiptare kam me ia marrë Serbisë e Malit të Zi", thoshte në popull Esat Pasha.

Krent e parisë, nuk patën rrugë tjetër veç me e vra Esatin. Kur Esati hyni në Dibër, krent e parisë, mbasi studiuen itinerarin e tij, vendosën t'i banin nji pritë të fuqishme në prroin e Grazhdanit, ku vendi ishte shumë i përshtatshëm. Këtë plan e kishin ba disa atdhetarë dibranë, si: Elez Isufi, Ismail Strazimiri, Haki Stërmilli etj. Por Pasha u informue nga njerzit e tij për pritën që i kishin ngritun. Ai ishte kaq dinak sa nuk dha me kuptue se dinte gja për kurthin. Ia mbajti me forcat e tij rrugës që të çonte kah Qenoku, ku patjetër do të binte në pritë, por, pa iu afrue vendit të pritës, dredhoi, ra rreth Drinit në nji udhë të hollë kambsore e doli në Peshkopi nga ajo anë që nuk pritej. Kur i thanë Pashës se e kishte pasë pritën para, ai tha:

– Ata që e di se duen me më vra, nuk kanë me më vra kurrë!

VJEDHJA

2413. Vjedhës quhet ai person që ve dorë mçeftas e me vetëdije mbi pasunin' e gjanë e huej.

2414. Të largtit nuk munden me hy në nji katund me vjedhë po qe se nuk kanë ndihmën e ndonji prej atij katundi.

2415. Kët' ndihmë vjedhsit e sigurojnë me të mirë, por ene me të keq, tue i detyrue njerzit.

Nji natë do hajdutë prej Lure e Mirdite hynë në Katër Grykë me vjedhë gja të gjallë, me granë e me shitë neser në pazar të Matit. I ranë katundit në fund e në krye, po nuk ua mori mendja me iu përdaf ndonji shpie, se secila kishte avllinë, qenin e robtë e vetë, shumica të armatos. Ata vjedhës nuk ishin prej atyne që binin kryehutas në lumë. Gjanë e mallin e huej e donin shumë, por nuk venin kryet në rrezik. Filluen me u zaparitë nën vete, se drita po dilte e hala

nuk kishin ba kurrgja. Sillu e mshtillu, se nuk dinin ke cila shpi mund ta gjenin "ma butë", mbasi të gjitha të epnin barut e plumba. Katundi ishte i mbledhun e shpitë sup më sup. Bagtia n' stane kishte roje me armë. Ranë nji teposhteje ku poqën nji sherleg, budall hesapi, që rrite derë më derë. Hajdutët i vunë pushkët në gjoks e i thanë:

– Na trego ku mund të vjedhim pa frikë se mos na venë pushkën, ndryshe të vramë.

Budalli prej frike u tha të vërtetën: u tregoi nji përtrollzë të veçueme rreth nji prroi, ku jetonte vetëm nji plakë e nji djalë fort i ri, që nuk e kishte kapë moshën e armve. Shkuen hajdutët ke kjo shpi e, si vrojtuen mirë e mirë, kuptuen se aty mund të vidhnin pa u diktue. Hapën murin e haurit nga ana e rrugës, nxorën lopën me gjithë viç. Viçin e therën e e hagrën mish, kurse lopën e shitën neser në pazar të Matit.

2416. Gjaja e gjallë e vjedhme, e dalë prej katundit, ndiqet me anë të gjurmve. Çobant janë të praktikuem në këtë lloj ndjekjeje. Ata matin gjurmën me nji gjethe lakne ja kungulli e shkojnë mbas saj derisa gjejnë gjanë e vjedhun.

2417. Ku të të çojë gjurma, aty kërkohet gjaja e vjedhun. Në rast se gjurmt të çojnë në mal, nuk ke kujt t'i kërkosh hesap. Gjaja quhet e hupun.

2418. Gjurmt që mbeten në katund, dëftojnë se vjedhsi asht prej atij katundi.

2419. Me shoqin duhet me qanë i matun. Mbasi ai të kthejë gjanë e vjedhun, nuk asht mirë me "rraftë lodër e culë".

2420. Vjedhsi i bahet i njoftun katundit, po qe se asht prej atyne që "rri përherë nëpër balta".

2421. Vjedhsi, përveç gjasë së vjedhun që e kthen, dënohet me nji gjobë të randë.

2422. Po qe se gjurmët e gjasë së vjedhme të çojnë në nji katund tjetër, ky katund duhet me gjetë hajdutin ja me pague gjanë e vjedhun.

2423. Në katund të huej i zoti i gjasë së vjedhun nuk ka punë me gjithë burrat e katundit, po vetëm me kryetarin e Pleqsisë.

2424. I zoti nuk ban Kanun për gjanë e vetë që ja kanë vjedhë. Ai e merr atë kudo që ta shofë.

2425. Gjaja që asht vjedhë në vathë, i kthehet të zotit dy për nji, por jo me të zgjedhme.

2426. Gjaja që vidhet në mal, lahet kokë për kokë.
2427. Kryetari i Pleqsisë së nji katundi, kur gjurma e gjasë së vjedhme mbetet në atë katund, mbledh paret sa t'i takojë çdo katundari me la gjan' e vjedhme.
2428. Kur ai që e ka vjedhë del ja kuptohet nga të tjerët, përgjigjet vetë për të vjedhmen simbas Kanunit.
2429. Ai që vjedh, cilsohet nga katundi si njeri "që ka dorë" e nuk i beson ma kush e jetë i vobekt para katundit.
2430. Çdo gja me humb, të parit i dretohen për be atij "që ka dorë". Ai asht i detyruem të lirohet, megjithse për vjedhje beja epet rrallë.

E VJEDHMJA ME ARMË

2431. E vjedhme me armë asht ajo kur vjedhsit e kanë nda mendjen me marrë me armë gjanë që lakmojnë.
2432. Vjedhja me armë asht kurdoherë e befasishme, por e dukshme, e shfaqshme se vjedhsit nuk kanë hallin të mos diktohen, ata mbështeten ke forca e armëve.
2433. Po vjedhja me armë mund të jetë ene e heshtun, tinzare, tue thye me kujdes dyert e haureve, trinat e vathëve e dyert e kosharve. K'ta vjedhsa, vetëm po u diktuen e po u rrezikuen, shtinë me armë.
2434. Kur bahet nji vjedhje me armë, jo vetëm zoti i mallit, po ene fisi, vllaznia, lagjja e katundi kanë të dretë të bajnë ndjekjen me armë të vjedhsve.
2435. Vjedhsit me armë nuk ka kush të dretë me i ndjek përtej hodutit të katundit ku ata vodhën ja u nisën me vjedhë.
2436. Po qe se i zoti i mallit ja i gjasë së gjallë vret vjedhsit me armë, ai nuk bije në gjak.
2437. Ai që vrau vjedhsit me armë, ngaqë i vodhën mallin ja gjanë, ka detyrë me u çue fjalë familjeve të viktimave, kur vjedhsit njifen se cilët janë.

2438. Kur vjedhsit me armë u vranë nga zoti i mallit, por ata nuk njifen, vorrohen prej katundit ku u krye sulmi.

2439. Ata nuk vorrohen në vorrezat e katundit, por më nji vend veç.

2440. Nuk lejohet në asnji mënyrë me shëmtue kufomat ja me u ba ndonji dhunë tjetër, pavarsisht se qenë vjedhës.

2441. Po qe se vjedhsi i vramë tue krye vjedhjen asht prej atij katundi, ai vorrohet si çdo i vramë tjetër ; për aktin që bani dy familjet merren vesh në bazë të Kanunit.

2442. Katundarin tand nuk duhet me e vra ene pse erdhi me vjedhë me armë. Atij veç i duhet faktue e vjedhmja e mbasanaj dhuna gjykohet në bazë të Kanunit.

Tregonte H. Gjika: "Ishim katër vetë të armatosun mirë e shkuem me vjedhë në Rekë. Qëllimi ynë ishte me vjedhë gja të gjallë, kryesisht dhen, me tufa, që, kur t'i ndanim, t'i ngelnin secilit të paktën pesdhetë kokë, se vërtet merrnim diçka, por me qefina për kreje. Zumë vend në nji bythë mali e prisnim të ktheheshin tufat e dhenve nga kullota. Ne nuk pyesnim për çoban e m'the të thashë, nuk pyesnim sikur të na bahej kret Reka. Frikë kishin nga dalzotsit, që ishin nga Çidhna e malet e tjera të Dibrës së Poshtme, po kaq trima sa ne e të msuem me punë të pushkës. Të ishte për rekasit, na e vidhnim katundin në mes të ditës pa na hi nji ferrë në kambë.

Tufat e dhenve erdhën nëpër aksham, mu sa perëndoi dielli. Ai ishte vakti ma i përshtatshëm, se as natë nuk ishte, por as ditë jo. U ndamë më dysh: Hazbiu e Veliu do vinin dhentë para e do merrnin udhën për me kalue Korabin, un' e Seferi do t'i mbronim me armë. Ata u ranë dhenve sikur u bie uku, veçuen nja dyqind e kosur. I futën në nji udhë të ngusht' e i nisën përpjetë, për kah Korabi. Veç kur krisi pushka. Në fillim shtinë çobant, po ata, sa ua shtrënguem un' e Seferi me mazerka, krisën e ikën; mund t'i vritnim kur të donim, por nuk kishim atë qëllim. Ai që vjedh me armë, të vret kur e shikon se ka kryet në rrezik. Rrani katundi me kmesa e spata e dikush me ndonji pushkë, por nuk kishim frikë nga katundi. Un' e Seferi kishim zanë vend mirë e nuk mund të na afroheshin. Po veç kur asht ndie nji krismë e vetme në anën tjetër të katundit, karshi vendit ku kishim zanë pozicion ne. E kuptova se ishte e shtime ustai se mue ma hoqi ksulën e për pak më kishte hekë rrashtën e kresë. Ishte dalzots ai që shtinte ashtu. Hazbiu e Veliu kishin shtegue bukur shumë e ne u ngritëm nga vendi që kishim zanë e vrapuem mbas tyne. Por gjithmonë tue mbrojt shpinën. Ai që shtinte nga bregu tjetër i katundit, siç duket, u ba vet' i dytë ja vet' i tretë se na e nxeni keq. U detyruem me u ndalë, me zanë vend e me ua kthye ene ne. Po nuk ka si e hikmja, kur vjedh. Ne nuk

kishim dalë me luftue në Rekë. Pushka ka rraxhmën e rraxhma të mban. I ishuem dhentë nji teposhteje pa njeri për mbrapa e kemi ndejt të katër tue luftue me dalzotsit e Rekës. Na shti e ata shti. Hazbiu u plagos në krah, ishte i djathti e nuk bahej fjalë me përdor ma pushkën. Nuk mund të ngriheshim me ikë, se nja njizet hapa vend, na kishin si në pllamë të dorës e na rruenin. Ramë me mundime teposhtë nëpër do ferra e dolëm ke dhentë. Na ndoqën plumbat deri kur kemi kalue Korabin. Dhen nuk morëm shumë, se, kur ato mbetën vetëm, pa njeri përmbrapa, ishin nda pak k'tu e pak aty e kishin mbet në mal. Po kshtu e ka e vjedhmja, duhet me marrë sa të mundesh.

Kur po zbrisnim teposhtë, tashmë jashtë çdo rreziku, shikoj Hazbiun që m'u rrzue ke kambët.

– Hazbi, more, ç'pate? – e pyes.

– Nuk mundem ma, më ka shkue shumë gjak, – mezi mundi të thoshte ai.

Hazbiu kishte pasë ene nji plagë tjetër në brinjë. Nga ajo kishte dalë gjak i madh. U ndalëm të tre, grisëm kmishat e u munduem me ja ndalë gjakun. Kur ne po banim këtë punë, Hazbiu ftofi, na vdiq nër duer. Na u dhimbs shumë se qe djalë i ri e pjesën e vetë të dhenve dote me e shitë, me ba do pare e me u martue, se nusja ishte lip ka pesë vjet e ai nuk kishte pare me e marrë.

PENGU I GJALLË

2443. Me peng të gjallë kuptojmë, në radhë të parë, njeriun që mbahet peng nga dikush për arritjen e nji përfundimi të dëshiruem prej pengmarrsit.

2444. Pengu i gjallë asht kurdoherë mashkull, si fmija motak ashtu ene plaku njiqind vjeç.

2445. Pengu mund të jetë femën, kur asht në moshë të vogël: e sapolindun e deri në dhetë vjeç.

2446. Femnat e rrituna, po u morën nga dikush, nuk quhen peng. Ato quhen të rrëmbyeme.

2447. Ka raste që pengu i gjallë merret thjesht për arsye përfitimi tue mos pasë asnji konflikt të maparshëm midis pengmarrsit e familjes ku u mor pengu.

Dibra e Poshtme heret e vonë ka pasë shkue me vjedhë në Rekë, veçanrisht bagti. Ka pas raste që kanë marrë peng njerëz. Kjo bahej nga ata që ishin të aftë për pushkë e që donin të përfitonin

nga pasanikët e Rekës. Njani prej k'tyne pasanikve ishte Vërskalla, i njoftun në gjithë Rekën.

Mustaf Lita prej Kalasë së Dodës, shpi e par' e shpi pushke, mori peng nji nga djemt' e Vërskallës që ishte nja dhetë vjeç. I çon fjalë Vërskallës që të mos bahej merak për djalin se e kishte shëndosh' e mirë, por i cakton nji shumë të madhe paresh për me ja kthye në shpi. Me nji fjalë Mustaf Lita e kishte marrë peng djalin e Vërskallës për pare. Vërskalla i çoi fjalë Mustaf Litës e i tha se nji tef meteliku nuk do ta merrte prej tij. "Me djalin baj ç'të duesh, i tha, po na k'tu jemi, nuk kemi dekë". Mustaf Lita ngulte kambë në të vetën e thoshte se djalin nuk kishte me e pa kurrë, po të mos i çonte paret.

Lita djalin e Vërskallës e mbante shumë mirë, e trajtonte ma mirë se fmijt e vetë, e gjithë familja sillej me të sikur ta kishin ba djalë në shpirt. U luejtën shumë fjalë midis Vërskallës e Mustaf Litës, po ata nuk ranë në ujdi: Mustafa nuk ja epte djalin pa marrë paret. Ndërhyni Elez Isufi, i cili i çoi fjalë Vërskallës e i tha: "Jepja të umtit nja 2500 lira e merre djalin". Vërskalla ngulte kambë se nuk epte asnji lekë. Mustaf Lita, nga ana e vetë, thoshte se kishte kërkue dyfishin e atyne pareve. Për 2500 lira s'e epte djalin. Ma në fund, të dyja palët erdhën tue ra. Vërskalla dërgoi 2500 lira Mustafës e ky i çoi djalin.

Po nga hasëm, ata u banë miq. Miqtë bahen nga vashat, por kësaj here ata u banë miq nga djali, i cili ishte msue në familjen e Mustaf Litës e nuk rrite pa shkue atje. Vërskalla nuk pati ç't'i bajë djalit: ja la rrugën të lirë për ke Mustaf Lita. Prej djali u miqsuen dy familjet".

2448. Pengu i gjallë mund të rrëmbehet me forcë, por ai ka raste që epet nga pengdhansi, i cili ka qëllim me arritë nji marrëveshje me pengmarrsin.

2449. Pengu që epet me marrveshje, kur asht njeri, ka nji afat me qëndrue si peng. Me kalimin e k'tij afati, veprohet simbas marrveshjes që kanë ba pengdhansi e pengmarrsi.

2450. Kur pengmarrësi nuk ja arrin qëllimit me anë të pengut që ka marrë, ai e prish pengun.

2451. Kur pengu (ose pengjet) merret pa ndonji marrveshje, pengmarrsi ka për qëllim me përkulë familjen të cilës i përket pengu.

2452. Ka raste që pengjet e gjallë nuk kanë të bajnë fare me problemin që ka me zgjidhë pengmarrësi. K'ta lloj pengjesh trajtohen me dinijitet.

2453. Në rastin e masipërm pengjet nuk kërcënohen me vdekje, por qëndrimi i tyne si pengje asht pa afat.

Në vitin 1905, në nji luftë që u ba midis Llan Kaloshit e djemve të tij, nga njana anë, e ushtarve turq, nga ana tjetër, pati të vramë shumë turq e ata, kur e panë se nuk do ja dilnin dot me luftë me Llan Kaloshin, shkuen e i rrethuen shpinë me i vra gra e fmij. Llan Kaloshi u detyrue të dorzohej tue futë si ndërmjets nji oficer të naltë shqiptar, i cili mori garanci nga ushtaraku turk se Llan Kaloshi jo vetëm nuk do të vritej, por as nuk do të burgosej. Ai vetëm do të kshillohej që herë të tjera të mos i kundërvihej me armë ushtrisë perandorake. Dorzimi i tij ishte simbolik.

Po pashai turk nuk e mbajti fjalën. Me t'u dorzue, Llan Kaloshit i vunë hekurat e e burgosën në Manastir ku e dënuen me 101 vjet burg. Djemt' e tij, Hasani, Manja e Mahmuti, për t'u hakmarrë për babën që ua prenë në besë, u lshuen mbi karvanet e tregtarve turq e mbi postat e tyne e nuk lanë të keqe pa ba. Kjo u ra në sy autoriteteve osmane e puna shkoi njer ke sulltani. U muer vesh që djemt' e Llan Kaloshit silleshin në atë mënyrë pse u kishin burgos babën. Shkojnë oficerët turq në burg e i thonë Llan Kaloshit:

– Kshilloi djemt' të rrinë urtë, për ndryshe do ta kesh keq punën. Qëndrimi ynë ndaj teje ka të bajë me qëndrimin e djemve të tu ndaj Perandorisë.

– Po çfarë të baj unë? Ju e shikoni që jam i burgosun.

– Shkrueju nji letër, kshilloi, di vet çfarë u thue.

– Ja, e shkrova letrën, po ata nuk do ta besojnë se janë fjalët e mia, po nuk panë nji nishan timin.

– Çfarë nishani?

– Çfarëdo, veç të jetë imi.

– Mirë, dërgoju ç' të duesh ...

Llan Kaloshi nxori nga kambët opingat e ua dërgoi djemve bashkë me letrën.

Të bijt' e tij letrës nuk i vunë vesh se e dinin që ajo ishte diktue nga turqit, por vrisnin mendjen çfarë kishte dashtë t'u thoshte i ati me opingat. Më në fund Hasani e "deshifroi".

– Baba na thotë: bahi gati me ardhë me më qitë prej këndej, domethanë mbathni opingat, lvizni, se me dua nuk bahet asgja...

Djemt' e Llan Kaloshit u hazruen me marrë rrugën. U veshën, u mbathën, u armatosën mirë, e, nën udhëheqjen e Hasanit, shkuen e morën peng katër popa në nji manastir. Popat ishin të ngjallun shum' e mezi ecnin. Ma shumë i zvarrisën e i mbajtën në shpinë se sa ecën në kambët e veta. I çuen në Sinë e u thanë:

– Ju u kemi marrë peng për babën tonë, Llan Kaloshi, që turqit e kanë futun në burg e e kanë dënue me 101 vjet. Do t'i shkrueni të parit tuej

që ai t'i shkruej sulltanit me na lirue babën. Sa të vijë ai ke shpia, do ju lirojmë. Mos kini frikë nga asgja. Ne do t'ju mbajë mirë.

Popat i shkruen të parit të fesë së tyne, i cili, siç merret me mend, i shkruejti sulltanit për ngjarjen e ndodhun. Sulltani, me e pasë mirë më krent e ortodoksisë, ep urdhën që Llan Kaloshi të lirohej nga burgu tue u këmbye me popat. Shkuen oficerët e naltë e i thanë Llan Kaloshit:

– Thuej: "Rroftë sulltani!", se të liroi nga burgu.

– Rroftë Hasani, se për sulltanin do të kalbesha në burg, – tha Llan Kaloshi se e dinte mirë cili ishte shpëtimtari i tij.

Megjithatë, e lanë të lirë. Sa shkoi Llan Kaloshi në shpi, Hasani me të vllaznit i çuen popat shëndosh' e mirë në vendin ku i kishin marrë. Kaq mirë qenë sjellë Kalosht me popat, kaq me dashuni e respekt i kishin trajtue, sa ata mbetën miq. Kur vdiq Llan Kaloshi, popat u thirrën në mort. Qëndruen ma shumë se nji javë në Kandër.

2454. Peng mund të merret ene gjaja e gjallë për damin që bani ja për ndonji borxh që nuk asht dhanë në afatin e caktuem.

2455. Gjaja e gjallë e marrë peng, lirohet me Pleq ja me ramjen në ujdi të pengmarrsit me atë që ju muer gjaja peng.

2456. Kur i zoti i pengut nuk vjen me ta kërkue pengun, do të thotë se e ka da mendjen me ta kërkue ndryshe, domethanë më të lanë gjakun në derë.

2457. Pengu nuk ban gjak, por ka shpi pushke që nuk e lajnë ndryshe të koritmen veç me pushkë.

2458. Pengjet prishen, kur ai që i dha ato pengje, vepron në kundërshtim me intersat e pengmarrsit.

Elez Isufi në vitin 1913, në janar, ra në duer të serbve që ata të mos i prishnin familjen. Por, kur Elezi shkoi në shpi të vetë në Sllovë, oficerët e huej i thanë:

– Ti neser duhet të nisesh familjarisht për në Peshkopi. Ky asht urdhni i kralit tonë.

– Unë vij se në dorë tuej jam, por kam shtatqind burra në mal. T'u baj thirrje atyne të bijen në duert tueja, mbasanaj me çoni ku të doni, – u tha Elezi.

Ayne u erdhi për midje kjo gja, prandaj i dhanë Elezit afat, aq sa kërkoi, dy javë, me zbrit 700 përkrahsit e tij nga malet e me i lshue në duer të serbve. Elezi nuk kishte ndërmend ta bante këtë gja, donte me fitue kohë. Po as serbët nuk i besonin Elez Isufit në atë që tha. Para se me ia dhanë afatin prej dy javësh, i thanë:

– Po qe se ti nuk vjen vetë në Peshkopi, na jep pesë pengje, që, po na bane noj gja, atyne u heqim kokat...

Kërkoi Elezi pesë burra me hy peng për të. Iu përgjigjën Dalip Tafa, Selim Alia, Sali Topuzi, Nuredin Kotarja, Ismail Bara. Serbët morën peng ene Suf Xhelilin. Mbas pak ditve, Elezi u çoi fjalë pengjeve të iknin prej Peshkopie se ai sun ikte derisa ata ishin peng. Ata i kthyen përgjigje:

– Hik vet, or Elez Aga, mos pyet për ne.

Suf Xhelili mori nji natë leje nga serbët e shkoi në Sllovë. Atë natë Elez Isufi, Suf Xhelili e familjet e tyne u arratisën nga shpia ku i mbanin të rrethuem serbët, e dolën në mal. Të nesermen serbët sollën nga Peshkopia Dalip Tafën, Selim Alinë, Sali Topuzin, Nuredin Kataren, Ismail Barën e i therën me bajoneta në Sllovë.

GRABITJA

2459. Grabitje kemi kur gjaja e gjallë, malli ose çdo gja tjetër merren me forcën e armve.

2460. Grabitja bahet kudo: në udhë, në shteg, në qafë e në mal, mrena në katund, mrena në vathë, madje ene në shpi.

2461. Grabitja ma e keqe asht ajo që bahet në udhë të madhe të katundit. "Udha e madhe, – thotë Kanuni, – nuk mund t'i zihet askujt".

2462. Përgjegjës për udhën e madhe asht vetë katundi, përmes të cilit kalon ajo udhë, deri në kufi me katundin tjetër.

2463. Udhtari i grabitun në udhë të madhe të katundit, i ban ankesë kryetarit të Pleqsisë së katundit, i cili ka detyrë me gjetë grabitsin, me ja marrë gjan' e huej e me ja dhanë ankimtarit.

2464. Po qe se nuk vepron si ma sipër, katundi asht i detyruem me la gjan' e grabitun.

2465. Udhtari i grabitun në Mal* i ban ankesë kreut të Malit, i cili duhet me gjetë grabitsin ja me la damin të damtuemit.

2466. Në udhë të madhe të katundit as atij që të ka nji borxh pa ta dhanë, nuk je i lirë me i dalë e me i mbajtë gjanë ja mallin.

---

* Nuk është fjala për malin fizik, por për një nënndarje krahinore, për një njësi vetëqeverisëse.

PREJA

2467. Preja asht rrëmbimi me forcë të armëve, kryesisht të gjasë së gjallë, që burrat e nji krahine bajnë në nji krahinë tjetër. Ata që bajnë pre, quhen pretarë. "Preja vjen si prroi me shi, – thotë populli, – merr çfarë gjen perpara!"

Tregon H. Gjika: "Ishim pesë vetë që ramë në Rekë me marrë nji tufë dhen. Po Reka në atë kohë kishte sejmenë, burra trima që merreshin me pagesë me mbrojtë katundin nga vjedhsit e pretart si ne. Prej tyne kishte marrë zemër ene populli i urtë e puntor i Rekës që nuk mund t'ja merrje gjan' e mallin kollaj. Ha k'tu e ha aty, nuk mundëm me e tokun kërkund. Kur pamë se mbetëm pa gja, në aksham ju afruem nji shpie e mblodhëm do tesha që i kishin vu në tela e në degët e pemve me u tha. U kemi ra si uku dhenve: kap e mblidh, pa pa se çfarë merrnim. Kemi mbledhë ene do petka që ishin në nji tavë e do të tjerat në tokë. U hipëm kuajve e revan. Kur kemi dalë ke Lakja e Xhipve në Korab, më ka ardhë në vesh nji za fmije. Po ku me e gjetë fminë në Korab? Megjithatë, u thashë shokve:

– A m'bajnë vesht mue apo nji e qame fmije?

– Bjeri kalit, se nuk ka fmijë në Korab, – tha njani prej tyne.

Po nuk shkoi shumë kohë e e virrmja e fmisë vinte e bahej ma e qartë. Tashti nuk kisha pikë dyshimi që ai fmi ishte me ne në kuaj.

– Ndaluni, – u bërtita.

– Pse bërtet ashtu? – më tha njani prej tyne.

Po unë e kisha të bërtitmen e keqe e ata u ndalën.

– Kontrolloni dengjet se keni nji fmijë me vete.

Kontrolluen dengjet e në njanin kalë u gjet fmija që kishte qenë mbështjellë me do tesha në lirek. U habitëm si nuk kishte dekë ai fmijë, se nuk kishte pasë ka me marrë ajër. Po Zoti ban mrekullina kur do. Fmija ishte rrokull vitit e, kur na pa, filloi të qajë e të bërtasë.

– Si me ja ba? – tha njani prej tyne. Po ai që iu gjet fmija në dengun e rraqeve sikur nuk e quete gale të madhe atë gja.

– Ky e ka t' bamen kollaj, – tha ai e e hodhi fmijn në vdorë.

– Pasha t'madhin Zot kjo asht punë qe nuk bahet, – thash e isha gati me u kthye pushkën e me vra cilindo që do më kundërshtote. Ata ma njifshin lemzën. Vërtet ishim hajdutë e pretarë, por çdo gja ka nji kufi.

– Merre fmijën e çoje aty ku e more, – i thash atij që e hodhi në vdorë.

– I kam pesë ke shpia e nuk kam ku e çoj kopilin e Rekës.

– Ma mirë vraje, ktheji pushkën e vraje, – i thashë.

– Deka t'i vijë prej Zoti.

– Jo prej Zoti, por prej teje e ka, prej nesh, – i thash e zbrita nga kali.

Me ba gjak ishte kollaj, puna ishte me tregue burrni. Burrnia kurrë

nuk ka pasë lidhje me gjakun e nuk ka me pasë, sado që ka njerëz që thonë të kundërtën. Mora fmin' e mbështolla mirë me do tesha e me nji batnije e hipa kalit e u ktheva me shkue në Rekë, ke shpia që vodhëm teshat. E kisha da mendjen: çdo gja me më ndodh, e kisha ba hallall, po fmijn do ta çoja.

Ke shpia ku qe grabit fëmija, në çdo odë kishtë dritë. E qame e ulurim' e madhe. Ishte mbledhë gjithë katundi. I kishin hapun dyert si për mort se vërtet mort ishte. Unë në kalë hipun e dret e ke dera. Fmija nuk qante se e kishte zanë gjumi. Rekasit u habitën kur më panë.

– U kam pru fminë, – u thashë e ua tregova.

Nji grue e re, më duket nana e vet, ma mori për duersh e thash se u hutue prej gzimit. Qaj' e qesh njihersh. Kishte qanë djali i vetëm i nji çifti të ri. Burrat më rrethuen e, ndryshe nga ç'e mendosha unë, nuk dinin ku të më vinin prej "burrnisë" që kisha ba.

– E kishte marrë nji rafazi pa dashje, – u thash, – nga ata që vodhën teshat në aksham. Isha ene unë midis tyne, se hajdut jam. Po jo aq sa me hedhë fmijn e me shkue ke shpia ime.

Erdhi sejmeni që më njifte e më tha:

– Veç koka jote merr fminë, po veç koka jote e bije prapë këtu.

Atë natë në atë shpi u ba dasmë e madhe. Unë në krye të vendit. Ha e pi e kuvendo për shtatë palë qejfe. Të nesermen ma mbushën kalin me rraqe të reja e me vunë para nja njizet dhen. Mbeta mik me atë derë e me kret Rekën. Nuk shkoja ma me vjedhë, por si mik!

2468. Kemi pre të madhe e pre të vogël.
2469. Preja e madhe dallohet prej numrit të pretarve e prej numrit të bagtive të grabituna.
2470. Preja e madhe bahet larg vendit ku jetojnë pretart.
2471. Preja e madhe ndahet në mes të pretarve, mbasi të jenë kapërcye rreziqet e rrugës.
2472. Pretart që e kanë ndërmen me e prish prenë, e mbrojnë atë me armë.
2473. Po qe se njani prej pretarve vritet tue mbrojtë prenë, pretart e tjerë ia çojnë pjesën e vetë të presë në shpi.
2474. Preja e vogël nuk prishet nga pretarët.
2475. Kanuni i Maleve të Dibrës kundër pretarve ka vu të premen u udhës.
2476. Katundi ka detyrë mos me lanë pretarë me kalue me pre nëpër territorin e tij.
2477. Preja e ndalun prej katundit i kthehet të zotit që iu mor.

2478. Katundi mund ta mbajë nji pre që ua kapi pretarve, kur nuk e di e kujt asht, mbasi nuk ka ndjekës përmbrapa.
2479. Preja asht e atij që e ndjek. Ku ndalet preja, ndjeksi u thotë pretarve ja atyne që e kanë mbajtë: "Ky asht malli im".
2480. Ka pretarë që ia kthejnë prenë të zotit, po ka prej tyne që i kthejnë pushkën.
2481. Katundi e Mali i mbajnë pretë me ba të garantueme rrugët që kalojnë nëpër territorin e tyne.

Katër burra nga Dibra e Poshtme banë nji pre në Rekë. Kishin vu para nji tufë me dhen ; rrugë pa rrugë, si e kanë pretart, e prunë deri në Bufull të Selishtës. Aty u ndalën me pushue e me granë nji drekë të mirë se ene lodhë ishin e nuk kishin vu gja në gojë prej dy ditësh. U takuen në nji grue, Tajme Prençen, e e pyetën se cila udhë ishte ma e shkurtë nëpër Selishtë. Ajo u tha:

– Nuk ka udhë të shkurtë e udhë të gjatë për pretarë nëpër Selishtë. Selishtasit nuk lanë me kalue pretarë nëpër katundin e tyne. Gjaja e vjedhun, që asht djersa e tjetërkujt, nuk kalon nëpër Selishtë.

– Nuk i kemi vjedhë, por i kemi marrë më armë, me qefina për kreje, – i tha njani prej pretarve me tregue se me armë do ta mbronin prenë e me armë do ta çanin udhën, po qe se selishtasve do t'ua merrte mendja me i ndalë.

– Gjanat e marrme me armë, selishtasit i ndalin me armë, – u tha Tajme Prençja, po ata nuk ja kurrellën ma llafin.

Vijuen udhën e mbrritën ke xhamia e katundit. Aty vendosën me granë bukë. Therën nji dash e ranë teposhtë ke nji shpi me marrë nji kazan me zie mishin. Në derë u duel nji grue, e cila, kur mori vesh se kishte të bante me pretarë, që donin të hanin mallin e djersën e të tjerve, u tha:

– Në kazana të shpisë sime nuk asht zie e nuk do të zihet mish i vjedhun, prandaj kërkoni tjetërkund.

Po nuk qe nevoja me kërkue sahana e kazana se selishtasit ua kishin pre udhën pretarve. U thanë:

– Ose dorzoni prenë e shkoni në punën tuej, ose do të lini ene prenë, ene rrashtat e kresë. Nuk e bajmë për plaçkë, se tufës do t'i vijë i zoti e atij kemi me ja dhanë. E bjamë me e marrë vesh të gjithë se nëpër Selishtë udhët janë të garantueme vetëm për punë të mira e jo për pretarë që grabisin gjanë e huej.

Pretarve, sado që ishin hajdutë me famë e burra trima, nuk ua mbajti me luftue me nji katund. Nuk patën çfarë me ba: dorzuen prenë. Mbas disa orësh erdhi i zoti tufës së dhenve e u takue me selishtasit. U tha:

– Kjo asht tufa ime!

– Merre, por hapni sytë ene vetë se nuk do të rrijë Selishta tue u ruejtë gjanë e mallin.

2482. Ka raste kur pretarve nuk ua ndal gjanë e mallin katundi as Mali, por pretarë të tjerë, që janë ma tertip e kjo bahet simbas fjalës që "Peshku i madh e han të voglin".

Nji natë Dali Dervishi e Rexh Cala shkuen miq ke Llan Kaloshi në Kandër. I futën në odën e burrave e kafe e muhabet e të ngranme e të pime si aty. Llan Kaloshi vetë rrite në krye të vendit, nërsa të bijtë: Hasani, Manja e Mahmuti rrinin kacipup në fund të odës. Veç kur banin "bop "e n'kamë e dilnin jashtë. Kështu hynin e dilnin ata e nji minut nuk u zinte bytha vend.

Kur burrat ranë me fjetë, djemtë e Llan Kaloshit kapën pushkët e dolën prej ode. Mbas tyne dolën ene do miq, se, si duket, atë natë kishin nevojë për shumë njërëz me dalë më ndonji pritë. Djemt' e Llan Kaloshit vetëm nëpër rreziqe rrinin. Dali Dervishi e Rexh Cala thanë me vete: shyqyr që e kputën qafën, se ishin belaxhi të mdhej e nuk e kishin për gja të futnin në valle ene miqtë.

– Shpëtuem, – tha Daliu që ua dite ma mirë hallet se shkote ma shpesh ke Llan Kaloshi.

Ata n'k'to fjalë, Hasani hyni mrenë e u thotë të dyve, Daliut e Rexhës:

– Merrni pushkët e hajdeni mbas nesh se na doli nji punë.

– Ku me shkue? – e pyeti Dali Dervishi.

– Hajdeni se e merrni vesh kur të mbrrini në vend, – tha Hasani e doli. Ai ishte njeri i fjalve të pakta. Mik, mik, por kur ia donte hesapi, ta paraveshte. Dolën Daliu e Rexha e iu vunë mbrapa Hasanit. Manja e Mahmuti kishin shtegue me të tjerët. Po shkonin termal, grykës së Kobenit. Hasan Kaloshi pat fitue prej Turqisë gradën e ruejtsit të kufinit prej Hinoske deri në Malin e Korabit. Porta e Naltë e dite se i ka vjerrë ukut mëlçitë për qafe, por nuk kishte ç'të bante. Njerëz si Hasani duhej me i josh me diçka që të mos i baje kundërshtarë. E prej punës së Hasanit hajdutët ishin rrallue, por hajdutnia e Dibrës nuk ndalej në ato kohna...Hasanit atë natë i kishte ardhë fjala se nji pre e madhe do ta kalote nëpër grykë të Kobenit e do të merrte udhën nga Çidhna. Mund të ishin dernjanë, mund të ishin çidhnakë, mund të ishin reçjanë, bash prej atyne krahinave ku kishte burra të pushkës e prenë nuk ta lshonin kollaj.

Si shkuen ke prroi i Kobenit, Hasani u ul në nji bythë shkurrje, u mbulue me kajuke e ia kputi gjumit. Me t'u shtri, dekun n'tokë. Nuk kishte njeri ta zinte gjumi ashtu si me e pas me çelës, po as nuk kishte njeri me i dalë gjumi aq shpejt si Hasanit. U tha vllaznve:

– Me të ardhë preja, më zgjoni.

Nuk vonoi shumë e preja erdhi. Zgjuen Hasanin. Ai brofi në kambë n'dekik e bërtiti me sa za kishte:

– Hahahaha !K'tu i thonë Has Kaloshi, or bir, – e shtiu pesë herë n'allti.

Shtinë të gjithë nga ajo anë që u dukën pretart. U përgjigjën ene ata me armë. Shti njana palë e shti pala tjetër. Po, ma në fund, pretart, që, si duket, nuk kishin qanë shumë, lanë prenë e ikën. Hasan Kaloshi vuni tufën para e dret e në Kandër. Ndau nja dhetë – pesmbëdhetë dhen me i çue neser në Peshkopi, si "mall shteti", të tjerat i mbajti për vete.

2483. Pretë e mdhaja kanë kalue prej katundit në katund e prej Mali në Mal tue u hapë udhë me pushkë ja tue ba për vete njerëz që ndihmonin në kso punësh.
2484. Në pretë e vogla, pretarët mbajnë peng prenë jo me e prishë, po me hy në bisedime me palën të cilës ja kanë rrëmbye për shkak të nji konflikti që ka lindun midis tyne.
2485. Pre të kësaj natyre janë ato kur bagtia e nji Mali hyn me kullot në bjeshkën e nji Mali tjetër në mënyrë të përsëritun. Burrat e Malit ku bahet dami, rrëmbejnë tufën me i pre hujin palës tjetër.
2486. Në rastin e masipërm takohen krent e dy Maleve e bisedojnë me i dhanë zgjidhje problemit.
2487. Bisedimet fillojnë mbasi të kthehet preja.
2488. Ngatrresat mes Maleve për bjeshkë ndodhin kur kufijt e bjeshkve nuk ndahen simbas rrjedhave të ujnave, por janë shenjorë.

Ungatrruen keq Mali i Bulqizës me të Katër Grykve për shkak të pronsisë mbi malin që e kishin ndërmjet. U takuen dy krent e Maleve: Karaj i Bulqizës e Gazihani i Katër Grykve me gjetë nji zgjidhje paqsore, që të mënjanohej përdorimi i armve. Ata e vendosën kështu: Karaj e Gazihani, në nji ditë të caktueme, në të njejtën orë u nisën njeni nga Bulqiza e tjetri nga Katër Grykët e iu ngjitën, me ecje të natyrshme, malit përpjetë. Aty ku ata u takuen, vendosën kufinin e bjeshkës së Bulqizës me Katër Grykt.

Burrat e të dyja palëve u ranë mbrapa e i gjetën tue pi duhan aty ku ishin takue. Të gjithë vunë re me knaqsi se ishin takue pikrisht në atë vend ku shumë prej tyne kishin thanë se ishte kufini i vjetër. Asnjani prej krenve të dy Maleve nuk kishte ecë ma shumë që t'i marrë ma shumë tokë Malit tjetër.

U ngrit Karaj e u kthye nga burrat e Malit të vetë e u tha:

– Mbani mend, o bulqizakë. Deri k'tu e keni kufinin e bjeshkës me katërgrykasit.

Të njejtat fjalë u tha ene Gazihani të vetve e e u ndanë me muhabet. Prej asaj dite nuk pati ma grindje për bjeshkën midis Bulqizës e Katër grykëve.

2489. Nji lloj preje asht ajo kur borxhdhansi, për mos dhanjen e borxhit në afatin e caktuem, i bije bagtisë së borxhmarrsit e ja mbyll në haur të vetë.
2490. Kjo lloj preje nuk damtohet. Palët marrin Pleq me ra në ujdi.
2491. Kur preja e marrë prej borxhit prishet, pretari e paguen atë me pare në dorë tue heq prej ksaj shume vlerën e borxhit që ka dhanë.
2492. Si të mbarojnë hesapet e masipërme, pretari gjobitet prej katundit për veprimin që bani.
2493. Po qe se borxhdhansi ja merr bagtinë borxhmarrsit tue i dhunue vathën, gjobitet randë.
2494. Me shti me e vra dhunuesin e vathës, gjakun e ke në derë, por pushka nuk të shahet.

DAMI

2495. Me dam kuptojmë vlerën reale të gjasë ja mallit të prishun.
2496. Dami në bujqësi paguhet në natyrë.
2497. Kanuni thotë: "Kur shoqi të ban dam pa dashje asht mirë me e falë e mos me numrue kashta e kallij. Po s'e fale, merri vetëm damin".
2498. Kur dami bahet me qëllim shkatrrimi, poshtnimi, nga mendja e madhe tue i lshue gjanë sollamadi, damin e bamë e paguen dy për nji.
2499. Gjaja e lidhme më litar, po kputi litarin e ra në arë të huej, damin e ka ma të lehtë e për gjobë nuk bahet fjalë.
2500. Po qe se të vret kush gjelin me qëllim, ke të dretë me i marrë dashin për huj e jo për dam.

Nji herë nji bej i vrau gjelin nji katundari veç pse i nxirrte gjumin në mëngjes, megjithse shpiat nuk i kishin aq afër njana – tjetrës. Katundari luejti fjalë me beun. E pyeti:

– Pse ma vrave gjelin?

– E vrava, pse e vrava, kjo nuk ka randsi, kam me të ardhun në nji të dretë, – i tha beu tue mendue se do t'i paguente damin, do t'i epte paret sa bate gjeli, në daç dyfish. K'shtu do quhej si burrë që i nënshtrohej Kanunit. Mori secili plakun e vetë. Pleqt' u hagrën nja dy sahatë. Plaku që mbronte beun i tha tjetrit:

– Ta bana si ta bana, të ap paret. Ta çmojmë sa bani gjeli e mori fund kjo punë. Dami ka raste që falet, unë po ta paguej.

– Un s'e dajë të dretën pa ardhë beu, – tha Plaku që përfaqsonte katundarin.

Erdhi beu i veshun e i mbathun për bukuri me petka të reja me sahatin e florinit vjerrë për qafe me qostek.

– Bej, ky sahat asht imi, se do ja ap atij që i vrave gjelin, – i tha plaku i katundarit tue ja heq sahatin prej qafe.

Beu u habit me këtë veprim, por, kur ai e mblodhi veten, sahati ishte në dorë të huej.

– Ku asht pa të bajë gjeli sa nji sahat florini, – tha beu i habitun.

– Sahati i katundarit ishte gjeli, o bej, prandaj lene me kaq se ka ene ma keq, – i tha plaku. – Po deshe me u dëftue njeri me mend, nuk ban ma fjalë.

Beu pa nga plaku i vetë sikur donte t'i thoshte: "Kështu mbrojtjeje me ban ti? " Po ai i tha beut:

– Bej, duhet me dhanë sahatin, se na ka grrucë Kanuni. Unë due me qenë plak përherë e jo veç për sahatin tand.

Beu e dha sahtin e florinit për nji gjel".

2501. Dashi asht nderi i tufës. Dashi me këmbonë asht ene rojtari i tufës. Me ta vjedhë ja me ta ther kush dashin, e paguen dy për nji me desh të zgjedhun në tufë ja të blemë në pazar ku t'i zajë syni të damtuemit.

2502. Me të hy bagtia në arën me misër të nji shoqi në kohën kur misri nuk ka lidhë kalli, për çdo kashtë të granme, do paguesh nji kalli.

2503. Dami i bamë, për çdo rast, çmohet prej dy burrave.

2504. Damtori e i damtuemi u rrinë fjalëve të burrave që kanë pranue me pre damin.

FJALA E RANDË

2505. Populli i Dibrës e ka matun kurdohere fjalën që ajo të mos vrasë njeri. *

2506. Me vra nji njeri për fjalën e randë, bije në gjak, po të thonë: "Të lumtë pushka!"

2507. Në kuvend fjala e randë nuk falet kurrë. Kuvendi të shamit i ve nderin në vend: fjalërandit i mba armën e e përze prej kuvendi. Në ndonji rast i djeg ene shpinë.

2508. Ai që u sha në kuvend, po nuk bani gja kuvendi, i kërkon gjakun atij që e shau.

2509. Zoti i çdo shpie asht kryetar kuvendi në shpi të vetë. Shokve që shkojnë për muhabet, nuk u lejon fjalë të randa për njani – tjetrin.

2510. Zoti i shpisë vetëm miqve nuk u ndërhyn në muhabet, po ene votrën e zarmit nuk e le me ja përlye. "Miku duhet me i lanë hujet ke shpia e vetë", thotë populli.

2511. Fjalë e randë nuk quhet vetëm ajo që thuhet syndërsy, po ene ajo mbas shpine.

2512. Shpifja asht nji veprim i ulët ; burri me dy gisht nder në ballë nuk shpif kurrë. Me vra dikush shpifsin, gjakun ja ka, po të gjithë i thonë: "Të lumtë pushka!"

2513. Për shpifje të randa që bajnë me fjalë kret katundin, shpifsi ndahet "Për mort e për dasmë".

2514. Ka ene disa të vërteta që duhen vorrue. "Ka shumë të vërteta që duhet me u vu rrasën, se qelbin dynjanë", thotë populli.

Nji djalë i ri, doli në mal kaçak për nji vrasje që bani. Ai ndiqej nga qeveria e Zogut, po ene prej familjes së viktimës. Kishte shti për hall e populli e strehonte e e mbronte sa të ishte e mundun. Ke shpia kishte lanë vetëm nanën, grue në gjysmë të moshës. Nan' e bir ranë në ujdi që, kur djalit t'i vinte ma për mbarë, të hynte mçeftas në shpi me u la e me u ndrrue e me marrë bukë e ushqime. Nana i dha atij njanin çelës.

---

* Populli i Dibrës ka shumë fjalë të mençura, që lidhen me përdorimin e fjalës: "Fjalën mate shtatë herë, preje nji herë", "Mos shti kurrë pa e vu për syni", "Baje rob fjalën mos me të ba ajo rob ty", "Kafshatën e madhe haje, fjalën e madhe mos e fol", "Nana e çdo belaje asht fjala", "Fjala asht si bleta: ka mjaltin, por ka ene zeherin", "Pushka vret nji, fjala vret njimijë", "Plaga e pushkës shnoshet, e fjalës nuk shnoshet kurrë", "Fjala e keqe nuk harrohet", "Fjala e keqe nuk kalbet", "Fjala e keqe, ene me e mshelë në dyzet drina, del", "Fjalën e keqe nuk e mbyt deti, nuk e vret rrufeja e nuk e djeg zjarri!".

Në njanën prej atyne netve djali hyni mrena pa u diktue. Nanën e gjeti në shtrat me nji burrë. Ky i fundit u tremb aq shumë, sa filloi të dridhej si thupra në ujë. Kaçaku nuk e kishte për gja me e vra, se ai që vret nji, nuk matet për të dytin, por u përmbajt shumë... Burri i lutej me lot në sy:

– Aman, mos më vra, se nuk më shef ene nji herë k'tu!

Bujar B. mendonte se do t'i nxirrte zanin e zi nanës, prandaj nuk dite si me ja ba. Vendosi me e falë të panemuzin, jo prej lutjes së tij, por vetëm mos me ba me fjalë nanën e vet. Iu kthye burrit e i tha:

– Unë jam tue të falë mos me i qitë zanin e zi nanës sime, por, ngrehaluc e i paburrni si je, jam i sigurt se ke me vra veten.

– Vallahi, jo, bilahi, jo, – thoshte jarani i nanës së djalit të ri e dridhej.

Djali i rrasi nji shkelm bythve e e nxori jashtë. Kur e pa veten larg çdo rreziku, burri i huej tha me vete: "Vallahi, nuk ja mbajti me shti!E kam ditë për ma trim, por nuk ja mbajti!"

Kaloi shumë kohë. Në nji valle burrash ra fjala për djalin e ri, që kishte dalë kaçak e endej maleve...Të gjithë e mburrën për trimni e për matuni, mbasi ene vrasjen nuk e kishte ba për mendje të madhe. Por jaranit të nanës së djalit të ri, që ishte në atë mexhelis, nuk iu ndejt pa thanë:

– Nuk asht trim sa e bani ju, jo. I matun asht, por matunin' e ka prej frike.

– Për trimni nuk e ka shokun, – tha nji tjetër. –Kushdo me ja ba borxh, prej tij ka plumbin ballit.

– Rri ore, mos fol pa ditë gja, – tha jarani i nanës së djalit kaçak. – Unë e njof ma mirë se ti. Po të ishte trim, sa e bani ju, mue do më kulloste gomari mbi vorr...

Tue u zgërdhi e tue qesh hi–hi–hi, tregoi si i kishte ndodhë me atë e nanën e tij. Kaçakut i shkuen të ngrofta fjalët e tij e nuk vonoi shumë e i vot nji natë në shpi. E kapi për fyti, e tërhoqi zvar e e nxori jashtë. I tha:

– A nuk të pata thanë se do të vrasësh veten? !

– Vallahi jo, bilahi jo...

Djali i ri qiti patllaken e i dha nji plumb mbas kokës. Nuk e meritonte me i ra në lule te ballit!

GJOBA

2515. Gjobë kemi atëherë kur damtuesi, përveç vlerës së damit, paguen diçka ma shumë.
2516. Sado e randë me qanë gjoba, ajo nuk asht kurrë ma e madhe se vlera e damit.
2517. Gjoba vihet për ato dame prej të cilave e ka psue jo vetëm i damtuemi, por kret katundi.
2518. Në Dibër nuk ka gjobarë.
2519. Gjobën e merr kret katundi.

XXVII
I SMUNI MENDOR

2520. Të smunt mendorë në të kaluemen e hershme e gjenin kujdesin vetëm nga familjart e tyne.
2521. Të smunt mendorë dallohen për nga shkalla e smundjes, gjendja fizike, mosha, seksi etj.
2522. Fmijt e smunë mendorë pruheshin nga familjart që të mos rrezikonin jetën, për shkak të mungesës së përvojës, që ata nuk e fitonin si gjithë fmijt e tjerë.
2523. Të smunt mendorë të seksit femën, gra e vasha të rrituna, pruheshin nga familjart e mshileshin në atë shkallë sa ato të mos kryenin veprime të turpshme për njeriun normal, si: zhveshja lakuriq etj.
2524. Të smunt mendorë burra që nuk ishin të rrezikshëm për jetën e të tjerve, liheshin të lirë.
2525. Të smunt mendorë të masipërm ruheshin vetëm të mos kalonin kufijt e lagjes ja të katundit tue shkue në vende ku nuk i njifnin.
2526. Marrdhaniet e njerzve normalë me të smunt mendorë ishin të njerzishme, përjashtohej dhuna fizike, tallja, përbuzja etj., ndaj tyne.
2527. Njeriu normal e kishte për detyrë me u kujdes mrena mundsive për nji të smunë mendor ene pa qenë i afërt i tij.
2528. Të smunt mendorë që ishin burra ja djem të rinj, kur baheshin të rrezikshëm për jetën e të tjerve, veçoheshin në nji odë, që mshilej me dri ja me rojë ke dera.
2529. Të smunt mendorë shumë të rrezikshëm lidheshin me breza në trupa të mdhej, që të mos kishin mundësi me veprue ndaj njerzve të tjerë.

2530. Ishte e ndalueme lidhja në trupa e nji të smuni mendor, po qe se nuk ishte provue rrezikshmnia e tij.
2531. Të smunët mendorë liheshin të lidhun derisa u kalonte gjendja e acarueme, pastaj lshoheshin, po mbaheshi nën vrojtim.
2532. Po qe se nji i smunë mendor kryente nji vrasje, gjaku binte mbi familjen e tij që e kishte lanë të lirë.
2533. Në rast se nji njeri vriste të smunin mendor, ai binte në gjak sikur të kishte vra çdo njeri tjetër.
2534. Në rast se nji mashkull kryente marrdhanie seksuale me nji femën të smunë nga ana mendore tue përfitue nga papërgjegjshmnia e saj, përzehej përgjithmonë nga vendlindja.
2535. Kur nji i smunë mendor kalonte në nji katund tjetër ku nuk e njifnin, kryetari i Pleqsisë i atij katundi kishte detyrë me caktue nji familje me e mbajtë e me u kujdes për nji natë derisa të merrej vesh kush ishte e të njoftohej familja me ardhë me e marrë.

Nji burrë ishte tamahqar i madh, punote shumë tue mos dijtë se trupi i njeriut ka nevojë me pushue, se energjitë e tij nuk janë të pashterrshme. Nuk dite gja tjetër veç punës. Ulej me pushue vetëm kur raskapitej fare e nuk e mbanin ma kambët. Vllaznit nuk donin ta martonin, se vërtet ai punonte shumë, por me mbajtë gruen, me ba fmij' e me dretue familjen, nuk duhet vetëm me punue po ene me ditë. Po, pavarsisht si mendonin ata, ma në fund, e martuen ene e ndanë më vete. Grueja, për nga shëndeti e forca fizike nuk i afrohej aspak burrit, por, për nga aftësia mendore, nuk kishte të krahasuem me të.

Burri e merrte gruen me hap vija kulluese e i caktote asaj nji vijë e për vete nji. Kapte kazmën e lopatën, i hynte pjesës së vetë e nuk e dretonte shpinën derisa ta mbaronte. Kur kthente kryet e shikote gruen, habitej që ajo nuk kishte ba as çerekun e punës. Kthehej ke grueja, i epte nja dy – tri lopata shpinës e e nxiste ta bante punën sa ma shpejt.

– Nuk më ka mbetë pikë fuqie, – i tha ajo nji ditë kur po banin vijat e shporeve.

U ul në mejën e arës e nuk u ngrit. Burri, që nuk dite ç'asht lodhja, i hyni me bisht të lopatës derisa e theu atë në shpinë të saj. Ajo i tha:

– Me ba me më prek me dorë ene nji herë, ta dish se kam me të lidhë në trupa si të çmendun.

– Meqë qenke tue më lidhë, ma mirë lidhëm tashti, – i tha ai e i hyni grues sa e bani për dyshek. Ajo u ngrit nga shtroja vetëm mbas nji mueji. E dinte se atë ditë duhej mbjellë ara me misër. Ajo do të lshonte farën e

burri do ta mbulote me qe. Burri, ç'asht e vërteta, ishte pendue pak, pse e la gruen nji muej në dyshek, por, kur ajo po i zvarriste kambët mbas tij me shportën e farës në dorë, i tha:

– Oj grue, luej kamët se unë nuk e kam harrue zanatin e vjetër.

– Mirë, o burrë, mirë, – i tha ajo e "fap" nxori nji peshk nga fundi i shportës e e lshoi në hulli.

Kur burri u kthye me mbulue kokrrat e misrit, pa peshkun e tha:

– Oj grue, pa shiko, nji peshk. Po a ban ara peshk, moj grue?

– K'to ara që e kanë lumin afër, bajnë peshk, or burrë. Gjithë ditën peshqit rrinë këtu, natën shkojnë e futen në lumë.

– Oj grue, pa shiko ene nji peshk tjetër, – i tha ai grues mbas pak.

– Shyqyr, more burrë, që nuk po na e vder Zoti mundin, përveç misrit e groshës, ara jonë ban ene peshk. Prej teje e ka, or burrë, se je puntor i madh.

Nji k'tu e nji ma teqe, nji tashti e nji mbas gjysmë ore, burri qiti prej dheu të gjithë peshqit që i kishte lshue grueja, por që ai besonte se i kishte ba toka. Ndihej ma i knaqun se kurrë. Mendoi për herë të parë se me grue duhej të sillej ma mirë, të sillej ma butë e jo si ma para që i epte vetëm dru.

– Sune do hamë nji darkë të mirë, – i tha ai grues e ndali qetë. – Ti merri peshqit e na i piq për darkë, se unë po kullos qetë ke livadhi. Neser mbarojmë pjesën që na ka mbetë.

Ishte e para herë që po i zgjedhote qetë para se të kishte perëndue dielli. Grueja shkoi në shpi e thirri për darkë njanin nga vllaznit e burrit, ma të madhin, e vllaun e vetë. Ata erdhën e, ndërsa po pinin nga nji gotë raki, vjen ene zoti i shpisë. Shtrohet sofra e grueja u ve para gjellët që kishte gatue. Kishte me ngranë boll, por ene me shijue fort se grueja për punë të kuzhinës ja thoshte shumë. Po burri kcen e thotë:

– Na bjer peshqit, oj grue. Pse po i vonon!?

– Ç'peshk, mor burrë? Ku t'i marr peshqit? !

– Peshqit, moj, që i qitëm prej are. Ishin ma shumë se nji kile. A nuk i more vetë me i gatue për darkë?

Grueja shikote miqtë që rrinin në krye të vendit si të donte me u thanë se i shoqi kishte shkallue. Ata po habiteshin se si puna kishte shkue njer aty sa ai kujtonte që kishte qitë peshk prej are.

– Nxiri peshqit e mos baj naze, se, për nur të Allahut, të troshis në dru. Nuk pyes pse kanë ardhë k'ta të dy, –i tha grues.

– Allahu të vraftë sikur të ka vra, mor burrë. Ty të kanë dalë ene ato pak mend që kishe. Po ku ka peshq në arë? !

Burri k'to fjalë nuk mundi me i durue. U ngrit nga sofra që ta rrihte të shoqen ashtu si dinte ai, por miqtë nuk e lanë. E ulën me zor në sofër. Atij nuk i hahej ma. "Shiko, si do me më tall rruspia, – thoshte me vete për të shoqen. – Nuk do t'i qesë peshqit që të më qesë mue në rrenë". Grueja ishte ulë në nji shkam nga fundi i odës ndërsa miqtë po hanin darkë pa ja vu veshin burrit, i cili ma shumë shikote të shoqen se sa hante

bukë. Kur vështrimi i saj u kryqzue me të burrit, ajo nxori nji peshk nga nji vend që nuk asht e hijshme me e thanë, e ia tregoi të shoqit me ca lvizje imituese. Ai n'dekik ua preu t' granmen vllaut të vetë e vllaut të nuses, tue u thanë:

– Shifni, shifni ku i ka mçefë peshqit!

Ata kthyen kokat nga nusja e re, por ajo tashmë i kishte mbyllë shalët e kishte atë qëndrimin korrekt që ka nji grue e ndershme. Burri i tha:

– Moj rruspi, hapi shalët, hapi se aty e ke peshkun, ta pashë me k'ta dy sy. Sa krahu ishte!

Nusja bani sikur u turpnue e mbylli sytë tue vu dorën ftyrës mos me iu duk e qeshmja. Miqtë, kur burri foli ashtu, e morën për bir tamam të luejtun menç. E kapën e e mposhtën me shumë mundim, pastaj e nxorën jashtë e e lidhën mbas do trupash të mdhej ahu. E lanë aty si qen e shkuen me ngranë bukë.

– A ka kohë kështu? – e pyeti vllau i vetë të motrën tue pasë parasysh gjendjen e mendore të burrit të saj.

– I prapë e nopran që më binte kot në qafë ka qenë përherë, por tashti ka lujtun kret...– tha nusja.

Grueja mbas pak doli jashtë, në oborr, me derdhë nji legen me ujë.

– A nuk të thashë se kam me të lidhë në trupa, – i tha burrit.

– Aman, grue, më hiq prej këndej se kam me të mbajtë në pllamb' të dorës.

– Rri se je mirë, – i tha ajo e hyni mrena".

2536. Kur vdes nji i smunë mendor, morti bahet si për çdo njeri tjetër. Nuk anashkalohet asnji hallkë e procedurave zakonore.

2537. Ata që shtiren si të smunë mendorë, janë dënue nga populli.

Nji djalë i ri, rreth të tridhetave, kërkote nji nuse shumë të bukur, prandaj kishte mbetë pa u fejue se nuk po i pëlqente asnjana nga ato që ai njifte. I thanë djalit se në filan vend ishte nji vashë shumë e bukur. Shkon ky djali e e shikon. I pëlqeu shumë. Vashë ma të bukur nuk i kishin pa sytë. Kryet e kishte të vogël, të rrumbullakët si mollë varradace, sytë të mëdhenj, vetullat të zeza e të harkueme bukur, qerpikët të gjatë, mollzat e faqeve të kuqlueme, dhambët e bardhë, të rregullt e të vegjël si kokrrat e orizit, qafën të gjatë e të bardhë si alabastër, kurse flokët i binin gjer poshtë belit të hollë që ia rrethekoje me njanën dorë. Takon të atin e saj e i thotë se kishte ndigjue që vashën e kishte të bukur e vërtet ashtu ishte. Ia kërkoi për grue. I ati i saj i thotë:

– Vasha ime, si e shikon, asht shumë e bukur, por ajo ka mbetë pa u fejue e pa u martue, se ka nji huj. Më dukesh djalë i mirë e nuk due me ta mçef këtë gja. Ma mirë ta dish tashti se sa ta marrësh vesh ma vonë.

– Ç'huj ka? – e pyeti djali i ri.

– Asht pak e luejtun nga trutë. Tashti asht mirë e thue se si kjo nuse nuk ka në botë, por, mbas pesë dekikash, nuk merresh vesh me të, bahet tamam e çmendun. A e merr për grue me këtë huj që ka?

– E marr, – tha djali e mbas disa muejsh u ba dasma. Ksaj vashës i pëlqeu shumë djali e, për hatër të tij, për disa muej, e "harroi sëmundjen" që kishte. Po një ditë prej ditësh iu kujtue huji i vjetër. E kur iu kujtue? Bash atë ditë kur djalit i erdhi një mik i largët, me të cilin kishte vite pa u takue. Burri i tha nuses të ngrihej nga shkami ku ishte ulun, e të bante një drekë të mirë, por ajo nuk lvizi vendit. I tha për së dyti, ajo prapë nuk lvizi. Miku e kuptoi se si e kishte hallin shoku i tij me nusen e u ngrit e hiku në shpi të vetë. Burri i tha nues:

– Pse nuk bane si të thashë unë?

– Po ti e di hujin tim, vetë ke pranue me më marrë me hujn që kam.

– Unë e di hujin tand, po ti nuk e di timin, – tha djali i ri e i hyni me një dru derisa i theu njanin krah, të majtin.

Nusja, në të vërtetë, nuk kishte asnji lloj smundjeje. Ishte shtirun si e tillë, që i ati të mos ia jepte çdo njeriu, kush t'ia kërkonte. Ajo rropatej e "hynte në atë punë" sa herë shkonin me e kërkue për nuse ata që nuk i pëlqenin. Kaq mirë e imitonte "sëmundjen e tokës", sa, ma në fund, iu ba natyrë e dytë, e "kapte" ene pa dashtë ajo... Të nesermen burri e vuni nusen në kalë e e çoi ke një mjek popullor që rregullote gjymtyrt e thyeme. Ai punoi nja një orë e ia rregulloi nuses krahun.

– Sa të ban haku? – e pyeti djali i ri mjekun.

– Dy lira!

– Na, mbaj katër.

– Të thashë dy lira ban njeni krah, jo katër.

– Dy të tjerat po t'i apë për krahun tjetër, se, me hujin që ka kjo nusja ime, do të vijë prapë k'tu...

Doktori mori katër lirat e i futi në xhep. Burri vuni nusen në kalë e u nis për në shpi. Nuk kishin ba ma shumë se njizet hapa nga shpia e doktorit, kur nusja i tha të shoqit:

– O burrë, ktheu e merri ato dy lira, se unë kam me heqë dorë prej hujit që kam!

XXVIII
FJALË E SHPREHJE

A

Atypëraty *(ndajfolje)*: në çast, menjiherë. Atypëraty ai ndjeu një dhembje të mprehtë, që nuk e kishte provuar kurrë.

B

*(me)***barabitë** *(folje)*: me barazue. Unë nuk mund të barabitem me atë në asgjë. Kupt. fig. Ky njeri kujton se barabitet me diellin.

Belaxhi *(emer)*: njeri që bën të këqija. "trim i madh kish kanë, po belaxhi..." Kup. Fig. Belaxhiu e gjen të keqen ku është e ta sjell në shtëpi.

Belikore *(mbiemër)*: vajzë belikore, vjazë në moshë martese. Vajzat belikore rrinë bashkë në dasmë.

Besleme *(mbiemër)*:gjë e gjallë *(lopë, dele, dhi, mëz)* që rritet e lirë, që kullot ku të dojë. Pela jonë ishte besleme. Kup. fig. Vasha tek prindërit është besleme.

Bjeshkëtare *(emër)*:gruaja që mbledh bulmetin në bjeshkë. Bjeshkëtarja e mirë nuk i lë çobenjtë pa ngrënë.

(me) **bilerë** *(folje)*: me sqarue, me saktësue. Kjo është nji punë që nuk bileret lehtë.

Bofçë *(emër)*: shami me lule, ku gratë katundare mbajnë diçka gjatë udhëtimit. Gruaja e re mbante nji bofçë në dorë. Kup. Fig. Unë nuk bahem bofça jote.

Bubrro *(folje)*: me u marrë me diçka. Plaka çdo mëngjes bubrronte në do plaçka të vjetra. Kup. Fig. Mos bubrro se del gjizë!

Bullandër *(emër)*: ujë i ndenjur. Në bullandra nuk rriten peshqit. Kup. Fig. Burri nuk duhet të jetë bullandër.

Bracë *(emër)*: kafshë damtore. Lopën bracë qite në pazar. Kup. Fig. Kjo është një politikë bracë.

Branë *(emër)*: mjet që branon arën e pluguar për të thyer plitat e për të hequr koren e tokës. Brana thyen plitat, por nuk nxjerr farën. Kup. Fig. E tërhoqi këmbën branë.

C

Cofë *(folje)*: me ngordhë, me dhënë shpirt. Dhentë cofën nga të ftohti i madh. Kup. Fig. Mos u merr me të se ka cofë me kohë.

Cokë *(folje)*: me i ra dikujt pak. Plaka cokte në mengjes unët e zjarrit me mashë. Kup. Fig. Ia coka për së largu, po nuk di a e mori vesh.

Cokatë *(folje)*:me pre pak, me nda, me ça pak diçka. Kryet e berrit nuk duhet të vihet në sofër pa u cokatë. Kup. Fig. Atij duhet me ja cokatë çdo ditë kryet.

Cugal *(emër)*: dru i trashë e i drejtë që vihet horizontalisht në çatinë e shtëpisë. Mbi atë mbërthehen drurët e tjerë. Druri i cugalit duhet të jetë prej ahu. Kup. Fig. Burri është cugali i shtëpisë.

Ç

Çallamllëk *(emër)*: mendjemadhësi. Burri që është burrë nuk ka çallamllëk në të ecur e në të folur. Kup. Fig. Kur të dalësh në pazar, çallamllëkun lëre në shtëpi.

Çare *(shprehje foljore)*: nuk mund të mos ndodh kështu, nuk ka rrugë tjetër. Grigori Melehovi nuk kishte çare pa kaluar çdo ditë asaj udhe me pa Aksinjën.

Ço *(folje)*: harxhue, shfrytzue. Kohën mos e ço kot, po për punë të dobishme.

D

Dërpet *(folje)*: nuk bëri përpjekje, nuk u mundua. Ai nuk u dërpet fare për atë punë.

Dikmen *(emër)*: drejtim, drejtpeshim. Ky njeri nuk di ta mbajë dikmenin e shtëpisë. Kup. Fig. Dikmeni i gruas është burri.

Dollamë *(emër)*: veshje e sipërme shumë e hershme e burrave në Dibër. Dollama ishte prej cohës së kuqe e kishte formën e një pelerine. Sal Demiri mbante përherë dollamë të kuqe. Kup. fig. Mua nuk me merr dollama jote.

Droe *(ndajfolje)*: ndoshta, kushedi. Droe do të vijë edhe Agron Bezatini në mal.

Degin *(emër)*: nuk jemi të barabartë për nga burrëria, zotësia e të tjera sharte të burrërisë. Ti nuk ta ka kush dengun në gjithë atë kuvend burrash. Përdoret pothuaj më të shumtën e rasteve në kuptimin figurativ, por edhe të drejtpërdrejtë: Dengun e teshave e ke aty.

Dokol *(mbiemër)*: I zoti, e zonja. Ai ishte burrë dokol. Kup. Fig. Amerika asht dokole në kso punësh.

E

Esnaf *(emër)*: zanatçi i mirë, i drejtë që nuk i hyn kujt në hak. Barbun Shabani kishte qenë esnaf i mbaruar. Kup. fig. Banu esnaf e jo pilaf.

F

Falaxhi *(emër)*: njeriu që punon një ditë ose dy ditë tek një tjetër, pa pagesë. Sot kam në punë do falaxhi.

Ferk *(folje)*: me dëshmue, më vërtetue. Agron Belshini e bëri ferk se ishte më i miri në shah. Kup. Fig. Anglia në politikë e ban ferk përherë.

Forcue *(folje)*: me fejue një vajzë ja një djalë. Vajzat, si të forcohen, nuk dalin ndër sy të njerëzve të burrit.

Fri *(emër)*:dëborë e hedhur me shumicë nga era. Në katundin tim në dimër fritë janë të pakalueshme. Kup. Fig. Ma bëri fri me petulla.

Ftorit *(folje)*: ujë as i ngrohtë e as i ftohtë. Kur ujit të ngrohtë i hedhim ujë të ftohtë, e kemi ftoritë. Fëmija duhet larë me ujë të ftoritur. Kup. Fig. Ai merr zjarr përnjëherë, por ftoritet po shpejt

G

Gafil *(ndajfolje)*: pa përgatitur. Më gjeti gafil.

Gallzit *(folje)*: me nxitë dikë. Unë e di kush e gallzit atë. Përdoret edhe si emër: Këtë gallzitje ti e ke prej tjetërkujt.

Gazhetet *(folje)*: hyn në grindje. Malua gazhetet kot me të gjithë.

Gastar *(emër)*: Fajtor, ai që të nget, ngucës, që të bije në qafë. Ti ke qenë përherë gastar. Kup. fig. Nuk ka gastar në pazar.

Gishtlpime *(mbiemër)*: gruaja që han ndërsa gatuan, që rri duke lëpirë gishtërinjtë. "Grua gishtlpime nuk marr", tha Malua. Përdoret edhe si emër. Gishtlpimen nuk e do kërrkush.

Gre *(folje)*: me marrë diçka me pare, por ka kuptimin që merr shumë, se ka pare pa masë. Ai, me dashtë, ngre krejt pazarin. Kup. Fig. Ai e ngriti pazarin *(luejti prej fjale)*.

Grruc *(folje)*: të ul, të lëshon në gjunjë, të mund, të bind. Kur të grruc Kanuni, duhet me ndjetë. Kup. fig. Amerika e grruci Sadam Huseinin.

Gat *(ndajfolje)*: afër, pranë. Ai e ka shtëpinë gat meje. Kup. Fig. Filani t'u ndodhtë gat për çdo gjë.

Grraç *(emër)*: ai që fut kokën midis shpatullave, që ecën i kërrusur. Ai njeri asht grraç. Kup. Fig. Kaut grraç i ripet lëkura.

GJ

Gjefshek *(ndajfolje)*: bosh, boshllëk. Atë ditë u ndodha gjefshek *(i papërgatitur)*. Kup. Fig. Ai asht misër gjefshek *(që nuk ka kokrra)*.

H

Hajerilje *(emër)*: gëzim, ngjarje e gëzuar. Dje isha në nji hajerlie. Në hajerlije të gjithë duan të shkojnë.

Hatikatllajku *(emër)*: e shkuara e mirë e besimi i njerëzve tek njëri – tjetri, megjithëse nuk janë gjak. Hatikatllëku më i madh se gjaku. Hatikatllëku e mba dynjanë. Kup. Fig. Qeni nuk njeh hatikatllëk.

Hagariz *(folje)*: Me qesh me të madhe. Nuk kam ardhë këtu me u hagariz, por për të punuar. Përdoret edhe si mbiemër. Ishte grua e hagarizme.

Horu *(ndajfolje)*: njeri që rri në jermllëk, si i shashtisur. Kur erdhi nusja, ai mbeti horu në këmbë. Kup. Fig. Ai që rri horu, të mos shkojë për dru.

Hop *(folje)*: me kërcye, me u hedhë përpara. Sa t'u vijë radha, hopni me kapë kodrën. Kup. Fig. Me të hopme nuk i dilet dynjasë. Përdoret edhe si emër: Ç'të hopme që bëri!

Hazrue *(folje)*: me u ba gati, me u përgatit. Ai qe hazrue me kohë për luftë. Kup. Fig. Ajo që është mësuar, rri hazruar.

Hashrue *(folje)*: me u gëzue shumë, po para kohe dhe jo në mënyrë të natyrshme. Arben Maloki u hashrue nga ardhja ime. Kup. Fig. Izraeli hashrohet prej ndihmës që i jep në rrafshin moral lufta kundër terrorizmit.

Haxhele *(Emër)*: me shpejtësi. Ai çdo gjë e bën me haxhele. Kup. Fig. As pela hergjele nuk e ka me haxhele.

Hele– hele *(shprehje foljore)*: Ka kuptimin: si shkon puna asaj ane?

–A ishe në fashat?

– Po, isha.

– Hele – hele?!

Hullu *(folje)*: afrohu. "Hullu, moj hullu, hullu gat meje ..." *(vargu i një kënge popullore)*. Kup. fig. Aliu është njeri që nuk hullet tek qulli.

Hu *(emër)*: njësi matëse. Një hu është baraz më katër shinikë. Kaun e bleva katër hu misër. Kjo arë ka katër hu farë. Kup. Fig. Ai ka nji hu mend.

I

Izvor *(emër)*: burim. Në katundin tim ka shumë izvore. Kup. Fig. Atij nuk i mbarojnë kurrë izvoret.

K

Kabull *(folje)*: me pranue, me ra dakord. Përdoret në bashkëshoqërim me foljen bën. Ai e bëri kabull këtë gjë. SHBA s'bëjnë kabull të bisedojnë me terroristët.

Kaçerr *(mbiemër)*: cilësohet kështu kau me brirë përpjetë. Në pazar bleva nji ka kaçerr. Kup. fig. Ai e mban veten për kaçerr, prandaj rri gjithnjë në sherr.

Kaderr *(shprehje foljore)*: ka qenë e thënë. Ka qenë kaderr me vuajt shqiptarët. Përdoret edhe si emër: Kush hëngri e kush piu, e pësoi kaderrliu!

Kaçok *(emër)*:gur i vogël, i rrumbullakët, përdoret për të luajtur fëmijët. Secili prej fëmijëve kishte nga katër kaçokë në dorë. Kup. Fig. Uha, sa kam parë kështu kaçokësh unë!

Kapërdihet *(folje)*: gëlltitet, çohet poshtë. I sëmuri mezi kapërdihej. Kup. Fig. Muhabeti i ftohtë nuk kapërdihet.

Kaplue *(folje)*: me zënë, me mbuluar tërësisht. Gruaja e kaploi djalin me krahë që të mos ia vrisnin hajdutët. Kup. Fig. Nji zi e keqe e ka kaplue vendin.

Kërshmi *(emër)*: pa yndyrë. Plaka ia bëri ustait qullin kërshmi. Kup. Fig. Ai njeri është fare kërshmi!.

Kimë *(emër)* vegël primitive që përdoret për të grirë duhan. Ky duhan është grirë në kimë. Kup. Fig. Sa kam hequr unë! Vetëm se nuk jam grirë në kimë!

Kollondris *(folje)*: qeveris. Ai e kollondris shtëpinë si duhet. Kup. Fig. Po s'e kollondrise gruan, mos u marto!

Kokonoz *(folje)*: me kërcënue. Mos u kokonoz ashtu, se nuk ta ka kush frikën. Kup. Fig. Nuk ka gjel që nuk u kokonozet pulave të veta.

Kotelle *(emer)*: mjeti me të cilin mullixhiu merr ujemin atyre që çojnë me bluejtë drith. Është prej druri, si lopatë e vogël. Mullixhiu e mbushi kotellen më shumë se sa duhej. Kup. Fig. Unë nuk matem me kotellen tënde.

Kotar *(emër)*: ndarje e vogël në haur të bagëtive. Viçat e qingjat e vegjël kanë kotaret e veta. Kup. fig. Atë nuk mund ta fusje lehtë në kotar.

Koklue *(folje)*: me të përvëlue, me të djegë, me të vra koklat. Në të shumtën e rasteve ka kuptim figurativ:Viti 1913 e kokloi Shqipërinë. Me nënën e koklue mos rri tue u hashrue!

Kryemotmoti *(emër)*: krye viti, festë popullore tradicionale. Shkova tek filani për kryemotmoti. Bajrami i Madh është kryemotmoti.

Kurrell *(folje)*: nuk ma përfill fjalën. Unë i fola, por ai nuk ma kurrelli fjalën.

Kurraja *(emër)*: sira, radha, grupimi. Kurraja e parë e emigrantëve erdhi prapë në vendin e lindjes.

Krafshas *(ndajfolje)*: përkrah njëri – tjetrit. Ata ecin krafshas në rrugët e fshatit. Kup. fig. Shqipëria nuk ecën dot krafshas me vendet e tjera të Europës, po qe se nuk ndihmohet prej tyre.

L

Lafit *(folje)*: me të ikë mendja. Gratë lafitën fare nga bukuria e nuses. Kupt. Fig. Politikanët lafitën mbas pasurisë.

Lakadredh *(folje)*: me lakue, me ndryshue, mos me e lënë diçka në gjendjen e formën që ishte.

Fjaltori e ka detyrë mos me e lakadredhë fjalën. Përdoret edhe si emër: Me të lakadredhme nuk shkohet larg.

Lazhdë *(emer)*: vesë shiu, shi i imët që nuk zgjat shumë. Është sinonim me fjalën rrpinë. Në mëngjes pamë se kishte rënë nji lazhdë shi. Përdoret edhe si emër: Rrpina e shiut meni menjëherë.

Lahet *(folje)*:paguhet. Çdo gjë lahet në këtë dynja. Kup. Fig. Ai iu la filanit për të keqen që i patën ngarkuar. *(Këtu ka kuptimin: i bëri be!)*

Lakesa *(dredha)*: Rruga prej shkollës deri në qendër të katundit nuk kishte fare lakesa. Kup. Fig. Ai gjithë jetën ka jetuar me lakesa.

Latue *(folje)*: me hollue, me punue, me lëmue nji gjë: Bishti i kosës duhet latuar mirë. Kup. Fig. Burri laton gruan.

Lëvruska *(emër)*: rroba të holla për femra. Nusja ishte veshur me lëvruska.

Luen thika *(shprehje foljore)*: pritet berri. Kur vjen daja tek nipi, luan thika. Kup. Fig. Pa luajtur thika, nuk merrnin vesh Millosheviçi e Sadami.

Luhet fjala *(shprehje foljore)*: i dërgohet dikujt fjalë me anë të një personi. Filani ka lujet fjalë me filanin.

LL

Llakuc *(emër)*:qengj i vogël, i cili, përveç nënës së vetë, pi me të vjedhur edhe delet e tjera. Llakucat janë qengjat me të zgjuar. Kup. fig. Doktori ishte llakuc i madh.

(i)llomitun *(mbiemër)*: i ndyrë, llomsh, i palarë. Ata ishin njerz të llomitun. Kup. fig. Burrat e shtetit nuk duhet të bëjnë politikë të llomitur.

M

Magrull *(mbiemër)*:mendjemadh, mospërfillës. Ai ishte njeri magrull, me të cilin nuk kishe qejf të bisedoje. Përdoret edhe si emër:Magrullin mos e bëj shok.

Mahiset *(folje)*: ënjtet, keqsohet, përskeqet. Fatmirës i ishte mahisur këmba. Kup. fig. Kjo punë vjen veç duke u mahisur.

Marifet *(emër)*: Sjellje e denjë, e përshtatshme. Gruaja duhet të jetë me marifet. Kup. Fig. Katund e adet, shtëpi e marifet.

Mnja *(ndajfolje)*: Bashkë. Deri në pranverë do të jemi mnja, pastaj do të shikojë secili punën e vetë.

Mërdhizun *(mbiemër)*: i mbledhur, i strukur, i hijekequr. Ai ishte mërdhizur prej të ftohtit. Kup. Fig. Mos prit gjë prej atij që është i mërdhizur.

Mekam *(emër)*: mjedis në teqe. T'i shikoje mekamet e asaj teqeje, mbeteshe pa mend. Kup. Fig. Unë nuk i kam mekamet e tua!

Manajë *(emër)*:kuptim. Përdoret bashkë me foljen "jap", prandaj merr vlerë predikative. Unë nuk mund t'i japë manajë kësaj pune. Rrallë përdoret thjesht si emër. Uha, kjo e ka manajnë e vet.

Meni *(folje)*: meni, sosi, shtërpoi. Ujët e kroit ka një vit qe ka me. Mos pastë të me buka jote, or mik!Kup. fig. Mik është ai që përpiqet me t'i me rrëkatë!

Mbarsue *(folje)*: me u përgatit për diçka, me u ftillue. Plaka e mbarsoi nusen me merak të madh. Kup. Fig. Ai di t'i mbarësojë punët e veta.

Mihiri *(emër)*:Atëherë ishte beu ai që e mbante mihirin. Kup. Fig. Unë nuk e kam mihirin për atë punë.

Motak *(mbiemër)*: njëvjecar. Djali ishte motak. Kup. Fig. Me atë mos baj fjalë, se ka mbetë motak!

Moti *(ndajfolje)*: heret, shumë kohë ma para. Moti në Dibër morti bëhej shtatë ditë e shtatë net. Moti njerëzit qeveriseshin nga Kanuni.

Msbela *(folje)*: Me mbyllë. Italianin e mshelën brenda do kalamaj. Kup. Fig. Harun Vrapi është derë e mshelme.

Mullani *(emër)*: sëmundje, lungë e thellë. Punëtorit të ri i kishte dalë një mulla në qafë. Kup. fig. Hapjen e ekspozitës e kam mulla në zemër.

Muej i gjatë *(emër)*: janari. Nuset në Dibër lipeshin në muejin e gjatë. Në vendin tim në muejin e gjatë nuk dilet në derë nga dëbora e madhe. Kup. Fig. Ai është si mueji i gjatë *(i egër, i ftohtë)*.

Mullë bukë *(emër)*:një vakt bukë. Unë nuk vij tek ti për nji mullë bukë, por për muhabet. Kup. fig. Ishte nga ata që shiteshin për nji mullë bukë.

N

Nepsilje *(mbiemër)*: grua me oreks të shfrenuar. Gruaja nepsilje ta hijekeq sofrën. Kup. Fig. Greqisë e Serbisë iu ngjall nepsi për

tokat e Shqipërisë. Përdoret edhe si emër: Nepslijen mos ta çoftë Zoti në derë.

Ndërdyshtaz *(ndajfolje):* me dy mendje, i pavendosur. Ai ishte njeri që rrinte përherë ndërdyshtaz.

Nijet *(shprehje)*: e kam mendue, e kam vendos, e kam ndërmend, e kam ba me e vu në jetë. Përdoret me folje, prandaj merr vlerë predikative: E ka ba nijet me ardhë një natë tek ti.

Nime *(ndajflolje)*: me të vërtetë. Nime djali nuk e përqafoi nënën edhe pse kishte shumë kohë pa e parë.

Ngarend *(folje)*: vrapoj. Ai ngarendi fushës së blertë të arrinte shokët. Përdoret edhe si emër: Punët e mira nuk bëhen me të ngarendme. Kup. fig. Me të ngarendme nuk ia ka dalë as lepuri.

Nuk e pshtyn dorën *(shprehje)*: nuk përmbahet prej asnjë gjëje, rrëmben, bën vazhdimisht punë të këqia. Pështymja e duarve bëhet kur fillon një punë, çka do të thotë që prej duarve të tua të dalë veç e mira, e bukura dhe e pastra. Arbeni pështyni duart para se të priste lisin. Kup. Fig. Ai nuk i pështyn duart për asgjë.

O

Obllak *(emër)*:pjesë e përparme e samarit të kalit. Samari obllakun duhet ta ketë prej drurit të frashërit. Bedrie Karahasani e lidhi litarin për obllakut të samarit dhe e tërhoqi të shoqin zvarrë... Kup. Fig. Ata janë bërë obllak samari! *(janë bashkuar e s'i ndanë askush).*

Orta *(mbiemër)*: mesatar, as i madh, as i vogël. Mushka ortalie bën shumë pare.

P

Pa hiri *(ndajfolje)*: pa dashje, pa qëllim. Kanuni i dënon edhe vrasjet pa hiri. Kup. fig. Pa hiri nuk të jepet mihiri *(nuk të bajnë pashë ja të të venë në nji punë më rëndësi).*

Pa xhible *(emër)*: pa dredha. Ai ishte njeri pa xhible. Kup. fig. Në fillim ia bëri do xhible, por, në fund, u ndanë: "Më rrove, të rrova, brisku i berberit!"

Pares *(ndajfolje)*: pak më parë, para nji çasti. Unë erdha pares në shkollë.

Parmë *(emër)*: Pjesë e qafës, e cila lidhet me shpatullat. Një plumb i vetëm e kishte qëlluar mu në parmë të qafës. Kup. Fig. Ai e mbante gruan në parmë të qafës.

Përdaf *(folje)*: me i ba hov dikujt, me mendje të ndarë, pa hezimit. Ai iu përdaf kot së koti. Kup. Fig. Rusia, edhe pse shtet i madh, nuk mund t'i përdafet kujt të dojë. Përdoret edhe si emër: E përdafmja asht punë e budallait.

Përnda *(folje)*: me shpërnda. Bujku në pranverë përndanë plehun nëpër ara.

Pshtet *(folje)*: me ra bashkë në rast të ndamjes së djemve. Nëna e baba u pështetën për djalit të vogël. Kup. fig. Me u pështet tek Elez Isufi ishte si me u pështet tek mali.

Përtrollzë *(emër)*: shtëpi njëkatshe. Në atë katund të gjitha shtëpitë ishin përtrollza. Kup. fig. Një herë e bëri përtrollzë, pastaj e ngriti kullë.

Përvlim *(emër)*: e keqe e madhe, gjëmë. Ku luftonte Skënderbeu në radhët e armikut bëhej përvëlim i madh.

Pipël *(Shprehje)*: nuk dëgjohej asnji zë, asnji fjalë. I biri nuk bënte pipël para të atit. Kup. fig. Kuba nuk mund të bëjë pipël para SHBA-ve.

Pikaderdhur *(mbiemër)*: i shpërndarë, një këtu e një aty. Ai katund malor ishte shumë i pikaderdhur. Kup. fig. Kush është i pikaderdhur në punë, nuk bën dot asgjë.

Potok *(emër)*: tokë e prerë në formë skarpati nga gërryerjet e ujërave të një lumi ose përroi. Burri qëndronte pështetur pas potokut. Kup. fig. Arbeni atë ditë e potoku fare me atë që tha *(e qulli, e përbalti, pasi potoku është tokë e lagur)*.

Pru *(folje)*: me sjellë. Flora pruni disa dhurata për nxënësit e shkollës.

Punorë *(emër)*: punët. "Kështu janë punorët e kësaj bote", – i tha plaku të nipit në fund të tregimit. Kup. fig. Atij askush nuk ia di punorët.

Pra *(folje)*: me pushue një copë herë të vogël, me pra. Punëtorët u ulën me pra në lëndinën e bukur buzë lumit të vogël që harbonte me valë të bardha. Kup. fig. Adolf Hitleri kujtonte se botën do ta merrtë me dy prana.

R

Raskile *(emër)*: vend me gurë në formë rriskash të vogla ngjitur me njëra – tjetrën. Krejt katundi është raskile. Kup. fig. Ti kujton se Arbeni është gur i fortë, po ai është raskile.

Ribe *(emër)*: dinjitet, nder. Në atë qytet ai njeri kishte nji ribe të madhe. Kup. fig. Ai e ka bërë jorgan riben e vetë.

Rixha *(emër)*: lutje. Përdoret bashkë me foljen, prandaj merr vlerë predikative. Të bëj rixha mos këmbëngul fort në këtë punë se nuk do të të dalë mirë. Përdoret edhe si emër: Me rixha nuk ndërtohet as shtëpia as xhamia.

RR

(me) **rra** *(folje)*: me u grumbullue me shpejtësi me marrë vesh ç'ka ndodhur e, po qe nevoja, me veprue simbas gjendjes që është krijuar. Sa krisi pushka, burrat rranë e u mblodhën në bahçe të Lecit me pushkë në dorë.

Rraxhma *(emër)*: veprimi që buron prej të rrames. Në rast rraxhme katundi mund të vrasë atë që shtiu me pushkë dhe prishi kararin e vënë nga gjithë burrat. Kup. fig. Rraxhma është si përroi me shi. Ai nuk bëri asgjë, por e mori rraxhma.

Rrafgjon *(Folje)*: me pulsue, me rrahë. Dritanit i rrafgjonte këmba ku i kishte hyrë një ferrë. Kup. fig. Atij i rrafgjonte zemra për atë vashë.

Rranjës *(emër)*: i vendit, autokton. Ai në atë fshat ishte rrënjës e jo i ardhur si tërë fiset e tjera.

Rrakllote *(folje)*: me ba rrak – rrak, me tringëllue. Çdo natë, aty afër mëngjesit, rrakllonte dera e madhe e prifti hynte në shtëpinë përdhese. Kup. fig. Më duket se ia ka rrakllue, prandaj sillet ashtu.

Rrëgjuar *(mbiemër)*: i rrëzuar, i drobitur, i nëpërkëmbur. Nusja ishte rrëgjuar nga hallet e shumta.

Rrung *(shprehje)*: me të ardhë mbarë. Më erdhi në rrung, pa ja bëra ashtu. Kup. fig. Rrung më i miri si Sali Demiri.

Rrokull *(parafjalë)*: përqark. Rrokull shtëpisë kishte mbjellë karafila të kuq. Kup. fig. Kryeplaku i vinte rrokull nuses së bukur.

S

Stërditë *(folje)*: me pa dikë në ëndërr ose me i dalë dikujt para realisht, vetëm për një çast. Plaku i stërditej çdo natë në ëndërr djalit të ri. Hasmit mos iu stërditë pa qenë nevoja. Kup. fig. Serbve u stërditet në ëndërr perandoria e Stefan Dushanit.

Stopanit *(emer)*: vendës. Këta banorë në këtë fshat janë të gjithë të stopanit.

Straf *(emër)*: vendi ku ndahet uji tek vija e madhe e katundit. Para se me fut ujët në arë, duhen ndrequr strafat. Kup. Fig. Ai di t'i ndajë mirë strafat!

Sollamadi *(ndajfolje)*: pa kufizim, pa roje, ku të dojë... Në vjeshtën e tretë bagtia në katund kullosin sollamadi.

Sull *(shprehje)*: mënyrë shitjeje e hershme, pa hyrë në hollësira. Zabelat, simbas Kanunit, shiteshin sull.

SH

Shakullere *(emër)*: erë e fortë që fryn në formë spiraleje. Atë ditë në qytet frynte një shakullere e madhe. Kup. fig. Unë nuk mund të hyjë në atë shakullere.

Shereleg *(emer)*: gaztor, njeri që të bën me qeshë, por nganjëherë edhe ta ngjesh. Nuk ka dasmë ku nuk ka një shereleg. Kup. fig. Je bërë sherelegu i dynjasë...

Shituem *(mbiemër)*: i plagosur. Por i shituari është edhe pa plagë të dukshme, prandaj kuptimi i kësaj fjale është më i madh se kuptimi i fjalës "i plagosur". Brahimi qe shituar tri herë në luftë me serbët. Atë e kishin shituem Zanat e Malit.

Shkarrzimë *(emër)*: gjëmë e madhe, trondítje e thellë. Ky popull ka përjetuar një shkarrzimë të patreguar.

Shkelesi *(emër)*: vend me gardh ku duhet të kalosh. Në atë vend është vënë një dru në formë të Y-së së madhe, pjesa e poshtme e të cilit ngulet në tokë, kurse e sipërmja shërben për të kaluar. Kapërcimi nëpër shkelesi nuk është i mundimshëm. Kup. fig. Është shumë e lartë ajo shkelesi për mua!

Shtie *(folje)*: kur kafsha plle dështon pjellën e vetë. Lopa e dobët dihet që shtie. Kup. fig. Për t'u mbarsur mbarset, por dihet që shtie.

Shtirakeq *(emër)*: njeri që fut keq për të tjerët. Kopilja ishte edhe një shtirakeqe e madhe.

Shtrrak *(emër)*: vend i ndarë, i ngushtë, në mes të haurit të bagtive, ku rrinë qengjat e porsalindur ja viçi i porsalindur. Në shtrraqe veçohen qingjat e vegjël që të mos i shtypin dhentë. Kup. fig. Agroni ishte njeri pa shtrrak.

Shoshojt *(emër)*: shoku – shokut. Në atë vend nuk lejohet me i ba keq shoshojt. Ata thirrën shoshojn e pastaj shkuan në lumë.

Shufla *(emer)*: gjëra të shpifura, thashetheme. Babai ishte njeri pa shufla. Kup. fig. Ai është një shufël që nuk e merr era. Shufël ka edhe kuptim fizik: Më ka hyrë një shufël në sy.

Shiqirllëk *(emer)*: gëzim, festë, hajerlije. Ky është një shyqyrllëk i madh për mua. "Shyqyr nata, shyqyr dita / na erdh nusja mu si drita!".

T

Teklif *(emër)*: merak. Mbesa tek daja shkon pa teklif.

Teqe *(ndajfolje)*: tutje, ma larg. Ika ma teqe se nuk doja të rrija me atë njeri.

Terezi *(emer)*: mundësi, kohë, kushte. Sot nuk kam terezi me u marrë me atë punë.

Tersllimë *(emer)*: ashpërsi. Babai i foli me tersllimë të madhe të birit.

Tertip *(mbiemër)*: më të shumtë, më të fortë. Kaloshët në Dibër ishin fisi më i tertipshëm. Vendet arabe janë më pak të tertipshëm se Izraeli, megjithëse kanë popullsi të madhe.

Tokun *(folje)*: s'kishte fillue, nuk kishte vënë gjë në vijë. Sot nuk e kam tokun për kurrgjë. Kup. Fig. Ai s'e tokën asnjiherë mullirin.

Troske *(emër)*: thikë pa dorezë, punuar me mjete artizanale. Plaka i çoronte patatet me një troske. Kup. fig. Sot jam bërë troske nga xhepi.

True *(folje)*: përzanë, bërë hasha, mallkue. "Atë djalë e kam true"–, tha Stefani, pa iu dridhur fare zëri.

Truc *(emër)*: grumbull. Shtëpitë e atij fshati malor ishin aq trucë sa çatia e njerës përfundonte tek themelet e tjetrës. Kup. fig. Në udhën me marre gjen truca me pare.

Turgjue *(folje)*: torturon, dhunon fizikisht, moralisht e psikologjikisht. Burri që është burrë nuk e turgjon gruan. Përdoret edhe si emër: E turgjuemja nuk qetë gjë në dritë.

U

Ujem *(emër)*: drithi ose mielli që merr mullixhiu privat atyre që bluajnë në mulli. Mullixhiu i atij katundi u merrte ujem dy herë katundarëve. Kup. fig. Shyqyr që erdhi ndrikulla në mulli t'i marr ujem dy herë.

Urcuell *(emer)*: njeri pa te meta trupore, me zhvillim normal, harmonik të trupit, me tipare të rregullta. Dava e kishte burrin si urcuell, por e dridhte me të tjerët.

Ustë *(folje)*: të bësh zap dikë, t'ia ulësh zemërimin. Kokëfortin Rustja e ustte ngadalë.

Uzdajë *(emër)*: 1. Dëshirë që shkon deri në pangopshmëri. Elvirës i kishte hipur uzdajë e madhe për të. 2. Shpresë: atë e mbante uzdaja për vepra të reja.

V

Varidat *(emër)*. Takat, mundësi. Belina ishte grua pa varidat. Kup. fig. Peshkatari i tha djalit të ri që hiqej si shkrimtar i madh: "A thue ja ke varidatin asaj pune? "

Varvicë *(emër)*: të shkueme e të ardhme të shpeshta në një vend. Tek Brahe Skura ato ditë kishte një varvicë të madhe. Përdoret edhe si folje. Ai ka nisë me varvicue. Kup. fig. Në Ballkan nuk ndalen varvicat.

Venue *(folje)*: me zanë nji vend të mirë, me qenë rehat. Përdoret më shumë për vajzat malsore që martohen në një shtëpi të mirë e pa probleme ekonomike. Ibrahim Asllani të gjitha vashat i kishte venue, e nuk kishte pak, por tetë. *Kup. fig.* Ai rrite tue venue punët e botës, prandaj nuk kishte kohë për të vetat.

Veshje e poshtme *(emer)*: veshje e brendshme. Nuses ia kishin bërë veshjet e poshtme. Kup. fig. Ia hoqe të poshtmet me ato që the.

Vnjesë *(emër)*: zotësi, aftësi, punëdashësi. Nusja pamje nuk kishte, por vnjesën e kishte të madhe.

Vot *(folje)*: me shkue diku. Dje vot për herë të parë në shtëpinë e të fejuerës.

Vrug *(emër)*: sëmundje e bimëve, pemëve. Gruri sivjet ka marrë vrug. Përdoret ene si folje: Rrushi asht vrugue krejt. Kup. fig. Filanit i ka ra një vrug i keq.

XH

Xhivene *(emër)*: grua e keqe, llafazane, thashethemexhie. Mos u merr me atë xhivene! Kup. fig. – Atë pëlqejnë shkrimet e filan gazetari? – Unë nuk merrem me atë xhivene!

Xhible *(emër)*: të hedhme e të përdredhme, ojna, që kanë për qëllim të nxjerrin nga gjendja e keqe atë që i bën. Mos me bëj xhible mua, por bjeri drejt.

Y

Ysht *(folje):* qetëson, vë në gjumë, e bën për vete. Gruaja e yshti fëmijën, megjithëse nuk e kishte të vetin. Kup. fig. Yshte pak atë buçë!

Z

Zaparitë *(folje)*:me u përvëlue nën veti, me pasë vapë të madhe, sëkëlldi, zjarmi, me u djegë së brendshmi. Aledani Aledini ishte zaparitë nga ethet e donte të hynte në lumë me rroba veshur. Kup. fig. Poetin e zaparitë dhembja e të tjerëve.

Zallmllëk *(emer)*: trimëri që nuk mbështetet në të drejtën, por në forcën e në dëshirën për të përfituar më çdo kusht. Është e afërt për nga kuptimi me fjalën cubni. Krojet e livadhet beu nuk i kishte të vetat, por i kishte marrë me zallmllëk.

Zapue *(folje)*: Me marrë diçka me forcë ja me dredhi. Prifti pat zapue krejt bjeshkën e katundit. Kup. fig. Astritin e ka zapue grueja.

Zermorë *(emer)*: Shumsi i emrit zjarr. Në kodrat përreth qytetit çdo natë ndizeshin zermorë. Kup. fig. Në Muhurr ka shumë zermorë të qanun.

Zinaçi *(emër)*: i pamoralshëm në kuptimin e ngushtë të kësaj fjale. Njeri që gjuen femrat me shikime e përvëlohet nga dëshira me hy në marrëdhënie intime me to. Zinaçiu nuk pyet as për milet as për zurrjet, me një fjalë ai nuk i përfill as lidhjet e gjakut e as lidhjet e tjera. Prej zinaçiut ka rëndë edhe toka. Kup. fig. Gjaku i zinaçiut shkon si shurra e pulës. *(Po vrave zinaçiun, nuk çon gjak në derë)*.

Zijan *(emër)*: dëm. Mua më bën zijan të madh tymi i duhanit. Kup. fig. Ruaju prej zijanit më shumë se prej shejtanit.

Zdume *(emër)*: vend pak i ngritur në një shesh. Hata e kishte shtëpinë në një zdume.

Zdramca *(emer)*:Balta, kur ngrin, behët me zdramca, kokërrizohet. Edhe mielli kur laget, bëhet me zdramca, kokërrizohet. Punëtorët për të shkuar tek pusi nr. 2 çdo mëngjes kalonin nëpër zdramcat e baltës. Kup. fig. Atij iu zdramcua jeta.

Zgjidh *(folje)*: nuk të ndihmon, nuk të ndodhet pranë kur i kërkon diçka. Tregtari, ndonëse shumë i pasur, nuk i zgjidhte njerëzit kur kishin hall.

XXIX
RRËFIME ME PËRMBAJTJE KANUNORE

Në këtë titull janë përmbledhur disa tregime të rralla popullore, të mbledhura gjatë shumë viteve. Ato përbëjnë shtresën më të hershme të folklorit gojor, ku bashkëjetojnë në harmoni të plotë shpirti dhe trupi, bota e këtushme me botën e përtejme, realiteti dhe fantazia, përceptimet konkrete dhe asociacionet që përzihen e mbarten tek njëra – tjetra. Problematika e tyre është mjaft e pasur.

Këto tregime në të kaluarën janë lënë jashtë vemendjes së mbledhësve të folklorit gojor, për arsye se përbënin atë shtresë të kulturës që nuk përputhej me ideologjinë nga e cila udhëhiqej jeta jonë. Atëherë edhe në mbledhjen e folklorit, veçanërisht në publikimin e tij, mbahej parasysh porosia e Leninit per dy kulturat: njëra e popullit të thjeshtë dhe tjetra e klasave sunduese. Përjashtohej nga kontakti me popullin shtresa më me vlagë e krijimtarisë se tij, pasi binte ndesh me edukimin "marksist–leninist" të punonjëse.

Kanuni i Dibrës është monumenti i një shoqërie parashtetërore, ku ka parime morale, të ardhura nga kultura pagane. Këto parime morale janë zhvilluar dhe përpunuar në mënyrë spontane. Profesori japonez Kazuhiko Yamamoto, studiuesi i Kanunit shqiptar, thotë se ky kod zakonor ka funksionuar në një shoqëri, e cila kishte këto tipare kulturore:

1. Nuk ka autoritet shtetëror funksional.
2. Sistemi fisnor ka rëndësi të dorës së parë.
3. Grupi fisnor përbën një bashkësi transcedentale të gjallësh dhe të vdekurish.
4. Fisi ka detyrim etik të sigurojë mbijetesën në komunitet.
5. Animizmi dhe adhurimi i paraardhësit janë të dorës së parë.
6. Fjala e thënë vlerësohet më shumë se fjala e shkruar. [1)]

Në këtë shoqëri, përcaktimin e të cilës e bën kaq mirë profesori Yamamoto, ka pasë edhe një letërsi gojore (të pashkruar), që pasqyron

---

1. Kazuhiko Yamamoto: "THE ETHICAL STRUCTURE OF KANUN AND CULTURAL IMPLICATIONS", "Struktura etike e Kanunit dhe nënëkuptimet e saj kulturore", botuar në SHBA, në mars 2005, f. 282.

një realitet të ndërmjetëm midis hyjnores dhe njerëzores, një letërsi ku pasqyrohen konceptet etike të Kanunit, si: besa, nderi, gjaku, miku, buka, e drejta etj., jo në raste kanunore, si i kemi ndeshur gjatë tërë përmbajtjes së Kanunit, por në formë të reflektimit shpirtëror, ku, me mjetet që ka në dispozicion arti, i bëhet jehonë artistike pikërisht ndërgjegjes njerëzore në atë përiudhë ku u ngjiz dhe u formua Kanuni. Në Kanun ka edhe raste "të reja", në kuptimin që kanë ndodhur vonë, dhe kjo mund t'i bëjë disa lexues që të mos e përceptojnë dot lashtësinë e tij. Këto tregime popullore e fusin lexuesin tamam në botën e Kanunit, në mjaft faza të evoluimit të tij për të ardhur deri në pikën "e ngrirjes".

Këto rrëfime popullore në pamjen e parë duken sikur nuk kanë lidhje me Kanunin, në të vërtetë janë pjesë integrale të tij, e plotësojnë atë nga pikëpamja e mendësisë së kohës dhe japin atë sistem vlerash të përcaktuara e të vetëpërjetësuara, "qenësisht ekuivalente, por edhe në antitezë me sistemin e vlerave të një shoqërie me autoritet shtetëror" [1].

Më lart thamë se një ndër karakteristikat e tipareve kulturore të shoqërisë pa autoritet shtetëror ishte dhe kjo: "Grupi fisnor përbën një bashkësi transcendentale të gjallësh dhe të vdekurish". Prandaj në këto rrëfime nuk ka ndonjë kufi të prerë midis jetës së këtushte dhe jetës së "përtejme", midis të gjallëve dhe të vdekurve, të shkuarës dhe të sotmes.

Këto rrëfime, veç sa thamë, kanë edhe një vlerë tjetër: në to duket rruga e gjatë, kur "logjika e shoqërisë njerëzore filloi të bëjë një ndryshim thelbësor: kalimi prej ligjit dhe ligjësive të perëndive, në ligjin dhe ligjësitë e njeriut". [2]

Disa prej këtyre tregimeve, si ato ku personazh del **kadiu,** të duket se i përkasin një shoqërie me autoritet shtetëor, por kjo është një pamje e gënjeshtër, pasi ai është një **autoritet** i huaj, i papranueshëm për shqiptarin. Nëpërmjet rrëfimeve me këtë tematikë del që e drejta kanunore qëndron shumë më lartë se sa "e drejta shtetërore", përfaqësuar nga autoritete të huaja thellësisht të korruptuar.

Lidhjen e Kanunit me folklorin e ka nënvizuar me mprehtësi At Gjegj Fishta, i cili në studimin për Kanunin e Lekë Dukagjinit, nënvizon faktin se "Folklori asht pasqyra e kthjelltë e psihes së kombit...po deshe me shkrue historin e kombit, e cila me hamendje nuk shkruhet, por edhe që pa të kombi jetë nuk ka... folklores do t'i sillesh, po deshe me shtue pasunin, ku ke me ndesh me tipe ma të nalta, me karaktere ma të forta e me motive ma t'ardhuna e të përkueshme për zhvillimin e leteratyrës kombtare" [3]

1. Kazuhiko Yamamoto: "THE ETHICAL STRUCTURE OF KANUN AND CULTURAL IMPLICATIONS", "Struktura etike e Kanunit dhe nënëkuptimet e saj kulturore ", botuar në SHBA, në mars 2005, f. 282.
2. Po aty, f. 221.
3. Gazeta shqiptare, e hënë 2 tetor 2006, f. 8, 9.

FSHATARI QË BËRI PUNËT ME "ARGATË"

Atë nuk mund ta quaje dembel në kuptimin e plotë të kësaj fjale, domethënë njeri që nuk e donte punën, që nuk donte të prekte gjë me dorë. Ai punonte, por nuk kuptonte se si puna mund të shndërrohej në vlerë; ai e bënte punën pa dashuri dhe pa sistem dhe kjo nuk jepte rezultat. Përkundrazi, e lodhte shumë dhe nuk i sillte kënaqësi. Ai kishte zakon që punën e sotme e linte për neser, të nesermen për pasneser, kështu zinte puna – punën dhe nuk dinte si të bënte. Një ditë punonte shumë, nga mëngjesi në mbrëmje vonë, ditën tjetër vinte lëkurën nën hijen e arrës dhe ja këpuste me gjumë. Erdhi një ditë që puna ju mërzit aq shumë, sa ai iu lut Zotit: "O Zot, më shpëto nga punët e shumta që kam, se po me del shpirti. Më dërgo ca shërbëtorë që të m'i bëjnë punët dhe unë të rri e t'i shikoj". Zoti ia dëgjoi lutjen, por, në vend të shërbëtorëve i dërgoi xhindët. Shkon kryexhindi tek ky katundari dhe i thotë:

– Mua dhe shokët e mi na kanë dërguar për të të bërë punët, se kështu je lutur. Ne jemi shumë dhe punojmë shpejt. Një ditë të na lësh pa punë, të marrim me vete. Besoj se ke dëgjuar si ua punojmë njerëzve kur na bijen në dorë.

Katundari kishte dëgjuar: ata e merrnin njeriun, e ngrinin hava njëmijë metra lartësi dhe e lëshonin në tokë. Po kjo me të nuk kishte për të ndodhur, se ai kishte punë për njëqind vjet për gjithë xhindët e botës.

– Neser keni për të prashitur arat me misër, – i tha katundari kryexhindit dhe i shpjegoi:– Po më parë duhet të ujiten, të lihen dy – tri ditë të thahen, se shati nuk hyn në baltë, pastaj të fillojë prashitja. Shkurt, është një punë që nuk bëhet brenda ditës sikur të kesh batalione me punëtorë.

– Ne e kryejmë brenda ditës, – tha kryexhindi.

Po, pavarësisht si tha ai, katundari ishte i bindur që prashitja e misrave do të vazhdonte nja dy javë të mira. "Uha, sa të ujiten, sa

të thahen e të bëhen për shat, sa të prashiten ". Qysh tani e ndiente kënaqësinë e të ndenjurit pa punë dhe puna t'i bëhej. Por të nesermen në mbrëmje të gjitha arat qenë prashitur. Ai doli vetë për t'i parë dhe u bind që ishte bërë punë me shumë cilësi. Nuk ishte lënë asnjë cep are pa u prashitur, madje me shumë kujdes. Zuri t'i hynte frika për ato fjalë që i tha kryexhindi. Ky i fundit i shkoi në mbrëmje në shtëpi dhe i tha:

– I pe arat që u prashitën?

– I pashë.

– Ke ndonjë vërejtje?

– Jo, keni punuar shumë mirë. Po si u thanë ato aq shpejt?

– Ajo është puna jonë. Duam punë për neser.

– Neser do të korrni arat me grurë, do t'i vini shtregjë, shtregjët do t'i lini të thahen, pastaj do të shini grurin, do ta çoni në mulli, ta bëni miell, ta futni nëpër thasë dhe të mbushni hambarët.

– Mirë, – i tha xhindi.

"Kësaj here do t'u hasë sharra në gozhdë ", tha burri me vete. Tokat më të shumta i kishte me grurë dhe ajo nuk ishte punë që mund të bëhej në një ditë, madje as në një javë. Por, kur u ngrit neser në mëngjes, pa se ndër ara nuk kishte mbetur asnjë kalli. Secila arë ngjante me një kokë të rruar. Kur u kthye në shtëpi, gjeti kryexhindin në oborr, i cili, si e shpuri tek depoja, i tha:

– Këtu ke pesëqind thasë me miell, kaq doli gruri. Duam punë për neser.

– Neser do të kositni jonxhat. Do prisni që jonxha e kositur të thahet, pastaj të vihet mullar. Do prisni të thahen mullarët, pastaj ta sillni jonxhën dhe ta stivosni palë – palë në mashnë. Pala duhet të jetë jeshil, një po qe e murrëtuar, punën nuk e quaj të kryer.

– Mirë, do ta bëjmë, – tha kryexhindi.

Nuk vonoi shumë dhe andej nga jonxhat erdhi një valë të qeshurash, melodish me culë dhe me lodër, po gjë me sy nuk dukej. "Sot shyqyr e paskan marrë me aheng", tha katundari për xhindët. Hyri brenda dhe mori një sy gjumë. Kur doli pas një ore, dëgjoi prapë culë e lodra, rrëmete e gjëmime, të qeshura e hagarizma, por gjë me sy nuk pa. Po ai u trondit jashtë mase kur pa mullarët e jonxhës që, sikur të kishin këmbë, "udhëtonin" nga jonxhat e kositura dhe vinin e

hynin vetë në mashnë duke u zbërthyer në palë. Çdo palë ishte krejt jeshil, ashtu si kishte porositur katundari. Në mashnë nuk kishte vend për aq jonxhë. Ai u habit pa masë kur në mes të bahçes u ngrit për pesë minuta një mullar i madh me jonxhë, aq i rregullt dhe aq i bukur, sa të mbeteshin sytë në të. Por nuk dukej se kush po e bënte atë punë. Në mbrëmje erdhi prapë kryexhindi dhe i tha:

– Duam punë për nesër.

"Ua rregulloj unë ju, mendoi katundari, do t'u japë punë të pa punë, demek të mbushni ujë me shoshë".

– Neser do të shkoni në lumë, do të mblidhni tërë gurët e bregut, të mëdhenj e të vegjël, prej tek Ura e Lushës e deri tek Ura e Vezirit, dhe me ta do të rrethoni me mur pesë metra të lartë dhe një pash të gjërë gjithë arat, livadhet e jonxhat e mia. Gurët në mur nuk do të lidhen me gëlqere, si zakonisht. Në vend të saj, do të përdorni të bardhë vezësh dhe lesh të deles rudë. Në çdo arë, livadh e jonxhë, pasi ta rrethoni me mur sikur thashë, do të lini një derë të madhe prej hekuri, tetë metra të lartë e dhjetë metra të gjërë, që, kur të mbyllet, kërkëllima e saj të dëgjohet tre sahatë larg.

– E mbaruar edhe kjo punë, – tha kryexhindi dhe iku.

Katundari kësaj here e fjeti mendjen. Ishte i sigurtë se me atë punë xhindët do të merreshin, të paktën, tre muaj, sepse, sipas një llogarie të thjeshtë, duhej të bënin mbi tetëdhjetëmijë metra katorë mure, duke lidhur gurët me lesh deleje rudë dhe me të bardhë vezësh. Për këtë "aliazh", duheshin qethur nja dhjetë mijë dele dhe duheshin harxhuar mbi një milion kokrra vezë. Por katundarit sikur i ra pika dhe sa nuk iu verbuan sytë kur pa se arat, livadhet e jonxhat e tija ishin rrethuar të gjitha me mur pesë metra të lartë dhe një pash burri të gjërë dhe se dyert ishin po aq të mëdha dhe të rënda, sa, kur xhindët i mbyllën përnjëherë, katundarët bënin be e rrufe se kishte shkuar tërmet, se vetëm ai e trand ashtu tokën.

Kryexhindi erdhi tek katundari dhe i tha:

– Arat, livadhet, jonxhat i ke te rrethuara ashtu si na the. Duam punë tjetër për nesër.

– Nuk kam punë tjetër, – tha katundari.

Erdhën xhindët dhe, duke u rënë culave dhe lodrave, e ngritën në pesë mijë metra lartësi dhe e lëshuan në tokë...

NJERIU NUK KUPTOHET ME VDEKJEN

Zoti, kur mësoi se ëngjëlli Xhebril po shkaktonte panik tek njerëzit, urdhëroi që ai të jetonte midis tyre, por me pamje të ndryshuar që të mos e njihnin. Por ata që dikur i ndruheshin dhe e urrenin, tani donin ta takonin për të mësuar sa më shumë rreth vdekjes, sepse vdekjet u bënë shumë të shpeshta, të pakuptueshme, të cilat vinin prej qindra shkaqesh, disa prej tyre mjaft banale. Karakateri mospërzgjedhes i vdekjes, që merr edhe ku nuk ka, që nuk mban radhë, erdhi duke u thelluar aq shumë, saqë u bë tronditës për njerëzimin. Nga vdekjet tek e tek, një këtu e një atje, një sot e një neser, u arrit tek vdekjet kolektive, kur në një çast, ndërrojnë jetë mijëra njerëz. Për këto arsye dhe për të tjera si këto, një burrë i lutej natë – ditë Zotit ta takonte me ëngjëllin Xhebril. Të afërmit i thonin të hiqte dorë nga kjo marrëzi, pasi Zoti vetë e kishte bërë Xhebrilin që të mos njihej, por ai nuk lëkundej nga asgjë. Dhe Zoti, më në fund, ia plotësoi dëshirën. I dërgoi një melek i cili i tha:

– Neser në mëngjes dil në udhë të madhe të katundit ; ai që do të kalojë me nji djep në krah është ëngjëlli Xhebril.

Doli ky burri neser heret në mëngjes, por aty nuk kaloi njeri tjetër me djep në krah, përveç një bashkëkatundari, të cilin nuk kishte përse ta ndalonte. Priti deri në mbrëmje, pastaj u kthye në shtëpi. Po besimi në Zotin në zemrën e tij nuk mori asnjë krisë. "Do të jetë ndonjë lajthitje imja, ja e melekut, se Zoti nuk gabon kurrë", mendoi më në fund dhe filloi të lutej prapë tek Zoti që t'ja plotësonte dëshirën. Po bash pse mendoi ashtu, Zoti ia dërgoi sërish melekun i cili i tha:

– Pse nuk e takove dje ëngjëllin Xhebril?

– Ai që kaloi me një djep në krah, ishte një bashkëkatundari im, të cilin e takoj dhjetë herë në ditë. Nuk kaloi asnjë njeri tjetër me djep në krah.

– Ka qenë ëngjëlli Xhebril, pasi ai transformohet dhe merr fytyrën e pamjen e cilitdo. Neser mund të shfaqet me një fytyrë dhe me një trup tjetër.

– Këtë nuk e kam ditur. Faleminderit Zotit, faji është imi.

– Neser dil prapë në udhë të madhe.

Të nesermen ai doli prapë në udhë të madhe dhe priti një copë herë të mirë derisa kaloi andej një burrë i panjohur me një djep në krah. E ndali dhe e pyeti:

– Ku po shkon kështu, o njeri?

– Për punë, – u përgjigj ai.

– A të vij me ty?

– Eja, po qe se nuk ke ç'bën tjetër.

U bënë bashkë dhe u nisën. Ecnin pa folur. Pas një ore udhë, arritën në një vend shumë të bukur: një livadh ende i bleruar, edhe pse vjeshta kishte trokitur. Livadhi ishte rrethuar me një gardh hidesh, me plepa të gjatë të bardhë, që e kishin lëvoren të lëmuar si vezët e pëllumbit. Një djalë i ri, rreth të njëzetave, kishte nisur punën për të prerë një trung arre. Nga brezi e lart ishte zhveshur i tërë dhe kishe qejf ta shikoje trupin e tij me një zhvillim të përsosur dhe harmonik. Nuk punonte as shpejt, as ngadalë. Bënte punë me një ritëm të caktuar, shprehje kjo e njeriut të fuqishëm, energjik dhe me vullnet. Kur i binte trungut të arrës me sopatë, bujashkat fluturonin disa metra tutje dhe përhapeshin nëpër livadh si tjegulla të vogla të bardha. Xhebrili u ndal në mejën e arës dhe po vështronte djalin. Në jetë nuk ka gjë më të bukur se sa forca, kur ajo është e pajisur me të drejtën dhe arsyen, siç nuk ka gjë më të urryer se forca, kur ajo nuk ka të drejtë dhe arsye.

Burri qe ishte me Xhebrilin, i mbante sytë tek djaloshi, që kishte hijeshi dhe forcë të madhe. Xhebrili filloi të mërmëriste diçka nën vete. Burri nuk ia merrte vesh fjalët, por vetëm shikonte lëvizjen e buzëve të tij. Pas dy – tre minutash ai heshti. Dukej mjaft i lodhur sikur të kishte mbajtur gurë në krah. U kthye me fytyrë nga shoku i rrugës dhe tha:

– Mbaroi dhe kjo punë.

– Cila punë? – e pyeti ai.

– Bëra një lutje Zotit që ky djali të vdesë sonte. Zoti e pranoi lutjen time.

– Si kështu, po a i merret jeta këtij djali?

– Këto janë punët e Zotit. Ne nuk kemi përse përzihemi në punët e Tij. Unë vetëm shikoj sa ua ka përcaktuar Ai jetën njerëzve. Nuk paksoj as shtoj gjë. Por, kur dikujt i sosen varrat, që i ka caktuar Zoti, unë i bëj lutje Atij. Me një fjalë, vetëm ia kujtoj atë që e ka vendosur Ai.

Si tha këto fjalë, vuri djepin në krah dhe u nis prapë për udhë. Burri i shkonte prapa, por pa qejf. E kishte zemrën të vrarë pasi ai djalë do të vdiste atë natë. Bënë edhe një orë udhë dhe ëngjëlli Xhebril u ndal anës së një vije uji. Matanë vijës, si nja njëzet metra më larg, ishte një shtëpi. Nën strehën e asaj shtëpie nën rrezet e vakta të diellit të vjeshtës, rrinte një plak kaq i vjetër dhe kaq i rrëgjuar, sa të vinte keq kur e shikoje. Atij jeta i ishte rënduar shumë dhe vdekja për të do të ishte shpëtim. Xhebrili filloi të pëshpëriste me vete si një orë më parë. "Këtu po bën punë me mend", tha me vete burri. Po ëngjëlli Xhebril u kthye nga bashkudhëtari dhe i tha:

– Ky plaku, me urdhër të Zotit, do të jetojë edhe dhjetë vjet. Vdekja e kërcënon, por jetën ia ka caktuar Zoti.

Burri u trondit aq shumë sa kujtoi se nuk kishte dëgjuar mirë. Pastaj, si e mori veten, tha:

– E Zotit shkoftë përherë. Po me ty nuk mund të rri më!

Dhe u ndanë. Nga ajo ditë e deri me sot përpjekja e njeriut për ta kuptuar vdekjen ka dështuar.

E MIRA SHPËRBLEHET

Një burrë i ri vdes pa paguar një borxh. Kishte afat edhe një vit për dhënien e borxhit, por vdekja i erdhi papritur. Borxhdhënësi, dy ditë mbas vdekjes, shkon tek varret dhe i rreh varrin me një dru. Pas çdo goditjeje, thoshte:

– Kur e dije se do të vdisje, pse more borxh? Të më ktheje paret, pastaj ta dridhje këmbën!

Kjo punë vazhdoi për një kohë të gjatë dhe nuk dihej sa do të vazhdonte sikur andej nga varret të mos kishte kaluar rastësisht një djalë i ri, rreth të njëzetave. Ky dëgjoi një zhurmë "dum", "dum" dhe kurioziteti e bëri që të ndërronte udhë dhe të hynte në varrezë. Aty shikon një burrë që po i binte me dru një varri. Djali i ri i afrohet dhe e pyet:

– Pse po e rreh këtë varr?

– Vdiq pa me paguar borxhin, qeni!

– Turp e faqe e zezë për ty. Burrat, kur falin xhenazen, kthehen me fytyrë nga lindja dhe kryesuesi i riteve të vdekjes, u thotë të pranishmëve: "A ia bëni hallall këtij njeriu apo jo? " Ata përgjigjen e thonë: "Hallall!Hallall!". Pastaj e futin në varr dhe e mbulojnë me dhe, se njeriun nuk e tret dheu, po nuk ia bënë hallall të gjithë.

Po borxhdhënësi nuk dinte nga ajo anë. Kapi drurin dhe filloi t'i bjerë prapë.

– Sa pare të kishte borxh?

– Tri lira.

Djalit të ri ju ndodhën tri lira dhe i nxori nga xhepi e ia dha.

– Tani mos guxo të vish më për t'i rrahur varrin, – i tha atij.

– Edhe ti të thuash, nuk vij më këtu.

Pas disa muajsh, pa zbardhur agimi, djali që i lau borxhin të vdekurit, mori rrugën për në kurbet. Si bëri një orë rrugë, ndjeu pas vetes do hapa dhe ktheu kokën për të parë kush ishte. Ishte një burrë i ri, i panjohur, që po nxitonte pas tij. U përshëndetën dhe vazhduan të ecnin përkrah njëri – tjetrit. Ky burri e pyeti djalin:

– Për ku je nisur kështu kaq heret?

– Për në kurbet.

– Edhe unë për në kurbet jam nisur. A e bëjmë rrugën bashkë?

– Unë shok dua, – tha djali.

– Unë të bëhem shok rruge e shok pune, por vetëm me një kusht, – tha burri i ri.

– Cili është kushti? – e pyeti djali.

– Atë që do ta fitojmë, ta ndajmë bashkë.

– E pranoj, – tha djali dhe ata u nisën.

Rrugës dëgjuan që mbreti i një vendi kishte një vajzë shumë të bukur, që kishte mbetur pa u martuar. Atë asnjeri nuk e merrte për grua, qoftë edhe nga njerëzit e thjeshtë të popullit. Në të vërtetë vajza e mbretit kishte qenë martuar disa herë, por ata që kishin fjetur natën e parë të martesës me të, ishin gdhirë të vdekur. Për këtë arsye mbreti kishte hapur fjalën: ai që do të martohej me vajzën e tij e do të gdhihej gjallë, do të merrte jo vetëm vajzën, por edhe gjashtë mushka me flori. Djali i ri dhe burri vendosën të provonin fatin. "O hupa, o dola", thotë një fjalë e urtë. Dhëndër, natyrisht, do të bëhej djali i ri. Ata shkuan tek mbreti dhe thanë ç'kishin në mend të bënin. Mbreti pranoi, se edhe djali, megjithëse prej shtresës së popullit, iu duk shumë i mirë. U bë dasmë e madhe, si dasmë mbreti.

Si u krye ceremonia e martesës, dhëndëri dhe nusja hynë në odën e vetë. Të tjerët, që i shoqëruan deri aty me këngë e valle e me një mijë urime, duke përfshirë edhe mbretin e mbretëreshën, mbetën jashtë. U zhduk edhe shoku i kurbetit të dhëndërit. Në të vërtetë ai hyri në odën e dhëndërit e të nuses, por, meqë, kur duhej, kishte vetinë për t'u bërë i padukshëm, nuk shikohej. Pasi bënë dashuri dhe u kënaqën e u lodhën shumë, dhëndërin dhe nusen i zuri një gjumë i thellë. Nuk kaloi shumë kohë dhe nga goja e nuses doli një gjarpër që deshi ta çukisë djalin në buzë. Burri i ri i ndejti gati me gërshërë dhe ia preu kokën. Gjarpëri pa kokë rrëshqiti dhe ra në barkun e nuses ku kishte qenë disa çaste më parë. Prej gojës së saj doli një gjarpër i dytë. Burri i ndejti gati me gërshërë. Edhe ai përfundoi pa kokë në barkun e nuses, si i pari. Kështu ndodhi edhe me gjarpërin e tretë. Për këtë arsye dhëndëri u gdhi shëndoshë e mirë. Mbreti dhe

mbretëresha nuk mbaheshin nga gëzimi i madh, se, më në fund, u gjet një burrë që nuk vdiq, çka do të thoshte se nuk ishte vajza e tyre fajtore për vdekjen e të tjerëve, siç i kishte dalë nami në popull. Djali mori mushkat me flori e me xhevahire dhe vajzën e mbretit. Fitimi qe shumë i madh, nuk kishte kuptim që ai e shoku i kurbetit të rrinin më për të kërkuar punë. Ata morën rrugën e kthimit.

Kur vajtën në drejtim të një katundi malor, burri i tha djalit:

– Unë do të ndalem këtu, se udhën e kam në krahun tjetër. Siç e kemi bërë me fjalë, të ndajmë çka fituam.

– Dakord, – tha djali duke menduar që bëhej fjalë për floririn. – Tri mushka me flori janë tuat, tri të miat.

– Do të ndajmë edhe nusen, – tha shoku i kurbetit, i cili nuk u mjaftua me mushkat me flori.

– Po nusen si do ta ndajmë? !– u habit djali i ri.

Fjalën e kishte dhënë, por nusen nuk donte ta ndante, se e donte shumë. Por, edhe sikur të donte me ja dhënë gjysmën tjetrit, si mund të bëhej kjo punë? !

– Ti mbaje fort të mos lëvizë, unë do t'i bije me shpatë ta ndajë me dysh, – i tha burri dhëndërit.

Djali e kapi nusen dhe, më shumë se sa e mbante, e shtrëngoi në gji, por ajo, kur iu hap tjetri me shpatë, fërgëlloi nga frika dhe një gjarpër pa kokë i doli nga barku dhe i ra në tokë. Djali u habit, por nuk pati kohë të kërkonte shpjegime, se këtu po ndodhnin çudira më të mëdha, si ishte ndarja e njeriut në dy pjesë.

– Shtrëngoje fort, po të them, – bërtiti burri dhe iu hap prapë me shpatë. Nusja prapë fërgëlloi nga frika dhe gjarpëri i dytë kokëprerë i doli nga barku dhe i ra në tokë. Kështu ndodhi dhe me gjarpërin e tretë.

Burri, me buzë në gaz, u kthye nga shoku i kurbetit, e përqafoi fort, fort, dhe i tha:

– Mik i dashur!Unë nuses doja t'i nxirrja gjarpërinjtë nga barku. Ajo tashmë është e pastër dhe vetëm jotja. Edhe mushkat me flori e xhevahire janë tuat. Unë nuk kam nevojë për asgjë, se jam i vdekur.... Jam ai që më pagove borxhin, kur po më rrihnin varrin...

NË KËRKIM TË FATIT

Dy vëllezër jetonin bashkë. I vogli punonte shumë, kurse i madhi jetonte "ku rafsha mos u vrafsha", dhe nuk prekte punë me dorë. Ditën rrinte nën hije të arrës ose humbiste në ndonjë lojë me shokë si vetja. Në shtëpi kthehej vetëm për të ngrënë dhe për të fjetur. Kishte fëmijë e grua, por ato, i mbante vëllai i vogël. Ky ishte punëtor i madh. Ishte i ndershëm dhe nuk dinte të bënte hile. Vëllai i madh e quante budalla. Këtë e tregonte edhe me veprime, por e thoshte edhe me fjalë. Por vëllai i vogël nuk ishte budalla, si kujtonte tjetri, e duronte të madhin, se e kishte vëlla.

Ajo që e çuditi vëllain e vogël, ishte kërkesa e të madhit për t'u ndarë e për të jetuar secili me vete. I vogli, me atë dashurinë e sinqertë dhe të papërlyer të vëllait për vëllain, i tha:

– Deri më sot gruan tënde, ty e fëmijët, u kam mbajtur unë. Fëmijëve e gruas hallall u qoftë, por ti je barra më e rëndë, se jo vetëm nuk fiton asgjë, por edhe prish. Si do ndahesh ti kur je kështu si thashë?

– Kjo nuk është puna jote. Unë dua të ndahem.

– Mirë, si të duash, por do të pendohesh.

Vëllai i madh u nda duke zgjedhur çfarë i pëlqente në pasurinë shtëpiake. Edhe tokat që mori, qenë me prodhuese. Por e bëri pasurinë për një kohë të shkurtër rrush e kumbulla. Tokën e la djerrë, nuk e mbolli fare. Mori gruan dhe fëmijët, ia çoi në derë vëllait të vogël.

– Amanet gruan dhe fëmijët deri sa të kthehem, – i tha.

– Po ku do të shkosh?

– Do të kërkoj fatin.

– Ç'fat, more!Fatin e ke tek puna, por ti nuk punon.

– Unë jam njeri pa fat dhe, sado të punoj, nuk bëj hair. Pa fat kot mundohet njeriu.

– Rri e verju punës se nuk t'i mbaj më gruan e fëmijët, vetë deshe të ndahesh. Po të kesh ndonjë hall të madh, hadje de, por ti të dalësh

me gjezdis dynjanë dhe unë të të mbaj familjen, kjo nuk bëhet.

– Në daç mbaji, në daç hidhi në përrua, – tha vëllai i madh dhe iku.

Kaloi krahinë me krahinë duke kërkuar fatin, por kërkund nuk e gjeti. Një ditë, ndërsa kishte marrë kotsëkoti një udhë malore, takoi një plak shumë të vjetër, të cilin e pyeti:

– Or plak, mos di ku është fati im. Jam njeri pa fat dhe kam dalë ta kërkoj.

– Mos iu ndaj kësaj udhe që të çon në Pyll të Zi. Aty ndodhet Fatthënësi dhe ti do t'i thërrasësh tri herë e do ta pyesësh për fatin. Ai me siguri do të përgjigjet.

Burri falenderoi plakun dhe mori udhën për në Pyllin e Zi. Nuk kaloi shumë kohë dhe në udhë takoi një ujk. Ky ishte kockë e lëkurë.

– Ku po shkon? e pyeti ujku njeriun.

– Në Pyllin e Zi të takoj Fatthënësin të më tregojë ku e kam fatin, se jam njeri pa fat...

– Pyet edhe për fatin tim, – i tha ujku, – se edhe unë pa fat jam. Shiko si jam bërë kockë e lëkurë. Ha sa të dua, por nuk shëndoshem...

– Do të pyes, – premtoi burri dhe u nis për rrugë.

Si kapërceu një të përpjetë të vështirë, i doli para syve një pamje mahnitëse: një lëndinë e rrafshtë, mbuluar me bar jeshil një pëllëmbë, me një ujë të kristalt që i shkonte përmes, plot me hije nga rrapat e mëdhenj që ishin radhitur si nga dora e njeriut në të dyja anët e rrjedhës së ujit. Njëri prej atyre rrapave, më i madhi, kishte filluar të thahej nga trungu deri në majë. Rrapi, sa e pa njeriun, e pyeti tërë shpresë:

– Për ku je nisur, o njeri?

– Do të shkoj në Pyll të Zi të pyes për fatin tim, se jam njeri pa fat. Kam punuar shumë, por bereqeti nuk më jepet, bagëtia nuk shtohet, shkurt jam lodhur kot...

– Të keqe të madhe paske, o njeri, por edhe unë, si e shikon, jam duke u tharë, megjithëse ndodhem në tokë të mirë dhe rrjedhën e ujit e kam tek rrënjët. Pyet edhe për fatin tim, të lutem...

– Do të pyes, do të pyes, – tha njeriu dhe mori udhën për në Pyll të Zi.

Mbas disa orësh mbërriti aty. Pylli i Zi ishte një mrekulli e natyrës. Kishte plot kafshë të egra të të gjitha llojeve, kishte zogj, përrenj me ujëra të kulluar, liqene malorë, rrethuar nga pisha të blerta dhe të gjata, kroje dhe burime. Nga ai vend nuk kishe qejf të largoheshe. Por ai kishte shkuar për të kërkuar fatin dhe thirri:

– O Fatthënës!O Fatthënës!

– Çfarë kërkon nga unë? – u dëgjua një zë i fortë.

– Jam njeri pa fat, kërkoj të di për fatin tim.

– Fatin e ke asaj rruge të cilën more për të ardhur këtu.

Burri e pyeti edhe për fatin e ujkut dhe të rrapit. Fatthënësi ia tregoi. Njeriu mori udhën e kthimit dhe ja ku shkoi tek rrapi. Ky e pyeti:

– Ç'të tha Fatthënësi për mua?

– Ti ke tek rrënjët një kazan të madh me flori. Kush e nxjerr kazanin, të shpëton, ndryshe do të thahesh fare...

– Po ç'prêt!? Nxire!Ti bëhesh i pasur, ndërsa unë gjelbëroj si më parë. Një udhë e dy punë, i thonë kësaj. Nuk ka ku vete më mirë.

– Jo, jo. Unë kërkoj fatin tim.

– Po ku ka fat më të madh se sa të marrësh një kazan me flori?

Po kujt t'i thoshte! Njeriu ishte i vendosur në të vetën. Ujku ishte kaq shumë i interesuar për të mësuar për fatin e vetë sa, qysh kur takoi njeriun, nuk e mbante vendi. Lëvizte me shpejtësi poshtë e përpjetë asaj udhe dhe minuti i dukej orë deri sa të vinte njeriu. Kur burri po bisedonte me lisin, ujku ishte fshehur tek një gëmushë aty afër. Ishte kurioz i madh, por, kur dëgjoi tërë biseden, kur mori vesh se njeriu kërkonte një fat më të madh se një kazan me flori, u çudit. Iku teposhtë, pa e parë burri, se donte të takohej me të në vendin e caktuar e të mësonte për fatin e vetë.

– Mësove gjë për fatin tim? – e pyeti sapo e pa.

– Mësova shumë.

– Po hë, ç'mësove?

– Ti nuk ke ngrënë një njeri budalla. Sado të hash kafshë të egra si sorkadhe e të tjera, nuk do të shërohesh. Duhet të gjejsh një njeri budalla dhe ta hash për t'u shëruar.

– Më budalla se ti nuk kam kë gjejë, – tha ujku dhe iu hodh në grykë e ia shqeu gurmazin.

BATAKCIU FITON GJYQIN

Rjëri i jep një tjetri një shumë paresh borxh. Caktuan edhe afatin kur duhej t'i kthehej shuma të zotit. Ajo ditë kaloi, kaluan dhe shumë të tjera, por huamarrësi nuk po dukej. Huadhënësi i shkon në shtëpi dhe i thotë:

– U bënë gjashtë muaj që kur duhej të më ktheje paret. Jo vetëm që këtë nuk e bëre, por as nuk erdhe ta shtysh afatin, si bën njeriu i ndershëm në këtë rast.

– Nuk kuptoj për çfarë paresh e ke fjalën, – i tha tjetri me një ton bezdisës.

Nuk thonë kot që huadhënësi e ka kujtesën më të fortë se huamarrësi. Po këtu nuk ishte punë kujtese.

– Për ato njëqind lirat që t'i dhashë, kur ti e kishe litarin në fyt, si u shprehe atëherë, – i tha huadhënësi me ironi të dukshme.

Tjetri bëri sikur u mendua ; vuri gishtin tregues në tëmthin e majtë dhe po fiqirosej me veten. I dha fytyrës një shprehje habie dhe moskuptimi.

– Paske fjetur keq mbrëmë dhe paske parë ëndërr sikur më ke dhënë njëqind lira. Dhe tashti të duket sikur ajo është ngjarje e vërtetë. Nganjëherë më ndodh edhe mua kështu, por jo të më mbajë aq gjatë sa të shkoj e t'i zë tjetrit derën ...Po qetësohu dhe kujtohu se unë nuk të kam marrë pare ty, – tha me një ton të shtruar dhe të qetë, ku në çdo fjalë ndihej siguria.

– Me gjithë mend e ke? !– pyeti huadhënësi i habitur me një zemërim ende të dobët. – Me siguri don të bësh shaka, se nuk besoj të jesh aq i poshtër sa të mohosh paret që të dhashë në ditën më të vështirë.

– Me ëndërrat që shikon në shtëpinë tënde, mos eja të më shqetësosh dhe të më fyesh në shtëpinë time, se, për nur të Pejkamberit, nuk ndahemi mirë bashkë, – i tha prerë zoti i shtëpisë duke i treguar derën.

Huadhënësit i hipi gjaku në kokë dhe nuk e deshi më veten. Një herë mendoi të luftonte për jetë ja për vdekje me këtë të poshtër, por e mbajti veten se e kuptoi se me të rrahura nuk do t'i merrte kurrë paret. Kur po ikte, i tha:

– Mendohu mirë, o batakçi, se nuk jam nga ata që mund t'u mbash paret ti.

Po nuk pati ç'të bënte tjetër dhe iku tek kadiu. Ia qau hallin që e kishte gjetur dhe i dha të kuptonte se, po ta zgjidhte çeshtjen me drejtësi, një pjesë të atyre parave do t'i merrte kadiu. Vetëm batakçiut nuk donte t'ia linte. "Nuk më kalb dheu, po të më mbajë ai paret", i tha kadiut.

– Ma sill neser në zyrë borxhliun tënd se bisedoj unë me të.

Po kjo ishte një fjalë goje, se një batakçi si ai nuk shkonte tek kadiu edhe sikur t'i vinin litarin në qafë.

– Kadi efendi, po ti dërgo xhandarët ta marrin, se ai nuk vjen pse i them unë. Do ta njohësh vetë: nuk ka më batakçi se ai.

– Unë nuk kam ndonjë padi me shkrim për të. Ti vetëm thua se të ka marrë pare borxh, por nuk je në gjendje ta vërtetosh me asgjë. Po e kandise të vijë, unë do ta kuptoj se me cilin kam të bëj. Kur të bindem se është, si po thua ti, përdorë mënyra të tjera për ta nxjerrë të vërtetën në shesh.

Huadhënësi i shkoi edhe një herë në shtëpi huamarrësit dhe me një ton të prerë, i tha:

– Për ato paret që më ke marrë dhe i mohon, eja të hahemi tek kadiu. Ky është edhe urdhëri i tij. Vishu e mbathu se jemi për udhë.

– More, nuk do më komandosh ti mua se ku duhet të shkoj dhe çfarë duhet të bëj.

– Të thashë bëju gati se njera bëhet sot: o vjen tek kadiu, o ta marr shpirtin mu këtu ku je.

Me t'i thënë këto fjalë, huadhënësi i tregoi një fije nga gërshërët që përdoren për qethjen e dhenve. Ajo ishte kamë e vërtetë çeliku, dyzet centimetra e gjatë. E kishte vendosur t'ia fuste në gurmaz dhe ta linte të vdekur në vend. Huadhënësi dukej i vendosur. Ai që nuk e përfill jetën e vetë, bëhet zot i jetëve të të tjerëve. Huamarrësi ishte nuhatës i jashtëzakonshëm. Ai e kuptoi se të keqen e kishte afër, por

nuk i vinte të dorëzohej dhe nuk u dorëzua, sepse dredhitë ishin në strategjinë e mosshkuarjes tek kadiu. Tha:

– Unë, derisa nuk të kam asnjë borxh, vij ke kadiu e tek kadiavica, por jam pa këpucë. Këmbëzbathur nuk shkohet para tij.

– Të jap të miat, veç eja.

Huadhënësi nxori këpucët e veta dhe ia dha huamarrësit. Ai i mbathi dhe i erdhën tamam. Por luajti kartën tjetër:

– Nuk kam as xhaketë, se kjo që kam veshur, siç e shikon, është copë – copë. Nuk shkohet me këtë xhaketë tek kadiu.

– Të japë xhaketën time, veç hajde, – i tha huadhënësi dhe qiti xhaketën dhe ia dha.

Huamarrësi veshi xhaketën dhe ajo i erdhi për trupi. Po hilet e tija nuk kishin të mbaruar.

– Me veshje tashti nuk jam keq, – tha, – por mua nuk më bëjnë këmbët të shkoj deri tek kadiu, tri orë rrugë. Mezi çapitem nëpër oborr të shtëpisë. Dëshirë kam, por nuk mund të vij...

E dinte që këmbët nuk mund t'ia jepte huadhënësi, prandaj doli aty. Kuptoi që kishte gjetur diçka që funksiononte tamam, por tjetri i tha:

– Po shkoj të marr kalin, po shiko, mos bësh dredha prapë, se për nur të Allahut, thikën në fyt e ke, do të të ther si berr.

U nis me vrap, pa xhaketë dhe këmbëzbathur e shkoi në shtëpi të vetë. U vesh e u mbath, bëri gati kalin dhe sosi me vrap në shtëpi të batakçiut. Ky nuk bëri më naze, hipi në kalë dhe u nisën.

Ndërsa huadhënësi hyri në zyrën e kadiut, huamarrësi ende ishte në rrugë. Ai e kishte marrë javash. Zbriti nga kali dhe e lidhi atë pas një peme aty në oborr. Mori jonxhën e butë nga samri dhe ia vuri kafshës para. Kali filloi të hajë dhe "i zoti" e përkëdhelte me kaq dashuri sa nuk ka nënë që e përkëdhel të birin. I afroi kokën tek jelet dhe e përqafoi. U nda nga kali si me një njeri të dashur, të cilin nuk do ta shikonte më kurrë dhe ngjiti ngadalë shkallët për të hipur tek zyra e kadiut. Kadiu i kishte vënë re veprimet e këtij njeriu dhe priste të kuptonte "ç'mall ishte". Dera ishte gjysmë e hapur, se bënte vapë e madhe, por ai, për respekt, trokiti lehtë. Veç kur kadiu i tha "Hyr!", kapërceu pragun. Nga veprimet e ngadalta dhe si të qëllimshme, dukej si një

aventurier katundi, si njeri mosbegenisës, por me përshëndetjen "Mirëdita, zoti kadi!" e me qëndrimin e matur në çdo gjë, e paraqiti veten me dinjitet, si një njeri që vetëm një ndërlikim rrethanash e ka çuar në dyert e drejtësisë, prej ku, si tregonte shprehja e fytyrës së tij, do të dilte faqebardhë, mbasi ishte në të drejtën e Zotit. Qëndroi në këmbë në pritje të fjalës së kadiut dhe nuk u ul "bëlldum" në kolltukun e lirë, si bënin ca kokëtrashë të tjerë. Huadhënësi ishte ulur në kolltukun tjetër, përballë, dhe priste me padurim të fillonte "beteja", të cilën nuk e parashikonte të vështirë, pasi ky njeri, sipas tij, i kishte shumë të qarta shenjat e batakçiut dhe se kadiu do ta "ta zbërthente" shpejt.

– Ulu, ulu, – i tha kadiu duke treguar kolltukun bosh dhe duke e vështruar me vemendje të sapoardhurin.

Nuk e kishte paracaktuar se si do të sillej me këtë njeri: si me një batakçi, si me një horr që mohon huanë që ka marrë, apo si me një njeri të ndershëm që i kanë rënë në qafë. Me të parë e me të bërë, tha me vete kadiu dhe iu drejtua huadhënësit:

– Çfarë pretendimesh keni ju ndaj këtij personi?

Ai tha se një vit më parë ky burrë që tashti po rrinte i qetë në kolltuk, i kishte kërkuar hua njëqind lira dhe ai ja kishte dhënë. Duhej t'ia kthente pas gjashtë muajsh, por ai nuk u duk fare. "Ky, – vazhdoi akuzuesi, – jo vetëm nuk m'i ktheu paret në afatin e caktuar, por nuk erdhi as të më thoshte t'ia shtyja afatin, se njerëz jemi, nuk do ja vemë tjetrit litarin në fyt. Por ajo që më habiti e më tronditi pa masë dhe më bëri të vij këtu është se, kur i shkova në shtëpi dhe i kërkova shpjegime për sa thashë, pati pafytyrësinë të thoshte se nuk më kishte marrë pare. Ja, kjo është e gjitha, zoti kadi".

– Qartë, qartë, – tha kadiu dhe ia nguli sytë huamarrësit. – Po ti ç'ke për të thënë për gjithë këto që dëgjove?

– Kadi efendi, – filloi të flasë ngadalë i akuzuari. – Këtij personi nuk i kam asnjë borxh. Jam gati të betohem me njëzet e katër vetë përmbrapa, sipas zakonit, po qe se ky kërkon zgjidhje kanunore. Por, meqe më solli tek zotëria juaj për zgjidhje ligjore, unë jam gati ta mbroj veten dhe ta nxjerr kundërshtarin tim në rrenë...Më falni, zoti kadi, për shprehjen e fundit, se ky burrë nuk është rrenacak,

përkundrazi njihet si njeri i ndershëm në gjithë katundin. Nuk ka njeri me mend në kokë të flas një fjalë të keqe për të...

Kadiut, deri në atë çast, nuk i kishte ndodhur që i akuzuari të fliste mirë për akuzuesin e tij.

– Meqë ky njeri është burrë i ndershëm dhe i drejtë, si the vetë, pse duhet të të bjerë në qafë? – e pyeti kadiu atë.

– Kjo, sipas meje, e ka një shpejgim. Ka disa muaj që ky njeri ka lajthitur. Ashtu si është sjellë me mua, vetëm një i çmendur mund të sillet, vetëm i çmenduri ngrihet një mëngjes dhe të vjen në derë me hanxhar në dorë dhe të kërkon njëqind lira që thotë se ja ke marrë... Kur ti i thua se nuk i ke asnjë borxh, nxjerr hanxharin dhe të vë para e drejt e tek kadiu. Unë nuk erdha me dëshirën time para jush, por më detyroi, le ta thotë vetë, nëse i ka mbetur një fije logjike.

Kadiu i hodhi nje shikim huadhënësit sikur donte ta pyeste: është e vërtetë kjo që po thotë ky apo jo?

– E kam sjellë me zor, zoti kadi, si do ta shpjegoj më vonë.

E mori prapë fjalën huamarrësi që ishte i akuzuar:

– Shkurt fjala, zoti kadi, ky ka lajthitur dhe prej marrëzisë i bën të gjitha. Por, sidoqoftë, jeni ju ai që do ta ndani të drejtën dhe që me siguri do të vërtetoni këto që thashë unë.

Huadhënësi u prek kaq shumë nga fjalët që sapo tha huamarrësi, sa grafulloi si qumështi në zjarr dhe hovi përpjet, u ngrit në këmbë dhe i foli kadiut jo me fisnikëri dhe respekt si kundërshtari i tij, por me harbutëri:

– Zoti kadi, mos e lejoni këtë batakçi të poshtër të përrallis në këtë mënyrë. Ky është i pafytyrë, i pander dhe pa burrëri, këtij nuk i skuqet faqja për asgjë, pasi në damarë nuk ka gjak të kuq, të pastër, por ka qelb.

U bë një heshtje e shkurtër e nevojshme për kadiun, pasi nuk dinte si të vepronte. Ky gjyq ishte pesë me hiq në krahasim me shumë të tjerë që ai i kishte përballuar me sukses, por në disa tregues ishte më i vështirë. Për të parën herë tek i akuzuari shihte të mishëruar ëngjëllin. Kadiu vendosi të ruante gjakftohtësinë dhe të tregohej i paanashëm, megjithëse, i jepte më shumë të drejtë të akuzuarit se sa akuzuesit. Iu drejtua edhe një herë atij që konsiderohej huamarrës dhe e pyeti:

gjel i madh, nuk ndiente kushedi çfarë bezdie, por, kur vishej si njeri për të dalë në mes të njerëzve, i vinte ta hiqte lëkurën me thikë dhe ta hidhte në tokë.

Nuk la doktor pa vajtur, por asnjëri prej tyre nuk i erdhi në ndihmë. Është një sëmundje, që ne nuk ia dimë, thonin ata. Mësoi se në një krahinë të largët jetonte një plak i ditur. Po ta takonte, ai do ta ndihmonte në njëfarë mënyre. Hajduti mori me vete një dorë të mirë me pare e drejt e tek plaku. I tha si e kishte hallin dhe plaku, si u mendua një copë herë, i shpjegoi si duhej të bënte për të shpëtuar nga sëmundja e ligë. Hajduti shkoi me vrap në derë të plakës që i kishte vjedhur pulat, se ashtu i donte mushka drutë. I tha asaj:

– Kam dëgjuar se të kanë vjedhur pulat.

– Po, m'i vodhën.

– A të ka rënë keq?

– Posi jo, vetëm ato pula kisha.

– Po sikur të ta gjejë unë njeriun që të vodhi pulat, çfarë i bën?

– Asgjë nuk i bëj. I kam lënë Zotin. Zoti t'i bëjë ndonjë gjë, në është për t'i bërë.

Plaka nuk e dinte se Perëndia ka thënë: "Hakmarrjen ma lini mua!", por i tha ato fjalë e udhëhequr nga intuita e njeriut të mirë, që beson se ka një ndëshkim hyjnor, që është më i rëndë dhe më i drejtë se ndëshkimi njerëzor. Prej fjalëve të plakës, hajdutit filluan t'i shtoheshin puplat në trup dhe kroma iu bë e padurueshme. Donte të zhvishej dhe të zhgërryhej për tokë si derr i egër, por duronte, qeni, se duhej me durue.

– Po ja, moj plakë, – nisi prapë ai, – ta pruna këtu, ta mbaj që t'i bijesh me një dru sa të ngopesh, nuk do ta bësh këtë me hajdutin që të vodhi pulat?

– Të thashë një herë: i kam lënë Zotin.

Hajdutit iu shtuan puplat edhe me shumë dhe kroma iu bë kaq e fortë, sa, të kishte me se, i jepte fund jetës. Edhe zjarri nuk digjte më shumë. Bëri një përpjekje të fundit:

– Po sikur atë hajdutin ta sollën ushtarët e mbretit të lidhur këmbë e duar dhe të thonë: "Jepja dënimin, se e zbatojmë ne", ti nuk do t'i bësh asgjë?

Plaka, për të shpëtuar nga ky njeri i bezdisshëm, tha:

– Do t'ja kputja kokën si ai pulave të mia!

Me të thënë plaka ashtu, hajdutit filluan t'i bijen puplat dhe e nxjeu veten të lehtësuar. Pak me vonë edhe kroma iu hoq fare. U ngrit dhe iku i gëzuar që e kaloi edhe kësaj radhe, falë fjalëve të plakës, që shprehnin hakmarrje!

NDËSHKIMI

Në një krahinë u ba një vrasje. Vrasësin e kapën pas disa muajsh. I vunë prangat një djali të ri, i cili nga pamja dukej si engjëll, por gjykatësit thonë se nuk u besojnë aspak fytyrave të bukura. Sipas tyre, shpirti i bukur nuk rri kurrë në trupin e bukur. Hetuesia vazhdoi për një kohë të gjatë. Hetuesit përpiqeshin ta kapnin djalin ngushtë, duke e futur nëpër "qorrsokaqet" profesionale, si shpreheshin vetë. Djali betohej se nuk kishte bërë asnjë vrasje, madje për t'u mbushur mendjen se nuk ishte vrasës, u tha, se, kur kishte dashur të therte një pulë, nuk kishte mundur nga dhembshuria, megjithëse ai shpend ishte përcaktuar nga natyra për t'u therur. Hetuesit qeshën me ha-ha-ha, duke zbuluar dhëmbët e tyre të bardhë dhe të fortë. Tregimin e djaloshit e morën si një presion "psikologjik" që po ushtrohej mbi drejtësinë. Hetuesit arritën në përfundimin që kishin të bënin me një vrasës, sadoqë nuk kishin në dorë asnjë fakt.

Gjyqi qe formal. Kryetari i gjyqit atë ditë nxitonte shumë, megjithëse kishte të bënte me jetën e një njeriu. Kishte kohë që i vinte rrotull zonjushës Z. për marrëdhënie jashtëmartesore, por ajo nuk kishte pranuar. Një ditë para këtij gjyqi ajo i kishte dërguar sinjalin e pranimit dhe se ora e takimit ishte lënë pikërisht ditën e gjyqit, më dymbëdhjetë fiks. Atij nuk i mbetej më shumë se një orë për ta përfunduar gjyqin. Për hatër të një djaloshi, nuk mund të linte t'i kalonte një rast që mund të mos kthehej më. Procedura qe e shkurtër dhe vendimi u dha:varje në litar.

Ditën e ekzekutimit të vendimit në sheshin ku ishte ngritur trekëmbëshi u mblodhën shumë njerëz. Midis tyre ishte edhe vrasësi i vërtetë, në vend të të cilit po varej djaloshi i ri. Rrinte i brengosur, se i vinte keq të varej një i pafajshëm, por nuk kishte guximin të dilte në shesh të burrave dhe të thoshte të vërtetën. Kur po i vinin lakun në fyt, djaloshi u pyet për të thënë fjalën e fundit. Ai iu drejtua trumës e foli sa mundi:

– Jam i pafajshëm. Këtu nuk është fjala thjesht për mua, këtu po vritet e vërteta dhe e drejta. Duke i vrarë kështu pak nga pak, ditë për ditë, do të mbeteni pa të drejtën dhe të vërtetën.

Djaloshi nuk e kishte përfunduar frazën, por kryetari i gjyqit bëri me shenjë që t'i hiqnin shkamin dhe ai mbeti në litar...

Pas gjashtë muajsh, po në atë krahinë, ndodhi një vrasje tjetër. I vunë hekurat një burri. Edhe atë e dënuan me varje në litar. Ditën e ekzekutimit, para se t'i vinin lakun e litarit në qafë, e pyetën:

– Ke gjë për të thënë para se të vdesësh?

– Po, – tha ai. – Kam diçka shumë të rëndësishme, nuk e kam për vete, por për të gjithë. Nuk kam fuqi të bërtas, prandaj turma të afrohet pak...

Turma u afrua rreth trekëmbëshit, por ngadalë, pa qejf, sikur të ishte një rrëshqanor. Ishte një turmë e frikshme, apatike, por kurioze. Këto turma i kanë qejf ekzekutimet, sadoqë u kallin frikën.

– Sigurisht që do të thuash se je i pafajshëm, – i tha të dënuarit me ironi kryetari i gjyqit.

– Jo, nuk jam i pafajshëm. Unë e meritoj dënimin me vdekje, se kam vrarë një njeri. Po kisha vrarë atë për të cilin ju, gjashtë muaj më parë, vutë në litar një djalosh të pafajshëm. Këtë vrasjen, për të cilën më akuzoni, gjejeni kush e ka bërë...Unë kisha bërë atë...

– Shkamin, – bërtiti kryetari i gjyqit.

PATA E PJEKUR

Një qytetar dërgoi në furrë një patë për ta pjekur. Shkon kadiu dhe i mbetën sytë në të: i pëlqeu shumë ajo patë e majme dhe i thotë furrëtarit t'ia japë.

– Po ajo është e huaja, zoti kadi. Si do t'i them të zotit kur të vijë ta kërkojë?

– Thuaji që fluturoi.

– A beson kush se fluturon pata e pjekur?

– Mbetet, pra, puna për gjyq, dhe gjyqin e bëj unë.

Furrëtari nuk donte të prishej me kadiun për një patë, se ai, për hiçgjë, ta mbyllte furrën, madje ta punonte edhe më keq. Por edhe të zotit të patës nuk kishte pse t'ja punonte ashtu. Kishte fituar emër të mirë se kishte punuar me ndershmëri, kishte mjaft myshterinj dhe jetonte për së mbari dhe me djersë të ballit. Kjo është buka më e ëmbël në botë. Tani, për hir të kadiut, i duhej të bëhej i paturpshëm, ta trazonte jetën e tij të pastër me lloj – lloj punësh të liga. Edhe po të duash të jesh i ndershëm, nuk të lënë, tha me vete furrëtari. Ç'është kjo pikë e zezë, që, bash kur mendon se je i lumtur, të bijen kokës dhe nuk të lënë rehat? !

Kadiu, si tha ato fjalë, iku, por nuk vonoi shumë dhe u kthye prapë tek furra dhe i kërkoi furrëtarit patën e pjekur. Ky nuk pati ç'të bënte dhe ja dha. Që nga ai çast filloi të turbullohej se ishte e para herë që po bënte poshtërsi, vërtet nga frika, por poshtërsi ishte...

Mbas dreke erdhi i zoti i patës. Furrëtari, ngaqë nuk ishte në mend, i tha ashtu si e pat mësuar kadiu: pata fluturoi. Do të kishte qenë më mirë t'i kishte thënë të vërtetën, ose, të paktën, që e hëngri vetë, veç mos t'i thoshte atë rrenën e paturpshme – fluturoi...Qytetari në fillim këto fjalë i mori si shaka, por, kur pa se furrëtari nuk kishte patë për t'i dhënë, u zemërua.

– Më ke ngrënë patën dhe ke guxim të tallesh? Ta rregulloj unë ty, o hajdut i poshtër!

Ai doli me nxitim jashtë pa ditur ç'të bënte, por, për fatin e tij, tek dera e furrës, jashtë, u ndodhën dy xhandarë sikur t'i kishte porositur dikush. Kështu e kështu e kam punën, u tha i zoti i patës dhe ata hynë në furrë për t'u sqaruar me furrëtarin. Ky pandehu se kishin shkuar për ta arrestuar, prandaj la punën dhe vrapoi të ikte nga sytë këmbët. Lopata iu ndodh në duar, se po punonte. Duke bërë përpjekje për të dalë sa më shpejt nga dera, nuk pa se si e vërtiti atë dhe me bishtin e saj i nxori syrin një jevku që qëlloi në furrë. Kur doli në rrugë, me gjithë atë vrap që kishte marrë, përplasi përtokë një grua shtatzënë, e cila, pak çaste më vonë, dështoi. Xhandarët nuk iu ndanë, sepse tani, edhe sikur të mos ishte gjë ajo puna e patës, furrëtari bëri dy vepra krimi. Furrëtari vrapon dhe hip në minaren e xhamisë. Kur pa se edhe aty ndiqej nga xhandarët, u hodh nga minarja dhe ra në shpinën e një kalimtari të rastit, i cili vdiq në vend. Furrëtari nuk pësoi asgjë, por, më në fund, xhandarët e kapën dhe e futën në burg.

Ditën e gjyqit thirrën të gjithë ata që ankoheshin në furrëtarin. I pari hyri në sallë zoti i patës, që nisi t'ia shpjegonte kadiut si kishte qenë puna.

– Mjaft, mjaft, është fare e qartë, – e ndërpreu kadiu, dhe hapi një libër të trashë, të cilin filloi ta shfletojë ngadalë. U ndal në një faqe aty nga mesi dhe, duke iu drejtuar qytetarit, që kishte ngritur akuzën, tha;

– Furrëtari ka thënë të vërtetën. Një herë në njëqind vjet fluturon edhe një patë e pjekur. Ka qëlluar jotja, nuk ke çfarë bën. Gjyqin e humbe, paguaj dhjetë lira dhe ikë.

I zoti i patës pagoi dhjetë lira dhe iku në punë të vetë. Hyri jevgu. Më shumë se sa ai vetë, fliste zgavra e syrit të mbushur me pambuk.

– Ty të nxori syrin, ë? – e pyeti atë kadiu.

– Ma nxori kallup, zoti kadi, – tha jevgu duke treguar zgavrën e syrit bosh.

Ishte diçka e neveritshme dhe kadiu mbylli sytë për një çast që të mos e shihte.

– Mirë, mirë, – i tha ai jevgut. – Kjo punë zgjidhet kështu: syri i një njeriu që nuk është jevg, në rastin konkret i furrëtarit, është baraz me dy sy të një jevgu. Nxiri ti një sy, të të nxjerrë ai edhe syrin tjetër, kështu barazohi.

– Po ç'fitoj unë, po të mbetem pa asnjë sy? – tha jevgu.

– Atë e di ti, unë di ligjin. Dhe ligji kështu thotë.

E humbi gjyqin edhe jevgu. Pagoi dhjetë lira dhe doli. Në sallë u fut burri i asaj gruas që dështoi ngaqë e përplasi furrëtari. Tha edhe ai ankesën e vetë.

– Me një fjalë ti do fëmijën, ë? – pyeti kadiu e shtoi:– Çoja furrëtarit gruan të flejë me të deri sa të zërë një fëmijë dhe mbaroi kjo punë. Fëmijë të mbyti, fëmijë do të të japë.

– Kështu ma lanë fëmijën ky mua? – pyeti i habitur qytetari.

– Po si të ta lajë ndryshe? !– u habit më shumë kadiu. – Ky nuk është i martuar dhe nuk ka fëmijë që të të jepte një të vetin. Pa grua ai nuk ka si ta bëjë fëmijën.

– Gruan nuk ja japë, zoti kadi, – tha burri për të treguar se kishte hequr dorë nga ankesa.

– Kjo është puna jote. Gjyqin e humbe. Paguaj dhjetë lira dhe je i lirë.

Pastaj thirri:

– Tjetri.

Hyri një burrë rreth të dyzetave. Ishte vëllai i atij që kishte mbytur furrëtari kur ishte hedhur nga maja e minares. Pas pyetjes që i bëri kadiu, ai tha:

– Atë ditë furrëtari u hodh nga maja e minares dhe i ra vëllait tim në qafë dhe e la vdekur në vend.

– Ah, punë minareje, – tha kadiu. – E thjeshtë fare. Hip edhe ti në majë të minares, dhe hidhju furrëtarit në qafë, i cili është i detyruar të qëndrojë në atë vend ku ishte vëllai yt atë ditë...

– Jo, zoti kadi, unë nuk mund të hidhem nga maja e minares.

– Mirë, mos u hidh, nuk të detyron njeri, por gjyqin e humbe. Paguaj dhjetë lira dhe ik në shtëpi.

Pagoi edhe ai dhjetë lira dhe me kaq gjyqi mori fund. Furrëtari shkoi dhe filloi punën si përherë, pasi u shapll i pafajshëm, por tashmë nuk ishte më ai njeriu i ndershëm.

MULLIXHIU QË U BË PASHË

Ishte një vapë e tmerrshme korriku. Pasha kishte marrë ushtrinë, jo me pak se pesëmbëdhjetë mijë, dhe marshonte një shkretëtire, ku nuk gjeje asnjë fije bari dhe asnjë shkurre të vogël me futë kokën për t'u ruajtur nga dielli i fortë. Nuk shikoje gjë tjetër me sy veç pluhurit që ngrinin kuajt dhe kalorësit e panumërt. Pasha ishte në kalë, por kaq shumë i lodhur sa dukej se po e mbante ai kalin dhe jo kali atë. Më në fund fusha e shkretë mbaroi dhe pasha me ushtri u fut në një luginë të bukur, plot drurë. Megjithëse vapa ishte në kulmin e saj, freskia që vinte nga pylli dhe nga lumi, ta kënaqte shpirtin dhe ta hiqte lodhjen. Po kjo nuk do të zgjaste shumë, se pasha e dinte që shpejt do të hynin në beteja me popullin vendas, të panënshtruar, që kishte "ngrënë" shumë koka nga ushtritë e pashallarëve të tjerë. Do të hante, me siguri, edhe nga ushtria e tij. Kishte pashallarë që ishin kthyer me një grusht njerëzish. Prandaj, edhe ai që është i fuqishëm, me pozitë, që komandon mijëra njerëz, ka raste që do të dëshironte të ishte një hiçgjë, me një fjalë një njeri i thjeshtë, që të punonte me ndershmëri dhe të fitonte aq sa i duhej për të jetuar.

Me këto mendime në kokë, pasha ra me ushtri në të mbaruar të asaj lugine, ku lumi vinte duke u zgjëruar, horizonti po ashtu, pyjet dendësoheshin dhe flladi ishte më i fresket dhe më i ëmbël. Tutje, nga do të shkonte pasha, kishte plot kodra dhe maja malesh të zhveshura, plot shkrepa dhe humnera, që aman o Zot, të hipte lodhja dhe të mposhtte dëshpërimi veç kur i shikoje. Pasha hasi në një vijë uji dhe, duke ndjekur atë vijë, kali e çoi tek një mulli. Mullixhiu, një burrë rreth të dyzetave, ishte ulur nën hije dhe kishte lëshuar kësulën në sy, shenje e një rehatie dhe lumturie të varfër, që e shijojnë vetëm njerëzit e thjeshtë. Mulliri ishte në një vend të bukur, rrethuar nga drurë frutorë dhe jofrutorë; rrafshja e jeshiluar me barin e butë, plot me lule kundërmuese, me kroin në mes, ishte si një oaz lumturie në shkretëtirë për udhëtarin e lodhur. Pikërisht në barin e blertë, nën hijen e arrave, ishte shtrirë mullixhiu duke pushuar. Me të parë pashën, u ngrit në këmbë për ta nderuar.

– Urdhëro, o pashë.

– Sa rehat je, o mullixhi, – i tha pasha, duke zbritur nga kali. U shtri menjëherë mbi barin e butë. Ndjeu një prehje të ëmbël që nuk e kishte provuar kurrë.

– A thue më rehat se sa pasha? – e pyeti mullixhiu.

– Njëmijë herë më rehat, – u përgjigj pasha.

Po mullixhiut nuk i besohej të ishte i sinqertë pasha në ato fjalë që thoshte...

– Or pashë, e shikoj që po bën shaka me mua, se nuk ka si të jetë rehat një mullixhi që bëhet tërë miell dhe është i detyruar të rrijë në këtë guvë dimër–verë.

– Meqë të duket se po tallem me ty, apo bëhesh ti pashë dhe unë të bëhem mullixhi?

– Po si me u ba mullixhiu pashë?

– Kollaj fare, vetëm ndërrojmë rrobat dhe të gjithë do të kujtojnë se je pasha.

– Mirë, – tha mullixhiu që e pati shumë qejf të bëhet pashë.

Ndërruan rrobat dhe mullixhiu i hipi kalit dhe shkoi mbas ushtrie, kurse pasha dëgjonte atë zhurmën karakteristike të ujit që binte në lugun e mullirit. Ai zhurmim i ëmbël e vuri në gjumë. Kurse mullixhiu, pas pesë orësh marshimi në kalë, iu bë shala ujë nga djersët. Kur po i ngjitej me ushtri një rrëpire të zhveshur, ra në një pritë të popullsisë vendase. Krisi pushka...Ushtria ishte e madhe dhe i mbyste me pështyma ata që i kishin dalë para, por ata ishin vendas, i njihnin rrugët e shtigjet, nuk ngatërroheshin duke i zënë rrugën njëri – tjetrit. Kurse ushtria kthehej dhe rrotullohej me mundim të madh si të ishte një bollë e vrarë. Mullixhiu nuk dinte as si të drejtonte dhe ngau kalin me vrap e vajti aty ku beteja ishte më ashpër. I ra një plumb në kapak të kresë.

– U vra pasha, u vra pasha, – shkoi lajmi tek një pjesë e ushtrisë.

Vrapoi mjeku dhe shkoi ta shikojë. Plumbi vërtet e kishte marrë në ballë, por kaq përshqitazi, sa i kishte çarë vetëm lëkurën.

– Pasha nuk ka vdekur, se plumbi nuk i ka prekur në tru, – dha sihariqin mjeku.

Atë çast mullixhiu u përmend dhe tha:

– Nuk kishte si me më prekë në tru, se, po të kisha tru, rrija në mulli...

TAKIMI ME BELANË

Një burri i ishte rritur mendja aq shumë sa e mbante veten për më trimin. Dilte rrugëve të katundit dhe thërriste: "Oj bela ku je? !" Kur nuk e gjeti në katundin e vetë, doli me thirrë rrugëve të tjera. Takoi një burrë, i cili u habit kur dëgjoi të thërriste belanë.

– Belasë të gjithë i largohen, kurse ti e thërret. Si është kjo punë kështu? – e pyeti burri.

– Mua nuk ka çfarë më bën belaja.

– Paç veten në qafë, – i tha burri dhe në çast e shndërroi mendjemadhin në gomar.

Mrekullibërësi ishte Hizri, trupëzuar në një njeri dhe ai që kërkonte belanë, e gjeti, se Hizri bën mirë, por edhe keq, tek ata që e kërkojnë të keqen. Hizri i hipi gomarit dhe ra një teposhteje. Për të gjithë ata që e shikonin, ai ishte një njeri i zakonshëm që udhëtonte me një gomar. Hasi në do punëtorë që ndërtonin një urë. I pyeti se si u kishte shkuar puna dhe se mos kishin nevojë për ndihmën e tij.

– Na duhet një kafshë samari që të mbajë gurë e rërë dhe atë punë mund ta bëjë gomari yt.

– Merreni dhe mbajeni sa të doni. Kur të mbaroni punë, vij dhe e marr vetë.

– Faleminderit, – i thanë ata.

– A keni ushqim, se nuk e kam qejf të më heq keq për të ngrënë.

– Për të ngrënë do t'i japim sa të dojë, por edhe punë ka.

– Punës nuk i përton ky, – tha i zoti dhe iku.

Punëtorët nuk e lanë një minut të pushonte: i vunë arkat dhe e çuan për rërë. Pjesën tjetër të ditës mbajti gurë. Kështu çdo ditë: rërë e gurë, gurë e rërë, pa pushuar. Nuk donin ta mundonin, por ashtu ishte puna. Edhe vetë punonin shumë. U tret dhe u dobësua gomari sa të vinte keq kur e shikoje. Sa herë bënte naze për t'iu shmangur punës, punëtorët nuk e rrihnin, por e ngarkonin më rëndë. Kështu

shtrohet kafsha, thonin ata, dhe vërtet erdhi dhe u bë si qengj që të mos e ngarkonin sa nuk mbante.

Ditën që mbaroi ura, zoti i gomarit, sikur ta kishte ditur se puna përfundoi, erdhi tek punëtorët. Gomari qe bërë kockë e lëkurë, por i zoti nuk bëri fjalë, i hipi dhe u nis për udhë. Nata e zuri në një katund. Ai iu afrua një shtëpie për me bujtë. Ishte pikërisht shtëpia e gomarit, domethënë e burrit që Hizri e kishte shndërruar në gomar. Hizri e dinte që ajo ishte shtëpia e tij, se ai nuk ka gjë që nuk di. Gomari, sa hyri në oborr të shtëpisë, lëshoi një pallmë të fuqishme dhe bëri yrysh drejt derës e filloi ta lëpinte atë. Doli gruaja e shtëpisë të shikonte kush trokiste. Gomari bëri hov t'i hidhej në qafë. I zoti e largoi nga dera me zor dhe i tha gruas:

– A ka mundësi të na lësh sonte brenda mua dhe gomarin, se u bë natë.

– Kjo derë ka qenë hapur përherë për miq, por unë jam grua pa burrë. U bënë gjashtë muaj që krisi e iku nafakpremi nuk e di për ku. Nuk di a është gjallë apo vdekur.

Gomari lëshoi një pallmë dhe tundi kokën sikur donte të thoshte: "Jam gjallë, moj gjallë, por më kanë kthyer në gomar? !" Por për gruan e gjorë ai ishte një gomar dhe asgjë më shumë. Si mund t'i shkonte mendja se i shoqi ishte kthyer në gomar!?

– Po pse iku prej shtëpie burri yt, moj zonjë? – e pyeti atë i zoti i gomarit.

– Tibja më vraftë, ka ikë kotnasikoti; nuk është mirë me folë keq për të, se mund të ketë vdekur, por i pat dalë mendja përmbi kësulë. Thoshte se nuk kishte burrë më trim dhe më të mençur se ai. Doli, si duket, për të kërkuar trima dhe të mençur si vetja. U bë haram, me një fjalë, dhe më la qyqe të vetme, se edhe fëmijë nuk na fali Zoti.

– Më ardhka keq për ty, – i tha burri. – Po ti mos u ndruaj nga unë, moj zonjë, se kam ardhur në këtë botë vetëm për t'u bërë mirë njerëzve. Keq u bëj vetëm atyre që e kërkojnë vetë.

Gruaja i besoi se ai dukej që ishte njeri i mirë, megjithatë, kur të hynin brenda, do të thërriste plakun e fisit që të bënte muhabet me mikun dhe vetë do të merrej me darkën. Po, para se të hynin brenda në shtëpi, duhej të futnin gomarin në haur. Kur zonja e tërhoqi për

litari, gomari nguli këmbët në tokë. Nuk kishte gjë që e lëvizte edhe pse ishte kockë dhe lëkurë. Bënte hov nga dera e shtëpisë dhe donte të hynte brenda.

– E paske zevzek të madh këtë gomar, – i tha gruaja burrit. – Shiko, nuk i luan këmbët nga hauri ku është vendi i tij, por don të hyjë në shtëpi.

– Bjeri, se ky merr vesh veç kur i bije, – tha zoti i gomarit.

Gruaja kapi një thupër dhe filloi t'i bjerë vitheve, megjithëse, ç'është e vërteta, nuk kishe ku t'i bije. Po i zoti kishte qëlluar i pamëshirshëm me gomarin e vetë e i tha gruas:

– Nuk merr vesh me thupër ky, zonjë, por kap një dajak të mirë.

I zoti e tërhiqte për litari për nga hauri, kurse gruaja kapi një dru nga stiva në oborr dhe filloi t'i bjerë me gjithë fuqinë që kishte. Ishte dru jo fortë i trashë shelgu i njomë dhe i lakohej për kurrizi. Ku i binte gruaja, i dukej se i vinin në shpinë një thëngjill të madh nga prushi i drurëve të dushkut. Tërhiq e bjer, tërhiq e bjer, më në fund e futën në haur. Kur i mbyllën derën dhe e lanë aty, gomari lëshoi një pallmë të madhe dhe të dhimbshme sa me i ardhë keq gurit e drurit. Gruaja e ftoi burrin të hynte brenda, por ai ia kishte arritur asaj që dëshironte, dhe i tha:

– Jo, zonjë, unë kisha hallin e gomarit, jo timin. Më nxirr një copë bukë, se flej shumë mirë në mashnë, mbi barin e njomë. Është verë, zonjë, dhe unë verës gjithnjë flejë jashtë.

Gruaja i solli bukë, një tas me kos, dhe djathë. Burri e falenderoi, hëngri darkë dhe u shtri me fjetë mbi barin e njomë që kishte ende kundërmimin e luleve të livadhit.

Neser në mëngjes gruaja dhe burri hynë në haur për të nxjerrë gomarin, se i zoti do të nisej për udhë. Kafsha, siç e pamë, kundërshtoi shumë për të hyrë në haur, por për të dalë e kishte ndarë të dilte vetëm i ngordhur. I zoti e kapi për litari dhe e tërhoqi sa mundi, kurse gruaja e shtyri për nga dera. Po luante ai! Kockë e lëkurë, por këmbët i kishte të forta si hekur.

– Kap drurin, kap drurin, zonjë, se nuk merr vesh me të mirë ky.

Prapë vloi druri në duart e gruas dhe gomari, me gjithë qëndresën heroike, u detyrua të dilte brinjëthyer dhe zemërlënduar. I zoti i hipi

dhe e çoi pikërisht tek ai vendi ku qenë takuar para gjashtë muajsh, kur burri kërkonte belanë. Hizri bëri një duva dhe gomari u shndërrua prapë në njeri, siç kishte qenë.

– Hë, si t'u duk belaja që kërkove? – e pyeti Hizri atë.

Tashmë nuk ishte ai xhagadurri e kapadaiu që nuk bëhej fjalë me të, por një njeri i telendisur që mezi rrinte në këmbë. Tha:

– Nuk tregohet ç'kam hequr. Por dajakun gruas nuk kam për ta harruar kurrë.

DUVAJA E HOXHËS

Në një nahije jetonte një hoxhë i vlerësuar lart nga besimtarët. Këtë e kishte arritur me duva. "Me ba hoxha ynë një duva, ujët e çon përpjetë", thonin ata. Hoxha i dëgjonte njerëzit si flisnin për të dhe i qeshte mustaqja. Përfitonte nga ana morale dhe materiale nga nami i mirë që i kishte dalë. Në shtëpinë e tij gjeje edhe qumësht dallëndysheje, si thonë. Besimtarët i çonin shumë dhurata.

Atë vit vera qe shumë e nxehte. Njerëzit luteshin për pak shi. I mbanin sytë nga qielli me shpresë mos dukej një re e vogël, por jo: qielli ishte gjithnjë i zbërdhukët. Katundarët trishtoheshin, se bereqeti po digjej në ara. Njëri prej tyre, një farë qerozi, u tha që hoxha të bënte një duva për shi, mbasi ai nuk kishte gjë që nuk bënte. Pa e zgjatur, burrat bënë një dërgatë të vogël për t'i përcjellë hoxhës lutjen në emër të katundit. Hoxha e priti mirë dërgatën, por, kur mori vesh ç'kërkonte ajo, mendoi të thoshte se kërkesa për shi ishte përzierje në punët e Perëndisë. Por, po të thoshte ashtu, besimi i njerëzve do të avullonte një herë e mirë. Mendja i punonte me alarm. Si u mendua, u tha pjesëmarrësve në dërgatë:

– Unë e bëj duvanë dhe shiun e lëshoj në çast, por ju të mblidheni të gjithë burrat si katund dhe të caktoni ditën kur doni shiun.

Katundarët e falenderuan hoxhën dhe bënë sikur tha ai: u mblodhën dhe nisën diskutimin për të caktuar ditën.

– Nuk ka përse të presim, se toka po digjet, të mbjellat po thahen. I thoni hoxhës që shiun e duam një sahat e më parë, – tha njëri prej tyre.

U duk se mbledhja me kaq mori fund, se ato qenë fjalë me vend. Po u ngrit një korrozi i gjatë, dy metra burrë, me vetulla të kërleshura e me mustaqet deri tek veshi, që tha:

– Hoxha ta lëshojë shiun mbas tri ditësh. Kam kositur jonxhat, e, po t'i zërë shiu, me vete dëm puna e një viti. Ju doni të shpëtoni të mbjellat tuaja duke kalbur jonxhën time. Jo, pasha Zotin, kjo punë

nuk bëhet. Nuk ka dërgatë që bën këmbën nga hoxha pa mbledhur unë jonxhat.

Megjithëse tri ditë në atë vapë përvëluese ishin sa tri vjet, për hatër ja prej frikës së korroziut, burrat bënë lëshime dhe e lanë shiun mbas tri ditëve. Po në çast u ngrit një mullëkazan e qafëtrashë që, si i ndërkryer, foli e tha:

– Pas tri ditësh kam dasmë, si e dini të gjithë. E kam shtyrë gjashtë muaj që të dal në verë. Kam ndarë ditë me mikun. Ai shiu që doni ju, ma prish dasmën fare.

Për të kaluar pa shi edhe dasmën e qafëtrashit, shumica e burrave ishin dakort që shiun ta këkronin pas pesë ditëve. Ishin duke u shpërndarë, kur u ngrit një hardall i madh sa një bina e, më shumë se sa foli, buriti si kau torak:

– He, qafira, ju qafira!E latë që shiu të bjerë bash ditën që do të ngre çatinë e shtëpisë. Për nur të Pejkamberit, kjo nuk bëhet. Po mora vesh se shkon dikush dhe i lutet hoxhës ta lëshojë shiun atë ditë, ai ka punë me mua. Ju e dini që i kam fëmijët jashtë.

Çatia e shtëpisë së hardallit donte pesë ditë për t'u ngritur. Shkurt, duhej që shiun ta kërkonin mbas dhjetë ditësh. Po nuk thonë kot: më mirë vonë se sa kurrë! E lanë që shiu të binte pas dhjetë ditësh. Kështu do t'i thonin hoxhës. Por doli që në atë kohë një katundar do të priste plita për shtëpi. Ai ishte burrë i urtë, nuk foli me nxitim dhe nuk kërcënoi njeri, por u lut me bë gajret edhe një javë më shumë. Kjo mënyrë sjelljeje i bëri katundarët ta shtynin rënien e shiut edhe shatë ditë të tjera. Me gjithë këto shtyrje duhej të prisnin muajin e parë të vjeshtës, kur shirat bien pa duvanë e hoxhës, kështu që e lanë këtë punë...

– Unë u dola borxhit, – u thoshte hoxha katundarëve sa here binte fjala për atë verë që u dogjën nga vapa të mbjellat. – Vetë nuk deshët!

ÇSHENJTËRIMI

Në një katund njerëzit shkonin dhe faleshin tek një trung lisi. Nuk i binte kujt ndërmend për të ndërtuar xhami se puna, sipas tyre, bëhej njësoj. Vetëm një burri kjo gjë nuk i dukej për së mbari. Të falesh pranë një druri, sipas tij, do të thoshte se i besoje atij druri dhe drurëve të tjerë, shkurt, i besoje çdo sendi të natyrës, çka ishte një mëkat i madh. Ky burri duroi sa duroi e një ditë mori sopatën dhe u nis për ta prerë lisin. Në udhë i doli Qoftëlargu, i figuruar si njeri, pikërisht ai që i shtynte njerëzit të faleshin tek një dru, me qëllim që t'i hidhte në prehërin e mëkatit.

– Ku po shkon me këtë sopatë? – e pyeti Qoftëlargu burrin.

– Do të pres lisin ku falen njerëzit.

– Lisin nuk ke për ta prerë, – i tha Qoftëlargu me vendosmëri dhe i zuri rrugën.

– Ec dhe më mbaj, – i tha burri i gatshëm për t'u përleshur për të përmbushur misionin e vet.

U kacafytën mu në rrugë. Burri që donte të priste lisin, ndjeu një fuqi të madhe në veten e tij që nuk e kishte provuar kurrë. Megjithëse Qoftëlargu ishte shumë i fortë, burri u bë dhjetë herë më i fortë dhe i dukej sikur po matej me një fëmijë pesë vjeç. E zdruqi mirë Qoftëlargun, i cili nuk pati ç'të bënte dhe u largua. Burri që doli fitimtar, kapi sopatën dhe filloi të presë lisin. Po trungu qe i trashë dhe nuk mund të pritej për një ditë, aq me tepër që ai humbi shumë kohë duke u mundur me Qoftëlargun. E la ta vazhdonte punën të nesermen. Ditën tjetër u ngrit më heret e shkoi tek lisi. Qoftëlargu i kishte zënë prapë rrugën. I tha:

– Lisin nuk ke për ta prerë!

– Largohu se ta bëj më keq se dje. Të më kishte ndodhur mua si të ndodhi ty, nuk dilja më këtu. Po ti qenke i pafytyrë.

– Sot nuk kam dalë për t'u mundur me ty, por për t'u marrë vesh, – i tha me të butë Qoftëlargu, duke krijuar përshtypjen që ishte i arsyeshëm.

– Për çfarë do të merremi vesh? – e pyeti burri.

– Do të të japë çdo ditë tri lira veç mos ta presësh lisin. Mendoje vetë ç'propozim është ky!

Burri vërtet u mendua. "Kjo punë po më del me leverdi të madhe, " – tha ai me vete dhe filloi të arsyetonte ndryshe: "Ta zëmë se e preva lisin, ç'fitova? Asgjë! Do të ruaj nga mëkati ca njerëz që nuk e meritojnë, ata nuk do ma dijnë për nder. Nëse unë i largoj nga ky mëkat, ata bëjnë njëqind të tjerë. Sikur të mos e pres lisin, sot marr tri lira, neser tri të tjera e kështu me radhë. Për pak kohë bëhem i pasur dhe shikoj hallin tim..."

– Po më dhe çdo ditë tri lira, nuk e pres lisin, – i tha burri Qoftëlargut.

Qoftëlargu hapi qesen dhe i dha tri lirat.

– Neser dua tri të tjerat, – tha burri.

– Do të t'i sjell në shtëpi, mos u bej merak, – i tha Qoftëlargu.

Burri vuri sopatën në krah dhe u kthye nga rruga pa e përmbushur misionin që i kishte vënë vetes. Shkoi tek shtëpia dhe neser priti t'i shkonin tri lirat. Nuk i shkuan. Priti pasneser, tjetërpasneser. Nuk i çoi kush lira. U zemërua shumë, por priti edhe dy javë. Askush nuk shkoi me i çue lirat. Mori vendim të pakthyeshëm për ta prerë lisin. Vuri sopatën në krah dhe drejt e tek vendi. Qoftëlargu i doli para, si dy herët e tjera. Burri i tha:

– Ti nuk m'i prure lirat dhe unë do ta pres lisin.

– Pare nuk ke për të marrë dhe lisin nuk ke për ta prerë, – i tha me ton tjetër Qoftëlargu. – Merr rrugën dhe shko në shtëpi, ndryshe t'i thyej hundët.

– Largomu nga udha se ti ma di hujin, – i tha burri që kishte sopatën në dorë.

Qoftëlargu jo vetëm nuk ia liroi udhën, por iu hodh në grykë që t'ia merrte shpirtin me duar. Burri mundi t'i shmangej, por pati përshtypjen që e shtrënguan jo dy duar njeriu, po darë çeliku. Qoftëlargu ishte bërë dhjetë herë më i fortë, apo ai ishte bërë dhjetë herë më i dobët, këtë burri nuk arrinte ta ndante, por e kuptoi se me të nuk ia dilte dot. Puna ishte të shpëtonte gjallë kësaj radhe...Deshi t'ia mbathte, por Qoftëlargu e kapi dhe bjer e bjer, deri sa burri nuk

jepte më shenjë jete. Qoftëlargu e la, se nuk donte ta mbyste fare. E ngriti nga toka si thes me patate dhe i tha:

– Këput qafën e mos u duk më këtu.

Burri iku në shtëpi shpirt e trup dërrmuar. "Si ndodhi kështu, – thoshte me vete ai. – Atë ditë ky njeri m'u duk si bashkë leshi, kurse sot nuk luante vendit, ma sa luan mali !"

JETA

Dy burra lidhën miqësi të ngushtë me njëri-tjetrin. Nuk kishin dhënë as kishin marrë, as gjak nuk kishin pirë. Ajo ishte një afri zemrash e shpirtërash, që është lidhja më e fortë. Njëri prej tyre, ai më i moshuari, u sëmurë rëndë. I ra "tak- fak", si thuhet. Ishte duke shetitur në bahçe, kur u këput dhe ra në tokë, sikur ta kishte prerë një shpatë e padukshme. Zuri dyshekun dhe nuk u ngrit më. E kuptoi se vdekjen e kishte afër, prandaj i çoi fjalë mikut. Ai, me ta marrë vesh, me vrap e në shtëpi të mikut.

– Më erdhi fundi, – tha i sëmuri. – Të thirra të të lë një amanet. Unë po vdes, por kjo ka për t'i ndodhur trupit tim, shpirti nuk ka për të vdekur, ai do të hyjë në një krijesë tjetër të Zotit, por që nuk do të jetë njeri. Jetova sa bëri emër Zoti. U kënaqa apo nuk u kënaqa me këtë jetë, për këtë nuk duhet folur, se kjo jetë është shumë e dashur. Njeriu, edhe sikur të jetojë midis thumbit dhe patkoit, nuk ngopet me jetë.

Si tha këto fjalë, u ngrit me mundim, duke u ndihmuar nga miku, dhe shkoi pranë dritares që vështronte nga bahçja me lloj – lloj drurësh frutorë. Ishte pranverë e vonë dhe vendi kishte një blerim të ndezur. Pemët kishin çelur të gjitha përnjëherë dhe kudo sundonte e bardha e kumbullave dhe e mollëve përzier me të verdhën e thanave dhe rozën e pjeshkëve.

– Shikon gjë në bahçe? – e pyeti i sëmuri mikun e vet.

– Një qen, – tha ai.

– Mbasi të vdes unë, ai qen do të bëjë pesë këlyshë. Njëri prej tyre do të jetë i zi dhe me pulla të bardha. Ky "Pullaliu" do të jem unë. Shpirti im tek ai do të hyjë. Mos më pyet nga e di. Këto gjëra duhen pranuar në mirëbesim. Ti ke detyrë, që, sa të lindë Pullaliu, ta vrasësh, se nuk dua të jetoj si qen. A ma jep fjalën se do ta bësh këtë?

– Do ta bëj, – tha prerë miku.

– Tashti je i lirë, or mik. Kaq qe amaneti. Mbas dy javësh do vish të më futësh në dhe.

Duke ecur rrugës për në shtëpi të vetë, miku i të sëmurit mendonte kështu: "Zoti nuk ta marrka shpirtin pa të marrë mendjen. I është rrënjosur se do të bëhet qen".

I sëmuri vdiq vërtet mbas dy javësh. Miku erdhi dhe qëndroi në mort deri në mbarim të ditës së tretë. Në shtëpi u harrua pas punëve dhe halleve të jetës. Amaneti që i pat lënë miku, nuk i doli nga mendja, por e quante marrëzi ... Po një ditë, ndërsa kalonte nëpër një livadh, i preu udhën si "me dashje" një qen me pesë këlysh përmbrapa. Njëri prej këlyshëve ishte krejt i zi dhe me pulla të bardha. Iu kujtua porosia e mikut të ngushtë dhe me vete tha se ai duhet të ishte "Pullaliu". Nxori thikën nga xhepi dhe po i afrohej ngadalë, me kujdes, Pullaliut. E kapi dhe, kur u mat t'i binte me thikë në zemër, Pullaliu i tha:

– Nuk ke të drejtë të ma marrësh jetën, prandaj hidhe atë thikë.

– Po a je filani ti? – e pyeti burri dhe i tregoi emrin e mikut të vetë.

– Po, po, bash ai jam.

– Më ke lënë amanet me të vra, po u bëre këlysh. Dhe ti je bërë këlysh.

– Nuk është kollaj me qenë mik besnik. Ti nuk e mbajte fjalën. Unë të pata thënë që Pullaliun ta vrasësh sapo të lindë. Në ato dy javët e para këlyshët nuk shikojnë dhe nuk e dinë ç'është jeta. Tani që i hapa sytë dhe pashë se sa e bukur është, dua të jetoj edhe si qen. Qentë e vështrojnë ndryshe jetën. Edhe për ta jeta qenka e dashur.

Miku futi thikën në xhep dhe iku në punë të vetë. "Dashka të jetojë edhe si qen!", mendoi.

BUKA

Dy djem të rinj, njëri tridhjetë e tjetri njëzet e pesë vjeç u takuan në një rrugë. Të dy kishin nga një trastë në shpinë. Dukeshin se kishin marrë rrugën për në kurbet. I dhanë duart njëri – tjetrit dhe u prezantuan:

– Baliu, – tha i pari.

– Hasliu, – tha i dyti, që ishte më i ri.

– E paskemi rrugën bashkë, – tha Baliu.

– Pse, ku do të shkosh ti? – e pyeti Hasliu.

– Nuk e kam përcaktuar, nga të më çojnë këmbët? Po ti?

– As unë nuk e kam përcaktuar, edhe mua nga të më çojnë këmbët.

Vendosën të ecnin bashkë dhe të kërkonin punë bashkë. Ec e ec dhe ja ku u ndalën në një hije pranë një burimi për të ngrënë bukë. Hasliu hoqi trastën nga shpina dhe e hapi.

– Të hamë njëherë çfarë kam unë, – tha ai me bujari njerëzore.

– Mirë, – tha Baliu dhe filluan të hanin.

Kështu u ndodhi edhe pas gjashtë orëve rrugë. Prapë u ulën në një hije pranë një burimi dhe hëngrën po nga trasta e Hasliut. Ec e ec dhe aty në të perënduar të diellit i kapi prapë uria dhe u ndalën në një lëndinë të bukur hijeplotë. Hasliu nuk kishte më gjë në trastë. Baliu hoqi trastën nga shpina dhe vuri bukë para vetëm për vete. Hasliut nuk i dha asgjë.

– Po mua nuk do më japësh? – e pyeti Hasliu. – Ne bashkë e hëngrën çfarë kisha unë.

– Ti kishe dhe më dhe. Unë kam sa për vete, prandaj mos prit gjë.

– Ti nuk qenke shok i mirë, përderisa sillesh në këtë mënyrë. Ti ma ke borxh bukën, se unë ta dhashë, por, edhe sikur të mos ma kesh borxh, nuk duhet të veprosh kështu.

– Unë kështu jam, – i vuri vulën Baliu dhe filloi të hante pa pyetur për shokun.

– Po ndahemi, se ti nuk qenke shok i mirë, – i tha Hasliu dhe u ngrit e mori udhën i vetëm.

Por, ngaqë nuk e njihte vendin, rruga e nxori në një pyll të madh. Nata po binte me shpejtësi. Hasliu tashti nuk e kishte mendjen tek buka. Kishte frikë nga kafshët e egra dhe hipi në majë të një lisi, në mes të pyllit.

Aty nga mesi i natës gjumin ja nxori një zhurmë e madhe, që nuk dihej nga vinte. Hasliut i dukej se kishte plot njerëz rreth e rrotull, që flisnin dhe bënin shaka, por me sy nuk shikonte asgjë. I shkoi mendja se ata mund të ishin xhindë dhe vërtet ashtu qe. Ishalla nuk më shikojnë, tha me vete dhe ndejti në heshtje të plotë, pa lëvizur fare. Edhe frymë merrte me vështirësi. Xhindët, fatmirësisht, nuk kanë nuhatje dhe nuk mund të dinë për një gjë që nuk ua kap syri.

Ishte natë e diel dhe ata bënin mbledhjen javore. Kryexhindit i raportonin të gjithë për detyrat që kishin kryer gjatë javës që kaloi. Ato ishin punë të këqia se xhindët për këto punë janë. I erdhi radha për të raportuar një xhindi që i thërrisnin Magu i Vogël.

– Hë, ti Magu i Vogël, çfarë bëre kësaj jave? – e pyeti kryexhindi.

– I preva ujët e pijshëm katundit Mosqofshi dhe i lëshova një sëmundje të rëndë mbretit të Burxullit.

– Po me dashtë ne a e bëjmë prapë me ujë katundin Mosqofshi?

– Njëzet – tridhjetë hapa më tej kroit që e shtërpova, është një lëndinë e bukur, si nja një dynym vend. Pak po të gërmosh aty, del një ujë më i bollshëm, më i ftohtë dhe më i kulluar se i pari.

– Po mbretin mund ta shërojmë?

– Në katundin Mosqofshi, ku ndala ujët, është një qen i kuq. Po të therësh atë e zemrën e tij t'ja japësh ta hajë mbreti, ai shërohet.

Kryexhindi caktoi detyrat për javën e ardhshme dhe me kaq mbledhja mori fund. Hasliu në mëngjes heret zbriti nga lisi dhe ra teposhtë luginës. Pa një katund nga larg. Pyeti një plakë që kishte një barrë krande në shpinë:

– Si quhet ky katuynd, moj nënë?

– Katundi Mosqofshi, – tha ajo.

Ai u gëzua se nuk iu desh të bridhte shumë për të vënë në jetë ato që mësoi nga xhindët.

– A thua do më japë dikush bukë? – pyeti ai plakën.

– Bukë kemi sa të duash, mor bir. Ja, eja pas meje, se, sa të shkojmë tek shtëpia, të japë të hash dhe të marrësh me vete, por na ka gjetur belaja me ujë. Na shtërpoi kroi sikur ta zinte njeri me dorë.

– Hajd, moj nënë, se me ujë u bëj unë, ju më jepni pak bukë.

Shkuan tek plaka dhe Hasliu hëngri bukë sa u ngop. Pastaj i tha plakës të mblidhte burrat e katundit në filan lëndinë dhe ata u mblodhën.

– Gërmoni një metër këtu dhe do të dalë një ujë shumë më i mirë se ai që kishit, – u tha Hasliu.

Ata gërmuan dhe ujët vërtet doli. E mbushën Hasliun me dhurata, por ai nuk pranoi asgjë, përveç një copë mishi pastërma. Donte ta linin të lirë, të gjente qenin e kuq e të shëronte mbretin e Burxullit. Ai ishte një qen rrugësh që të vinte prapa për një copë bukë. Hasliu e ndolli me copën e pastërmasë dhe e futi në rrugën e pyllit. Aty e theri, i nxori zemrën dhe drejt e tek mbreti i Burxullit.

Doktorët ishin dorëzuar: ka një sëmundje që ne nuk dimë si ta shërojmë, thoshin ata. Kur djaloshi u tha rojave se mund ta shëronte mbretin, ata, megjithëse nuk i besuan, treguan interes. Doli një oficer madhor, e takoi djaloshin dhe e pyeti se si do ta shëronte mbretin. "Me këtë", tha djaloshi dhe tregoi zemrën e qenit të kuq që e kishte mbështjellë në një kartë. E çuan tek mbreti dhe ai, nga halli, pranoi ta hajë atë që i dhanë. Ndryshimi qe i menjëhershëm: mbreti pas një dite u shërua plotësisht. Për shërbimin e madh që i bëri, e veshi Hasliun ushtarak, i dha një gradë të lartë, duke e bërë komandant të gardës së tij personale.

Hasliu një ditë doli duke shetitur nëpër qytet. U çudit kur pa shokun e tij të dikurshëm, Baliun, me të cilin ishin ndarë për copë të bukës. Ai ishtë lecka – lecka dhe tretur e dobësuar sa nuk kishte ku ta skepë sorra. Hasliu, megjithëse Baliu ia kishte punuar ashtu si e dimë, i dha të njohur dhe u interesua për të.

– Nuk më ka ecur, – i tha Baliu.

– Si u ndamë bashkë, mua më eci, – tha Hasliu.

Hasliu i tregoi fill e për pe se si i kishte ndodhur, pastaj i tha se do të ndërhynte tek mbreti dhe ta merrte edhe atë më ndonjë punë.

– Nuk dua punë as nga ti e as nga mbreti, do të fitoj edhe unë prej xhindëve ato që ke fituar ti. Po më thuaj në çfarë dite e bëjnë mbledhjen.

– Me sa mora vesh, çdo të diel në mbrëmje i ke aty në pyll, mbi fshatin Mosqofshi, afër vendit ku u ndamë bashkë.

Baliu shkoi drejt e në pyll dhe hipi në majën e një lisi dhe priste të vinin xhindët e të fillonin nga ato historitë e tyre. Por ai nuk dinte një gjë, të cilën nuk kishte si ta dinte as Hasliu: në mbledhjen e dytë në pyll, pas asaj që kishte përfituar Hasliu, ishte ngritur xhindi me emrin Magu i Vogël dhe kishte thënë:

– Duhet të kontrollojmë pyllin se na ka dëgjuar një njeri në mbledhjen e javës së kaluar.

– Nga e di ti? – e kishte pyetur kryexhindi.

– Sepse fshati Mosqofshi e nxori ujët pikërisht tek ajo lëndina që thashë unë atë natë. Edhe mbreti i Burxullit u shërua duke ngrënë zemrën e qenit të kuq. Këto njerëzit nuk kanë nga t'i dinë, po nuk i patën dëgjuar prej nesh.

– E drejtë, kontrolloni pyllin, – tha kryexhindi.

Pylli u kontrollua, por nuk kishte njeri. Por prej asaj nate xhindët, me urdhër të kryetarit, sapo mblidheshin, bënin një kontroll të imët të pyllit. Bënë kontrollin e zakonshëm dhe gjetën Balilin. E hipën njëmijë metra lartësi dhe e lëshuan në tokë, siç bëjnë zakonisht me njerëzit kur bijen në dorë të tyre.

XXX

BIBLIOGRAFIA

- Baleta, Abdi: "Parathënie" për librin "Gjakmarrja" të autorit Xh. Martini, korrik 1999.
- Begzati, Begzat: "Xhemë Hasa ushtarak demokrat", botim II, 1995, Shtypshkronja AZA.
- Camaj, Martin: "Vepra letrare", Tiranë 1996; romani "Djella".
- Cvajg, Stefan, "Niçe", Tiranë, 1997.
- Çupa, Andrea; Hoxha, Fatos; Qehahaj, Sokol: "Diversiteti krahinor, burim vlerash" ("Albania", janar, 2001).
- D'Angely, Robert: "Enigma", Tiranë, 1998.
- Dedet, Josephine: "Geraldina – mbretëresha e shqiptarëve", Tiranë, 2000
- "Dibra dhe dibranët", Peshkopi 1981.
- Doçi, Pal: "Vetëqeverisja e Mirditës", Tiranë, 1996.
- Durham, Edith: "Brenga e Ballkansave", Tiranë, 1998.
- Ermenji, Abaz: "Vendi që zë Skënderbeu në historinë e Shqipërisë", Tiranë, 1996.
- Feraj, Hysamedin: "Skicë e mendimit politik shqiptar", Tiranë, 1998.
- Goliku, Sazan: "Kumte pajtimi në letërsinë e antikitetit", ("Pajtimi", nr. 4, 2000).
- Gjini, Ramiz: "Rrëketë", roman, Tiranë 1995.
- Hart, Majkël: "100 njerëz më me ndikim në histori", Tetovë, 1997.
- Hazluck, Margaret: "Kanuni shqiptar" (ligji i pashkruar), Tiranë, 2006.
- Hibbert, Reginald: "Fitorja e hidhur", Tiranë, 1994.
- "Historia e Shqipërisë dhe e shqiptarëve", Prizren, 2001.

- "Historia e shtetit shqiptar dhe e së drejtës në Shqipëri", pjesa e dytë, Tiranë, 1995.
- "Hyrje në filozofi", përshtatur nga Artan Fuga për shkollat e mesme, Tiranë, 1994.
- Ismet Elezi: "E drejta zakonore penale e shqiptarëve", Tiranë, 1983.
- Ilia, Frano: "Kanuni i Skënderbeut", Itali, Breshje, 1993.
- Cabanes, Pierre; Cabanes, Bruno: "Afshe shqiptare", Onufri, 2001.
- Kamy, Alber: "Miti i Sizifit", Tiranë, 1992.
- Kolgjegja, Hilmi: "Perlat shqiptare", Tiranë, 1999.
- Kolgjini, Tahir: "Esat Pasha tradhtar apo patriot", botim i dytë, Tiranë, 2003.
- Marku, Rudolf: "Shkëlqimi dhe rënia e shqiptarëve" ("Albania", 4 shtator, 1999).
- Martini, Xhafer: "Elez Isufi", Tiranë 1994.
- Martini, Xhafer: "Gjakmarrja", Tiranë, 1999.
- Martini, Xhafer: "Perlat e Dibrës", Tiranë, 1999.
- Martini, Xhafer: "Dashuria me shikimin e parë", Tiranë, 1999.
- Martini, Xhafer: "Pajtimi në traditën popullore", Tiranë, 2001.
- Morua, A. : "Fati", tregim. ("Drita", 18 mars, 2001).
- Ndreu, Haziz: "Dibra në udhën e historisë", Eurorilindja, 2003.
- Ndreu, Xhelal: "S'ka qetësi në Lisivalle", Tiranë, 1997.
- Rizaj, Skënder: "Pellazgjët hyjnorë" ("Gazeta Shqiptare", 6 shkurt, 2005).
- Sinani, Shaban ; "Mitologji në eposin e kreshnikëve", Tiranë, 2003.
- Smaili, Devid: "Me detyrë në Shqipëri", Tiranë, 1993.
- Stërmilli, Haki: "Dibra në prëg të historisë", shënime historike.
- Strazimiri, Ismail: "Kujtime historike 1924".
- Sharofi, Haki: "Haki Sharofi dhe vepra e tij", Tiranë, 2001.
- Tirtja, Mark: "Mitologjia ndër shqiptarë", Tiranë, 2004.
- Tufa, Agron; Bogdanova, Svjetllana: "Trakimi mitologjik i legjendës shqiptare për ylberin" ("Tema", 7–8 mars 2000).
- Tufa, Agron: "Mërkuna e Zezë", roman, Shtëpia botuese "Toena", 2005.
- Wiliams, F. Xhoxh: Shqiptarët", Tiranë, 1999.
- Yamamoto, Kuazihiko: "The ethical struckture of kanun and cultural implications", SHBA, mars 2005.

KONTRIBUESIT

Bajram TOTRAKU
Xhelal NDREU*
Haiz NDREU
Ali GJIKA
Qazim NOKA
Ahmet KALOSHI
Hakik SAVA
Qazim MARGJONI
Emin KALOSHI
Xhavit SPATA
Asllan KAROSHI
Isuf TUFA
Xhafer ALIA
Nelë ALIA
Selim ZUNA
Lazam KALOSHI
Mehdi KALOSHI
Fiqiri ÇAUSHI
Hysen KALOSHI
Selim LESHI
Shaban KUTA
Halit TOLLJA
Maliq KACA
Selë GJINI
Hilmi SADIKAJ
Fehmi KALOSHI

Ahmet KACA
Lekë RAJTA
Avdi MARTINI
Neki REÇI
Hilmi KOLGJEGJA
Izet ALKU
Ramadan HOXHA
Shemsi PLAKU
Met VESELI
Murat KOLTRAKA
Sali PALLUÇI
Shemsi ZUNA
Asllan KOLTRAKA
Mane KACANI
Shyqyri BEGU
Zenel AGOLLI
Can KURTI
Haiz LAÇI
Sinan BITRI
Hysen LALA
Selim NEZHA
Xhemal SKANA
Sami SHEHU
Ulvi SHEHU
Fadil ISKAU
Mark MARKU

* Me Xhelal Ndreun nuk kam pasur fatin të njihem. Çdo "konsultim" me të e kam bërë nëpërmjet prozës historiko-letrare "S'ka qetësi në Lisivalle".

CIP Katalogimi në botim BK Tiranë

Martini, Xhafer
Kanuni i Dibrës - trashëgimi etnojuridike / Xhafer Martini; rec. Adem Bunguri, etj.; red. Agron Tufa.
- Tiranë: M & B, 2016
480 f.; 15.5 x 23 cm.

ISBN 978-9928-172-77-8

1.Etnologjia 2.E drejta zakonore
3.Kanuni i Maleve të Dibrës

39(496.522) :340.141

340.141(496.522)

Kanuni i Dibrës vjen si dëshmia më e madhe dhe më e plotë e tipologjisë së civilizimeve lokale shqiptare. I njëkohshëm dhe i barabartë për nga rëndësia me *Kanunin e Lekë Dukagjinit* dhe me *Kanunin e Skënderbeut* (me variantet dhe invariantet e tij), – *Kanuni i Dibrës* ka të përbashkëta dhe dallime nga dy të parët. Këtu vlen të përmend vetëm një veçori dalluese të *Kanunit të Dibrës* – papraninë (mospërfshirjen) e institucioneve religjoze (kishës e xhamisë) duke mos privilegjuar e favorizuar në sanksionet kanunore as klerin. Nga ana tjetër, përpos barazisë së rreptë të rregullit, të cilit duhet t'i nënshtrohet gjithkush njëlloj, pa dallim, – *Kanuni i Dibrës* spikat për një elasticitet më human e vetëpërmbajtje më të thellë në shumë çështje "të nxehta" si *Gjakmarrja, Hakmarrja, Gjaku, Xhipi* etj.
Një tjetër "avantazh" i këtij *Kanuni* është sasia e bollshme e fakteve, detajeve dhe e rrëfimeve të vërteta që ballafaqohen e pranëvihen gjegjësisht me tabutë e sanksionuara dhe përkufizimet e së drejtës, duke i dhënë *Kanunit* dimension të gjallë sintetik.

Agron TUFA

◆ FAMILJA ◆ SHPIA E RRETHINA TË SAJ ◆ LIDHJA E GJAKUT
◆ KATUNDI ◆ MALI ◆ ODAT E DIBRËS ◆ EKONOMIA
◆ FEJESA ◆ MARTESA ◆ GRUEJA ◆ VDEKJA ◆ GJAKU
◆ BUKA ◆ MIKU ◆ NDORJA ◆ NDËRMJETSIA ◆ PLEQSIA
◆ BESA ◆ BEJA ◆ NDAMJA ◆ TRASHGIMIA ◆ TREGTIA
◆ TOKA ◆ GJUETIA ◆ LAJMTART ◆ KANUNI KUNDËR TË KEQES
◆ I SMUNI MENDOR ◆ FJALË E SHPREHJE
◆ RRËFIME ME PËRMBAJTJE KANUNORE

ISBN 978-9928-172-77-8
9 789928 172778 >
Çmimi: 2000 lekë